

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BARIŞ İNŞASINDA EĞİTİMİN ROLÜ (SİRBİSTAN, HIRVATİSTAN, BOSNA
HERSEK VE KARADAĞ'DA OKUTULAN TARİH DERS KİTAPLARININ
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Amila JAGANJAC

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ertan EFEGİL

OCAK – 2021

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BARIŞ İNŞASINDA EĞİTİMİN ROLÜ (SİRBİSTAN, HİRVATİSTAN,
BOSNA HERSEK VE KARADAĞ'DA OKUTULAN TARİH DERS
KİTAPLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Amila JAGANJAC

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

“Bu tez sınavı 22/01/2021 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Ertan EFEGİL	Başarılı
Doç. Dr. Sibel AKGÜN	Başarılı
Doç. Dr. Buket ÖNAL	Başarılı

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	AMILA JAGANJAC
Öğrenci Numarası	:	y176007011
Enstitü Anabilim Dalı	:	Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı	:	Uluslararası İlişkiler
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Barış İnşasında Eğitimin Rolü (Sırbistan, Hırvatistan, Bosna Hersek ve Karadağ'da Okutulan Tarih Kitaplarının Karşılaştırmalı Analizi)
Benzerlik Oranı	:	%2

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

22/01/2021
İmza

Sakarya Üniversitesi ..... Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere .....@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Ertan Efeçil

Tarih: 22.01.2021

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Ailesi Bosna Hersek'te savaşı geçirmiş ve o dönemde doğmuş biri olarak, bu çalışmayı yazmak benim için oldukça zordu. Çatışma yaşayan her toplumda olduğu gibi, savaş, Bosna Hersek'te de kalıcı etkiler bıraktı. Üstünden 25 yıl geçse de, çatışmalar dün yaşanmış gibi, yaralar hala sıcaktır. Böyle bir ortamda ailem bana herkese saygılı ve nefret beslemeden davranmamı öğretti. Ancak, bazı durumlarda benden farklı olana karşı önyargılı hissettiğim ve davrandığım oldu. Bu çalışma, bakış açısı sınırlarımı aşmaya zorladı. Herkesin gerçeğinin farklı olduğunu öğretilip, benden farklı olana daha çok empati kurarak yaklaşmamı ve anlayışlı olmamı sağladı. Umarım, bu çalışma okuyanlara da aynı etkiyi bırakır.

Çalışmamın bu hale gelmesinde en büyük katkıyı, danışmanım Prof. Dr. Ertan Efeğil sağlamıştır. Bir çalışmanın bilimsel değeri açısından nasıl yapılması gerektiği öğreten hocam, hayatım boyunca kullanabileceğim bir beceri kazandırdı. Tüm çalışmam sürecinde fikirlerimi desteklemiş, hatalarımı gidermiş, doğru yöne yönlendirmiş, anlayış göstermiş ve akademik yolunda gelişmemi sağlamıştır. Tüm bunlardan dolayı danışmanıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bana ders sunan tüm hocalarıma çok teşekkür ederim. Lisans döneminde beni çalışmanın konusuna yönlendiren sayın Nesrin Kenar hocama da teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, Sakarya Kütüphanesi ve uluslararası kaynaklara erişimi sağlayan veri tabanı olmadan, bu çalışmayı yazmak imkânsız olurdu. Bana her zaman arkadaşça ortam sağlayan Sakarya Üniversitesine teşekkür ederim.

Tez çalışmam sırasında, bana evinin kapısını açan ve aile ortamı yaşatan Özlem Başar ve Erol Başar'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca, Sevinç annem ve Mustafa babam başta olmak üzere tüm Polat ailesine minnettarım. Sakarya'da yaşamamı güzelleştiren ve beraber büyüdüğümüz Nuriye Kılınç ve Işıl Vatanserver'e de çok teşekkür ederim. Bu çalışma sırasında bana en büyük desteği veren, beni mutlu eden yoldaşım Recep Polat'a gönülden teşekkür ederim.

Ailem olmadan bu çalışma asla mümkün olmazdı. Daha iyi eğitim alabilmem adına, benden yıllarca uzak kaldılar. Bana verdikleri tüm manevi ve maddi desteklerinden dolayı

onlara çok teşekkür ederim. Ancak, anlayabilmeleri adına, devamında, aileme anadilimde birkaç cümle yazmak isterim.

Veliku zahvalnost iskazujem mom dedi, daidži, tetkama, cijeloj mojoj obitelji i prijateljima. Svi ste dio mene. Hvala za svu ljubav koju mi pružate sve ove godine.

Mirza, hvala ti što si uvijek bio taj koji prvi utaba put, put po kojem sam onda ja mogla puno lakše da se krećem, naučena tvojim iskustvom. Počevši od učenja slova, pa do studiranja u Turskoj, uvijek si mi bio primjer, smjernica i oslonac. Jasna, hvala ti za podršku i ljubav koju mi daješ. Hamza, hvala ti što si me naučio kakav je osjećaj biti nesebično ponosan na nekoga. Ponosna sam na sve što radiš i kakva osoba postaješ.

Babo i mama, znam da vam nije bilo lako da se odvojite od mene. Želim da vam se zahvalim za svu duhovnu i materijalnu podršku koju mi pružate. Hvala vam što ste uvijek tu za mene bilo da se radi o sretnim ili tužnim trenucima. Bez vas ovaj rad i sve ostalo što sam postigla u životu ne bi bilo moguće. Hvala!

Amila Jaganjac

22.01.2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	viii
FOTOĞRAF LİSTESİ	x
ÖZET	xiii
ABSTRACT	xiv
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK YAKLAŞIM	12
1.1. Kavramsal Çerçeve.....	12
1.1.1. Barış Kavramı	12
1.1.2. Çatışma Kavramı	13
1.1.2.1. Çatışmanın Nedenleri ve Türleri	14
1.2. Teorik Yaklaşım	15
1.2.1. Çatışma Çözümüne Yönelik Stratejiler	15
1.2.2. Barış İnşası.....	17
1.2.2.1. Barış İnşasının Tanımı	17
1.2.2.2. Barış İnşasının Boyutları	19
1.2.3. Barış İnşasında Eğitim	21
1.2.3.1. Barış İnşası Sürecinde Eğitimin Olumlu ve Olumsuz Etkileri.....	26
1.2.3.2. Eğitim Sürecini Etkileyen Resmi Unsurlar	29
1.2.3.3. Barış İnşasında Tarih Ders Kitapları, ‘Öteki’ Algısı ve Öğrenciler .	31
BÖLÜM II: ÖRNEK İNCELEME 1 - Sırbistan’daki Tarih Ders Kitapları	40
2.1. Eğitim Sistemi	40
2.2. Tarih Müfredatının Düzenlenmesi.....	41
2.3. Analiz Edilen Tarih Kitapları	42
2.3.1. Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	45

2.3.1.1. ‘1S’ Örneği	45
2.3.1.2. ‘2S’ Örneği	46
2.3.1.3. ‘3S’ Örneği	47
2.3.1.4. ‘4S’ Örneği	48
2.3.1.5. ‘5S’ Örneği	49
2.3.1.6. ‘6S’ Örneği	50
2.3.1.7. ‘7S’ Örneği	51
2.3.1.8. Sonuç	52
2.3.2. Çatışma Odaklı İçeriğin Anlatımı.....	53
2.3.2.1. ‘1S’ Örneği	53
2.3.2.2. ‘2S’ Örneği	61
2.3.2.3. ‘3S’ Örneği	66
2.3.2.4. ‘4S’ Örneği	70
2.3.2.5. ‘5S’ Örneği	74
2.3.2.6. ‘6S’ Örneği	81
2.3.2.7. ‘7S’ Örneği	90
BÖLÜM III: ÖRNEK İNCELEME 2 - Hırvatistan’daki Tarih Ders Kitapları	98
3.1. Eğitim Sistemi	98
3.2. Tarih Müfredatının Düzenlenmesi.....	99
3.3. Analiz Edilen Tarih Kitapları	101
3.3.1. Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	103
3.3.1.1. ‘1H’ Örneği.....	104
3.3.1.2. ‘2H’ Örneği.....	105
3.3.1.3. ‘3H’ Örneği.....	106
3.3.1.4. ‘4H’ Örneği.....	107
3.3.1.5. Sonuç	108

3.3.2. Çatışma Odaklı İçeriğin Anlatımı.....	109
3.3.2.1. ‘‘1H’’ Örneği.....	110
3.3.2.2. ‘‘2H’’ Örneği.....	134
3.3.2.3. ‘‘3H’’ Örneği.....	165
3.3.2.4. ‘‘4H’’ Örneği.....	191
BÖLÜM IV: ÖRNEK İNCELEME 3 - Bosna Hersek’teki Tarih Ders Kitapları	215
4.1. Eğitim Sistemi	215
4.2. Tarih Müfredatının Düzenlenmesi.....	216
4.3. Analiz Edilen Tarih Kitapları	220
4.3.1. Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	223
4.3.1.1. ‘‘1B’’ Örneği.....	223
4.3.1.2. ‘‘2B’’ Örneği.....	224
4.3.1.3. ‘‘3B’’ Örneği.....	225
4.3.1.4. ‘‘4B’’ Örneği.....	226
4.3.1.5. ‘‘5B’’ Örneği.....	227
4.3.1.6. ‘‘6B’’ Örneği.....	228
4.3.1.7. Sonuç	229
4.3.2. Çatışma Odaklı İçeriğin Anlatımı.....	230
4.3.2.1. ‘‘1B’’ Örneği.....	231
4.3.2.2. ‘‘2B’’ Örneği.....	248
4.3.2.3. ‘‘3B’’ Örneği.....	250
4.3.2.4. ‘‘4B’’ Örneği.....	255
4.3.2.5. ‘‘5B’’ Örneği.....	275
4.3.2.6. ‘‘6B’’ Örneği.....	287
BÖLÜM V: ÖRNEK İNCELEME 4 - Karadağ’daki Tarih Ders Kitapları	290
5.1. Eğitim Sistemi	290

5.2. Tarih Müfredatının Düzenlenmesi.....	290
5.3. Analiz Edilen Tarih Kitapları	292
5.3.1. Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	293
5.3.1.1. ‘1K’ Örneği.....	293
5.3.1.2. ‘2K’ Örneği.....	294
5.3.1.3. Sonuç	295
5.3.2. Çatışma Odaklı İçeriğin Anlatımı.....	296
5.3.2.1. ‘1K’ Örneği.....	296
5.3.2.2. ‘2K’ Örneği.....	304
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	316
KAYNAKÇA.....	328
ÖZGEÇMİŞ	337

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ARBiH	: Armija Bosne i Hercegovine (Bosna Hersek Cumhuriyeti Ordusu)
AT	: Avrupa Topluluğu
AVNOJ	: Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (Yugoslavya Antifaşist Ulusal Kurtuluş Konseyi)
BiH	: Bosna i Hercegovina (Bosna Hersek)
BM	: Birleşmiş Milletler
EMU	: Education for Mutual Understanding (Karşılıklı Anlayış Eğitimi)
FBiH	: Federacija Bosne i Hercegovine (Bosna Hersek Federasyonu)
FRY	: Federal Republic of Yugoslavia (Federal Yugoslavya Cumhuriyeti, Sırbistan ve Karadağ)
GSYİH	: Gayrisafi yurt içi hasıla
HDZ	: Hrvatska Demokratska Zajednica (Hırvat Demokrat Birliği)
HV	: Hrvatska vojska (Hırvat Ordusu)
HVO	: Hrvatsko vijeće obrane (Hırvat Savunma Konseyi)
ICTY	: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi)
JNA	: Jugoslavenska narodna armija (Yugoslav Halk Ordusu)
KFOR	: The Kosovo Force (NATO'nun Kosova'da görevlendirilmiş çokuluslu barış gücü)

NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NDH	: Nezavisna Država Hrvatska (Bağımsız Hırvatistan Devleti)
OSCE	: Organization for Security and Co-operation in Europe (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı)
RS	: Republika Srpska (Sırp Cumhuriyeti)
RSK	: Republika Srpska Krajina (Sırp Krajina Cumhuriyeti)
RTS	: Radio-televizija Srbije (Radyo Televizyon Sırbistan)
SANU	: Srpska akademija nauka i umetnosti (Sırp Bilim ve Sanatlar Akademisi)
SAO	: Srpska autonomna oblast (Sırp Özerk Bölgesi)
SDA	: Stranka demokratske akcije (Demokratik Eylem Partisi)
SDS	: Srpska demokratska stranka (Sırp Demokrat Partisi)
SFRY	: Socialist Federal Republic of Yugoslavia (Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti)
SKH	: Savez komunista Hrvatske (Hırvatistan Komünistler Birliği)
SKJ	: Savez komunista Jugoslavije (Yugoslavya Komünistler Birliği)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TO	: Teritorijalna odbrana (Bölgesel Savunma Kuvvetleri)
UÇK	: Ushtria Çlirimtare e Kosovës (Kosova Kurtuluş Ordusu)
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
UNPROFOR	: United Nations Protection Force (Birleşmiş Milletler Koruma Gücü)

VRS : Vojska Republike Srpske (Sırp Cumhuriyet Ordusu)

ZNG : Zbor narodne garde (Ulusal Muhafız Birlikleri, Hırvat Ordusu'nun öncüsü)

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: ‘Örnek İnceleme 1’ Kapsamında Ele Alınan Tarih Ders Kitapları	42
Tablo 2: ‘1S’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	46
Tablo 3: ‘2S’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	47
Tablo 4: ‘3S’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	48
Tablo 5: ‘4S’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	49
Tablo 6: ‘5S’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	50
Tablo 7: ‘6S’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	51
Tablo 8: ‘7S’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	52
Tablo 9: Sayfa Sayısına Göre Sonuçlar (1S, 2S, 3S, 4S, 5S, 6S ve 7S Örnekleri).....	52
Tablo 10: Yüzdeler (%) Verilerine Göre Sonuçlar (1S, 2S, 3S, 4S, 5S, 6S ve 7S Örnekleri).....	53
Tablo 11: ‘Örnek İnceleme 2’ Kapsamında Ele Alınan Tarih Ders Kitapları	102
Tablo 12: ‘1H’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	105
Tablo 13: ‘2H’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	106
Tablo 14: ‘3H’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	107
Tablo 15: ‘4H’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	108
Tablo 16: Sayfa Sayısına Göre Sonuçlar (1H, 2H, 3H ve 4H Örnekleri).....	109
Tablo 17: Yüzdeler (%) Verilerine Göre Sonuçlar (1H, 2H, 3H ve 4H Örnekleri)	109
Tablo 18: ‘Örnek İnceleme 3’ Kapsamında Ele Alınan Tarih Ders Kitapları	221
Tablo 19: ‘1B’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	224
Tablo 20: ‘2B’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	225
Tablo 21: ‘3B’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	226
Tablo 22: ‘4B’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	227
Tablo 23: ‘5B’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	228
Tablo 24: ‘6B’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	229
Tablo 25: Sayfa Sayısına Göre Sonuçlar (1B, 2B, 3B, 4B, 5B ve 6B Örnekleri)	230
Tablo 26: Yüzdeler (%) Verilerine Göre Sonuçlar (1B, 2B, 3B, 4B, 5B ve 6B Örnekleri).....	230
Tablo 27: ‘Örnek İnceleme 4’ Kapsamında Ele Alınan Tarih Ders Kitapları	292
Tablo 28: ‘1K’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	294
Tablo 29: ‘2K’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği	295

Tablo 30: Sayfa Sayısına Göre Sonuçlar (1K ve 2K Örnekleri)	296
Tablo 31: Yüzdeler (%) Verilerine Göre Sonuçlar (1K ve 2K Örnekleri)	296

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: "1S" Örneği	44
Fotoğraf 2: "2S" Örneği	44
Fotoğraf 3: "3S" Örneği	44
Fotoğraf 4: "4S" Örneği	44
Fotoğraf 5: "5S" Örneği	44
Fotoğraf 6: "6S" Örneği	44
Fotoğraf 7: "7S" Örneği	44
Fotoğraf 8: "1S" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1	56
Fotoğraf 9: "2S" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1	63
Fotoğraf 10: "2S" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2	64
Fotoğraf 11: "5S" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1	75
Fotoğraf 12: "5S" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2	77
Fotoğraf 13: "6S" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1	83
Fotoğraf 14: "6S" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2	84
Fotoğraf 15: "7S" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1	92
Fotoğraf 16: "1H" Örneği.....	103
Fotoğraf 17: "2H" Örneği.....	103
Fotoğraf 18: "3H" Örneği.....	103
Fotoğraf 19: "4H" Örneği.....	103
Fotoğraf 20: "1H" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1	114
Fotoğraf 21: "1H" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2	114
Fotoğraf 22: "1H" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:3	115
Fotoğraf 23: "1H" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:4	116
Fotoğraf 24: "1H" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:5	116
Fotoğraf 25: "1H" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:6	117
Fotoğraf 26: "1H" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:7	118
Fotoğraf 27: "1H" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:8	118
Fotoğraf 28: "1H" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:9	119
Fotoğraf 29: "1H" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:10	119
Fotoğraf 30: "1H" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:11	122
Fotoğraf 31: "1H" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:12	124

Fotoğraf 32: “1H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:13	124
Fotoğraf 33: “2H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1	136
Fotoğraf 34: “2H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2	139
Fotoğraf 35: “2H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:3	141
Fotoğraf 36: “2H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:4	142
Fotoğraf 37: “2H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:5	143
Fotoğraf 38: “2H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:6	144
Fotoğraf 39: “2H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:7	146
Fotoğraf 40: “2H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:8	149
Fotoğraf 41: “2H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:9	152
Fotoğraf 42: “2H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:10	153
Fotoğraf 43: “2H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:11	154
Fotoğraf 44: “2H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:12	156
Fotoğraf 45: “3H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2	170
Fotoğraf 46: “3H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1	170
Fotoğraf 47: “3H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:3	171
Fotoğraf 48: “3H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:5	172
Fotoğraf 49: “3H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:4	172
Fotoğraf 50: “3H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:6	177
Fotoğraf 51: “3H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:7	177
Fotoğraf 52: “3H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:8	178
Fotoğraf 53: “3H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:9	180
Fotoğraf 54: “3H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:10	180
Fotoğraf 55: “3H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:11	183
Fotoğraf 56: “3H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:12	183
Fotoğraf 57: “4H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1	197
Fotoğraf 58: “4H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2	199
Fotoğraf 59: “4H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:3	203
Fotoğraf 60: “4H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:4	203
Fotoğraf 61: “4H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:5	207
Fotoğraf 62: “4H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:6	208
Fotoğraf 63: “1B” Örneği.....	222

Fotoğraf 64: "2B" Örneği	222
Fotoğraf 65: "3B" Örneği	222
Fotoğraf 66: "4B" Örneği	222
Fotoğraf 67: "5B" Örneği	222
Fotoğraf 68: "6B" Örneği	222
Fotoğraf 69: "1B" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1	232
Fotoğraf 70: "1B" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2	233
Fotoğraf 71: "1B" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:3	239
Fotoğraf 72: "1B" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:4	241
Fotoğraf 73: "3B" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1	253
Fotoğraf 74: "4B" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1	263
Fotoğraf 75: "4B" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2	263
Fotoğraf 76: "5B" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1	279
Fotoğraf 77: "5B" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2	280
Fotoğraf 78: "5B" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:3	281
Fotoğraf 79: "5B" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:4	281
Fotoğraf 80: "1K" Örneği	293
Fotoğraf 81: "2K" Örneği	293
Fotoğraf 82: "1K" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1	299
Fotoğraf 83: "1K" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2	299
Fotoğraf 84: "1K" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:3	300
Fotoğraf 85: "1K" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:4	301
Fotoğraf 86: "1K" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:5	302
Fotoğraf 87: "1K" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:6	302
Fotoğraf 88: "2K" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1	308
Fotoğraf 89: "2K" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2	310
Fotoğraf 90: "2K" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:3	311

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Barış İnşasında Eğitimin Rolü (Sırbistan, Hırvatistan, Bosna Hersek ve Karadağ'da Okutulan Tarih Kitaplarının Karşılaştırmalı Analizi)			
Tezin Yazarı: Amila JAGANJAC		Danışman: Prof. Dr. Ertan EFEGİL	
Kabul Tarihi: 22.01.2021		Sayfa Sayısı: xiv (ön kısım) + 337 (tez)	
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler			
<p>Çatışma dolu 1990lı yıllar, Balkan toplumunun üzerinde büyük bir etki bırakmıştır, öyle ki bölgede hala gerginlikler (etnik temelli hakaretler, provokasyonlar, fiziksel saldırılar vs.) hissedilmektedir. Bu gruplar arası nefret dolu davranışlar, nesilden nesile aktararak sonu olmayan bir sorun haline gelip, güvenlik tehdit meselesini oluşturmaktadır. Mevcut çalışma, araştırmacının, kalıcı bir barışı imkansızlaştıran engellerin azaltmasında etkili yollar nedir sorusuna cevap arayışı sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu arayışa, ilk olarak, Barış kavramı ile başlayarak, çatışma çözümü stratejisi olan Barış İnşası üzerinde durularak devam edilmektedir. Ardından, araştırma konusu olan, Barış İnşasında eğitimin rolü incelenmektedir. Bu noktada, eğitimin, söz konusu engellerin azaltmasında oldukça etkili olduğu görülmektedir. Yani, eğitimin barış inşacı bir şekilde uygulanması, hoşgörü ve empatiyi teşvik ederek barışçıl ortamların gelişmesine, gruplar arası kutuplaşma ve çatışmanın önlenmesine etki edebilme gücüne sahiptir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı, kalıcı bir barış oluşturulmasında eğitimin önemine dikkat çekmektedir. Ancak, eğitimin barış inşacı özelliğinin yanında, yıkıcı bir etkisinin olduğu daha sık görülmektedir. Olumsuz niteliklerle uygulanan eğitim, gruplar arası düşmanlığı ve bölünmeleri güçlendirerek, çatışma koşullarının oluşturulmasına uygun zemin hazırlayabilmektedir. Bu durum en çok tarih ders eğitiminde gözlemlenmektedir. Bundan yola çıkarak, çalışmada, ‘Eğitim ve tarih ders kitaplarında bulunan içerik, barış inşasına olumsuz yönde katkıda bulunmakta mıdır?’ araştırma sorusu oluşturulmaktadır. Araştırma sorusuna nicel ve nitel yöntemler ile cevap aranmaktadır. Örnek incelemeler olarak, Sırbistan, Hırvatistan, Bosna Hersek ve Karadağ'da okutulan tarih ders kitapları ele alınmaktadır. Kitaplarda araştırılan dönem ise Yugoslavya'nın dağıldığı yıllardır. Nicel yöntem kapsamında, örnek kitapların sayfa sayısı baz alınarak, ulusal tarihin ne ölçüde çatışma etrafında anlatıldığına bakılmaktadır. Nitel yöntem kapsamında ise, içerik analizi ile tarafların imajları ve tek taraflı anlatımın olup olmadığına odaklanılmaktadır. 19 örnek kitabın incelenmesi sonucunda, tarih ders kitaplarının, barışın inşasına olumsuz yönde etki edebileceği sonucuna varılmıştır. Söz konusu örnek ülkelerde okutulan tarih kitaplarının, düşmanlığı artırabilen, gruplar arası sosyal bölünmeleri derinleştiren ve şiddeti normalleştirilebilen bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir.</p>			
Anahtar Kelimeler: Barış İnşası, Barış İnşasında Eğitim, Tarih Ders Kitapları			

Sakarya University

Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: Role of Education in Peacebuilding (A Comparative Analysis of the History Textbooks in Serbia, Croatia, Bosnia and Herzegovina and Montenegro)			
Author of Thesis: Amila JAGANJAC		Supervisor: Prof. Dr. Ertan EFEGİL	
Accepted Date: 22.01.2021		Number of Pages: xiv (front) + 337 (thesis)	
Department: International Relations			
<p>The conflict-filled 1990s had a big effect on Balkan society, such that tensions (ethnic-based insults, provocations, physical attacks, etc.) are still felt in the region. These intergroup hateful behaviors pass down from generation to generation and become an endless problem, creating a security threat issue. The current study emerged as a result of the researcher's search for an answer to the question of what the effective ways are to reduce barriers that make a lasting peace impossible. This search started with the concept of Peace and continued with an emphasis on the strategy of conflict resolution, Peacebuilding. After that, as the main subject of this research, the role of education in Peacebuilding is examined. At this point, it became evident that education is very effective in reducing the mentioned barriers. That is, the peacebuilding implementation of education has the power to influence the development of peaceful environments by promoting tolerance and empathy, along with prevention of intergroup polarization and conflict. In this context, the study aims to draw attention to the importance of education in creating lasting peace. However, it is more common for education to have a destructive effect besides its peacebuilding character. Education applied with negative attributes can strengthen hostility and divisions between groups and prepare the ground for the conflict conditions. This situation is mostly observed in history education. Based on this, in this study, the following research question is formed: "Does the content in the education and history textbooks contribute negatively to peacebuilding?". An answer to the research question is sought with quantitative and qualitative methods. As case studies, history textbooks taught in Serbia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, and Montenegro are examined. The period investigated in the books is the years of Yugoslavia's dissolution. Within the scope of the quantitative method, based on the number of pages of the sample books, it is examined to what extent national history is conflict based. In the context of the qualitative method, the content analysis focuses on the images of the involved parties and whether there is a one-sided narrative. As a result of the examination of 19 sample books, it is concluded that history textbooks could have a negative effect on peacebuilding. It is seen that the history books taught in these sample countries have a feature that can increase hostility, deepen social divisions between groups, and normalize violence.</p>			
Keywords: Peacebuilding, Education in Peacebuilding, History Textbooks			

GİRİŞ

“Since wars begin in the minds of men, it is in the minds of men that the defences of peace must be constructed”¹

Balkan bölgesi, tarih boyunca çatışmalara sahne olmuştur. En son yaşanan yoğun çatışmalar, Yugoslavya'nın dağılması sırasında gerçekleşmiştir. Federasyonun dağılması, 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle başlamıştır. Slovenya'da çatışma, birkaç günde son bulurken; Hırvatistan'da savaş, dört sene sürmüştür. 1992 yılından, 1995 yılının sonuna kadar süren, en kanlı çatışmalar, Bosna Hersek'te meydana gelmiştir. Bazı bilgilere göre, Yugoslavya çatışmalarında, en az 140 bin kişi hayatını kaybetmiş (ICTJ, 2009), ancak kayıpların sayısı hakkında tartışmalar halen sürmektedir. Üç milyondan fazla kişi ise, yerinden edilmiştir (Young, 2001, s. 783). Bu sonuçların yanında, savaş, bu topraklarda yaşayanlara, psikoloji, sosyoloji, ekonomi ve güvenlik alanlarında büyük hasarlara sebep olmuştur. Yaşanan çatışmalar, etnik nitelik taşıdığından, savaşın sonunda etnik gruplar arasındaki kutuplaşma daha da güçlenmiştir.

1990lı yılların trajik olaylarından kaynaklanan gruplar arası gerginlikler, halen daha canlılığını korumaktadır. Günümüzde, etnik temelli hakaretler, provokasyonlar, fiziki şiddetlerle vs. tüm eski Yugoslavya topraklarında karşılaşılabiriz. Bu tür davranışlar, genelde bir etnik grubun baskın olduğu bölgelerde² gerçekleşmektedir. Örneğin, 2020 yılında gerçekleşenlerden birkaçı: Hırvatistan'da Sırp azınlıklara karşı uygulanan suçlar (Sırp çalışanlara, sporculara ve vatandaşlara saldırıldı) (Moskaljov, 2020); Sırbistan'da Hırvat Kültür ve Eğitim Topluluğunun binasına saldırı (HINA, 2020); Karadağ'da bulunan İslam Birliğinin binasına saldırılar (“Taşının Türkler” ve Srebrenica senaryosuyla tehdit eden mesajlar verildi) (Klix, 2020) ve Karadağ'da Karadağlı vatandaşa Karadağ bayrağı taşıdığı için saldırı (HINA, 2020). Bosna Hersek'te, 2010 ila

---

¹ Çeviri: “Savaş insanların fikirlerinde başladığına göre, barış savunması da insanların fikirlerinde inşa edilmelidir” (UNESCO Constitution, 1945).

² Hırvatistan'da Hırvatlar nüfusun %90,42, Sırlar %4,36, Boşnaklar %0,73 ve Karadağlılar %0,11 kısmını oluşturmaktadır (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013, s. 11); Sırbistan'da, Sırlar nüfusun %83,32, Boşnaklar %2,02, Hırvatlar %0,81 ve Karadağlılar %0,54 kısmını oluşturmaktadır (Републички завод за статистику, 2012, s. 15); Bosna Hersek'te Boşnaklar nüfusun %50,1, Sırlar %30,8 ve Hırvatlar %15,4'ünü oluşturmaktadır (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2016, s. 54); Karadağ'da Karadağlılar nüfusun %44,98 oluşturup, Sırlar %28,73, Boşnaklar %8,65 ve Hırvatlar %0,97'lik kısmını oluşturmaktadır (Zavod za Statistiku, 2011).

2014 yılları arasında dini yapılara³ 166 kadar saldırının gerçekleştirildiği kaydedilmiştir (Diskriminacija, 2015).

Fiziki saldırı ve şiddetin yanında, söz konusu ülkelerin (Sırbistan, Hırvatistan, Bosna Hersek ve Karadağ) medya kurumlarında nefret söylemi çok belirgindir. Bu durum, sosyal ağlardaki paylaşımlar ve yorumlarda açıkça görülebilir. Araştırmaya göre, internet sitelerinde nefret söyleminin ana kaynağı, etnik aidiyettir (Milojević, 2019). Bu araştırmaya göre, etnik gruplar arasındaki nefret söyleminde birbirine yöneltilen özgün küfür, provokasyon, aşağılayıcı etiketler, suçlamalar vs. kullanılmaktadır. Bunun yanında, açık şiddet ve linç çağrıları da fark edilmiştir. Ayrıca, göze çarpan bir genelleme mevcuttur: ‘bizim’ grubumuzun üyeleri masum ve ‘sadece cinayetle önlenebilecek tehlikenin farkında’ iken, sözde karşı etnik grubun tüm üyeleri genellikle ‘aynı, suçlu ve kötüdür’. Bunlar gibi nefret söylemleri, yeni etnik bölünmelere ve hatta ulusal ve dini hoşgörüsüzlüğe yol açabilecek potansiyele sahiptir. Ayrıca, bu zehirli söylemler, internet ortamında olduğu için tüm popülasyona hızlı ve kolay bir şekilde bulaşma özelliğine sahiptir. Çatışma sonrası ortamda ve yaraları henüz iyileşmemiş bu bölgede, söz konusu söylemler, yeni bir savaşı ve şiddetli suçları tetikleyebilir. Bu durumda, 90’larda yaşanan savaşların alevlenmesinde medyanın etkisini unutmamak gerekir. Tadeusz Mazowiecki, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu tarafından atanan Özel Raportör, Aralık 1994 Özel Medya Raporu’nda özellikle şunları söyledi:

‘‘Çatışmanın başlangıcından bu yana, eski Yugoslavya’da medyanın yayınladığı bilgiler temelde milliyetçi söylem ve diğer halklara yönelik saldırı ve hakaretlerden oluşmuştur... Bu fenomenin doğrudan savaş alanlarında ve tüm bölgede korkunç zulümlere yol açması şaşırtıcı değil’’ (UN Commission on Human Rights, 1994, s. 33).

Savaştaki medyanın sorumluluğuyla ilgili bir soruşturma⁴ hakkında davanın sözcüsü şöyle bir açıklama yapmış: ‘‘Ovcara davasında soruşturan adam şöyle ifade bıraktı: ‘Şu programı izledim, ardından oraya gittim ve canlarını okudum’. Bunu söyleyen adam, Ovcara’da 200 kişinin öldürülmesinde rol alan adamdır’’ (Čabaravdić, 2009). Bu örnekte

---

³ İslam (78 saldırı), Ortodoks (51 saldırı), Katolik (33 saldırı) ve Yahudi (4 saldırı) dini yapılar söz konusudur.

⁴ 1991 yılında Vukovar yakınlarındaki Ovcara çiftliğinde 200 Hırvat katliamı ve 1992’de Zvornik’te 25 Boşnak’ın öldürülmesiyle ilgili soruşturmasıydı.

görüldüğü gibi, 90lardaki medyanın sunduğu içeriğin, insanları suçlara katılmaya teşvik ettiği açıktır.

Söz konusu önyargılı ve nefret dolu davranışlar, ağırlıklı olarak sosyal medyada olması, özellikle genç nüfusu etkilemektedir. Bölgede ve Bosna Hersek'te yapılan araştırmalar, gençlerin günde ortalama 5-6 saatini sosyal ağlarda geçirdiklerini ve olayların merkezinde olmak istediklerini gösteriyor (Mušić, 2019). Bu nedenle gençler, özellikle siyasi olaylar hakkında sıklıkla yorum yaparlar ve sosyal ağlarda bir tür nefret söylemi kullanırlar. Savaştan sonra doğmuş ve savaştan direkt etkilenmemiş olan bu gençler, nefret söyleminin önce kurbanı, ardından faili haline gelmektedir. Böylece gruplar arası kutuplaşmalar ve nefret, yeni nesillere aktararak, sonsuz bir döngüyü oluşturmaktadır. Yeni nesillerin bu duygularla besleniyor olması, Balkan bölgesi için önemli sorun oluşturup, gelecek için bir güvenlik tehdit meselesidir. Bu durumda karşımıza şu sorular gelmektedir: Nefretle dolu yetişen nesil, nasıl barışçıl bir gelecek kurabilir? Bu durum nasıl önlenbilir? Söz konusu döngü nasıl durdurabilir?

Çalışmanın Konusu

Yugoslavya gibi şiddetli bir çatışma yaşanan ortamlarda, ateşkes sağlandıktan sonra, barışı sağlamak adına farklı stratejiler uygulanmaktadır. Bunlardan birisi ve bu çalışmanın teorik kısmında daha detaylı anlatılan Barış İnşasıdır. Barış inşası, çatışmanın nedenlerine odaklanarak, çatışmayı dönüştürebilme potansiyeline sahiptir. Uzun dönemli ve kapsamlı olduğundan, çok boyutlu faaliyetleri içermektedir. Bu faaliyetler, güvenlik, siyasal, sosyal, ekonomik, adalet ve uzlaşma alanları bağlamında gerçekleştirilmektedir.

Sosyal alanda barışın inşası, sivil toplumu yeniden güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu alan kapsamında, mültecilerin geri dönmeleri, eski savaşçıların topluma yeniden entegrasyonu, gruplar arası uzlaşma, eğitim vs. konular bulunmaktadır. Savaşlar gibi travmatik olaylar, korku, öfke ve nefret gibi güçlü duygular yaratır. Bu duygular, barışın ve uzlaşma çabalarının önünde ciddi engeller oluşturmaktadır. Barış İnşasının sosyal boyutu, bu engelleri ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.

Söz konusu engellerin azaltılmasında, eğitimin yeri oldukça önemlidir. Mevcut çalışmada, araştırma konusu olarak, eğitimin, Barış İnşasındaki rolü incelenmektedir. Eğitim, bilgi, beceri ve değerlerin aktarıcısı olarak, bireyi ve toplumu şekillendirmektedir. Bu sebepten

dolayı, eğitimin ne tür mesajlar içerdiği çok önemlidir. Yani, barışa inşacı mı, yoksa yıkıcı mı etki bırakmaktadır. Eğitim, doğrudan bir çatışmaya sebep olmaz. Ancak, çoğu zaman çatışma koşullarının oluşturulmasına uygun zemin hazırlayabilir. Örneğin, tek taraflı anlatımı esas alarak verilen eğitim, sosyal bölünmeleri güçlendirebilir, gruplar arasındaki düşmanlığı artırabilir ve şiddeti normalleştirebilir. Bunun aksine, eğitim, eğer barış inşacı bir yaklaşım ile uygulansa, daha barışçıl ortamların gelişmesine ve çatışmanın önlenmesine yardımcı olma potansiyeline sahiptir. Yani, öğrencilerin, başkalarına karşı saygı, hoşgörü ve empatiyi teşvik eden bir eğitim alma sonucunda, ‘öteki’ne karşı bağnazlığa ve güvensizliğe dayalı şiddete başvurmaları da daha az olacaktır.

Çalışmanın Önemi

Eski Yugoslavya topraklarında yaşayan nüfusun çok etnikli yapısından dolayı, okullarda verilen eğitimin daha duyarlı ve özenli olması önemlidir. Henüz yaralarını canlı tutan toplumun, ötekine karşı empati kurması ve hoşgörülü davranışta bulunması daha zordur. Bu nedenle, eğitimin bu ortamlarda inşacı bir yapıda olması çok önemlidir. Ancak, bu çalışmada da görüleceği üzere, bu topraklarda eğitimin daha çok yıkıcı bir potansiyele sahip olduğu açıktır. Bunun yanında, eğitimin daha yıkıcı eğilimini gündelik hayatta da fark etmek mümkündür. Örneğin, Bosna Hersek’te etnik temelli olarak üç farklı müfredat uygulanmaktadır. Hepsi genelde tek bakış açısı sunmaktadır. Bununla kalmayıp, ülkenin belirli bölgelerinde, toplamda 56 olup, “Tek çatı altında iki okul” bulunmaktadır. Bu durum, bir bina içinde, etnik gruba göre fiziksel bir şekilde ayrılmış öğrencilerin, farklı müfredata göre ders görmeleri anlamına gelmektedir. Böyle olması, ayrımcılığa ve düşmanlığa zemin oluşturulmasına daha çok fırsat vermektedir. Hırvatistan’da ise, yapılan bir araştırmada “Hırvatlar ve Sırlar aynı okulda eğitim görmeli mi?” sorusuna bir öğrencinin yanıtı şöyleydi: “Çocuklar en başından itibaren Sırlardan nefret etmeleri için eğitilmelidir... Savaşta neye benzediklerini gördük. Bunlar insan değil. Yaptıklarından dolayı hayvan gibilerdir” (Warshauer Freedman, ve diğerleri, 2004, s. 233). Tüm eski Yugoslavya devletlerinde bunun gibi çok sayıda örnekler ile karşılaşmak mümkündür. Bu sebepten ötürü, eğitimin, sadece devlet içi barışla kalmayıp, tarihi, kültürel ve akraba bağı olan eski Yugoslavya devletleri birbiriyle hep etkileşim halinde olduğundan, barış inşacı bir şekilde uygulanması, bölgesel barışa da önemli katkı

sağlayacaktır. Bundan dolayı, mevcut çalışmanın önemi, eğitimin, barış inşasının parçası olarak, gruplar arası uzlaşmayı oluşturma potansiyelinde yatmaktadır.

Barış eğitiminin olumlu sonuçlar bıraktığına dair güzel bir örnek Ruzica Rosandic (2000)'in çalışmasında görülmektedir. Sırbistan'daki okul ortamının potansiyel bir şiddet ağı oluşturduğunu tespit eden Rosandic, bu çalışmada, 1990 yıllarında Sırbistan'da uygulanan Barış Eğitim programlarının hem öğrencilere⁵ hem öğretmenlere⁶ olumlu etki bıraktığına dikkat çekmektedir. Ancak, o dönemdeki katı Sırbistan okul sistemi genel olarak yeniliklere ve özel olarak Barış Eğitime direnmesi engelini yanında, söz konusu programları destekleyen yabancı fonlar giderek azaldığı için ve iç kaynakların neredeyse olmayışı, olumlu etkilerin devam ettirilmesinin çok zor olduğu vurgulanmaktadır. Yine de yazar, barış eğitiminin, barış inşasının yeni ve yenilikçi yollarını keşfetme konusunda bir ortam oluşturabileceğine inanmaktadır. Bu örnekte, eğitimin, barış inşasını olumlu yönde etkileyebileceğine dair umut vermekte ve bu tür programların, uzun vadeli sonuçlar yaratmak adına, devam ettirilmesi önemli olduğu gösterilmektedir.

Araştırma Sorusu

Eğitimin yazılı metni, ders kitaplarıdır. Ders kitapları hem öğretmenler hem öğrenciler için genellikle nihai referans kaynağını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, barış inşasında eğitimin rolünü incelemek adına, tarih ders kitaplarına odaklanılmaktadır. Okullarda okutulan tarih eğitimi, öğrencilerin algılarının ve tutumlarının belirlenmesinde, kendilerinin ve başkalarının kimliklerinin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Bundan dolayı, tarih kitapları, barış inşasının önemli bir parçasıdır. Ancak, yapılan araştırmalarda tarih ders kitaplarının, barışın aksine, düşmanlığın artmasına etki ettiği görülmektedir. Bu durum, diğer ulusların zararına kendi ulusal hikâyelerini aktaran tek taraflı bir metne dayandığında gerçekleşmektedir. Tarih ders kitaplarının rolünü daha iyi

---

⁵ Programlara katılan öğrencilerde olumlu davranışlar gözlemlenmiştir, öğrenciler aktivitelere isteyerek ve karışıklı iletişimi kurarak katıldılar. Programlardan bir tanesi olan "The Goodwill Classroom"un değerlendirilmesinde, sonuçlar, öğrencilerin, ortak faaliyetlerde yaşlılarla işbirliği yapmayı reddetmek gibi, olumsuz seçimlerde önemli bir düşünüş getirdiğini göstermiştir.

⁶ O dönemki öğretmenler şu özellikler ile tanımlanmaktadır: inisiyatif eksikliği; Çatışmanın diğer tarafının ve bakış açısı hakkında gerekçeli bir değerlendirme yapamama; Şiddetsiz iletişimin ihtiyaçlarının ve kalıplarının dilini anlayamama. Ancak, Barış Eğitim programlarına katılan öğretmenlerde olumlu değişiklikler gözlemlenmiştir: Programların içerik ve öğretim yöntemleri öğretmenlik mesleğine saygınlığı geri kazandırdı; Öğretim yeterliliklerini yeniden doğruladı; Öğretim mesleğine yeniden anlamı kazandırdı; öğrenciler ve yetişkinlerle daha iyi iletişim sağlamalarını kazandırdı.

anlamak açısından, aşağıda, daha önce bu konuda yapılan birkaç çalışma özetlenmektedir ve ardından araştırma sorusu ortaya konulmaktadır. Kıbrıs, Kolombiya, Güney Afrika ve Irak'ta okutulan tarih kitapları analiz edilmiştir. Analiz edilmiş örnekler, karşılıklı anlayış ve uzlaşmayı zorlaştıran etnomerkezci tarih anlatımı içermektedir.

1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, etnik çatışmaların yeniden başlamasının ardından 1963'te dağıldı. Adanın başlıca etnik grupları olan Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler, dilsel, tarihi, etnik ve dini hatlarla ayrılmıştır. Devam etmekte olan Kıbrıs sorununa çözüm bulunamaması, eğitim sistemlerinin de siyasallaşmasına neden olmuştur. Bu bölgelerde, öğrencilerin büyük çoğunluğu, tek kimlikli ortamlarda⁷, sadece "kendileriyle" temas geçtikleri yerde eğitim alırlar. Diğer bir ifadeyle, Kıbrıslı çocuklar, jeopolitik ve etnik bölünme çizgilerine göre ayrı okul sistemlerinde eğitim görüyorlardı (Johnson, 2007, s. 22). Zembylas (2013), çalışmasında bu siyasi sorunun yarattığı travmanın, Kıbrıslı Rum okullarında etnik köken oluşumu ile nasıl bağlantılı olduğuna odaklanmaktadır. Okul uygulamalarının ve söylemlerinin (örneğin, okul müfredatı, pedagojik uygulamalar) analizi sonucunda, temel sorunlardan birinin, Türk saldırganlığı olduğunu vurgulayan Kıbrıslı Rumların hegemonik anlatısını tespit etmekte, böylece korku ve güvensizliği meşrulaştırarak, ilerideki uzlaşma çabaları engellenmektedir. Kıbrıslı Rumları, Kıbrıs'ta, kendilerini, tek şiddet mağduru olarak tanımlamaya teşvik etmekte olan bu hegemonik söylemler ve pratikler, sistematik olarak (Yunan) etnik kimliğe ve topluluğa mutlak biz-onlar ve iyi-karşı-kötü ikiliklere dayanan bir topluluk duygusu kazandırır, böylece diğerinin acı ve mağduriyetini de kabul etmek için yer bırakmamaktadır (Zembylas, 2013, s. 106-107).

Latif (2017), Kuzey Kıbrıs'ta okutulan tarih kitaplarını incelemiştir. Çalışmasında üç farklı dönemin tarih okul kitaplarını analiz etmiştir (1971-2004, 2004-2009 ve 2009'dan günümüze). 1971-2004 ve 2009'dan günümüze kadar olan dönemlerde okutulan kitaplar, benzer etnomerkezci anlayışını taşımaktadır. Kıbrıs'taki iki toplumun ortak geçmişine ve ortak deneyimlerine atıfta bulunulmamaktadır. Sosyal ve kültürel tarihe tamamen farklı bir açıdan yaklaşmakta ve Kıbrıslı Türklerin günlük zorluklarını örneklemek için siyasi ve askeri tarihe entegre edilmektedir. Tartışmalı dönemlerde, Kıbrıslı Rumların çektiği acılara yapılan göndermelerden de kaçınılmaktadır. 2004-2009 döneminde

---

⁷ Sınıf arkadaşları, öğretmenleri ve rol modelleri aynı sosyokültürel arka plandan gelmekte, tarihin etnomerkezci versiyonları yayımlanmakta ve böylece kendi kültürel mirası ve kimliği öne çıkmaktadır.

okutulmuş kitaplar, etnomerkezli kitaplardan farklı olarak, ulusal düşman imajına ilişkin açık belirtileri çıkartarak, çok kültürlü yaklaşımları ve görsel materyalleri benimsemektedir. Empati ve hoşgörü kavramlarına katkıda bulunabilecek ve uzlaşmayı destekleyebilecek şekilde Kıbrıs Rum toplumunun acısını ve kaybını da tanımaktadır.

Rodriguez-Gomez, Foulds ve Sayed (2016) çalışmasında, Kolombiya ve Güney Afrika'da okutulan tarih ders kitaplarını analiz etmiştir. Bu kitaplarda, geçmişteki çatışmaların nasıl anlatıldığı ve bu anlatımların ulusal çatışmayı barış inşası sürecinin bir parçası olarak nasıl ifade ettiği gibi iki konuya odaklanmıştır. Analizin sonucunda, çatışma ve barış inşası konusu hakkında çok bahsedilmesine rağmen, ders kitapları, şiddetin yapısal boyutunu ve bireysel eylemler arasındaki karşılıklı bağları yeterince incelememektedir. Aksine, fiziksel şiddete ilişkin kusurlu tarihsel anlatıları nedeniyle, analiz edilen ders kitaplarının, yapısal şiddet uygulayan rejimlerin araçları olduğu ve bu tür düzenlemeleri sürdüren süreçleri ve sistemleri güçlendirdiği tespit edilmiştir.

Darweish ve Mohammed (2018), çalışmasında, Irak Kürt bölgesindeki okullarda kullanılan tarih eğitimi müfredatını analiz etmektedir. Barış eğitiminin ne kadar uygulandığı ve teşvik edildiği gibi konulara odaklanılmıştır. Analiz sonucunda, savaş, şiddet, ayrımcılık ve Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki ayrımlarla ilgili birçok ifadenin bulunduğunu tespit etmişlerdir. Öğrencilerin ders kitaplarında tekrar tekrar kullanılan kelime ve kavramlar, genellikle İslam'ın olumlu yönlerinden ziyade, Müslümanların, diğerini yabancılaştırmasını anlatmaktaydı. 'Barış', 'hoşgörü', 'eşitlik', 'dostluk' ve 'işbirliği' gibi terimler, büyük ölçüde kitaplarda yer almıyordu. Baskın grup, müfredatta, sadece kendi tarafından olayları anlatmaktaydı.

Görüldüğü üzere, yapılan çalışmalarda tarih dersinin barış inşasına olumsuz yönde etki edebileceği sonucuna varılmıştır. Bundan yola çıkarak, bu çalışmanın da araştırma sorusu olarak, "Eğitim ve tarih ders kitaplarında bulunan içerik, barış inşasına olumsuz yönde katkıda bulunmakta mıdır?" ortaya konulmaktadır.

Eski Yugoslavya devletlerinde de Tarih ders kitaplarının önemli rol oynadığı açıktır. Söz konusu bölgenin tarih ders kitaplarını inceleyen çalışmalarda (Maretić, 2013; Koren, 2005; Stojanović, 2005; Mišković, 2013) ve bu çalışmada da görüleceği üzere, Sırbistan, Hırvatistan, Bosna Hersek ve Karadağ'da okutulan tarih kitaplarının, gruplar arası bölünmeyi daha çok derinleştiren bir içeriğinden oluştuğu görülmektedir. Tam da bu

nedenle, tarih kitapları devamlı olarak incelenerek barış inşasını olumlu yönde etkileyebilecek şekilde öneriler sunup geliştirmek önemlidir. Bu konuya, 1999 yılında düzenlenen ‘‘Güneydoğu Avrupa Tarih Ders Kitaplarında Basmakalıp ve Önyargılarla Mücadele’’ Uluslararası Konferansında da dikkat çekilmektedir. Burada, Pingel (1999), Balkan bölgesinde gerilimin azalması için tüm ülkelerin tarih ders kitabı projeleri hakkında bilgi toplayan bir birim kurmayı önermektedir. Karşılıklı farkındalığın temeli oluşturmak adına ön koşulun karşılıklı ders kitaplarını ve müfredatı erişilebilir hale getirmek olduğunu belirtmektedir. Bunu yaparak, Avrupa çapında tarihsel yorumları tek tip hale getirmek veya düzene koymak amacının olmadığını, çünkü çeşitliliğin ‘‘zenginlik’’ anlamına geldiğini vurgulamaktadır: ‘‘Ancak bu zenginliğin tadını çıkarmak için, bunun farkında olmalı, onu bilmeli, görüş alışverişinde bulunmalı ve her ikisini (bizi ve onları) de anlamak için kendimizi ötekinin bakış açısından görebilmeliyiz’’ (Pingel, 1999, s. 47).

Çalışmanın Amacı

Araştırma sorusuna cevap bulmanın yanında, bu çalışmanın birkaç amacı daha vardır. İlki, Uluslararası İlişkiler ve Barış Çalışmaları alanlarında, eğitimin önemine dikkat çekilmektedir. İkincisi, çatışma sonrası ortamda yaşayan toplumların daha istikrarlı bir barış oluşturma olası yollarına vurgu yapılmaktadır. Üçüncüsü, örnek incelemelere ilişkin, tarih eğitiminin daha barışçıl bir araç olabilmesi için, hangi konularda eksiklik bulunduğu işaret edilmektedir. Son olarak ise, eğitim, çalışmanın başında dile getirilen sorunların çözümünün bir boyutu olarak sunulmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Metodolojik olarak, çalışmada, literatür taraması, nicel ve nitel yöntemler kullanılmıştır. Teorik çerçeve, literatür taraması sonucunda oluşturulmuştur. Örnekler için ise, nicel ve nitel yöntemler uygulanmıştır. Nicel yöntem kapsamında, sayfa sayısı incelemesi yapılmıştır. Nitel yöntem kapsamında ise, içerik analizi yapılmıştır. Bunu yaparken, tarih ders kitaplarını, barış veya çatışma kapsamında analiz etmeyi kolaylaştıran kılavuzlardan faydalanılmıştır. Daha spesifik olarak, ‘‘Ders Kitabı Araştırması ve Ders Kitabı Revizyonu UNESCO Kılavuzu’’ (Pingel, 2010) ve Uluslararası Eğitim Planlama

Enstitüsü (IIEP) tarafından yayınlayan ‘‘Acil Durumlarda Eğitim Planlaması ve Yeniden Yapılanma Kılavuzu’’ndan (UNESCO-IIEP, 2010) faydalanılmıştır.

‘‘Ders Kitabı Araştırması ve Ders Kitabı Revizyonu UNESCO Kılavuzu’’nda, ders kitaplarının analizinde hem nicel hem nitel yöntemlerin kullanılması önerilmektedir. Nicel yöntemlerinin kapsamına giren ‘sıklık’ ve ‘alan’ analizi ile ‘bir terimin kaç kez kullanıldığı veya bir kişi hakkında kaç kez bahsedildiği’ ve ‘bir ülkeye veya konuya ne kadar alan ayrıldığı’ vb. sorulara cevap verilebilmektedir (Pingel, 2010, s. 67). Bu yöntemin uygulanması ile ders kitabının vurgusunun nerede yattığı hakkında fikir vermektedir, örneğin ulusal tarihe dünya tarihine oranla ne kadar yer verilmektedir. Ancak, bu analiz, içeriğin değerleri ve aktarımı hakkında bir şey söyleyemez. Nitel yöntemler sayesinde, ‘bir metin ne anlatıyor’ ve ‘hangi mesajları iletiyor’ gibi sorulara cevap bulunabilmektedir (Pingel, 2010, s. 68).

‘‘Acil Durumlarda Eğitim Planlaması ve Yeniden Yapılanma Kılavuzu’’nda, çatışma yaşayan toplumlarda tarih ders programını gözden geçiren kişiler için açık önerilerde bulunmaktadır. Kılavuzda, bu tür bir revizyonun, aşağıdaki sorulara dikkat etmesi gerektiği vurgulanmaktadır: ‘İçerik, ulusal veya sosyal başarılarla odaklanmak yerine önceki çatışmaların sistematik anlatımı etrafında mı düzenlenmekte?’; ‘Toplumun her grubunun tarihi temsil ediliyor mu? Bu sunumda klişeleşme var mı? ‘Öteki’’ nasıl anlatıldı?’ (UNESCO-IIEP, 2010, s. 632).

Çalışmada oluşturulan çerçeve bağlamında, anlatılan iki kılavuzda verilen önerilere dayanarak, örnek tarih ders kitaplarının analizi şu şekilde gerçekleşmektedir:

1. Daha barışçıl bir ortam yaratmak için öğrencide eleştirel düşünce becerisini geliştirmenin mühim olduğu görüldü. Bu beceriyi oluşturmak için müfredat sadece bilgiye dayalı değil, öğrenme çıktılarını da dahil eden bir program olmalı. Onun bağlamında değerlendirme yapabilmek için örnek olaylarda müfredatın nasıl planladığına bakılmaktadır.
2. İçeriğin, çatışma etrafında düzenleyip düzenlenmediğini, kitaplarının nicel analiz (sayfa sayısı analizi) yardımı ile anlamaya çalışılmaktadır.
3. Çatışma odaklı içeriğin tek taraflı anlatılıp anlatılmadığını ve ‘öteki’ nasıl anlatıldığı, kitapların nitel analizi ile cevap bulmaya çalışılmaktadır. Bu süreçte, sadece metinler değil, kitaplarda bulunan görseller de incelenmektedir.

4. Örnek ülkelerin tarih kitaplarının ayrı analizinden sonra, sonuçlar bir araya getirilip karşılaştırılmaktadır.

Örnek incelemeler olarak, bu çalışmada, dört farklı ülkede okutulan tarih ders kitapları ele alınmaktadır. Bunlar, Sırbistan, Hırvatistan, Bosna Hersek ve Karadağ'dır. Toplamda, 19 tarih ders kitabı analize dahil edilmektedir. Tüm ele alınan örnek kitaplar günceldir ve ortaokul ile lise son sınıfta okutulmaktadır. Bu sınıfların seçilme sebebi ise, Yugoslavya'nın dağılması konusunu içermesidir. Her örnek inceleme ayrı bölüm başlığı kapsamında ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın ayrı özelliği, onun farklı dillerin kaynaklarının kullanılmasında yatmaktadır. Teorik çerçeve için ağırlıklı olarak İngilizce kitap, makale ve raporlardan yararlanılmaktadır. Bir kısmı ise (çatışma çözümüne yönelik stratejiler ve barış inşasının boyutları), Türkçe kaynaklardan oluşmaktadır. Örnek incelemelerin tamamı için ise, Sırpça, Hırvatça, Boşnakça ve Karadağca kaynaklardan faydalanılmaktadır. Bunun yanında, örnek incelemeler için kullanılan kaynakların arasında, Latin alfabesinin yanı sıra, Kiril alfabesi ile yazılmış kaynaklar da mevcuttur.

Çalışmanın birinci bölümde, kavramsal çerçeve ve teorik yaklaşım yer almaktadır. Bu bölüm kapsamında, öncelikle barış ve çatışma kavramları açıklanmaktadır. Çatışma bağlamında, onun nedenleri ve türlerine değinilmektedir. Teorik yaklaşımı, çatışma çözümüne yönelik stratejileri ile başlamaktadır. Ardından, Barış İnşasının tanımına ve onun boyutlarına dikkat verilmektedir. Araştırmanın konusuna bağlı olarak, sosyal inşa içerisinde yer alan eğitimin rolü incelenmektedir. Bu kapsamda, öncelikle barış inşası sürecinde eğitimin olumlu ve olumsuz etkileri açıklanmıştır. Devamında ise, eğitimi oluşturan resmi ve resmi olmayan etkenler ayırt edildikten sonra, resmi olanlara odaklanarak müfredat üstünde durulmuştur. Son olarak, Barış İnşasını müfredat kapsamında, en çok etkileyebilecek konuların arasında tarih kitapları, daha detaylı şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda, tarih kitapları, "öteki" algısı ve öğrenci arasında ilişkilendirme yapılmıştır.

İkinci bölümde, örnek inceleme 1 ele alınmıştır. Yani, Sırbistan'da okutulan Tarih ders kitapları (7 örnek kitabı) analiz edilmiştir. İlk olarak, Sırbistan'daki eğitim sistemi kısaca tanıtılmaktadır. Ardından, Tarih müfredatının nasıl düzenlendiğine bakılmaktadır. Bu kapsamda, Sırbistan'ın resmi kaynaklarına göre, Tarih dersinin amacı ve öğrenme çıktısı

gösterilmektedir. Analiz bağlamında ise, öncelikle ele alınan kitaplar hakkındaki bilgiler açıklanmaktadır. Devamında, ilk olarak, nicel analizin yardımıyla, ulusal tarih içeriğinin ne ölçüde çatışma odaklı anlatıldığına bakılmaktadır. Ardından ise, çatışma odaklı anlatımı olan Yugoslavya'nın dağılması konusu incelenmektedir. Konu, dört kısma ayrılarak analiz edilmiştir. Bunlar, Yugoslavya'nın dağılmasının nedenleri; Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan çatışmalar (Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek ve Kosova'da yaşanan çatışmalar); Çatışmaların bıraktığı etkiler ve ismi geçen aktörler. Bu bilgiler, imaj ve anlatım bağlamında incelenmiştir. İmajlar olarak, Sırp, Hırvat, Boşnak ve Karadağ taraflarının imajlarına odaklanılmıştır. Anlatım bakımından ise, suç, mağduriyet ve aktör anlatımı açısından, örnek incelemenin tek taraflı olup olmadığına bakılmıştır.

Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci bölümlerde, geri kalan üç örnek inceleme de aynı şekilde analiz edilmiştir. Yani, ikinci bölüm için belirtilen hususlar, farksız bir şekilde diğer örnek incelemelere de uygulanmıştır. Üçüncü bölümde Hırvatistan (4 örnek kitabı), dördüncü bölümde Bosna Hersek (6 örnek kitabı) ve beşinci bölümde Karadağ'da (2 örnek kitabı) okutulan tarih ders kitapları ele alınmıştır.

Son olarak, Değerlendirme ve Sonuç kısmı bulunmaktadır. Bu bölümde, örnek incelemelerinde tespit edilen sonuçlar teorik yaklaşım ile karşılaştırılıp araştırma sorusuna cevap verilmektedir. Değerlendirme bağlamında, örnek kitapların nicel ve nitel analizi yorumlanmaktadır. Bunun yanında, genel bir sonuç ve öneriler sunulmaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK YAKLAŞIM

Barış inşasında eğitimin rolünü anlamak ve bu çalışma için çerçeve oluşturmak adına, öncelikle birkaç kavramı tanımlamak ve ardından barış inşası yaklaşımının teorideki yerini belirtmek gerekmektedir. Barış kavramı ile başlayarak, çatışma nedir, neyden kaynaklanır ve hangi stratejilerle çözüme ulaşır sorularına cevap vermek, barış inşasını anlamak için teorik zemini oluşturacaktır. Ardından, barış inşasının boyutlarını öne sürüp, onun eğitim boyutu incelenmektedir.

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Barış Kavramı

Barış kavramı, basit bir kelime olarak görünse de, farklı anlamları bulunan bir kavramdır. Oxford Sözlüğünde ('peace, n.', 2019) barış kelimesi, 'savaşın olmadığı ya da savaşın durduğu süreç', 'kamu düzeni ve güvenlik', 'dostluk', 'iç huzur' ve 'sessizlik' gibi çeşitli anlamları içermektedir. Türk Dil Kurumunun Sözlüğünde ise, barışın dört anlamı bulunmaktadır: 'Barışma işi', 'savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh, hazar', 'böyle bir antlaşmadan sonra insanlık tarihindeki süreç' ve 'uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam' (T.D.K., 2019). Barışın anlamları, görüldüğü üzere, duruma bağlı olarak kullanılmaktadır.

Barış Çalışmaları disiplininde barışın anlamı, genelde *pozitif barış* ve *negatif barış* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrım, ilk olarak Johan Galtung tarafından, 1967 yılında ortaya atılmıştır. Galtung'a göre *negatif barış*, askeri şiddet şekillerinin yokluğu anlamına gelmektedir (Galtung, 1967, s. 12). Bu yaklaşım, çatışmayı, yıkıcı davranışı ve yıkıcı tutumu engellemeyi amaçlamaktadır (Galtung, 1967, s. 63). *Pozitif barış* ise, negatif barıştan farklı olarak, askeri şiddetin yokluğu yanında, insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması ve adalet gibi durumları⁸ engelleyen şiddet türlerinin⁹ olmaması anlamına gelmektedir. (Galtung, 1967, s. 12, 14, 17). Bu yaklaşımın, sadece engelleme ile kalmayıp, yapıcı bir özelliği vardır, yani pozitif barış, çatışmayı çözmeye/dönüştürme, yapıcı davranışı ve yapıcı tutumu sağlamaya çalışmaktadır (Galtung, 1967, s. 63). Benzer

---

⁸ 1. İş birliğinin varlığı; 2. Korkudan kurtulması; 3. Temel ihtiyaçların herkese sağlanması; 4. Ekonomik büyüme ve gelişme; 5. Sömürme yokluğu; 6. Eşitlik; 7. Adalet; 8. Hareket Özgürlüğü; 9. Çoğulculuk; 10. Dinamizm (Galtung, 1967, s. 14)

⁹ Şiddet türleri, 'Çatışma' altbaşlığında anlatılmaktadır.

şekilde, Lederach de, sadece yıkıcı davranışları engelleyen değil, uzun dönemli, kapsamlı yapıcı davranışı destekleyen bir barış yaklaşımını benimsemektedir. Barışı, durağan bir “son durum” olarak görmek yerine, “sürekli gelişen bir süreç” olarak tanımlamaktadır (Lederach, 2014, s. 21).

Çalışmada, pozitif barışa giden süreç ele alınmaktadır. Bu süreç, sosyo-ekonomik, güvenlik, siyasi ve adalet alanlarındaki gelişmeleri içermektedir. Ancak, barış sürecini anlayabilmek ve gerçekleştirebilmek için, öncelikle çatışma kavramını tanımlamak gerekmektedir.

1.1.2. Çatışma Kavramı

İnsanlık tarihi, çatışmalarla dolu olup, çatışma, dünya sistemini ve tarihin akışını en çok etkileyen unsurların başında gelmektedir. Çatışmayı önlemek ise, en büyük zorluklardan birisidir. “Savaşı nasıl engelleriz” sorusu, zaten Uluslararası İlişkiler disiplininin doğuşunu sağlamış (Özlük, 2016, s. 107) ve Disiplin, halen daha bu ana soruya çözüm bulmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda, büyük fikirler ve stratejiler geliştirilmiş, ancak çatışmalar, tüm çabalara rağmen hiç durmamıştır. 1989 yılından 2018 yılına kadar şiddetli çatışmalarda (Devlet bazlı çatışmalar¹⁰, Devlet dışı çatışmalar¹¹ ve Tek taraflı şiddetler¹² ele alınmıştır), 2,733,206 kişinin öldürüldüğü kaydedilmiştir (Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University). Bunun yanında, Soğuk Savaş sonrası dönemde, çatışmanın niteliğinin, devletlerarası çatışmalardan daha çok, devlet-içi çatışmalara doğru evrildiği görülmektedir. 1989-1997 yılları arasında, toplamda 103 çatışma meydana gelmiştir. Bunlardan 97si, devlet içi çatışma niteliğindedir (Wallenstein & Sollenberg, 1998, s. 623) (Mack, 2002, s. 516).

Genel olarak, çatışma, en az iki aktör arasında gerçekleşen, aynı zaman diliminde ve uyumsuz hedefler için bir mücadele şeklinde tanımlanmaktadır (Mitchell, 1981, s. 17; Wallenstein, 2002, s. 16). Uyumsuz hedeflerin ana kaynakları, sosyal değerler ile sosyal yapı arasındaki uyumsuzluğa dayanmaktadır (Mitchell, 1981, s. 18). Lederach (2014),

---

¹⁰ Taraflardan en az birinin bir devletin hükümeti olduğu, yani iki devlet arasındaki çatışma veya hükümet ile bir grup arasındaki çatışma (Pettersson, Högladh, & Öberg, 2019, s. 589).

¹¹ Hükümet olmayan olan, iki örgütlenmiş grup arasında gerçekleşen çatışma (Pettersson, Högladh, & Öberg, 2019, s. 589).

¹² Silahsız sivilleri hedef alan bir devletin hükümeti veya resmi örgütlenmiş grup tarafından uygulanan şiddet (Pettersson, Högladh, & Öberg, 2019, s. 589)

çatışmanın, aslında sorunların fark edilme şekli olduğunu belirtmekte ve çatışmayı, değişimin motoru olarak karakterize etmektedir. Bir tehdit olarak görmek yerine, çatışmayı, ‘büyüme ve kendimizi, başkalarını ve sosyal yapıları daha iyi anlamak için fırsat’ olarak değerlendirmektedir (Lederach, 2014, s. 23). Ancak çatışmaya yeterince önem verilmezse ve zamanında dönüştürülemezse, şiddet içeren bir aşamaya gelebilmektedir.

1.1.2.1. Çatışmanın Nedenleri ve Türleri

Çatışmaları, farklı nedenleri ve türleri açısından kategorize etmek mümkündür.

Şiddetli çatışmanın nedenleri şunlardır: Kültürel etkenler (etnik köken, din, sömürgeciliğin mirasları); sosyal/ekonomik etkenler (yoksulluk, eşitsizlik, siyasi sistem) ve güncel sorunlar (hafif silahların yayılması ve çevresel bozulma) (Özerdem, 2013, s. 27-32). Soğuk Savaş sonrası dönemde, ‘Orta Amerika’nın dağlık bölgelerinden Güneydoğu Asya adalarına kadar uzanan’ devlet-içi çatışmaların nedenleri, genelde etnik ve dini farklılıklarda yatmaktadır (Weinstein & Stover, 2004, s. 1-2). Dünya çapında ‘etnik’ çatışma olarak karakterize edilen çatışmaların oranı, 1950lerin başında %15 iken; 2004’te, yaklaşık %60’a yükselmiştir (Stewart, 2008, s. 7).

Şiddetin farklı türlerini beş farklı kategoride gruplandırmak mümkündür. Birincisi, Fiziksel ve Psikolojik Şiddettir. Fiziksel şiddet, vücuda yapılan şiddet türüdür. Psikolojik şiddet ise yalanlar, beyin yıkama, tehditler vs. anlamına gelmektedir (Galtung, 1969, s. 169); İkincisi, Negatif ve Pozitif Etkisi olan şiddet türüdür (Galtung, 1969, s. 170). Şiddetin negatif etkisi, ‘olumsuz bir eylemin seçilme olasılığını azaltmak için pozitif çabaları içermek’ demektir (Galtung, 1965, s. 235). Şiddetin pozitif etkisi ise, negatif yaklaşımların kullanılması anlamına gelmektedir (Galtung, 1965, s. 236); Üçüncü kategori, Doğrudan, Yapısal ve Kültürel Şiddetten oluşmaktadır. Doğrudan şiddet, faili belli olan, psikolojik ve/veya fiziksel şiddet uygulanan eylemdir (Galtung, 1969, s. 170). Yapısal şiddet, yapılar ve kurumlar tarafından uygulanan şiddet türüdür (Galtung, 1969, s. 171). Kültürel şiddette ise, Doğrudan ve Yapısal Şiddeti haklı çıkarmak için, din ve ideoloji, dil ve sanat, ampirik bilim ve biçimsel bilim (mantık, matematik) gibi kültürün farklı boyutları kullanılmaktadır (Galtung, 1990, s. 291); Dördüncü şiddet türü ayrımı, Kasıtlı ve Kasıtsız Şiddettir (Galtung, Violence, 1969, s. 171); Son kategori, Açık ve Gizli

Şiddet türlerini içermektedir (Galtung, 1969, s. 172). Açık şiddet, gözle görülebilen şiddet türüdür. Gizli şiddet ise, gözle görülmeyen, ancak kolayca ortaya çıkabilen şiddet türüdür.

Öne çıkan çatışmaların türlerini ve nedenlerini ortaya koymak, çatışmayı dönüştürmenin ve barış inşasının önemli bir boyutudur. Soğuk Savaş sonrası dönemde çatışmaların daha çok devlet-içi ve etnik niteliği taşıdığından, çatışmaya çözüm önerileri de, ona uygun olarak geliştirilmiştir. Anlatımın devamında, çatışmaya ilişkin çözüm önerileri açıklanmaktadır.

1.2. Teorik Yaklaşım

1.2.1. Çatışma Çözümüne Yönelik Stratejiler

Şiddetli bir çatışma veya insan hakları ihlalleri döneminde, barış sağlanmasında ilk öncelik şiddeti durdurmaktır. Bununla birlikte, sadece ateşkes sağlamakla kalmayıp, barışı sağlamak adına en etkili yol, kısa ve uzun dönemli stratejilerin uygulanmasıdır. Bunlar, *çatışmayı yatıştırma*, *çatışma çözümü* ve *çatışmayı dönüştürmedir*. Bunların yanında, genelde müdahaleci dış güçlerin yaklaşımlarını ifade eden *önleyici diplomasi*, *barışı koruma*, *barış inşası* ve *barışın tesisi* stratejileri de literatürde belirtilmektedir.

Çatışmayı Yatıştırma, çatışmayı durdurmak için kullanılan stratejilerden birisidir. Bu tür strateji, savaştan tarafların düşmanlıklarını azaltmak için birbirlerinden ayrılmasını, insani yardım için güvenlik geçitlerinin oluşturulmasını ve çatışmayı sonlandırmak için barış görüşmelerinin başlatılmasını amaçlamaktadır. Kısa dönemli önlemleri içermektedir ve çatışmanın temelinde yatan nedenlerin üzerinde pek durulmamaktadır. Bu stratejinin hedefleri, Barışın Tesisi ve Barışı Koruma ile gerçekleştirilmektedir. (Özerdem, 2013, s. 59-60)

Çatışma Çözümü, çatışan tarafların gönüllü bir anlaşmada birbirlerinin devam eden varlığını kabul etmelerini ve birbirlerine yönelik tüm şiddet eylemlerini durdurmalarını hedeflemektedir (Wallensteen, 2002, s. 50). Bu durum, çatışmanın, şiddet içeren bir aşamadan, şiddet içermeyen aşamaya dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. Tarafların neyi istediklerine ve ne üzerinde anlaşmalarına bağlı olarak, çatışma çözümü, daha geniş boyutlar içerebilmektedir (Wallensteen, 2002, s. 10). Müzakereler için iyi niyetin sağlanması, karşılıklı ilişki kurallarının belirlenmesi, rakip tarafların her ikisi için de uygun ortak hedeflerin tespit edilmesi, bilginin aktarılması ve diplomatik ikna gibi

durumlar, zorlayıcı olmayan yöntemler kapsamında sıklıkla kullanılmaktadır. Zorlayıcı olmayan yöntemlerin, beklenen neticeleri sağlamaması, müdahaleci dış güçlerin, zaman zaman ekonomik ve askeri yönlerden teşvik veya baskı uygulamalarına neden olmaktadır (Özerdem, 2013, s. 60-61)

Çatışmayı Dönüştürme stratejisi, çatışmaları, daha kapsamlı sosyal ve siyasi nedenlerini belirleyerek, ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bu model, ilişki merkezli olup, uzun dönemli süreç belirleme stratejileri, kindarlığı da içine alan kültürel, bağlamsal ya da yapısal sorunlar (çatışmanın temel ve doğrudan nedenleri), ilişkiler (karşılıklı etkileşim ve ağlar) ve yapılar (kurumlar ve halkı yöneten politikalar) üzerinde durmaktadır. (Özerdem, 2013, s. 61-62).

Önleyici Diplomasi, tarafların arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkmasını ve var olan anlaşmazlıkların ilerlemesini önlemek ve sınırlandırmak için uygulanan eylemdir. Bu stratejinin en arzu edilen ve etkili işleyişi, şiddetli çatışmaya dönüşmeden gerilimi azaltmaktır. (Secretary-General, An Agenda for Peace, 1992)

Barışı Koruma'da hedef, çatışma durumundan barış durumuna geçişi kolaylaştırmaktır. Tarafların silahlı kuvvetlerini birbirinden ayırıp, insani müdahaleyi izlemek, kontrol etmek ve desteklemek gibi sivil görevlerle ilgilenme faaliyetleridir. Bu projeler, devletlerin askeri kuvvetleri, BM ve bölgesel örgütler gibi ulusal/uluslararası kurumlar tarafından başlatılmıştır. (Özerdem, 2013, s. 62-63)

Barışın Tesisi, Barışı Koruma'dan farklı olarak, daha çeşitli sorunları kapsamakta ve daha geniş yelpazedeki aktörler tarafından ele alınmaktadır. Barışın tesisinin iki farklı modeli vardır. İlk model olan, Barışın Diplomatik Tesisi, geleneksel barışı korumaya daha yakın olup; esas olarak, uyuşmazlığın taraflarını, şiddetli çatışmalar yerine, müzakere etme yolunda cesaretlendiren, siyasi bir arabuluculukla ilgilidir. Yalnızca tarafların rızası üzerine uygulanabilmekte ve genellikle barışı koruma operasyonları ile gerçekleştirilmektedir. Barışın tesisi kavramı, ikinci olarak, özellikle savaşçıların sivilleri hedef aldıkları ve insan haklarını ihlal ettikleri bazı durumlarda, barışın tesisinin önemli bir türü olarak "barışı-zorlama"yı da içermektedir; barışı koruma yetkisi, çatışmanın taraflarını müzakereye ikna etmek için tehdit ya da güç kullanımına izin veren barışı zorlama yönetimine geçebilmektedir. Ekonomik yaptırımlar ve askeri müdahaleler, zorlamanın ortak yöntemleridir. (Özerdem, 2013, s. 63-64)

Barışı Koruma ve Barışın Tesisi ile karşılaştırıldığında, sonraki alt başlıkta incelenen *Barış İnşasının* farkı, özellikle çatışma sonrası dönemde etkili olmasında yatmaktadır. Çatışmanın temel kaynaklarına odaklanarak, ‘‘kamu güvenliğinin artırılması, ekonomik iyileşmenin sağlanması, sosyal iyileşmenin kolaylaştırılması ve demokratik kurumların geliştirilmesini içeren programlar ile ilgilidir’’. Orta ve özellikle uzun vadeli olması, Barış İnşasını, barış sürecinin merkezine yerleştirmektedir. (Özerdem, 2013, s. 65-77)

Sözü edilen stratejilerin hepsi ele alındığında, barış süreci, en etkili şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Çatışmayı Yatıştırma, Çatışma Çözümü, Barışın Tesisi ve Barışı Koruma stratejileri, daha çok negatif barışı gerçekleştirmeye odaklıken; Çatışmayı Dönüştürme ve Barış İnşası, pozitif barışı sağlayacak bir dizi önlem üretmeyi amaçlamaktadır. Çatışmayı Dönüştürme ve Barış İnşası yaklaşımlarının arasında kesin farklılık bulmak çok zordur, çünkü ikisi de, aslında kapsamlı ve çatışmanın sorunlarını çözmeye odaklı stratejilerdir. Literatürde, bu süreç, bazen ‘barış inşası’, bazen de ‘çatışmayı dönüştürme’ adı ile tanımlanmaktadır. Çalışmanın devamında, bu süreç, ‘barış inşası’ olarak nitelendirilmektedir.

1.2.2. Barış İnşası

1.2.2.1. Barış İnşasının Tanımı

Barış kavramının tanımına bağlı olarak, Barış İnşası, faaliyetlerinin kapsamı ve zaman çerçevesi bakımından farklılık göstermektedir. Esas olarak barış inşası, barışı oluşturma süreci ile ilgilidir. Barış çalışmaları alanında ‘Barış İnşası’ terimi, 1976 yılında, Johan Galtung’un ‘Barışa Üç Gerçekçi Yaklaşım: Barışı Koruma, Barışın Tesisi, Barış İnşası’ adlı makalesinde ilk defa kullanılmıştır. Çalışmasında, Galtung, ‘Barışın yapısı nedir ve nasıl olmalıdır?’ soruları üzerinde durmaktadır. Galtung, Barışı Koruma ve Barışın Tesisi stratejilerinin getirdiği neticelerden farklı olarak, barış inşasında, ‘‘savaşın nedenlerini ortadan kaldıracak ve savaşın meydana gelebileceği durumlarda alternatifler sunacak yapılar bulunmalıdır’’ şeklinde bir sonuca varmaktadır (Galtung, 1976, s. 111). Bu çalışma ile Galtung, çatışmanın ‘temel nedenlerine’ dikkat çekerek, barış inşasının temelini oluşturmuştur. 1992 yılında Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali, ‘‘An Agenda for Peace’’¹³ isimli raporunda, ‘çatışma sonrası barış inşası’

---

¹³ Çev. ‘Bir Barış Gündemi’

terimini, resmi olarak ifade etmiştir. Çatışma sonrası barış inşası, ‘‘çatışmanın tekrarlanmasını önlemek adına barışı güçlendirme ve sağlamlaştırma eğilimi gösteren yapıları tanımlama ve destekleme eylemidir’’ (Secretary-General, An Agenda for Peace, 1992). Böylece barış inşasının anlamına, dış gücün müdahaleci yaklaşımı ilave edilmiştir. Lederach (1997) ise, barış inşasının anlamına, daha geniş bir boyut kazandırmıştır. Barış İnşası, sadece ‘çatışma sonrası’ bir süreç değil, ‘‘çatışmayı daha sürdürülebilir hale getirmek ve barışçıl ilişkilere dönüştürmek için gereken süreçleri, yaklaşımları ve aşamaları’’ içeren kapsamlı bir kavramdır ve bu nedenle resmi barış anlaşmalarından önce ve sonrasında gelen çok çeşitli faaliyetleri içermektedir (Lederach, 1997, s. 20). Barış inşasına yönelik sürdürülebilir dönüştürücü yaklaşımın temelinde, ilgili tarafların ilişkisi yatmakta ve bu terimin, psikolojik, manevi, sosyal, ekonomik, politik ve askeri düzeylerinin de bulunduğu öne sürülmektedir (Lederach, 1997, s. 75). Bu yaklaşımın en büyük katkısı, odak noktasını, uluslararasından yerel aktöre kaydırmasıdır (Lederach, 1997, s. 44-55). Barış İnşası kavramı, Paffenholz (2009)’un makalesinde de yer almaktadır. Paffenholz, çalışmasında, farklı aktörlerin barış inşası için neden farklı yollar seçtiğini açıklayan farklı düşünce okullarının sistematik bir analizini sunmaktadır. Analizinde, ‘Uluslararası İlişkiler teorilerinde barış inşası’ ve ‘farklı düşünce okullarında barış inşası’ yaklaşımlarını açıklamaktadır. Uluslararası İlişkiler teorileri bağlamında, Realizm¹⁴, İdealizm¹⁵, Yapısalcılık¹⁶ ve Post-yapısalcılık¹⁷ teorileri ele alınmaktadır (Paffenholz, 2009, s. 3). Farklı düşünce Okulları kapsamında ise, Çatışma Yönetimi Okulu¹⁸, Çatışma Çözümü Okulu¹⁹, Tamamlayıcı Okul²⁰, Çatışmayı Dönüştürme Okulu²¹ ve Barış İnşası Alternatif Söylem Okulu²² incelenmektedir (Paffenholz, 2009, s. 3-5).

---

¹⁴ Realizm’de barış inşası, hegemonya gücü ve çıkarların korunması yoluyla istikrarı sürdürmek anlamına gelir.

¹⁵ İdealizm bağlamında barış inşası, normlar ve standartlar temelinde, düzenleme ve izlemeye yardımcı olabilecek Birleşmiş Milletler gibi varlık aracılığıyla uluslar arasında barışı sağlamayı amaçlamaktadır.

¹⁶ Bu bağlamda barış inşası, uluslararası sistemde radikal bir değişime ulaşmak için kitleleri harekete geçiren devrimci bir yaklaşımdır.

¹⁷ Burada barış inşası, farklılıkları anlamak ve sıradan insanların günlük barışına ilişkin söylemleri özgürleştirici anlamda uluslararası tartışmalara dahil etmekle ilgilidir.

¹⁸ Bu okul, çatışma taraflarının müzakere masası liderlerini belirlemeyi ve getirmeyi amaçlamaktadır. Ana odağı, silahlı çatışmanın kısa vadeli yönetimidir.

¹⁹ Bu okulun yaklaşımı, çatışmanın altında yatan nedenleri çözmek ve taraflar arasında yok edilen ilişkileri yeniden kurmaktır.

²⁰ Bu okul Çatışma Yönetimi ve Çözümü Okulları arasındaki olası uyuma odaklanmaktadır.

²¹ Bu okul Lederach’ın barış inşasının çatışma dönüştürme anlayışına dayanmaktadır

²² Bu okul barış inşası söyleminin gerçek dünya ve insanların ihtiyaçları ile olan bağlantısını kaybetmiş, kendini referans alan bir sistem haline geldiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, Barış İnşası alanında çalışma yaparken, hangi tanımı ile çalışmanın yürütüleceğinin belirtilmesinin gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çalışmada, Barış İnşasının, çatışma öncesi ve sonrası, psikolojik, sosyal, ekonomik, politik ve askeri düzeylerde, uluslararası ve yerel çabaları kapsayan, Lederach'ın geliştirdiği dönüştürücü tanımı benimsenmektedir.

1.2.2.2. Barış İnşasının Boyutları

Özerdem (2013)'in çalışmasından uyarlanan, Barış İnşasının boyutları olan *Güvenlik ve Siyasal Yeniden İnşa; Sosyo-ekonomik Yeniden inşa; Savaş Sonrası Adalet ve Uzlaşma konuları*, bu alt başlıkta daha detaylı ele alınmaktadır.

Güvenliğin Yeniden İnşası, Barış İnşası görevleri arasında en acil olanıdır. Çünkü sivil halkı, yeni ortamda²³ gelişebilecek şiddetten korumak öncelik kazanmaktadır. İstikrarlı güvenlik ortamı oluşturulmadan, barış inşasının diğer aşamaları ilerleyemez. Bu nedenle, “güvenliğin yeniden inşası, uzun ömürlü barış ve ileri ekonomik kalkınma için bir ön şart olarak görülmektedir” (Özerdem, 2013, s. 188). Güncel dönem barış inşası süreçlerinde, güvenlik inşası, dört alana odaklanmaktadır: Birincisi, ateşkesin güçlendirilmesi, savaşçıların silahsızlandırılması ve askeri birliklerin terhis; İkincisi, polis teşkilatı, ordu, istihbarat örgütleri ve devlet-dışı silahlı birimlerin kurumsallaştırılması; Üçüncüsü, küçük silahların ve kara mayınlarının imhası, devletin güç kullanma tekelinin yeniden tesisi ve yoksullukla mücadele edilmesi; Dördüncüsü, dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı güvenlik sağlama programlarının hayata geçirilmesidir (Özerdem, 2013, s. 190). *Siyasal Yeniden İnşa*, siyaset ve hükümet kurumlarını dönüştürerek, onları, daha kapsayıcı, hesapverebilir ve profesyonel kurumlar haline getirmeyi hedeflemektedir. Bu boyut, genelde üç konu üzerine odaklanmaktadır: Seçim Yardımı²⁴, Kamu Yönetimi Reformu²⁵ ve Hukuk ve Yargı Sisteminin Yeniden İnşası²⁶ (Özerdem, 2013, s. 196-201).

---

²³ Kontrolsüz silah dolaşımı, kanun-dışı silahlı örgütlerin şiddet içeren eylemlerine devam etmeleri, insan kaçakçılığı, uyuşturucu uçları, terörizm, devlet güvenlik güçlerinin karıştıkları organize suçlar vb.

²⁴ Güvenilir seçim sürecini sürdürmek için gözetilmesi; Sosyal azınlıkların seçime katılımının desteklenmesi; Seçmen desteği gibi uygulanan tedbirler.

²⁵ Hükümet kuruluşların yeniden inşası; Hükümet çalışanlara eğitim hizmeti sunması; Yerel yönetimlerin güçlendirmesine özel çaba sarf edilmesi.

²⁶ Anayasal çerçevelerin yeniden inşası; Adli ve yasal kuruluşlara yapısal reform uygulaması; Yargı kuruluşlarının kapasitelerinin güçlendirmesi; Yasal sistemi herkesçe erişilebilir ve masrafları herkesçe karşılanabilir bir seviyeye getirilmesi.

Ekonomik Yeniden İnşa, yeni ekonomik etkinlik sahaları geliştirmeye ve toplum içerisindeki refah seviyesini artırmaya çalışmaktadır. Bu Barış İnşası boyutu, birçok konuyu kapsamaktadır. Onlardan bazıları şunlardır: Sanayi Altyapısının Yeniden İnşası²⁷; Yeni İş Alanlarının Açılması²⁸; Mikrofinansın Sağlanması²⁹ ve Sosyal Eşitsizliklerin Telafisi³⁰ (Özerdem, 2013, s. 225-231). *Sosyal Yeniden İnşa*, sivil toplumu güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Birçok sosyal yeniden inşa programları uygulanmaktadır. Aralarında, Mültecilerin Geri Dönmeleri³¹; Eski Savaşçıların Topluma Yeniden Entegrasyonu³², Sosyal Uyumun Güçlendirilmesi³³ ve Eğitim³⁴ vs. gibi programlar yer almaktadır (Özerdem, 2013, s. 231-237).

Savaş Sonrası Adalet, geçmişteki adaletsizlikleri teşhis ederek ve zanlıları cezalandırarak barışa ulaşmaya çalışmaktadır. Bunun dört boyutu vardır: Bilme hakkı³⁵, telafi edilme hakkı³⁶, tekrarlanmama garantisi³⁷ ve adalet hakkı³⁸ (Özerdem, 2013, s. 262). Aynı amaca farklı yöntem ile *Uzlaşma*, suçların itiraf edilmesini ve mağdurların da suçluları affetmelerini teşvik ederek barışa ulaşmaya çalışmaktadır. Uzlaşmanın üç önemli boyutu

---

²⁷ Elektrik üretimi ve dağıtımı, toplu taşıma altyapısını, su sistemleri ve telekomünikasyon olanakları yeniden kurulması.

²⁸ İnsanlara bir geçim kaynağı ve savaşın dışında fırsatlar sunması; Savaştan etkilenmiş toplumların sivil ekonomik etkinliklere yeniden katılımlarına yardımcı olması; İnsanlara iş imkanı sunarak suç ve belirli grupların ötekileştirilmesi gibi savaş sonrası sorunların engellenmesi.

²⁹ Yoksullara ve savaştan etkilenmiş insanlara sunulan mikro kredi, mikro sigorta, mikro birikimler ve benzeri çok çeşitli finansal hizmeti içermektedir.

³⁰ Ekonomik inşası ile eşitsizliklerle mücadele.

³¹ Mültecilerin geri dönmeleri için kaynakları sağlamak.

³² Yeniden entegrasyonun yeniden çatışmaya gidilmesini engellemesi; başarılı bir şekilde entegre edilip eski savaşçıları yeni nitelikli işgücü yaratabilir; Onların da savaşın diğer kısmındaki mağdurları oldukları ön kabulünden hareketle yeniden entegrasyon eski savaş liderlerine yönelik insani yardım olması.

³³ Yerel topluluklarla ilgili konularda planlama ve karar alma için kapsayıcı etkileşim sağlayabilen; paylaşılan amaçları gerçekleştirebilecek kolektif bir vizyon sunabilen; Sosyal gruplar arasındaki birbirine bağlantılılığın farkında olan; farklı gruplar arasındaki aynı olmayan ya da birbiriyle çelişen çıkarların ve fikirlerin normal bir hadise olduğunu kabul eden ve bu çelişkilerin barışçıl yollarla üstesinden gelebilecek üyelerden oluşmuş bir sivil toplumun yeniden kurulmasına odaklanır.

³⁴ Nitelikli öğretmen eksikliğinin giderilmesi için kalkınma ve sivil toplum kuruluşları bir dizi kurslar düzenlemesi; Müfredat ve ders kitaplarının ön yargılardan, tarafgirliklerden ya da sosyal, kültürel ve siyasal gündemin çarpıtılmış yorumlarından arındırılması yoluyla reforme edilmesi; Yolsuzluk ve şeffaf olmama ile mimlenmiş eğitim yönetiminin geliştirilmesine çalışması; binaları inşa etmek, ders kitapları basmak gibi.

³⁵ Bu boyut, mağdura ilişkin konularda geçmişte ne olduğunu bilmek hakkının olduğu anlamına gelmektedir. Adaletin, bunun bağlamında, Soruşturma komisyonları ve Güven komisyonları oluşturması, eğitim malzemeleri, gömülmüşlerin çıkarılması ve dokümantasyonu sağlaması gerekmektedir.

³⁶ Mağdur olmuş insanların mağduriyetlerinin telafisidir. Telafi edilme hakkı ıslah, tazminat, zararı karşılama, resmi özürler, anıtlar ve anmalar gibi konuları içermektedir.

³⁷ Tekrarlanmama garantisi kapsamında silahsızlanma, terhis, yeniden entegrasyonu, kurumsal reform ve arındırma/güvenlik incelemesi yer almaktadır.

³⁸ Adaletin, faillerin uygun cezaya çarptırıldıklarından emin olmasıdır. Bu boyut Uluslararası mahkemeler, Yerel ve 'Karma' mahkemeler, tanık koruma ve duruşma izlemeden oluşmaktadır.

vardır: Eylemi tanıma³⁹, pişmanlık⁴⁰ ve affetme⁴¹. (Özerdem, 2013, s. 267). İnsanların ön yargıları ve sosyal gruplar arasındaki gerilimler, uzlaşma sürecini zorlaştırmaktadır. Farklı sosyal gruplar arasında ciddi gerginliklerin olduğu topluluklarda, güçlü psikolojik ön yargılar mevcuttur ve bunlar, insanların fikirlerini, algılarını ve eylemlerini önceden belirleme eğilimindedir.

Barış İnşasının boyutlarının tümü, doğrudan ya da dolaylı olarak birbirleriyle bağlantılıdır. Ricigliano (2003), başarılı bir Barış İnşasının, ancak onun tüm boyutları ele alındığında gerçekleştirilebileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca bir sürecin, diğer alanlardaki ilerlemenin çok ötesine geçme tehlikesine de işaret etmektedir (örn. Bosna-Hersek'te, savaştan sonra, yapısal barış inşasına daha fazla önem verildi ve böylece bağışlanan paranın çoğu bu boyuta harcandı ve siyasi ve sosyal alanlarda ilerleme daha yavaş gerçekleşti) (Ricigliano, 2003, s. 447-448). Bu çalışmanın odak noktası olan eğitimin barış inşasındaki rolünün incelenmesi, kapsamlı bir barış inşası analizi bakımından sınırlıdır. Yine de ilerde, çok boyutlu barış inşası çalışmasının bir parçası olarak eğitimin rolünü incelemek çok önemlidir.

1.2.3. Barış İnşasında Eğitim

Bilgi, beceri, kültür ve değerlerin aktarıcısı olan eğitim, bireyi ve toplumu şekillendirmektedir. Bu nitelikler, bireylerin kişisel, sosyal ve ekonomik gelişiminde rol oynayıp, ülkenin istikrarını etkilemektedir. O nedenle, eğitimin nasıl işlendiği ve ne mesaj verdiği gibi konular barışın inşasında büyük önem taşımaktadır. Araştırma konumuza bağlı olarak, Eğitimin Barış İnşasındaki rolü nedir? Yapıcı mı yoksa yıkıcı mı etkisi vardır? sorularına cevap aranılacaktır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, çatışmaların çoğunun, devlet-içi ve etnik niteliğinin olmasından ötürü, artık barışın sosyal inşasına, eskisine göre daha fazla önem verilmektedir. Bu kapsamda, Barış İnşasında, eğitimin önemi giderek artmaktadır. Barış İnşası 2009 Raporuna göre, BM eski Genel Sekreteri Ban Ki-Moon, eğitim de dahil olmak üzere, çatışma sonrası ortamlarda barış inşası için beş önemli öncelikli konu ortaya

---

³⁹ Faillerin eylemlerini kabul etme ve yaratılan mağduriyetler için özür dilemesidir. Bu durum, mağdurların, ruhsal ve duygusal iyileşme sürecine olumlu etki etmektedir.

⁴⁰ Pişman olma, faillerin suçluluk duygusundan uzaklaşmaya yardım etmektedir.

⁴¹ Affetme eylemi mağdurlar tarafından yapılmaktadır. Sosyal uzlaşmaya ancak mağdurlar işlenmiş suçları affettiklerinde erişilebilmektedir.

koymuştur (Secretary-General, Report of the Secretary-General on peacebuilding in the immediate aftermath of conflict, 2009). Aynı zamanda, barış inşası s¼recinde, eğitimin kilit unsur olduğu fikri, UNESCO'nun raporunda da vurgulanmıştır: ‘‘Geleceğin vatandaşları, hořg¼r¼, başkalarına karşı saygı ve çok etnikli toplulukları oluşturan karmaşık kimliklerin takdir edilmesini teşvik eden bir eğitim alırsa, ‘¼teki’ne karşı bağnazlığa, ř¼venizme ve g¼vensizlięe dayalı şiddete başvuruları daha az olacaktır.’’ (UNESCO, 2011, s. 222), ‘‘Doğru eğitim tipi, her toplum için mevcut olan en iyi çatışma ¼nleme stratejilerinden biridir’’ (UNESCO, 2011, s. 127). Bush ve Saltarelli (2000), eğitimin olumlu ve olumsuz etkilerini ¼ne s¼rerek, onu, barış inşasının ¼nemli bir parçası olarak g¼rmektedir. Smith ve Voux (2003), çalışmalarında, eğitim ve çatışma arasındaki ilişkiye odaklanmakta ve sonuç olarak çatışmayı d¼n¼řt¼rme s¼recinde eğitimin rol¼ne daha fazla dikkat edilmesi ve eğitimin, uzlaşma aracı olarak kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bar-Tal ve Rosen (2009), alışmasında Barış İnşası s¼recinde kapsamlı bir toplumsal değişime ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekmektedir. Bu değişimde, siyasi ve k¼lt¼rel kurumlar, kitle iletişim, liderler ve seçkinlerin katılımının yanında, okulların⁴² da ¼nemli rol oynadığının altı çizilmektedir. Bu ereve bağlamında, Bar-Tal ve Rosen, atışmaları besleyen bir sosyo-psikolojik ortamda, Barış Eğitimin değişimi etkileyebilir mi sorusuna cevap aramaktadır. S¼z konusu çalışmada ¼ncelikle Barış Eğitiminin başarılı bir şekilde uygulanması için siyasi-toplumsal koşullar ve eğitim kořulları⁴³ sunulmaktadır. Ardından ise, Barış Eğitiminin uygulanmasında iki model tanımlamaktadır: Doğrudan ve dolaylı modeller⁴⁴. Son olarak, Bar-Tal ve Rosen, Barış Eğitiminin her koşulda (şiddetli ortamlar

⁴² çalışmada okulların değişime etki edebilme potansiyeli şu d¼rt nokta ile açıklanmaktadır: Birincisi, okullara devam zorunlu olduğundan, eğitim sisteminin t¼m kuşaklara ulaşabilir olması; İkincisi, okulların barış eğitimi misyonunu resmi, kasıtlı olarak ve kapsamlı bir şekilde yerine getirebilen tek sosyal kurumun olması; Üç¼nc¼s¼, okul eğitiminin, çocukların gelişmekte olduğu yaşlarda (yeni fikirlere ve bilgilere daha açık) gerçekleşmiş olması; Son olarak ise, geç neslin, okullarda aktarılan mesajları ve bilgileri çoğu zaman doğru olarak kabullenmesidir. (Bar-Tal & Rosen, 2009, s. 560)

⁴³ Siyasi-toplumsal koşullar, ne t¼r bir barış eğitiminin uygulanabileceğini belirler ve başarılı uygulanabilmesi için s¼z konusu çalışmada şunlar ¼ne s¼r¼lmektedir: Barış y¼nt¼nde ilerleme; Barış s¼recine destek; Uzlaşma olgunluğu; H¼k¼met ve siyasi destek (Bar-Tal & Rosen, 2009, s. 561-562). Eğitim koşulları ise, idari ve ¼rg¼tsel uygulamaları içeren her t¼rl¼ yeni programların uygulanması ve tesis edilmesi için temel gerekliliklerdir, ancak bunlar siyasi iklimle değil, yalnızca ¼rg¼tsel ¼ncelikler ve verimlilikle ilgilidir. Bu kapsamda Barış Eğitiminin başarılı uygulanabilmesi için şunlar gerekmektedir: Bakanlık desteği; İyi tanımlanmış barış eğitimi politikası; Barış eğitim uzmanları. (Bar-Tal & Rosen, 2009, s. 562)

⁴⁴ İki modeli farklılaştıran boyut, siyasi-toplumsal koşullarla ilgilidir. Barış Eğitimin gelişmesine elverişsiz siyasi-toplumsal koşulların olduğu durumlarda, **Dolaylı** model uygulanabilmektedir. Bu t¼r barış eğitimi,

da dahil) gelişebileceğini vurgulamakta, çünkü Barış Eğitiminin temaları, birçok toplum tarafından değerleri paylaşılan hümanizmi ve demokrasiyi desteklemektedir:

“Çoğu toplum hoşgörü, eleştirel düşünme, barış, “ötekinin” kabulü, şiddetin reddi ve insan hakları gibi olumlu değer taşıyan temalara itiraz etmeyecektir. Bununla birlikte, barış süreçlerine girmeye hazır ve barışın gerektirdiği acı verici kültürel değişimler için olgunlaşmış toplumlar, çok daha ileri gidebilir ve demokrasi ve hümanizm gibi genel bir eğitime odaklanmanın yanı sıra, çatışmayı körükleyen nedenleri (çatışmanın doğası, çatışmanın kolektif hafızası ve kolektif duygusal yönelimler gibi) doğrudan ele alabilir.” (Bar-Tal & Rosen, 2009, s. 569)

Barış eğitiminin uygulaması, çatışma yaşayan toplumlarda, göreceli huzur içinde yaşayan toplumlara göre farklıdır. Kupertmintz ve Salomon’un (2005) çalışmasında, çatışma yaşayan toplumlarda uygulanan programları, diğerlerinden ayıran en az üç nitelik olduğu belirtilmektedir. Birincisi, Kuzey İrlanda, Kosova, İsrail-Filistin veya Ruanda gibi bölgelerde, barış eğitiminin ana odağı, bireyler arası değil, kolektifler arasındaki çatışma çözme becerileri edinmesidir. İkincisi, çatışmalar, her iki tarafın kolektif anlatısına kök salmasıdır. Bu noktada araştırmacılar özellikle tarihin, tarafları genellikle çatışmayı ateşleyen ve sonra da devam ettiren sağlam bir tutuşta tuttuğunu vurgulamaktadır. Üçüncüsü, çatışmalar bağlamında barış eğitimi, her iki tarafın kendisini “biz haklıyız, Tanrı bizim tarafımızda, biz kurbanız” olarak tanımlayıp ve ötekini “düşman; onlar yanlış; saldırganlar; yalnızca gücün dilini anlarlar; bizi çirkin şeyler yapmaya zorlarlar” olarak tanımlanmaktadır (Kupermintz & Salomon, 2005, s. 294). Bu tür kolektif inançlar sorgulanmamış gerçekler olarak algılanır ve bu nedenle değişime oldukça dirençli olduğu öne sürülmektedir.

Lahai ve Ware (2013), çalışmasında Barış Eğitimin sosyokültürel bağlamını tartışmaktadır. Bu makalede, Sierra Leone örneği üzerine, Barış Eğitiminin, halkın geçmişle hesaplaşmayı ve ulusal uzlaşmayı teşvik etmeye çalışırken, bireysel deneyimlerini aşmasına nasıl yardımcı olabileceği araştırılmaktadır. Bu bağlamda, Lahai

---

genel konulara odaklanmaktadır (kimlik, ekolojik güvenlik, şiddet, empati, insan hakları ve çatışma çözme becerileri gibi konular). Diğer yandan, Barış Eğitimin uygulanmasına ilişkin elverişli siyasi-toplumsal koşulların olduğu durumlarda, **Doğrudan** model uygulanabilmektedir. Bu tür bir barış eğitimi, çatışma kültürünün gelişmesine ve sürdürülmesine katkıda bulunan ve barışçıl çözüme engel teşkil eden çatışmanın tüm temalarını kapsamaktadır. Dahası, bir barış kültürünün gelişeceği yeni bir barış ahlakının inşasına izin veren temaları doğrudan sunar ve bu, yeni bir kolektif hafızayı da içermektedir. (Bar-Tal & Rosen, 2009, s. 563-569)

ve Ware, ilk adımın, savaşın bedenler kadar zihinleri de yaraladığını kabul edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bunun yanında, şiddetin toplumsal mantığının devamlı bir şekilde kabul edilmesiyle, failerin ve mağdurların zarar göreceğini kabul etmek anlamına geldiği öne sürülmekte çünkü “şiddetin norm olduğu topluluklar, barışa ulaşamaz veya güvenli bir gelecek inşa edemez” (Lahai & Ware, 2013, s. 86). Ayrıca, Barış eğitiminin, şiddete başvurmaya gerek kalmadan, ortak bir vizyon ile değişim sağlamanın barışçıl yollarının olabileceğini göstermesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Saliba Sarsar (2020) İsrail-Filistin çatışması konusu bağlamında barış inşası ve eğitime odaklanmaktadır. Çalışmasında üç konuya dikkat vermektedir. Birincisi, Eğitimin gerçekleştiği ortamı gözden geçirmektedir. Ne tür barış inşası uygulaması yapıldığı ve ne kadar başarılı olduğu, içinde yer aldığı toplumun doğasına ve koşullarına bağlıdır⁴⁵ (Sarsar, 2020, s. 90). İkincisi, Barış İnşası uygulamalarının gerçekleştiği, kurumsal ve örgütsel çerçeveleri sunmaktadır. Bu noktada, eğitim kurumların ve sivil toplum örgütlerin hayati bir rol oynadığına dikkat çekilmektedir (Sarsar, 2020, s. 92-97). Son olarak, araştırmacı, “gerçeği” keşfetmek ve diyalog, barış ve uzlaşmanın gelişmesi için gerekli olan ortak zemine ulaşmak için rekabet halindeki tarihsel anlatı konusunun yönlerini incelemektedir (Sarsar, 2020, s. 97-99). Sarsar, çalışmasının ana vurgusu olarak, devamlı bir barış için, tarafların, ortak bir dil araması ve “ötekine” karşı nefret duvarlarını yıkmaları gerektiğini öne sürmektedir.

Barış Eğitimi programlarına katılan öğrencilerin Barış algılarındaki değişimi inceleyen Biton ve Salomon (2006), Filistin ve İsraili gençlerin katıldığı bir araştırma gerçekleştirirler. Kolektif ana anlatının algıları etkilediğini savunan Biton ve Salomon, barış eğitimi programına katılmayan öğrencilerin, taraflarca kolektif anlatının etkisi olarak, Barış teriminin algısında farklılık gösterdiğini vurgulamaktadır⁴⁶. Barış Eğitim programına katılan her iki tarafın da, programa katılımın ardından barışın olumlu yönlerini (işbirliği, uyum) daha fazla vurgulamaya başladıkları öne sürülmektedir (Biton & Salomon, 2006, s. 174). Bu sonuçlar doğrultusunda, araştırmacılar, algıların, barış eğitim programlarına katılımı ile önemli ölçüde değişebileceğine inanmaktadır. Özellikle

---

⁴⁵ Askeri işgal altındaki bir bölge, bağımsız bir devlete göre çok daha az fırsata barış inşasının uygulanmasına izin verir. Bölünmüş bir toplum da, siyasete ve günlük yaşamın diğer yönlerine kutuplaşma eğilimindedir (Sarsar, 2020, s. 90).

⁴⁶ İsraili öğrenciler barışın olumsuz yönlerini (şiddetin yokluğunu) vurgularken, Filistinli öğrenciler yapısal yönlerini (bağımsızlık, eşitlik) benimsenmektedir (Biton & Salomon, 2006, s. 172).

de, “çatışmanın doğasını, kişinin içindeki rolünü, diğer tarafın insanlığını ve uzlaşma yollarını anlamının yollarını sunan” bir barış eğitiminin, hedeflerine ulaşma olasılığının daha yüksek olduğu vurgulanmaktadır (Biton & Salomon, 2006, s. 169).

Ruzica Rosandic (2000), çalışmasında Sırbistan örneği üzerine Barış Eğitimi programlarını etkileyen geniş sosyal ve siyasi etkenlere odaklanmaktadır. 1990 yıllarında Sırbistan’da sosyal ortam şöyle açıklanmaktadır: Kamusal alanlar tehditler, söylentiler, zehirli propaganda, homojenleşme çağrıları ve korkular ile doludur; kırık demokratik süreçler, hoşgörüsüzlük ve yolsuzluk mevcuttur; etnik çatışmalar doğaldır ve kaçınılmazdır. Öğretim değerleri ise, son derece siyasallaşmış; komünist geleneklere devam edilip, okullar güçlü propaganda olarak kullanılmakta; diyalog yok ve öğrenciler itaatkar bir şekilde otoriteyi takip etmek için eğitilmektedir. Ders kitaplarının analizinde şu sonuçlara varılmıştır: Farklı sosyal gruplar arasındaki ilişkiler, kural olarak, çatışma özelliği taşımaktadır; Bir çatışmadan geri çekilme düşünülmez veya beklenmez; Çatışmalar, çeşitli şiddet türleri ve silahlı mücadeleler ile çözülür. Öğretmenler şu özellikler ile tanımlanmaktadır: İnisiyatif eksikliği; Çatışmanın diğer tarafının ve bakış açısı hakkında gerekçeli bir değerlendirme yapamama; Şiddetsiz iletişimin ihtiyaçlarının ve kalıplarının dilini anlayamamak. Araştırmacı, bu sonuçlar doğrultusunda, okul sistemlerinin, geniş sosyal ortama benzediğini vurgulayıp “şiddet içeren kültürler şiddet içeren üyeler üretir” varsayımı ile okul ortamının potansiyel bir şiddet ağı oluşturduğuna dair yorum yapmaktadır. Öneri olarak da söz konusu duruma yanıt olarak, ortak bir Tarih Enstitüsü kurulması ile farklı etnik grupların, farklı tarih görüşlerini ve ılımlı mağduriyet, suçlama ve zafer hikayelerini ortaklaşa tanımlayabilecekleri ders kitaplarının anlatılması, gelecek nesillerin geçmişin travmalarıyla başa çıkmasına ve daha yaşanabilir bir gelecek oluşturmasına yardımcı olacağı öne sürülmektedir.

Smith (2010), çatışmaların öncesinde, esnasında ve sonrasında, eğitimin farklı rolleri olduğunu altını çizmektedir. Çatışma öncesi dönemde verilen eğitimin önleyici (preventative) rolü üzerinde durulmaktadır⁴⁷. Çatışma esnasında eğitimin koruyucu (protective) rolü bulunmaktadır⁴⁸. Çatışma sonrası ortamlarda ise, eğitim, toplumsal

---

⁴⁷ Bu aşamada çatışmayı etkileyecek unsurları vurgulamak, öngörmek ve daha barışçıl yaklaşımlar içeren eğitim programları düzenlemek.

⁴⁸ Okulların işleyişini sürdürebilmek mümkünse çocuklar için istikrarın ve günlük rutinin sağlanması, çatışmaların altında yatan nedenleri anlamaya yardımcı olmak ve toplum içinde şiddetin olumsuz etkileri

dönüşüm (social transformation) rolünü üstlenmekte⁴⁹, toplumsal dönüşüme ve gelişime odaklanmaktadır. Eğitim sisteminde, uzun vadeli uzlaşmanın desteklenmesi, şiddetli çatışmaların tekrarlanmasının önlenmesi için bir araç olduğu ve yaşamsal öneme sahip bulunduğu literatürde ifade edilmektedir (Smith, 2010, s. 2-3).

Barış inşasında eğitimin rolünü inceleyen bu çalışmalarda, mevcut rolün toplumların gereksinimlerine ve hedeflerine bağlı olarak değişiklik gösterdiği görülmektedir. Yani, eğitimin barış inşasına olumlu yönde etki edebilmesi için, bu uygulamaların yer aldığı toplumun doğasına ve koşullarına bağlıdır. Bunu daha iyi anlamak adına, çalışmanın devamında, öncelikle eğitimin barış inşasına bırakabileceği olumlu ve olumsuz etkiler açıklanmaktadır. Ardından ise, eğitimi etkileyen resmi unsurlara değinerek, tarih ders kitaplarının eğitime ve barış inşasına bıraktığı etkiler üzerinde durulmaktadır.

1.2.3.1. Barış İnşası Sürecinde Eğitimin Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Eğitim, doğrudan çatışmaya sebep olmaz, ama çoğu zaman çatışma koşulları yaratmada uygun zeminin oluşturulmasına yardımcı olabilir. Tek taraflı anlatımı olan eğitim türü, sosyal bölünmeleri güçlendirebilir, gruplar arasındaki düşmanlığı artırabilir ve şiddeti normalleştirebilir. Aksi durumda, daha barışçıl ortamların gelişmesine ve çatışmanın önlenmesine yardımcı olma potansiyeline sahiptir. Barış İnşasına bıraktığı etkileri anlamak açısından, aşağıda, Bush ve Saltarelli (2000)'nin çalışmasından uyarlanan, eğitimin olumlu ve olumsuz etkileri açıklanmaktadır.

Eğitim, barış inşasına farklı ve önemli açılardan olumlu etkide bulunabilir. Birincisi, önceden eğitime erişemeyenlere eğitim fırsatları vererek, kimliksel temelde farklılıkların azalmasına sebep olabilir ve böylece çatışmaya azaltıcı etkide bulunabilir (Bush & Saltarelli, 2000, s. 16)⁵⁰. İkincisi, etnik bakımdan daha hoşgörülü bir iklimi besleyip,

---

hakkındaki mesajları güçlendirmek. İnsanlara şiddet içermeyen yollarla çatışmaya cevap verme konusunda eğitmek.

⁴⁹ Kendi toplumlarında meydana gelen şiddetli çatışmayı anlamalarına ve barış inşasına katkıda bulunmaları konusunda eğitmek.

⁵⁰ Örnek: 1990ların başından itibaren ABD, 'charter' okulların açılmasıyla okul seçimini genişletti. Bu okullar, farklı gereksinimleri karşılamak için topluluk, ebeveynler ve eğitimciler tarafından kurulup kamu fonlarından yararlanır ve sonuçları ile kamu yetkililerine karşı sorumlulardır. Bunun uygulanması ile düşük gelirli ailelere daha önce kendileri için uygun olmayan bir derecede eğitim seçeneği sunulur. Tüm uygulanan eğitim politikaların tamamen başarılı olmasa da, değişiklik yapma konusundaki siyasi iradenin açıkça gösterilmesi, ABD'de etnik gerginliklerin kontrolden çıkmasının önlenmesine katkıda bulunmuştur.

sürdürmek, barış inşasına olumlu etki yapabilir (Bush & Saltarelli, 2000, s. 16)⁵¹. Üçüncüsü, daha önceden yerleşmiş ayrılıkçı düşünceleri, ‘ayrılıkçı olmayan’ düşünceye dönüştürerek, farklı gruplar arasında karşılıklı anlayışı geliştirebilir (Bush & Saltarelli, 2000, s. 16-17)⁵². Dördüncüsü, farklı etnik gruplara gösterilen dilsel hoşgörü (etnik grupların kendi dillerinde eğitim alabilme imkanı), onlara özgüven verebilir ve eşit vatandaşlar olarak sosyal topluma dahil edilmelerini sağlayabilir (Bush & Saltarelli, 2000, s. 17-18)⁵³. Beşincisi, eğitimin yardımıyla sivil toplum ile devlet arasında daha yapıcı ve destekleyici bağlar gelişebilir ve böylece dışlayıcı ve baskın etnik grubun yönetimi yerine, daha kapsayıcı, çok-kültürlü vatandaş-devlet sistemine uygun zemin oluşturabilir (Bush & Saltarelli, 2000, s. 18-19). Altıncısı, okullarda okutulan tarihe eleştirel yaklaşım, öğrencilerin, tarihin farklı taraflarının olduğunu öğrenmeleri gereklidir. Tarih kitapları, çatışmanın, kendilerine, ailelerine ve topluma bıraktığı etkilerini gösterebilmelidir. Bu kapsamda, eğitimin yardımıyla, ‘‘Çocukların, şiddete başvurmadan, çatışmaları çözmelerini sağlayacak müzakere, problem çözme, eleştirel düşünme ve iletişim becerisini öğrenmeleri gerekir’’ (Bush & Saltarelli, 2000, s. 19-20). Yedincisi, devlet baskısına yanıt olarak, eğitimin karşıt uygulaması (mümkün olduğu kadar) barış inşasına olumlu etki bırakabilir (Bush & Saltarelli, 2000, s. 21)⁵⁴.

Diğer yandan, eğitimin çok sayıda olumsuz etkileri de mevcuttur. Birincisi, eğitimin her toplumsal gruba eşit olmayan dağılımında, baskın grubun, ekonomik, sosyal ve siyasi hayatta daha başarılı ve üstün olması için fırsatlar yaratılmaktadır. Bu durum,

---

⁵¹ Örnek: Kuzey İrlanda’daki Katolikler ve Protestanlar 1981 yılına kadar ayrılmış okullarda eğitim gördüler. Hükümet, etnik bakımından ayrılmış okul sistemlerinin verdiği zararı tanıyıp Katolik ve Protestan okullarının fonlarını kademeli olarak eşitledi. Her dine mensup olan çocuklara birbirlerini öğrenme fırsatı vermeyi amaçlayan bir dizi ‘köprü inşası’ girişimi için önemli kaynaklar sağlamıştır. Education for Mutual Understanding-EMU (çev. Karşılıklı Anlayış Eğitimi), örneğin, okul müfredatının zorunlu bir parçası haline gelmektedir. Bu uzlaştırıcı eğitim politikası çatışmanın azaltılmasına katkıda bulunmuştur.

⁵² Kuzey İrlanda ve Amerika Birleşik Devletleri örneklerinde gösterildiği gibi, okullar yıllar boyunca bu süreçte çok önemli bir rol oynamıştır.

⁵³ Örnek: 15 farklı dil grubunun bulunduğu ve İslami ve Hıristiyan nüfusun barış içinde uzun süredir birlikte yaşadığı Senegal’de, 1960’larda Fransa’dan bağımsızlığı kazanmasından bu yana hiçbir iç savaş gerçekleşmedi. Bu davanın ‘etnik barışını’ açıklayan önemli bir faktör, bağımsızlıktan sonra Fransızca’nın dilsel çatışmayı önlemek için bilinçli bir gayretle resmi dil haline getirilmesinin yanı sıra Diola, Malinke, Pular, Serer, Soninke ve Wolof’un ulusal dillerin olduğu ilan edilmesidir. Bu diller müfredatın önemli bir parçası olmakla kalmayıp aynı zamanda radyo ve televizyon yayınlarında ve okuryazarlık kampanyalarında da kullanılmaktadır. Wolof dili diğerlerinden daha ağır bastığına ve ülkenin resmi dili olarak ilan edilebilmesine rağmen farklı etnik grupları rahatsız edeceği için bu asla denenmedi.

⁵⁴ Örnek: Güney Afrika’da Roma Katolik okullarının siyah öğrencileri kabul ettiği ve böylece hükümetin entegre eğitim yasağını reddetmiştir. Fakat bu durum devlet-destekli ve devlet destekli olmayan eğitim sistemlerinde mümkün olmaktadır

ayrıcalıkların oluşmasına zemin hazırlayıp, gruplar arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine ve adaletsizliğe sebep olabilir (Bush & Saltarelli, 2000, s. 9-10)⁵⁵. İkincisi, aşırı kültürel baskı durumunda, eğitimi silah olarak kullanmak, kültürel soykırıma⁵⁶ yol açabilir. (Bush & Saltarelli, 2000, s. 10-11). Üçüncüsü, şiddetli çatışma durumunda, okulları kapatarak veya yok ederek, eğitimi, savaş silahı olarak kullanıp, mağdur olan grubun entelektüel gelişimine engel olmak mümkündür (Bush & Saltarelli, 2000, s. 11). Dördüncüsü, siyasi amaçlar için tarih eğitimi ile bireyleri manipüle etmektir. Bu bağlamda, baskın olan grubu yükselten tarih versiyonunun inşa edilmesi ile birlikte, geçmiş olaylar veya kültürel fikirler bastırılıp, gruplar arasında bölücü etki oluşturabilir (Bush & Saltarelli, 2000, s. 11-13) Beşincisi, eğitimde olumsuz basmakalıp görüşlerin savunulmasıyla, hoşgörüsüzlüğü ve nefreti artırıp, çatışmaya yol açılabilmektedir (Bush & Saltarelli, 2000, s. 13-14). Altıncısı, aşağılayıcı eğitim ile çocukların psikolojisini olumsuz yönde etkileyip, mantıklı karar alma yeteneklerini sorun haline getirip, onları sömürüye karşı savunmasız hale getirmektedir (Bush & Saltarelli, 2000, s. 14). Yedincisi, çocukların hayal gücünü fakirleştiren eğitim, çatışma ile yapıcı bir şekilde baş edebilmelerine engel olmaktadır (Bush & Saltarelli, 2000, s. 14-16)

Olumlu ve olumsuz etkileri tespit ettikten sonra, Bush ve Saltarelli, eğitimin barış inşasına katkıda bulunabilmesi için ne amaçlaması gerektiği konusuna da değinmektedir. Birincisi, ‘aklın demilitarizasyonu’dur, yani çatışmanın, şiddet içeren yöntemlerle değil, şiddet içermeyen yöntemler ile çözülebileceği görüşünün, akla ilk gelmesi ve uygulanmasıdır (Bush & Saltarelli, 2000, s. 28-29). İkinci amaç, ‘sorunsallaştırma’dır, diğer bir ifadeyle, öğrencilerin eleştirel becerilerini geliştirip, onlara, sorunları fark edip, değişime ihtiyaç duyulup duyulmadığını tespit etmelerine yardımcı olmaktır (Bush & Saltarelli, 2000, s. 29). Üçüncüsü, ‘alternatiflerin belirtilmesi’dir, diğer bir anlatımla, çatışma sonrası bir ortama nüfuz eden nefret ve güvensizlik miraslarından etkilenen öğrencilere, alternatiflerin var olduğunu göstermektir. (Bush & Saltarelli, 2000, s. 29-30). Dördüncüsü, ‘oyunun kurallarını değiştirmek’tir, yani şiddetli çatışmalarla ayrılmış ve

---

⁵⁵ Örnek: Ruanda’da Katolik misyoner okulları Tutsi azınlığını açıkça destekledi ve 1800lerin sonlarından itibaren Hutu’ya karşı aktif olarak ayrımcılık yaptı. 1920’lerde Kilise, Tutsi’yi ülkenin gelecekteki liderleri olarak eğitime amacı ile ‘özel okullar’ kurdu. Bu muamele 1930lar ve 1940lar boyunca da devam etti. Hutu, küçük işler yapmalarını sağlayacak kadar eğitim alırken, Tutsi iktidarda siyasi, idari, kültürel ve ekonomik bir tekel kazandı.

⁵⁶ Kültürel bakımından farklı olan grubun dili, sosyal ve siyasi kurumlarını, gelenekleri, sanat biçimleri, dini uygulamaları ve değerleri yok etmeyi amaçlayan politikaların sonucunda kimlik kaybı sürecidir.

kutuplaşmış gruplar arasında köprüler kurmayı amaçlamaktır, hoşgörüsüzlük, şüphe ve umutsuzluğun yerini, hoşgörü, güven ve ümidin almasıdır (Bush & Saltarelli, 2000, s. 30). Beşincisi, ‘sorunları ele almada şiddetin gayrimeşrulaştırılması’dır, diğer bir ifadeyle, silah temelli otorite yapılarını gayrimeşrulaştırarak, geleneksel veya alternatif otorite yapılarını meşrulaştırmak ve aynı zamanda sahada çalışma yeteneğini korumaktır (Bush & Saltarelli, 2000, s. 30).

1.2.3.2. Eğitim Sürecini Etkileyen Resmi Unsurlar

Eğitim, doğumdan itibaren başlayan ve okulda olduğu kadar aile ve toplumda da gerçekleşen bir öğrenme sürecidir. Bu süreci etkileyen faktörlerin analizi, çatışmanın önlenmesinde önem arz etmektedir. Eğitimin resmi ve resmi olmayan etkenlerini ayırt etmek mümkündür. Resmi olmayan etkenler, aile, çevre, dini kurumlar ve medya gibi sosyal yapılardır. Resmi olanlar ise, hükümet politikası, öğretmenler ve müfredattır.

Resmi eğitimin en önemli özelliklerinden birisi, çoğu zaman devlet tarafından yönetiliyor olmasıdır. Hükümeti yönetenler, genellikle eğitimi, kendi amaçları için kullanmak isteyeceklerdir. Bu durumda, ana sorulardan birisi, hükümetin, eğitimin amacının ne olduğu ve eğitimin ne ölçüde siyasi veya ideolojik amaçlar için bir araç olarak görüldüğü konusundaki görüşleridir (Smith & Vaux, 2003, s. 23). Öğretmenlerin yerleştirilmesi ve müfredatın belirlenmesi vb. konulara siyasi katılım, hükümetin, eğitimi nasıl algıladığına dair belirti verebilir (Smith & Vaux, 2003, s. 23). Gruplar arasındaki ilişkiler, farklılıkların genel eğitim sistemi ve kurumları içerisinde nasıl yönetildiği ile de ilgili olabilmektedir. Bu bağlamda, eğitim kurumları, özellikleri açısından asimilasyoncu⁵⁷, ayrılıkçı⁵⁸ ve bütünleştirici⁵⁹ olabilmektedir (Smith & Vaux, 2003, s. 27). Hükümet politikasının, bu akımlardan herhangi birini destekleme derecesi, eğitimin bir çatışma kaynağı olma olasılığını artırabilir veya azaltabilir.

Eğitim sürecinin merkezinde öğretmenler yer almaktadır. Öğrenciler ile doğrudan etkileşim halinde olmaları nedeniyle, öğretmenler, müfredat yoluyla iletilen değerler ve

---

⁵⁷ Azınlık ihtiyaçlarının ve çıkarlarının sıklıkla ihmal edildiği, baskın geleneğin değerlerine göre faaliyet gösteren tek kurumlar.

⁵⁸ Her biri nispeten homojen nüfusa sahip, farklı seçim bölgelerine hizmet veren ayrı kurumlar - kurum içindeki süreçler kurum dışındaki çeşitliliği tanıyabilir veya tanımayabilir.

⁵⁹ Her kurumun nüfusu içinde farklılıkların temsil edilen ortak veya paylaşılan kurumlar, sosyal bütünleşmeyi desteklemektedir.

mesajlar için büyük sorumluluk taşımaktadır. İdeolojik veya başka nedenlerden dolayı, öğretmenlerin kendileri de, çatışma davranışını tetikleyebilir (Smith & Vaux, 2003, s. 33). Öğrenciye barışçıl davranışı öğretebilmesi için öğretmenin kendisinin aldığı eğitim kalitesi de çok önemlidir. Öğretmenlerin, insan hakları eğitiminin temelleri konusunda ne ölçüde eğitildiği ve kişisel değerlerin ve perspektiflerin ne ölçüde sorgulandığı, bu noktada büyük önem taşımaktadır (Smith & Vaux, 2003, s. 33). Eleştirel düşünce geliştirme fırsatı, öğretmenlerin, toplumdaki tartışmalı konuların ele alınmasında rol oynamalarını sağlayabilmektedir.

Resmi eğitimin öğretme ve öğrenmenin ana aracı, okul müfredatıdır. Diğer etkenler gibi müfredat da, bir sorunun ya da çözümün parçası olabilmektedir. Öncelikle, müfredat, neyin geçerli bilgi olarak sayıldığını göstermektedir (Williams & Agosto , 2012, s. 17). Müfredatın nasıl tasarlandığına göre, onun, ne ölçüde bir kontrol aracı olduğunu belirlemek mümkündür. Sadece bilgiye dayalı tasarlanan müfredat, içeriği öğretmeyi amaçlamaktadır. Bu tür müfredat, bilginin, bir nesilden diğerine aktarılmasına büyük önem verir ve içeriğini sorgulama fırsatını kısıtlar (Smith & Vaux, 2003, s. 28). Müfredat, bu şekilde tasarlandığında, belirli politik ideolojileri, dini uygulamaları, kültürel değerleri ve gelenekleri aktarmak için son derece güçlü bir araç olarak algılanabilmektedir. Bunun aksine, sadece bilgiye dayanan değil, 'öğrenme çıktıları'na⁶⁰ dayalı tasarlanan müfredat, çatışmanın önlenmesinde yardımcı olabilecek becerilerin geliştirilmesi için önemli bir potansiyel sunmaktadır (Smith & Vaux, 2003, s. 28). Öğrenme çıktılarına dayanan müfredat tipi, farklı iletişim becerileri, birden fazla bilgi kaynağından yararlanıp çelişkili kanıtları değerlendirme yeteneği, medya okur yazarlığı, eleştirel düşünmeyi ve sosyal ve ahlaki değerleri geliştirebilme fırsatları sunmaktadır (Smith & Vaux, 2003, s. 28). Müfredatı oluşturan tüm dersler, değerleri bireylere iletir, ancak bazı ders alanlarının, çatışmayı tetikleyecek ya da önleyecek değerlerin aktarılmasındaki rolü daha büyüktür. O alanları, üç kısma ayırmak mümkündür. Birincisi, müfredatın, dil⁶¹, din ve kültür gibi

---

⁶⁰ Öğrenme çıktıları, olgusal bilgilerin yanı sıra beceri, davranış ve değerlerle de ilgilidir. (Smith & Vaux, 2003, s. 28)

⁶¹ Dil birkaç yolu ile eğitim ve çatışma ile ilişkilidir. Pek çok durumda, özellikle hükümet politikasının azınlık ihtiyaçlarına duyarlı olmadığı durumlarda, dil son derece siyasallaşır ve milliyetçiler tarafından ayrı okulların oluşturulması için zemin hazırlayıp toplum içindeki çatışma ve bölünmeler için bir odak noktası haline gelebilir. Onun yanında, kullanılan kelime bakımından dil, son derece siyasallaştırılmış mesajlar iletme potansiyeli taşımaktadır. Bir insanın, yerin ve olayın tanımlamak için hangi kelimelerin kullanacağına bağlı olarak (örn. Bir grup 'isyancılar', 'özgürlük savaşçıları' ya da 'teröristler' olarak mı tanımlandı) dil, çocuğun geliştirmekte olan gerçeklik görüşünün oluşturulmasına yardımcı olacaktır. Böylece

kimlik konularını ele alma biçimidir (Smith & Vaux, 2003, s. 29). İkincisi, sanat, müzik, edebiyat, tarih ve coğrafya gibi geleneksel konuların rolüdür (Smith & Vaux, 2003, s.29). Üçüncüsü, önleyici rol ile tanımlanan ve müfredatta yer arayan yenilikçi alanlardır (Yurttaşlık eğitimi⁶² gibi dersler) (Smith & Vaux, 2003, s. 29).

Barış İnşası bağlamında, hükümetin, öğretmenlerin ve müfredatın eğitim sürecindeki yerini ve etkisini analiz etmek, çatışmayı tetikleyen unsurları tespit etmek açısından kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Böylece, eğitimi zehirleyen etkenleri değiştirme fırsatı doğmaktadır. Öğrencilerde barış inşacı bir davranışı oluşturmak için, hem hükümetin, hem öğretmenin ve hem de müfredatın, öğrencide, eleştirel düşünce becerisini geliştirmeyi amaçlaması gerekmektedir.

1.2.3.3. Barış İnşasında Tarih Ders Kitapları, ‘Öteki’ Algısı ve Öğrenciler

Barış İnşası sürecinde eğitimin boyutuna odaklanıldığında, çatışma şartlarının oluşturulmasında okutulan tarih ders kitaplarının içeriğinin büyük etki bıraktığı görülmektedir. Bu aşamada, üç unsura odaklanılmaktadır; Tarih ders kitapları, ‘‘Öteki’’ algısı ve Öğrenciler. Bilgi aktarıcısı olan tarih kitabı, onun içindeki ‘öteki’ algısı ve bunların alıcısı olan öğrenci, Barış İnşa sürecini, belirleyici düzeyde etkilemektedir. Bu etkiyi daha iyi anlamak açısından, bu üçü, önce tek tek açıklanacak ve ardından birbirleriyle ilişkilendirilecektir.

Resmi eğitimin ana aracı olan müfredatın yazılı metni, ders kitaplarıdır. Ders kitapları, öğretmenler için olduğu kadar, öğrenciler için de genellikle nihai referans kaynağını oluşturmakta ve onun aracılığıyla dayatılan değerlerin ömür boyu devam etmeleri

---

dil, çatışmanın oluşumuna ya da önlenmesinde rol oynamaktadır. (Smith & Vaux, Education, Conflict, and International Development, 2003, s. 29-30)

⁶² Yurttaşlık eğitimi konusu, Branka Vasiljevic (2009) çalışmasının ana odağıdır. Bu çalışmada, Sırbistan’da demokratik ve sivil toplumun yaratılması ve bölgede sürdürülebilir bir barış inşası için, ‘‘Yurttaşlık Eğitimi’’ okul dersinin potansiyeli analiz edilmektedir. Demokratik toplumların hem kendi içinde hem de devletler arasında istikrarlı barışı tesis etmek için büyük bir potansiyel taşıdığını savunan araştırmacı, Yurttaşlık Eğitiminin, demokratikleşme sürecinin en zor kısmının, etkilenme gücü olduğuna dikkat çekmektedir. Böylece, zihniyetleri değiştirme, özerk ve eleştirel düşünmeyi oluşturma, demokratik kültürün yaratılması için gerekli olan demokratik inançları dahil edebilen bireyler oluşturma yolunda ilerleyebilecektir. Bunu başarmak için, Vasiljevic, sebat, tutarlık ve doğru uygulama metotlarını kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, Barış Eğitimi ‘‘AB standartlarını memnun etmek için bir ‘alternatif’ veya bir formalite olmamalıdır; Sırbistan’daki tüm eğitim için bir öğretim yöntemi ve kabul edilen bir model’’ olmaması gerektiği belirtilmektedir (Vasiljevic, 2009, s. 69). Bunun yanında, McEvoy, McEvoy ve McConnachie (2006) de Yurttaşlık eğitimin önemini vurgulayarak, böylece ‘‘çatışmanın siyasi doğasıyla başa çıkıldığında, insan hakları ve eşitlik gibi konuları kapsayan daha geniş programlar uygulanmış olacaktır’’ (McEvoy, McEvoy, & McConnachie, 2006, s. 98).

sağlanılmaktadır (Podeh, 2002, s. 3). Aynı zamanda, ders kitapları, öğrencilerin, geçmiş olaylar hakkında bilgi edindikleri en önemli yazılı kaynaktır (Korostelina, 2013, s. 19). Okullarda ilk tarih dersinde öğretilen vecize şudur: ‘Historia magistra vitae est’- Tarih hayatın öğretmenidir. O halde hayatı öğreten tarihin, hangi şekilde ve ne bağlamda anlattığı konusu çok önemlidir. Tarih eğitimi, öğrencilerin algılarının ve tutumlarının belirlenmesinde, kendilerinin ve başkalarının kimliklerinin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Tarih ders kitapları, ulus kimliğinin gerekli bir bileşeni olan kolektif hafızanın geliştirilmesinde de etkin rol üstlenmektedir (Podeh, 2002, s. 4). Örneğin, Trošt (2019), kolektif hafızanın⁶³ oluşumunda rol oynayan unsurların sınıflandırılmasına ilişkin yeni bir model önermiştir. Modele göre, kolektif hafıza, ‘neşe’ (pozitif) ve ‘travma’ (negatif) temelli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İkisi de, hem ‘sıcak’⁶⁴, hem de ‘günlük’⁶⁵ milliyetçiliği oluşturan ulus kimliğinin inşasına etki etmektedir. Spor, müzik, edebiyat, popüler kültür, seyahat, turizm, demokrasi, eşitlik ve kadın hakları gibi konulardaki başarı, günlük milliyetçiliğin neşe hafıza temelli oluşumuna katkı yapmaktadır. Savaşlarda zaferler, toprak kazanımı, Altın Çağın hikayeleri, teklik ve etnik üstünlük mitleri, neşe temelli hafızanın sıcak milliyetçiliğinin oluşumuna etki etmektedir. Travma temelli hafızalar ise, uluslararası spor ve müzik yarışmalarında, popüler edebiyat gibi konularda başarısızlık anıları, ‘günlük’ milliyetçiliğin oluşumuna yardım etmektedir. Toprak kaybı, mağduriyet, tehdit, zulüm, şehitlik ve haksız muamele görme gibi anılar, travma temelli hafızanın sıcak milliyetçiliğinin oluşumuna yol açmaktadır.

Barış veya çatışma çerçevesine yönelik olarak eğitimin rolünü araştıran çalışmalarda, daha öncede ifade edildiği üzere, tarih kitaplarının, barış inşasının önemli bir parçası olduğu vurgulanmaktadır (Bush & Saltarelli, 2000; Smith & Vaux, 2003, s. 31; Salomon, 2009; UNESCO, 2011; Korostelina, 2013, s. 19). ‘Tarih ders kitaplarının milliyetçiliği yüceltme ve bölgesel anlaşmazlıkları ele alma eğilimi, bugün birçok ülkede bulunan yabancı düşmanlığı ve şiddet ile ilişkilidir. Tarih dersinde öğretilenler ve bunların nasıl

---

⁶³ Kolektif hafızın oluşumunda, ulusun yüceltilmesi, mağduriyet hikayeleri, zulüm, haksız muamele, toprak kaybı ve komşularıyla sürekli düşmanlık öyküleri gibi mitler yer almaktadır. Bu ulus inşasıcısı mitler ‘ulusların temel yapı taşı, milli kimliğin temel özelliği ve milliyetçi siyasette temel unsurdur’ (P. Trošt, 2019, s. 27).

⁶⁴ Trost çalışmasında sıcak milliyetçiliği’ etnik/ulus mitler, savaşlardaki zafer veya kaybı hikayeler, toprak kazanımı/kaybı ve mağduriyet gibi konulardan oluşan ‘patlayıcı gücü’ olan, her an ‘avelelenebilen’ ve ‘açık’ milliyetçiliği olarak adlandırmaktadır.

⁶⁵ ‘Günlük milliyetçiliği’ spor etkinlikleri, müzik, edebiyat ve popüler kültür anılarından oluşan ‘sıradan’ milliyetçilik olarak adlandırılmaktadır.

öğretildiği konuları, son derece politiktir, düşmanlığı ya da barışı teşvik edebilmektedir” (Bush & Saltarelli, 2000, s. 13). Düşmanlığı artıran bu durum, genellikle tarih müfredatının, diğer halkların ve ulusların zararına kendi ulusal hikâyelerini anlatan tek bir metne dayandığında gerçekleşmektedir (UNESCO, 2011, s. 242). Birçok devlet-içi çatışmada, şiddete başvuran liderler, eylemlerinin sürekliliğini, daha önceki “ulusal kahramanlar” ile devam ettirerek, büyük savaşlar, “düşmanların” boyun eğdirilmesi veya “öteki” grubun maruz kaldığı adaletsizliklere dair tarihsel bir anlatı oluştururlar. Çocuklara, kuşatılmış bir topluluğa üye olduklarını veya başkalarından üstün olduklarını öğretmek, düşmanlığın nesiller boyunca aktarılmasına katkıda bulunmaktadır (UNESCO, 2011, s. 242). Tarih eğitimi, marjinal gruplara karşı şiddeti meşrulaştırmak için etnik, dini ve kültürel kimlikleri geliştirebilmektedir (Cole & Barsalou , 2006, s. 4).

Fakat, tarih ders kitapları, sadece olumsuz etki değil, aynı zamanda barış inşasını olumlu yönde etkileme potansiyeli taşımaktadır. Tarih eğitimi, giderek olumsuz “Biz ve Onlar” algısını ve gruplar arası gerilimleri azaltabilecek ve çatışan taraflar arasında karşılıklı anlayışı ve uzlaşmayı teşvik edebilecek güçlü bir barış inşası aracı olarak kabul edilmektedir (Korostelina, 2013, s. 19). Tek taraflı etnomerkezci anlatıma çözüm olarak, öğrencilerin, tarihe yönelik, eleştirel düşünme yeteneğinin geliştirilmesi önerilmektedir; “Gençlerin kişisel hikayeleri ile daha büyük kolektif tarih arasındaki kesişmeyi belirleyebilmeleri için eleştirel tarihçilik becerileri önemlidir. Gençler, ancak tarihin inşa edildiğini fark ettiklerinde, gruplar arası ilişkileri zehirleyen davranışları zorlamayı ve değiştirmeyi düşünmeye başlayabilirler” (Bush & Saltarelli, 2000, s. 21). Eleştirel tarihçilik, tek bir dizi gerçekleri ve olayları değil, birbiriyle çelişen gerçeklerin ve olayların çoklu yorumlarının olduğunu kabul eder. Ancak, tüm tarihler, eşit derecede geçerli veya meşru değildir, olayların güvenilirliğine ilişkin sorunlar, kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır (UNESCO, 2011). Bunlar, siyasi çıkarlar için ampirik olarak doğrulanabilir olayları silmeye çalışan bir ‘tarih karşıtı’ girişimlerdir (örn. Naziler, kendileri tarafından yaklaşık altı milyon Yahudi’nin katliamının hiç gerçekleşmediğine yönelik olarak insanları inandırmaya gayret etmektedir) (Bush & Saltarelli, 2000, s. 13).

Ester Yogev (2013) de çalışmasında tarih dersi müfredatının aktardığı anlatıya odaklanmaktadır. Tarih dersi müfredatı ve ders kitaplarının, devletin, genç nüfusa vermek istediği yerleşik sosyal inançların kaynağı olup, Yogev, bu anlatının monolitik bir hikaye yarattığı ve böylece genç neslin zihinlerinde bunun “kesin bir gerçek” olarak inşa

edildiğini vurgulamaktadır (Yogev, 2013, s. 663). Bu noktada, araştırmacı, Tarih eğitiminde siyasi-eleştirel boyutun güçlendirilmesinin önemli olduğuna dikkat çekmekte çünkü bir yandan, politikacılar ve bürokratlar arasında, kendi çıkarlarını ve gündemlerini iletirmek için tarih eğitimini kullanmaya eğilimlerinin olduğu, diğer yandan da, Tarih disiplininin kendisi, ‘‘kafa karışıklığına’’ saplanmış olduğu için tarih eğitiminin etik mesajları zayıflattığı öne sürülmektedir (Yogev, 2013, s. 632). Araştırmacı, eleştirel tarihsel düşüncenin geliştirilmesi ile, öğrencilerin, siyasi ve duygusal manipülasyona karşı koyabilecekleri (Yogev, 2013, s. 633) ve kendilerinininkinden farklı olabilecek bir perspektiften anlatılan tarihsel öyküyü özümseme yeteneklerini geliştirip daha hoşgörülü olmalarını ve empati kurma yeteneklerini geliştireceklerini savunmaktadır (Yogev, 2013, s. 631).

Eğitimin çatışmaya yol açabilen etkilerinin arasında, tarih kitaplarının içerisindeki ‘öteki’nin olumsuz imgelerinin olması yer almaktadır. Olumsuz imgelerin oluşumu, imgeleri inceleyen imgebilim dalı çerçevesinde açıklanabilmektedir. Hem bireysel hem de kolektif bilinçte oluşan düşüncelerin yansımaları olan imgeler, kişisel deneyimleri, toplumun ‘ötekine’ bakışını, toplumun veya bireyin politik-dini düşüncelerini, sosyal, politik ve tarihi olayları ve edebiyat, eğitim, sinema ve güzel sanatları vb, oluşturmaktadır (Ulağlı, 2018, s. 16, 21). İmgeyi oluşturan basmakalıp yargılar, kuşaktan kuşağa aktararak varlıklarını sürdürmektedir ve bu imgenin değiştirilmesi için bazen yüzyılların ötesini geçen, uzun bir süreç gerekmektedir (Ulağlı, 2018, s. 25). İmge, hem olumlu hem olumsuz olabilmektedir. Ancak, ‘‘sempatilerin doğurduğu olumlu imgelerin sayısı oldukça sınırlı olmasına karşılık, olumsuz imgelerin daha yoğun olduğunu, belleklerde daha fazla yer tuttuğunu ve hatta bireyler/toplumlar/kültürler arası ilişkilerde daha etkili olduğunu göz ardı etmemek gerekir’’ (Ulağlı, 2018, s. 16). İki farklı halk arasındaki temel farklılıkları⁶⁶, bir diğeri tarafından olumsuz olarak algılanması sonucunda, ötekileşme süreci başlar ve bu süreçte, kültürel alışverişler çok az düzeyde gerçekleşir (Ulağlı, 2018, s. 52). Yapılan deneye göre, insan, kendi grubunun dinamiklerini olumlarken, dış grubun olumsuz özelliklerini abartmaktadır: ‘Biz, gururluyuz, onurluyuz ve atalarımızın geleneklerine hizmet ederiz’, Onlar ise, ‘bencil ve benmerkezcidir, kendilerini bizden daha çok severler’; ‘Biz, barışçuyuz. İnsanları severiz, sadece

---

⁶⁶ Dil ve din farklılıkları, bir grubun tarihindeki paylaşılan imgelerle bağlantılıdır ve özellikle keskin bir ‘biz’ ve ‘onlar’ duygusu oluşturmaktadır (Volkan V. D., 2005, s. 34).

düşmanlardan nefret ederiz’, ‘Onlar Bizden nefret eden düşman insanlardır’; ‘Biz ahlaklı ve temiziz’, ‘Onlar ahlaksız ve pistir’ (Ulağlı, 2018, s. 139). Sonuçta, insanlar, kendi gruplarını olumlu yapmak için, diğer grupların aleyhine değerlendirmelerde bulunma eğilimi içerisinde (Ulağlı, 2018, s. 139). Ulağlı (2018)’ya göre, imgelerin incelenmesi sayesinde, ‘‘toplumların birbirleri hakkındaki olumsuz düşüncelerinden ortaya çıkmış olan önyargıların ve bunları ifade eden imgelerin’’ en aza indirgenmesi mümkün olacaktır ve bu da, dünya barışına katkı sağlayacaktır.

Ulağlı’nın ‘‘Biz’’ ve ‘‘Öteki’’ ayrımı, Oren, Nets-Zehngut ve Bar-Tal (2015) çalışmasında da görülmektedir. Söz konusu çalışmada, çatışma yaşayan toplumların çatışmayı destekleyen bir ana anlatı oluşturduğu konusu üzerine durmaktadır. Bu anlatıların, seçici, önyargılı ve basit olma eğiliminde olduğu ve toplumun temel sosyopsikolojik ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra, uluslararası alanda toplumun olumlu bir imajını sürdürmede önemli işlevleri yerine getirdiği belirtilmektedir. Araştırmacılar, bu konu kapsamında, İsrail Filistin çatışmasının İsrail-Yahudi ana anlatısı örneği üzerinde, üç noktayı incelemektedir: Anlatıların doğasını⁶⁷, anlatıların inşasında kullanılan yöntemleri⁶⁸ ve anlatıların toplum içinde ve uluslararası arenada hegemonyasını korumada kullanılan uygulamaları⁶⁹. Sonuç olarak, her iki toplumun da birbiri ile çelişen, çatışmayı destekleyen anlatı geliştirdiği ve uyguladığı sonucuna varılmıştır. Bu anlatılar, toplum üyelerine hem bireysel hem de kolektif düzeyde, çatışmanın sert, stresli ve zorlu koşullarına uyum sağlamalarında yardımcı olmada olumlu ve önemli bir rol oynasa da, Oren, Nets-Zehngut ve Bar-Tal, tüm olumlu işlevlerinin yanı sıra, anlatıların, temel bir olumsuz sonucu olduğunu da vurgulamakta: ‘‘barış sağlamanın önünde inatçı engeller haline gelirler’’ (Oren, Nets-Zehngut, & Bar-Tal, 2015, s. 225). Adwan Bar-Tal ve Wexler (2016) de çalışmasında, İsrail-Filistin çatışması anlatımında, her iki tarafın hem

---

⁶⁷ Araştırmacılar, söz konusu anlatıların doğası, seçici ve önyargılıdır ve çatışma yaşayan her toplumda bulunabilecek sekiz ortak temadan (Kendi grubun hedefinin doğruluğu; Güvenlik; Deligitimizasyon; Olumlu kolektif öz imge; Kolektif mağduriyeti; Vatanseverlik; Birlik; Barış seven toplum) en az biri bulunduğunu vurgulamaktadır (Oren, Nets-Zehngut, & Bar-Tal, 2015, s. 217-220).

⁶⁸ Çalışmada belirtilen yöntemler bunlardır: Destekleyici kaynaklara güvenmesi; Destekleyici bilginin yüceltilmesi ve çelişikili bilgilerin ötekileştirilmesi; Dilin etkili kullanımı; Çelişikili içeriklerin ihmal edilmesi. (Oren, Nets-Zehngut, & Bar-Tal, 2015, s. 220-222)

⁶⁹ Toplum içinde çatışmayı destekleyen anlatılar, resmi ve gayri resmi kurumlar tarafından yayılır ve kitle iletişim araçları, törenler ve kültürel ürünler gibi çeşitli iletişim kanalları aracılığıyla ortaya çıkar. Yurtdışında sunulan çatışmayı destekleyen anlatılarda, mağduriyet teması hakimdir. Çünkü, bir toplum kurban olarak tanındığında ve uluslararası empati gördüğünde, bu, acısını sona erdirmek için saldırgana karşı şiddetli eylemlerin bile meşrulaştırılmasına yol açabilir (Oren, Nets-Zehngut, & Bar-Tal, 2015, s. 222-224).

‘kendi’ hem ‘öteki’yi nasıl anlattığına odaklanmaktadır. Bu çalışmada, çatışma yaşayan toplumların, çatışmayı destekleyen tek taraflı bir anlatı oluşturduğu ve bunun genel olarak, Öteki’yi gayri meşrulaştırarak, Öteki’nin şiddetine ve zulmüne odaklanmakta, öz-kolektifliği ise, yücelterek çatışmanın tek kurbanı olarak kendilerini sunduğu vurgulanmaktadır (Adwan, Bar-Tal, & Wexler, 2016, p. 202). Bu anlatıların, resmi ve gayri resmi toplumsal kurumlarda aktarılmakta olup, genellikle birincil araç ve yerlerin, Okul ve Ders kitapları olduğu öne sürülmektedir. Bu bağlamda, mevcut çalışmada, İsrail ve Filistin ders kitapları incelenmişti. Analiz sonucunda, hem İsrail hem de Filistin kitaplarının, tek taraflı bir anlatı ile ‘kendi’ tarafını olumlu terimler ile tasvir ederken, ‘Öteki’yi düşman ve kendine karşı olumsuz eylemleri uygulayan olarak sunulduğu ortaya konulmaktadır (Adwan, Bar-Tal, & Wexler, 2016, p. 212).

İsrail ve Filistin örneklerinde olduğu gibi, şiddetli çatışmanın yaşandığı devletlerde, her taraf, kendi “seçilmiş travmalarını”⁷⁰ ve “seçilmiş zaferlerini”⁷¹ canlı tutarak, ötekini, düşman olarak algılamaya/nitelendirmeye devam ettiğini Vamık Volkan (1999) da vurgulamaktadır (Volkan V. , 1999, s. 11-12). ‘Kurban olma duygusu’ barındıran gruplar, kendi kimliklerinin tehdit edildiği stres/kriz durumlarında, ‘zaman çökmesi’ olarak adlandırılan sürece girmektedir, ‘Olaylar, sanki daha dün olmuş gibi yaşanır: Geçmişe ilişkin duygular, algılar ve beklentiler, güncel olaylar ve düşmanlarla ilgili olanlar, büyük oranda karışır ve bu da, akıldışı politik kararlar almaya ve yıkıcı davranışlara yol açar” (Volkan, 2005:70). Öteki taraf, mağdur eden (ve böylece “tarafımızın” tüm sorumluluklarından (bizi) kurtaran), güvensiz ve tehdit olarak algılandığından, insanlıktan çıkarılmakta (‘dehumanized’) ve gayrimeşru hale getirilmektedir (‘delegitimized’). Böylece ötekine karşı her türlü saldırı, meşru hale gelmektedir (Salomon, 2009, s. 110). Diğer bir ifadeyle, çatışmanın nedenleri arasında, bir grubun kolektif kimliğinin tehdit edilme duygusu, ötekinin ‘insanlıktan çıkarılması’ ve ‘gayrimeşrulaştırılması’ gibi unsurlar yer almaktadır (Salomon, 2009, s. 110). Bu durum devam ettiği sürece, taraflar arasında uzlaşmayı sağlamak çok zordur. Eğer sürdürülebilir barış inşa edilecekse, yeniden yapılandırılmış bir “öteki” anlayışı geliştirilmeli ve bölünmeyi destekleyen sistemler yeniden dönüştürülmelidir. Bu şartlarda “barış

---

⁷⁰ Bir grubun tarihinde, başka bir grup tarafından kayıplara, aşağılanma ve çaresizliğe uğradığını, bir olayın zihinsel temsilidir. Mağdur grubun üyeleri bu tür kayıpları yas tutamadıklarında veya aşağılanmalarını tersine çeviremediklerinde, yaralı benliklerinin görüntülerini nesilden nesile aktarmaktadır.

⁷¹ Bir grubun geçmiş zaferlerinin zihinsel temsilleridir ve grubun benlik saygısını artırmaya hizmet eder

eğitimi”, ötekinin, ‘meşrulaştırılmasını’ ve ‘insanlaştırılmasını’ amaçlamaktadır (Salomon, 2009, s. 111). Bu durum, üç şekilde gerçekleşebilmektedir: a) her iki tarafın çatışmadaki kendi ‘katkısının’ *tanınması*⁷², b) öteki taraf için hem bilişsel hem de duygusal *empatinin*⁷³ geliştirilmesi ve c) öteki tarafa ve barışa yönelik *olumlu tutumların*⁷⁴ oluşturulması (Salomon, 2009, s. 111).

Barış İnşasında eğitim sürecini etkileyen resmi ve resmi olmayan unsurların öneminin yanında, bunların hepsinin alıcısı olan öğrencinin/çocuğun yeri çok büyüktür. Montessori (1949), insanın ‘kurucusu’ olan çocuğun, dikkate alınması gereken bir dünya gücü olduğuna dikkat çekmektedir. Tüm çocukların, kültürü ‘emme’ gücünün olduğunu belirten Montessori, bu nedenle kültürün doğru verilmesinin, eğitimin görevi olduğunu vurgulamaktadır (Montessori, 1949, s. 7). Montessori’ye göre, doğumdan itibaren alınan eğitimin şekli, ‘her şiddeti ortadan kaldıran, herkesin ortak bir merkeze çekileceği bir devrimdir. Bu insanlık için yeni parlayan bir umuttur’ (Montessori, 1949, s. 23).

Dünya gücü olan çocukta, yukarıdaki anlatılan ‘öteki’ algısı ve kimlik oluşumu ne zaman gerçekleşmektedir? Geniş grupların psikolojik boyutlarını analiz eden V. Volkan (2005), çocuklardaki kimlik oluşum basamaklarını anlatmaktadır. Volkan’a göre çocuk, başkalarıyla özdeşim kurarak, kendisine ait özbenlik duygusunu, bilinçdışında, çevresindeki önemli kişilerin imge ve işlevleriyle birleştirmektedir. Bu süreç, çocuğun yaklaşık otuz altıncı ayından itibaren başlamaktadır. Özdeşim niteliği, gelişim merdiveninin her bir basamağında farklı olsa da, çocuğun **ergenlik çağı**, bireyin, geniş grup kimliğini yeniden gözden geçirdiği ve sabitleştirdiği dönem olmaktadır. O dönemde oluşan ‘biz-lik’ duygusunu, ergenlik dönemi sonrasında değiştirmek çok zordur. (Volkan, 2005:59). Tüm grup üyeleri, sonuçta incinmiş özbenlik imgeleri geliştirmektedirler. Bu incinmiş özbenlik imgelerinin çocukların çekirdek kimliklerine yerleştirilmesi, bilinçdışı süreçlerin en son aşamasıdır (Volkan V. D., 2005, s. 68).

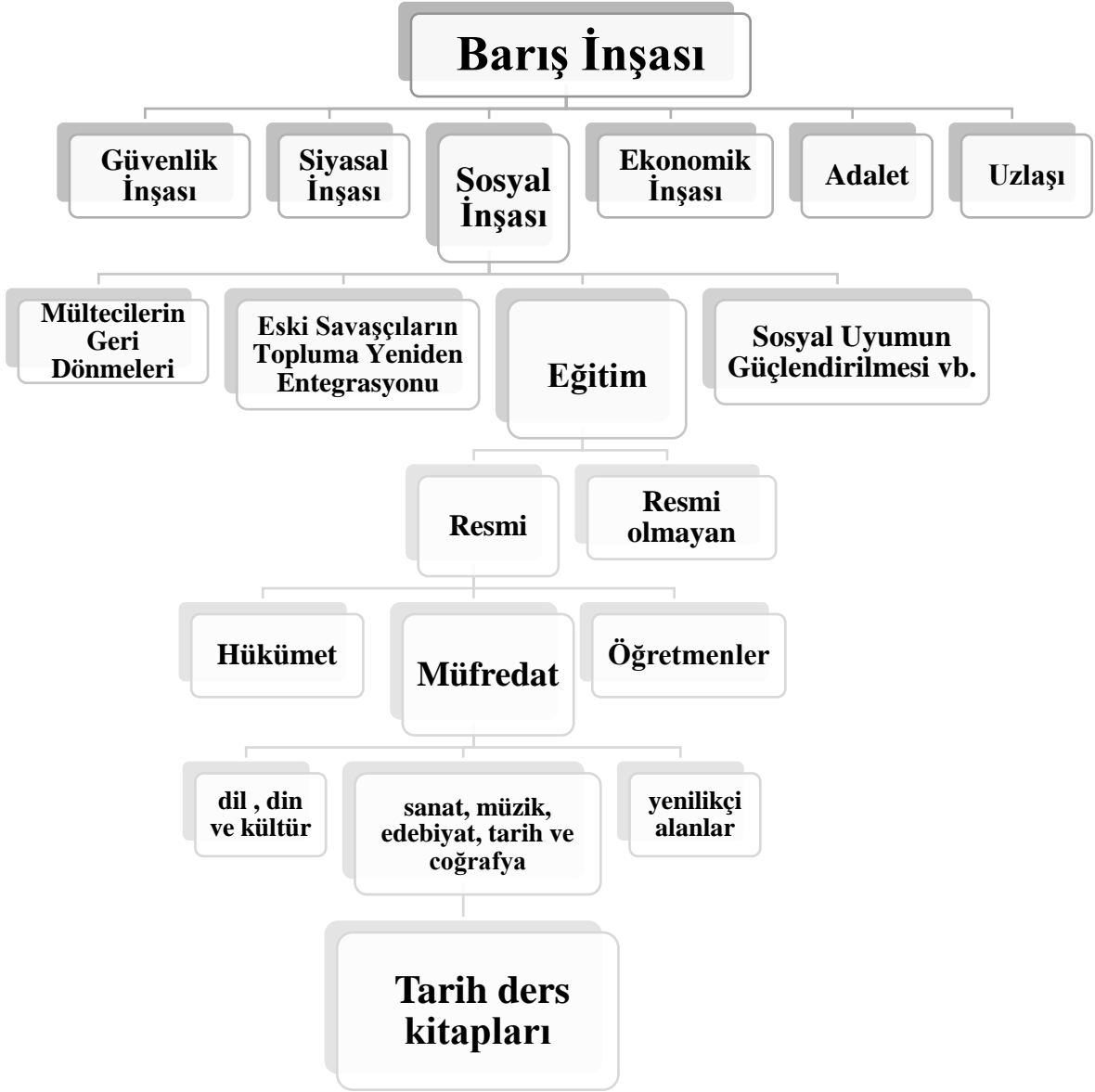
⁷² Her bir taraf kendini tek mağdur olarak gördüğü sürece ve öteki tarafı çatışmada olan tüm kötülükler için suçladığı süreç uzlaşma gerçekleşemez. Aksine, her taraf çatışmada kendi katkısı da olduğunu kabul ettiğinde ve tanıdığı karşıklı anlayış mümkün olur.

⁷³ Empati, bireylerin diğerleriyle ortak bir insanlık paylaştıkları algısını artıracak ve onlara karşı daha olumlu tutumlara yol açacaktır. Diğer tarafla empati kurmak önyargıyı azaltabilir. Empati ayrıca “onların” saldırgan eylemlerinin affetme istekliliği teşvik edebilir.

⁷⁴ Olumlu tutumların geliştirilmesi, olumsuz stereotiplerin ve kişinin diğer tarafı algılama biçimini yönlendiren önyargıların azaltılmasını da içermektedir.

Sosyo-ekonomik ve siyasi alanlarda yer alacak ve onları şekillendirecek olan çocuk, gelecekte bir yetişkin birey ve toplumun parçası olarak barış inşasının tüm boyutlarını etkileyebilecektir. Buradaki temel soru şudur: Bu boyutları, olumlu ya da olumsuz yönde mi etkileyecektir? Bu noktada, çocuğun yıllar içerisinde kazandığı değerler ve beceriler, belirleyici rol oynamaktadır. Ergenlik çağında sabitleşen ve sonrasında da zor değişen ‘biz’ ve ‘öteki’ algısını hayatı boyunca taşıyacaktır. Bu söz konusu ergenlik döneminde çocuk, çoğu zamanını okulda geçirmektedir, kimlik oluşumunda ve ‘öteki’ algısında, okulun da büyük rol oynadığı açıktır. Özellikle tarih dersinin bu konuda oynadığı rol önemlidir. Bu bakımdan, tarih ders kitaplarının, sadece Barış İnşasının sosyal inşa boyutu ile kalmayıp, barış inşasının tüm boyutlarına, çocuk vasıtasıyla etki edebildiği söylenebilir.

Şekil 1: Teorik Yaklaşımın Özeti

2. ÖRNEK İNCELEME 1: Sırbistan'daki Tarih Ders Kitapları

Tarih ders kitaplarının analizi kapsamında, bu bölümde, Sırbistan'da okutulan tarih ders kitapları incelenmektedir. Sırbistan'daki eğitim sistemi hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, tarih müfredatının nasıl düzenlendiği konusuna bakılmaktadır. Daha sonra, hangi kitapların analize dahil edildiği konusuna değinilmektedir. İncelenen örnek ders kitapları kapsamında, ulusal tarih içeriğinin ne ölçüde çatışma etrafında ve ne şekilde düzenlendiği sorusu araştırılmaktadır. Bu bağlamda, farklı tarafların anlatımlarını içerip içermediğine odaklanılarak, 'biz' ve 'öteki'nin nasıl anlatıldığına bakılmaktadır. Bunun yanında, çatışmayı anlatan konuların barışçıl yaklaşımları içerip içermediğine de değinilmektedir.

2.1. Eğitim Sistemi

Sırbistan'da Eğitim Sistemi, okul öncesi, temel (ilk ve orta eğitimi), lise, yüksek öğrenim ve yetişkin eğitim programları kapsamaktadır ve "Sırbistan Cumhuriyeti Eğitim, Bilim ve Teknolojik Geliştirme Bakanlığı" tarafından düzenlenmektedir. Çalışmanın devamında, temel ve lise eğitim düzeyleri üzerinde durulmaktadır.

Temel eğitim, sekiz yıl sürmektedir ve iki eğitim döngüsünde (ilk öğretim 4 yıl, orta öğretim 4 yıl) gerçekleşmektedir (Закон о основама система образовања и васпитања, 88/2017, члан 25). Lise ise 3 veya 4 yıl sürmektedir (Закон о основама система образовања и васпитања, 88/2017, члан 26). Eğitim, Sırp dilinde ve Kiril alfabesinde yürütülmektedir (Закон о основама система образовања и васпитања, 88/2017, члан 5). Ulusal azınlıklar için ise, eğitim, kendi ana dilinde gerçekleşmektedir (Закон о основама система образовања и васпитања, 88/2017, члан 5).

Temel eğitim düzeyi kapsamında, Sırbistan'da 3370 okul bulunmaktadır (Statistical Office of the Republic of Serbia, 2018, s. 112). Bunlardan 270i, ulusal azınlık dillerinde⁷⁵ eğitim veren okullardır (Statistical Office of the Republic of Serbia, 2018, s. 121). Lise eğitimi kapsamında ise, 508 okul bulunmaktadır (Statistical Office of the Republic of Serbia, 2018, s. 113). Bunlardan 51i, ulusal azınlık dillerinde⁷⁶ eğitim veren okullardır (Statistical Office of the Republic of Serbia, 2018, s. 121).

---

⁷⁵ Arnavutça (45); Boşnakça (73); Bulgarca (1); Macarca (100); Romanca (24); Ruthenian (3); Slovakça (16); Hırvatça (8).

⁷⁶ Arnavutça (4); Bulgarca (1); Macarca (38); Romanca (2); Ruthenian (1); Slovakça (3); Hırvatça (2).

2.2. Tarih Müfredatının Düzenlenmesi

Temel öğretim ve lise eğitimi, Sırbistan’da, müfredat temelli gerçekleşmektedir. Müfredat, okul yönetimi tarafından, Ulusal Eğitim Çerçevesi bağlamında düzenlenmektedir (Закон о основама система образовања и васпитања, 88/2017, члан 61). Bu Çerçeve, Resmi Gazete’de yayınlanan Eğitim, Bilim ve Teknoloji Geliştirme Bakanlığı tarafından geliştirilen Düzenleme’yle belirlenmektedir. Tüm derslerin müfredatının yapısı, aynı şekilde tasarlanmıştır: Dersin öğrenme amacı, öğrenme çıktısı, hangi konuların işlendiği ve onların içeriği, temel kavramlar ve son olarak müfredatın metodik uygulanmasına yönelik öneriler sunulmaktadır (Службени гласник, 2019, s. 62). Düzenleme’de, müfredatın odağının, dersin konusuna göre değil, öğrenme amacına ve çıktısına göre düzenlendiği vurgulanmaktadır. Okullarda verilen tüm dersler için, ayrı olarak da, detaylı müfredatın çerçevesi verilmektedir. Burada, tarih dersini ilgilendiren kısım ele alınmaktadır.

Düzenleme’ye göre, Sırbistan’da okutulan tarih dersinde öğrenmenin amacı, “tarihsel olayları, süreçleri ve önemli kişileri araştırarak, gerekli bilgi ve yeterlilikleri edinip, dünyayı daha iyi anlamak, eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek ve kendisine, kendi ve ulusal kimliğine, kültürel ve tarihi mirasına, topluma ve içinde yaşadığı ülkeye karşı sorumlu bir tutum geliştirmektir” (Службени гласник, 2019, s. 117).

Öğrenme çıktısı olarak da öğrenci, tarih eğitiminin sonucunda:

- Farklı tarihsel kaynakları karşılaştırabilir ve bilişsel değerlerine göre onları sıralayabilir;
- Aynı tarihsel fenomen veya olay hakkındaki farklı kaynakları karşılaştırarak, yazarın duruşunu analiz edebilir;
- Tarihsel çatışmaların nedenlerini, unsurlarını ve sonuçlarını belirleyebilir ve çatışmayı önlemenin olası yollarını tartışabilir;
- Tarihsel kaynaktaki propagandaya dayalı, basmakalıp ve ideolojik fikirleri ayırt edebilir, yönlendirmeye karşı bir tutum oluşturabilir;
- Kendisinin ve diğer insanların kültürel ve tarihi mirasına karşı sorumlu bir tutum sergileyebilir. (Службени гласник, 2019, s. 117)

Resmi Gazete’de, bundan daha fazla öğrenme çıktısı verilmektedir, ancak aralarından, mevcut çalışmayı ilgilendirenler seçilmiştir. Örnek kitapların analizi sonucunda ulaşılan bilgiler ışığında, Sırbistan’da okutulan tarih ders kitaplarının ne ölçüde yukarıda ifade edilen öğrenme çıktılarının gerçekleşmesine izin verdiği sorusu sonuç kısmında cevaplanmaktadır.

2.3. Analiz Edilen Tarih Kitapları

Sırbistan Cumhuriyet’inin Ders Kitabı Yasasına göre, ders kitabı, eğitimin temel öğretim aracıdır ve bilgi edinim; beceri, tutum oluşturma; eleştirel düşüncenin teşviki; entelektüel ve duygusal özelliklerin geliştirilmesinde kullanılmaktadır (Закон о учебницима, 68/2015, члан 2). Burada, ders kitaplarının örneği olarak, tarih ders kitapları ele alınmaktadır.

Çalışmada incelenen kitaplar, aynı konuları içeren Ortaöğretim sekizinci ve Lise dördüncü sınıflarda okutulan tarih kitaplarıdır. Bu sınıfların ders kitaplarının seçilmesinin sebebi, içerdiği konuların, Yugoslavya dönemini ve Federasyonun dağılımı konularını kapsadığındandır. Sırbistan’ın okullarında tek bir tarih ders kitabı kullanılmayıp, Sırbistan Cumhuriyetinin Eğitim, Bilim ve Teknoloji Geliştirme Bakanlığı tarafından, çeşitli yayın evleri tarafından basılan ders kitapları okutulmaktadır. Bu sebepten ötürü, daha geçerli sonuçları elde edebilme amacı ile, tek örnek kitabı değil, birkaç tanesinin incelenmesi daha objektif veriler için gerekli görülmüştür. Toplamda yedi ders kitabı analize dahil edilmiştir. Dördü, ortaokul sekizinci sınıfa ait; üçü ise, lisede okutulan tarih ders kitaplarıdır. İncelenen kitaplar, aşağıdaki tabloda⁷⁷ gösterilmektedir.

Tablo 1: ‘Örnek İnceleme 1’ Kapsamında Ele Alınan Tarih Ders Kitapları

KİTABIN İSMİ	YAZAR	YAYINCI VE BASIM YILI	SINIF	KISALTMASI ⁷⁸
“Istorija 8: udžbenik za osmi razred osnovne škole”	Predrag M. Vajagić ve Nenad Stošić	Klett, 2017	Ortaokul 8	1S

⁷⁷ Kaynaklar orijinal halinde Kiril alfabesi ile yazılmıştır, ancak daha rahat anlaşılması için tabloda Latin alfabesi kullanılmaktadır

⁷⁸ Tüm örnek ülkeler analizinde ve tablolarda kitapların uzun isimlerinin yerine kullanılan kısaltmalardır (örn: »1S«;»2S«...»1H«;»2H«...»1B«;»2B«...»1K«;»2K«...).

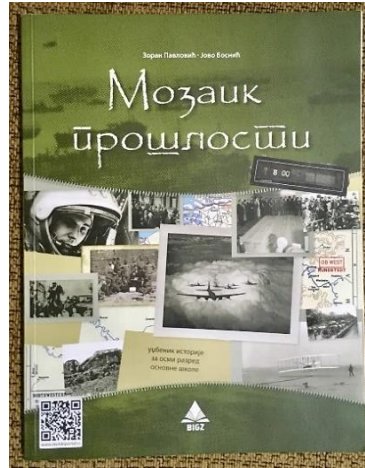
“Mozaik prošlosti 8: udžbenik historije za osmi razred osnovne škole sa istorijskim kartama i odabranim istorijskim izvorima”	Zoran Pavlović ve Jovo Bosnić	Bigz, 2016	Ortaokul 8	2S
“Istorija: udžbenik za osmi razred osnovne škole”	Milica Omrčen ve Nevena Grbović	Eduka, 2014	Ortaokul 8	3S
“Istorija za osmi razred osnovne škole”	Dunja Svilar-Dujković ve Goran Dujković	Eduka, 2013	Ortaokul 8	4S
“Istorija za treći razred gimnazije prirodno-matematičkog smera i četvrti razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smera”	Đorđe Đurić ve Momčilo Pavlović	Zavod za užbenike, 2012	Lise 4	5S
“Istorija za treći razred gimnazije prirodno-matematičkog smera i četvrti razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smera”	Radoš Ljušić ve Ljubodrag Dimić	Freska, 2016	Lise 4	6S
“Istorija IV: udžbenik za treći razred gimnazije prirodno-matematičkog smera, četvrti razred gimnazije društveno-jezičkog smera i opšteg tipa i četvrti razred srednje stručne škole za obrazovne profile pravni tehničar i birotehničar	Mira Radojević	Klett, 2017	Lise 4	7S

İncelenen tüm ders kitapları, Sırp dilinde ve Kiril alfabesinde yazılmıştır. Ulusal azınlıkların dilinde olan kitaplar ise, ya mevcut olan Sırpça ders kitaplarının çevirisidir, ya da Sırbistan Cumhuriyeti'nin Ders Kitabı Yasası'na göre düzenlenen farklı

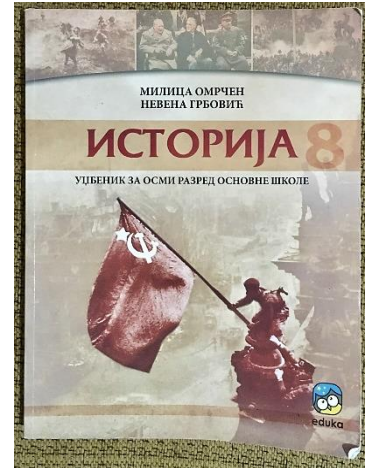
yaуınıcılarının ders kitaplarıdır (Закон о уџбеницима, 68/2015, члан 3). Агаştırмасынн дил уетерсизлиđинден долауы, бађка дилде (улусал азıнлык дилдеринде) уауынланан kitapлар, бу љalıђмауа dahil едılmеміђtır.

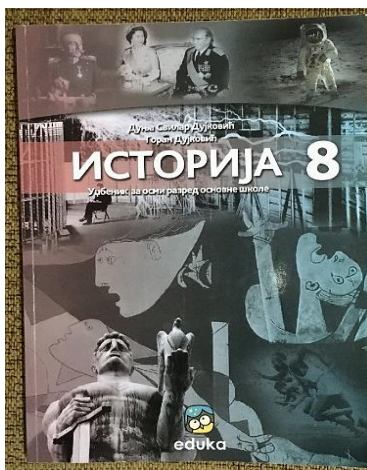
Fotoğraf 3: "1S" Örneği

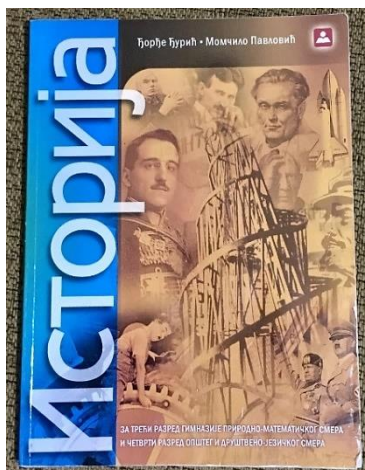
Fotoğraf 2: "2S" Örneği

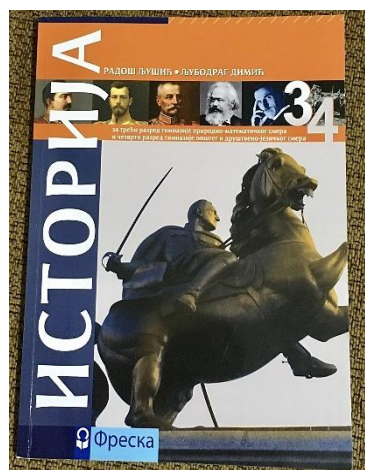
Fotoğraf 1: "3S" Örneği

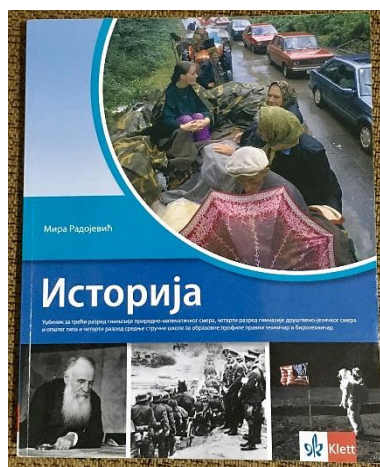
Fotoğraf 6: "4S" Örneği

Fotoğraf 5: "5S" Örneği

Fotoğraf 4: "6S" Örneği

Fotoğraf 7: "7S" Örneği

2.3.1. Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

Ele alınan örnek kitaplar, Yirminci Yüzyıl dönemini kapsamaktadır. Hepsi, konularını, beş dönem şeklinde anlatmaktadır: Birinci Dünya Savaş öncesi dönem, Birinci Dünya Savaşı dönemi, İki Dünya Savaşı arası dönem, İkinci Dünya Savaşı dönemi ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem. Bunun bağlamında, öncelikle Ulusal Tarihin, Dünya Tarihine göre ne ölçüde yer kapsadığı konusuna da bakılmıştır. Ardından, Ulusal Tarihin, ne ölçüde çatışma etrafında anlatıldığı konusuna da değinilmiştir. Üç parametre etrafında analiz yapılmıştır: çatışma odaklı içerik, diğer içerik (devlet yapısı, siyaset, sosyal ve kültürel içerik) ve varsa konu öncesi ön sayfa ve konu sonrası sorular.

2.3.1.1. ‘1S’ Örneği

İlk incelenen kitap, 194 sayfadan oluşmaktadır. Bunun %39 (76 sayfa)'luk kısmında, Dünya Tarihi anlatılmaktadır. Ulusal Tarihi anlatan kısım ise, kitabın %61 (118 sayfa)'lik kısmını kapsamaktadır.

Ulusal Tarih konuları açısından, Birinci Dünya Savaş öncesi dönemin içeriği, toplam 40 sayfadan oluşmaktadır. 12 sayfası, çatışma odaklı içerikten oluşmaktadır. Diğer içerik ise, 25 sayfadadır. Ön sayfa ve soru kısımları, üç sayfada yer almaktadır. Birinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 20 sayfadan oluşmaktadır ve bunun 14'ü, çatışma odaklı içerik ihtiva etmektedir. Diğer içerik, üç sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı da, üç sayfadan ibarettir. İki Dünya Savaşı arası dönemin konularını anlatan sayfa sayısı, 14'tür. Çatışma odaklı içerik, sadece bir sayfada anlatılmaktadır. Diğer içerik, 11 sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular, iki sayfada verilmektedir. İkinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 23 sayfadadır ve bunun 19'u, çatışma odaklı içeriği kapsamaktadır. Diğer içerik, bir sayfa olup, ön sayfa ve sorular kısmı ise üç sayfada yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi anlatan sayfa sayısı, 21'dir. Çatışma odaklı içerik, yedi sayfada anlatılmaktadır. Diğer içerik, 12 sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı, iki sayfada verilmektedir.

Bir bütün olarak, Ulusal Tarihin konularının anlatıldığı 188 sayfadan 53'ü, çatışma odaklı içeriği kapsamaktadır. Diğer içerik, 52 sayfada verilmektedir. Ön sayfa ve sorular kısmı, toplamda 13 sayfadan oluşmaktadır. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 2: ‘‘1S’’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	12	14	1	19	7	53	%45
Diğer anlatım	25	3	11	1	12	52	%44
Soru/ön sayfa	3	3	2	3	2	13	%11

2.3.1.2. ‘‘2S’’ Örneği

İkinci örnek kitap, 139 sayfadan oluşmaktadır. Dünya Tarihi, %45’lik (62 sayfa) yeri kapsamaktadır. Ulusal Tarihi anlatan konular ise, %55’lik (77 sayfa) kısmı oluşturmaktadır.

Ulusal Tarih konularında, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin içeriği, toplam 25 sayfayı kapsamaktadır. Çatışma odaklı içerik, altı sayfadan oluşmaktadır. Diğer içerik ise, 18 sayfayı ihtiva etmektedir. Ön sayfa ve soru kısmı, bir sayfada yer almaktadır. Birinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 10 sayfadan oluşmaktadır ve bunun 6’sı, çatışma odaklı içerik içermektedir. Diğer içerik, üç sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı ise, bir sayfadır. İki Dünya Savaşı arası dönemin konularını anlatan sayfa sayısı, 12’dir. Çatışma odaklı içerik bulunmamaktadır. Diğer içerik, 11 sayfayı kapsamaktadır. Ön sayfa ve sorular, bir sayfada verilmektedir. İkinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 16 sayfada anlatılmakta ve bunun 15 sayfası çatışma odaklı içeriği kapsamaktadır. Diğer içeriğe ilişkin sayfa bulunmamakta; ön sayfa ve sorular kısmı ise, bir sayfada yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi anlatan sayfa sayısı, 14’tür. Çatışma odaklı içerik, dört sayfada anlatılmaktadır. Diğer içerik ise, 9 sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı, bir sayfada verilmektedir.

Bu örnekte, Ulusal Tarih’e ilişkin konuların, toplamda %40’ı, çatışma odaklı içeriği kapsamaktadır. Diğer içerik, sayfaların %54’lük kısmında verilip, ön sayfa ve sorular kısmı ise, sayfaların %6’sını oluşturmaktadır. Veriler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3: ‘‘2S’’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	6	6	0	15	4	31	%40
Diğer Anlatım	18	3	11	0	9	41	%54
Soru/ön sayfa	1	1	1	1	1	5	%6

2.3.1.3. ‘‘3S’’ Örneği

‘‘3S’’ örnek kitabında, 248 sayfa bulunmaktadır. Bu sayfaların %48’i (120 sayfa), Dünya Tarihini ele almaktadır, %52’sinde (128 sayfa) ise, Ulusal Tarih anlatılmaktadır.

Ulusal Tarih konuları bağlamında, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin içeriği, toplam 40 sayfadan oluşmaktadır. Altı sayfada, çatışma odaklı içerik yer almaktadır. Diğer içerik ise, 23 sayfadan oluşmaktadır. Ön sayfa ve soru kısımları, 11 sayfada yer almaktadır. Birinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 24 sayfadan oluşmaktadır ve bunun 14’ü, çatışma odaklı içeriktir. Diğer içerik, üç sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı ise, yedi sayfadan oluşmaktadır. İki Dünya Savaşı arası dönemin konularını anlatan sayfa sayısı, 22’dir. Çatışma odaklı içerik, bir sayfada anlatılmaktadır. Diğer içerik, 15 sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular, altı sayfada verilmektedir. İkinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 24 sayfadır ve bunun 17’si, çatışma odaklı içeriği kapsamaktadır. Diğer içerik ile ilgili sayfa bulunmamaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı, yedi sayfada yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi anlatan sayfa sayısı, 18’dir. Çatışma odaklı içerik, dört sayfada anlatılmaktadır. Diğer içerik ise, dokuz sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı, beş sayfada verilmektedir.

Üçüncü analiz edilen kitapta, çatışma odaklı içeriğin, Ulusal Tarihi konularının %33’ünü oluşturduğu görülmektedir. Diğer içerik ise, sayfaların %39’luk kısmında verilmektedir. Ön sayfa ve sorular kısmı, toplamda %28’ini oluşturmaktadır. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 4: ‘‘3S’’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	6	14	1	17	4	42	%33
Diğer anlatım	23	3	15	0	9	50	%39
Soru/ön sayfa	11	7	6	7	5	36	%28

2.3.1.4. ‘‘4S’’ Örneği

Dördüncü incelenen kitap, 187 sayfadır. Bu sayfaların %48’lik kısmı (90 sayfa), Dünya Tarihini içermektedir. Ulusal Tarihi anlatan konular ise, %52’lik (97 sayfa) kısımdan oluşmaktadır.

Ulusal Tarih konuları kapsamında, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin içeriği, toplam 30 sayfadan oluşmaktadır. Altı sayfa, çatışma odaklı içerikten oluşmaktadır. Diğer içerik ise, 20 sayfayı ihtiva etmektedir. Ön sayfa ve soru kısımları, dört sayfada yer almaktadır. Birinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 12 sayfadan oluşmaktadır ve bunun 6’sı, çatışma odaklı içeriktir. Diğer içerik, iki sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı ise, dört sayfadan oluşmaktadır. İki Dünya Savaşı arası dönemin konularını anlatan sayfa sayısı, 16’dır. Çatışma odaklı içerik, iki sayfada anlatılmaktadır. Diğer içerik, on sayfayı kapsamaktadır. Ön sayfa ve sorular, dört sayfada verilmektedir. İkinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 22 sayfada anlatılmakta ve bunun 17’si, çatışma odaklı içeriği kapsamaktadır. Diğer içerik, bir sayfada olup; ön sayfa ve sorular kısmı, dört sayfada yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi anlatan sayfa sayısı, 17’dir. Çatışma odaklı içerik, 4 sayfada anlatılmaktadır. Diğer içerik ise, dokuz sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı, dört sayfada verilmektedir.

Sonuç olarak, çatışma odaklı içerik, Ulusal Tarihin konularının %36’sını kapsamaktadır. Diğer içerik, sayfaların %43’lük kısmında verilmekte ve ön sayfa ve sorular kısmı, içeriğin %21’ini oluşturmaktadır. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 5: ‘‘4S’’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	6	6	2	17	4	35	%36
Diğer anlatım	20	2	10	1	9	42	%43
Soru/ön sayfa	4	4	4	4	4	20	%21

2.3.1.5. ‘‘5S’’ Örneği

Beşinci örnek kitapta, 251 sayfalık içerik bulunmaktadır. Bunun %46’lık (115 sayfa) kısmında, Dünya Tarihi anlatılmaktadır. Ulusal Tarih ise, %54 (136 sayfa)’lük kısımda yer almaktadır.

Ulusal Tarih konuları bağlamında, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin içeriği, toplam 40 sayfadan oluşmaktadır. Yedi sayfa, çatışma odaklı içerikten oluşmaktadır. Diğer içerik ise, 31 sayfayı içermektedir. Ön sayfa ve soru kısımları, iki sayfada yer almaktadır. Birinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 19 sayfada anlatılmakta ve bunun 15’i, çatışma odaklı içeriktir. Diğer içerik, üç sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı ise, bir sayfadan oluşmaktadır. İki Dünya Savaşı arası dönemin konularını anlatan sayfa sayısı, 22’dir. Çatışma odaklı içerik, bir sayfada anlatılmaktadır. Diğer içerik, 19 sayfalık yeri kapsamaktadır. Ön sayfa ve sorular, iki sayfada verilmektedir. İkinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 30 sayfada ve bunun 28’i, çatışma odaklı içeriği ihtiva etmektedir. Diğer içeriğe ilişkin sayfa bulunmamakta; ön sayfa ve sorular kısmı, iki sayfada yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi anlatan sayfa sayısı, 25’tir. Çatışma odaklı içerik, yedi sayfada anlatılmaktadır. Diğer içerik ise, 16 sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı ise, iki sayfada verilmektedir.

Ulusal Tarih konularını anlatan içeriklerin %43'ü, çatışma odaklıdır. Diğer içerik, sayfaların %50'lik kısmında verilmektedir. Ön sayfa ve sorular kısmı, toplamda %7'sini oluşturmaktadır. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 6: "5S" Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	7	15	1	28	7	58	%43
Diğer anlatım	31	3	19	0	16	69	%50
Soru/ön sayfa	2	1	2	2	2	9	%7

2.3.1.6. "6S" Örneği

"6S" kitabında, 292 sayfa bulunmaktadır. İçeriğin %43 (125 sayfa)'lük kısmı, Dünya Tarihi anlatımına aittir. Ulusal Tarihin içeriği ise, %57 (167 sayfa)'lik kısmı oluşturmaktadır.

Ulusal Tarih konuları bağlamında, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin içeriği, toplam 33 sayfadan oluşmaktadır. Dört sayfa, çatışma odaklı içeriği ihtiva etmektedir. Diğer içerik ise, 28 sayfadan oluşmaktadır. Ön sayfa ve soru kısımları, bir sayfada yer almaktadır. Birinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 19 sayfada anlatılmaktadır ve bunun on sayfası, çatışma odaklı içerik ihtiva etmektedir. Diğer içerik, dokuz sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı ise, bir sayfadan oluşmaktadır. İki Dünya Savaşı arası dönemin konularını anlatan sayfa sayısı, 34'tür. Çatışma odaklı içerik, bir sayfada anlatılmaktadır. Diğer içerik, 32 sayfayı kapsamaktadır. Ön sayfa ve sorular, bir sayfada verilmektedir. İkinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 50 sayfada izah edilmektedir ve bunun 44'ü, çatışma odaklı içeriği kapsamaktadır. Diğer içerik, beş sayfada olup; ön sayfa ve sorular kısmı, bir sayfada yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi anlatan sayfa sayısı, 31'dir. Çatışma odaklı içerik, 12 sayfada anlatılmaktadır. Diğer içerik ise, 18 sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı, bir sayfada verilmektedir.

Altıncı incelenen örnekte, Ulusal Tarih konularının %43'ü, çatışma odaklı içerik içermektedir. Diğer içerik, sayfaların %55'ini oluşturup; ön sayfa ve sorular kısmı, toplamda %2'sini ihtiva etmektedir. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 7: ‘‘6S’’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	4	10	1	44	12	71	%43
Diğer anlatım	28	9	32	5	18	92	%55
Soru/ön sayfa	1	0	1	1	1	4	%2

2.3.1.7. ‘‘7S’’ Örneği

Yedinci incelenen kitap, 380 sayfadan oluşmaktadır. Bunun %43 (165 sayfa)'lük kısmında, Dünya Tarihi anlatılmaktadır. %57 (215 sayfa)'lik kısımda ise, Ulusal Tarih izah edilmektedir.

Ulusal Tarihin, Birinci Dünya Savaşı öncesi döneme ilişkin içeriği, toplam 50 sayfadan oluşmaktadır. Bunun 10 sayfasında, çatışma odaklı içerik anlatılmaktadır. Diğer içerik ise, 35 sayfalık yeri kapsamaktadır. Ön sayfa ve soru kısımları beş sayfada verilmektedir. Birinci Dünya Savaşına ilişkin konular, toplam 28 sayfada izah edilmektedir. Bunun 21'i, çatışma odaklı içerik ihtiva etmektedir. Diğer içerik, iki sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı ise, beş sayfalık alanı kapsamaktadır. İki Dünya Savaşı arası dönemin konularını içeren sayfa sayısı, 38'dir. Çatışma odaklı içerik, bir sayfada yer almaktadır. Diğer içerik, 30 sayfayı kapsamaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı, yedi sayfada verilmektedir. İkinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 64 sayfada anlatılıp; bunun 56'sı, çatışma odaklı içerikten oluşmaktadır. Diğer içerik, bir sayfadadır. Ön sayfa ve sorular kısmı, yedi sayfada yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi anlatan sayfa sayısı, 35'tir. Bunun çatışma odaklı içeriği, sekiz sayfada anlatılmaktadır. 21 sayfada, diğer içerik görülmektedir. Ön sayfa ve sorular, altı sayfada verilmektedir.

Bu örnekte, Ulusal Tarih konularının %45'i, çatışma odaklı içeriği kapsamaktadır. Diğer içerik, toplam sayfaların, %41'lik kısmında verilmektedir. Ön sayfa ve sorular kısmı, sayfaların %14'ünü oluşturmaktadır. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 8: “7S” Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	10	21	1	56	8	96	%45
Diğer anlatım	35	2	30	1	21	89	%41
Soru/ön sayfa	5	5	7	7	6	30	%14

2.3.1.8. Sonuç

Analiz edilen örnek ders kitaplarında, Ulusal Tarih konuları, Dünya Tarihi konularının kapsadığı yer bağlamında karşılaştırıldığında, ortalama olarak %56'sı Ulusal ve %44'ü ise, Dünya Tarihini kapsamaktadır. Bu sonuçlara göre, kitaplarda, Ulusal Tarih ile Dünya Tarihi dengeli bir şekilde ele alınmaktadır.

Ulusal Tarihe ilişkin anlatılar, örnek kitaplara göre, çatışma odaklı konular ile diğer konular, az çok eşit derecede yer kapsamaktadır. Çatışma odaklı konular, “1S”inde %1 oranında ve “7S”inde ise %4 oranında daha fazla yer almaktadır. Geri kalan örneklerde, diğer içerik, daha baskın gözükmemektedir. Yine de, hiçbir örnekte, aradaki fark, büyük oranda birbirinden farklı değildir. Aşağıda sonuçların özeti gösterilmektedir.

Tablo 9: Sayfa Sayısına Göre Sonuçlar (1S, 2S, 3S, 4S, 5S, 6S ve 7S Örnekleri)

	1S	2S	3S	4S	5S	6S	7S
Çatışma odaklı anlatım	53	31	42	35	58	71	96
Diğer anlatım	52	41	50	45	69	92	89
Soru/ön sayfa	13	5	36	20	9	4	30

Tablo 10: Yüzdeler (%) Verilerine Göre Sonuçlar (1S, 2S, 3S, 4S, 5S, 6S ve 7S Örnekleri)

	<i>1S</i>	<i>2S</i>	<i>3S</i>	<i>4S</i>	<i>5S</i>	<i>6S</i>	<i>7S</i>
<i>Çatışma odaklı anlatım</i>	%45	%40	%33	%36	%43	%43	%45
<i>Diğer anlatım</i>	%44	%54	%39	%43	%50	%55	%41
<i>Soru/ön sayfa</i>	%11	%6	%28	%21	%7	%2	%14

Örnek kitapların konuları, Yirminci Yüzyılı kapsamaktadır. Bu süreç boyunca, Ulusal Tarihte yaşanan çatışmalar (Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve 90lardaki savaşlar) toplamda 16 yıl sürmektedir. Bu olaylar, Yirminci Yüzyılın %16'lık kısmını oluşturmaktadır. Fakat Ulusal Tarihin çatışma odaklı konuları, kitaplarda, ortalama %40'lık kısmı oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, örnek kitaplarda, tarihin, daha çok çatışma odaklı anlatıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu sonuçlar, sadece konulara verilen yer kapsamında bilgiler vermektedir. Çatışma odaklı konuların neye odaklı olduğunu ve ne mesaj verdiğini anlamak açısından, onun içeriğini incelemek lazımdır. Çalışmanın devamında, bu yönde analizler yapılmaktadır.

2.3.2. Çatışma Odaklı İçeriğin Anlatımı

Bu kısımda, analiz edilen kitapların içerdiği çatışma odaklı konular incelenmektedir. Çatışma odaklı konu olarak, ‘‘İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Yugoslavya’’ dönemi kısmında anlatılan ‘Yugoslavya’nın Dağılımı’ konusu seçilmiştir. İçeriğin analizinde, farklı tarafların anlatımlarına odaklanarak ‘öteki’ ve ‘biz’ kavramlarının nasıl anlatıldığına bakılmaktadır. Bunu değerlendirebilmek için Yugoslavya’nın dağılımı konusuna ilişkin anlatım, dört bakımından sınıflandırılmaktadır: Yugoslavya’nın dağılmasının nedenleri, Yugoslavya’nın dağılması sürecinde yaşanan çatışmalar, çatışmanın bıraktığı etkiler ve ismi geçen aktörler.

2.3.2.1. ‘1S’ Örneği

İlk örnek kitapta, Yugoslavya’nın dağılımı konusu sekiz sayfada anlatılmaktadır. Bu konu, ‘‘Sosyalist Sistemin Sonu’’, ‘‘Yugoslavya’nın Dağılımı ve Kırılması’’, ‘‘Büyük Güçler ve Çatışmanın Uluslararasılaşması’’ ve ‘‘Yugoslavya’nın Dağılımının Sonuçları’’ alt başlıklarının yanında Sırbistan odaklı ‘‘Yugoslav Federasyonunda Sırpların

Konumu”, “Kosova 1981 Gösterileri”, “Antibürokratik Devrim” ve “NATO saldırısı” alt başlıklarını içermektedir.

2.3.2.1.1. Yugoslavya’nın Dağılmasının Nedenleri

Örnek kitapta, ilk olarak, 1963 ve 1974 Anayasa değişiklikleriyle bazı Yugoslav halkların kendi ulusal devletlerinin inşa sürecini başlatmasıyla, federasyonun dağılımının başladığı anlatılmaktadır. Ekonomik sorunlar ve sosyal farklılıklar da, sorunların bir parçası olarak öne sürülmektedir. Bunun yanında, siyasi sistemin değişmesinin ve demokrasiye geçişin, böylece çok partili sisteme uyumun da, dağılımı etkilediği anlatılmaktadır. En büyük sebep olarak, milliyetçi partilerin yükselişi gösterilmektedir.

Sırbistan odaklı anlatımda, Yugoslavya döneminde Sırbistan’ın ikincil konumda olduğundan bahsedilmektedir. Bunun bağlamında, Yugoslavya’da “Zayıf Sırbistan-Güçlü Yugoslavya” politikasının uygulandığı vurgulanmaktadır. Ardından, Kosova’daki gösteriler hakkında bilgi verilmektedir. Mart 1981’in başında, Kosova’da kitlesel protestolara dönüşen Arnavut öğrencilerinin gösterilerinin başladığı dile getirilmektedir. Kitapta, bu eylemler sırasında, fiziksel ve ekonomik güvensizliğinden Sırpların Kosmet topraklarını terk ettiği belirtilmektedir. Bununla ilişkili olarak “Federasyonun onları sürgünden korumayı reddetmesi, Sırpların ulusal örgütlenmesi ile sonuçlandı.” cümlesi verilmektedir.

Örnek metnin devamında, Hırvatistan ve Bosna Hersek’teki Sırp halkının Yugoslavya’da kalmak istediği belirtilmektedir. Bunun üzerine, “Sırp yönetimi kimsenin Yugoslavya’dan ayrılma hakkını inkar etmeden Sırp halkının da Yugoslavya’da kalma hakkından mahrum edilmemelerini istedi” cümlesi verilmektedir. Ardından, maddi ve siyasi açıdan Sırbistan’ın, iç savaşlarda Sırp tarafını desteklediği dile getirilmektedir. Bu yardımı onaylamayan SDA ve AT’nin, BM Güvenlik Konseyi’ni 15 Mayıs 1992’de FRY’ye ekonomik yaptırımlar uygulamada etkilediği belirtilmektedir.

Son olarak, anlatımda, Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek’in uluslararası tanınmasından sonra SFRY’nin varlığının sona erdiği, Sırbistan ve Karadağlı SFRY Meclisi delegelerinin, 27 Nisan 1992’de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Anayasası’nı ilan ederek yeni bir devletin başlangıcını resmileştirdikleri anlatılmaktadır.

2.3.2.1.2. Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

2.3.2.1.2.1. Slovenya

Slovenya'daki çatışmalar hakkında az bilgi verilmektedir. Slovenya'nın, bağımsızlığının ilan edilmesi üzerine, Yugoslav federal ordusunun, bağımsızlık kararını iptal etmeye ve Slovenya'da kontrolü sağlamaya çalıştığı, fakat on günlük çatışma sonrasında geri çekilmeye karar verdiği ve böylece Yugoslavya'nın resmi dağılmasının başlamış olduğu anlatılmaktadır.

2.3.2.1.2.2. Hırvatistan

Hırvatistan'da yaşanan çatışmalar hakkında, Hırvatistan'da bağımsızlığın ilan edilmesiyle, "Sırlar ve Hırvatlar arasında silahlı bir çatışma patlak verdi" denilmektedir (Bajağiğ & Stoğiğ, 2017, s. 194). Çatışmanın çıkış sebebi de, "Sırp halkı, Yugoslavya'da kalmayı seçme hakkına sahip olduklarını düşündü. Srpska Krajina Cumhuriyeti (RSK), Sırların çoğunluk nüfusu olduğu Hırvatistan topraklarında kuruldu." (Bajağiğ & Stoğiğ, 2017, s. 194) cümleleriyle anlatılmaktadır. Çatışmadan önce, aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi, anlatımda, Sırp halkının geçmişte yaşadığı travma vurgulanarak, tehdit altında olduğu konusuna değinilmektedir. Yönetimin başına gelen Hırvat Partisi tarafından uygulanan politikanın sonucu olarak, Sırp halkının haksızlığa uğradığı da dile getirilmektedir.

Hırvatistan'daki Sırp halkı, NDH⁷⁹ topraklarında İkinci Dünya Savaşı sırasında Sırlara ve diğer halklara karşı işlenen soykırımın tekrarlanma korkusuna yol açan Ustaša sembollerinin yeniden ortaya çıkmasıyla, tehdit altındaydı. Hayatta kalmalarını tehlikeye sokacağı devletin yeniden inşa edilme olasılığı, Sırp halkının direnişini kışkırttı. 22 Aralık 1990'da Hırvat Parlamentosu, Hırvatistan'daki Sırların statüsünü değiştiren yeni bir anayasa kabul etti. Konstitütif halktan, Sırlar, kendi kaderini tayin etme hakkı olmaksızın, ulusal bir azınlık oldular." (Bajađiđ & Stođiđ, 2017, s. 194)

Bunun yanında, Sırların, Hırvat ordusu tarafından etnik temizliğe maruz kaldıkları belirtilmektedir:

---

⁷⁹ Nezavisna Država Hrvatska – çev. Bağımsız Hırvatistan Devleti. İkinci Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya'nın Almanya tarafından işgali üzerine kurulan devlettir.

‘‘Hırvat yönetimi ve RSK⁸⁰ arasındaki ateşkes döneminde, uluslararası toplumun arabuluculuğu ile, Hırvatistan’daki Sırp ların statüsü ile ilgili görüşmeler yapıldı. Müzakereler başarısız olduğu için Hırvat ordusu 1995 yılında ‘‘Bljesak’’ ve ‘‘Oluja’’ askeri operasyonlarında RSK’yı imha etti. Bu operasyonlar sırasında Hırvat ordusu, Sırp nüfusunun sınır dışı edildiği fethedilen bölgelerin, etnik temizliğini yaptı’’ (Baęariћ & Stoőiћ, 2017, s. 196).

Bu metni takip eden görsel, durumun, akılda canlandırılmasını kolaylaőtırmaktadır. Fotoğrafın altında, ‘‘RSK’nin düşmesinden sonra 1995 yılında mültecilerin sonsuz zinciri’’ açıklaması verilmektedir.

(Baęariћ & Stoőiћ, 2017, s. 196)

Fotoğraf 8: ‘‘1S’’ rneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:1

2.3.2.1.2.3. Bosna Hersek

Bosna Hersek’te gerçekleşen atıőma, ‘‘Bosna Hersek’in bağımsızlığını ilan etmesiyle, bu Cumhuriyette, üç yıldan fazla bir süre boyunca, iç savaş başladı. Sırp lar ve Müslümanlar arasındaki çatışma ile başlayan savaş, 1993’te Müslümanlar ve Hırvatlar arasında olan çatışmaya kadar geniőledi’’ (Baęariћ & Stoőiћ, 2017, s. 195) Şeklinde tasvir edilmektedir. Savaşın, iç savaş ve dinsel karakterinin bulunduğu vurgulanmaktadır. Bosna Hersek’in kendi kaderini tayin hakkına sahip olması gerektiğini savunan politika,

⁸⁰ Republika Srpska Krajina-ev: Sırp Krajina Cumhuriyeti, Yugoslavya iç savaşı sırasında Hırvatistan topraklarında 1991-1995 yılları arasında kurulan Sırp devleti.

“Sırp ve Hırvatlar tarafından, Bosna Hersek’teki savaşın başlamasının nedenlerinden biri olan, Müslümanların kendi hakimiyetini kurma girişimi olarak görülüyordu.” (Bajagić & Стошић, 2017, s. 195). Buna tepki olarak, Bosna’da, Hırvat halkının “Hersek-Bosna”⁸¹ adında Hırvat topluluğunu oluşturduğu ve ardından Sırp halkının, Sırp Cumhuriyetini kurduğu anlatılmaktadır.

2.3.2.1.2.4. Kosova

Çatışmalara ilişkin anlatımda en çok Kosova’ya yer verilmektedir. Bu anlatım bağlamında, Dayton Anlaşması’nın imzalanmasından sonra, Kosovalı ayrılıkçıların Kosova ve Metohija’daki terörist faaliyetlerine yoğunlaştığı dile getirilmektedir. Arnavutların, Sırbistan’dan ayrılmayı talep ettikleri ve bu hedefe ulaşmak için Kosova Kurtuluş Ordusu’nu kurdukları belirtilmektedir. Onların, kitapta, 1996-1998 arasında askeri ve polis kuvvetlerine sürekli saldırdıklarından bahsedilmektedir. Ayrıca, bu saldırılar sırasında ABD ve AB üye ülkelerinin de desteğinin olduğu konusunda bilgi verilmektedir. Sırp ve Arnavut tarafları arasındaki müzakereler sırasında Sırbistan’a NATO’nun Kosova ve Metohija topraklarını işgal edeceği konusunda bir anlaşma imzalaması için bir ultimatoma verildiği dile getirilmektedir. Ültimatoma reddedilmesi, NATO üyelerinin FRY’ye yönelik hava saldırılarının başlamasına neden olduğu belirtilmektedir.

Metnin devamında, NATO saldırısından bahsedilmektedir. FRY’nin bombalanmasının 24 Mart 1999’da “Merhametli Melek” operasyonu ile başladığı dile getirilmektedir. Saldırının, BM kararı olmadan, Rusya ve Çin’in muhalefetiyle gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Bombalamaların kesintisiz 78 gün sürdüğü ve köprüler, işletmeler, konutlar, hastaneler gibi sivil hedeflerin hedef alındığı vurgulanmaktadır. Bununla ilişkili olarak, “NATO bombaları, 462 askeri ve polis memurunun yanı sıra, çocuklar, kadınlar ve yaşlılar dahil 2.000’den fazla sivili öldürdü” cümlesi verilmektedir. Kitapta, NATO komutanlığının, sivil kurbanları “tali hasar” (collateral damage) olarak nitelendirdiği belirtilmektedir. Son olarak, çatışmanın, Kumanovo Anlaşması’nın imzalanmasıyla 10 Haziran 1999’da sona erdiği dile getirilmektedir.

---

⁸¹ Herceg-Bosna

2.3.2.1.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

İncelenen kitapta, Yugoslav devletinin dağılması sırasında yürütülen iç savaşın, çatışmalardan etkilenen tüm insanlar için, büyük sonuçları olduğu anlatılmaktadır. Özellikle, Sırp verilerine göre, yaklaşık 447.316 Sırp, çatışma sırasında Hırvatistan topraklarını terk etmiştir. Bunun yanında, diğer halkları özel olarak dile getirmeden, genel bir şekilde savaş sonuçlarına ilişkin anlatımlar mevcuttur:

“BM'nin tahminlerine göre, Bosna-Hersek'te, savaş sırasında üç halkı da kapsayan yaklaşık 1.325.000 kişi yerlerinden edildi. 1991'den 1995'e kadar eski Yugoslavya'daki savaşlarda kesin ölüm sayısı belirlenmemiştir. Birleşmiş Milletler araştırmalarında, Bosna Hersek'te, 102.622, Hırvatistan'da, 17.469 kişinin öldüğü sonucuna ulaştı. Sivillere karşı işlenen etnik temizliğin en kötü vakaları, Pakarac, Gospić, Vukovar yanındaki Ovčari, Kravica, Skelani, Bratunac, Medački Džep, Ahmići, Goražde, Srebrenica ve diğer yerlerde kaydedildi.” (Вајагић & Стошић, 2017, s. 197)

Bunun yanında, Yugoslavya'daki çatışmaların, eski Yugoslav cumhuriyetleri arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel, ulaşım ve spor bağlarını koparttığı ve çatışmaların sonuçlarının, ülkeler arasındaki ilişkileri hâlen daha gerdiği öne sürülmektedir. Sivillere karşı suç işleyenlerin yargılanması için Birleşmiş Milletler eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY)'nin kurulduğu açıklandı.

2.3.2.1.4. İsmi Geçen Aktörler

İçerik analizinde, diğer dikkat çekici konu, çatışmanın aktörlerine yönelik anlatımda yatmaktadır. Yugoslavya'nın Dağılımı konusu bağlamında, kişi olarak, o dönemki Hırvatistan'ın Cumhurbaşkanı Franjo Tuđman ve Bosna Hersek'in Cumhurbaşkanı Alija Izetbegović, isimlerinin ana metin içinde geçmesi ile birlikte, metnin yanında ayrı kutucuklarda da bu isimlere odaklanılmaktadır. Bu liderlerin, milliyetçi siyasi programlarının sonucu olarak, Sırp halkının tehdit altında kaldığı anlatılmaktadır.

Sırp tarafından isim olarak Slobodan Milošević'in ismi geçmektedir. Onun ismi, sadece Sırbistan odaklı olan alt başlıklarda geçmektedir. İsmi, ilk olarak, Kosova'da yaşananlara ilişkin anlatımda bulunmaktadır:

‘‘Sırlar ve Arnavutlar arasında giderek artan gerilimler nedeniyle Slobodan MiloŒeviç, anlaşmazlığa arabuluculuk vermek için Nisan 1987’de Kosova’ya gitti. Toplanan insanlarla yapılan görüşmelerde Arnavut terör ve şiddetinden şikayet eden Sırlara destek verdi. Böylece Sırp halkında geniş destek gördü. Yeni siyasi yönü desteklemek için kitlesel toplantılar kullanan MiloŒeviç, Sırbistan’ın haysiyetini ve birliğini geri kazanmak için kendisini yeni ulusal lider ve savaşçı olarak empoze etti.’’ (Вајагић & Стошић, 2017, s. 198)

Bunun dışında, NATO’nun FRY’ya saldırması sırasında, eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin, MiloŒevic’i, Kosova’da işlenen savaş suçlarıyla suçladığı dile getirilmektedir. Mevcut iddianamenin, eski SFRY’deki savaş çatışmaları sırasında Bosna-Hersek’teki soykırım ve Hırvatistan’daki savaş suçları için genişletildiği belirtilmektedir.

2.3.2.1.5. Değerlendirmeler/Görüşler

2.3.2.1.5.1. İmajlar

2.3.2.1.5.1.1. Sırp Tarafı

Örnek kitapta Sırp tarafı tanımlanırken, ‘‘Sırp halkı’’, ‘‘Sırlar’’ ve ‘‘SDS’’ ifadeleri kullanılmaktadır. Anlatıma göre, Sırların imajı, beş farklı imaja ayrılmaktadır: ‘tehdit altında Sırlar’, ‘çatışmada taraf olan Sırlar’, ‘haksızlığa uğrayan Sırlar’, ‘mağdur, yerlerinden edilmiş Sırlar’ ve ‘etnik temizliğe uğrayan halk’.

‘Tehdit altında Sırlar’ imajı, Hırvatistan’da, çatışma öncesi dönemde Ustaşa sembollerinin tekrar ortaya çıkışı ile birlikte, Sırp halkının önceden yaşadığı soykırımı tekrar yaşamaktan korkup, tehdit altında olduğunu vurgulamaktadır. ‘Haksızlığa uğrayan Sırlar’ imajı ise, iki yerde geçmektedir. Bir yandan, Hırvatistan’da çatışma çıkmadan önce, Anayasa değişikliği ile kurucu halk statüsünden, ulusal azınlık statüsüne düşen Sırların haksızlığa uğradıklarına işaret etmektedir. Diğer yandan, Bosna Hersek’in bağımsızlığını ilan etmesinin, Müslümanların hakimiyet kurma girişimi olarak algılandığı dile getirilmektedir

‘Çatışmada taraf olan Sırlar’ imajı, Hırvatistan ve Bosna Hersek’te yaşanan savaşta, çatışan taraflardan biri olduğunu ifade etmektedir. ‘Mağdur, yerlerinden edilmiş Sırlar’ imajı, Hırvatistan’da yaşanan çatışmada gerçekleşen iki askeri operasyonda, Sırlara

karşı etnik temizliğin uygulandığına ve sınır dışı edildiklerine dair bilgi verilmekte ve ardından akılda canlandırılmasına yardımcı olan görsel sunulmaktadır. Burada ayrıca ‘etnik temizliğe uğrayan halk’ imajı bulunmaktadır. Bunun yanında, savaşın bıraktığı etkileri anlatırken, Sırpların yerinden edilişleri, tekrar öne sürülmektedir. Oldukça yüzeysel bir çatışmanın anlatımında, Sırpların mağduriyeti konusu üzerinde özellikle durulmaktadır.

“Yerlerinden edilmiş” imajı, Kosova çatışmalarının anlatımında da bulunmaktadır. Hem Arnavutlar, hem NATO tarafından saldırıya uğrayan Sırpların, toprakları terk etmek zorunda kaldıkları dile getirilmektedir. NATO saldırısı sırasında, yüzlerce asker ve binlerce sivilin öldürüldüğü belirtilmektedir.

2.3.2.1.5.1.2. Hırvat Tarafı

Hırvat tarafı için kullanılan ifadeler, “Hırvatlar”, “HDZ”, “Hırvat halkı” ve “Hırvat ordusu”dur. İmajlar olarak “çatışan taraflardan biri”, “politikalarının sonucu olarak Sırpların tehdit altında hissetmesi”, “etnik temizlik uygulayan” ve “sürgün eden” imajları bulunmaktadır.

“Çatışan taraflardan biri” imajı, Hırvatistan ve Bosna Hersek çatışmalarının anlatımında verilmektedir. ‘Politikalarının sonucu olarak Sırpların tehdit altında hissetmesi’ imajı bağlamında, Hırvatistan’ın siyasi programları nedeniyle Sırpların tehlike altında hissettiği ve tekrar soykırıma uğrayacağından korktuklarını belirtilmektedir. “Etnik temizlik uygulayan” imajı, Hırvat ordusu tarafından Sırlara etnik temizliğin gerçekleştirildiği dile getirilirken bulunmaktadır. Bu kapsamda, “sürgün eden” imajı da yer almaktadır.

2.3.2.1.5.1.3. Boşnak Tarafı

Boşnak tarafı tanımlanırken “Müslümanlar” ve “SDA” ifadeleri kullanılmaktadır. Müslümanlara verilen imaj, Bosna Hersek çatışmasında, “çatışan taraflardan birisi” olduğudur. Bunun dışında, Sırpı korkutan konu olarak, Müslümanların ve SDA’nin uygulanan siyasi programları belirtilmektedir. Anlatımda, bu programlarından anlaşılabilen Müslümanların üstünlük kurma isteği, Bosna Hersek’te çıkan çatışmanın sebeplerinden biri olduğu belirtilmektedir.

2.3.2.1.5.1.4. Karadağ Tarafı

Karadağ tarafı ile ilişkin anlatım, Yugoslavya'nın dağılmasının nedenleri kısmında verilmektedir. Bunun bağlamında, Yugoslavya'nın yeni düzenlenmesi hakkında Sırp tarafı ile aynı fikirleri paylaştığı belirtilmektedir. Yugoslavya'nın dağılmasının ardından ise, Sırbistan ile beraber Federal Yugoslavya'yı oluşturdukları dile getirilmektedir. Bunun dışında, Karadağ hakkında herhangi bir anlatım bulunmamaktadır.

2.3.2.1.5.2. Anlatıma İlişkin Düşünceler

Çatışmanın etkileri hakkında bilgi verirken, savaştan üç halkın (Sırlar, Hırvatlar ve Müslümanlar) da etkilendiği belirtmektedir. Aktörlerin ismi olarak, Hırvat ve Müslüman tarafları temsil eden isimler, Sırları tehdit eden siyasi görüşlere sahip oldukları yönünde çağrışım bağlamında anlatılmaktadır. Sırların, çatışan taraflardan birisi olduğu dile getirilmekte, bunu söylemeden önce, o davranışı haklı çıkaracak anlatımlar⁸² mevcuttur. Diğer taraflar hakkında ise, bu yönde anlatımlar bulunmamaktadır. Ayrıyeten, Hırvat ve Müslüman tarafların, Sırları, tehdit ettiği ve onların eylemleri sonuncunda, Sırların kurban durumuna düştüğü vurgulanmaktadır. Metni takip eden görsellerde de, sadece Sırların acısını gösteren görüntüler yer almaktadır. Bunun aksine, Sırların, çatışmalarda, diğer halklara yaptıkları hakkında hiçbir fikir verilmemektedir. Diğer tarafı anlamak için de bilgi verilmemektedir. Tüm bunlardan dolayı, tek yanlı, yani Sırp taraflı bir anlatımın olduğunu söyleyebiliriz.

2.3.2.2. ‘2S’ Örneği

2S örneğinde, Yugoslavya'nın dağılımı konusu dört sayfada ele alınmaktadır. Bu konu, ‘‘Dağılım’’, ‘‘İç Savaş’’ ile ‘‘Sırbistan’da Slobodan Milošević’in Yönetimi’’ ve ‘‘Değişimler’’ alt başlıklarını içermektedir.

---

⁸² örn. Tehdit altında hissettikleri için ve ulusal azınlık statüsüne düştükleri için direniş yaptıkları dile getirilmektedir.

2.3.2.2.1. Yugoslavya'nın Dağılmasının Nedenleri

İkinci örnekte, milliyetçi siyasi görüşlerin yükselişe geçmesi, dağılımın nedeni olarak gösterilmekte ve başka bir neden üzerinde durulmamaktadır. Milliyetçiliğin yükselmesi ile birlikte, devletlerin bağımsızlık isteklerinin arttığı ve böylece dağılımın başladığı dile getirilmektedir.

2.3.2.2.2. Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

Yugoslavya topraklarındaki çatışmaların, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle başladığı anlatılmaktadır. Kitapta, dağılım bağlamında, Hırvatistan'da, Bosna Hersek'te ve Kosova'da ortaya çıkan çatışmalar üzerinde durulmaktadır. Slovenya'daki çatışma hakkında, sadece kısa sürdüğü yönünde bilgi verilmekle yetinilmektedir.

2.3.2.2.2.1. Hırvatistan

Hırvatistan'daki çatışma hakkında neden çıktığına veya kimler arasında gerçekleştiğine dair bilgi verilmemektedir. Çatışmanın dört sene sürdüğü ve Sırların tehdit altında kaldığı vurgulanmaktadır. Hırvatistan'daki çatışmaya ilişkin anlatımda, aşağıda görüldüğü üzere, Sırların mağduriyeti özellikle dile getirilmektedir.

“Kendisini tehdit altında hisseden Hırvatistan'daki Sırp halkı, Sırp Krajina Cumhuriyeti'ni kurdu. Bu tanınmayan devlet, 1995'teki “Bljesak” ve “Oluja” operasyonlarından sonra Hırvatların eline geçti. Bu eylemlerin ardından 200.000'den fazla Sırp, Hırvatistan'dan Sırbistan'a kaçtı.” (Павловић & Боснић, 2016, s. 145)

Bu metnin yanında, aşağıdaki görsel de kullanılmaktadır. Sırp olmayan halkların yaşadığı acı, ne yazılı, ne de görsel olarak gösterilmektedir. Fotoğrafın altında şu yazı bulunmaktadır: “Krajinalı Sırp mültecilerin zinciri” (Павловић & Боснић, 2016, s. 145).

(Павловић & Боснић, 2016, s. 145)

Fotoğraf 9: ‘‘2S’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1

2.3.2.2.2.2. Bosna Hersek

Bosna Hersek’teki çatışmaya ilişkin olarak, çatışmanın, Sırp, Hırvatlar ve Müslümanlar arasında gerçekleşen Dayton Anlaşma ile bittiği ifade edilmektedir. Ancak çatışmanın nedeni ve gidişatı hakkında hiçbir bilgi verilmemektedir.

2.3.2.2.2.3. Kosova

Kosova’da yaşanan çatışma hakkında diğerlerine nazaran daha fazla bilgi verilmektedir. Kosova Kurtuluş Ordusu tarafından terörist saldırıların başlatıldığı ve Arnavutların, Sırp güçleri ile çatıştığı belirtilmektedir. Ayrıca, NATO’nun, Arnavutların tarafını desteklediği için, Yugoslavya’yı bombaladığı iddia edilmektedir.

‘‘1998’de Kosova Kurtuluş Ordusu’nun Kosova ve Metohija’daki, bu eyaleti Sırbistan’dan ayırmayı amaçlayan, terörist saldırıları başladı. Sırp güvenlik güçleriyle Arnavutların çatışması böyle başladı. Uluslararası toplumun bir kısmı Kosovalı Arnavutların tarafını destekledi. NATO üyeleri, BM Güvenlik Konseyi’nin onayı olmadan FRY’yı bombalamaya karar verdiler. Saldırı 24 Mart 1999’da başladı ve 78 gün sürdü. Hem askeri hem de sivil hedefler bombalandı ve insan kayıplarına ek olarak muazzam maddi hasar yaşandı.’’ (Павловић & Боснић, 2016, s. 146)

Bu metni, uğranılan zararları anlatmak açısından aşağıdaki görsel de takip etmektedir. Fotoğrafın altında, ‘‘ NATO’nun 1999 Belgrad’ı bombalaması, bugünün iş merkezi olan Ušće binası alevlerde’’ açıklaması bulunmaktadır.

(Павловић & Боснић, 2016, s. 146)

Fotoğraf 10: ‘‘2S’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf
no:2

2.3.2.2.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

Hırvatistan’da ve Bosna Hersek’te çatışmaların sonuçlarına ilişkin olarak aşağıdaki cümle yazılmaktadır: ‘‘Hırvatistan ve Bosna Hersek’te, (çatışmanın) tüm taraflarından çok sayıda suç işlendi’’ (Павловић & Боснић, 2016, s. 145). Ardından, ‘‘Bosna Hersek’teki iç savaşta, Sırp tarafına yardım ettiği için’’ Birleşmiş Milletlerin, Federal Yugoslavya’ya (Sırbistan ve Karadağ) yaptırımlar uyguladığı dile getirilmektedir (Павловић & Боснић, 2016, s. 145). Kosova’daki çatışmanın ve NATO hareketinin sonucu olarak, 200 binden fazla Sırp sivilin, Kosova ve Metohija’dan zorla göç ettirildiği yazılmaktadır.

Metnin yanındaki kutucukta, öğrencilere görev olarak şu cümle verilmektedir: ‘‘1990larda ailenizden veya çevrenizden birinin Sırbistan’a kaçıp kaçmadığını sorun. Savaşa katılan biriyle konuşun.’’ (Павловић & Боснић, 2016, s. 146). Bu konuya tekrar dikkat çekerek, Sırpların, zorla yerlerinden edindiği konusunun altı çizilmektedir.

2.3.2.2.4. İsmi Geçen Aktörler

Yugoslavya'nın Dağılması konusunu anlatan içerikte, ismi geçen aktörler olarak Franjo Tuđman, Radovan Karadžić ve Alija Izetbegović belirtilmektedir. Onların isimleri, milliyetçi partilerin liderleri olarak geçmekte ve onun dışında, kötü veya iyi yönde bir anlatım mevcut değildir. Bunun aksine, Sırp lider Slobodan Milošević'e kitapta çok daha fazla yer verilmektedir. İlk başta, Onu tanımlarken şu anlatım kullanılmaktadır: "Onlarca yıl süren sessizliğin ardından, Sırpların, Kosovalı ve Metohija'nın Arnavut baskısı altında zorla yerinden edindiklerinden bahseden bir adam olarak çok sayıda insanın güvenini kazandı." (Павловић & Боснић, 2016, s. 144). Burada, olumlu bir manada tanımlanırken; konunun sonlarına doğru eleştirel ifadeler yer verilmektedir: "Devlet aygıtının yanı sıra, iktidarda kalmak için, neredeyse tamamen kontrolü altında olan medyayı kullandı. Sırbistan'da pek çok kişi, Milošević'in saltanatından memnun değildi. " (Павловић & Боснић, 2016, s. 145)

2.3.2.2.5. Değerlendirmeler/Görüşler

2.3.2.2.5.1. İmajlar

2.3.2.2.5.1.1. Sırp Tarafı

Analiz edilen örnekte, Sırp tarafı tanımlanırken "Sırp halkı", "Sırplar" ve "Sırp tarafı" ifadeleri kullanılmaktadır. Anlatımlarda, Sırp tarafı hakkında üç imaj bulunmaktadır. Bunlar, 'Tehdit altında Sırplar', 'Yerlerinden edilmiş Sırplar' ve 'Çatışan taraflardan biri olan Sırplar'dır.

'Tehdit altında Sırplar' imajı, Hırvatistan'da gerçekleşen çatışmaları anlatan kısımda dile getirilmektedir, fakat neden tehdit altında hissettikleri konusu açıklanmamaktadır. 'Yerlerinden edilmiş Sırplar' imajı, iki durumda geçmektedir. İlki, Hırvatistan'da gerçekleşen operasyonun ardından, Sırpların sınır dışı edilmeleri ile ilgilidir ve bu durum, görseller ile desteklenmektedir. İkincisi ise, Kosova'da yaşananların ardından Sırpların ilgili bölgeleri terk etmeleriyle ilişkilidir. 'Çatışan taraflardan biri olan Sırplar' imajıyla, Bosna Hersek'te gerçekleşen çatışmalarda taraflardan birisi olduğuna dair bilgi verilmektedir. Hırvatistan'daki çatışmada ise, çatışan tarafların kim olduğuna dair bilgi verilmemektedir.

2.3.2.2.5.1.2. *Hırvat Tarafı*

Hırvat tarafı için ‘‘Hırvatlar’’ ifadesi kullanılmaktadır. Kitapta, Hırvatların ‘‘çatışan taraflardan biri olan’’ imajı, Bosna’da çatışan taraflarından biri olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında, Sırpın terk etmek zorunda kaldığı toprakların, ‘‘Hırvatların eline’’ geçtiği ifade edilmektedir. Bu durumda, Hırvatların, ‘‘Sırpı mağdur eden’’ imajı yaratılmaktadır.

2.3.2.2.5.1.3. *Boşnak Tarafı*

Boşnak tarafı ‘‘Müslümanlar’’ olarak adlandırılmaktadır. Müslümanların, sadece ‘‘çatışan taraflardan biri olan’’ imajı bulunmaktadır.

2.3.2.2.5.1.4. *Karadağ Tarafı*

2S örneğinde Karadağ tarafına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

2.3.2.2.5.2. *Anlatıma İlişkin Düşünceler*

Ele alınan örnekte, tek taraflı olarak Sırp yanlısı anlatım mevcuttur. ‘‘Her taraf suç işledi’’ cümlesi dışında, sadece Sırpın uğradığı zararlardan bahsedilmektedir (Sırp halkının tehdit altında olduğu ve yerlerinden edildiği gibi anlatımlar). Anlatımı takip eden görseller de, sadece Sırp tarafının uğradığı mağduriyeti göstermektedir. Sırp tarafından işlenen suçlar hakkında bilgi verilmemektedir. Federal Yugoslavya (Sırbistan ve Karadağ) hakkında ise, onlara karşı yaptırımlar uygulandığı ve bu nedenle Sırp tarafına ‘‘yardım ettiği için’’ yönünde anlatım kullanılmaktadır. Bu şekilde anlatım kullanılarak, herhangi bir suç işlemediği ima edilmektedir. Aktörlere ilişkin anlatımlarda çok bilgi verilmemekte, savaştan dolayı yargılanan kişiler hakkında da fikir verilmemektedir.

Örnek anlatım, karşı tarafa empati uyandıracak bilgilerden yoksun olup, çatışma ile ilgili barışçıl yaklaşımları içermemektedir.

2.3.2.3. **‘‘3S’’ Örneği**

Üçüncü incelenen örnekte, Yugoslavya’nın dağılması konusu, dört sayfada anlatılmaktadır. Konu, farklı alt başlıklara ayrılmamaktadır.

2.3.2.3.1. Yugoslavya'nın Dağılmasının Nedenleri

İncelenen örnekte, dağılmanın nedenleri olarak ekonomik ve siyasi unsurlar vurgulanmaktadır. Aynı zamanda milliyetçiliğin büyümesi ve bağımsızlık istekleri de, dağılmanın sebepleri arasında gösterilmektedir. Anlatıma göre, Yugoslavya'nın resmi dağılışı, Sloven ve Hırvat Parlamentolarının bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle başlamıştır. Kitap, daha çok, o dönemde, Sırbistan'da yaşananlar ile ilgili bilgiler içermektedir.

2.3.2.3.2. Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

Slovenya'nın ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmesi, "1995'e kadar eski Yugoslavya'da yürütülecek olan kanlı iç savaşa neden olmuştu" (Омрчен & Грбовић, 2014, s. 249). Bu çatışmaların, çoğunlukla Hırvatistan ve Bosna Hersek'te gerçekleştiği dile getirilmektedir. Ulusal çatışma anlatımının büyük odağı ise, Kosova'dır.

2.3.2.3.2.1. Hırvatistan

Hırvatistan'da yaşanan çatışma hakkında sadece şu bilgi verilmektedir: "Hırvatistan'daki savaş, 1995 yazında, Hırvat ordusunun iki askeri eylemiyle Sırp nüfusunun bölgeden atılmasıyla sona erdi" (Омрчен & Грбовић, 2014, s. 250). Ancak, çatışmanın nedenlerini, aktörlerini veya sürecini anlayabilmek için bilgi verilmemektedir.

2.3.2.3.2.2. Bosna Hersek

Bosna Hersek'te gerçekleşen çatışma hakkındaki anlatımlarda, ulusal karakterin yanı sıra, dinsel özelliklere de yer verilmektedir. Örneğin, Bosna Hersek'te, "Sırlar, Hırvatlar ve Müslümanlar, yani Ortodoks, Katolik ve İslami inanç mensupları çatıştı" diye ifadeler kullanılmaktadır (Омрчен & Грбовић, 2014, s. 250). Savaşın, Dayton Anlaşması ile sona erdirildiği söylenerek, Bosna Hersek hakkındaki anlatımlar bitirilmektedir.

2.3.2.3.2.3. Kosova

Kosova'daki çatışma hakkında ise, biraz daha fazla anlatım mevcuttur. Anlatımlarda, Arnavutların eylemlerinden dolayı, Sırp halkının hayatının dayanılmaz halde olduğu vurgulanarak Yugoslavya'yı, NATO'nun bombaladığı belirtilmektedir.

“Orada Arnavutlar, Sırbistan'dan ayrılmak ve bağımsız bir devlet kurmak için mücadele ettiler. Bu eyaletteki durum, 1990ların sonlarında, gittikçe daha kronik hale geldi ve Sırp nüfusunun hayatı dayanılmaz hale geldi. Uluslararası toplum çatışmaya dahil olmuş ve Arnavutlara destek vermiştir. Sırp makamlarının orduyu Kosova'dan çekmeyi reddetmesinin ardından, Yugoslavya'nın NATO kuvvetleri tarafından bombalanması gerçekleşti.” (Oмрчен & Грбовић, 2014, s. 250)

Bu metni, 2S örneğinde de bulunan bombalanmış bina görseli (Fotoğraf 3) takip etmektedir.

2.3.2.3.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

Hırvatistan ve Bosna Hersek'te yaşanan çatışmaların sonuçları anlatılırken, genel bir anlatım mevcuttur. Özellikle bir halkın mağduriyeti öne çıkmamaktadır. Bunun istisnası şudur: Sonuçların arasında 'yıkılan kilise'den bahsedilmekte, diğer dinlerin ibadethaneleri (camiler, sinagoglar vs) ise, dile getirilmemektedir.

“İç savaşın sonuçları felaket idi. Nüfus muazzam acı, yıkım ve kayıp yaşadı. Toplu mezarlar, sivil nüfusun pogromları, yüz binlerce mülteci, yıkılan şehirler, yollar ve kiliseler, savaş sırasında ortaya çıkan hoşgörüsüzlüğe ve uluslararası nefrete tanıklık ediyor.” (Oмрчен & Грбовић, 2014, s. 250)

Kosova'daki çatışmanın sonuçları ise, “Bu bombalama, birçok can aldı, toprakları mahvetti, Sırp ordusu ve polisi, Kosova'yı terk etmek zorunda kaldı.” (Oмрчен & Грбовић, 2014, s. 250) şeklinde anlatılmaktadır.

2.3.2.3.4. İsmi Geçen Aktörler

Örnek içerikte, isim olarak üç kişinin adı geçmektedir; Slobodan Milošević, Franjo Tuđman ve Alija Izetbegović. Metinde, bu liderlerin yürüttüğü politikalar eleştirilmektedir. Ancak bu politikaların neler olduğuna dair açıklayıcı bilgi verilmemektedir: “Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna'nın (Slobodan Milošević, Franjo

Tudman ve Alija Izetbegović) siyasi liderlerinin, bu kanlı çatışmayı durdurmak açısından kabiliyetsiz oldukları kanıtlanmıştır. Çoğu zaman, politikaları, çatışmanın alevlenmesine katkıda bulunmuştur.” (Омрчен & Грбовић, 2014, s. 250). Bu metin dışında, anlatımlarda, başka aktörlerin ismi geçmemektedir.

2.3.2.3.5. Değerlendirmeler/Görüşler

2.3.2.3.5.1. İmajlar

2.3.2.3.5.1.1. Sırp Tarafı

Üçüncü örnekte, Sırp tarafı kapsamında “Sırp lar”, “Sırp nüfusu” ve “Sırp ordusu” ifadeleri yer almaktadır. Sırp tarafının üç farklı imajı bulunmaktadır. Bunlar, ‘yerlerinden edilmiş Sırp lar’, ‘hayatları dayanılmaz hale gelen Sırp lar’ ve ‘çatışan taraflardan biri olan Sırp lar’dır.

‘Çatışan taraflardan biri olan’ imajı, Bosna Hersek çatışması bağlamında bulunmaktadır. Hırvatistan’da, askeri operasyonların sonucu olarak, Sırp ların, ‘yerlerinden edilmiş’ imajı yatmaktadır. ‘Hayatları dayanılmaz hale gelen Sırp lar’ imajı ise, Kosova’daki gelişmeleri anlatan metinlerde yer almaktadır.

2.3.2.3.5.1.2. Hırvat Tarafı

Hırvat tarafı “Hırvatlar” ve “Hırvat Ordusu” ifadeleri ile tanımlanmaktadır. İmajlar olarak, ‘çatışan taraflarından biri olan’ ve ‘mağdur eden’ imajı bulunmaktadır.

Hırvatların, ‘çatışan taraflardan biri olan’ imajı, Bosna Hersek’teki çatışmalara ilişkin anlatımlarda yer almaktadır. Bunun yanında, Hırvat ordusu, Sırp ları ‘mağdur eden’ imajı taşımaktadır. Çünkü gerçekleştirdiği askeri operasyonların sonucu olarak, Sırp lar, bölgeden ayrılmak zorunda kalmıştır.

2.3.2.3.5.1.3. Boşnak Tarafı

Boşnak tarafı, “Müslümanlar” olarak nitelendirilmektedir. İmaj olarak, Bosna Hersek çatışmalarının anlatımında ‘çatışan taraflardan biri’ imajı verilmektedir. Bunun dışında Boşnak tarafı hakkında bir imaj ilişkilendirilmemektedir.

2.3.2.3.5.1.4. Karadağ Tarafı

Karadağ tarafı hakkında, bu örnekte, bir bilgi bulunmamaktadır.

2.3.2.3.5.2. Anlatıma İlişkin Düşünceler

Örnekte, çatışmanın bıraktığı etkiler anlatılırken, genel bir anlatım mevcuttur (özellikle bir halkı belirtmeden). Bu anlatımın istisnası, savaşın etkileri dile getirilirken ‘yıkılan kilise’ vurgulanmakta, ancak diğer dinlerin ibadethanelerinden bahsedilmemektedir. Çatışma anlatımında ise, sadece Sırpların uğradığı mağduriyetler dile getirilmektedir (Örneğin, ‘‘Sırpların hayatları dayanılmaz haldeydi.’’, ‘‘Sırp nüfusu bölgeden atıldı.’’ gibi). Aktörlere ilişkin anlatımlarda, bir tarafı tutan içerik değil, üç halkın liderlerinin yürüttüğü politikalar eleştirilmektedir. Yine de, diğer tarafın eylemlerini veya acısını anlamak açısından bir bilgi içermemektedir ve bundan dolayı tek taraflı, Sırp yanlısı anlatımın mevcut olduğu söylenebilir.

2.3.2.4. ‘4S’ Örneği

4S örneğinde, Yugoslavya’nın Dağılması, dört sayfada anlatılmaktadır. Bu konu, ‘‘Bir Fikir olarak Yugoslavya’nın Yenilgisi’’, ‘‘Yugoslavya’nın Kırılması ve Dağılması ve Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı’’ ve ‘‘Sırbistan’’ alt başlıklarından oluşmaktadır.

2.3.2.4.1. Yugoslavya’nın Dağılmasının Nedenleri

Dördüncü örnek kitapta, Yugoslavya’nın dağılmasının ana sebebi olarak milliyetçiliğin yükselişi ve ekonomik sorunlar gösterilmektedir. Özellikle, Hırvatistan ve Bosna Hersek yönetimlerinin başına, milliyetçi partilerin geldiği vurgulanmaktadır.

2.3.2.4.2. Yugoslavya’nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

Çatışmaya ilişkin olarak, Hırvatistan, Bosna Hersek ve Kosova’daki gelişmeler hakkında bilgi verilmektedir.

2.3.2.4.2.1. Hırvatistan

Hırvatistan’daki çatışmanın, bağımsızlığın ilan edilmesiyle birlikte, Hırvatlar ve Sırpalar arasında başladığı anlatılmaktadır. Ayriyeten, Sırpların, Anayasada yer alamayarak,

haksızlığa uğradıkları ve Hırvat ordusu tarafından sınır dışı edildikleri dile getirilmektedir.

‘‘Yeni Anayasa’da Hırvatistan, Hırvat halkının bir devleti olarak sunuldu ve toplam nüfusun %12’sinden fazlasını oluşturmasına rağmen Sırp ulusundan bahsedilmedi. Sırp halkı, buna tepki olarak, Sırp Krajina Cumhuriyeti’ni kurarak ve bölgeyi Hırvatistan’dan ayırarak karşılık verdi.’’ (Свилар Дујковић & Дујковић, 2013, s. 187)

‘‘Aynı yılın ağustos ayında NATO tarafından desteklenen Hırvat ordusu birkaç gün içinde RSK’yi kırmayı başardı. Bu operasyonlar sırasında yaklaşık 200.000 Sırp Krajina’dan sınır dışı edildi.’’ (Свилар Дујковић & Дујковић, 2013, s. 187)

Bu metnin yanında, ayrı bir kutucukta, öğrencilerden, araştırma konusu olarak, ‘‘Literatür ve internet yardımıyla, Medački Džep ve Oluja operasyonları hakkında bilgi edinmeleri’’ istenmektedir. Bunlar, Sırpların mağduriyete uğradıkları operasyonlardır.

2.3.2.4.2.2. Bosna Hersek

Bosna Hersek’te yaşanan çatışma bağlamında, Müslüman ve Hırvat nüfusun isteği üzerine, bağımsızlık ilan edilmesinin ardından, bu bölgelerde yaşayan Sırp halkının, Yugoslavya sınırları içerisinde kalmayı tercih ederek, Sırp Cumhuriyeti’ni kurdukları belirtilmektedir. Çatışmanın, 1995 yılına kadar sürdüğü ve Dayton Anlaşması ile bittiği ifade edilmektedir. Bunun yanında, ‘‘Bosna Hersek’teki çatışmanın artması ve oradaki Sırpılara sağladığı maddi yardım nedeniyle Birleşmiş Milletler, Yugoslavya’ya ekonomik yaptırımlar uyguladı’’ (Свилар Дујковић & Дујковић, 2013, s. 187). Bosna Hersek’teki çatışmanın diğer herhangi bir dinamiğinden bahsedilmemektedir.

2.3.2.4.2.3. Kosova

Kosova’daki çatışma hakkında, Arnavutların saldırgan ve terörist eylemlerinin bu bölgede çatışmaya yol aıtığına ve Sırp halkının bundan korktuğuna dair bilgi verilmektedir.

‘‘Arnavutların, güney Sırbistan’daki yeniden dirilişi, durumu daha da kötüleştirdi. Arnavutların son derece saldırgan ayrılıkçı-terörist eylemleri, Kosova ve Metohija’da silahlı çatışmalara yol aıtı. Bu çatışmalar, yaptırımların yeniden başlatılmasına neden oldu ve 1999’da ABD’nin önderliğindeki on dokuz ülkeyi

kapsayan SFRY'ye karşı NATO askeri eylemine yol açtı. Askeri, sivil ve büyük maddi kayıplar yaşandıktan sonra, FRY, Kumanovo Anlaşmasını imzalamaya ve orduyu Kosova ve Metohija topraklarından çekmeye zorlandı. Ordu ile birlikte, şiddetten korkan Sırp halkı da çekildi.” (Свилар Дујковић & Дујковић, 2013, s. 188)

2.3.2.4.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

Çatışmanın sonuçları, yukarıda bahsedilen zararların (200 000 Sırp'ın Krajina'dan sınır dışı edilişi, Yugoslavya'ya uygulanan ekonomik yaptırımlar ve Kosova'da olan askeri, sivil ve büyük maddi kayıplar) yanında, “1990'larda, çatışma sonrasında, Sırbistan, Avrupa'nın en büyük mülteci sayısına sahip ülkesi oldu.” şeklinde bir neticeden de bahsedilmektedir (Свилар Дујковић & Дујковић, 2013, s. 188).

2.3.2.4.4. İsmi Geçen Aktörler

Yugoslavya'nın Dağılması konusu bağlamında, örnekte, Franjo Tuđman, Alija Izetbegović ve Slobodan Milošević'ten bahsedilmektedir. Franjo Tuđman, aşırı milliyetçi bir Parti'nin lideri olarak gösterilmektedir. Alija Izetbegović ise, Franjo Tuđman ve Slobodan Milošević ile Dayton Anlaşması imzalayanlar arasında söylenmekte ve metnin başka bir yerinde ise ismi geçmemektedir. Slobodan Milošević ise, Sırbistan'da kazanan partinin lideri olarak dile getirilmektedir.

2.3.2.4.5. Değerlendirmeler/Görüşler

2.3.2.4.5.1. İmajlar

2.3.2.4.5.1.1. Sırp Tarafı

Sırp tarafı, “Sırplar” ve “Sırp halkı” ifadeleri ile tanımlanmaktadır. İmajlar olarak, Sırpların ‘haksızlığa uğrayan halk’, ‘yerlerinden edilen halk’, ‘şiddetten korkan halk’ ve ‘çatışan taraflardan biri olan halk’ imajları bulunmaktadır.

‘Haksızlığa uğrayan halk’ imajı, Hırvatistan'da getirilen Anayasada Sırp ulustan bahsedilmediğinde yatmaktadır. ‘Yerlerinden edilen halk’ imajı, Hırvatistan çatışmasında olan askeri operasyonun sonucu olarak Sırp halkı sınır dışı ediliyor ve Kosova'da olan durumlardan sonra yerlerinden ediliyor. Kosova'daki topraklardan şiddetten korktukları için çekildiler ve bundan dolayı onlara ‘şiddetten korkan halk’ imajı verilmektedir.

Çatışmalarda taraflardan biri olduğu için, Sırp, ‘çatışan taraflardan biri olan halk’ imajı da taşımaktadır.

2.3.2.4.5.1.2. *Hırvat Tarafı*

Hırvat tarafı için kullanılan ifadeler, ‘‘Hırvatlar’’, ‘‘Hırvat halkı’’ ve ‘‘Hırvat ordusu’’dur. Bu tarafa verilen imajlar ise, ‘‘çatışan taraflardan bir tanesi’’ ve ‘‘Sırpı sürgün eden’’dir. İlk imajı, Hırvatistan ve Bosna Hersek anlatımı bağlamında bulunmaktadır. İkincisi ise, Hırvat ordusunun Krajina bölgesinde gerçekleştirdiği eylemleri sırasında 200bin Sırp’ı sürgün ettirdiği dile getirilirken yer almaktadır.

2.3.2.4.5.1.3. *Boşnak Tarafı*

Boşnak tarafı, ‘‘Müslüman halk’’ olarak adlandırılmaktadır. İmaj olarak, Bosna Hersek çatışmasında ‘‘çatışan taraflardan biri’’ imajı taşımaktadır. Bu imaj dışında, Boşnak tarafına başka imaj verilmemektedir.

2.3.2.4.5.1.4. *Karadağ Tarafı*

Karadağ’a ilişkin, anlatımda, sadece Sırbistan ile yeni devleti kurduğu konusunda bilgi verilmektedir. Bunun dışında herhangi bir anlatım, imaj veya görsel bulunmamaktadır.

2.3.2.4.5.2. *Anlatıma İlişkin Düşünceler*

İncelenen örnek, tek taraflı ve Sırp yanlısı anlatımı içermektedir. Çatışmaya ilişkin anlatımlarda, Sırp, ‘haksızlığa uğrayan’, ‘şiddetten korkan’ ve ‘sınırdışı edilen’ halk olarak tasvir edilmekte, diğer halklar ise, Sırp, bunları yaptıran gruplar olarak ifade edilmektedir. Diğer halkların çektiği acı ve mağduriyetten bahsedilmemektedir. Sırpın yaptıkları askeri eylemlerden de bahsedilmemektedir. Yugoslavya’ya uygulanan yaptırımlar, Sırp, ‘sağladığı maddi yardım’ nedeniyle uygulandığı şeklinde açıklanmaktadır. Hiçbir anlatımda, Sırpın da suç işlediğine dair bilgi verilmemektedir. Liderlere ilişkin anlatımlarda ise, Hırvat lider, aşırı milliyetçi partinin lideri olarak tanımlanmaktadır. Anlatımlarda, karşı tarafa empati uyandıracak içerikler yoktur. Çatışmayı önleyecek olası yollar ve barışçıl yaklaşımlar, anlatımda yer almamaktadır.

2.3.2.5. ‘5S’ Örneği

Beşinci incelenen örnekte, Yugoslavya'nın Dağılması konusu, altı sayfada anlatılmaktadır. Bu örnek kitapta, ‘Kosova Sorunu- Ülkenin Dağılmasının Başlangıcı’, ‘İç Savaş’, ‘Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin kurulması’, ‘Kosova ve Metohija'daki Kriz, Sırbistan'ın bombalanması’ ve ‘Slobodan Milošević'in Düşüşü’ alt başlıkları mevcuttur.

2.3.2.5.1. Yugoslavya'nın Dağılmasının Nedenleri

Bu örnekte, Yugoslavya'nın dağılmasının nedenleri olarak, ekonomik kriz, Komünizmin çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin dağılımı gösterilmektedir. Ancak kitaba göre, ana sebep ise, milliyetçiliğe dayalı politikalarlardır. Yugoslavya'nın istikrarsızlaştırılmasının ilk işaretinin, Kosova'dan geldiği ve Arnavut milliyetçiliğinin yükselişinde yattığı dile getirilmektedir:

‘‘1981 ilkbaharında Arnavut milliyetçiliğinin ve ayrılıkçılığının patlak vermesi, toplum için ölümcül, gizli milliyetçiliklerin uyanışına işaret etti. Cumhuriyetler Kosova üzerine oynamaya başladı. Verimsiz toplantılar, sonuçlar ve kararlar, eyaletteki durumu değiştirmede. Yaygın propagandanın aksine, Arnavut siyasi eliti, Kosova'yı hâlihazırda egemen bir şekilde yönetti. Sırlara yönelik baskılar, tecavüz, malların imhası ve hatta ulusal nefretten doğan cinayetler devam etti. Bu durum, 1945ten beri süren, Sırların göçünü yoğunlaştırdı ve Sırların toplam nüfus içindeki payının %13,2'ye düşmesine neden oldu.’’ (Ђурић & Павловић, 2010, s. 248)

Çok partili seçimlerin gerçekleşmesiyle ülkenin dağılımı hızlandı. Bu konu hakkında, kitapta, o dönemde görev olan Sırbistan'daki yönetim eleştirilmektedir:

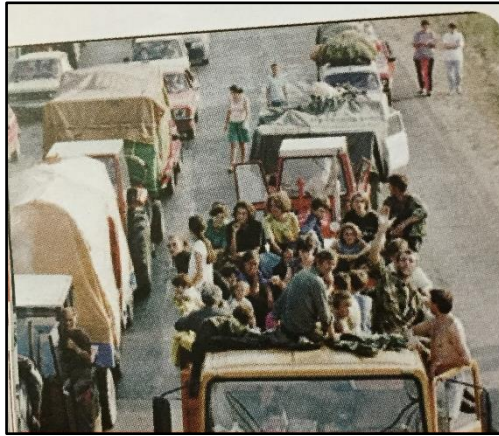
‘‘Sırp toplumu, diğerlerine göre, daha uzun zamandır toplumun demokratikleşmesine direnmiştir ve bu sorun ilerdeki on yılda bile aşılamamıştır. Sırp siyasi sahnesi, rejimin baskısı, tam demokrasi ve siyasi hoşgörünün yokluğu, iktidardaki seçkinler tarafından siyasi muhaliflerin tutuklanması ve vatandaşların kitlesel soygunu damgasını vurdu.’’ (Ђурић & Павловић, 2010, s. 249)

2.3.2.5.2. Yugoslavya'nın Dağılımı Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

Yugoslavya'nın resmi dağılışının, Slovenya'nın ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle başladığı dile getirilmekte ve Hırvatistan ve Bosna Hersek topraklarında yaşanan iç savaşın ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

2.3.2.5.2.1. Hırvatistan

Hırvatistan'da gerçekleşen çatışma hakkında bilgi vermeden önce, Sırp halkının, kurucu halk statüsünü kaybettiği vurgulanmaktadır: 'Hırvat parlamentosu, Sırp'ların kurucu halk statüsünü kaybettiği yeni bir anayasa ilan etti. Etnik gruplar arasında nefretin yükselişi, eski korkuları ve II. Dünya Savaşı'nın suçları ve kayıpların hatıralarını uyandırdı.' (Ђурић & Павловић, 2010, s. 249). Bunun ardından, 'iç savaş patlak verdi' ifadesi ile Hırvatistan'da ve Bosna Hersek'te çatışmanın başlangıcı ve Sırp'ların uğradığı zulüm dile getirilmektedir: 'Hırvatistan'daki savaş, Sırp nüfusuna karşı Hırvat ordusunun ABD destekli eylemleriyle (Mayıs ve Ağustos 1995'te gerçekleştirilen 'Bljesak' ve 'Oluja') ve Sırp Krajina Cumhuriyeti'nin düşmesi ve 300.000'den fazla Sırp'ın sınır dışı edilmesi ile sona erdi. Hırvat Helsinki Komitesi'ne göre, Sırp'ların %99'u Krajina'dan ayrıldı ve Knin bölgesinde Sırp evlerinin %80'i yakıldı.' (Ђурић & Павловић, 2010, s. 250). Bu metnin yanında, aşağıdaki fotoğraf da yer bulmaktadır. Fotoğrafın altında, '1995'te Sırp mültecilerin zinciri' cümlesi yer almaktadır.

(Ђурић & Павловић, 2010, s. 250)

Fotoğraf 11: "5S" Örneğinde Yer Alan
Fotograf no:1

2.3.2.5.2.2. Bosna Hersek

Kitapta, Bosna Hersek'te yaşanan çatışma ile ilgili olarak, önce Hırvatistan'da başlayıp, daha sonra Bosna Hersek'te devam ettiği yazılmaktadır. Ayrıca, "Hırvatistan'ın bağımsızlık ve kendi devletini kurma arzusu, kendi devlet sınırlarını da aşıyordu. Bosna'daki Sırp ve Hırvat toplulukları, kendi ana yurtlarına bağlı kaldılar." ifadesi yer almaktadır (Ђурић & Павловић, 2010, s. 249). Ardından, savaşın, Dayton Anlaşması ile bittiği belirtilmektedir.

1992 yılında Sırbistan ve Karadağ, Yugoslavya Federal Cumhuriyetini kurdular, fakat uluslararası toplum tarafından tanınmadı, çünkü kitaba göre, Yugoslavya'nın Bosna'daki savaş için suçlu olduğu iddia ediliyordu. Buna, Yugoslav tarafı, "uluslararası örgütlerin yapmadığı zamanlarda, ana yurdundan, Bosna'daki kendi halkına, özellikle insani yardım etmesini, hiç kimsenin engelleme hakkına sahip olmadığı" (Ђурић & Павловић, 2010, s. 251) gibi ifadelerle tepki göstermektedir. Uluslararası toplumun, bu duruma cevabı ise, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 29 Mayıs 1992 tarihli kararı ile FRY'ya ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulamak olduğu örnek anlatımda vurgulanmaktadır.

Bunların yanında, Hırvatistan'da ve Bosna Hersek'te yaşanan çatışmalarda gerçekleştirilen silahlı eylemler hakkında öğrencilere ödevler verilmektedir. Diğer bir ifadeyle, yan kutucukta, bu eylemlerin isimleri zikredilip, öğrencilerden, öğretmenlerinin yardımı ile bu eylemler hakkında daha fazla bilgi edinmesi istenmektedir. Toplam 29 eylemin ismi geçmektedir, ancak kim tarafından gerçekleştirildiğine veya kimin mağdur edildiğine dair bilgi verilmemektedir.

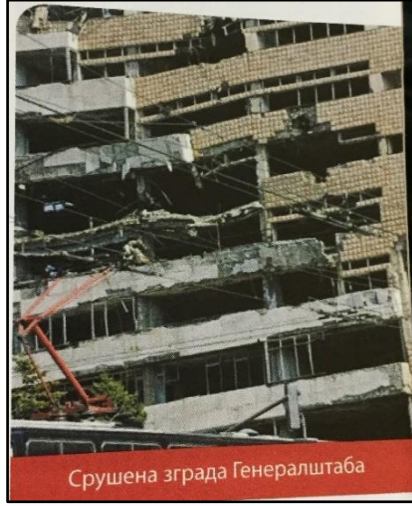
2.3.2.5.2.3. Kosova

Kosova'daki çatışma hakkında, Arnavutlara desteğini veren NATO "saldırıların" sebep olduğu zararlar anlatılmaktadır.

"Kosova Kurtuluş Ordusu ismi olan Arnavut terörist gruplarının yaptığı günlük şiddet eylemleri, yağma ve daha fazla sivilin öldürüldüğü düzen güçleriyle çatışmalar, Kosova'daki durumu büyük ölçüde kötüleştirdi. Son olarak, Batılı devletler, Arnavutlara açık destek vererek, müdahale etti. Başarısız müzakerelerden sonra, ... 24 Mart-10 Haziran 1999 tarihleri arasında süren NATO saldırıları gerçekleşti. 1200-2500 sivil öldü ve bunların 88'i çocuktü, yaklaşık 5000 kişi yaralandı. Büyük maddi hasar verildi, gayri resmi bir tahmin olarak 30 milyar dolar.

Diğer verilere göre, hasar, yaklaşık yüz milyar dolar oldu. NATO, FRY'ya 23.000'den fazla bomba ve roket attı. Bombalama sırasında 7.643 ev, yaklaşık 300 okul, 53 hastane, 50 kilise ve anıt yıkıldı.” (Ђурић & Павловић, 2010, s. 251).

Bu metnin yanında aşağıdaki fotoğraf yer almaktadır. Fotoğrafın altında, “Yıkılmış Genelkurmay binası” cümlesi bulunmaktadır.

(Ђурић & Павловић, 2010, s. 251)

Fotoğraf 12: “5S” Örneğinde Yer Alan Fotograf no:2

2.3.2.5.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

Hırvatistan ve Bosna Hersek'teki çatışmaların sonuçları hakkında şu ifadeler ders kitabında yer almaktadır:

“Bu savaşların sonuçları, milliyet ve dine bakılmaksızın tüm bölge sakinleri için felaketti. Hırvatistan ve Bosna Hersek'teki çatışmalarda, siviller, savaş esirleri ve vatandaşların mülklerine karşı tüm suçlar, işkence, tecavüz ve zorla yerinden edilme (etnik temizlik) suçları işlendi. Bosna Hersek'teki toplam can kaybı sayısının 100.000 civarında ve Hırvatistan'da 20.000 civarında olduğu tahmin ediliyor. Köylerin çoğu yakıldı ve siviller katledildi. Podrinje'deki çatışmalarda yaklaşık 3.500 asker ve sivil öldürüldü. Srebrenica katliamı, paramiliter oluşumların yardımıyla Sırp Cumhuriyeti ordusu tarafından işlenen Bosnak askerlere ve sivillere karşı insanlığa karşı bir savaş suçudur. Srebrenica'daki toplam mağdur sayısına ilişkin veriler tartışmalıdır. Birine göre yaklaşık 8.000 kişi öldürüldü ve diğerlerine göre bu sayılar abartı olarak tahmin ediliyor. Srebrenica'yı ele geçirme

operasyonunu yöneten Sırp Cumhuriyeti Ordusunun komutanı Ratko Mladić de, diğer Sırp subayları, eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi önünde soykırım da dahil olmak üzere savaş suçlarıyla suçlandı. 26 Şubat 2007 tarihinde, Haag'daki Uluslararası Adalet Divanı, Bosna Hersek'in FRY'ya karşı açtığı davaya ilişkin kararında bu suçu soykırım olarak tanımladı, ancak Sırbistan'ı bu olayla ilişkilendirmedi. Sırp Cumhuriyeti'nin bazı subaylar ve askerler, bu suçtan hüküm giydiler.” (Ђурић & Павловић, 2010, s. 249)

Ardından, Hırvatistan'dan Bosna-Hersek'e kaçan, Sırbistan'da yaklaşık 600bin mültecinin kayıtlı olduğu vurgulanmaktadır. Yugoslavya'ya uygulanan yaptırımların zararının, 80 milyar dolar olduğunun tahmin edildiği yazılmaktadır.

Kosova'da olan çatışmanın sonucu olarak yukarıdakinin yanında şu ifadeler de anlatımda yer almaktadır:

“NATO güçlerinin Kosova'ya gelişi ile yüzlerce Sırp sivil öldürülürken, binden fazla insan yerinden edildi. Kosova'dan 220 binden fazla Sırp ve diğer Arnavut olmayan nüfus sınır dışına taşındı. BM Eski Yugoslavya İnsan Hakları Özel Temsilcisi Jiriji Dinstbir, BM Genel Sekreteri'nin hazırladığı bir raporda, Kosova'da BM ve KFOR'un huzurunda Sırlara yönelik etnik temizliğin gerçekleştirildiğini söyledi. 2000 yılının Şubat ayında, FRY, BM Güvenlik Konseyi'ne Kosmet'teki⁸³ BM Misyonunu, 1244 sayılı Kararı ihlal etmekle suçlayan bir mektup gönderdi ve KFOR'un gelişinden bu yana 4249 terör saldırısının gerçekleştirildiğini, 899 kişinin öldürüldüğünü, 784 kişinin yaralandığını ve 834 sivilin kaçırıldığını belirtti.” (Ђурић & Павловић, 2010, s. 252)

2.3.2.5.4. İsmi Geçen Aktörler

İncelenen örnekte, Slobodan Milošević, bu anlamda bahsedilmektedir: “S. Milošević, Kosova ve Metohija'daki sorunları çözüme konusunda Sırbistan Komünistler Birliği ve federasyondaki ilişkilerde reform yapmaya başladı. Milošević'in kişiliğine ve siyasetine büyük destek sayısız mitingde ifade edildi.” (Ђурић & Павловић, 2010, s. 248). Çatışmaları anlatan kısımda ise, ismi geçmemektedir. Fakat çatışmaların anlatıldığı sayfadan dört sayfa sonra, ana metinde olmayıp, ayrı bir alanda yer alan bir metinde ismine rastlanmaktadır:

---

⁸³ Kosovo ve Metohija bölgesi

‘‘Haag Mahkemesi Savcısı Louise Arbor, Mayıs 1999’da FRY Başkanı Slobodan Milošević, Sırbistan Cumhurbaşkanı Milan Milutinović, Federal Başbakan Yardımcısı Nikola Šainović, VJ Genelkurmay Dragoljub Ojdanić ve İçişleri Bakanı Vljako Stojiljković’i hakkında suç duyurusunda bulundu. 4 Mart 2000’de Amerika Birleşik Devletleri, Slobodan Milošević, Radovan Karadžić ve Ratko Mladić’in tutuklanmasına yardımcı olacak bilgiler için 5 milyon dolar sundu. Duyurular, Bosna-Hersek’teki halka açık yerlere yapıştırıldı. 1 Nisan 2001’de Slobodan Milošević tutuklandı ve 28 Haziran 2001’de Sırbistan Cumhuriyeti Hükümeti, S. Milošević’i, Haag Mahkemesine iade etmeye karar verdi. Aynı gün Milošević Haag hapisanesine transfer edildi. Davası sırasında 2006 yılında Haag hapisanesinde öldü.’’ (Ђурић & Павловић, 2010, s. 253)

Ancak bu metinde, neden suçlandığına dair bilgi verilmemektedir.

Ratko Mladić’in ismi, çatışmaların sonuçlarını anlatan kısımdaki metinde geçmektedir. Srebrenica’yı ele geçirme operasyonu yöneten, Sırp Cumhuriyeti Ordusunun komutanı olarak anlatılmaktadır ve onun yanında, eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi önünde soykırım da dahil olmak üzere savaş suçlarıyla suçlandığı dile getirilmektedir. Bunun dışında, isim olarak geçen Dobrica Ćosić’in, FRY’nin ilk cumhurbaşkanı olduğuna dair bilgi verilmektedir.

2.3.2.5.5. Değerlendirmeler/Görüşler

2.3.2.5.5.1. İmajlar

2.3.2.5.5.1.1. Sırp Tarafı

5S örneğinde, Sırp tarafı ‘‘Sırplar’’, ‘‘Sırp nüfusu’’, ‘‘Sırp ulusal topluluğu’’, ‘‘Sırp tarafı’’, ‘‘Sırp sivilleri’’, ‘‘RS Ordusu’’ ve ‘‘Sırp subayları’’ şeklinde anlatılmaktadır. 5S örneğinde, Sırplar, ‘yerlerinden edilmiş’, ‘mağdur’, ‘mülteci’, ‘haksızlığa uğrayan’ ve ‘etnik temizliğe uğrayan halk’ imajları; RS Ordusu ise, ‘‘Katliam yapan’’ imajı taşımaktadır.

‘Yerlerinden edilmiş’ imajı, 1945’ten bu yana, Kosova’daki baskı nedeniyle Sırpların yerlerinden edildiklerini anlatmak için kullanılmaktadır. Bunun yanında bu imaj, Hırvatistan’da yaşanan çatışmalara ilişkin anlatımlarda yer almaktadır. ‘Mağdur’ imajı, Kosova’da, 1980li yıllarda, Sırlara yönelik baskılar, tecavüz, malların imhası ve

cinayetler işlendiğine dair anlatımlarda kullanılmaktadır. ‘Mülteci imajıyla, Hırvatistan ve Bosna Hersek’ten 600,000 mültecinin Sırbistan’a yerleştiği dile getirilmektedir. Hırvatistan’da kurucu halk statüsünü kaybetmek, Sırp’ların ‘haksızlığa uğrayan halk’ imajını oluşturmaktadır. ‘Etnik temizliğe uğrayan halk’ imajı, Kosova’da, Sırp’lara karşı etnik temizliğin uygulandığını belirten anlatımda yer almaktadır.

‘‘Katliam yapan’’ imajı, çatışmanın sonuçlarını anlatan kısımda bulunmaktadır. Srebrenica’da, Sırp Cumhuriyeti (RS) ordusu tarafından Boşnak askerlere ve sivillere karşı katliam yapıldığına dair bilgi verilmektedir.

2.3.2.5.5.1.2. Hırvat Tarafı

Hırvat tarafı, şu ifadeler ile tanımlanmaktadır: ‘‘Hırvat ulusal topluluğu’’ ve ‘‘Hırvat ordusu’’. İmajlar olarak, Hırvat tarafının ‘‘çatışan taraflardan biri’’ ve ‘‘Sırp’ları sınır dışı eden’’ imajları bulunmaktadır. Hırvatistan ve Bosna Hersek çatışmalarında, Hırvat tarafı, ‘‘çatışan taraflardan biri’’dir. ‘‘Sırp’ları sınır dışı eden’’ imajı, Hırvat ordusunun Bljesak ve Oluja eylemlerinde 300 000 Sırp’ı sınır dışı ettiği anlatımında yatmaktadır.

2.3.2.5.5.1.3. Boşnak Tarafı

Boşnak tarafı, ‘‘Boşnaklar’’ ifadesi ile aktarılmaktadır. Boşnakların imajı, ‘‘katliama uğrayan halk’’tır. Bu imaj, Srebrenica katliamında, ‘‘Boşnak askerlere ve sivillere karşı savaş suçu’’ işlendiğine dair anlatımda yer almaktadır. Bunun dışında, Bosna Hersek çatışmasında, ‘‘çatışan taraflardan biri’’ imajı taşımaktadır.

2.3.2.5.5.1.4. Karadağ Tarafı

Örnek metinde, Karadağ hakkında bir imaj bulunmamaktadır. Anlatımda, Karadağ’ın Sırbistan ile 1992 yılında Federal Yugoslavya’yı kurdukları belirtilmektedir. Bu bilgi dışında, Karadağ’a ilişkin bir anlatım yer almamaktadır.

2.3.2.5.5.2. Anlatıma İlişkin Düşünceler

Çatışmaya ilişkin anlatımda, sadece Sırp’ların mağduriyeti üzerinde durulmaktadır. Onun yanında, uluslararası toplum tarafından Yugoslavya’yı Bosna’daki savaş için suçlu olduğunu ‘iddia etti’. Bunun nedeni de, ‘‘kendi halkına’’ yardım, özellikle insani yardım verdiği içindir. Çatışmanın bıraktığı etkileri anlatılırken ise, milliyet ve dine

bakılmaksızın, tüm insanların mağdur kaldıkları dile getirilmektedir. Ayrıca metnin yanında 29 askeri operasyon gösterilmekte, kimin tarafından işlendiğine dair bilgi verilmemektedir. Bu anlatım sırasında, Boşnakların mağduriyeti üzerinde durulmaktadır. Srebrenica’da Boşnak asker ve sivillere karşı savaş suçu işlendiği dile getirilmektedir. Fakat bazılarına göre, 8000 kişi öldürüldü, diğer kaynaklara göre bu sayının abartıldığı dile getirilmektedir. Bu cümle ile, ölenlerin sayısının önemsizleştirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Çünkü Sırp halkının mağduriyeti anlatılırken, kesin sayılarla ifade edilmektedir. Aktörleri anlatırken, Slobodan Milošević’in, büyük halk desteğine sahip olduğu vurgulanmaktadır. Haag Mahkemesinde, yargılandığı dile getirilmekte, ancak neden yargılandığına dair bilgi verilmemektedir. Ratko Mladić’in ise, soykırım da dahil olmak üzere, savaş suçlarıyla yargılandığı anlatılmaktadır. Metnin yanında verilen görseller, sadece Sırp halkının acısını temsil etmektedir. Sırp taraflı anlatım olduğu söylenebilir, ama yine de birkaç yerde diğer ulusların durumu da metinde anlatılmaktadır. Örneğin, Boşnakların Srebrenica’da mağdur kaldıkları söylenmekte ve sözü edilen aktörlerin mahkemede suçlandığı dile getirilmektedir. Metinde, Boşnakların mağdur kaldıkları cümle dışında, diğer halkların durumlarını anlamak için empati uyandıracak içerik bulunmamaktadır. Bunun yanında, barışçıl yaklaşımları da içermemektedir.

2.3.2.6. ‘6S’ Örneği

6S kitap örneğinde, Yugoslavya’nın Dağılması konusu, dokuz sayfa boyunca anlatılmaktadır. İncelenen konu, “Sosyal Krizin Kökenleri”, “1981’de Arnavut Milliyetçiliğinin tırmanışı”, “Sırp Sorununun Açılması”, “Soğuk Savaşın Sonu ve Yugoslavya”, “Yugoslavya’nın Dağılması”, “Savaş Çatışmaları ve Barış Antlaşmaları” ve “Kosova ve Metohija’daki Kriz ve NATO Bombalaması” alt başlıklarından oluşmaktadır.

2.3.2.6.1. Yugoslavya’nın Dağılmasının Nedenleri

Bu örnekte, Yugoslavya’nın dağılması, ekonomik ve siyasi nedenlerle açıklanmıştır.

Ekonomik olarak, o dönemde tüketimin üretimden daha yüksek olması, ülkenin sürekli olarak borçlanmasına sebep oldu, “80’li yılların başında, borçlar yaklaşık 20 milyar dolardı” (Љушић & Димић, 2016, s. 283). Bu durum, ülkenin gelişmiş ve gelişmemiş bölgeleri arasındaki ekonomik farkları giderek artırdı, “Slovenya’da kişi başına düşen

GSYİH, Kosova ve Metohija'dan 7.5 kat daha yüksekti.” (Љушић & Димић, 2016, s. 283). Böylece ‘ulusal ekonomiler’ oluşmaya ve dağılıma giden süreç başlamış oldu.

Siyasi olarak, ‘ulusal ekonomiler’ konsepti bağlamında, Cumhuriyetçi ve Taşra bürokrasisinin gücü arttı ve milliyetçilik güçlendi. Bununla birlikte, krizi, demokrasinin gelişmesini teşvik edemeyen yönetimdeki partilerin derinleştirdiği dile getirilmektedir.

Dağılmanın sebepleri arasında Arnavut milliyetçiliğinin yükselişi de yatmaktadır. Bunu anlatırken, Sırpların ve Karadağlıların, bu durumdan etkilenen mağduriyetleri gösterilmektedir.

‘‘Mart 1981’de Arnavut nüfusu tarafından Kosova ve Metohija’da kitlesel ayaklanmalar patlak verdi. Bu olay, Arnavut ayrılıkçılığının Yugoslav devletine karşı üçüncü grevi oldu. 1969 gösterilerinden sonra, Arnavut politikacılar, Kosova ve Metohija’nın konumunu değiştirmek ve kendilerine ayrılma hakkı verecek cumhuriyet statüsü kazanmak için çok çalıştılar. 1974 anayasal çözümleri eyaletin Sırbistan’dan neredeyse tamamen izole olmasını sağladı. Baskı altında, 1961-1981 yılları arasında, tüm Sırpların %42’si ve tüm Karadağlıların %63’ü eyaletten göç etti. Protestocuların talepleri ‘‘Kosova cumhuriyeti’’, ‘‘Kosova-Kosovalılar’’, ‘‘Arnavutluk ile Birleşme’’, ‘‘Biz Yugoslavlar değil, Arnavutuz’’ sloganlarıyla ifade edildi. Gösterileri, yetkililer ve protestocular arasında silahlı çatışmalar eşlik etti ve bu ‘‘olağanüstü hal’’ ilan etme kararının alınmasını etkiledi. Gösteriler, ülkenin anayasal düzenini baltalayan ve toprak bütünlüğünü tehdit eden bir ‘‘karşı-devrim’’ olarak değerlendirildi.’’ (Љушић & Димић, 2016, s. 284)

Yugoslav devlet yönetimi, derin krizden çıkabilmenin yolunu bulamamıştır. İç farklılıklar, Yugoslavya’yı dağılmaya sürüklemiş ve Cumhuriyetlerin bağımsızlığı, savaşa yol açmıştır.

2.3.2.6.2. Yugoslavya’nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

Çatışmaya ilişkin anlatımlar, Hırvatistan, Bosna Hersek ve Kosova’da yaşanan gelişmeleri içermektedir.

2.3.2.6.2.1. Hırvatistan

Hırvatistan’da gerçekleşen çatışma bağlamında, öncelikle Sırp halkının kurucu halk statüsünü kaybetmesinin, çatışmanın çıkmasının güçlü sebebi olduğu vurgulanmaktadır.

‘‘Aralık 1990’da, Sırp halkı, yeni Hırvatistan Anayasası’ndan ‘‘kovuldu’’. Kurucu halk statüsünün kaybı, yeni Hırvat devletine karşı silahlı isyan için güçlü etki bıraktı. Direniş merkezi Knin bölgesindeydi. İlk silahlı çatışma, Mart 1991’in sonlarında, Plitvice’de gerçekleşti. Hırvatistan’daki savaş, yerel bir çatışma olarak başladı, ancak bağımsız ve egemen Hırvatistan’ın Kurulmasına dair Deklarasyon kabul edildikten sonra, daha geniş alanları kapsadı. 1990’ın sonunda Hırvatistan’daki Sırp halkı, yüzyıllardır yaşadıkları bölgelerin ‘‘bağımsızlığını’’ ilan etti (‘‘Sırp Özerk Bölgesi Krajina’’) ve kendilerinin Yugoslavya’da kalacağını dile getirdi. JNA’nın çatışan tarafları ayırma ve silahlı çatışmaları önleme çabaları başarısız oldu.’’ (Љушић & Димић, 2016, s. 286)

Yugoslav ordusunun çatışmaya dahil olması ise şu şekilde anlatılmaktadır:

‘‘Hırvat paramiliter birliklerinin JNA’ya yaptığı büyük saldırılar, kışla kuşatması ve Hırvat subayların ve askerlerin Yugoslavya’nın silahlı kuvvetleri terk etmeleri ve kendilerini Hırvatistan’ın tarafına geçmelerine çağrı yapması, savaşta yeni bir aşamaya işaret etti. Vukovar için şiddetli çatışmalar yaşandı. Vatikan ve Almanya’nın liderliğindeki Hırvatistan’ın uluslararası olarak tanınmasının ardından JNA, Ocak 1992’nin başında Hırvatistan’dan çekildi.’’ (Љушић & Димић, 2016, s. 286)

Metnin yanında, aşağıdaki fotoğrafta gösterilen, ‘Hırvat ekstremistlerin JNA’ya saldırısı’’ bulunmaktadır. Fotoğrafın altında, ‘‘1991’de Split’te Hırvat ekstremistlerin, JNA üyelerine yaptığı saldırı’’ açıklaması yapılmaktadır.

(Љушић & Димић, 2016, s. 286)

Fotoğraf 13: ‘‘6S’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1

Çatışmanın, hem ulusal hem dinsel karakterinin olduğu anlatılmaktadır. Ardından da, çatışmanın sonlarına doğru, Sırpların etnik temizliğe uğradıklarının altı çizilmektedir.

‘‘1994’ten 1995’e geçerken, Z-4 adlı bir barış planı hazırlandı. Planda, Sırp halkının Hırvat devletinde yaşadığı alanların barışçıl entegrasyonu öngörülüyordu. Sırp halkının Hırvatistan içinde geniş özerkliğe sahip olacağı da öngörülmüştü. Mayıs 1994’ün başlangıcında, plan ertelendiğinde Hırvat ordusu, Slavonija’dan Sırpların önceden planlanmış bir etnik temizliğini gerçekleştiren ‘Bljesak’ adlı askeri bir eylem başlattı. Cenevre’de başarısız müzakerelerin ardından Hırvatistan, Ağustos 1995’te Lika, Kordun, Banija ve Dalmaçya’dan (200.000’den fazla kişi) Sırpların planlanan etnik temizliğini içeren silahlı bir ‘Oluja’ operasyonu gerçekleştirdi. Doğu Slavonija’daki Sırp bölgesi, Hırvat anayasasına barışçıl bir şekilde entegre edildi. Hırvatistan’daki silahlı çatışma, Erdut’ta Doğu Slavonya, Baranja ve Batı Srem topraklarının Hırvat devletine entegre edildiği bir anlaşma imzalanmasıyla sona erdi. Anlaşma, herkesin ikamet yerine geri dönebilmesi şartı öngörüyordu, ancak bu bugüne kadar yapılmamıştır’’ (Љушић & Димић, 2016, s. 286-287)

Bu durum, metnin yanında yer alan ‘‘Sırpların Hırvatistan’dan toplu göçü’’ yorumu olan görsel ile desteklenmektedir.

(Љушић & Димић, 2016, s. 287)

Fotoğraf 14: ‘‘6S’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2

2.3.2.6.2.2. Bosna Hersek

Hırvatistan'daki çatışmanın ardından, Bosna Hersek'te patlak veren çatışma ele alınmaktadır. Çatışmanın sebebi olarak, Sırp halkının onayı olmadan ve yasadışı olarak bağımsızlığın ilan edilmesi gösterilmektedir. 1993'ten sonra ise, Sırlara karşı Hırvatlar ve Müslümanların birlikte çatıştığı dile getirilmektedir. Yugoslavya Ordusunun çatışmadaki rolünden ise, bahsedilmemektedir. Çatışmayı anlatan içerik aşağıdaki gibidir:

‘‘1992 ilkbaharında Bosna-Hersek'te savaş alevlendi. Sırp halkının o cumhuriyetteki kurucu halkı olarak iradesine rağmen, Bosna-Hersek'in bağımsızlığını, yasadışı olarak ilan etme kararı çatışma sebebiydi. Bağımsız Bosna Hersek'in oluşumuna tepki olarak Sırp halkı kendi devletini oluşturdu, Sırp Cumhuriyeti. Şiddetli çatışmalar, üç çatışan halkın da yok olmasına sürükleyen ve etnik olarak temiz alanların yaratılmasına yol açtı. Bosna-Hersek'teki savaş, ulusal olmasına ek olarak, dini boyuta da sahipti. Başlangıçta, Sırlar ve Müslümanlar arasındaki bir savaşı ve 1993'te o zamana kadar Hırvat ve Müslüman müttefikleri olan arasında şiddetli bir çatışma çıktı. Bosna Hersek'i bütün bir devlet olarak sürdürmek amacıyla, ABD, Hırvatlar ve Müslümanlar arasındaki çatışmayı diplomatik baskıyla durdurdu. Onun ardından, Sırlara karşı Müslümanlar ve Hırvatlar güçlerini birleştirdi. Hırvatistan'ının Ordu birimleri de, Bosna Hersek'teki savaşa aktif olarak katılıyordu. Silahlı çatışmalara, Srebrenica suçu da dahil olmak üzere, kitlesel suçlar eşlik etti’’ (Љушић & Димић, 2016, s. 287)

Bunun ardından, savaşın, Dayton Anlaşması ile sona erdiği dile getirilmektedir. Ayıriyeten, Dayton'dan önce, birkaç müzakere⁸⁴ ile ateşkesin sağlanmaya çalışıldığı anlatılmaktadır.

2.3.2.6.2.3. Kosova

Slovenya, Hırvatistan ve Bosna Hersek'teki çatışmalara ilişkin anlatımın ardından, örnek kitapta, Kosova'daki çatışmalar da ele alınmaktadır. İlk olarak ‘‘Terörist olan Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UÇK) provokasyonu, uluslararası toplumun da müdahale ettiği

---

⁸⁴ Şubat 1992 Cutler Planı, Şubat ve Nisan 1993 Vance-Owen Planı, Owen-Stoltenberg Planı-Eylül 1993, Temas Grubu Planı-Temmuz 1994

silahlı çatışmalara dönüştü” cümlesi verilmektedir. Devamında, ABD’nin önderliğindeki uluslararası toplumun, Arnavut teröristlere tam siyasi ve askeri destek sağladığı belirtilmektedir. Başarısız müzakereler ve Sırp tarafının Kosova ve Metohija’dan çekilmeyi ve NATO birliklerinin Sırbistan topraklarından serbestçe geçişini öngören ultimatomu kabul etmeyi reddetmesinden sonra, NATO’nun saldırısının başladığı dile getirilmektedir. Bu bağlamda, kitapta, Sırbistan’daki şehirlere yönelik hava saldırıları sırasında, 1.200 ila 2.500 sivil ve birkaç bin asker öldürüldüğünden bahsedilmektedir. NATO havacılığının hedefleri arasında, savaş geleneklerine ilişkin tüm sözleşmeleri de ihlal eden çok sayıda sivil hedefin de olduğu belirtilmektedir. Ardından, detaylı olarak kayıplar anlatılmaktadır: “Aleksinac (17 sivil), Grdelica Kaisure (trende yaklaşık 50 yolcu), Gjakova’nın çevresi (yaklaşık 70 Arnavut sivil), Belgrad’daki RTS binası (16 çalışan), Lužane köyü (16 yolcu), Nis (15 sivil) ve diğerleri”. Kitapta, bu suçlardan kimsenin sorumlu tutulmadığı vurgulanmaktadır.

Anlatımın son paragrafında, yaşananların sonuçlarından bahsedilmektedir. İlk olarak, 78 günlük bombalamanın ardından Kumanovo Anlaşması’nın 9 Haziran 1999’da imzalandığı dile getirilmektedir. Ardından, “NATO birliklerinin Kosova’ya gelişini, Sırp sivil nüfusa karşı çok sayıda suç eşlik etti (2000 yılına kadar 4.250’den fazla terör eylemi gerçekleştirildi, 899 kişi öldü, 784 kişi yaralandı ve 834 kişi kaçırıldı). Kosova’dan 200.000’den fazla Sırp ve diğer Arnavut olmayan nüfus göç etti.” cümleleri verilmektedir. Bunun üzerine, BM İnsan Hakları Özel Raportörü J. Dinsbir’in, Kosova ve Metohija’da uluslararası toplumun gözünde “Sırpın etnik temizliğinin” yer aldığı değerlendirmelerinin dikkate alınmadığı vurgulanmaktadır. Son olarak, anlatımda, uluslararası toplumun, Kosova’nın en üst düzey yetkililerinin “insan organları ticareti”, suç, uyuşturucu kaçakçılığı, beyaz kölelerde insan ticareti ile ilgili suçlamalara da tepki göstermediği belirtilmektedir.

2.3.2.6.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

Çatışmanın bıraktığı etkiler olarak konu, bu örnekte, ayrı bir başlıkta ele alınmamaktadır. Yukarıda verilen metinlerden çıkarabilen sonuçlar şunlardır: Hırvatistan’ın eylemleri sonucunda, Sırp halkının etnik temizliğe uğraması ve Bosna Hersek’te ise, Srebrenica da olan suçu da dahil, kitlesel suçların gerçekleşmesi. Sonuçta, savaşın bıraktığı etkileri anlamak için yeterince bilgi verilmemektedir.

2.3.2.6.4. İsmi Geçen Aktörler

Altıncı örnekte ismi geçen liderler, Slobodan Milošević, Ivan Stambolić, Alija Izetbegović ve Radovan Karadžić'tir.

Slobodan Milošević hakkında olumlu bir anlatımın olmadığı söylenebilir. Kosova ve Metohija'da olanlar, Ondan bağımsız olarak, Onu, bir gecede 'halk lideri' konumuna getirdiği dile getirilmektedir. Ayrıca, Milošević'in, 'Sırp meselesini' çözmeye hazır olmadığı ve onun demokratik doğasını anlamadığı vurgulanmaktadır. Onun yönetim dönemi, savaşlar, iç siyasi çatışmalar ve toplumun kriminalizasyonu ile işaretlenmiş olduğu belirtilmektedir. Milošević, Dayton Anlaşmasını imzalayanlardan biriydi. Hırvatistan, Bosna Hersek, Kosova ve Metohija'daki çatışmalarda işlenen suçlar için, suçlu iddianamesi altında 2001 yılında tutuklandı ve Yugoslavya Haag Savaş Suçları Mahkemesinde yargılandı. Duruşma ve mahkûmiyet sonuçlanmadan önce vefat etti.

Ivan Stambolić ise, Sırbistan yönteminin rakibi ve olası bir muhalefet lideri olarak 2000'de Özel Operasyonlar Birimi üyeleri tarafından kaçırılmış ve öldürülmüş olduğu dile getirilmektedir.

Franjo Tuğman hakkındaki anlatım, onun siyasi görüşlerinin, Hırvatistan'da ve Bosna Hersek'te savaşın doğrudan çıkmasına sebep olduğu dile getirilmektedir. Onu tanımlayan metin, aşağıdaki gibidir:

'II. Dünya Savaşı'nda işlenen Yahudilere ve Sırlara karşı uygulanan vahşeti inkar ettiği ve en aza indirdiği çeşitli tarih yazımı eserlerinin ve birkaç kitabın yazarıdır. Milliyetçi görüşleri nedeniyle 1967'de SKJ'den çıkarıldı, Enstitüden çıkarıldı ve emekli oldu. 1972'de iki yıl hapse mahkum edildi, ancak cezası dokuz aya indirildi. Tito'nun ölümünden sonra, bir kez daha 3 yıl hapse mahkum edildi. 1987'den beri, çalışmalarını ve siyasi faaliyetlerini destekleyen aşırı Hırvat Ustasha grupları ile ilişkilendirildi. 1989 yılında Hırvat Demokrat Birliği'nin kurucusu ve başkanıdır. Mayıs 1990'da yapılan parlamento seçimlerini kazandıktan sonra Hırvatistan Cumhurbaşkanı seçildi. Bu görevi ölene kadar yerine getirecek. Görev süresi boyunca Hırvatistan'ın uluslararası olarak tanınması için başarılı oldu, aynı zamanda siyasi görüşlerini Hırvatistan'da ve daha sonra Bosna-Hersek'te silahlı çatışmaların patlak vermesini en doğrudan etkileyen uygulamalara dönüştürmeyi başardı. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi onu savaşın suçlularından biri olarak tanıdı ve buna ek olarak, bir 'ortak suç teşebbüsü'nün ortağı, ancak Batı'nın baskısı

altında kendisine karşı bir iddianame ortaya çıkarılmadı.” (Љушић & Димић, 2016, s. 287)

Alija Izetbegović hakkındaki anlatım, Onun, İkinci Dünya Savaşında Nazi yanlısı grupların üyesi olduğuna, pan-İslamcı görüşlere sahip bulunduğuna ve Müslümanların üstünlüğünü savunduğuna dair bilgi verilmektedir. Onun hakkında verilen bilgiler aşağıdaki paragrafta verildi.

“İkinci Dünya Savaşı sırasında, Nazi yanlısı fraksiyona ait olan, ‘Genç Müslümanlar’ örgütünün üyesi olduğu için 1945te üç yıllık hapse mahkum edildi. Cezası bittikten sonra Saraybosna’da hukuk okudu ve mezun oldu. 1970 yılında pan-İslamcı inançlarını, İslam ve Şeriat hukuku ilkelerine dayanan bir devlet kurmayı amaçladığı İslam Deklarasyonu adlı bir program belgesinde sundu. Aynı görüşleri, 1980’de Doğu ile Batı Arasında adlı kitabında sundu. 1983 yılında on dört yıl "Müslüman milliyetçiliği ve düşmanca faaliyet" nedeniyle hapse mahkum edildi, ancak 1988’de affedildi ve serbest bırakıldı. 1989’da Bosna Hersek Parlamentosu’ndaki sandalyelerin %33’ünü kazandığı Demokratik Eylem Partisi’ni kurdu. Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı’nda Müslümanların temsilcisiydi. Üniter Bosna-Hersek görüşünü savundu ve gizli olmayan şekilde Sırp ve Hırvat halklarının üzerinde Müslümanların üstünlüğü savundu. Bu tür tutumlar, onu Bosna Hersek’teki savaşta çatışmanın suçlularından biri yaptı. Haag Mahkemesi, Bosna Hersek’te işlenen suçlara onun rolünü araştırdı, ancak uluslararası toplumun baskısı altındaki iddianame hiçbir zaman ortaya çıkmadı.” (Љушић & Димић, 2016, s. 288)

Radovan Karadžić hakkında ise, Sırp halkının, Yugoslavya’da hayatta kalmasını sağlamaya çalıştığı dile getirilmektedir. Haag Mahkemesi tarafından suçlandığı da anlatılmaktadır. Onu anlatan metin, aşağıdaki gibidir:

“O zamanki Bosna Hersek Anayasası’na dayanarak, Bosna-Hersek’in Yugoslavya’dan ayrılmasına karşı çıktı, ancak Hırvat ve Müslüman halkın siyasi temsilcileri tarafından geçersiz kılındı. Bosna Hersek’teki Sırp halkının Yugoslavya’da hayatta kalmasını korumak için aktif olarak Sırp Cumhuriyeti’nin oluşumu üzerinde çalıştı. 1992’den 1996’ya kadar Sırp Cumhuriyeti’nin cumhurbaşkanıydı ve uluslararası toplumun baskısı altında kamu hayatından çekilip emekli oldu. Yugoslavya topraklarında işlenen suçlar için Haag Mahkemesi onu, soykırım suçları, insanlığa karşı suçlar, 1949 Cenevre Sözleşmesi’nin siyasi, ırksal, dini gerekçelerle ve zorla yerleştirilmeyle ilgili ağır ihlalleri için komuta

sorumluluğu ile suçladı. 2008 yılında tutuklandı. Davası halen devam ediyor.”
(Љушић & Димић, 2016, s. 288)

2.3.2.6.5. Değerlendirmeler/Görüşler

2.3.2.6.5.1. İmajlar

2.3.2.6.5.1.1. Sırp Tarafı

Altıncı incelenen örnekte, Sırp tarafı için ‘‘Sırp halkı’’, ‘‘Sırp nüfusu’’ ve ‘‘Sırp tarafı’’ ifadeleri kullanılmaktadır. İmajlar olarak, ‘çatışan taraflardan biri’, ‘haksızlığa uğrayan halk’, ‘yerlerinden edilen halk’, ‘etnik temizliğe uğrayan halk’ ve ‘mağdur’ imajları oluşturulmaktadır.

‘Çatışan taraflardan biri’ imajı, Hırvatistan ve Bosna Hersek’te yaşanan çatışmalara ilişkin anlatımlarda yer almaktadır. Hırvatistan’da kabul edilen Anayasa’dan Sırpların ‘‘kovulması’’, yani kurucu halk statüsünü kaybetmesi ve Bosna’da Sırp halkının onayı olmadan bağımsızlığın ilan edilmesi, Sırpların ‘haksızlığa uğrayan halk’ imajını oluşturmaktadır. ‘Yerlerinden edilen halk’ imajı, 1961-1981 arası dönemde, Sırpların Kosova bölgesinden göç ettirildikleri anlatımda bulunmaktadır. Bunun yanında, bu imaj, Kosova çatışması bağlamında da verilmektedir. Hırvatistan’da yaşanan çatışmalar sırasında, önceden planlanmış etnik temizliğin Sırlara karşı uygulanması, Sırlara ‘etnik temizliğe uğrayan halk’ imajı vermektedir. ‘Mağdur’ imajı, Kosovo çatışmasının anlatımı bağlamında, Sırp sivil nüfusa karşı çok sayıda suç işlendiği dile getirilirken bulunmaktadır.

2.3.2.6.5.1.2. Hırvat Tarafı

Hırvat tarafı ‘‘Hırvat paramiliter birimleri’’, ‘‘Hırvat aşırılıkçılar’’, ‘‘Hırvat ordusu’’, ‘‘Hırvatlar’’ ve ‘‘Hırvat güçleri’’ ifadeleri ile tanımlanmaktadır. İmajlar olarak ise, ‘‘Çatışan taraflardan biri’’, ‘‘saldırgan’’ ve ‘‘etnik temizlik gerçekleştiren’’ imajı bulunmaktadır.

Hırvatların, çatışmalarda, ‘çatışan taraflardan biri’ olma imajının yanında, Hırvat paramiliter birliklerin, ‘saldırgan’ imajı mevcuttur. Bunu destekleyen görsel de bulunmaktadır. Bunun yanında, Hırvat Ordusuna da, Sırlara karşı ‘etnik temizliği gerçekleştiren’ güç imajı verilmektedir.

2.3.2.6.5.1.3. *Boşnak Tarafı*

Boşnak tarafı ‘Müslümanlar’ ve ‘Müslüman güçleri’ olarak ifade edilmektedir. Bu örnek kitapta, Müslümanların, sadece ‘çatışan taraflardan biri’ imajı bulunmaktadır. Bu imaj, Bosna Hersek çatışmasının anlatımı bağlamında verilmektedir.

2.3.2.6.5.1.4. *Karadağ Tarafı*

Karadağ tarafı için ‘Karadağlılar’ ifadesi kullanılmaktadır. Karadağlılara, anlatımda, ‘yerlerinden edilen halk’ imajı verilmektedir. Bu imaj, 1961-1981 arası dönemde Kosova topraklarından zorla göç ettirildiği anlatımı ile oluşmaktadır.

2.3.2.6.5.2. *Anlatıma İlişkin Düşünceler*

Bu örnekte de, Sırp yanlısı ve tek taraflı anlatım olduğu söylenebilir. Sırp lar, ‘yerlerinden edilen’, ‘haksızlığa uğrayan’ ve ‘etnik temizliğe uğrayan’ halk olurken; diğer halklar, bunu Sırp larıya yaşatanlardır. Bu durum, görseller ile de desteklenmektedir. Sırp tarafının başka halklara yaptıkları hakkında bilgi mevcut değildir. Aktör anlatımında, Milošević’in yönetimi eleştirilmekte ve Haag Mahkemesinde yargılandığı dile getirilmektedir. Karadžić, Sırp halkının Yugoslavya’da ‘hayatta kalmasını’ çabalayan biri olarak gösterilip, soykırım ve savaş suçları ile Haag Mahkemesinde yargılandığı ifade edilmektedir. Bunun yanında, Tuđman ve Izetbegović’in politikaları, savaşın sebebi olarak gösterilmekte ve savaş suçluları olarak nitelendirilmektedir. Ancak, onlara karşı herhangi bir iddianamenin olmadığı vurgulanmaktadır. Anlatımda, Sırp olmayan halklara karşı empati uyuracak bilgiler yoktu. Çatışmayı ele alan barışçıl yaklaşımlar da mevcut değildir.

2.3.2.7. **‘7S’ Örneği**

Son incelenen örnekte, Yugoslavya’nın dağılması süreci on sayfada anlatılmaktadır. Konu, “Anti-bürokratik Devrim”, “Sosyalist Sosyal Sistemin Sonu”, “Yugoslavya’nın Dağılması (Kırılması)”, “Büyük Güçler ve Yugoslav Çatışması”, “Yugoslav Devletinin

Dağılmasının Sonuçları” ve “Sırbistan’ın Bombalanması” alt başlıklarından oluşmaktadır.

2.3.2.7.1. Yugoslavya’nın Dağılmasının Nedenleri

Bu örnekte, dağılmanın sebepleri olarak ekonomik sorunlar, sosyal farklılıklar, siyasi sıkıntılar ve demokrasiye geçiş gösterilmektedir. Örnek kitaba göre, ulusal devletlerin inşa süreci, bu dağılımı etkileyen en önemli unsurdur. Çok partili seçimlerin gerçekleşmesi, bağımsız devletlerin oluşumuna yol açtı. Resmi dağılma ise, Slovenya’nın ayrılması ile başladığı belirtilmektedir.

2.3.2.7.2. Yugoslavya’nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

2.3.2.7.2.1. Hırvatistan

Hırvatistan’da yaşanan çatışmalar hakkında anlatıma geçmeden, Sırp’ların tehdit altında oldukları vurgulanmaktadır:

“Hırvatistan’daki Sırp’lar arasında, Ustaşa sembollerinin yeniden ortaya çıkması, NDH varlığından bu yana soykırımın tekrarlanması korkusunu artırdı. Hayatta kalmaları tehlikeye gireceği bir devleti restore etme olasılığı, Sırp halkının güçlü direnişine neden oldu. Hırvatistan Parlamentosu 22 Aralık 1990’da Hırvatistan’daki Sırp’ların statüsünü değiştiren yeni bir anayasa onayladığında, korkular arttı. Kurucu halk olan Sırp’lar, kendi kaderini tayin etme hakkı olmayan ulusal bir azınlık oldular” (Радојевић, 2017, s. 376)

Ardından, Hırvatistan’da bağımsızlığın ilan edilmesiyle, Hırvatlar ile Sırp’lar arasında silahlı çatışmanın patlak verdiği ve Sırp’ların, “Yugoslavya’da kalmayı seçme hakkına sahip olduklarını” hissettikleri dile getirilmektedir. Çoğunluğu oluşturdukları Hırvatistan topraklarında, Sırp Krajina Cumhuriyeti’ni (RSK) kurdular. Çatışmanın sonlanmasına ilişkin anlatımda, dış yardım sayesinde, Hırvat ordusunun, RSK’yi yok etme hedefine ulaşabilecek bir güç haline geldiği belirtilmektedir. Ardından, Sırp’ların uğradığı zulümden bahsedilmektedir: “Kabul edilebilir bir çözüm bulunamadığından, 1995 yılında Hırvat ordusu, RSK’yi, Bljesak ve Oluja adlı iki askeri operasyonla imha etti. İnfazları sırasında, fethedilen bölgelerin etnik temizliğini yaptı, bu bölgelerden Sırp nüfusunu kovdu”. (Радојевић, 2017, s. 378). Bu durum, aşağıdaki gibi, görseller ile de gösterilmektedir. Fotoğrafa ilişkin, “Oluja’da hapsolan askerler” cümlesi verilmektedir.

(Радојевић, 2017, s. 380)

Fotoğraf 15: ‘‘7S’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf
no:1

En sonunda, ‘‘Drniš’ten Milka Vukašin’in ‘Oluja’ Anıları, Ağustos 1995’’ adlı başlık altında bir kadının o dönemde yaşadıklarının anlatımı mevcuttur ve onun yanında 1S örneğindeki gibi aynı, Sırp mültecilerin zincirini gösteren fotoğraf durmaktadır. Ardından, bazı olayların üstüne tekrar vurgu yapılarak, Hırvatistan’da yaşanan çatışma bağlamında sorular sorulmaktadır. Sorular arasında, ‘‘Sırp Krajina Cumhuriyeti hangi koşullarda kuruldu?’’, ‘Oluja ve Bljesak askeri operasyonlarının sonuçlarını belirtin.’ ve ‘‘Yugoslav bölgesindeki savaşlardan etkilenenlerin ifadelerini kaydedin’’ gibi sorular bulunmaktadır.

2.3.2.7.2.2. Bosna Hersek

Bosna Hersek’teki çatışmaya ilişkin anlatımda da, bağımsızlığın ilan edilmesiyle savaşın başladığı anlatılmaktadır. Savaşın, hem dinsel, hem de iç savaş karakterini taşıdığı vurgulanmaktadır. Savaşın sona ermesiyle ilgili şunlar yazılmaktadır: ‘‘Sırp Cumhuriyeti ağır yenilgilere uğradı ve topraklarının çoğunu kaybetti, bu da, Ekim 1995’te barış görüşmeleri yapmaya zorladı’’ (Радојевић, 2017, s. 379).

2.3.2.7.2.3. Kosova

Kosova çatışmaları hakkındaki anlatım, ‘‘Dayton Barış Anlaşması’nın imzalanmasından sonra, Arnavut ayrılıkçıların terörist faaliyetleri Kosova ve Metohija’da yoğunlaştı’’ cümlesi ile başlamaktadır. Ardından, Sırbistan’dan ayrılmayı talep eden Arnavutların, 1996-1998 döneminde sürekli olarak askeri ve polis güçlerine saldıran Kosova Kurtuluş

Ordusu'nu (UÇK) kurdukları dile getirilmektedir. Bu saldırılar sırasında ABD'nin ve Avrupa Birliği'nin birkaç üyesinin siyasi desteğini aldığı belirtilmektedir. Ardından, Sırbistan'ın ultiyatomu reddetmesinin, NATO üyelerinin hava saldırısına başlamasına neden olduğu anlatılmaktadır.

Anlatımın devamında, NATO saldırısından bahsedilmektedir. İlk olarak, bombalamanın, 24 Mart 1999'da Sırbistan'da "Merhamet Meleği" veya NATO saldırısı olarak bilinen operasyon ile başladığı dile getirilmektedir. Saldırının, BM kararı olmadan, Rusya ve Çin'in muhalefetiyle gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Bunun yanında, bombalamanın aralıksız 78 gün sürdüğü konusunda bilgi verilmektedir. Ayrıca, askeri hedeflerin yanı sıra, genellikle sivil hedefler, yollar, köprüler, ticari binalar, konutlar ve hastanelerin de hedef olduğu vurgulanmaktadır. Bu anlatımın üzerine, kitapta, Belgrad'ın, 20. yüzyılda beşinci kez bombalandığı dile getirilmektedir. Devamında, "Mağdurların sayısı kesin olarak belirlenmemiştir ve tahminlere göre, 88 çocuk dahil olmak üzere 1.200 ile 2.500 sivil, 46 bin yaralı, 462 asker ve polis memuru öldürülmüştür" cümlesi yer almaktadır.

Saldırının, Kumanovo Anlaşması'nın imzalanmasıyla sona erdiği belirtilmektedir. Bunun ardından, ordunun yanı sıra, 220binden fazla Sırp ve diğer Arnavut olmayan nüfusun o bölgeleri terk ettikleri dile getirilmektedir. Son olarak, etnik temizlik, sivillerin öldürülmesi, Sırp mallarının yok edilmesi ve yağmalanması, Sırp mevcudiyetinin izlerinin silinmesi ve diğer şiddet biçimleri KFOR birimlerinin huzurunda gerçekleştiği vurgulanmaktadır.

2.3.2.7.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

"İç savaşın öncelikle çatışmadan etkilenen bölgelere yerleşmiş nüfus üzerinde etkisi oldu" cümlesi ile başlayarak, çatışmaların bıraktığı etkiler, aşağıdaki gibi anlatılmaktadır:

"Sırp verilerine göre, savaş sırasında yaklaşık 447.000 Sırp, Hırvatistan'dan ayrıldı. BM tahminlerine göre, üç halkı da kapsayan, yaklaşık 1,325,000 kişi Bosna-Hersek'te yerinden edildi. 1991-1995 yılları arasındaki savaşlarda kesin ölüm sayısı belirlenmemiştir. BM araştırmalarında, Bosna Hersek'te 102.622 ve Hırvatistan'da 17.469 kişinin öldüğü tespit edilmiştir. Mahkumlara ve sivillere karşı etnik temizlik ve kitlesel zulümlerin en korkunç örnekleri, Pakarac, Vukovar, Gospić, Vukovar'ın yanındaki Ovčari, Kravica, Skelani, Srebrenica ve diğer yerlerde kayıtlıdır. Hem

yerel hem de uluslararası kamuoyunda ve mahkemelerde, cinayetlerin ve şiddetin karakteri hakkında tartışmalar devam etmekte, bazılarının savaş suçları veya soykırım olarak nitelenip nitelenemeyeceği konusunda anlaşmazlıklar bulunmaktadır.” (Радојевић, 2017, s. 379)

Görüldüğü üzere, ilk cümle haricinde belirli bir halk vurgulanmadan bir anlatım mevcuttur. Bunun ardından, daha genel bir sonuç olarak da, şunlar yazılmaktadır:

“Silahlı çatışmalarda özel evler, dini yerler, anıtlar, kültürel kuruluşları, sanayi tesisleri ve yollar imha edildi. İnsan ilişkileri, politik, ekonomik, kültürel, spor, ulaşım ve diğer bağlar koptu ve birçok yer terk edildi. Ekonomik kriz nedeniyle, savaş eyleminin olmadığı topraklarda da varlığı tehdit edildi ve savaşların sonuçları, Yugoslavya’nın dağılmasıyla yaratılan ülkelerin karşılıklı ilişkilerini zorlamaya devam etti. İşlenen suçları yargılamak için BM Uluslararası Mahkemeyi kurdu, ancak çalışmaları hakkında hiçbir anlaşmaya varılmadı.” (Радојевић, 2017, s. 380)

2.3.2.7.4. İsmi Geçen Aktörler

İncelenen örnekte ismi geçen kişiler, Slobodan Milošević, Ivan Stambolić, Franjo Tuđman ve Alija Izetbegović’tir.

Slobodan Milošević’e ilişkin anlatım öncelikle, 1980lerde, Kosova’da “toplanan insanlarla yaptığı görüşmelerde, Arnavut terörü ve şiddetinden şikayetçi olan Sırpları kuvvetle destekledi. Bu tutum onu Sırp halkı arasında çok popüler yaptı.” (Радојевић, 2017, s. 374) ifadelerini içermektedir. Aynı bir kutucukta ise, Partinin lideri ve Sırbistan’ın Cumhurbaşkanı olduğu anlatılmaktadır. Bunun yanında, Haag Mahkemesinde, Kosovo, Metohija ve Hırvatistan’da yaşanan savaş suçları ve Bosna Hersek’teki soykırım için yargılandığına dair bilgi verilmektedir. Anlatım, şu şekilde bitmektedir: “Duruşmada, suçlu olmadığını ileri sürdü ve yargı yetkisinin yasallığını kabul etmediğini dile getirildi. Duruşması bitmeden vefat etti.” (Радојевић, 2017, s. 375)

Ivan Stambolić hakkındaki anlatımda, Onun, 1980lerde, Sırbistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olduğu ve kardeşlik ve birlik ilkelerine sadık kalmaya çalışarak, milliyetçiliğe direndiği dile getirilmektedir.

Alija Izetbegović’in, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Nazi yanlısı örgütün üyesi olduğu, İslami ilkelere dayalı devlet düzeni savunduğu ve Müslümanların hakimiyet kurma girişimi olarak görünen politika yürüttüğüne dair bilgi verilmektedir. Bu politikanın da,

Bosna Hersek'te, savaşın patlamasına sebep olduğu vurgulanmaktadır. Bunları içeren metin şöyledir:

“II. Dünya Savaşı sırasında Nazi yanlısı Genç Müslümanlar örgütünün üyesiydi, bu yüzden 1945'te üç yıl hapse mahkum edildi. 1970'lerin başında, İslami dini hukuka dayalı yasal düzeni ve siyasi otoriteyi savunan İslami Deklarasyon adlı bir siyasi-dini program belgesi yazdı. On yıl sonra Doğu ve Batı arasındaki İslam kitabını aynı fikirlere yazdı. Müslüman milliyetçiliği ve devlet karşıtı faaliyetlerden hüküm giymişti. 1989 yılında Demokratik Eylem Partisi'ni kurdu. Alija, Bosna-Hersek'in "kırılmış" bir Yugoslavya'da kalmaması gerektiğini, onun aksine, Slovenya ve Hırvatistan gibi kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu savundu. Bu tür politikaların, Sırlar ve Hırvatlar tarafından Müslüman hakimiyeti kurma girişimi olarak kabul ediyordu ve bu, Bosna-Hersek'teki savaşın patlamasının nedenlerinden biriydi.” (Радојевић, 2017, s. 377)

Franjo Tuğman'ı anlatan metinde, Tudjman'ın milliyetçi görüşlerinin altı çizilmekte, tarihsel çalışmalarında Yahudilere ve Sırlara karşı işlenen suçların ağırlığını önemsizleştirmeye çalıştığı söylenmektedir. Ayrıca NDH yönetimi boyunca, Sırların soykırıma uğradığı NDH devleti, ‘Hırvat halkının bağımsız devlet isteklerinin bir ifadesiydi’ olarak tanımlanmıştır.

“II. Dünya Savaşı sırasında partizan olarak faşizme karşı savaştı. Barış sürecinde askeri kariyerine devam etti ve bu sırada genel rütbe aldı. 1961'de askerlik hizmetinden ayrıldı ve kendini tarihsel bilime adadı. Hırvatistan Emek Hareketi Tarihi Enstitüsü'nün kurucularından ve ilk direktörüydü. Milliyetçi görüşleri nedeniyle SKJ'den kovuldu ve emekli oldu (1967) ve ardından birkaç kez hapse mahkum edildi. Seçimi kazanan HDZ partisinin kurucusuydu. Tarihsel çalışmalarında Yahudilere ve Sırlara karşı işlenen suçların anlamını en aza indirdi (önemsizleştirdi anlamında) ve seçim kampanyası sırasında NDH'nin “Hırvat halkının hem bağımsız devletleri için tarihsel isteklerinin ifadesidir hem de uluslararası faktörlerin tanınması, bu durumda Hitler Almanya hükümetinin tanınmasıdır.” (Радојевић, 2017, s. 377)

2.3.2.7.5. Değerlendirmeler/Görüşler

2.3.2.7.5.1. İmajlar

2.3.2.7.5.1.1. Sırp Tarafı

Son örnekte, Sırp tarafı, ‘‘Sırp lar’’, ‘‘Sırp halkı’’ ve ‘‘SDS’’ olarak ifade edilmektedir. İmajlar olarak ise, ‘çatışan taraflardan biri’, ‘tehdit altında olan halk’, ‘haksızlığa uğrayan halk’, ‘etnik temizliğe uğrayan halk’ ve ‘yerlerinden edilmiş halk’ imajlarını taşımaktadır.

Bosna Hersek’te ve Hırvatistan’daki çatışmalarda, ‘çatışan taraflardan biri’ imajı bulunmaktadır. Tekrar soykırıma uğrayacağından korkan halk ve kurucu statüsünü kaybedişi ile birlikte korkularının daha da artmasıyla, Sırp lar’a, ‘tehdit altında olan halk’ imajı verilmektedir. ‘‘Haksızlığa uğrayan halk’’ imajı bağlamında, Hırvatistan’ın yeni Anayasası ile Sırp ların kurucu halk statüsünü kaybettiği ve kendi kaderini tayin etme hakkının tanınmadığı belirtilmektedir. ‘‘Etnik temizliğe uğrayan halk’ imajı, Hırvatistan’daki çatışmalara ve Kosova’daki çatışmalara ilişkin anlatımlarda bulunmaktadır. ‘Yerlerinden edilmiş halk’ imajı ise, çatışmanın bıraktığı etkileri anlatırken, Hırvatistan’dan Sırp ların zorla göç ettirildiği vurgulanmaktadır. Bunun yanında, Kosova’da yaşananların sonucu olarak, o toprakları 220bin Sırp’ın terk etmek zorunda kaldığı dile getirilmektedir.

2.3.2.7.5.1.2. Hırvat Tarafı

Hırvat tarafı tanımlanırken, ‘‘Hırvatlar’’, ‘‘Hırvat halkı’’, ‘‘Hırvat ordusu’’, ‘‘Hırvat güçleri’’ ve ‘‘HDZ’’ ifadeleri kullanılmaktadır. İmajlar olarak, ‘çatışan taraflardan biri’’, ‘‘etnik temizliği yapan’’ ve ‘‘sürgün eden’’ imajları bulunmaktadır.

Hırvatlar, Hırvatistan ve Bosna Hersek çatışmalarında ‘çatışan taraflardan biri olan’ imajını taşımaktadır. Hırvat ordusu ise, Sırp lar’a karşı ‘etnik temizliği yapan’ güç imajına sahiptir. Bunun yanında, Sırp ları ‘‘sürgün eden’’ imajı bulunmaktadır.

2.3.2.7.5.1.3. Boşnak Tarafı

Boşnak tarafı, ‘‘Müslümanlar’’ ve ‘‘Müslüman güçleri’’ olarak tanımlanmaktadır. Bunlara verilen imajlar ise, ‘çatışan taraflardan biri’’ ve ‘‘hakimiyet kurmak isteyen’’dir. ‘Çatışan taraflardan biri olan’ imajı, Bosna Hersek’te yaşanan çatışmalar bağlamında

verilmektedir. ‘‘Hakimiyet kurmak isteyen’’ imajı ise, ayrı bir kutucukta ifade edilmektedir. Müslümanların siyasi programlarının, daha doğrusu bağımsızlık taleplerinin, Hırvat ve Sırlar tarafından hakimiyet kurma isteği olarak anlaşıldığı ve bunun savaşın sebeplerinden biri olduğu vurgulanmaktadır.

2.3.2.7.5.1.4. *Karadağ Tarafı*

Karadağ tarafına, bu örnekte, herhangi bir imaj verilmemektedir. Karadağ konusu, sadece Sırbistan ve Karadağ’ın yeni bir devlet kurduğu anlatımı bağlamında bulunmaktadır.

2.3.2.7.5.2. Anlatıma İlişkin Düşünceler

Sırlar, ‘tehdit altında olan’, ‘şiddete mağdur kalan’ ve ‘etnik temizliğe’ uğrayan halk olarak gösterilmektedir. Anlatımlarda, Sırların mağduriyetini gösteren görseller de mevcuttur. Onun aksine, Sırp olmayan halklara, böyle imajlar verilmemekte ve aynı zamanda görseller de mevcut değildir. atışmanın bıraktığı etkiler hakkındaki anlatımlarda, Sırların kayıpları vurgulanmakta ve savaşın tüm halkları etkilediği anlatılmaktadır. Aktörleri anlatırken, Hırvat ve Müslüman liderlerin siyasi politikaları nedeniyle savaşın patlak verdiği dile getirilmektedir. rnek metinde, Sırp olmayan halkın taraflarına ilişkin ne verilen kaynak, ne de görsel, ne de anlatım açısından bakılmaktadır. Tüm bunlardan dolayı, incelenen örnekte, tek taraflı ve Sırp yanlısı anlatım bulunmaktadır.

3. ÖRNEK İNCELEME 2: Hırvatistan'daki Tarih Ders Kitapları

Sırbistan örneğinin ardından, bu bölümde, Hırvatistan'da okutulan tarih ders kitapları ele alınmaktadır. Öncelikle eğitim sistemi kısaca tanıtıldıktan sonra, Hırvatistan'da tarih müfredatının nasıl düzenlendiği konusuna odaklanılmaktadır. Bunun yanında, seçilen örnek kitaplar bağlamında, içeriğin ne ölçüde çatışma etrafında anlatıldığı ve çatışma konularının nasıl yazıldığı konusundaki analizler de çalışmaya dahil edilmiştir. İncelenmiş örneklerde, farklı tarafların anlatımlarını içerip içermediğine odaklanılarak, 'biz' ve 'öteki' kavramlarının nasıl anlatıldığına bakılmakta ve bu bağlamda barışçıl yaklaşımları içerip içermediğine işaret edilmektedir.

3.1. Eğitim Sistemi

Hırvatistan'da eğitim sistemi, okul öncesi, temel (ilk ve orta okul), lise, yüksek öğrenim ve yetişkin seviyelerinde eğitim hizmetleri sunmaktadır. Eğitim sisteminden sorumlu yetkili devlet organı, "Hırvatistan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı"dır.

Hırvatistan'da temel eğitimin süresi, sekiz yıldır (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, 87/2008, član 11). Lise eğitimi ise, dört yıl sürmekte ve bölüme bağlı olarak, meslek liseleri üç veya dört yıl devam etmektedir (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, 87/2008, član 13 i 14). Okullarda öğretim ve diğer eğitim çalışmaları için Hırvatça dili ve Latin alfabesi kullanılmaktadır (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, 87/2008, član 6). Ulusal azınlıklar, kendi dillerinde eğitim hakkına sahiptir (Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, 51/2000, član 1).

Temel eğitim veren okullar bağlamında, Hırvatistan'da 2037 okul bulunmaktadır (Croatian Bureau of Statistics, 2018, s. 484). Bunlardan 69u, ulusal azınlık dillerinde⁸⁵ eğitim veren okullardır (Croatian Bureau of Statistics, 2018, s. 488). Lise eğitimi bağlamında ise, 701 okul bulunmaktadır (Croatian Bureau of Statistics, 2018, s. 484). Bunlardan 12si, ulusal azınlık dillerinde⁸⁶ eğitim veren okullardır (Croatian Bureau of Statistics, 2018, s. 489).

---

⁸⁵ Çekçe (8), Macarca (9), İtalyanca (17), Sırpça (33), Almanca (1) ve Slovakça (1).

⁸⁶ Çekçe (1), Macarca (1), İtalyanca (4) ve Sırpça (6).

3.2. Tarih Müfredatının Düzenlenmesi

Hırvatistan'da temel öğretim ve lise eğitimi, müfredat temelli verilmektedir (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, 87/2008, član 26). Müfredatta, dersin tanımı, amacı, yapısı, içeriği, öğrenme çıktıları, diğer dersler ile ilişkisi ve bilginin değerlendirilmesi konuları yer almaktadır (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, 87/2008, član 27). Müfredat, tüm dersler için, Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulmakta ve "Hırvatistan Cumhuriyeti Resmi Gazetesi"nde yayınlanmaktadır (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, 87/2008, član 26).

Hırvatistan'da, resmi kaynaklara göre, okutulan tarih dersinde, öğrenmenin birkaç amacı bulunmaktadır. Bu bağlamda, öğrencinin,

- Önemli olayları, bireyleri, süreçleri ve fenomenleri içeren tarihsel dönemlerin ve toplumların önemli özelliklerini anlaması;
- Zaman ve mekan; nedenler ve sonuçlar; süreklilik ve değişim gibi kavramları kullanarak, tarihsel kaynaklarla çalışmayı ve farklı tarihsel bakış açılarını karşılaştırarak, tarihi analiz etmesi;
- Tarihsel içerikten doğan ve farklı temelli görüşlerin benimsenmesi ile aktif öğrenme amacıyla araştırma sorusu oluşturması;
- Tarih eğitimi ile kazanılmış olan bilgi ve becerileri kullanarak, kişisel potansiyellerini gerçekleştirmesi ve yerel, ulusal, Avrupa ve küresel toplumun kamusal yaşamında sorumlu davranması;
- Yerli, ulusal ve dünyanın kültürel, tarihi ve ruhsal mirasını korumanın önemini anlaması amaçlamaktadır.

Öğrenme çıktıları ise, her sınıfa ayrı olarak, beş konu çerçevesinde düzenlenmiştir. Bunlar; sosyal, siyasi, bilim ve teknoloji, ekonomi ve kültürel alanlardır. Bu çalışmada, sadece temel eğitim sekizinci sınıf ve lise dördüncü sınıf ele alındığı için, sadece o sınıfların öğrenme çıktıları üzerinde durulmaktadır.

Temel eğitimde, tarih müfredatında, içerik ve ilgili öğrenme çıktıları, kronolojik olarak düzenlenmekte ve lise eğitimi için temeli oluşturmaktadır. Sekizinci sınıf bağlamında öğrenme çıktıları şunlardır:

- Sosyal- Öğrenci, 20. Yüzyılda belirli toplumlardaki ilişkileri ve dinamikleri analiz eder.
- Siyasi- Öğrenci, 20. ve 21. Yüzyıllarda devletler arası ittifaklar, çeşitli devlet yapılarını ve bunların politikalarını analiz eder. 20. ve 21. Yüzyıllarda Savaşların ve devrimlerin hükümetin dönüşümü üzerindeki etkisini analiz eder.
- Bilim ve Teknoloji- Öğrenci, 20. ve 21. yüzyıllarda insan hayatını değiştiren teknolojilerin gelişimini ve kullanımını analiz eder.
- Ekonomi- Öğrenci, 20. yüzyıl boyunca belirli ülkelerin ekonomik faaliyetlerini ve ekonomik sistemlerini analiz eder.
- Kültür- Öğrenci, 20. yüzyılda insan etkinliği ve yaratıcılığı yanında, belirli toplumlardaki dini toplulukların konumunu değerlendirir.

Bu çalışmada incelenen, Yugoslavya'nın dağılması konusu açısından, özellikle belirtilen öğrenme çıktıları şunlardır: ‘‘Öğrenci, Avrupa'daki komünist rejimlerin çöküşünün yarattığı siyasi değişikliklerin, bağımsız bir Hırvatistan Cumhuriyeti'nin kurulması üzerindeki etkisini analiz eder. Vatan savaşının nedenlerini, seyrini, karakterini ve sonuçlarını açıklar.’’ (Narodne Novine, 2019)

Lise eğitiminde, tarih müfredatında, içerik ve ilgili öğrenme çıktıları, kronolojik olarak düzenlenmiştir. Konuların işlenmesindeki vurgu, bilgiyi derinleştirmek ve teknik kavramlar üzerine yapılmaktadır. Öğrencilerin analitik bir yaklaşım ve eleştirel düşünme geliştirmelerine yardımcı olmak için çeşitli tarihsel kaynakları kullanmanın önemli olduğu da dile getirilmektedir. Lise dördüncü sınıf öğrenme çıktıları şunlardır:

- Sosyal- Öğrenci, 20. yüzyılın ilk yarısında farklı sosyal grupların ilişkilerini ve Hırvatistan, Avrupa ve dünyadaki sosyal değişimin dinamiklerini değerlendirir.
- Siyasi- Öğrenci, iki dünya savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerin süreçlerini ve dünyadaki ve Avrupa'daki siyasi düzenlerini inceler. Öğrenci, iki Yugoslav devletinin ortaya çıkışını ve ortadan kaybolmasını, bağımsız ve demokratik bir Hırvatistan'ın kurulmasını değerlendirir.
- Bilim ve Teknoloji- Öğrenci, 20. ve 21. yüzyıllarda insan hayatını değiştiren teknoloji ve icatların gelişimini değerlendirir.

- Ekonomi- Öğrenci, Hırvatistan, Avrupa ve Dünyada 20. ve 21. yüzyılların ekonomik gelişiminin çeşitli biçimlerini ve aşamalarını inceler.
- Kültür- Öğrenci, 20. ve 21. Yüzyıllarda, insanın yaratıcılığını değerlendirir.

Yugoslavya'nın dağılması konusu bağlamında, özellikle belirtilen öğrenme çıktıları da şunlardır: "Öğrenci, Avrupa'da komünizmin çöküşünün yarattığı siyasi değişikliklerin etkisini, SFRY'nin dağılmasını ve bağımsız Hırvatistan Cumhuriyetinin kurulmasını, Hırvatistan'ın NATO ve AB'ye katılımını değerlendirir. Vatan savaşının nedenlerini, seyrini, özelliklerini ve sonuçlarını analiz eder." (Narodne Novine, 2019)

Belirtilen amaçlar ve çıktılar, sonuç kısmında, içerik analizi ile karşılaştırılmaktadır. Bu bağlamda, örnek kitapların, öngörülen amaçların ve çıktıların gerçekleşmesinde yardımcı olup olmadığı konusu tartışılmaktadır.

3.3. Analiz Edilen Tarih Kitapları

Hırvatistan Cumhuriyet Meclisi tarafından getirilen Yasaya göre, ders kitabı, "tüm derslerde zorunlu eğitim materyali olup, ders müfredatında düzenlenmiş olan tüm öğretim çıktılarına ulaşmak için eksiksiz bir kaynak görevi görmektedir" (Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu, 116/2018, član 3).

Hırvatistan okullarında, sadece "Katalog"da yer alan ders kitapları kullanılmak zorundadır. Bu Katalog, Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmaktadır. Katalogda, Tarih ders kitapları bağlamında, çeşitli yayın evleri tarafından basılan kitaplar yer almaktadır. Bu nedenle, daha geçerli sonuçları elde edebilme amacı ile birkaç örnek kitap ele alınmaktadır. Analize dahil edilen kitaplar, temel öğretim sekizinci ve Lise dördüncü sınıflarda okutulan tarih kitaplarıdır. Toplamda dört örnek kitap incelenmektedir. İki tane, temel eğitim sekizinci sınıf; diğer ikisi ise, lise dördüncü sınıfta okutulan tarih ders kitaplarıdır. Bu sınıfların kitapları, Yugoslavya dönemi ile Federasyonun dağılımı konularını içermektedir.

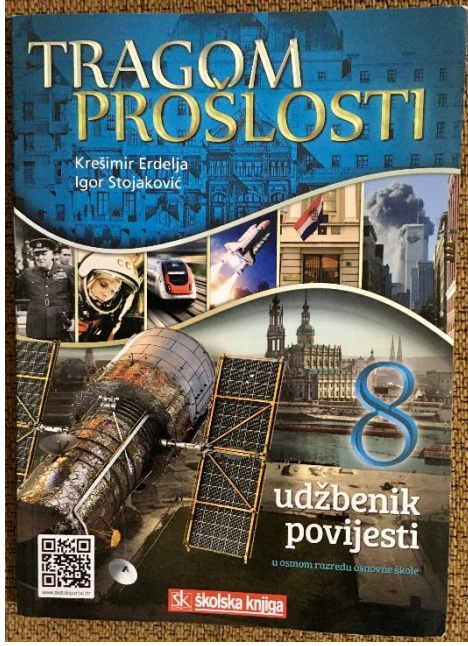

Tablo 11: ‘Örnek İnceleme 2’ Kapsamında Ele Alınan Tarih Ders Kitapları

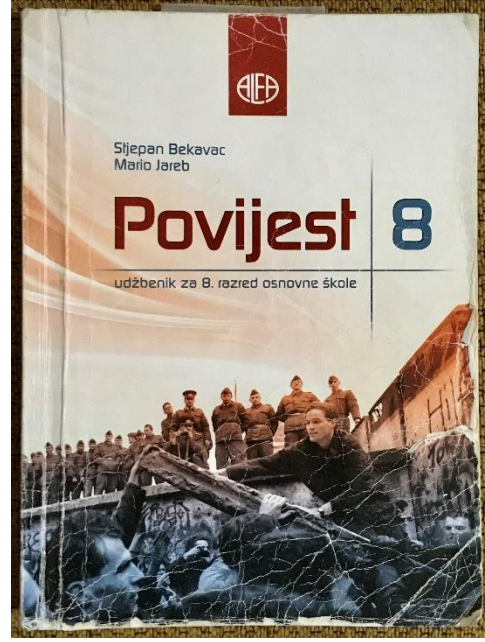
KİTABIN İSMİ	YAZAR	YAYINCI VE BASIM YILI	SINIF	KISALTMASI⁸⁷
“Tragom prošlosti 8: udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole”	Krešimir Erdelja ve Igor Stojaković	Školska knjiga, 2015	Ortaokul 8	1H
“Povijest 8: udžbenik za osmi razred osnovne škole”	Stjepan Bekavac ve Mario Jareb	Alfa, 2014	Ortaokul 8	2H
“Koraci kroz vrijeme 4: udžbenik povijesti u četvrtom razredu gimnazije”	Krešimir Erdelja ve Igor Stojaković	Školska knjiga, 2016	Lise 4	3H
“Povijest: udžbenik iz povijesti za 4. razred gimnazije”	Hrvoje Petrić ve Jakša Raguž	Meridijani, 2014	Lise 4	4H

Analiz edilen tüm ders kitapları, Hırvat dilinde ve Latin alfabesinde yazılmıştır. Ders Kitabı Yasası’na göre, ulusal azınlık dillerinde eğitim veren okullar, mevcut Hırvatça yazılan kitapların çevrilmiş halini ya da Yasa’ya göre düzenlenmiş farklı kitapları kullanabilmektedir (Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu, 116/2018, član 11). Farklı dilde yayınlanan kitaplar, bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

⁸⁷ Tüm örnek ülkeler analizinde ve tablolarda kitapların uzun isimlerinin yerine kullanılan kısaltmalardır (örn: »1S«;»2S«...»1H«;»2H«...»1B«;»2B«...»1K«;»2K«...).

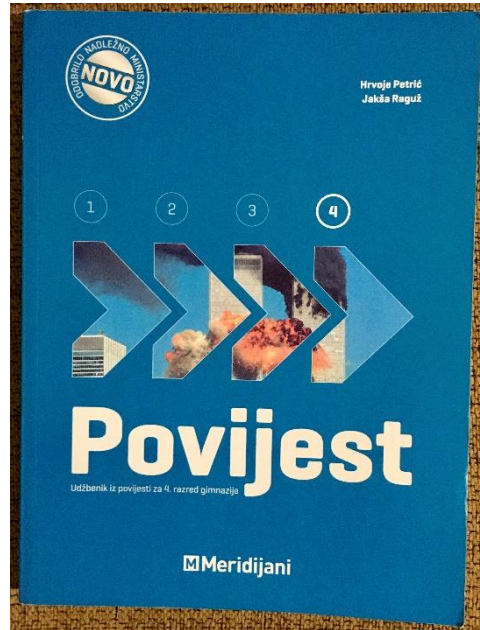
Fotoğraf 17: "1H" Örneği

Fotoğraf 16: "2H" Örneği

Fotoğraf 19: "3H" Örneği

Fotoğraf 18: "4H" Örneği

3.3.1. Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

İncelenen örnek kitaplar, Yirminci Yüzyıldaki gelişmeleri içermektedir. Temel eğitim sekizinci sınıf kitaplarındaki (1H ve 2H) anlatım, Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemden

başlamaktadır. Lise dördüncü sınıflarında okutulan kitaplarda (3H ve 4H) ise, anlatım, Yirminci Yüzyılın başından itibaren yaşanan gelişmeleri kapsamaktadır. Çalışmanın bu kısmında, öncelikle Ulusal Tarihin, Dünya Tarihine göre ne ölçüde yer kapsadığına bakılmaktadır. Ardından, Ulusal Tarihi kapsayan konuların, ne ölçüde çatışma etrafında anlatıldığı analiz edilmektedir. Bilgiler, beş döneme göre sınıflandırılmaktadır: Birinci Dünya Savaşı öncesi dönem, Birinci Dünya Savaşı dönemi, İki Dünya Savaşı arası dönem, İkinci Dünya Savaşı dönemi ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem. Bu dönemler, üç parametre etrafında incelenmektedir: Çatışma odaklı içerik, diğer içerik (devlet yapısı, siyaset, sosyal ve kültürel içerik) ve varsa konu öncesi ön sayfa ve konu sonrası sorular. Toplam sayfa sayısına, kapak ve son sayfası, içerik sayfaları gibi sayfalar dahil edilmemiştir, sadece konuları anlatan sayfalar ele alınmaktadır.

3.3.1.1. ‘1H’ Örneği

Birinci örnek kitap, 240 sayfadan oluşmaktadır. Bu sayfaların %60'ı (144 sayfa), Dünya Tarihini anlatan konuları içermektedir. Ulusal Tarihi anlatan sayfalar ise, %40'lık (96 sayfa) kısmı oluşturmaktadır.

Ulusal Tarih konuları açısından, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve Birinci Dünya Savaşı dönemini anlatan konular, bu örnek kitapta mevcut değildir. İki Dünya Savaşı arası dönemi anlatan sayfa sayısı, 31'dir. Bu kısımda, çatışma odaklı içerik bulunmamaktadır. Diğer içerik, 29 sayfada anlatılmaktadır. Ön sayfa ve sorular, iki sayfada verilmektedir. İkinci Dünya Savaş dönemi, toplam 16 sayfada anlatılmakta ve bunların tüm sayfaları, çatışma odaklı içerik ihtiva etmektedir. Diğer içerik, ön sayfa ve sorular kısmı, bu dönemde yer bulamamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi, 49 sayfa kapsamaktadır. Bunların 19'u, çatışma odaklı içerikten oluşmaktadır. Diğer içerik ise, 24 sayfada anlatılmaktadır. Ön sayfa ve sorular ise, altı sayfalık yeri kapsamaktadır.

Sonuçta, Ulusal Tarih konularının anlatıldığı 96 sayfadan 35'i, çatışma odaklı içerikten oluşmaktadır. Diğer içerik ise, 53 sayfada verilmektedir. Ön sayfa ve sorular kısmı, toplamda 8 sayfadır. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 12: ‘1H’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	0	0	0	16	19	35	%37
Diğer anlatım	0	0	29	0	24	53	%55
Soru/ön sayfa	0	0	2	0	6	8	%8

3.3.1.2. ‘2H’ Örneği

‘2H’ örnek kitabında, 188 sayfa bulunmaktadır. Bunun %51 (95 sayfa)’lik kısmında, Dünya Tarihi anlatılmaktadır. %49 (93 sayfa)’luk kısımda ise, Ulusal Tarihe değinilmektedir.

Bu örnekte de, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve Birinci Dünya Savaşı dönemine ilişkin içerik bulunmamaktadır. İki Dünya Savaşı arası dönemin konularını içeren sayfa sayısı, 25’tir. Çatışma odaklı içerik, bir sayfada verilmektedir. Diğer içerik ise, 21 sayfayı kapsamaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı, üç sayfada yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 16 sayfada anlatılıp, bunun 15’i, çatışma odaklı içerikten oluşmaktadır. Diğer içerik, bir sayfada olup, ön sayfa ve sorular kısmı bulunmamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi anlatan sayfa sayısı, 52’dir. Bunun çatışma odaklı içeriği, 30 sayfada verilmektedir. Diğer içerik, 17 sayfadan oluşmaktadır. Ön sayfa ve sorular ise, beş sayfalık yeri kapsamaktadır.

İkinci örnekte, Ulusal Tarih konularının %50’si, çatışma odaklı içeriği kapsamaktadır. Diğer içerik, toplam sayfaların %42’lik kısmında verilmektedir. Ön sayfa ve sorular kısmı, sayfaların %8’ini oluşturmaktadır. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 13: ‘‘2H’’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	0	0	1	15	30	46 %50
Diğer anlatım	0	0	21	1	17	39 %42
Soru/ön sayfa	0	0	3	0	5	8 %8

3.3.1.3. ‘‘3H’’ Örneği

Üçüncü örnek kitap, toplam 290 sayfadan oluşmaktadır. Dünya Tarihi, %57’lik (165 sayfa) yeri kapsamaktadır. Ulusal Tarihi anlatan konular ise, %43’lük (125 sayfa) kısmı oluşturmaktadır.

Ulusal Tarih konularında, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin içeriği, toplam 14 sayfayı kapsamaktadır. Bu sayfalarda, çatışma odaklı içerik bulunmamaktadır. Diğer içerik ise, 13 sayfayı ihtiva etmektedir. Ön sayfa ve soru kısımları, bir sayfada yer almaktadır. Birinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 6 sayfada anlatılmakta ve bunun beş sayfası, çatışma odaklı anlatım içermektedir. Diğer anlatım olmayıp, ön sayfa ve sorular kısmı ise, bir sayfada bulunmaktadır. İki Dünya Savaşı arası dönemin konularını anlatan sayfa sayısı, 47’dir. Çatışma odaklı anlatım, bir sayfada verilmektedir. Diğer anlatım, 43 sayfayı kapsamaktadır. Ön sayfa ve sorular, üç sayfada verilmektedir. İkinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 19 sayfada anlatılmakta ve bunun 18 sayfası, çatışma odaklı anlatımı kapsamaktadır. Diğer anlatım bulunmamaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı ise, bir sayfada yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi anlatan sayfa sayısı, 39’dur. Çatışma odaklı anlatım, 20 sayfada yer almaktadır. Diğer içerik ise, 18 sayfada bulunmaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı, bir sayfada verilmektedir.

Sonuç olarak, çatışma odaklı anlatım, Ulusal Tarih konularının %35’ini kapsamaktadır. Diğer içerik, sayfaların %59’luk kısmında verilmektedir. Ön sayfa ve sorular kısmı, içeriğin %6’sını oluşturmaktadır. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 14: ‘‘3H’’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	0	5	1	18	20	44 %35
Diğer anlatım	13	0	43	0	18	74 %59
Soru/ön sayfa	1	1	3	1	1	7 %6

3.3.1.4. ‘‘4H’’ Örneği

Son analiz edilen örnek kitapta, toplam 206 sayfa bulunmaktadır. Bu sayfaların %42’si (86 sayfa), Dünya Tarihini ele almakta; %58’inde (120 sayfa) ise, Ulusal Tarih anlatılmaktadır.

Ulusal Tarih konuları bağlamında, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin içeriği, toplam dört sayfadan oluşmaktadır. Çatışma odaklı anlatım bulunmamaktadır. Diğer içerik ise, dört sayfadan oluşmaktadır. Ön sayfa ve soru kısımları yer almamaktadır. Birinci Dünya Savaşı dönemi, toplam üç sayfada anlatılmakta ve bunun tüm sayfaları, çatışma odaklı anlatımdan oluşmaktadır. Diğer içerik ile ön sayfa ve sorular kısmı ise bulunmamaktadır. İki Dünya Savaşı arası dönemin konularını anlatan sayfa sayısı, 50’dir. Çatışma odaklı anlatım, iki sayfada yer almaktadır. Diğer içerik, 42 sayfayı kapsamaktadır. Ön sayfa ve sorular, altı sayfada verilmektedir. İkinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 22 sayfada verilmektedir. Bunun 20’si, çatışma odaklı anlatımı kapsamaktadır. Diğer içerik bulunmayıp, ön sayfa ve sorular kısmı, iki sayfada yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi anlatan sayfa sayısı, 41’dir. Çatışma odaklı anlatım, 18 sayfada kullanılmaktadır. Diğer içerik ise, 22 sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular kısmı, bir sayfada verilmektedir.

Ulusal Tarih konularının %36’sının, çatışma odaklı anlatımı oluşturduğu görülmektedir. Diğer içerik ise, sayfaların %57’lik kısmında verilmektedir. Ön sayfa ve sorular kısmı, toplamda %7’sini oluşturmaktadır. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 15: ‘‘4H’’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci</i>	<i>Birinci</i>	<i>İki</i>	<i>İkinci</i>	<i>İkinci</i>	TOPLAM	TOPLAM
	<i>Dünya</i>	<i>Dünya</i>	<i>Dünya</i>	<i>Dünya</i>	<i>Dünya</i>	(Sayfa	(%)
	<i>Savaşı</i>	<i>Savaşı</i>	<i>Savaşı</i>	<i>Savaşı</i>	<i>Savaşı</i>	sayısı)	
	<i>Öncesi</i>	<i>Dönemi</i>	<i>Arası</i>	<i>Dönemi</i>	<i>Sonrası</i>		
	<i>Dönem</i>	<i>Dönem</i>	<i>Dönem</i>	<i>Dönem</i>	<i>Dönem</i>		
Çatışma odaklı anlatım	0	3	2	20	18	43	%36
Diğer anlatım	4	0	42	0	22	68	%57
Soru/ön sayfa	0	0	6	2	1	9	%7

3.3.1.5. Sonuç

Ele alınan örnek tarih ders kitaplarında, Ulusal Tarih konuları, Dünya Tarihi konuları ile karşılaştırıldığında, ortalama olarak %47,5’lik kısmı, Ulusal ve %52,5’lik kısmı da, Dünya Tarihini kapsamaktadır. 1H, 2H ve 3H örneklerinde, Dünya Tarihine, Ulusal Tarihten daha fazla yer verilmektedir. Aralarındaki en büyük fark, birinci örnekte görülmektedir. Birinci örnekte, Ulusal Tarih, %40’lık kısım, Dünya Tarihi ise, %60’lık kısımda yer almaktadır. Dördüncü örnekte (4H) ise Ulusal Tarihin oranı, %58 olup, daha fazla yer almaktadır. Bu sonuçlara göre, örnek kitaplarda, Ulusal Tarih ile Dünya Tarihine dengeli bir şekilde yer verilmektedir.

Örnek kitaplara göre, Ulusal Tarihi içeren kısımlarda, çatışma odaklı anlatım, diğer içeriğe oranla genelde daha az yer almaktadır. 1H, 3H ve 4H örneklerde, diğer içerik daha baskın gözükmemektedir. En büyük fark, 3H örneğindedir, Bu örnekte, %24 daha fazla diğer içerik mevcuttur. 2H örneğinde, çatışma odaklı anlatım, Ulusal Tarihin %50’sini oluşturup, diğer içeriğe göre daha fazla yer almaktadır. Aşağıda sonuçların özeti gösterilmektedir.

Tablo 16: Sayfa Sayısına Göre Sonuçlar (1H, 2H, 3H ve 4H Örnekleri)

	<i>1H</i>	<i>2H</i>	<i>3H</i>	<i>4H</i>
<i>Çatışma odaklı anlatım</i>	35	46	44	43
<i>Diğer anlatım</i>	53	39	74	68
<i>Soru/ön sayfa</i>	8	8	7	9

Tablo 17: Yüzdeler (%) Verilerine Göre Sonuçlar (1H, 2H, 3H ve 4H Örnekleri)

	<i>1H</i>	<i>2H</i>	<i>3H</i>	<i>4H</i>
<i>Çatışma odaklı anlatım</i>	%37	%50	%35	%36
<i>Diğer anlatım</i>	%55	%42	%59	%57
<i>Soru/ön sayfa</i>	%8	%8	%6	%7

İncelenen kitapların konuları, Yirminci Yüzyılı kapsamaktadır. Bu süreç boyunca, Ulusal Tarihte yaşanan çatışmalar (Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve 90lar savaşı) toplamda 14 yıl sürmektedir. Bu olaylar, Yirminci Yüzyılın %14'lük; Ulusal Tarih'in çatışma odaklı konuları, kitaplarda, ortalama %39.5'lik kısmını oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, örnek kitaplarda, tarihin daha çok çatışma odaklı anlatıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu sonuçlar, sadece konulara verilen yer kapsamında bilgiler vermektedir. Çatışma odaklı konuların neye odaklı olduğunu ve ne mesaj verdiğini anlamak açısından, çalışmanın devamında, bu konuların söylem analizi yapılmaktadır.

3.3.2. Çatışma Odaklı İçeriğin Anlatımı

Bu kısımda, örnek kitapların, Yugoslavya'nın Dağılması konusuna ilişkin ortaya koydukları çatışma odaklı anlatımları incelenmektedir. Metinlerdeki bilgi, dört farklı açıdan sınıflandırılmıştır: Yugoslavya'nın dağılmasının nedenleri, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan çatışmalar (Slovenya, Hırvatistan ve Bosna Hersek), çatışmanın bıraktığı etkiler ve ismi geçen aktörler. Ardından, örnek metinde bulunan imajlar analiz edilmiştir. Bunun yanında, tek taraflı mı yoksa çok taraflı anlatımın mı

olduğuna bakılmaktadır. Son olarak da, anlatımların, barışçıl yaklaşımlar içerip içermediği konusuna da önem verilmektedir.

3.3.2.1. ‘1H’ Örneği

İlk incelenen örnekte, Yugoslavya’nın dağılımı konusu, 19 sayfada anlatılmaktadır. Konu, ‘‘Sosyalist Yugoslavya’nın Krizi’’, ‘‘Demokrasinin Kuruluşu: Çok Tarafllık, Seçimler ve Yeni Anayasa’’, ‘‘Balvan-devrimi ve ilk Çatışmalar’’, ‘‘Çatışmalar Savaşa Dönüşüyor’’, ‘‘Bosna Hersek’teki Savaş’’, ‘‘Kurtuluş Operasyonları’’, ‘‘Hırvatistan’daki Savaşın Sonu’’, ‘‘Hırvat Tuna Bölgesinin Barışçıl Şekilde Yeniden Bütünleşmesi’’ ve ‘‘Vatan Savaşının Sonuçları’’ alt başlıklarından oluşmaktadır.

3.3.2.1.1. Yugoslavya’nın Dağılmasının Nedenleri

Yugoslavya’nın dağılmasının nedenleri olarak, ekonomik kriz ve *siyasi huzursuzluk* konuları üzerinde durulmaktadır. Ekonomik olarak, kitaba göre, Yugoslavya’nın yüksek düzeyde dış borca sahip olması ve yıllık enflasyonun yüzde 60 civarında bulunması gibi durumlar, sorunun önemli parçalarıydı. İthalat durdurulmuştu. Bu da, ithal edilen malların ülke içerisinde bulunamamasına neden oldu. Sonuçta, ‘‘insanlar, çamaşır deterjanı, kahve ve sabun gibi şeyler için sıralarda bekliyordu’’. Ayrıca benzin kıtlığının da, krizin derinleşmesine neden olduğu dile getirilmektedir.

Siyasi olarak, öncelikle Komünizmin, bir sistem olarak, hem Avrupa’da hem Yugoslavya’da krize girdiği belirtilmektedir. Böylece Federasyonu oluşturan Cumhuriyetlerin, daha fazla bağımsızlık ve demokratik özgürlükler talep ettikleri anlatılmaktadır. Kosova’daki Arnavutlar, Kosova için, Cumhuriyet statüsünün verilmesini istiyordu. Kitap, bu bağlamda, Sırp yönetiminin, bu tür taleplerin, Sırbistan’ın Yugoslavya’daki konumunu zayıflattığını iddia ediyordu. Bunun üzerine, Sırp elitleri, ulusal kapsama sahip olan ve SANU Memorandum olarak bilinen belgeyi hazırladılar. Kitapta, Memorandumdan bir parça verilmektedir:

‘‘... sadece o (Sırp halkı) ulusal sorunu çözmedi, diğer uluslar gibi bir devlet de almadı. (...) Sırp halkının bulunduğu cumhuriyetleri veya bölgeleri ne olursa olsun, ulusal ve kültürel bütünlüklerinin tam olarak sağlanması, tarihsel ve demokratik haklarıdır. (...) 50 yıldan az bir süre içinde (...) Sırp halkı ezici ayartmalara maruz kaldı. (...) ekonomik ve kültürel çıkarlarını göz önünde bulundurarak (...) dünyanın

kültürel ve medeni halklarının ailesinde olacaksa, Sırp halkına kendilerini yeniden bulma ve tarihi bir konu olma fırsatı verilmelidir. (...) Hırvatistan'daki Sırp lar, geçmişte hiç olmadıkları kadar bugün tehdit altındalar. Ulusal konumlarına çözüm, birinci bir siyasi sorun olarak ortaya çıkıyor. Çözüm bulunmazsa, sonuçlar sadece Hırvatistan'daki ilişkilere değil, aynı zamanda tüm Yugoslavya'ya da zarar verebilir.” (Erdelja & Stojaković, Tragom poršlosti 8- udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole, 2015, s. 209)

Bu metnin hemen altında, iki soru sorulmaktadır: “SANU Memorandumunda hangi iddialar yer almaktadır?” ve “Memorandum, Sırp halkının ne tür birlikteliğini savunmakta mıdır?”

Dağılmanın nedenleri arasında, örnek metinde, özellikle Slobodan Milošević'in etkisinin altı çizilmektedir. Milošević'in Sırp yönetimin başına gelmesiyle birlikte, Yugoslavya'daki durumun daha da karmaşıklaştığı belirtilmektedir.

“Sırp halkının hoşnutsuzluğunu teşvik eden Milošević, kendisini Sırp lideri olarak terfi ettirdi. Onun Yugoslavya vizyonu, Belgrad'daki merkezî hükümeti güçlendirmek ve Yugoslavya'daki çoğunluk halkı olan Sırp ların, her zaman çoğunluğu götürebilecek bir oy sistemini getirmektir.” (Erdelja & Stojaković, 2015, s. 208)

Dağılmanın sebepleri olarak, Cumhuriyetlerin farklı talepleri de dile getirilmektedir. Slovenya ve Hırvatistan Cumhuriyetleri, güçlü konfederalizmi ve bağımsızlığı savunurken; Sırbistan ve Karadağ, merkezileşmeyi talep ediyordu. Böyle uzlaşmaz görüşler nedeniyle, Hırvat liderliği, Mayıs 1991'de, Hırvatistan'ın Yugoslavya'da kalıp kalmaması ile ilgili referandum düzenlemeye karar verdi. Buna bağlı olarak, örnek kitapta, Hırvatistan'da yaşayan tüm halkların, eşit haklarının olduğunu vurgulayan yeni anayasanın bir parçası verilmektedir

3.3.2.1.2. Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

3.3.2.1.2.1. Slovenya

Slovenya'da meydana gelen çatışmalar hakkındaki bilgiler, sadece bir paragrafta verilmektedir. Anlatımda, çatışmanın on gün sürdüğü ve Yugoslav Halk Ordusu ile ‘Slovenya toprak savunması’ arasında gerçekleştiği dile getirilmektedir. Ateşkesin

ardından, Yugoslav Halk Ordusunun, Slovenya'dan geri çekilmesi için anlaşmaya varılıp, Avrupa Birliğinden gelen talep doğrultusunda, Hırvatistan ve Slovenya yönetimlerinin, bağımsızlık kararlarını üç ay ertelemeyi kabul ettikleri belirtilmektedir. Bu süre içerisinde, Yugoslav krizine, barışçıl bir çözüm bulunacaktı. Ardından, örnek kitapta, Milošević ve JNA liderliğinin, Federal Yugoslavya'yı muhafaza etmeyi bıraktığı ve Büyük Sırbistan yaratma projesine odaklandığı vurgulanmakta ve "Sırp azınlığın, Slovenya'da pek yaşamadığından, artık Slovenya'nın bağımsızlığının önünde hiçbir engel yoktu." diye bir anlatımda bulunmaktadır. (Erdelja & Stojaković, Tragom poršlosti 8- udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole, 2015, s. 214)

3.3.2.1.2.2. Hırvatistan

Slovenya'nın aksine, kitaba göre, Hırvatistan'da bağımsızlık süreci "çok daha uzun ve acı vericiydi". Devamında, "dağılmakta olan devletin ana güç kolları" olan Milošević ve JNA'nın, Hırvatistan'ın, kendisine ait olan tüm topraklarda bağımsızlık kazanmasına izin vermeye hazır olmadıkları ve Sırp "özerk bölgelerini" ayırmayı planladıkları anlatılmaktadır: "Aslında bu, 19. yüzyılın Büyük Sırp siyasetinin yeniden inşasıydı, yani diğer uluslara bakılmaksızın, 'tüm Sırp'ların bir ülkede yaşamaları' gayretiydi". (Erdelja & Stojaković, Tragom poršlosti 8- udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole, 2015, s. 214)

Hırvatistan'da gerçekleşen çatışmaların daha detaylı olan anlatımında, öncelikle savaşa doğru gidilirken yaşanan küçük çatışmalar anlatılmaktadır. Bu bağlamda, 'Balvan Devrimi', Pakarac, Plitvica Gölü ve Borovo Selo çatışmaları ele alınmaktadır. Ardından, çatışmanın nasıl savaşa doğru evirildiği üzerinde durulmaktadır. Savaş anlatımı bağlamında, özellikle Vukovar ve Dubrovnik çatışmaları üzerinde durulmaktadır. Savaşın sonlarına doğru ise, kurtuluş operasyonları bağlamında, Oluja ve Bljesak askeri operasyonları ele alınmaktadır. Kitapta, Hırvat ordusu, genelde 'Savunucular' terimi ile tanımlanmaktadır. Savaş ise, 'Vatan Savaşı' olarak nitelendirilmektedir.

"Savaşa giden yol" anlatımı bağlamında, öncelikle, Hırvatistan'da, referandum yapılmadan önce, çoğunluğu Sırp nüfusundan oluşan Knin bölgesi yönetiminin, Hırvatistan Cumhuriyeti'nden ayrıldığını ilan ettiği ve Sırp özerk bölgesi Krajina'nın (SAO Krajina) kurulduğunun duyurulduğu belirtilmektedir. Bu gelişmeden birkaç ay önce, Yugoslav Halk Ordusu yardımıyla Hırvat yollarına barikatlar (kütükler) kurularak,

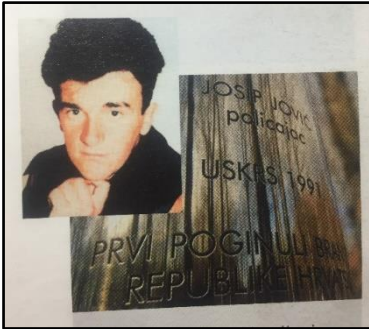
isyanın başladığı anlatılmaktadır. Ardından, ‘‘JNA komuta kadrosunun çoğunluğu Sırp'lardan oluştuğu için, doğrudan Belgrad'daki yetkililerin (yani Slobodan Milošević) etkisi altındaydı ve ayaklanmaya yardım etmişti.’’ sözleri ifade edilmektedir. ‘‘Balvan Devrimi’’ olarak adlandırılan isyanın, Knin bölgesinden Dalmaçya ve Lika'ya, daha sonra Kordun, Banovina ve Slavonia bölgelerine yayıldığı anlatılmaktadır. Kitapta, Hırvat polisinin, JNA tarafından engellenmesi nedeniyle o bölgede kamu düzenini kuramadığı da vurgulanmaktadır: ‘‘Çatışmayı engellemeye çalıştığı gerekçesi ile JNA, çatışan taraflar arasında tampon bölge ‘rolü’ oynadı, ama aslında isyancıları silahlandırıyor’. Metnin devamında, Hırvatistan'daki Sırp'ların sadece bir kısmının, isyan ettiği belirtilmekteydi ve ‘‘Sırp'ların çoğu, pasif gözlemciler ya da isteksiz katılımcılardı ve "özerk bölgeler" alanı dışında çok sayıda Sırp yaşıyordu.’’ denilmektedir.

İsyanın, birkaç faktörün sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bunlardan birisi, Sırp milliyetçilerinin, batı sınırları olacak olan Vitrovica'dan, Karlovac üzerinden ve Karlobag'e kadar uzanan bir ‘‘Büyük Sırbistan yaratma fikrini’’ savunmalarıdır. Örnek metinde, bu fikir, ‘‘bütün Sırp'ları tek bir devlette birleştirmek istedikleri’’ şeklinde ifade edilmektedir. Diğer faktör de, ‘‘Sırp medyası ve ajitatörler, Hırvatistan Cumhuriyeti'nin Ustasha NDH'ye giderek daha çok benzediğini diyerek, Hırvatistan'daki Sırp nüfusunu korkutuyorlardı ve hayatta kalmak istiyorlarsa silah almaları gerektiğini söylüyorlardı’’ olduğu şeklinde anlatılmaktadır. Devamında, ‘‘Sırp basını ve televizyonu, Ustasha suçlarının görüntülerini göstererek insanları yeni zulümle karşılaşılacağı yönünde korkutuyorlardı’’ diyerek, aynı konu tekrar vurgulanmaktaydı. Bu konuya bağlı son olarak, propagandanın başarısına, bazı Hırvat politikacıların uygun olmayan ifadelerinin de katkıda bulunduğu ve ‘‘Hırvat karşıtı’’ düşüncenin, Belgrad'ın isteklerine uygun olarak, Sırp'ların yaşadığı bölgelerde hüküm sürdüğü belirtilmektedir.

‘‘1991'in sonunda, isyancılar, Hırvatistan'dan ayrılma isteklerini ilan etti ve Slobodan Milošević'e sadık olan insanlar tarafından yönetilen Krayina Sırp Cumhuriyeti kuruldu.’’ (Erdelja & Stojaković, Tragom poršlosti 8- udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole, 2015, s. 213-214)

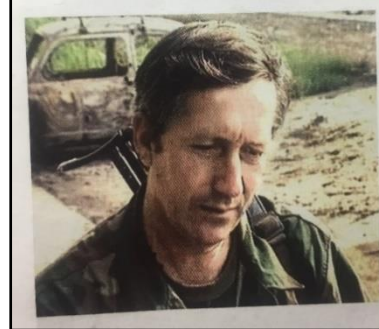
Çatışmalara ilişkin anlatımın devamında, Pakarac, Plitvica Gölü ve Borovo Selo çatışmaları üzerinde durulmaktadır. Pakarac çatışması hakkında Hırvat polisi ile Sırp

uyruklu polislerin çatıştığı dile getirilmektedir. Hemen ardından, Plitvica Gölünde Hırvat polisi ile Sırp isyancılar arasında çatışmanın gerçekleştiği anlatılıp, çatışmada, Hırvat polisi'nin öldürüldüğü vurgulanmaktadır. Ele alınan çatışmalardan diğeri de, Borovo Selo çatışmasıdır. Bu bağlamda, Hırvat polisinin, yakalanan iki meslektaşını serbest bırakmak için Vukovar yakınlarındaki Borovo Selo'ya girdiği belirtilmektedir. Bunun üzerine, "İsyancı Sırlar, bunları pusuya düşürdüler ve sonuçları trajik oldu. 12 Hırvat polis memuru öldürüldü ve birçoğu yaralandı. Hırvatistan'ın henüz bir ordusu yoktu, bu nedenle ilk çatışmalarda çoğunlukla polis güçleri devreye giriyordu" deniliyordu. Bu metni, görseller de takip etmektedir. İlk altında, "Hırvat polis memuru olan, Josip Jovic, Plitvice Gölleri'nde ve Paskalya günü, 1991'de, Vatan Savaşının ilk Hırvat kurbanı oldu" cümlesi, diğerrinin altında ise, "Blago Zadro, onsuz ülkenin savunması mümkün olmayacak olan Vatan Savaşının birçok kahramanından biridir. Ekim 1991'de Vukovar'ı savunarak öldü" cümlesi yer almaktadır.

(Erdelja & Stojaković, Tragom poršlosti 8-udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole, 2015, s. 214)

Fotoğraf 20: "1H" Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:1

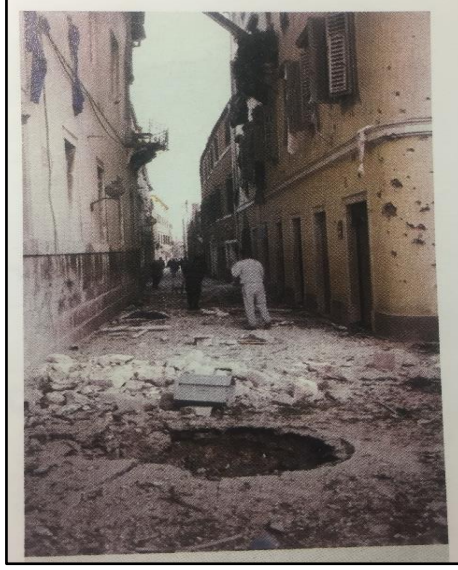

(Erdelja & Stojaković, Tragom poršlosti 8-udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole, 2015, s. 214)

Fotoğraf 21: "1H" Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:2

Bundan sonra, kitapta, çatışmaların nasıl savaşa dönüştüğü konusu anlatılmaktadır. Bu anlatım, ilk olarak Yugoslav Halk ordusu anlatımı ile başlamaktadır. Anlatım şöyle devam etmektedir: "Yugoslav Halk Ordusu, isyanı en başından beri destekledi ve ilk başta, gizlice isyancı Sırlara silah dağıttı. Daha sonra ise, açık bir şekilde, Hırvatistan'a karşı uçak ve tanklar ile saldırılar düzenledi ve Bosna Hersek, Karadağ ve Sırbistan'dan asker getirdi". Bu anlatıma ilişkin, Hırvat şehirlerinin, büyük hasar ve yıkıma uğradığı dile getirildi. Ardından, birçok köyün, tamamen yok edildiği ve Sırp olmayan nüfusun,

sınır dışı edildiği veya öldürüldüğü konusunda bilgi verilmektedir. Şehirlerin yıkım fotoğrafları da, metnin yanında yer almaktadır. Fotoğraf 22 altında, ‘‘Bombalanmadan sonra Zadar caddesi’’; Fotoğraf 23 altında, ‘‘Dünya Miras Alanları’nın bir parçası olan ve UNESCO tarafından korunan bir Şehir olan Dubrovnik’in yok edilmesi, yerel ve uluslararası halk arasında öfkeye neden oldu’’ ve Fotoğraf 24 altında, ‘‘Yıkılan Vukovar sokakları’’ cümlesi yer almaktadır.

(Erdelja & Stojaković, *Tragom porŐlosti 8- udŐbenik povijesti u osmom razredu osnovne Őkole*, 2015, s. 215)

Fotoğraf 22: ‘‘1H’’ Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:3

(Erdelja & Stojaković, 2015, s. 215)

Fotoğraf 24: ‘‘1H’’ Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:4

(Erdelja & Stojaković, 2015, s. 215)

Fotoğraf 23: ‘‘1H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf
no:5

Devamında, Hırvat ordusunun kötü durumundan bahsedilmektedir. Anlatım şu şekilde devam etmektedir: Hırvat ordusu, hala kuruluş aşamasındaydı. Bu nedenle, Hırvatistan'ın bazı bölgelerinde kendilerini savunamadı. ‘‘Savunucuların’’, silah, mühimmat ve diğer teçhizatı eksikti. BM, Yugoslavya’ya silah ambargosu ilan etti ve bunun etkisi, daha fazla Hırvat tarafında hissedildi (isyancıların yanlarında iyi silahlanmış bir JNA vardı). Ancak bazı silahlar, Hırvat göçmenlerin yardımıyla ülkeye sevk edildi. Hırvat birimlerinin teçhizatında, 1991 Sonbaharında büyük bir değişim meydana geldi. Birçok JNA kışlası işgal edildi ve büyük miktarda savaş teçhizatı ele geçirildi. (Erdelja & Stojaković, 2015, s. 215)

Kitapta, şehirlerin kuşatıldığı ve saldırılara maruz kaldığı konusu özellikle vurgulanmaktadır. Örneğin, Hırvatistan'ın uzak kuzeydoğusunun, batı Slavonya'nın bir kısmının ve Banovina, Kordun ve Lika'nın büyük bir bölümünün, Dalmaçya hinterladının büyük kısmıyla birlikte Zadar, Drnis ve güneyinde Dubrovnik çevresindeki alanların işgal edildiği belirtilmektedir. Osijek, Vinkovci, Slavosnki Brod, Sisak, Karlovac, Zadar, Gospic, Sibenik ve birçok şehirlerin aylarca bombalandığı konusu üzerinde durulmaktadır. Hırvatistan'ın iki uç noktasındaki, Vukovar ve Dubrovnik'teki çatışmaların, özellikle çok çetin geçtiği belirtilmekte ve bu nedenle kitapta onlara ayrı bir yer verilmektedir. Bu durum şöyle anlatılmaktadır: Dubrovnik, JNA kuvvetleri, Karadağ ve Doğu Hersek'ten gelen bölgesel askeri gruplar tarafından kuşatıldı. Dubrovnik, muazzam bir yıkıma uğradı ve şehir, dramatik koşullarda savunuldu. 1992 yılındaki bir

dizi operasyonla (Čagalj, Vlastica, Konavle), Dubrovnik'in çevresindeki geniş alan, tamamen kurtarıldı.

Örnek kitapta, çatışmaların anlatımında en çok Vukovar çatışması üzerinde durulmaktadır. Ağustos-Kasım 1991 arasında, Vukovar'ın, JNA güçleri, isyancı Hırvat Sırbı ve Sırbistan'dan gelen paramiliter birlikler tarafından kuşatıldığı belirtilmektedir. Gece ve gündüz bombalanmasının, şehri, tanımaz hale getirdiği vurgulanmaktadır. Ardından, halkın, mahzenlerde, bodrumlarda yaşamak zorunda kaldığı anlatılmaktadır. Ayrıca, yaklaşık iki bin Savunucunun, şehri, çok daha iyi bir şekilde silahlanmış saldırgan otuz bin askere karşı savunduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, kitapta, kuşatma sırasında, binlerce Savunucu ve sivilin öldürüldüğü vurgulanmaktadır. Saldırganların ise, 10 binden fazla askeri ve 600 zırhlı aracı kaybettiğinin tahmin edildiği dile getirilmektedir. Bunun yanında aşağıdaki fotoğraf verilmektedir. Fotoğrafın altında ise, "Vukovar su kulesine 600'den fazla füze çarptı, ama yok edilmedi. Şehrin direnişinin sembolü haline geldi. Sırbistan'dan Sırp gönüllüler Vukovar'a düzenlenen saldırıda 'şehri koruduklarını' söylüyorlardı. Sizce kenti kimlerden koruduklarını düşündüler? Bir şehir kuşatma ile nasıl korunur?" metni bulunmaktadır.

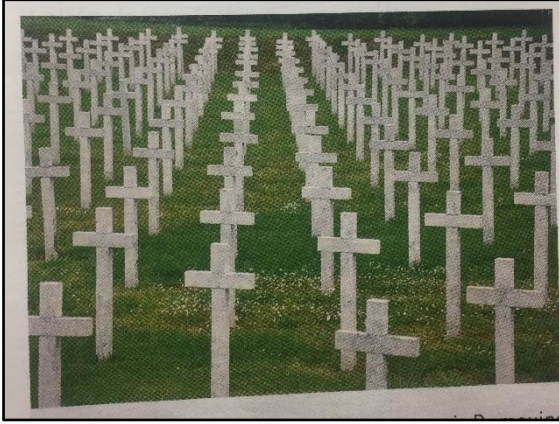
(Erdelja & Stojaković, 2015, str. 216)

Fotoğraf 25: "1H" Örneğinde
Yer Alan Fotoğraf no:6

Aylar süren direnişten sonra, şehrin büyük bir kısmının, 18 Kasım 1991'de düşmanın eline geçtiği ifade edilmektedir. Anlatımlara göre, Savunucuların bir kısmı, küçük gruplar

halinde şehirden çıkmayı başardı, geri kalanlar ise yakalandı. O süreçte, JNA ve Sırp paramiliter güçleri, yaklaşık 260 Savunucu ve sivil öldürdü ve onları, Ovcara'da toplu bir mezara gömdü. Öldürülenlerin çoğu, yaralı idi ve Vukovar hastanesinden alınan diğer mahkumlar bulunuyordu. Geri kalan Sırp olmayan nüfusun, sınır dışı edildiğinden veya kamplara gönderildiğinden bahsedilmektedir. Metnin yanında, aşağıdaki fotoğraflar da bulunmaktadır. Fotoğraf 26: “Vukovar’daki Vatan Savaşı’nın kurbanlarının anıt mezarlığı. 938 beyaz haçın her biri bir kurbanı sembolize eder.”, Fotoğraf 27: “Ovcara Memorial evinden detay. Savaştan önce depolamak için kullanılan hangar, korkunç bir suç mahalline dönüştürüldü. Vukovar’ın düşmesinden sonra, bundan yaklaşık 260 asker ve sivil alındı. Ovcara’da sadece Hırvatlar değil, çok sayıda Sırp, Boşnak ve Macar, bir Fransız ve bir Alman öldürüldü.”

(Erdelja & Stojaković, 2015, s. 217)

Fotoğraf 26: “1H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:7

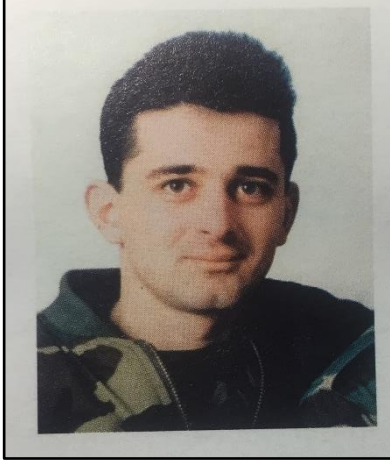

(Erdelja & Stojaković, 2015, s. 217)

Fotoğraf 27: “1H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:8

Anlatımın devamında, Vukovar çatışmasının, Vatan Savaşının gidişatı için stratejik öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü kitaptaki anlatıma göre, Hırvat savunucuları tarafından öngörülemeyen ve şiddetli bir direnişle karşılaşan JNA kuvvetleri ve Sırp isyancılar, Vukovar için birçok asker ve büyük miktarda silah angaje etmek zorunda kalmıştı ve bu durum, Hırvatistan’ın geri kalan bölgelerine yayılmalarını, önemli ölçüde yavaşlatmıştı. Buna ek olarak, “şehrin korkunç görüntüleri dünya kamuoyuna aksettirilmişti ve Hırvatistan Cumhuriyeti’nin uluslararası tanınmasını hızlandırmıştı” diye anlatılmaktadır. Fotoğraf 28: “Damir Tomljanović Gavran. Bir dizi Vatan Savaşı kahramanlarından bir diğeri. Velebit’in yamaçlarında öldürüldü. 2007’den beri

Zagreb'deki bir cadde adını taşıyor. Yaşadığın şehirde, Vatan Savaşı kahramanının adını taşıyan bir sokak var mı?"; Fotoğraf 29: "1991 sonbaharında Vukovar kahraman savunucuları Andrija Maric, Blago Zadro ve Marko Babic";

(Erdelja & Stojaković, 2015, s. 218)

(Erdelja & Stojaković, Tragom poršlosti 8- udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole, 2015, s. 217)

Fotoğraf 28: "1H" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:9

Fotoğraf 29: "1H" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:10

Çatışmalara ilişkin anlatımın devamında, Hırvatistan'ın özgürleşmesine yol açan yıllarda, tahmini 13bin asker ve sivilin öldürüldüğü dile getirilmektedir. Ardından şunlar ifade edilmektedir: "Bölge halkının birçoğu yaralandı ve daha çok da, evlerini terk edenler oldu. Sırp olmayanları öldürerek ve kovarak, sadece Sırpların yaşadığı etnik olarak temiz alanlar yaratılacaktı." (Erdelja & Stojaković, Tragom poršlosti 8- udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole, 2015, s. 217). Kitapta, Hırvatistan'da savaşın devam etmesi, Yugoslav krizini çözme olasılığını ortadan kaldırdığı için Hırvatistan Parlamentosu, 8 Ekim 1991'de, Hırvatistan'ın egemenliği ve bağımsızlığı hakkındaki kararın yürürlüğe girdiğini duyurduğu konusunda bilgi verilmektedir.

Örnek metnin devamında, uluslararası tanınmadan hemen önce, Hırvatistan'ın üçte birinin işgal altında kaldığı bir ateşkes imzalandığı vurgulanmaktadır. Bu bölgeye, "Mavi Miğferler"- Birleşmiş Milletler barış güçleri- konuşlandırıldı. Kitapta, Birleşmiş Milletler barış güçlerinin gelişinin, mevcut durumun dondurulmasına ve kırılğan, çoğu zaman kesintiye uğrayan ateşkese işaret ettiği dile getirilmektedir. UNPROFOR (BM Koruyucu Kuvvetler), Sırp güçlerinin silahsızlandırılmasını sağlamakla ve yerinden edilmiş kişilerin geri gelmelerini kolaylaştırmakla görevlendirildi. Hırvatistan'ın ise,

Sırlara, azınlık haklarının korunacağı garanti vermesi gerekiyordu. İşgal altındaki bölgeler, kademeli olarak Hırvat makamlarının kontrolüne bırakılacaktı. Bu bağlamda, UNPROFOR'un dört yıl içerisindeki görevleri büyük ölçüde yerine getirilmediği şeklinde anlatım yer almaktadır. Yüzbinlerce yerinden edilmiş insanın hâlâ birçoğunun anavatanlarına erişimi olmadığı ve işgal altındaki bölgede insan hakları ihlallerinin ve Sırp olmayan nüfusun sınır dışı edilmesinin devam ettiği şeklinde vurgu yapılmaktadır. Bu anlatımın hemen ardından, Hırvat yönetimin kontrol ettiği bölgelerde de, insan hakları ihlallerinin mevcut olduğu dile getirilmektedir. "Eski subayların daireleri zorla alındı. Birçok Sırp, iyi bir sebep olmaksızın işlerinden kovuldu ve bazılarının varlıklarına, yasadışı bir şekilde el konuldu."

Anlatıma göre, BM kuvvetleri bu görevleri başarıyla yerine getiremediğinden, Hırvat liderliği, bir dizi kurtuluş operasyonu üstlendiği ve böylece, Mayıs-Ekim 1992 arasında Dubrovnik ve güney Hırvatistan'ın kurtarıldığı anlatılmaktadır. Devamındaki anlatıma göre, Hırvatistan'ın pek çok bölgesi, ulaşım bağlantılarını zorlaştıran Sırp işgali altındaydı. Kuzey ve güney Hırvatistan arasındaki bağlantı noktası olan Maslenica bölgesi, Sırp güçleri tarafından kontrol ediliyordu. Bunun üzerine, metinde, 1993 yılı Ocak ayında, Hırvat Ordusunun, Maslenica operasyonu ile Zadar hinterlandını, Maslenica Boğazı'nı ve Zemunik havaalanını kurtardığı dile getirilmektedir. Kuzey ve güney arasında trafik bağlantısı sağlamanın yanı sıra, örnek kitapta, bu operasyonun, özellikle yararlı bir psikolojik etkisinin olduğu vurgulanmaktadır. "Bu durum, BM arabuluculuğunun barışçıl bir çözüme ulaşamaması durumunda, Hırvatistan'ın askeri yollarla toprak bütünlüğüne de ulaşabileceğinin belirtisiydi". O yılın Eylül ayında, Medački džep ve çevresi kurtarıldı.

1995'in başında, uluslararası toplum temsilcileri, Hırvatistan'daki Hırvat ve Sırp taraflarına "Z4" olarak bilinen bir anlaşma planı önerdiler. Kitapta, Z4 anlaşmasının, Republika Srpska Krajina bölgesi için yüksek derecede özerklik sağlamasına rağmen, Sırp temsilcileri tarafından reddedildiği, "daha spesifik olarak, hiç dikkate bile almadıkları", vurgulanmaktadır. Bu plana göre, Hırvatistan Cumhuriyeti'nde, özerk bir Krajina eyaleti olacaktı. Bir başkanı, parlamentosu ve mahkemeleri bulunacaktı. Bunun dışında, anlatımda, Sırp tarafının bu plana göre eğitim, kültür, turizm, ticaret, vergiler ve polis (yani kendi polis gücü) konusunda özerkliğe sahip olacakları konusu üzerinde durulmaktadır. Ek olarak, kendi sembollerine (bayrak ve arması) ve ayrı bir para birimine

de sahip olabilecekleri dile getirilmektedir. Hırvatistan Cumhuriyeti ise, (BiH'ye doğru olanlar dahil) sınırları kontrol edecek ve Krajina'nın beş yıl içinde askersizleştirilmesi gerekecekti. Bu anlatımın ardından, "Sırp müzakerecilerin uyuşmazlığı, Hırvat liderlere, kurtuluş operasyonlarını üstlenmeleri için uluslararası toplumdan (özellikle ABD'den) örtük izin geldi" cümlesi geçmektedir.

Anlatımın devamında iç savaşa ilişkin gelişmeler şu şekilde aktarılmaktadır: Mayıs 1995'te, Hırvat Ordusu, batı Slavonya bölgesini, 'Bljesak' isimli askeri polis operasyonu sayesinde kurtardı ve böylece araçların, Posavina trafik yolundan geçmesini mümkün kıldı. Operasyon, sadece birkaç gün sürdü. Kitapta, Sırp güçlerinin, kısmen yok edildiği, kısmen ele geçirildiği ve kısmen de Bosna'ya çekilmeye zorlandığı belirtilmektedir. Çok sayıda silah ve askeri teçhizatın da ele geçirildiğinden bahsedilmektedir. Bunun üzerine, anlatımda, operasyondan sonra, bazı Sırp sivillerinin, Hırvatistan'dan ayrıldığı ve Bosna-Hersek'e taşındığı dile getirilmektedir. Ardından, misilleme olarak, Sırpların, Zagreb, Sisak, Karlovac ve Kutina gibi birçok şehri bombaladığı ve bu saldırılar sırasında onlarca kişinin öldürüldüğü vurgulanmaktadır.

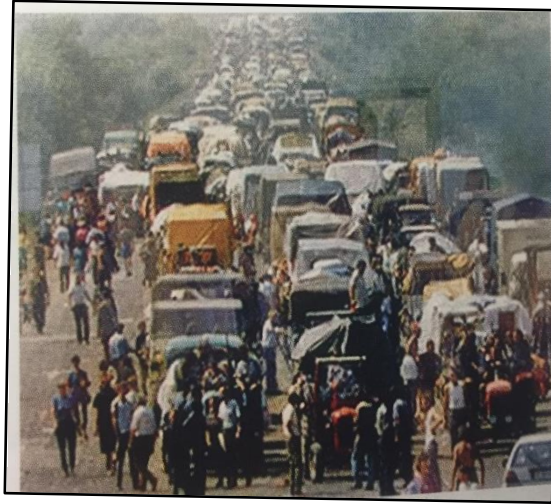
Bljesak Operasyonunun ardından, kitapta, Oluja operasyonu anlatılmaktadır. Sırp işgali altındaki Hırvat topraklarının geri kalanının, Ağustos ayında Oluja Operasyonu sayesinde kurtarıldığı belirtilmektedir. Daha geniş bir alanda olmasına rağmen, Oluja da, Bljesak gibi, Hırvat Ordusunun zaferiyle sadece birkaç gün içerisinde tamamlandığı dile getirilmektedir. Kitapta, operasyonun başarısının, büyük ölçüde istihbarat çalışması sayesinde ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Ardından, operasyonun ikinci gününde, sabah vakti en önemli başarının elde edildiği belirtilmektedir: 7nci ve 4ncü Muhafız Tugayı, Knin'i kurtardı. Anlatımda, Knin'in, Sırp isyanının yayılmasının merkezi olduğundan, bu başarının, büyük bir psikolojik ve sembolik önemi olduğu vurgulanmaktadır.

Dört yıl süren savaş ve aşikâr bir ateşkesin ardından, gerginliğin nihayet azaldığı anlatılmaktadır. Sadece 48 saatte, "neredeyse anlaşılmaz bir şekilde", barışın oluştuğu belirtilmektedir. Hırvatistan Cumhuriyeti'nin toplam alanının neredeyse %20'si kurtarılan Oluja operasyonunda, 196 Hırvat askerinin öldürüldüğü, Sırp tarafında ise kayıpların üç kat daha yüksek olduğu dile getirilmektedir. Anlatımda, Oluja operasyonundaki zaferin, yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşünün ve ekonomik

iyileşmenin yanı sıra, Hırvatistan'ın trafik bağlantısının başlamasını sağladığının altı çizilmektedir.

Son olarak, kitapta Sırp tarafının bölgeden ayrılması konusunda bilgi verilmektedir. Oluja sürecinde, Sırp yetkililerin, Sırp bölgesindeki Sırp nüfusunu, organize bir şekilde tahliye etmeye başladıkları dile getirilmektedir. Yenilgiden sonra, işgal altındaki bölgelerde yaşayan Sırp nüfusunun neredeyse tamamını, Hırvatistan'dan ayrıldığından bahsedilmektedir. Bununla ilişkin fotoğraf da bulunmaktadır. Fotoğrafın altında şu açıklama yazılmaktadır:

“Oluja sırasında ve sonrasında Sırp nüfusunun çoğunluğu, Hırvat güçlerin kurtardığı bölgeyi terk etti. Sırp ve Hırvat kamuoyu bu olayın nedenleri hakkında farklı görüşlere sahip. Sırbistan'da hakim görüş, Sırp'ların Hırvatistan'dan kovulduğu yönünde, Hırvatistan'da hakim görüş ise, liderliklerinin davetine gittikleri yönündedir. Sizce neden iki taraf aynı olayı tamamen farklı bir şekilde yorumluyor? Başka farklı şekillerde yorumlanan geçmiş olayları biliyor musunuz?” (Erdelja & Stojaković, Tragom poršlosti 8- udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole, 2015, s. 223)

(Erdelja & Stojaković, 2015, s. 223)

Fotoğraf 30: “1H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf
no:11

Kitapta, Oluja'nın sonlarına doğru ve sonrasında, kurtarılan bölgede, Sırp sivillerinin öldürüldüğü belirtilmektedir. Bunların, çoğunlukla evlerinden ayrılmak istemeyen ve tehdit oluşturmayan yaşlılar olduğu dile getirilmektedir. Mülteci Sırp'ların mülklerini yağmalama ve imha etme vakalarının da bildirildiği konusunda bilgi verilmektedir.

Bunun üzerine, anlatımda, her ne kadar bireyler, bu tür davranışlar için yasal olarak cezalandırılrsa da, Hırvat yetkililerin, bu suçları önleyecek kadar enerjik olmadıkları ve bu olaylara, uygun şekilde tepki vermedikleri yönünde bir izlenim yayıldıklarından bahsedilmektedir.

Oluja ve Bljesak hızlı ve başarılı operasyonlarını takiben, Hırvat yetkililerinin, benzer şekilde Doğu Slavonya ve Baranja bölgelerini kurtarmaya çalışacağı oldukça açıktı. Durumun farkında olan Sırp liderleri, müzekere etmeyi kabul ettiler. Hırvatistan toprakları, barışçıl bir şekilde yeniden bütünleşti. Böylece bu konudaki anlatımda tamamlanmış olmaktadır.

3.3.2.1.2.3. Bosna Hersek

Bosna Hersek'teki çatışmalar hakkında daha az bilgi verilmektedir. Anlatım, "Nisan 1992'de Sırp güçleri, Bosna-Hersek'e karşı da bir saldırı başlattı" cümlesi ile başlamaktadır. Savaşın ilk kısmında, Boşnak ve Hırvat güçlerin, JNA tarafından güçlendirilen Bosnalı Sırlara karşı birlikte savaştıkları ifade edilmektedir. Metnin devamında, bir yıl sonra, Boşnaklar ve Hırvatların birbirlerine karşı, Bosna Hersek'in bazı bölgelerinde savaştıkları dile getirilmektedir. "Uluslararası kamuoyunda, Bosnalı Hırvatların, Zagreb'deki Hırvat yetkililerin doğrudan etkisi altında oldukları yönünde görüş hüküm sürdüğünden, bu çatışma, Hırvatistan'ın, o zamanki uluslararası pozisyonu üzerinde belirgin bir olumsuz etkiye sahipti.". Metnin yanında, "Savaşla yıkılan Sarajevo" cümlesi ile aşağıdaki fotoğraf yer almaktadır.

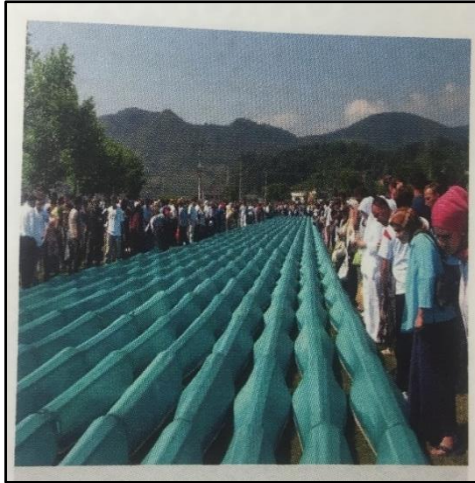

(Erdelja & Stojaković, , 2015, s. 218)

Fotoğraf 31: ‘‘1H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:12

Kitapta, Bosna Hersek’teki çatışmalarda, sivil nüfus ve kültürel anıtların ciddi bir şekilde zarar gördüğü (özellikle İslami kültürel anıtlar) belirtilmektedir. Bunun yanında, Bosna Hersek’teki savaşta, 150binden fazla insanın öldüğünün ve yerinden edilmiş kişilerin sayısının ise daha da fazla olduğunun tahmin edildiği de dile getirilmektedir. Özellikle, Bosna savaşının en büyük katliamının, Srebrenica katliamı olduğu belirtilmektedir, ‘‘General Ratko Mladic liderliğindeki Sırp ordusu, sekiz binden fazla esir Müslüman erkek ve çocuğu öldürdü.’’ cümlesiyle anlatılmaktadır. Bu bağlamda, Srebrenica’daki tabutların fotoğrafı verilmektedir. Altında şu açıklama verilmektedir:

‘‘Srebrenica’da öldürülen beş yüzden fazla tespit edilen Bosnalı sivilin cenaze töreni (2006). 2003 yılında Srebrenica katliamının kurbanlarına yapılan anma töreninin açılışında ABD Başkanı Bill Clinton şunları söyledi: "İktidarı isteyen kötü insanlar, bu iyi insanları sadece kendileri oldukları için öldürdü. Soykırım yoluyla güç aradılar. Ancak Srebrenica, Avrupa’daki soykırımın sonunun başlangıcıydı. Bu korkunç suçu hatırlıyoruz çünkü unutmaya cesaret edemiyoruz, çünkü çoğu çocuk olan masum hayatlara saygı göstermeliyiz.’’ (Erdelja & Stojaković, 2015, str. 219)

(Erdelja & Stojaković, 2015, str. 219)

Fotoğraf 32: ‘‘1H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:13

Bosna Hersek'teki çatışmaya ilişkin anlatımın devamında, Temmuz 1995'te Hırvat Ordusu ve Bosna Hersek Ordusu ittifakı konusunda resmi anlaşmaya varıldığı dile getirilmektedir. Hırvat güçleri ve Bosna-Hersek Ordusu, Bosna-Hersek topraklarının yaklaşık 5bin km²'sini kurtardı. Bosna-Hersek'teki çatışmanın, 1995 yılında, ABD'nin Dayton kasabasında bir barış anlaşmasının imzalanmasıyla sona erdiği belirtilmektedir.

Anlatıma göre, ‘‘Dayton Anlaşmasını eleştirenler, Sırbistan'ın ödüllendirildiğine inanıyor, çünkü anlaşma, güçlerin durumunu "dondurdu". Bu anlaşma ile Bosna-Hersek, Boşnak-Hırvat ve oldukça fazla bağımsızlığa sahip Sırp bölgelerine ayrılmıştır. Savaş öncesi, Bosna-Hersek'in nüfusunun, sadece %33'ünü oluşturduğuna rağmen, bölgenin %49'u, Bosnalı Sırlara ait oldu.’’

3.3.2.1.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

Hırvatistan'da ve Bosna Hersek'te yaşanan çatışmalara ilişkin anlatımda, savaşın bıraktığı etkilerin yanında, ayrı bir bölümde, ayrıca da Vatan Savaşı'nın bıraktığı etkiler üzerinde durulmaktadır. Vatan Savaşı'nda yaklaşık 16bin Hırvat askeri, polis memuru ve sivilin öldürüldüğü veya kaybolduğu dile getirilmektedir. Krayina Sırp Cumhuriyeti Ordusu'nun ve işgal altındaki bölgelerdeki sivillerin sayısının altı binden fazla olduğunun tahmin edildiği ifade edilmektedir. Anlatımın devamında, şu cümlelere yer verilmektedir: ‘‘Daha büyük sayıda insan yaralandı ve birçoğu sakatlandı. Birçok Hırvat askeri ve sivil, esaret altına alındı ve bugün de, onlar hakkında hiçbir şey bilinmiyor’’.

Savaş kayıplarının psikolojik etkilerinin de, özellikle ağır olduğu vurgulanmaktadır: ‘‘Ölümler ve kayıp olanlar için yas tutma, savaştan yıllar sonrasında da hissedilen, savaş katılımcılarının ve sevdiklerinin hayatlarını belirleyen savaş travmaları ve dehşetler.’’

Yüz binlerce insanın evlerinden sürülmüş olmasının da, savaşın etkilerinden biri olduğu dile getirilmektedir. Savaştan sonra mültecilerin bir kısmının geri dönüşü zordu, çünkü evleri savaşta yıkılmıştı. Birçok köy ve Vukovar gibi şehirlerin tamamı yok edildi. Savaşın toplam hasarı, 32,5 milyar Avro veya yaklaşık 240 milyar Kuna olarak tahmin ediliyordu. Ekonominin, bazı bölgelerde mahvoluşu da, sürgünlerin geri dönüşünü yavaşlattı.

Doğrudan etkisine ek olarak, Vatan Savaşının, dolaylı olarak Hırvatistan Cumhuriyetinin nüfusunda (doğum oranı, göç) azalmaya neden olduğundan bahsedilmektedir. 2001

Nüfus Sayımına göre, nüfusun, 4,784,265'ten (1991 nüfus sayımı) 4,347,460'a veya neredeyse %8 oranında düştüğü görülmekteydi. Anlatımın devamında, Sırp isyancı güçlerinin ve JNA tarafından uygulanan etnik temizlik politikası nedeniyle, Hırvatistan'ın belirli bölgelerinin etnik bileşimi önemli ölçüde değiştiği ve Oluja'dan sonra, Sırp nüfusunun çoğunluğunun ayrılması nedeniyle tüm ülkenin etnik bileşiminin değiştiği belirtilmektedir.

3.3.2.1.4. İsmi Geçen Aktörler

İncelenen örnek metinde, çok sayıda isimler geçmektedir. Bunlar, Ivica Račan, Franjo Tuđman, Stjepan Mesić, Josip Jović, Blago Zadro, Siniša Glavašević, Mile Dedaković Jastrež, Branko Borković, Andrija Marić, Marko Babić, Damir Tomljanović Gavran, Rudolf Perešin, Mladen Markač, Ante Gotovina, Slobodan Milošević, Ratko Mladić, Milan Martić ve Alija Izetbegović.

Ivica Račan'ın, Hırvatistan Komünistler Birliği'nin yeni başkanı olduğu belirtilmektedir. Stjepan Mesić'in ismi ise, iki kez geçmektedir. İlkinde, yeni yönetimde, başbakan olarak seçildiği ifade edilmektedir. İkincisinde ise, politik inançları nedeniyle sosyalist Yugoslavya'da hapiste olduğu dile getirilmektedir.

Franjo Tuğman'ın ismi, toplamda beş kez geçmektedir. İlki, konu başlamadan önce, ön sayfada yer almaktadır: "İkinci Dünya Savaşında Partizan hareketine katıldı ve savaşın sonra Sosyalist Yugoslavya'da yüksek askeri ve siyasi görevler üstlendi. 1970'lerin başında, rejimle çatıştı ve iki kez hapse mahkûm edildi. HDZ'yi 1989'da benzer düşünen bir grup insanla kurdu. Ardından, Bağımsız Hırvatistan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı oldu." İsmi ikinci kez, metin içerisinde, Hırvatistan'ın Cumhurbaşkanı olduğu dile getirilirken geçmektedir. Üçüncü kez, yan kutucuk içerisinde, hapiste kaldığını ve Cumhurbaşkanı olduğunu tekrardan belirterek, aşağıdaki bilgilere yer verilmektedir:

"Tuğman'ın en büyük başarıları, liderliği altında Hırvatistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına kavuşması ve tüm Hırvat bölgesi üzerinde egemenliğin kurulmasıdır. Öte yandan, eleştirmenler onu en çok otoriter bir yönetim biçimi, devletin yavaş demokratikleşmesi, medya üzerindeki baskı ve özelleştirmenin sorunlu bir şekilde uygulanması nedeniyle eleştirdi. Hırvat sosyalist rejiminden kalan işletmeler, Vatan Savaşı sırasında her zaman açık olmayan bir şekilde ve istismar için çok fazla yer

birakarak özelleştirildi. Yeni sahiplerine satıldıktan sonra, birçok işletme kapılarını kapattı ve işçileri sokağa attı. Yeni sahipler genellikle yalnızca işletmenin bulunduğu arazi veya tesislerle ilgileniyordu.”

Dördüncü kez ismi, altı Cumhuriyetin Cumhurbaşkanı gösteren bir fotoğraf altında geçmektedir. Beşinci kez ise, Dayton Anlaşmasını imzalayanlardan birisi olduğu belirtilirken ifade edilmektedir.

İncelenen örnek metinde, kahraman olarak nitelendirilen çok sayıda isim vardır. Bunlar; Josip Jović, Blago Zadro, Siniša Glavašević, Mile Dedaković Jastrebović, Branko Borković, Andrija Marić, Marko Babić, Damir Tomljanović Gavran ve Rudolf Perešin’dir.

Mladen Markač ve Ante Gotovina’nın, Oluja askeri operasyonu sırasında ve sonrasında Sırp nüfusuna karşı işlenen savaş suçlarıyla suçlandığına dair bilgi verilmektedir. “Uzun bir yargılama süreci sonrasında, 2012’de tüm suçlamalardan beraat ettiler ve Hırvatistan’a geri döndüler.” denilmektedir. Bu metnin ardından, “Gotovina ve Markač’ın beraat etmesi, Hırvatistan’da bir coşku dalgası ve Sırbistan’da bir kızgınlık dalgası yarattı. Neden böyle olduğunu düşünüyorsun?” diye soru geçmektedir.

Slobodan Milošević’in ismi, sekiz kez geçmektedir. İlkinde, yönetime onun gelişi ile Yugoslavya’daki durumun daha da karmaşıklaştığı söylenerek geçmektedir. İkincisinde, Cumhurbaşkanı gösteren fotoğrafın altında durmaktadır. Üçüncüsü, JNA’nın doğrudan Onun etkisi altında olduğu belirtilirken geçmektedir. Dördüncü olarak, kurulan Krayina Sırp Cumhuriyeti’nin başına gelen kişilerin, Ona sadık olduğu dile getirilmektedir. Beşincisi, Slovenya’da olan çatışmayı anlatan metinde geçmektedir. Yani, metinde, Milošević ve JNA liderliğinin, Büyük Sırbistan yaratma projesine odaklandıkları belirtilmektedir. Altıncı olarak, Milošević ve JNA’nın, Hırvatistan’ın, kendi topraklarının tümünde bağımsız olmasına izin vermedikleri şeklinde geçmektedir. Yedincisinde, Dayton Anlaşmasını imzalayanların arasında olduğu yazılmaktadır. Son olarak, ismi, Haag’da suçlu mahkûm olarak dile getirilmektedir.

Ratko Mladić’in ismi, Bosna Hersek’te yaşanan çatışmalara ilişkin anlatımlarda geçmektedir. Örneğin, “General Ratko Mladić liderliğindeki Sırp ordusu, sekiz binden fazla esir Müslüman erkek ve çocuk öldürdü.” denilmektedir. Milan Martić’in ismi ise, “Krayina Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı 35 yıl hapis cezasına çarptırıldı (diğer şeylerin yanı sıra, 1995’teki Bljesak Operasyonu sırasında, Zagreb’in işgal etmesini

emrettiğini, övünerek televizyon kameralarının önünde söylediği için))” cümlesinde geçmektedir.

Alija Izetbegović’in ismi, örnek metinde bir kez geçmektedir. Dayton Anlaşmasını imzalayanların arasında olduğu belirtilmektedir.

3.3.2.1.5. Değerlendirmeler / Görüşler

3.3.2.1.5.1. İmajlar

3.3.2.1.5.1.1. Sırp Tarafı

Sırp tarafına yönelik gruplandırılabilir ifadeler, ‘Sırp nüfusu’, ‘Yugoslav Halk Ordusu’, ‘Sırp uyruklu polisler’, ‘Sırp medyası’, ‘Sırp güçleri’ ve ‘Bosna, Sırbistan ve Karadağ’dan gelen Sırp paramiliter gruplar’dır. İmajlar olarak da, ‘Büyük Sırbistan planını gerçekleştirmek isteyen’, ‘isyancı’, ‘isyancıları silahlandıran’, ‘korkutan’, ‘Hırvat karşıtı propaganda yayan’, ‘kuşatan’, ‘çatışan taraflardan bir tanesi’, ‘öldüren’, ‘saldıran’, ‘düşman’, ‘insan haklarını ihlal eden’, ‘nüfusun organize tahliyesi’ ve ‘mağdur’ imajları bulunmaktadır.

‘Büyük Sırbistan planını gerçekleştirmek isteyen’ imajı, toplamda altı kez geçmektedir. Birincisi, Sırp entelektüellerin yayınladığı Memorandum’dan alınan metinde gösterilmektedir. İkincisi, Sırp milliyetçileri o zaman, (...) Büyük Sırbistan yaratma fikrini savundular (...) tüm Sırpı tek bir devlette birleştirmek istediler” cümlesinde yatmaktadır. Üçüncüsü, Slovenya’da olan çatışmaya ilişkin anlatımda yatmaktadır: ‘Milošević ve JNA liderliği Yugoslavya’yı korumayı bıraktığını ve Büyük Sırbistan yaratma projesine odaklanmak istediklerini...’. Dördüncüsü, ‘Milošević ve JNA, (...) Sırp "özerk bölgelerini" ayırmayı planladılar. Bu, 19. yüzyılın Büyük Sırp siyasetinin yeniden inşasıydı, diğer uluslara bakılmaksızın "tüm Sırpıların bir ülkede yaşamaları" gayretiydi” metninde bulunmaktadır. Beşincisi, ‘Büyük Sırbistan yaratma planının parçası olarak’, ‘Sırp olmayanları öldürerek ve kovarak, sadece Sırpıların yaşadığı etnik olarak temiz alanlar yaratılacaktı.’” cümlesinde de, bu imaj yer almaktadır. Son olarak, savaşın sonuçlarını anlatan kısımda bulunmaktadır, ‘Sırp isyancı kuvvetleri ve JNA tarafından uygulanan etnik temizlik politikası nedeniyle...’.

‘İsyancı’ imajı, Hırvatistan’da olan çatışmaların anlatımında birçok yerde bulunmaktadır, genelde ‘isyancı Sırlar’ ifadesi kullanılmaktadır. Ancak, Hırvatistan’daki Sırların sadece bir kısmının isyan ettiğini belirtmenin önemli olduğu da vurgulanmaktadır. ‘İsyancıları silahlandıran’ imajını, Yugoslav Halk Ordusu taşımaktadır. Bu imaj, bu cümlede açıkça gözükmektedir:”Çatışmayı engellemeye çalıştığı gerekçesi ile JNA, çatışan taraflar arasında tampon bölge “rolü” oynadı, ama aslında isyancıları silahlandırıyor”. Yugoslav Halk Ordusu, Sırp tarafı bağlamında analiz edilmektedir, çünkü metinde, JNA’nın yönetim kadrosunun çoğunluğunun, Sırlardan oluştuğu ve doğrudan Belgrad’daki yetkililer (yani Slobodan Milošević) tarafından etki altında tutulduğu ifade edilmektedir.

‘Korkutan’ imajı, Sırp medyası için kullanılmaktadır. Metinde, Sırp medyası, Hırvatistan Cumhuriyeti’nin, Ustasha NDH’ye, giderek daha çok benzemeye başladığını belirterek, Hırvatistan’daki Sırp nüfusunu korkutuyordu ve “hayatta kalmak istiyorlarsa silah almaları gerektiğini söylüyorlardı” diye belirtilmektedir. Bunun yanında, “Sırp basını ve televizyonu, Ustasha suçlarının görüntülerini göstererek insanları yeni zulümle karşılaşılacağı yönünde korkutuyordu.” metni de geçmektedir. Bundan doğan imaj da, ‘Hırvat karşıtı propaganda yapan’ idi ve metinde, bunu, Belgrad’ın istediğine dair bilgi verilmektedir.

‘Kuşatan’ imajı da, çatışmalara ilişkin anlatımların neredeyse tamamında verilmektedir. Bu imaj ile Yugoslav Halk Ordusu ve diğer ülkelerden getirilen paramiliter güçler tanımlanmaktadır. Bir yerde de, ‘Sırp kuşatılması’ olarak da geçmektedir. ‘Çatışan taraflardan bir tanesi’ olan imajı, ilk kez çatışmalara ilişkin yapılan anlatımlarda geçmekte ve Sırp uyruklu polisler için kullanılmaktadır. Onun yanında, Slovenya çatışmasında da, JNA için ifade edilmektedir.

‘Öldüren’ imajı, doğrudan cümle içerisinde iki kez kullanılmaktadır. Birincisi, ‘O süreçte, JNA ve Sırp paramiliter güçleri, yaklaşık 260 Savunucu ve sivili öldürüp, Ovcara’da toplu bir mezara gömdüler” cümlesinde yatmaktadır. İkincisi ise, Bosna-Hersek’te yaşanan çatışmalara ilişkin anlatımda yer almaktadır: “General Ratko Mladic liderliğindeki Sırp ordusu, sekiz binden fazla esir Müslüman erkek ve çocuk öldürdü”. ‘Saldıran’ imajı, birçok yerde bulunmaktadır. İlk olarak, JNA’nın Hırvatistan’a saldırdığı anlatımda görülmektedir: “ JNA (..) Hırvatistan’a karşı uçak ve tanklar ile saldırılar

yaparak...”. Daha sonra, birçok şehrin bombalanmasına yönelik anlatımlarda da, bu imaj kullanılmaktadır. JNA ve paramiliter, bu “çok daha iyi silahlı saldırgan otuz bin askerinden...” cümlede de, saldıran imajı taşımaktadır. Bunun yanında, Bosna-Hersek çatışmalarında da, Sırp güçleri, bu imajı ile tanımlanmaktadır. En son olarak, “Misilleme olarak, Sırp topçular (...) birçok şehri bombaladı” cümlesinde bulunmaktadır. ‘Düşman’ imajı, bir cümlede bulunmaktadır: ‘Aylar süren direnişten sonra, şehrin (Vukovar) çoğu, 18 Kasım 1991’de düşmanın eline geçti.’. ‘İnsan haklarını ihlal eden’ imajı, ‘İşgal altındaki bölgede, insan hakları ihlalleri ve Sırp olmayan nüfusun sınır dışı edilmesi devam etti’ cümlesinde bulunmaktadır. ‘Nüfusun organize tahliyesi’ imajı ise, ‘Oluja sürecinde yetkililer, Sırp bölgesindeki Sırp nüfusunu organize bir şekilde tahliye etmeye başladı’ cümlesinde yer almaktadır.

‘Mağdur’ imajı, birçok yerde görülmektedir. İlki, Vukovar çatışmasına ilişkin anlatımda yer bulmaktadır: ‘Saldıranların ise, 10.000’den fazla askeri ve 600 zırhlı aracı kaybettiği tahmin edilmektedir.’. İkincisi, ‘Sırp güçleri kısmen yok edildi, kısmen ele geçirildi ve kısmen Bosna’ya çekilmek zorunda kaldı’ cümlesinde bulunmaktadır. Üçüncüsü, ‘Sırp tarafında ise kayıplar üç kat daha yüksekti.’ cümlesidir. Dördüncüsü, ‘Oluja’nın sonlarına doğru ve sonrasında, kurtarılan bölgede, Sırp siviller öldürüldü. Çoğunlukla evlerinden ayrılmak istemeyen ve bir tehdit oluşturmayan yaşlılar idi. Mülteci Sırpların mülklerini yağmalama ve imha etme vakaları da bildirildi.’. Beşincisi ise, savaşın sonuçlarını anlatan kısımda verilmektedir: ‘Krayina Sırp Cumhuriyeti Ordusu’nun ve işgal altındaki bölgelerdeki sivillerin sayısının altı binden fazla olduğu tahmin edilmektedir.’

3.3.2.1.5.1.2. *Hırvat Tarafı*

Hırvat tarafına ait olarak ‘Hırvat polisi’, ‘Hırvat ordusu’, ‘bazı siyasetçiler’, ‘yönetim’, ‘Hırvat şehirleri’ ve ‘Hırvat güçleri’ gibi kavramlar kullanılmaktadır. Bu kavramlarda, ‘mağdur’, ‘çatışan taraflardan bir tanesi’, ‘Savunucu’, ‘kurtarıcı’, ‘kahraman’, ‘başarı ve zafer’, ‘kuşatılan’, ‘Hırvat karşıtı propagandaya katkı’, ‘mahvolan şehirler ve köyler’, ‘ordusu ve silahları daha az olan’ ve ‘insan haklarını ihlal eden’ imajlar mevcuttur.

‘Mağdur’ imajı, yedi kez bulunmaktadır. Birincisi, Plitvica Gölünde olan çatışmada, Hırvat polisi olan Josip Jovic’in öldürüldüğünü anlatan metinde geçmektedir ve bu imaj, yanında verilen fotoğraf ile güçlendirilmektedir. İkincisi, Borovo Selo’da olan çatışmada,

12 Hırvat polisin öldürüldüğünü ve çok sayıda yaralının bulunduğunu belirten metinde bulunmaktadır. Üçüncüsü, Vukovar kuşatması sırasında binlerce savunucu ve sivilin öldürüldüğü dile getirilirken verilmektedir. Dördüncüsü, Vukovar'ın çoğu, JNA ve Sırp paramiliter güçlerin eline düştüğünde, ‘yaklaşık 260 Savunucu ve sivil öldürdü ve onları Ovcara'da toplu bir mezara gömdüler’ anlatımında yatmaktadır. Beşincisi, Oluja operasyonu sırasında 196 Hırvat askerin öldüğü belirtilirken verilmektedir. Altıncısı, Vatan Savaşının sonuçlarını ve etkisini anlatan kısımda verilmektedir: ‘‘Vatan Savaşı’nda yaklaşık 16bin Hırvat askeri, polis memuru ve sivil öldürüldü veya kayboldu.’’ ve ‘‘Birçok Hırvat askeri ve sivil esaret altına alındı ve bugün de onlar hakkında hiçbir şey bilinmiyor.’’. Son olarak mağdur imajı, Savaşın, Hırvatistan’ın toplam nüfusunun azaldığı belirtilen anlatımda yer almaktadır.

‘Çatışan taraflardan bir tanesi’ olarak Pakarac ve Plitvica Gölünde olan çatışmaları anlatan metinlerde, Hırvat polisi, bu imajı taşımaktadır. Bu imajı, Bosna Hersek’teki çatışmalara ilişkin anlatımda ‘Hırvatlar’ da taşımaktadır.

‘Savunucu’ imajı, örnek metinde, genelde Hırvat ordusu yerine geçen terim olarak kullanılmaktadır. ‘Kurtarıcı’ imajı, Maslenica, Medacki Dzep, Bljesak ve Oluja operasyonlarında, Hırvat ordusu için söylenmektedir. ‘Kahraman’ imajı, genelde metnin yanında bulunan askeri kahraman fotolarda verilmektedir. ‘Başarı ve zafer’ imajı, birkaç yerde geçmektedir. Bu imaj, ilk olarak ‘‘birçok JNA kışlası fethedildi ve büyük miktarda savaş teçhizatı ele geçirildi’’ metninde yer almaktadır. Bu imaj, Oluja ve Bljesak operasyonlarına ilişkin anlatımlarda da mevcuttur: ‘‘Oluja da, Bljesak gibi, Hırvat Ordusunun zaferiyle sadece birkaç gün içinde tamamlandı. Operasyonun başarısı büyük ölçüde istihbarat çalışması sayesindeydi...’’, ‘‘Operasyonun ikinci gününde sabah en önemli başarı elde edildi...’’, ‘‘bu başarının büyük psikolojik ve sembolik önemi vardı’’ ve ‘‘Oluja operasyonundaki zafer, yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşünün ve ekonomik iyileşmenin yanı sıra Hırvatistan'ın trafik bağlantısının başlamasını sağladı’’. ‘Kuşatılan’ imajı da, çatışmaya ilişkin anlatımların neredeyse tamamında bulunmaktadır.

‘Hırvat karşıtı propagandaya katkı’ imajı olarak, bazı Hırvat siyasetçilerin uygun olmayan ifadeleri ile Hırvat karşıtı propagandasına katkıda bulunduğu dile getirilen metinde geçmektedir.

‘Mahvolan Hırvat şehirler ve köyler’ imajı, çatışmaya ilişkin anlatımlarda bulunmaktadır ve bu durum, çeşitli fotolar ile desteklenmektedir. Örneğin, ‘‘Hırvat şehirleri, büyük hasar ve yıkıma uğradı. Birçok köy, tamamen yok edildi...’’ ve ‘‘şehrin korkunç görüntüleri dünyayı dolaştı...’’. ‘Ordusu ve silahları daha az olan taraf’ imajı, iki kez geçmektedir. Birincisi, ‘‘Savunucuların silah, mühimmat ve diğer teçhizatı eksikti. BM, Yugoslavya'ya silah ambargosunu ilan etti ve bunun etkisi, daha fazla Hırvat tarafında hissedildi (isyancıların yanlarında iyi silahlanmış bir JNA vardı).’’ metinde bulunmaktadır. İkincisi ise, ‘‘Yaklaşık iki bin Savunucu, şehri, çok daha iyi silahlı teçhizata sahip olan saldırgan otuz bin askerden savunuyordu.’’ olan metinde yer almaktadır.

‘İnsan haklarını ihlal eden’ imajlar, Hırvat yönteminin kontrol ettiği bölgelerde de gerçekleştiğini dile getiren metinde bulunmaktadır: ‘‘(...) eski subayların daireleri zorla alındı. Birçok Sırp, iyi bir sebep olmaksızın işlerinden kovuldu ve bazılarının varlıklarına yasadışı bir şekilde el konuldu’’.

3.3.2.1.5.1.3. Boşnak Tarafı

Boşnak tarafında, Boşnak güçleri, Boşnaklar, Müslüman erkek ve çocukları gruplaştırmak mümkündür. İmajlar olarak da, ‘çatışan taraflardan bir tanesi’ ve ‘mağdur’ imajlarıdır. ‘Çatışan taraflardan bir tanesi’ imajı, Boşnak güçleri ve Boşnaklar için kullanılmaktadır. ‘Mağdur’ imajı ise, Müslüman erkek ve çocukları kastetmektedir: General Ratko Mladic liderliğindeki Sırp ordusu, sekiz binden fazla esir Müslüman erkek ve çocuk öldürdü.

3.3.2.1.5.1.4. Karadağ Tarafı

Karadağ tarafı hakkında çok bilgi bulunmamaktadır. Sırbistan ile yeni Yugoslavya devletini oluşturduğu anlatımın yanında, Dubrovnik çatışmasının anlatımında Karadağ’dan bahsedilmektedir. JNA ve Karadağ Bölge Savunma güçleri tarafından Dubrovnik’in kuşatıldığı anlatılmaktadır. Devamında, bu kuşatma sırasında, şehrin ‘‘korkunç imhalara’’ uğradığı belirtilmektedir. Bundan dolayı, Karadağ tarafının ‘‘kuşatan’’ ve ‘‘imha eden’’ imajları bulunmaktadır.

3.3.2.1.5.2. Anlatıma İlişkin Düşünceler

Suç işleyen taraf olarak, bu örnek kitapta Sırp, Karadağlı ve Hırvat tarafına dair bilgiler verilmektedir. Boşnak tarafının işlediği suçlar hakkında herhangi bir anlatım mevcut değildir. Kitapta, en çok suç işleyen olarak Sırp tarafı gösterilmektedir. Sırp tarafına ‘korkutan’, ‘öldüren’, ‘saldıran’, ‘düşman’, ‘kuşatan’ ve ‘insan haklarını ihlal eden’ imajları gibi imajlar verilmektedir. Sırp tarafının bu imajları, nerdeyse tüm anlatım boyunca verilmekte ve suçların faillerini belli edecek şekilde aktarılmaktadır. Karadağ tarafı da, ‘kuşatan’ ve ‘imha eden’ imajlar ile tanımlanmaktadır. Hırvat tarafı ile ilişkili anlatımda, doğrudan fail belirtilmeden, Hırvat yönetiminin altında olan bölgelerde de insan haklarının ihlal edildiği dile getirilmektedir.

Kitapta, mağduriyetleri ifade edilen taraflar olarak Hırvat, Boşnak ve Sırp tarafı gösterilmektedir. Karadağlıların mağduriyeti hakkında bir bilgi verilmemektedir. En çok mağdur olarak gösterilen taraf, Hırvat tarafıdır. Boşnakların mağduriyeti ise, ‘‘Sırp ordusu, sekiz binden fazla esir Müslüman erkek ve çocuk öldürdü’’ cümlesinde gösterilmektedir. Sırpların mağduriyeti, askeri kayıpların yanı sıra, iki farklı yerde dile getirilmektedir. İlki, ‘‘(...) eski subayların daireleri zorla alındı. Birçok Sırp, iyi bir sebep olmaksızın işlerinden kovuldu ve bazılarının varlıklarına yasadışı bir şekilde el konuldu’’ cümlesinde bulunmaktadır. İkincisi ise, ‘‘Oluja’nın sonlarına doğru ve sonrasında, kurtarılan bölgede, Sırp siviller öldürüldü. Çoğunlukla evlerinden ayrılmak istemeyen ve bir tehdit oluşturmayan yaşlılar idi. Mülteci Sırpların mülklerini yağmalama ve imha etme vakaları da bildirildi.’’ cümlelerinde ifade edilmektedir. İki örnekte de, fail belirtmeden mağduriyet gösterilmektedir. Hırvatların mağduriyeti söz konusu olunca ise, kitapta, net bir şekilde fail belirtilmektedir. Bunun dışında, metnin yanında Sırpların, kurtarılan bölgeleri terk ettikleri fotoğrafı yer almaktadır. Fotoğrafın altında, bu duruma ilişkin iki tarafın (Sırp ve Hırvat) farklı görüşlere sahip olduğu belirtilmektedir. Hırvatistan’daki hakim görüş, Sırpların, Sırbistan’ın yönetiminin daveti üzerine toprakları terk ettikleridir. Sırbistan’daki görüş ise, Sırpların bu bölgeden kovuldukları yönündedir.

İsmi geçen aktörler açısından anlatımda çoğunlukla Hırvat isimlere yer verilmektedir. İsmi geçenler, genellikle kahramanlık niteliğinde ifade edilmektedir. O zamanki Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tuğman hakkında eleştirel bir anlatım mevcuttur. Bunun dışında, iki geçen Hırvat isme ilişkin Lahey Mahkemesi’nde yargılandıkları, ama

2012 yılında tüm suçlardan beraat edildikleri belirtilmektedir. Sırp tarafına ait isimlerin hepsi, suçlarla ilişkilendirilmektedir. Olumlu anlamda bir örnek verilmemektedir. Boşnak tarafına ait olan Alija İzetbegoviç'in ismi ise, sadece Dayton Anlaşmasını imzalayanların arasında olduğu şeklinde ifade edilmektedir. Karadağ tarafına ait herhangi bir isim bulunmamaktadır.

Hem suç, hem mağduriyet hem ismi geçen aktörlere ilişkin anlatımda Hırvat yanlı bir anlatım olduğu görülmektedir. Hırvat tarafı, çoğunlukla olumlu anlamda ifade edilmektedir. Ancak, net bir şekilde aktarılmasa da, Hırvat tarafının da suç işlediğine dair bilgi verilmektedir. Bunun yanında, Sırp'ların ve Boşnakların mağduriyeti dile getirildiği için, örnek kitabın, yanlı olsa da, tamamen tek taraflı bir anlatım sunmadığı görülmektedir.

3.3.2.2. '2H' Örneği

2H örneğinde, Yugoslavya'nın dağılması konusu, 30 sayfada anlatılmaktadır. Konu, "SFRY'nin Dağılması", "Hırvatistan'da Sırp İsyanı", "Uluslararası Tanımadan Vatan Savaşındaki Zafere Kadar" ve "Vatan Savaşının Sonuçları" olarak dört kısma ayrılmıştır. Bunların kapsamında da, "Mevcut SFRY Sisteminin Çöküş Belirtileri", "İlk Çok Partili Seçimler", "Demokratik Hükümet ve Hırvatistan Cumhuriyeti Anayasası", "Yeni Bir Topluluk Biçiminin Müzakere Edilmesi", "Balvan Devrimi", "Hırvatistan'ın Bağımsız ve Egemen Bir Devlet Olarak İlan Edilmesi", "Hırvatistan'a Büyük Sırp Saldırısı", "Vukovar-Kahraman Şehri ve Kahramanların Şehri", "Uluslararası Tanınması", "Birleşmiş Milletler'in Barışı Koruma Gücünün Gelişi", "Bosna Hersek'e Büyük Sırp Saldırısı", "Hırvat Savunucuları ve Zaferleri", "Hırvatistan'daki Savaş Suçları" ve "Savaş Sonuçları ve Hırvatistan'ın Kalkınma Sorunları" alt başlıkları anlatılmaktadır.

3.3.2.2.1. Yugoslavya'nın Dağılmasının Nedenleri

İkinci örnek kitapta, Yugoslavya'nın dağılmasının nedenleri, "SFRY'nin Dağılması" kısmında ve "Mevcut SFRY Sisteminin Çöküş Belirtileri", "İlk Çok Partili Seçimler", "Demokratik Hükümet ve Hırvatistan Cumhuriyeti Anayasası" ve "Yeni Bir Topluluk Biçiminin Müzakere Edilmesi" alt başlıkları bağlamında anlatılmaktadır.

İncelenen örnekte, Yugoslavya'nın dağılmasının nedenleri, 1980li yıllara yerleştirilmektedir. Ekonomik sorunların yanı sıra, Dağılımı, sosyal ve siyasi değişikliklerin de etkilediği belirtilmektedir. Kitapta, özellikle Büyük Sırbistan fikri, çok partili rejim, demokrasi ve Yugoslavya Komünistler Birliğinin dağılması da, sebepleri olarak gösterilmektedir. Bunun yanında, dağılmasını, küresel gelişmelerin ve özellikle Avrupa'daki Sosyalist sistemin çöküşünün hızlandırdığı da dile getirilmektedir.

Ekonomik sorunların üstünde çok fazla durulmayıp, "Avrupa'nın en borçlu ülkesi haline geldi" ifadesiyle, Yugoslavya'nın büyük dış borçlar içinde olduğu vurgulanmaktadır. Vatandaşların kişisel gelirlerinin azaldığı ve temel ihtiyaç ürünlerinin bulunamadığı da, sorunun büyük bir parçası olarak dile getirilmektedir.

Yugoslavya'nın dağılmasının nedenlerini açıklayan anlatımda en çok yer verilen konu, Büyük Sırbistan Planı'dır. 'Büyük Sırp' kelimesi, anlatımın bu aşamasında, toplamda on kez kullanılmaktadır. Bu konunun özellikle vurgulanmak istendiği görülmektedir. Çünkü toplamda altı sayfada Yugoslavya'nın dağılmasının nedenlerine ilişkin anlatımda, bu terim, dört sayfada bulunmaktadır. İlk olarak, Tito'nun ölümünden sonra Yugoslavya'nın, giderek daha da saldırganlaşan merkezci-Büyük Sırp güçleriyle karşı karşıya kaldığına dair bir anlatım mevcuttur: "Aslında, Sırların SFRY'de ihmal edildiği iddialarını vurgulayarak, Büyük Sırp milliyetçiliğini savundular. Memorandum ile tüm Sırların birleştirilmesi çağrısı yapıldı". Krizin, Slobodan Milošević'in Sırp Partinin liderliğinin başına geldiğinde, daha da derinleştiği vurgulanmaktadır. Milošević'in, kendi yükselişi için Kosova krizini kullandığı anlatılmaktadır. Bu sayede, Sırp halkı arasında kahraman statüsü kazandığını ve Sırp politikasının temel amacının, gücün merkezileşmesi ile Yugoslavya'nın geri kalan bölgelerinde üstünlük kurulmak istediği olduğu belirtilmektedir. Bu planın, önce Vojvodina ve Kosova bölgesinde gerçekleştirilmesi düşünülüyordu, ardından diğer cumhuriyetlere de sirayet edilecekti diye anlatılmaktadır. Komuta yapısının çoğunluğu, Sırlardan oluştuğu için, JNA'nın, Milošević'in hedeflerini desteklediği de örnek kitapta ifade edilmektedir. Bu metnin yanında, Milošević'in Gazimestan'da yaptığı konuşmasından fotoğraf bulunmakta ve onun altında, Milošević'in konuşmasından "... gerekirse silahlı çatışmanın da olması imkansız değil" diye bir cümle verilmektedir.

Metnin devamında, Milošević'in bu girişimlerine, Slovenya ve Hırvatistan liderliklerinin direnişle karşılık verdikleri belirtilmektedir. Kamuoyunun, Milošević'in tehditleri hakkında giderek, daha açık konuşup, sosyal değişiklikleri ve çok partili demokrasiyi talep ettiği anlatılmaktadır. Bu metnin yanında verilen ve Büyük Sırp fikrini yeniden vurgulayan aşağıdaki fotoğraf sunulmaktadır. Fotoğrafa ilişkin, "90'ların başlarındaki Büyük Sırp posterleri, "Tek Halk, Tek İrade, Tek Devlet" sloganını içeriyordu ve çiçeğin yapraklarında, Büyük Sırbistan'a ait olması gereken Hırvat ve Bosna şehirlerinin adları bulunuyordu." açıklaması verilmektedir.

(Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 150)

Fotoğraf 33: "2H" Örneğinde
Yer Alan Fotoğraf no:1

Aynı sayfada, Memorandumdan bir kısım gösterilmektedir (1H örneğindeki gibi) ve şu cümle ile yorumlanmaktadır: "Büyük Sırp siyasetinin temeli, 1986 yılında, Sırp yazar ve akademisyenlerin Büyük Sırp milliyetçiliğinin ve hegemonyasının siyasi hedeflerini tanımlamış olan Sırp Bilim ve Sanat Akademisi Memorandumunda atıldı. " (Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 150)

Halkın demokrasi taleplerinin, Hırvatistan'da reform akımını başlattığı dile getirilmektedir. Bunun bağlamında kitapta, 30'dan fazla yeni partinin kurulduğu ve en çok oy alan, HDZ Partisinin programının, Hırvat devletinin bağımsızlığı ve egemenliği, demokrasi ve çok taraflılığa, hukukun üstünlüğü ve piyasa ekonomisine dayandığı belirtilmektedir. Devamında, "Hırvatlar, HDZ programında belirtilenleri, Belgrad'dan gelen ve giderek daha saldırgan ve demokratik olmayan politikalara bir yanıt olarak

görüyordu. Daha önceden, Belgrad tarafından diğer cumhuriyetlere karşı medya savaşı başlatıldı. Bu, özellikle Hırvatistan'a karşı uygulandı, yerel Sırlarda, Hırvat karşıtı duygular teşvik ediliyordu.” diye bir anlatım geçmektedir.

Örnek kitabın devamında, bir sayfa boyunca, tarihteki tüm Hırvat sembolleri ve açıklamaları gösterilmektedir. Bunun bağlamında, en sonunda, bu şekilde bir anlatım mevcuttur:

“Aynı zamanda, Hırvat milli sembollerinin Sosyalist özellikler olmadan kullanılması, Sırp milliyetçileri tarafından, Hırvatistan’daki Sırlar için bir tehdit olduğu iddia edilerek, bunun Ustasha arması ve bayrağının canlanması olduğu kınandı. Bu saçmalıklar aşırıya kadar tekrarlandı, Hırvatistan Cumhuriyeti’ni aşışılamayla amaçlayan ve yeni Hırvat makamlarına yönelik suçlamaların sadece bir kısmıydı. Hırvat ulusal sembolleri hakkındaki yalanlar çoğunlukla yurtdışına da yayıldı.” (Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 153)

Yeni oluşan durumlarda, Yugoslav Cumhuriyetler, ortak devletin yeniden örgütlenmesi konusunda, bir dizi müzakere gerçekleştirdi. Bunun anlatımında, yine Büyük Sırp terimi kullanılmaktadır: “Ancak Büyük Sırp görüşleri nedeniyle nihai bir anlaşmaya varılamadı”. Ardından, “Büyük Sırp hakimiyetinden korkan Bosna-Hersek ve Makedonya Cumhurbaşkanları, ülkelerinin de, Slovenya ve Hırvatistan’ın gittiği yoldan gideceklerini açıkça belirtti.” diye bir anlatım da mevcuttur. Çatışmaların anlatımına geçmeden önce, son olarak, bu terim, o zamanlarda gerçekleşen futbol maçına ilişkin fotoğrafın altında geçmektedir:

“1988’de başlayıp, SFRY’nin genelinde toplantılar düzenleyerek yoğun bir şekilde Büyük Sırp tanıtımı yapıldı. “Burası Sırbistan’dır” vb. sloganlar duyuluyor, Hırvat liderliği tehdit ediliyor ve Hırvat işareti olan her şeye hakaret ediliyordu. Bu ortamda SFRY’deki futbol şampiyonası da gerçekleşti.” (Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 154)

3.3.2.2.2. Yugoslavya’nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

3.3.2.2.2.1. Slovenya

Slovenya ile ilgili çatışmanın anlatımı, 2H örneğinde mevcut değildir.

3.3.2.2.2. Hırvatistan

Hırvatistan'da yaşanan çatışmalara ilişkin anlatım, iki kısımda verilmektedir. 'Hırvatistan'da Sırp İsyanı' kısmı bağlamında, "Balvan Devrimi", "Hırvatistan'ın Bağımsız ve Egemen Bir Devlet olarak İlan Edilmesi", "Hırvatistan'a Büyük Sırp Saldırısı" ve "Vukovar-Kahraman Şehri ve Kahramanların Şehri" alt başlıkları yer almaktadır. "Uluslararası Tanımadan Vatan Savaşındaki Zafere Kadar" kısmında ise, "Uluslararası Tanınması", "Birleşmiş Milletlerin Barışı Koruma Gücünün Gelişi" ve "Hırvat Savunucuları ve Zaferleri" alt başlıkları anlatılmaktadır.

"Balvan Devrimi" konusu, JNA odaklı bir anlatım ile başlamaktadır. İlk olarak, Yugoslavya'nın yeniden yapılandırılma müzakerelerinin başlamasıyla birlikte, Sırbistan ve JNA liderleri, Hırvatistan'daki Sırp'ların, silahlı isyana hazırlık yaptıkları dile getirilmektedir. "JNA, Anayasaya aykırı olarak, Hırvatistan Bölgesel Savunmanın silahlarını ele geçirdi ve Hırvatistan'daki isyancı Sırp'ları silahlandırmaya başladı" diye anlatılmaktadır. Bunun yanında, Sırp medyasının da, bu hazırlıklara iştirak ettiği, Hırvat karşıtı düşünceyi yaydığı ve yeni seçilen Hırvat hükûmetini NDH'ninkiyle aynı olarak göstermeye çalıştığı dile getirilmektedir. Medya ile ilgili anlatımın devamında, "Sırp'lara, İkinci Dünya Savaşı sırasında Ustasha zulmünü hatırlatıyorlardı ve yeni Hırvat devletinde de aynı şeyleri yaşayacakları yönünde yalan söylüyorlardı. Bu şekilde, Sırbistan'ın dışındaki Sırp'ların tehlike altında oldukları ve Yugoslavya dışında yaşayamadıkları iddiasını canlandırmaya çalıştılar" diye geçmektedir. Bütün bunların, hem Sırbistan'ın müzakere pozisyonlarını güçlendirmek, hem de Hırvat yönetimini devirmek için hizmet ettiği dile getirilmektedir.

1990'ların başlarında, Jovan Raskoviç başkanlığındaki Hırvatistan'da, Sırp Demokrat Partisi (SDS) kurulduğu ve politikalarının, bütün Sırp'ların birleşmesini savunan SANU Memorandum programı ile uyumlu hale getirildiği anlatılmaktadır. Büyük Sırp siyasetinin etkilerinin, özellikle Knin ve çevresinde belirgin olduğu ve 17 Ağustos'ta durumun açık bir isyana dönüştüğü ifade edilmektedir: "Silahlı Sırp siviller, ağaçlardan bariyerler inşa etti ve Knin bölgesindeki yolları engelledi". Bunun Büyük Sırp isyanının başlangıcı olduğu dile getirilmektedir. Hırvat polisi, bölgedeki tüm vatandaşlar için kamu düzeni ve güvenliği oluşturmaya çalıştı, ancak JNA tarafından bu çabanın engellendiği ve isyanın, aynı senaryoda Hırvatistan'ın diğer bölgelerinde de hazırlandığı

anlatılmaktadır. Bu anlatımların yanında, aşağıdaki foto ve ‘‘Silahlı Sırp aşırılıkçıların, 1990 yazında Knin yakınlarındaki yollara kurulan barikatları kurarak, Hırvat vatandaşlarına ciddi acı yaşatan Sırpların silahlı isyanının Hırvatistan Cumhuriyeti’nde başlamasının işareti oldu’’ yazısı da yer almaktadır.

(Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 155)

Fotoğraf 34: ‘‘2H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2

Örnek kitabın devamında, Pakarac, Plitvice Gölleri ve Borovo Selo çatışmaları anlatılmaktadır. Pakarac’ta Sırp aşırılıkçıları, Pakarac belediyesini SAO Krajina’ya ilhak ettikleri ve daha sonra Pakarac Karakolundaki Hırvat polis memurlarını silahsızlandırdıkları dile getirilmektedir. Polislerin Özel Kuvvetlerinin müdahalesiyle, Pakarac, yasal Hırvat güçlerinin kontrolüne geri döndü. ‘‘Medyada detaylı anlatılan ilk, Hırvat polisi ile silahlı Sırp teröristleri arasındaki silahlı çatışmaydı. Hırvat polisinin müdahaleye benzer girişimleri, JNA tehdidi ile durduruldu. Hırvat makamları, askeri güce sahip olmadıkları için, anlaşmazlıkları sona erdirmek amacıyla müzakereler ve tavizler boşunaydı.’’ Plitvice Gölleri çatışması için ‘‘Hırvat polisi ve Sırp teröristleri arasındaki silahlı çatışmada, Hırvat tarafındaki ilk kurban da düştü.’’ diye bir anlatım geçmektedir. İlk kurban düşen, Josip Jovic’in fotoğrafı da verilmektedir. Metnin yanında (1H örneğindeki aynı fotoğraf) fotoğrafı verilen Borovo Selo çatışması için, ‘‘Sırp teröristleri pusudan 13 Hırvat polisi öldürdü’’ olarak anlatılmaktadır. Bu anlatımın yanında, o zamanki gazetenin fotoğrafı durmakta ve altında ‘‘1991 Mayıs’ının başlarında Hırvat halkı, Hırvat polis memurlarının Borovo Selo’da ölümüyle ilgili haberlerle sarsıldı. Ancak bu, Hırvatistan’ın o sırada karşılaştığı birçok trajik olaydan sadece

biriydi” diye geçmektedir. Devamında, tehdidin giderek artmasından ötürü Hırvat ordusunun kurulmasına karar verildiği dile getirilmektedir.

‘Balvan devrimi’ konusunun en sonunda, şu sorular verilmektedir: ‘‘JNA, Hırvatistan Cumhuriyeti’ne karşı daha başarılı saldırı yapmak için hangi hazırlıkları yaptı? Sırp medyası Hırvatistan’daki Sırp’ların silahlı ayaklanmasının hazırlanmasına nasıl dâhil oldu? SDS’nin Hırvatistan’a yönelik saldırısındaki rolünü açıklayın. Sırp saldırı sırasında ilk Hırvat kurbanlarının nasıl öldüklerini anlatın.’’

‘‘Hırvatistan’ın Bağımsız ve Egemen Bir Devlet Olarak İlan Edilmesi’’ alt başlığı kapsamında, Hırvatistan’da referandumun düzenlenmesi ve bağımsız ve egemen Hırvat Cumhuriyetinin ilan edilmesi ile ilgili anlatım mevcuttur. Avrupa Topluluğu, Hırvatistan ve Slovenya’dan, Yugoslav krizine barışçıl bir çözüm bulma umuduyla, bağımsızlık kararının uygulanmasını üç ay ertelemelerini istedi. Ancak, ‘‘krize barışçıl bir çözüm müzakere ederek savaşı önlemek yerine, JNA ve Sırp paramiliter birliklerinin Hırvatistan’a olan saldırılarıyla daha da şiddetlendi’’ cümlesiyle, bu talebin reddedildiği söylenmektedir. Bu anlatımın yanındaki kutucukta, şu cümle yazılmaktadır: ‘‘Sırp liderliğinin keyfi ve Belgrad’daki siyasi ve askeri çevrelerin desteklediği Hırvatistan’daki isyancı Sırp’ların artan faaliyeti, Hırvat makamlarını, Hırvatistan’ı SFRY’den ayırma sürecini hızlandırmaya zorladı.’’ (Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 157)

‘‘Hırvatistan’a Büyük Sırp Saldırısı’’ alt başlığı bağlamında, isyanın, artık açık bir saldırıya dönüştüğüne yönelik bir anlatım içermektedir. İsyancı Sırp’larla ilk çatışmalar sırasında, JNA’nın, kendisini tarafsız ve çatışan taraflar arasında tampon bölge olarak göstermeye çalıştığı dile getirilmektedir. Ancak, kitapta, bunun sadece yasal Hırvat makamlarının müdahalesini engellediği ve isyancı Sırp’ların, yeni alanlar işgal etmesine izin verdiği belirtilmektedir. Hırvatistan’ın her yerine dağılmış olan JNA, Hırvatistan’daki isyancı Sırp’lara silahlarıyla yardım ettiği ve 1991 yazında, Hırvat mevkilere yönelik saldırılara artık doğrudan katıldığı vurgulanmaktadır. Bu anlatımın bağlamında, JNA ve Hırvatistan’dan gelen isyancı Sırp’lara ek olarak, Sırbistan, Karadağ ve Bosna-Hersek’ten gelen Bölgesel Savunma birimlerinin ve bu bölgelerden gönüllülerle dolu Sırp paramiliter birliklerin de, Hırvatistan Cumhuriyeti saldırısına katıldığından bahsedilmektedir. Bu anlatımların yanında, aşağıdaki foto yer almaktadır.

Fotoğrafa ilişkin, ‘‘Etnik temizlik olan savaş suçu, Hırvatistan Cumhuriyeti’ne yönelik Sırp saldırganlık yöntemlerinden biriydi. Resimde, Sırp saldırganından gemilerle kaçırmaya çalışan sürgün Hırvatlardır’’ açıklaması verilmektedir.

(Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 158)

Fotoğraf 35: ‘‘2H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:3

Örnek kitabın devamında, saldıranların amacınının, Hırvat ordusunu askeri olarak yenmek, Hırvatistan Cumhuriyeti topraklarının çoğunu hâkimiyetleri altına almak ve ardından Hırvatistan’da planlanan Sırp para-devletinin sınırını askeri olarak güvence altına almak olduğu dile getirilmektedir. Bu, bölgenin Yugoslavya’nın geri kalanına, yani Sırbistan’a ilhak edilmesi için bir önkoşul olduğu vurgulanmaktadır. ‘‘Ağustos 1991’in sonuna gelindiğinde, JNA ve Sırp paramiliter birimleri, daha geniş Knin bölgesi ile birlikte, Banovina ve Baranja’daki neredeyse tüm köyleri ve daha sonra Lika, Kordun ve Dalmaçya ile batı ve doğu Slavonya’daki sayısız yerleşim ve köyü etnik olarak ‘temizledi.’’’ Bunu yaparken üyeleri (JNA ve paramiliter birimleri) sivillere karşı çok sayıda suç işledikleri ifade edilmektedir. Metnin yanında, ‘‘Zagreb’’eki Banski dvori (Hırvatistan Cumhuriyeti Hükümeti’nin genel merkezi), Yugoslav Halk Ordusu uçağı tarafından 7 Ekim 1991 yılında bombalandı’’ cümlesi ile aşağıdaki fotoğraf yer almaktadır.

(Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 159)

Fotoğraf 36: ‘‘2H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:4

Bu konunun devamında, 1991 yılı sonunda, JNA ve Sırp paramiliter birimlerinin, Hırvat devlet topraklarının üçte birini işgal ettiği ve bunun üzerine isyancı Sırların, Hırvatistan’daki liderliği, o bölgelerde Sırp Krajina Cumhuriyeti’ni ilan ettiği dile getirilmektedir. Hırvat ve Sırp olmayan diğer nüfusun neredeyse tamamı, işgal altındaki bölgelerden göç ettirildi ve onun yanında, Hırvat kültürel mirası yağmalandı ve hatta yok edildi. JNA topçu ve uçakları, birçok sivil ve dini alanı sistematik olarak imha etti. Eylül 1991’de BM Güvenlik Konseyi, SFRY’ye tüm silah ve askeri teçhizat sevkiyatı için tam bir ambargo uygulayan kararı kabul etti. Bunun üzerine, kitapta, çoğu askeri analistin, böyle bir durumda Hırvat güçlerinin savunma ihtimali olmadığını ve çok kısa sürede yenileceğini tahmin ettikleri anlatılmaktadır. Ancak, Hırvatistan’ın, sadece mağlup olmakla kalmadığı, 1991’in sonunda Hırvat güçlerinin, bir dizi kurtuluş operasyonu yoluyla, batı Slavonya’nın çoğunu kurtarmayı başardığı dile getirilmektedir. Bu operasyonlar sırasında, Sırp nüfusunun neredeyse tamamının, o toprakları terk ettikleri belirtilmektedir. Anlatımın yanında, ‘‘Dubrovnik şehir merkezine topçu saldırısı, 6 Aralık 1991. Bu görüntüler birçok ülkenin TV programlarında gösterildi ve bu dünya kamuoyunun ruh halini önemli ölçüde etkiledi. Dubrovnik şehir merkezi UNESCO tarafından korunmaktadır.’’ açıklaması ile şu fotoğraf bulunmaktadır:

(Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 159)

Fotoğraf 37: ‘‘2H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:5

‘‘Vukovar-Kahraman Şehri ve Kahramanların Şehri’’ alt başlıklı kısım, Vukovar şehrinin kuşatılmasını ve kurtuluşunu anlatmaktadır. İlk olarak, JNA ve Sırp güçlerinin, Baranja’yı işgal ettikten sonra, Osijek, Vinkovci ve Vukovar’a saldırdıkları dile getirilmektedir. Vukovar’a yapılan saldırının ilk aşamasında, ağır yenilgiler nedeniyle JNA’nın taktiklerini değiştirdiğinden bahsedilmektedir. Ardından, şehrin, Vukovar binalarının neredeyse tamamını yok eden veya tahrip eden, korkunç bombardımana maruz kaldığı, sakinlerinin ise, hayatlarını mahzenlerde sürdürdüğü anlatılmaktadır. Dini, kültürel ve tarihi anıtlar, ekonomik ve konut yapıları, hatta hastanenin bile bu saldırıların dışında kalmadığı belirtilmektedir. Örnek metinde, Ekim 1991’in başında, Vukovar belediyesindeki köylerin çoğu, zaten işgal edildiği ve şehrin, 50binden fazla iyi silahlı JNA askeri ve Sırp paramiliter birimi tarafından tamamen kuşatıldığı konusunda bilgi verilmektedir. Bu metnin yanında, aşağıdaki fotoğraf bulunmaktadır. Fotoğrafın bilgisi olarak şu cümle verilmektedir: ‘‘Vukovar’ın kuşatılmasından sonra, Sırp ordusu tarafından şehri zorla terk eden Vukovar sivilleri.’’

(Bekavac & Jareb, 2014, str. 161)

Fotoğraf 38: ‘‘2H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:6

‘‘Şehrin kuşatılmasıyla Hırvat Savunucularının ve sivillerinin toplu idamlarının yanı sıra, sakinler yağmalanmaya ve zulme uğradı.’’. Ek olarak yaşlı kadının fotoğrafı ve bu yazı verilmektedir:

‘‘Adım Kata Šoljić, Hırvat’ım ve Vukovar’dan bir anneyim. 79 yaşındayım ve altı çocuğu, dört oğlu ve iki kızı büyüttüm. Dört oğlum ve damadım, 1991 yılında Sırp saldırganına karşı Vatanları için hayatlarını bağışladılar. II. Dünya Savaşı’nda aynı düşmanlardan dört masum erkek kardeşim de hayatlarını kaybetti, kocam ise mucizevi bir şekilde hayatta kaldı. Hiç okulu bitirmedim. Nasıl imzalanacağımı zar zor biliyorum. Hayat bana hiç kolay olmadı. Bu yüzden en yüksek hayat okulu öğrendim, aile uğruna fedakârlık ve sevgi okulu’’. (Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014)

Vukovar’a ilişkin anlatımın devamında, savunucularının, çok daha üstün bir düşmana karşı beklenmedik bir şekilde güçlü ve başarılı direnişi nedeniyle ve II. Dünya Savaşı’ndan bu yana Avrupa’da gözlemlenmeyen bir yıkıma uğrayan Vukovar’ın, Sırp saldırısına karşı, Hırvat direnişinin sembolü ve onun sakinleri, özellikle de savunucuların, fedakârlık, yaratıcılık ve cesaret örneği olduğu belirtilmektedir. Kitapta, düşmanın tüm Doğu Slavonya’yı işgal etmesini önleme konusundaki istisnai rolü ile Vukovar’ın savunulması, Hırvatistan’ın genel savunulması için stratejik öneme sahip olduğu dile getirilmektedir. ‘‘Onun yanında da uluslararası tanınma için de, sivillerin öldürülmesi ve Vukovar’ın yok edilmesinin boyutu, dünya kamuoyunun nihayet kurbanın kim olduğunu ve saldıranın kim olduğunu anlamasına yardımcı oldu.’’ Bu anlatımın ardından, anıtın fotoğrafı ve aşağıdaki yazı bulunmaktadır.

‘‘Vukovar’ın beş kilometre güneydoğusunda Ovčara çiftliği var. Depoları (hangarlar), JNA ve diğer Sırp güçleri tarafından Vukovar bölgesinde yakalanan Sırp olmayan kişiler için bir toplama kampına dönüştürüldü. 20 Kasım 1991’de Vukovar Hastanesi’nden yaralılar ve sağlık personelleri de kampa getirildi. Ovcara hangarında, kurbanlar o kadar acımasızca dövüldü ki, dördü derhal yenik düştü. Diğerleri ise, aynı gün Ovcara-Grabovo yolundan yaklaşık 900 metre uzaklıkta olan yere götürüldü. Orada öldürüldü ve toplu bir mezara atıldı. Eylül 1996’da 200 ceset mezardan çıkarıldı.’’ (Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 162)

Son olarak, birçoğu Vukovar çatışmasının, modern Hırvat devletinin değer sisteminin stratejik bir özelliği olduğuna, vatanseverliği ve cesaretiyle Vukovar savunucularının, Hırvat tarihinde bir onur yerini hak ettiğine inandıklarına dair bir anlatım verilmektedir. Aşağıda verilen yazı ve fotoğraf ile Vukovar çatışmasının anlatımı bitmektedir.

‘‘Çatıda ve bahçede açıkça görülebilen Kızıl Haç işaretlerine rağmen, şehrin kuşatması sırasında Vukovar hastanesine günde ortalama 70 ila 80 ve bazen 700’den fazla bomba düştü. Şehrin kuşatılması sırasında Vukovar Tıp Merkezi’nde yaklaşık 2.5 bin hasta kabul edildi ve tedavi edildi, binden fazla büyük ameliyat yapıldı. En genç yaralı 6 aylık ve en yaşlı 88 yaşındaydı. Tüm yaralılar, dini veya ulusal kökenlerine bakılmaksızın eşit muamele gördüler. Hastanede, Sırp paramiliter birimleri ve saldırgan JNA’nın yaralanan askerler de tedavi ediliyordu.’’ (Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 163)

(Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 163)

Fotoğraf 39: ‘‘2H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:7

Fotoğraf 39: ‘‘Kaçırılan, öldürülen yaralıların ve tıbbi personeller için Vukovar hastanesinin bahçesinde bulunan anma anıtı’’

‘‘Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Gücünün Gelişi’’ alt başlığı bağlamında, Hırvatistan Cumhuriyetinin uluslararası toplum tarafından tanınmasından sonra, Barış Güçlerinin gelişi ve amaçlanan planın uygulamasındaki başarısızlığı üzerinde durulmaktadır. Bunun bağlamında, Hırvatistan Cumhuriyeti’nde ateşkes ve BM kuvvetlerinin gelişi (Vance Planı) konusunda bir anlaşma imzalandığı anlatılmaktadır. Hırvatistan’daki durumu barışçıl bir şekilde çözmek isteyen Birleşmiş Milletler, 1991 Sonbaharında, Hırvatistan’a, Özel Elçi Cyrus Vance’i gönderdi. Görevi, durumu incelemek ve krize barışçıl bir çözüm bulmak için önlemler almaktı. Anlatımda, Vance’nin, çatışan partileri ayırmayı, JNA’yı Hırvatistan’dan geri çekmeyi ve isyancı Sırp’ların elinde bulunan bölgeleri askersizleştirmeyi, mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşünü kolaylaştırmayı, pembe bölgeler olarak adlandırılan Hırvatistan Cumhuriyeti’nin bölgelerinde yasal düzenini kurmayı ve anlaşma için uygun koşullar yaratmayı amaçlayan bir BM Barışı Koruma Gücü göndermeyi önerdiğinde bahsedilmektedir. Koruyucu Kuvvetlerin gelmesinden sonra, görünür yıkıcı savaşın sona erdiği, ancak Koruyucu Kuvvetler’in, görevlerinin çoğunu başaramadığı vurgulanmaktadır. Yani, Sırp birimlerini tamamen silahsızlandıramadıkları, mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin geri

dönüşünü sağlayamadıkları ve pembe bölgeleri, Hırvatistan Cumhuriyeti'nin yasal düzenine geri döndüremedikleri dile getirilmektedir. Devamında, Hırvatistan Cumhuriyetinin sınırlarının korumasız kaldığı, bu nedenle Sırbistan ve Bosna-Hersek'ten silahlı Sırp güçlerinin girişinin devam ettiği ve buna rağmen, Hırvatistan'ın BM güçlerinin görev süresini iptal etmediği, ancak kabul edilen kararların uygulanması için bir garanti ve son tarihleri talep ettiği anlatılmaktadır.

“Hırvat Savunucuları ve Zaferleri” alt başlığı kapsamında, Hırvat Ordusunun düzenlediği kurtuluş operasyonları ve savaşın sonu anlatılmaktadır. Operasyonlar bağlamında en çok Bljesak ve Oluja üzerinde durulmaktadır.

Örnek anlatımda, Hırvat hükümetinin çatışmaya barışçıl bir çözüm bulmak için müzakerelere hazır olduğu belirtilmektedir. Ancak uluslararası toplumun kararsızlığını ve BM kararlarının aldığı görevi yerine getiremeyen BM güçlerinin etkisizliğini kullanarak, isyancı Sırp'ların önderliğinin, barışçıl entegrasyonla ilgili herhangi bir anlaşmayı reddettiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle Hırvatistan'ın, topraklarını kurtarmak için daha etkili askeri önlemler almak zorunda kaldığı konusu üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, Güney cephesindeki çatışmada, Mayıs-Ekim 1992 arasında Hırvat güçlerinin, Dubrovnik'i kuşatmadan kurtarmayı ve güney Hırvatistan'daki Sırp'ların hakimiyetini sonlandırmayı başardığından bahsedilmektedir. Haziran 1992'de ise, Hırvat Ordusunun, isyancı Sırp'ların Sibenik ve çevresindeki kasabaları sürekli olarak bombaladığı ve Miljevac yaylasını hızla kontrolü altına aldığı belirtilmektedir. 1993 yılının Ocak ayının sonunda da, Velebit ve Zadar hinterlandının bir kısmının da kurtarıldığı dile getirilmektedir. Ayrıca, Maslenica yakınlarındaki Duba köprüsünün inşasıyla, kuzey ve güney Hırvatistan arasında doğrudan bir toprak bağlantısının yeniden kurulduğu vurgulanmaktadır. Bunun yanında, Eylül 1993'te Hırvat Ordusunun, Krajina Sırp ordusunun Gospiç'i topraklarla imha ettiği Medak Cebini, ani bir eylemle kurtardığı belirtilmektedir.

“Bljesak Operasyonu” anlatımı bağlamında, Sırp Krajina Ordusu'nun güçlerinin tamamen parçalandığı ve Batı Slavonya'nın işgal altındaki alanın, nihayetinde 4 Mayıs 1995'te kurtarıldığı anlatılmaktadır. Bljesak Operasyonu sırasında ve sonrasında, Hırvat yetkililer tarafından Sırp nüfusuna insani muamele göstermek için önemli çabalar sarf edildiği belirtilmektedir. Çünkü, anlatıma göre, Hırvatistan Cumhuriyeti, uluslararası

topluma, ulusal bağımsız devlet olarak tüm vatandaşlarının haklarına saygı gösteren organize bir yönetim olarak hareket ettiğini göstermek istiyordu. Devamında ise, şöyle denilmektedir: Sırp sivillerine tüm medeni haklar garanti edildi ve silahlı kuvvetlerin üyeleri, Bağışlanma Yasası'nın uygulanmasına tabiydi. Kitapta, Hırvat yetkililerinin, kurtarılan bölgelerdeki Sırp nüfusunu, Hırvatistan'da kalmaya ve onu vatani olarak kabul etmelerini ikna etmeye çalışsa da, bu teklifleri büyük ölçüde ret edildiği belirtilmektedir. Ardından, örnek metinde, tüm koşullar göz önüne alındığında, batı Slavonya'nın işgal altındaki bölgelerinin kurtarılmasından sonra, Hırvat yetkililerin, kalan Sırp nüfusuna karşı intikam veya kitle şiddetini önlemeyi başardıklarından bahsedilmektedir. Ancak Sırp güçlerinin, Batı Slavonya'daki yenilgiye misilleme olarak, Hırvatistan Cumhuriyeti'nin başkenti Zagreb de dâhil olmak üzere, birçok Hırvat kentine füzelerle saldırdığı vurgulanmaktadır. Bu duruma ilişkin, anlatımda, 2 ve 3 Mayıs 1995'te, fırlatılan çok sayıda roketin, 6 kişiyi öldürdüğü ve 180 sivili yaraladığı belirtilmektedir.

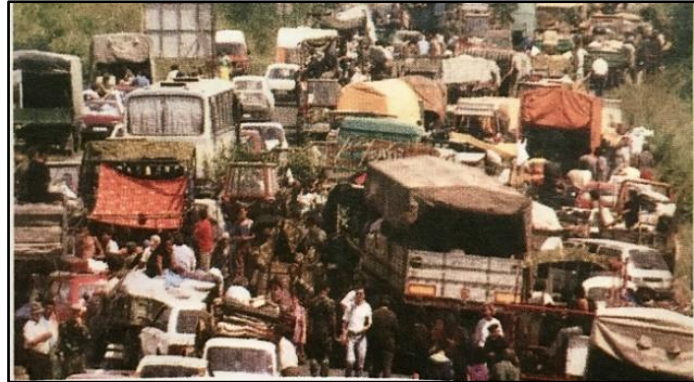
Anlatımın devamında, Hırvat güçlerinin, daha sonra Hırvatistan Cumhuriyeti'nin işgal altındaki bölgeleri için- Dalmaçya, Lika, Kordun ve Banovina'yı, Slavonya ve güney Dalmaçya - kurtuluş görevini yerine getirmeye hazır olduğu belirtilmektedir. Kitapta, Oluja'nın ilk saatlerinde, Hırvatistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Franjo Tudjman, Sırp etnik kökenli Hırvat vatandaşlarına bir mesaj gönderdiğinden bahsedilmektedir: "Sırp güçlerinin üyelerini Hırvat yasalarına göre savaş suçu işlemeyen herkesin af alması garantisıyla silahlarını teslim etmeye çağırıldı. İsyana aktif olarak katılmayan herkese evde kalmayı ve Hırvat yetkililerini korkusuzca karşılamaya davet edildi". Ardından, 5 Ağustos sabahı operasyonun en büyük başarısının elde edildiği⁸⁸, sonraki günlerde ise, Hırvat askeri kuvvetlerinin, tüm sınır hatlarına çıkarak, görevi tamamladığı belirtilmektedir. Bunun yanında, aynı süreç içerisinde Hırvat güçlerinin, Bosna-Hersek Ordusu ile birleşerek, Bosna Hersek'teki Sırp kuşatması altında olan Bihac şehrini kurtardıkları dile getirilmektedir. Bunun, yeni bir insani felaketi ve Temmuz 1995'te Srebrenica ve Zepa'nın kuşatmasından sonra Sırp birliklerinin işlediği suçların tekrarlanmasını engellediği vurgulanmaktadır. Anlatımın devamında, Hırvat askeri güçlerinin yaklaşık 127bin üyesinin, Oluja Operasyonuna katıldığı belirtilmektedir. Mağdur olarak, 196 ölü, yaklaşık 1,100 yaralı, 3 esir ve 15 kayıp olduğu ifade

---

⁸⁸ Hırvat Ordusunun 4. ve 7. Muhafız Tugayları Knin'i kurtardı.

edilmektedir. Sırp tarafında ise, operasyon sırasında veya kısa bir süre sonrasında öldürülen yaklaşık 1,200 asker ve sivilin olduğunun tahmin edildiği dile getirilmektedir. Son olarak, Hırvat makamlarının, en son işgal edilen bölgesini askeri yollarla kurtarmaya kararlı olduklarına inanarak, isyancı Sırp'ların temsilcilerinin, nihayetinde Hırvat Tuna bölgesinin, Hırvatistan Cumhuriyeti'nin yasal düzenine barışçıl şekilde yeniden katılımını kabul ettiklerinden bahsedilmektedir.

Bu alt başlık bağlamında, beş savunucu askerin fotoğrafı, kahraman niteliğinde bulunmaktadır. Onun yanında, operasyonları açıklayan haritalar, başarısını vurgulayan gazetenin ön sayfası ve Hırvat ordusunun iki fotoğrafı da bulunmaktadır. Anlatımın sonunda, aşağıdaki fotoğraf ve kaynaklar verilmektedir. Fotoğrafın altında, ‘‘Oluja operasyonu sırasında, Sırp Krajina Cumhuriyetinin liderliğinin kararı üzerine, Bosna Hersek’e ve Sırbistan’a giden, Sırp Krajina Ordusu üyelerinin ve mülteci Sırp nüfusunun sıraları.’’ cümlesi yer almaktadır.

(Bekavac & Jareb, 2014, s. 173)

Fotoğraf 40: ‘‘2H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:8

Bunun ardından, *Hırvat Devleti'nin Kurulması ve Vatan Savaşı* kitabından bu alıntı yapılmaktadır:

‘‘Oluja, Sırp'lara etnik temizliği uygulayan bir operasyon mudur? Bu sadece Oluja örneği ile cevaplanamayan bir sorudur. Soru, SAO Krajina'nın oluşumundan Sırp Krajina Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışına kadar geçen süre bağlamında yerleştirilmelidir. O süreçte, Hırvatistan'daki isyancı Sırp'lar Hırvatlarla bir arada yaşamayı kitlesel bir şekilde karşı çıktılar, kitlesel olarak silahlı ayaklanmaya katıldılar ve Hırvatistan'ı kitlesel olarak terk ettiler. 4 Ağustos 1995 akşamı Hırvat

Ordusu, elektronik izleme yoluyla, ‘‘kadınlar, çocuklar ve yaşlıların organize edilmiş’’ tahliyesinin Milan Martić’in emriyle başladığı mesajını aldı. Bu operasyonun ilk günde olduğunu, Sırp Krajina Ordusunun direndiği ve yıkımın belirtilerin henüz görülmediği anda olduğunu unutulmamalıdır. Bu konuyla ilgili tartışmaların uzun süre daha devam edeceği açık olsa da, bunun bir tahliye (evakuasyon) olduğuna dair çok sayıda kanıt var.’’ (Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 173)

Bu metni, ‘‘başlangıçta, yazarın kendisi tarafından sorulan soruyu cevaplamayı deneyin’’ cümlesi takip etmektedir.

Devamında, ayrı bir kutucukta, insanlık tarihi boyunca, savaş olaylarının, kaçınılmaz olarak sivil kayıplarına sebep olduğu belirtilmektedir. Bu kayıplar, kısmen öldürülenlerin mallarını eşzamanlı olarak imha etmek amacıyla savaş operasyonlarının, hoşgörüsüzlüğün ve intikamın sonucu olduğu dile getirilip, ardından bu kaynak verilmektedir:

‘‘Oluja’da kurtarılan bölgelerde işlenen ve kurbanları çoğunlukla bölgeyi terk etmeyen Sırp olan, suçlardan dolayı 3978 kişi Hırvat yargısına bildirildi ve 1492 kişi hüküm giydi. 27 cinayet için 26 kişi yargılanmış ve mahkum edilmiş, 13 kişi de bir ila 15 yıl hapse mahkum edilmiştir.’’

Verilen kaynak da, bu şekilde yorumlanmaktadır:

‘‘Kaynak, Hırvat makamlarının, Sırp sivillere karşı işlenen suçlara karşı olduğunu gösteriyor. 1991’de Hırvatların ve diğer Sırp olmayanların öldürülmesi ve sürgün edilmesi, Sırbistan’ın etnik temizlik politikasının bir parçasıydı. Oluja’dan sonra yapılan vahşetler ise, Hırvatistan siyasetinin bir parçası değil, bireylerin intikamının veya kişisel çıkarlarının sonucuydu. Tüm zulümler şiddetle kınanmalı ve cezalandırılmalıdır.’’

3.3.2.2.2.3. Bosna Hersek

Bosna Hersek’te yaşanan çatışmalar, ‘‘Uluslararası Tanımadan Vatan Savaşındaki Zafere Kadar’’ kısmı bağlamında olan ‘‘Bosna Hersek’e Büyük Sırp Saldırısı’’ alt başlığında anlatılmaktadır.

Anlatım, ‘‘Ekim 1991’in başlarında, JNA ve Sırp paramiliter birimleri, Trebinje belediyesindeki Hırvat Ravno köyüne ateş açtıklarında, Sırp saldırısının Bosna-Hersek’i

de atlamayacağı varsayılabilirdi” cümlesi ile başlamaktadır. Bosna Hersek’teki Büyük Sırp siyasetinin ana direğinin, Radovan Karadžić liderliğindeki Sırp Demokrat Partisi olduğu belirtilmektedir. Devamında, Hırvatistan’da görülen senaryoya göre, Bosna Hersek’teki Sırp’ların, birkaç Sırp özerk bölgesini ve 1992’nin başlarında, egemen Sırp Cumhuriyetini ilan ettiklerinden bahsedilmektedir. Buna tepki olarak, Bosna Hersek’teki Hırvatların bir kısmının, Grude’de Hırvat Herceg Bosna Topluluğu’nu (daha sonra Herceg Bosna Cumhuriyeti), yani Bosna Hersek’teki Hırvatları korumak amacıyla kurulmuş olan siyasi, kültürel, ekonomik ve bölgesel bir varlık olarak ilan ettiği belirtilmektedir. Bununla ilişkin şu cümle de verilmektedir: “Kurucu kararında, bunun, Bosna Hersek’in egemenliğini ve bütünlüğünü sorgulamadığı vurgulansa da, BiH Anayasa Mahkemesi, Bosna Hersek’te ayrı bir Sırp Cumhuriyeti’nin kurulması gibi bu kararı da, Anayasaya aykırı bulmuştur.”

Anlatıma göre, Bosna Hersek’teki huzursuzluk, Müslüman ve Hırvat olan vatandaşlarının çoğunluğunun Şubat 1992’nin sonlarında referandumda bağımsız bir Bosna Hersek’i yaratmaktan yana olduklarını açıklamasının hemen ardından başlamıştır. Barikatların ve küçük Sırp saldırılarının Mart ayında yapılmasının ardından, Bosna Hersek’e karşı açık Sırp saldırısının, Nisan ayında başladığı dile getirilmektedir. Ardından, Sırp güçlerinin, Sırp olmayan uluslara karşı çok sayıda savaş suçu işlediğinden bahsedilmektedir: “Müslüman ve Hırvat köyleri ve kasabaları ateşe verildi, yağmalandı ve birçok sivilin öldürüldüğü toplama kampları açıldı. Sırp’ların Bosna Hersek’teki en az %66 bölgeyi işgal etme ve etnik açıdan temiz bir alan yaratma planına göre, Bosna Hersek’teki savaş sırasında yüz binlerce Müslüman (bugün Boşnaklar) ve Hırvatlar sürgüne gönderildi”.

Örnek metnin devamında, Sırp saldırısına karşı askeri olarak kendilerini savunmak için Bosna Hersek’teki Hırvatların, Hırvat Savunma Konseyi’ni (HVO) ve Müslümanların da, BiH Ordusunu kurduklarından bahsedilmektedir. Savaşın başlangıcında, Hırvat ve Müslüman güçlerin, birlikte savunmaya katıldıkları, ancak Batı Hersek ve Orta Bosna’da kendi aralarında çatışmaların patlak verdiği dile getirilmektedir. Bu bağlamda, Bosna Hersek’teki Hırvat-Müslüman çatışmasında, her iki tarafın da, sivillere karşı suç işlediği ve toplama kampları düzenlediği belirtilmektedir. Ek olarak, “Uluslararası toplumun bir kısmı, Zagreb’deki Hırvat makamlarının böyle bir durumdan sorumlu olduğunu düşünmesine rağmen, resmi Hırvat politikası, Bosna Hersek’in bağımsızlığını açıkça kabul etti ve bu anlamsız çatışmayı, diplomatik girişimlerle çözmeye çalıştı.” cümlesi

verilmektedir. Hırvat-Müslüman çatışması, 18 Mart 1994'te Washington Anlaşması ile durduruldu. Bu anlatımın yanında, aşağıdaki fotoğraf, ‘‘Mostar’daki ünlü Mostar Köprüsü, 1993 yılında Boşnak-Hırvat şehir çatışmaları sırasında yıkıldı.’’ cümlesi ile yer almaktadır.

(Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 166)

Fotoğraf 41: ‘‘2H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:9

Kitapta, uluslararası toplumun, Bosna Hersek’teki savaşı sona erdirmeye çabalarının hepsinin, sonuçsuz kaldığı ve savaşın sonuçlarının da trajik olduğu anlatılmaktadır. Bunun en çarpıcı örneğinin, Doğu Bosna Srebrenica ve Zepa kasabalarının kaderi olduğu vurgulanmaktadır. Bununla ilişkin metinde, BM tarafından korunan bir alan ilan edilmesine rağmen, Sırp birliklerinin, Temmuz 1995’te bu bölgeleri fethettiği ve bölgedeki yaklaşık 8 bin Müslüman’ı öldürdüğü dile getirilmektedir. Ayrıca, bu korkunç suçtan, O zamanlar Bosna Hersek’teki önde gelen Sırp siyasetçi Radovan Karadžić ve Sırp ordusunun komutanı General Ratko Mladić’in sorumlu tutulduğu belirtilmektedir. Metnin yanında, Srebrenica kurbanlarının mezarlarının fotoğrafı verilmektedir. Fotoğraf, ‘‘Potocari’deki Srebrenica kurbanlarının mezarları.’’ cümlesi ile tanımlanmaktadır.

(Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 166)

Fotoğraf 42: ‘‘2H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:10

Bosna Hersek anlatımında son olarak, Hırvatistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Franjo Tuđman ve Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Başkanı Alija Izetbegović’in, Sırp saldırganlığına karşı koyacak ortak savunma ve siyasi çözüm konulu bir Hırvat-Boşnak (Müslüman) Anlaşması imzaladıkları dile getirilmektedir. Bu Anlaşma bağlamında, Hırvat kuvvetleri ve BiH Ordusu, Bosna Hersek’in topraklarının çoğunu koordineli operasyonlarla kurtardı. Bu, yeni bir barış girişimini başlatmak için koşulları yarattı. Bunun dışında, kitapta, Kasım 1995 boyunca, ABD’nin Dayton kentinde Bosna Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan Cumhurbaşkanları arasında Bosna Hersek’teki savaşı ve gelecekteki idari ve anayasal düzenini sona erdirmek için görüşmelerin yapıldığından bahsedilmektedir. Anlaşmanın sonunda, Aralık 1995’te Paris’te imzalandığı ve Bosna Hersek’teki çatışmayı sona erdirdiği belirtilmektedir.

3.3.2.2.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

Çatışmaların bıraktığı etkiler, ayrıyeten ‘‘Vatan Savaşının Sonuçları’’ kısmında anlatılmaktadır. Bu kısım, ‘‘Hırvatistan’daki Savaş Suçları’’ ve ‘‘Savaş Sonuçları ve Hırvatistan’ın Kalkınma Sorunları’’ alt başlıklarından oluşmaktadır. İlk alt başlık bağlamında, savaş suçlarına ve insan hayatlarına bırakılan etkilere odaklanılmaktadır. İkincisinde ise, daha çok ekonomi ve siyasete bıraktığı etkilerin üzerinde durulmaktadır.

Anlatımın başlangıcında, öncelikle Vatan Savaşı tasvir edilmektedir. Onun yasal, savunmacı ve kurtuluş niteliğinde olduğu belirtilmektedir, çünkü Hırvatistan Cumhuriyetinin, saldırıya uğradığı ve egemenliğini, bağımsızlığını ve toprak

bütünlüğünü savunmak zorunda kaldığı şeklinde anlatılmaktadır. Ayrıca anlatımın devamında şunlar ifade edilmektedir:

‘‘1991-1995 yılları arasında, Sırp birimleri, esir olan Hırvat savunuculara ve sivillere karşı, çok sayıda savaş suçu işledi. 2008 yılına kadar, Sırp birlikleri tarafından işlenen yaklaşık 3.500 suç kurbanı, Hırvatistan’daki 130 toplu mezardan çıkarıldı. Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ’daki Sırp kamplarında, birçoğu hayatta kalamayan 7600’den fazla Hırvat savunucusu ve sivil esir alındı ve istismar edildi.’’

Bunun ardından, Hırvatların ve diğer Sırp olmayan nüfusların öldürülmesi ve sürgün edilmesi, BM kuvvetlerinin, Mayıs 1992’de, işgal altındaki Hırvat topraklarının kontrolünü ele geçirdikten sonra bile durmadığı vurgulanmaktadır. Ayrıca, o topraklarda, savaşın sonuna kadar, yaklaşık 600 kişinin öldüğü ve 7bin Hırvat ve diğer Sırp olmayanların sürgün edildiği belirtilmektedir. Devamında, 1990 yıllarda eski Yugoslavya topraklarında yaşanan savaşların sorumlusu şu cümle ile açıklanmaktadır: ‘‘Büyük Sırp siyasetini sürdüren o zamanki Sırp siyasi liderliği ve Hırvatistan’daki belirli bölgelerin istikrarsızlaştırılması, fethedilmesi ve etnik temizlenmesi bir yöntem olarak uygulayan şiddet ve suçlarla başvuran Sırp aşırılıkçılar en çok sorumluydu.’’ Bu anlatımın yanında, aşağıdaki fotoğraf, ‘‘Hırvatistan Cumhuriyeti’ndeki sivillere karşı özellikle korkunç bir savaş suçu Škabrnja’da 18 Kasım 1991’de, Sırp güçleri ve JNA tarafından işlendi. Suç, Vukovar savunucularının bir kısmının silahlarını teslim ettiği aynı günde gerçekleşti. Her yıl hayatta kalan Skabrnja sakinleri, ölenlere saygı göstermek için toplanıyor.’’ açıklaması ile yer almaktadır.

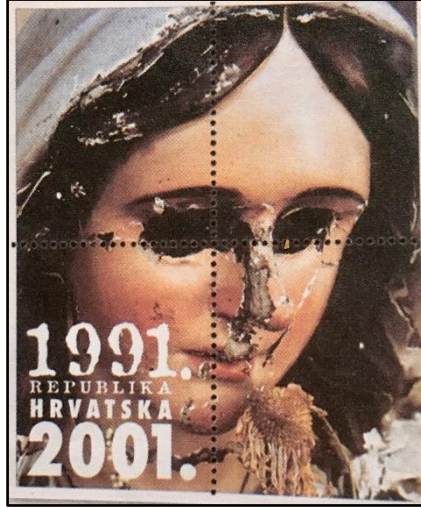

(Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 175)

Fotoğraf 43: ‘‘2H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:11

Metinde, Hırvat birliklerinin de suç işlediği kabul edilmektedir: ‘‘Hırvatistan’a yönelik Sırp saldırısı nedeniyle Hırvat birliklerinin bazı üyeleri de, suç işlemiştir. 1991’de Gospic, Osijek, Sisak, Pakarac Poljana ve Paulin Dvor’da, Medak cebinde 1993’te Sırp’ların, bireyleri ve grupları öldürmesi ve Oluja Operasyonunun sonrasında gerçekleşen olaylar, bazı esir olan Sırp güçlerinin istismar edilmesi, bunun örnekleridir.’’ Bu anlatımın ardından, Hırvat yargısının, bu suçların faillerine karşı çok sayıda ceza davası yürüttüğü belirtilmektedir. Ayrıca, bu suçların, Hırvat siyasetinin bir parçası olmadığı ve Sırp’ların, önceden Hırvatistan’dan sınır dışı edilmesinin planlanmadığı dile getirilmektedir.

Anlatımın devamında, ‘‘bu söz edilenlerin, 1990-1995 yılları arasında Hırvatistan’daki tarihsel sürecin tam ve nesnel bir şekilde sunulması için ihmal edilmemelidir’’ diye geçmektedir. Özellikle ‘‘suçların hangi koşullarda işlendiği konusu göz ardı edilmemeli’’ diye vurgulanmaktadır. Çünkü anlatıma göre, Sırp güçleri, çoğunlukla bilerek yaptıkları için, rakiplerinden çok daha fazla sayıda suç işledi ve öldürülen Hırvat sivillerinin sayısı, öldürülen Sırp’ların sayısından daha yüksektir. Ayrıca, ‘‘Tarih boyunca o bölgelerde çeşitli orduların benzer operasyonlarının sonucu olan zayıflara oranla, Oluja kurtuluş operasyonu en az zayıfla gerçekleştirildi’’ cümlesi de verilmektedir. Bunun ardından, İsyancı Sırp’ların Hırvatistan’daki liderliğinin, Hırvat hükümetinin ve uluslararası toplumun tüm barış tekliflerini reddettiği için hemşerilerin acı ve kayıpları için en çok sorumlu olduğu vurgulanmaktadır. Bunun üzerine, ‘‘Tam da bu gibi koşullar nedeniyle, 1995 yılında Oluja ve Bljesak sırasında oluşan Sırp mülteci gruplarının ortaya çıkması koşullarını, 1991 yılında sürgün Hırvat ve diğer Sırp olmayan nüfus grupları ile eşitlemek uygun değildir.’’ cümlesi bulunmaktadır. Sırp mültecilerinin, Hırvat askeri güçlerinin yasal kurtuluş operasyonlarının bir sonucu olduğu, diğerlerinin ise etnik olarak temiz Büyük Sırbistan devleti planının sonucu olduğu vurgulanmaktadır. Bu anlatımın yanında, aşağıdaki fotoğraf yer almaktadır. Fotoğrafın altında, açıklama olarak, ‘‘Ne sakral binalar ne de Konavle’de olan Tanrı’nın Annesi heykeli, Sırp askeri ve paramiliter birliklerinin insanlık dışı muamelesinden bağışlanmadı.’’ cümlesi verilmektedir.

(Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 175)

Fotoğraf 44: ‘‘2H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:12

Örnek kitabın devamında, BM Güvenlik Konseyinin, SFRY’nin dağılması sırasında ve sonrasında, çatışmalar esnasında işlenen savaş suçlarını cezalandırmak için 1993 yılında Lahey’deki Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi’ni kurmaya karar verdiği belirtilmektedir. Yargılananlar arasında ise, en çok sayıda Sırp politikacı ve askeri personelinin bulunduğu dile getirilmektedir. Ardından şu soru sorulmaktadır: ‘‘Sırp-Karadağ saldırısı, Hırvat Cumhuriyetine ne kadar maddi zarar getirdi?’’ (Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 177)

‘‘Savaşın Sonuçları ve Hırvatistan’ın Kalkınma Sorunları’’ alt başlığında, Vatan Savaşı’nın sona ermesiyle Hırvatistan Cumhuriyetinin, devletin yeniden inşası, mültecilerin ve sürgün edilmiş kişilerin geri dönüşü, demokratik ilkelerin geliştirilmesi, insan ve azınlık haklarının korunması ve genel ekonomik ve sosyal kalkınma gibi bir dizi zorlukla karşılaştığı anlatılmaktadır. Büyük Sırp saldırısı sırasında, devletin, maddi ve demografik olarak harap olduğu vurgulanmaktadır.

3.3.2.2.4. İsmi Geçen Aktörler

İsmi geçen ve Hırvat tarafında gruplandırılabilir olanlar, Franjo Tuđman, Josip Jović, Andrija Marić, Blago Zadro, Marko Babić, Rudolf Perešin, Damir Tomljanović Gavran, Siniša Glavašević, Andrija Matijaš Pauk, Branimir Anić Matan ve Predrag Matanović’tir.

Sırp tarafına ait olan isimler, Slobodan Milošević, Jovan Rašković, Radovan Karadžić ve Ratko Mladić'tir. Boşnak tarafından ise, sadece Alija Izetbegović'in ismi geçmektedir.

Franjo Tuğman'ın ismi, sekiz kez geçmektedir. İlkinde, HDZ Partisinin başında durduğu dile getirilmektedir. İkincisinde, aynı sayfada ayrı bir kutucukta aşağıdaki metin verilmektedir:

‘İlk Hırvat Cumhurbaşkanı, II. Dünya Savaşı'nda anti-faşist partizan hareketinin bir katılımcısıydı... Tarih ve askeri doktrin metinlerinde, her ülkenin kendi silahlı kuvvetlerine sahip olma hakkını vurguladı ve Hırvatistan'ın II. Dünya Savaşı'nda anti-faşist Müttefiklerin zaferine katkısını vurguladı. İkinci Dünya Savaşı'ndaki Hırvatistan Bağımsız Devleti'ndeki rollerinden dolayı Hırvat halkına suç atılmalarına karşı çıkıyordu ve Jasenovac ve diğer savaş kurbanlarının abartılmasının, etnik gruplar arası nefreti derinleştirdiği konusunda uyarıyordu. Bu düşünceler nedeniyle Komünist Partiden atıldı ve 45 yaşında zorla emekli oldu. Kendisi, özellikle Hırvat baharında Hırvat ulusal çıkarlarını savunmaktan defalarca hapse mahkûm edildi. 1989'da, benzer düşünen insanlarla birlikte, siyasi bir parti olarak 1990, 1992 ve 1995'te Hırvat Parlamentosu seçimlerini kazanan Hırvatistan Demokratik Birliği'ni (HDZ) kurdu... Hırvatistan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı ilan edildi... Hırvat savunucuları ile birlikte, bağımsız ve egemen bir Hırvatistan Cumhuriyeti kurulmasına büyük katkısı oldu.’ (Bekavac & Jareb, Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole, 2014, s. 151)

İsmi üçüncü kez olarak, seçimlerde Cumhurbaşkanı seçildiği konusunda dile getirilmektedir. Dördüncüsünde, Yugoslavya'nın yeniden yapılandırılmasını ve konfederal olmasını istediği anlatılmaktadır. Beşincisinde, Bosna Hersek'te olan çatışmada, Hırvat-Boşnak Anlaşmasını imzaladı denilerek geçmektedir. Altıncısında, Oluja operasyonu sırasında Sırp etnik kökenli Hırvat vatandaşlarına bir mesaj gönderdiği belirtilmekte ve ‘Sırp güçlerinin üyelerini Hırvat yasalarına göre savaş suçu işlemeyen herkesin af alması garantisıyla silahlarını teslim etmeye çağırırdı’ anlatımında bulunmaktadır. Yedincisi, ağır hastalığına yenik düştüğü ve 1999 yılında vefat ettiği dile getirilmektedir. Son olarak da, ‘Hırvat bağımsızlığı için en sorumlu olan kişi’ diye geçmektedir.

Josip Jović, Andrija Marić, Blago Zadro, Marko Babić, Rudolf Perešin, Damir Tomljanović Gavran, Siniša Glavašević, Andrija Matijaš Pauk, Branimir Anić Matan ve

Predrag Matanović isimlerinin hepsi, kahraman olarak bahsedilmektedir. Bunun yanında, kitapta hepsinin görseli de verilmektedir.

Sırp tarafına bakıldığında, Slobodan Milošević'in ismi, toplamda sekiz kez geçmektedir. İlk dördü, aynı sayfada olup, Yugoslavya'da krizin, onun gelişi ile daha da derinleştiği, Büyük Sırbistan planını gerçekleştirmek istediği, JNA'nın onu desteklediği ifade edilmekte ve Gazimestan'da olan konuşmasının görseli verilmektedir. Beşincisinde, Hırvat halkına yönelik olarak Milošević'in kendi tehditlerini artık açık bir şekilde dile getirdiği belirtilmektedir. Altıncısı, SKJ'de kontrol sağlamak istediği anlatılmaktadır. Yedincisi, Yugoslavya'da yeni seçim sistemi ve siyasi üstünlük kurmak istediği anlatılmaktadır. Son olarak, çatışmaların bıraktığı etkileri anlatan kısımda, Haag'da olan yargılanmasına ilişkin fotoğraf bulunmaktadır.

Jovan Rašković'in ismi, iki kez geçmektedir. Hırvatistan'daki Sırp Partisinin başkanı olduğu ve Büyük Sırp siyasetini desteklediği şeklinde geçmektedir. Bunun yanında, onun fotoğrafı da verilmektedir.

Radovan Karadžić ve Ratko Mladić'in isimleri, Bosna Hersek'te yaşanan çatışmalar bağlamında geçmektedir. Karadžić'in, Bosna Hersek'teki Büyük Sırp politikasının ana dayanağı olduğu dile getirilmektedir. Bunun yanında, Mladić ile beraber, Srebrenica ve Zepa'daki suçu için en sorumlu oldukları anlatılmaktadır.

Alija Izetbegović'in ismi, bir yerde geçmektedir. Onun da, Hırvat-Boşnak Anlaşmasını imzalayanlardan birisi olduğu ifade edilmektedir.

3.3.2.2.5. Değerlendirmeler / Görüşler

3.3.2.2.5.1. İmajlar

3.3.2.2.5.1.1. Sırp Tarafı

2H örneğinde, Sırp tarafına ilişkin olarak, 'Sırp medyası', 'Sırp güçleri', 'Sırp polisleri', 'Silahlı Sırp sivilleri', 'Sırplar', 'Yugoslav Halk Ordusu', 'Sırp milliyetçileri', 'Büyük Sırp güçleri', 'Sırp aşırılıkçılar', 'Sırp teröristler', 'İsyancı Sırplar', 'Sırp hükûmeti', 'Sırp halkı' ve 'Sırp paramiliter güçleri' gibi terimler kullanılmaktadır. Yugoslav halk ordusunu, Sırp tarafında gruplandırmak mümkündür, çünkü kitabın birkaç yerinde, onun, çoğunlukla Sırplardan oluştuğu ve aynı hedefleri destekledikleri vurgulanmaktadır.

İmajlar olarak, ‘Büyük Sırp’, ‘saldıran’, ‘isyancı’, ‘yalanları yayan’, ‘hegemonyacı’, ‘aşırılıkçı’, ‘terörist’, ‘etnik temizlik gerçekleştiren’, ‘toplama kampı oluşturanlar’, ‘mağdur’, ‘medya savaşı yürüten ve Hırvat karşıtı hava yayan’, ‘savaş için en sorumlu olan’, ‘demokratik olmayan’, ‘insancıl dışı’, ‘düşman’, ‘suç işleyen’, ‘kuşatan’ ve ‘tehdit eden’ tanımlamak mümkündür.

‘Büyük Sırp’ imajı kapsamında, ‘Büyük Sırbistan’ iki kez, ‘Büyük Sırp’ ifadesi ise, 16 kez kullanılmıştır. ‘Büyük Sırp’ ifadesi, ilk olarak Yugoslavya’nın dağılımının sebepleri anlatılırken, kullanılmaktadır ve o konuda, bu ifade, toplamda on kez tekrarlanmaktadır. Ardından, Hırvatistan’da olan çatışmalara ilişkin anlatımda, üç kez bulunmaktadır. Bosna Hersek’teki çatışmaya ilişkin anlatımda ise, iki kere kullanılmaktadır. Bu ifade, son olarak, çatışmanın bıraktığı etkileri anlatan kısımda, iki kez geçmektedir. ‘Büyük Sırp’ ifadesi, o zamanki Sırp siyasetini açıklamak için kullanılmıştır.

‘Saldıran’ imajı bağlamında, toplamda 36 kez, ‘saldırı’ ifadesi 23 kez, ‘saldırgan’ ifadesi iki kez, ‘saldıran’ ifadesi 10 kez ve ‘saldırdı’ ifadesi bir kez bulunmaktadır. Yugoslavya’nın dağılmasının sebeplerini anlatan kısımda, ‘saldırgan’ ifadesi, iki yerde geçmektedir. Hırvatistan’da olan çatışmaya ilişkin anlatımda, ‘saldırı’ ifadesi, 12 kez, ‘saldıran’ ifadesi, dokuz kez ve ‘saldırdı’ ifadesi, bir kez bulunmaktadır. Bosna-Hersek çatışmasına yönelik anlatımda ise, ‘saldırı’ ifadesi, yedi kez geçmektedir. Son olarak, çatışmaların bıraktığı etkilerine ilişkin anlatımda, ‘saldırı’ ifadesi üç, ‘saldıran’ ifadesi bir kez bulunmaktadır. Bu imajın, savaşın niteliğini vurgulamak için kullanıldığı söylenebilir.

‘İsyancı’ imajı, toplamda 23 kez kullanılmaktadır. ‘İsyancı Sırlar’ ifadesi şeklinde 15 kez, ‘isyan’ ifadesi olarak da sekiz kez geçmektedir. Bu imaj, Hırvatistan’da olan çatışmalara yönelik anlatım bağlamında, ‘isyancı Sırlar’ ifadesi 14 kez, ‘isyan’ ifadesi ise sekiz kez ortaya konulmaktadır. Çatışmaların bıraktığı etkileri anlatan kısımda, ‘isyancı Sırlar’ ifadesi bir kez geçmektedir.

‘Yalanları yayan’ imajı, iki ayrı yerde görülmektedir. İlki, Hırvat ulusal sembollerini açıklayan kısımda, Sırp milliyetçilerin, bu sembollerin Ustasha anlamı taşıdığını iddia ederek, Sırlar için bir tehdit oluşturduğunu iddia ettiği ve bu yalanlarını, yurtdışına da yaydığı anlatılmaktadır. İkincisi ise, Sırp medyasının, Sırlara, yeni Hırvat devletinde,

NDH'da yaşadıkları zulümleri tekrardan yaşayacakları yönünde yalan söylediklerine ilişkin anlatım bu kısımda geçmektedir.

'Hegemonyacı' imajı, farklı ifadelerle beş kez yer bulmaktadır. 'Hâkimiyet' ifadesi iki kez, 'üstünlük' ifadesi bir kez, 'hegemonya' ifadesi bir kez ve 'dayatma' ifadesi bir kez geçmektedir. Tüm ifadeler, Yugoslavya'nın dağılmasının sebeplerini anlatan kısımda yer almaktadır. Bu ifadeler, o zamanki Sırp siyasetini ve amaçlarını tanımlamak için kullanılmaktadır.

'Aşırılıkçı' imajı, üç farklı yerde geçmektedir. İlki, isyanın başlangıcını anlatan kısımda, metnin yanında bulunan fotoğrafta, barikatları kuran 'Sırp aşırılıkçılar' şeklinde geçmektedir. İkincisi, Pakarac çatışmasına ilişkin anlatımda geçmektedir. Son olarak da, çatışmaların bıraktığı etkileri anlatan kısımda bulunmaktadır.

'Terörist' imajı, dört kez ve aynı sayfada yer almaktadır. Bu imaj, Pakarac, Plitvica Gölleri ve Borovo Selo çatışmaları ilişkin anlatımda geçmektedir.

'Etnik temizlik gerçekleştiren' imajı, toplamda altı kez farklı sayfalarda bulunmaktadır. İlki, 'Hırvatistan'a Büyük Sırp Saldırısı' alt başlığı kapsamında, mülteci Hırvatların fotoğrafının altında bulunmaktadır. İkincisi, aynı alt başlık altında olup, JNA ve Sırp paramiliter güçlerin, birçok şehir ve köyü, etnik olarak temizledikleri anlatılmaktadır. Üçüncüsü, Bosna Hersek'te olan çatışmalara ilişkin anlatımda bulunmaktadır. Dördüncüsü, Hırvatistan'da olan çatışmaların anlatımının sonunda, etnik temizliğin, Sırp politikasının parçası olduğu anlatılmaktadır. Son iki imajı ise, çatışmaların bıraktığı etkileri anlatan kısımda yer almaktadır.

'Toplama kampı oluşturan' imajı, üç yerde bulunmaktadır. İlki, Vukovar çatışmasına ilişkin anlatımda geçmektedir. İkincisi, Bosna Hersek'te olan çatışmalara ilişkin anlatımda yer almaktadır. Son olarak, çatışmaların bıraktığı etkiler kapsamında bulunmaktadır.

'Suç işleyen' imajı, farklı ifadelerle toplamda 20 kez ifade edilmektedir. 'Çok sayıda suç işlediler' ifadesi, sekiz; 'Bombaladılar' ifadesi, iki; 'Öldürdüler' ifadesi, üç; 'Yaktılar' ifadesi, bir; 'Sürgün ettiler' ifadesi, üç; 'Yağmaladılar' ifadesi ise, bir; 'Yok ettiler' ifadesi, bir ve 'yıktılar' ifadesi, iki kez geçmektedir.

‘Mağdur’ imajı, sekiz kez farklı ifadelerle yer bulmaktadır. ‘Mülteci’ ifadesi, iki kez kullanılmaktadır. İlki, Hırvatistan’da olan çatışmalara ilişkin anlatım bağlamında, operasyonların gerçekleştirildiği bölgelerden, Sırp nüfusun nerdeyse tamamının topraklarını terk ettiği anlatılmaktadır. İkincisi, Sırp mültecileri gösteren fotoğrafın altında geçmektedir. ‘Öldürüldü’ ifadesi, dört kez geçmektedir. İlki, Plitvica Göllerinde gerçekleşen çatışmaya ilişkin anlatım bağlamında, ‘Teröristlerin arasında ölenler de oldu’ diye geçmektedir. Diğer ikisi, çatışmaların bıraktığı etkileri anlatan kısımda bulunmaktadır. ‘Esir’ ve ‘istismara uğrayan’ ifadesi, birer kez, çatışmaların bıraktığı etkileri anlatan kısımda geçmektedir. ‘Kurban’ kelimesi ise, bir kez, Oluja operasyonuna ilişkin anlatımda ifade edilmektedir.

‘Medya savaşı yürüten ve Hırvat karşıtı havayı yayan’ imajı, dört kez bulunmaktadır. İkisi, Yugoslavya’nın dağılmasının sebeplerini anlatan kısımda geçmektedir: ‘‘Daha önceden, Belgrad tarafından diğer cumhuriyetlere karşı medya savaşı başlatıldı. Bu, özellikle Hırvatistan’a karşı uygulandı, yerel Sırlarda Hırvat karşıtı duygular teşvik ediliyordu.’’ Diğer ikisi de, isyanın başlangıcını anlatan kısımda bulunmaktadır.

‘Savaş için en sorumlu olan’ imajı, çatışmaların bıraktığı etkileri anlatan kısımda, iki kez geçmektedir. ‘Demokratik olmayan’ imajı, Yugoslavya’nın dağılmasının sebeplerini anlatan kısımda, Belgrad’dan gelen politikayı tanımlamak için kullanılmaktadır. ‘İnsancıl dışı’ imajı, anlatımın birçok yerinden çıkartılabilirse de, tam ifade olarak, çatışmanın bıraktığı etkilerin anlatıldığı kısımda bulunmaktadır. ‘Düşman’ imajı, aynı sayfada üç kez bulunup, Vukovar çatışmasına ilişkin anlatımda geçmektedir. ‘Kuşatan’ imajı ise, toplamda sekiz kez geçmektedir. ‘İşgal’ ifadesi şeklinde, üç; ‘Kuşattılar’ ifadesi şeklinde ise, beş kez bulunmaktadır. Son olarak, ‘tehdit eden’ imajı ise, dört kez geçmektedir.

3.3.2.2.5.1.2. *Hırvat Tarafı*

Hırvat tarafına ilişkin gruplandırılabilir olan terimler şunlardır: ‘Hırvat makamları’, ‘Hırvat güçleri’, ‘Hırvat polisleri’, ‘Savunucular’, ‘Hırvat Ordusu’ ve ‘Hırvatlar’. İmajlar olarak ise, ‘savunan’, ‘kurtaran’, ‘başarılı’, ‘kahraman’, ‘insancıl’, ‘yaratıcı’, ‘cesur’, ‘vatansever ve fedakâr’, ‘demokratik’, ‘daha az silahlanmış’, ‘kuşatılmış’, ‘mağdur’, ‘toplama kampı oluşturan’ ve ‘suç işleyen’ imajı tanımlamak mümkündür.

‘Savunan’ imajı, toplamda 27 kez bulunmaktadır. ‘Savunucu’ ifadesi olarak dokuz kez, ‘savunma’ ifadesi ise, 18 kez kullanılmaktadır. Hırvatistan’da olan çatışmalara ilişkin anlatımda ‘savunucu’ dokuz kez, ‘savunma’ ifadesi ise 15 kez bulunmaktadır. Bosna-Hersek’teki çatışmalar bağlamında, ‘savunma’ ifadesi iki kez kullanılmaktadır. Çatışmaların bıraktığı etkiler kapsamında da, ‘savunma’ ifadesi bir kez yer bulmaktadır.

‘Kurtaran’ imajı, ‘kurtarmak’ ve ‘kurtuluş’ ifadeleri şeklinde verilmektedir. Hırvatistan’da olan çatışmalara ilişkin anlatım bağlamında, ‘kurtarmak’ ifadesi, altı kez, ‘kurtuluş’ ifadesi ise on kez kullanılmaktadır. ‘Başarılı’ imajı, ‘başarı’ ve ‘başardılar’ ifadeleri şeklinde bulunmaktadır. Hırvatistan’da olan çatışmalara ilişkin anlatımda, ‘başarı’ kelimesi, dört kez geçmektedir. ‘Başardılar’ ifadesi ise, üç kez geçmektedir. Diğer taraftan, ‘Kahraman’ imajı, toplamda yedi kez yer edinmektedir. Bu imaj, metinlerin yanında bulunan fotoğrafların altında da verilmektedir.

‘İnsancıl’ imajı, birçok yerde görülebilmektedir, ancak tam ‘insancıl’ kelimesinin ifade edilmesi ise, bir kez görülmektedir. Bu ifade ile Bljesak operasyonu sırasında, Hırvat hükümetinin davranışı tanımlanmaktadır. ‘Yaratıcı, cesur, vatansever ve fedakâr’ imajı ile Hırvat Savunucular nitelendirilmektedir.

‘Demokratik’ imajı, Hırvatistan’ın yönetim şeklini tanımlamak için kullanılmaktadır. ‘Demokratik’ ifade olarak, toplam dört kez geçmektedir. ‘Daha az silahlanmış’ ordusu imajı, dört kez geçmektedir. ‘Kuşatılmış’ imajı, toplamda 14 kez geçmektedir. Bu imaj, Hırvatistan’da olan çatışmalara ilişkin anlatımda bulunmaktadır.

‘Mağdur’ imajı, farklı ifadeler ile toplamda 43 kez yer edinmektedir. ‘Bombalanmış’ ifadesi, iki; ‘mülteci’ ifadesi, bir; ‘toplu infazlar’ın mağduru ifadesi, bir; ‘yağmalanmış’ ifadesi, üç; ‘zarar gördü’ ifadesi, bir; ‘yakılmış’ ifadesi, bir; ‘ölen’ ifadesi, on; ‘sürgün edilen’ ifadesi, yedi; ‘yok edilen’ ifadesi, beş; ‘tehlike altında’ ifadesi, bir; ‘esir’ ifadesi, dört; ‘istismara uğrayan’, bir ve ‘kurban’ ifadesi, altı kez geçmektedir.

‘Toplama kampı oluşturan’ imajı, bir kez, Bosna Hersek’te olan çatışmalar anlatılırken ifade edilmektedir. ‘Suç işleyen’ imajı, iki kez geçmektedir. Bunlar, Bosna Hersek’te olan çatışmalara ilişkin anlatımda bulunmakta ve ‘suç işlediler’ ifadesiyle geçmektedir. Son olarak ise, çatışmaların bıraktığı etkiler kısmında, ‘suç işlediler’ şeklinde verilmektedir.

3.3.2.2.5.1.3. *Boşnak Tarafı*

Boşnak tarafı için ‘Müslümanlar’, ‘Boşnaklar’, ‘Bosna Hersek ordusu’, ‘Bosna Hersek Cumhurbaşkanı’ ve ‘Müslüman köyleri ve şehirleri’ terimleri kullanılmaktadır. Hırvatistan’da olan çatışmalara ilişkin anlatımın başlarında, ‘JNA ve Hırvatistan’dan gelen isyancı Sırlara ek olarak, Sırbistan, Karadağ ve Bosna-Hersek’ten gelen Bölgesel Savunma birimleri’nin de, Hırvatistan’a yapılan saldırılara katıldıkları anlatılmaktadır. Bununla ilgili fazla detay verilmemekte ve Bosna Hersek’ten Bölgesel Savunma birimlerinin, Boşnaklardan oluşup oluşmadığı açık bir şekilde söylenmediği için bu tarafa gruplandırmak zordur. Boşnaklara ilişkin olarak, ‘Büyük Sırp hâkimiyetinden korkan’, ‘mağdur’, ‘savunan’, ‘toplama kampı oluşturan’, ‘suç işleyen’ ve ‘ortak hareket eden’ imajları bulunmaktadır.

‘Büyük Sırp hâkimiyetinden korkan’ imajı, Yugoslavya’nın dağılmasının sebeplerine ilişkin anlatımda bulunmaktadır. ‘Büyük Sırp hâkimiyetinden korkan Bosna-Hersek ve Makedonya Cumhurbaşkanı, ülkelerinin de Slovenya ve Hırvatistan’ın gittiği yoldan gideceklerini açıkça belirttiler’.

‘Mağdur’ imajına bağlı olarak, ‘yakıldı’, ‘yağmalandı’, ‘sürgün edildi’ ve ‘öldürüldü’ kelimeleri kullanılmaktadır. Bosna Hersek’te yaşanan çatışmalar bağlamında, Müslümanların ‘sürgün edildiği’ ifadesi geçmektedir. Bunun yanında, Srebrenica ve Zepa’da 8bin Müslümanın öldürüldüğü dile getirilmektedir. ‘Yakıldı’ ve ‘yağmalandı’ ifadeleri, Müslüman köyleri için geçmektedir.

‘Savunan’ imajı, Bosna Hersek’te yaşanan çatışmaya ilişkin anlatımda, Sırp saldırısına karşı Müslümanların kendilerini savundukları anlatılmaktadır. ‘Toplama kampı oluşturan’ ve ‘suç işleyen’ imajları, Bosna Hersek’teki çatışmalarda, Hırvat-Müslüman çatışmada, iki tarafında, bu suçları işlediklerine dair cümlelere yer verilmektedir. ‘Bosna Hersek’teki Hırvat-Müslüman çatışmasında, her iki taraf da, sivillere karşı suç işlemiş ve toplama kampları düzenlemiştir.’

‘Ortak hareket eden’ imajı, Sırp saldırısına karşı Hırvatların ve Müslümanların ortak hareket ettiklerini ve ülkelerini savunduklarını ifade etmek için kullanılmaktadır.

3.3.2.2.5.1.4. Karadağ Tarafı

Karadağ ile ilgili, diğer taraflara göre daha az bilgi verilmektedir. Yugoslavya'nın dağılması sürecinde, Sırbistan'ın yanında durdukları belirtilmekte, ancak onun Savaştaki rolü detaylı bir şekilde anlatılmamaktadır. Yine de, Karadağ'dan gelen paramiliter güçlerin, Hırvatistan'a karşı gerçekleştirilen saldırıya katıldıkları dile getirilmektedir. Çatışmanın bıraktığı etkilere ilişkin anlatımın sonunda, soru şeklinde, bu saldırı, 'Sırp-Karadağ saldırısı' olarak karakterize edilmektedir. Bu nedenle, Karadağ tarafını 'saldıran' imajı ile tanımlamak mümkündür.

3.3.2.2.5.2. Anlatıma İlişkin Düşünceler

Mağduriyet açısından, sadece kendi tarafını mağdur göstermekle kalmıyor, Boşnak ve Sırp'ların mağduriyetini de tanıyor. Karadağlıların mağduriyeti ile ilgili bir bilgi verilmemektedir. Ancak, aşağıda açıklanacak olan bir kaç sebepten dolayı, incelenen örnek kitapta, Hırvat yanlısı anlatımın olduğu söylenebilir.

Sırp'ların mağduriyetine ilişkin anlatımın öncesinde veya sonrasında, Hırvat tarafının neden böyle bir suç işlediğini haklı çıkarmaya yönelik cümleler yer almaktadır. Bunun yanında, Sırp'ların mağduriyetini anlatan cümlelerde, fail tam olarak belirtilmemektedir. Genel olarak, edilgen cümleler kullanılmaktadır (örn. 'öldürüldü' veya 'ölümleri' şeklinde). İstisnai olarak, Hırvat tarafının işlediği suç ile ilgili edilgen cümle, sadece iki yerde kullanılmaktadır. Bosna-Hersek'te yaşanan çatışmalara ilişkin anlatımda, Hırvat-Müslüman çatışmasında, iki tarafın da, suç işlediği anlatılmakta, ancak bunu takip eden cümle "Uluslararası toplumun bir kısmı Zagreb'deki Hırvat hükümetin böyle bir durumdan sorumlu olduğunu düşünmesine rağmen, resmi Hırvat politikası Bosna Hersek'in bağımsızlığını açıkça kabul etti ve bu anlamsız çatışmayı diplomatik girişimlerle çözmeye çalıştı." ile bu suçlar, Hırvatistan Hükümetinden ve siyasetinden ayrı tutulmaktadır. Aynı durum, çatışmaların bıraktığı etkilere yönelik anlatımda da mevcuttur, 'Hırvat birliklerinin bazı üyeleri de, suç işlemiştir' dedikten sonra, 'Hırvat yargısı, bu suçların faillerine karşı çok sayıda ceza davası yürütmüş veya halen yürütmektedir. Bu suçlar, Hırvat siyasetinin bir parçası değildi ve Sırp'ların önceden Hırvatistan'dan sınır dışı edilmesi planlanmadı.' cümleleri verilmektedir. Hırvatistan'da yaşanan çatışmalara yönelik anlatımın en sonunda, bir kaynak verilmektedir. Onun öncesinde ise, 'savaş olayları kaçınılmaz olarak çatışmanın sivil kayıplarına sebep olur.'

diye bir cümle yer almaktadır. Kaynakta, Sırp'ların kurban olduğu işlenen suçlar için, Hırvat tarafına gruplandırabilecek bir sıfat vermeden, 'suçlu kişilerin yargılandığı' belirtilmektedir. Ardından, yine Hırvat makamları, bu davranışı, suç kapsamı dışında bırakacak bir metin yerleştirmektedir: 'Kaynak, Hırvat makamlarının, Sırp sivillere karşı işlenen suçlara karşı olduğunu gösteriyor. 1991'de Hırvatların ve diğer Sırp olmayanların öldürülmesi ve sınır dışı edilmesi, Sırbistan'ın etnik temizlik politikasının bir parçasıydı. Oluja'dan sonra yapılan vahşetler ise, Hırvatistan siyasetinin bir parçası değil, bireylerin intikamının veya kişisel çıkarlarının sonucuydu. Tüm zulümler şiddetle kınanmalı ve cezalandırılmalıdır.' Fotoğraf olarak da, Sırp mağduriyetini gösteren tek bir fotoğraf vardır. Bu fotoğrafta, Sırp mültecileri gösterilmekte ve bu göçün, Sırp yönetiminin kararı üzerine gerçekleştiği anlatılmaktadır. Sırp siviller, mülteci; Hırvat siviller ise, sürgün edilen olarak tanımlanmaktadır.

İsmi geçen aktörlere ilişkin anlatımlarda da yanlılık gözükmektedir. Sayı olarak daha fazla Hırvat tarafına ait olan isimler bulunmasının yanında, hepsi olumlu bir anlamı taşımaktadır. Sırp tarafına ait isimler ile ilgili, aynı durum söz konusu değildir. Bahsedilen dört isim de, olumsuz imajlar taşımaktadır.

Göze çarpan bir konu da, Sırp-Hırvat tarafı ile ilgili karşıt anlatımın, birçok yerde vurgulanmasıdır. Sırp tarafı, demokratik olmayan; Hırvat tarafı ise, demokratik olandır. Sırp tarafı, yasal olmayan yolları kullanan; Hırvat tarafı ise, yasal şekilde davranandır. Sırp tarafı, insanlık dışı davranış sergilerken; Hırvat tarafı ise, insancıldır. Sırp tarafı, saldıran; Hırvat tarafı ise, savunandır. Sırp ordusu, korkunç suçları işleyen, terörist ve aşırılıkçı; Hırvat Savunucular ise, kahraman, yaratıcı, cesur, vatansever ve fedakârdır. Sırp tarafına ait ne kişi, ne de grup olarak, bu tanımlamaların dışında örnekler verilmemektedir. Bunların yanında, Bosna Hersek'te olan çatışmaların anlatımında, Bosna'daki Sırp'lar, Büyük Sırp amaçları nedeniyle özerk bölgeleri ilan ettiler, ama Hırvat tarafı, 'Bosna Hersek'teki Hırvatları korumak amacıyla kurulmuş olan siyasi, kültürel, ekonomik ve bölgesel bir varlık' ilan etti şeklinde anlatılmaktadır.

3.3.2.3. '3H' Örneği

Üçüncü incelenen örnekte, 18 sayfa boyunca, Yugoslavya'nın dağılması konusu anlatılmaktadır. Bu konu, üç kısımdan oluşmaktadır: 'Bağımsız Hırvat Devletinin Doğuşu', 'Vatan Savaşı-İlk Yıllar' ve 'Vatan Savaşının Sonu-Savaş Sonrası Dönem'.

Alt başlıklar olarak ise, ‘‘Yugoslavya’da Sosyalist Sistemin öküşü’’, ‘‘Çok Partililik ve 1990 Seçimleri’’, ‘‘Demokratik Hükümetin Yapısı. Hırvatistan’ın diğere Yugoslav Cumhuriyetleriyle İlişkileri’’, ‘‘Savaşa Götüren Olaylar’’, ‘‘Savaşın İlk Aşaması’’, ‘‘Uluslararası Toplumun Rolü: Hırvatistan Cumhuriyeti'nin Tanınması ve BM Güçlerinin Gelişii’’, ‘‘ ‘Ateşkes’ Yılları’’, ‘‘Bosna Hersek'teki Savaş’’, ‘‘Savaşın Sonu’’, ‘‘Dayton Anlaşması. Haag Mahkemesi’’ ve ‘‘Savaş Sonuçları. Onarım ve Mültecilerin Geri Dönmesi’’dir.

3.3.2.3.1. Yugoslavya'nın Dağılmasının Nedenleri

Yugoslavya'nın dağılmasının nedenleri, ‘‘Bağımsız Hırvat Devletinin Doğuşu’’ kısmında ve ‘‘Yugoslavya’da Sosyalist Sistemin öküşü’’, ‘‘Çok Partililik ve 1990 Seçimleri’’ ile ‘‘Demokratik Hükümetin Yapısı. Hırvatistan’ın diğere Yugoslav Cumhuriyetleriyle İlişkileri’’ alt başlıkları bağlamında anlatılmaktadır.

Üçüncü örnek kitapta, dağılmayı etkileyen nedenler, 80li yıllara yerleştirilmektedir. Nedenler olarak, siyasi ve ekonomik kriz vurgulanmaktadır. Bunun yanında, etnik gruplar arasındaki gerilim ve siyasi sistemlerin değışimi üzerinde de durulmaktadır.

Ekonomik sorunlar olarak, dış borçlar ve enflasyon sorunları özellikle ifade edilmektedir. Bunun yanında, devlet şirketlerinin çoğunun zararda faaliyet göstermesi, siyasetin ekonomiye karışmasının sonucu olarak mantıksız şekilde para harcanması, ithal ürünlerin eksikliği ve buna bağılı olarak benzin kıtlığı da, ekonomik krizin nedenleri arasında vurgulanmaktadır.

Siyasi krizin, Arnavutların, Kosova'yı yedinci Yugoslav Cumhuriyeti yapmaya yönelik ulusal bir hareket ile başladığı dile getirilmektedir. Bundan memnun olmayan Sırp entelektüellerinin, bildiri yayınladığına ve bu bildiri ile ‘‘Sırbistan’ın Federasyondaki konumunun iki otonom bölgesi ile tehdit altında olduğunu ve Sırpların konumunun da genel olarak çok zayıf olduğunu’’ öne sürdüklerine dair bir anlatım mevcuttur.

Bu anlatımda, özellikle Slobodan Miloşevic'e de yer verilmektedir. Onun, Bildiri de yer alan siyasi programı hayata geçirmeye çalıştığı anlatılmaktadır. Miloşevic'in, Yugoslavya'daki Cumhuriyetlerinin, birçok bakımdan bağımsız karar alma hakkını yitirmesine neden olacak olan reformun hayata geçirilmesini de istediğı dile getirilmektedir: ‘‘En kalabalık cumhuriyet olan Sırbistan’ın Yugoslavya içerisinde daha

fazla güç kazandıracak olan, ‘bir kişi-bir oy’ ilkesiyle ilgileniyordu. Yeni Sırp Anayasasıyla Voyvodina ve Kosova’nın özerkliğini ortadan kaldırdı ve Karadağ’da kuklalarını iktidara getirmeyi başardı.’. Bu anlatımı takip eden iki paragraf da, Milošević’e ilişkin anlatım odaklıdır. Bunlardan ilki:

“Propaganda ve Sırp ulusal duygulara oynayarak Milošević, “halk olayları” adı olan kitle toplantıları teşvik etti. Sırbistan’da ve ötesinde sık sık düzenlenen mitinglerde, insanlar, Kosova’da ve Yugoslavya’nın başka yerlerinde Sırp’ların tehlike altında olduğu iddiası ile protesto ettiler ve Sırp halkının kurtarıcısı olarak gösterilen Milošević’e kayıtsız destek verdiler. Milošević aslında, kendi gücünü ve etkisini genişletmek amacıyla halkı enstrümanize etti.” (Erdelja & Stojaković, Koraci kroz vrijeme 4-udžbenik povijesti u četvrtom rezredu gimnazije, 2016, s. 272)

Anlatımın devamında, böyle bir siyasetin, önce Slovenya ve Hırvatistan, zamanla da Bosna Hersek ve Makedonya’dan gelen muhalefet ile karşılaştığı dile getirilmektedir. Bu dört cumhuriyetin, Milošević karşıtı bloğu oluşturdukları; Milošević’i ise, Sırbistan, onun iki özerk eyaleti ve Karadağ Cumhurbaşkanlıklarının destekledikleri belirtilmektedir. Aralarındaki bu çatışma, Yugoslavya Komünistler Birliği’nin Son Kongresinde zirveye ulaştığı ifade edilmektedir.

3.3.2.3.2. Yugoslavya’nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

3.3.2.3.2.1. Slovenya

Slovenya’da yaşanan çatışma hakkında, referandum sonuçlarına dayanan bağımsızlık kararını kısa süreli çatışmanın takip ettiği anlatılmaktadır. Çatışmada, JNA’nın sınır geçişlerini işgal etmek için çabaladığı, ancak Slovenya Bölgesel Savunma tarafından engellendiği ifade edilmektedir. Bunun üzerine “Milošević ve JNA liderliği, Yugoslavya’nın dağılmasının kaçınılmaz olduğu sonucuna vardı ve JNA’nın Slovenya’dan çekileceği konusunda anlaşılabilir” yönünde ifadeler geçmektedir.

3.3.2.3.2.2. Hırvatistan

Hırvatistan’da yaşanan çatışmalara ilişkin konular, “Vatan Savaşı-İlk Yıllar” ve “Vatan Savaşının Sonu-Savaş Sonrası Dönem” kısmında geçmektedir. İlk kısım bağlamında, “Savaşa Götüren Olaylar”, “Savaşın İlk Aşaması” ve “Uluslararası Toplumun Rolü: Hırvatistan Cumhuriyeti’nin Tanınması ve BM Güçlerinin Gelişi” alt başlıklarında

anlatılmaktadır. İkinci kısım bağlamında ise, ‘‘‘Ateşkes’ Yılları’’, ‘‘Savaşın Sonu’’, ‘‘Dayton Anlaşması. Haag Mahkemesi’’ ve ‘‘Savaş Sonuçları. Onarım ve Mültecilerin Geri Dönmesi’’ alt başlıklarında anlatılmaktadır.

Çatışmaya ilişkin anlatımın giriş paragrafında, 1990 yılında, Yugoslavya’nın zaten bir parçalanma halinde olduğu ve ortak bir Yugoslav hükümeti kurmanın bir yolunun olmadığı vurgulanmaktadır. Bu durum, merkezîyetçi Yugoslavya’yı destekleyenler tarafından daha açık bir şekilde görüldüğü ve bu nedenle, Miloşeviç’in kışkırtmasıyla, Sırbistan’da Büyük Sırp politikasının yürürlüğe girdiği anlatılmaktadır. Son olarak, bu politikanın temel fikrinin, ‘‘Bosna Hersek ve Hırvatistan’da Sırp’ların yaşadığı bölgelerin Sırbistan’a ilhak edilmesi’’ olduğu dile getirilmektedir.

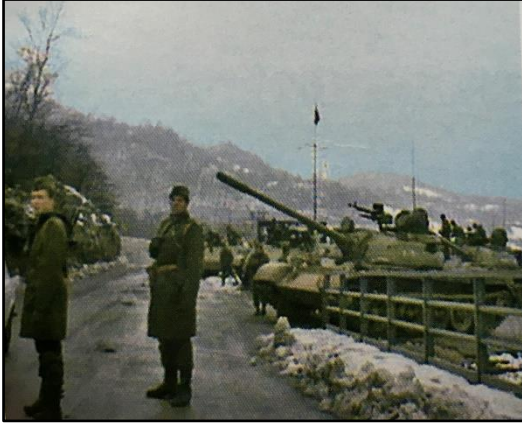
‘‘Savaşa Götüren Olaylar’’ alt başlığındaki anlatım, ‘‘1990’ların başlarında Cumhuriyetler arasındaki çatışmalar, etnik gruplar arası çatışmanın özelliklerini üstlendi’’ cümlesi ile başlamaktadır. Bu alt başlık bağlamında, Balvan Devrimi ve isyanların başlangıcı anlatılmaktadır. Bunun yanında, Pakarac, Plitvica Gölleri ve Borovo Selo çatışmaları üzerinde durulmaktadır.

İsyan çıkmadan önce, Sırp’ların çoğunlukla yaşadığı Hırvatistan bölgelerindeki Sırp’ların, yeni seçilen Hırvat hükümetini tanımayan özerk alanlar kurdukları dile getirilmektedir. Ardından, Sırp paramiliter birliklerinin, çoğu zaman kütüklerden oluşan barikatlar ile yolları kapattıkları ve Balvan (Kütük) Devrimini gerçekleştirdikleri dile getirilmektedir. Bu durumda, ‘‘Hırvat polisi, büyük ölçekli bir çatışmayı kışkırtmayı kaçınırken, JNA, çatışan taraflar arasında bir tampon bölge olarak rol oynadı (aslında isyancıları silahlandırıyor)’’ diye belirtilmektedir. Anlatımda, JNA’nın komuta kademesinin çoğunluğunun, Sırp olduğu, Belgrad makamlarının (yani Slobodan Miloşeviç) doğrudan etkisi altında bulunduğu ifade edilmekte ve ayaklanmaya yardım eden grup olarak tanımlanmaktadır. İsyanın çıktığı Knin bölgesi, kısa süre içinde Hırvat makamlarının kontrolünün tamamen dışında kaldığı ve benzer bir senaryonun, Sırp nüfusun yoğun olduğu diğer bölgelerde de tekrarlandığı anlatılmaktadır. Kitapta, bu aşamada çatışmanın söyleminin değişmeye başladığı belirtilmektedir. Daha önce baskın söylem, tek partili ve çok partili taraftarlar arasında olduğu kadar, merkezîyetçi ve konfederasyon Yugoslavya taraftarları arasındayken, milliyetçi söylem, artık hüküm sürmeye başladı: ‘‘Sırp temsilcileri, Hırvatistan’ın Yugoslavya’dan ayrılamayacağını, çünkü Yugoslavya’da, yani

genişlemiş bir Sırbistan'da kalmak isteyen çok sayıda Sırp'ın yaşadığını iddia etti'''. Bunu takip eden cümle, Miloşević odaklı anlatım içermektedir. Başlangıçta kendisini, Yugoslavya ve Sosyalizmin kurtarıcısı olarak sunan Miloşević, çatışmanın bu aşamasında, milliyetçi söylemin, kendi popülaritesini artıracığını bilerek, bir Sırp milliyetçisine dönüştüğü belirtilmektedir.

Anlatımın bu aşamasında, yazarlar, 'Hırvatistan'daki Sırlar neden isyan etti?' sorusuna cevap olarak iki paragraf sunmaktadır. İlkinde, bu isyanın, Hırvatistan'daki, sadece Sırp kısmının isyanının olduğu vurgulanmaktadır. Aslında, Sırların çoğu, sadece pasif gözlemciler ya da isteksiz katılımcılardı ve Hırvatistan'ın diğer bölgelerinde, "özerk bölgeler" dışında, çok sayıda Sırp'ın yaşadığı belirtilmektedir. İsyanı, Miloşević'in adamlarının korku ve nefreti yayararak körüklediği anlatılmaktadır. Bunun yanında, Miloşević'in kontrolü altındaki JNA, başlangıçta isyancılara pasif, daha sonra ise aktif destek sağladığı ve nihai bir hedef olarak, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in büyük bölümlerini kapsayacak Büyük Sırbistan'ın kurulmasını, giderek daha fazla vurguladıkları belirtilmektedir. İkinci paragrafta, bazı Hırvat politikacıların davranışlarının, olayların gidişatını olumsuz yönde etkilediği konusunda bilgi verilmektedir: "Hırvat Demokrat Birliği üyeleri arasında, ancak diğer partilerde de, bir takım politikacılar, Sırp milliyetçiliğine ve ulusal nefrete, eşit yollarla yanıt vermeye hazırды. Miloşević'in piyonları, Hırvatistan devletinin, Ustasha NDH'nin takipçisi olduğunu ve Sırlar için iyi bir şey olmadığı yalanını söyleyerek, Sırları korkuturken, bazı Hırvat politikacılar, bu propagandayı Sırp karşıtı ve Ustasha yanlısı anlamsız ifadelerle yoğunlaştırdılar."

Aynı alt başlığın devamında, 1991 yılında, Hırvat polisinin, artık Hırvat hukukunun ihlallerini pasif olarak izleyemediği için silahlı olayların daha sık görülmeye başladığı anlatılmaktadır. Mart 1991'de Pakrac'ta Hırvat ve Sırp polis memurları arasında bir çatışmanın ortaya çıkmasının ardından, birkaç gün sonra, Sırp isyancılar, Plitvice yakınlarındaki Hırvat polislerine saldırdığı belirtilmektedir. Bu çatışma sırasında, savaşın ilk kurbanı olan Hırvat polis memuru Josip Jović öldürüldüğü dile getirilmektedir. Bunun ardından, Borovo Selo'daki Hırvat polisi ile Sırp isyancılar arasında çıkan çatışmada, 12 Hırvat polis memurunun hayatını kaybettiği vurgulanmaktadır. Anlatımı, JNA güçlerini gösteren aşağıdaki fotoğraflar takip etmektedir. Fotoğraflar, "Plitvice ve Slavonya'da JNA tankları" cümlesi ile tanımlanmaktadır.

(Erdelja & Stojaković, 2016, s. 277)

Fotoğraf 46: ‘‘3H’’ Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:1

(Erdelja & Stojaković, 2016, s. 277)

Fotoğraf 45: ‘‘3H’’ Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:2

‘‘Savaşın İlk Aşaması’’ alt başlığı bağlamında, Hırvatistan bölgelerinde çıkan çatışmalar anlatılmaktadır. Diğer şehirlerin isminin geçmesi yanında, Dubrovnik ve özellikle Vukovar çatışması üzerinde durulmaktadır. Bu aşamada, Sırp güçleri tarafından yapılan saldırıları merkeze alan bir anlatım mevcuttur.

Anlatıma, Hırvatistan'daki bağımsızlık sürecinin çok uzun ve acı verici olduğu belirtilerek başlanmaktadır. Milošević ve JNA, ‘‘o zaman dağılmakta olan devletin ana güç kaldıraçları’’, Hırvatistan'ın tüm topraklarının bağımsız olmasına izin vermeye hazır olmadığı ve bunun için Sırp özerk bölgelerini ayırmayı planladıkları dile getirilmektedir. Bunun aslında, ‘‘19. yüzyılın Büyük Sırbistan politikasının yenilenmesi, yani diğer halkların isteklerine bakılmaksızın, ‘tüm Sırp'ların bir eyalette yaşamaları’ arzusu’’ olduğu vurgulanmaktadır. Ardından, 1991 yazında, Hırvatistan'ın genelinde çatışmaların alevlendiği anlatılmaktadır. ‘Özerk alanlar’, zaten Hırvat hükümetinin kontrolünün dışında olduğu ve şimdi Sırp isyancıların, JNA, gönüllüler ve Sırbistan'dan zorla seferber edilen askerlerin yardımı ile olduğunca çok fazla alanı kontrolü altına almaya başladıkları belirtilmektedir. Böylece, Baranja'nın tamamını ve Slavonya'nın en doğu kısmını, batı Slavonya'nın bir kısmını (Okučani, Jasenovac), Banija'nın büyük kısımlarını (Petrinja, Glina), Kordun ve Lika'yı işgal ettikleri anlatılmaktadır. Bunun yanında, Dalmaçya'da, Zadar ve Driš'in iç bölgelerini ve Dubrovnik çevresindeki bölgenin büyük güney bölgelerini işgal ettikleri şeklinde anlatım mevcuttur. Dubrovnik'in, Ekim 1991'den Mayıs 1992'ye kadar olan dönemde, JNA, Karadağ ve Doğu Hersek'ten gelen bölgesel

savunma birimleri tarafından kuşatma altında olduğu dile getirilmektedir. Dubrovnik hinterlandının, korkunç bir yıkıma uğradığı ve “1992 yılının ortalarına kadar düşmanca bir ortamda kaldığı” şeklinde geçmektedir. Dubrovnik’in bombalandığına dair anlatım, aşağıdaki fotoğraf ile güçlendirilmektedir. Fotoğrafın açıklaması olarak ise, “Dubrovnik’in bombalanması” cümlesi verilmektedir.

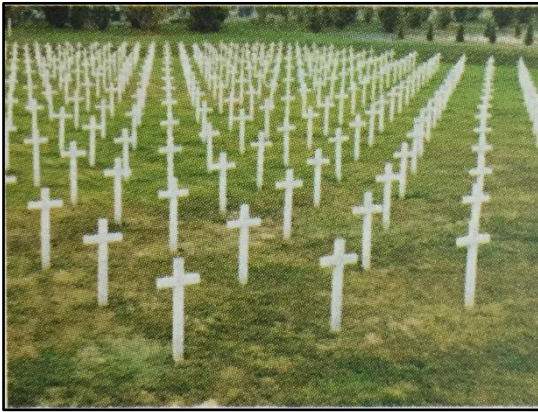

(Erdelja & Stojaković, 2016, s. 278)

Fotoğraf 47: “3H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:3

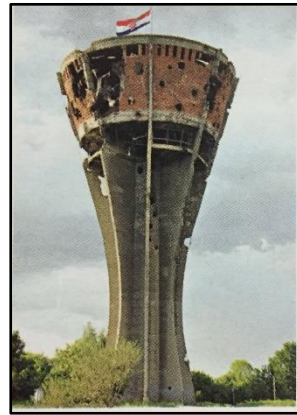
Sözü edilen alt başlık bağlamında, en detaylı şekilde Vukovar çatışması anlatılmaktadır. Bu şehrin kaderi, ‘özellikle trajikti’. Vukovar’ın, 1991 yılında, Ağustos-Kasım ayları arası dönemde, JNA güçleri, isyancı Hırvat Sırplar ve Sırbistan’dan gelen paramiliter birimler tarafından kuşatıldığı ve Savunucuların en fazla 2bin kişi olduğu, JNA ve isyancı Sırpların sayısının ise, yaklaşık 30bin kişi olduğu ve daha iyi silahlandırıldıkları vurgulanmaktadır. Vukovar’ın savunmasının, bilinen ve bilinmeyen kahramanlar olmadan mümkün olmayacağı belirtilmektedir. “Vukovar günlük bombardımana maruz kalıyordu ve o sırada çok sayıda sivil öldürüldü.” Aylarca süren kuşatma sonrasında, şehrin, 18 Kasım 1991’de düşmanın eline geçtiği dile getirilmektedir. Bunun yanında, “JNA ve Sırp paramiliter güçler yüzlerce sivili katletti ve onları Ovcara’daki bir toplu mezara gömdü” diye geçmektedir. Bu suçlardan dolayı, JNA subayı Miljan Sljivican ile isyancı Sırpların liderlerinden biri olan Mile Mrksiç’in, Lahey’deki Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesinde hapis cezasına mahkum edildiği dile getirilmektedir. Vukovar çatışmasının, Vatan Savaşı için stratejik öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır, çünkü

“Hırvat savunucularının benzeri görülmemiş ve güçlü direnişiyle karşılaşan JNA ve Sırp isyancı güçleri, Vukovar çatışmasında çok sayıda asker ve büyük miktarlarda silahları kullanmak zorunda kaldı, bu durum Hırvatistan’ın geri kalan bölgelerine yayılmalarını önemli ölçüde yavaşlattı”. Vukovar çatışmasına ilişkin anlatım, iki fotoğraf ve bir tane tarihi kaynak ile desteklenmektedir. Fotoğraf 48: “Vukovar kurbanların anıt mezarlığı”; Fotoğraf 49: “Vukovar su kulesi, şehrin kahramanca savunulmasının sembollerinden biri”.

(Erdelja & Stojaković, 2016, s. 278)

Fotoğraf 49: “3H” Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:4

(Erdelja & Stojaković, 2016, s. 278)

Fotoğraf 48: “3H” Örneğinde
Yer Alan Fotoğraf no:5

Tarihsel kaynak, “Savaş muhabiri Zvonimir Krstulović’in, Vukovar kuşatması hakkındaki anlatımını” ihtiva etmektedir:

“Bu savaş çoktan, ölülerin bile huzura kavuşmadığı, morbidite notalarını aldı. Vukovar'da bir kez öldürülürseniz, meraklı bakışlardan ve medeniyet pisliklerinden sonsuz bir sığınakta, ne kadar derin bir yeraltı olursa olsun, sizi bir kez daha öldürmeye çalışmaları imkansız değildir. Füzeler mezarlığa da düştü. Mezar taşlarını, mezarları yok ettiler... Tabutlar şimdi yerden çıkıntı yapıyor ve bazıları mezarlardan tamamen “sıçradı”. Ölüler arasında huzur yoktur. (...) Aşağıdaki Vukovar resmi bizi tekrar yeraltına, bodrumun nemine ve bayat havaya götürüyor. Bizi gebeliğin sekizinci ayında hamile bir kadın olan X... Y... 'ye götürür. Bu savaş biraz daha devam ederse, bu halkın başına gelen tüm olaylardan sonra, onlara yeraltı doğum yeri de olacak. X... bunu hissediyor, bu yüzden ağlıyor ve gözyaşları ile bize bu savaşı hazırlayan herkes için tek bir mesajı olduğunu söylüyor. "Bırakın buraya

gelsinler. Günlerini küçük çocuklarla, hasta insanlarla, hareketsizlerle olan bodrum katında geçirsinler... Doğuma az vakit kaldı. Nerede doğum yapayım? Burada? On günlüğüne gelsinler, onların da böbrekleri sallansın biraz.” (Erdelja & Stojaković, Koraci kroz vrijeme 4-udžbenik povijesti u četvrtom rezredu gimnazije, 2016, s. 279)

Anlatımın devamında, düşman topçuları tarafından diğer büyük şehirlerin de vurulduğu ve ‘işgal altındaki bölgelerde, Sırp olmayan nüfusun, etnik olarak temiz alanlar yaratmak için, sürgüne zorlandı’ şeklinde anlatım mevcuttur. Bunun yanında, Sırp güçlerin, kendileri için tehlike oluşturmayan binlerce Hırvat sivilini öldürdüğü de vurgulanmaktadır. Bahsedilmiş olanlara ek olarak, Škabrnja, Četekovci, Saborsko ve Hırvatistan'ın başka yerlerinde de, sivillere karşı suçlar işlendiği dile getirilmektedir. Bir çok Hırvat, şehrin ciddi hasara uğramasının yanı sıra, bir çok kültürel anıt ve kutsal binaların da ağır hasar gördüğü vurgulanmaktadır. Bu noktada, yine Dubrovnik'ten bahsedilmektedir: ‘Anıtsal bir şehir olan Dubrovnik, asırlardır eski olan şehir merkezini bombalamaktan çekinmeyen Sırp-Karadağ ordusu ile çevrili bulundu’. Onun yanında, Šibenik ve Zadar'ın tarihi şehir çekirdeklerinin de bombalandığı vurgulanmaktadır. Tüm bu suçlarda, özellikle ‘İkinci Dünya Savaşı'ndan Çetnik'lerin takipçisi olarak sunan Sırbistan'dan gönüllü birimler’in göze çarptığı dile getirilmektedir. ‘Bu birimlerin cazip isimlerine ("Kaplanlar", "Beyaz Kartallar") rağmen, bu şekilde soygun ve kan isteklerini yerine getiren, kriminal birlikleri söz konusuydu’. Ardındaki paragrafta, ön cepheden uzak yerler de, daha küçük çapta da olsa, saldırılara ve yıkıma uğradığı dile getirilmektedir. JNA hava kuvvetleri, o zamanlar Hırvatistan Cumhurbaşkanı'nın ikametgahı olan Banski Dvori'ni de bombaladığı anlatılmaktadır.

‘Uluslararası Toplumun Rolü: Hırvatistan Cumhuriyeti'nin Tanınması ve BM Güçlerinin Gelişi’ alt başlığı bağlamında, savaşın başlangıcından itibaren, savaş operasyonlarına paralel olarak müzakerelerin yapıldığına da vurgu yapılmaktadır. Savaşın tarafların, genel olarak riayet edilmeyen toplam onbeş ateşkes anlaşması imzaladığı dile getirilmektedir. Anlatımın devamında, Hırvatistan'ın, uluslararası tanınmasından bahsedilmektedir. Bunun yanında, Avrupa Topluluğu'nun, çatışmanın başlangıcından itibaren görüşmelere aracılık ettiği ve savaşı sona erdirmeye çalıştığı anlatılmaktadır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler elçisi Cyrus Vance'in, 2 Ocak 1992'de ateşkesin imzalanmasına aracılık ettiği ve az çok saygı gören ilk ateşkesin olduğu belirtilmektedir.

Planında Vance'nin, nihai bir barışa ulaşana kadar, ülkede savaşan tarafları birbirlerinden ayıracak olan BM barışı koruma gücünün gelmesini önerdiği belirtilmektedir. Bu anlaşma üzerine, BM kuvvetlerinin, birkaç ay sonra, Hırvatistan'a geldiğinden bahsedilmektedir. Böylece Sırp işgali altındaki Hırvat topraklarının üçte biri, UNPROFOR'un koruması altına alındı. Bu anlatıma ilişkin, UNPROFOR'un, Sırp güçlerini silahsızlandırmak ve mültecilerin geri dönmesini sağlamak gibi bir görevi yerine getirirken, Hırvatistan'ın, Sırp'lar için azınlık haklarının korunmasını garanti etmekte olduğu belirtilmektedir. Nihai hedefin ise, işgal altındaki bölgelerin, gerçekten barışçıl bir şekilde Hırvatistan Cumhuriyeti'nin bir parçası olması olduğu dile getirilmektedir. Kitapta, UNPROFOR'un, kendi görevlerini, dört yıl boyunca büyük ölçüde yerine getirmediği ve işgal altında olan topraklardaki isyancı Sırp'ların, "Republika Srpska Krajina" adı verilen özel bir devlet ilan ettikleri dile getirilmektedir. Burada, yine Büyük Sırbistan'dan bahsedilmektedir: "Vance'in planına rağmen, Krajina yetkilileri ve Mentoru Milošević, Hırvatistan'ın işgal altındaki toprakları, Hırvatistan'ın asla yönetmeyeceğine ve nihayetinde Büyük Sırbistan olarak adlandırılan bölgeye dahil olacağına inanıyorlardı".

Bu anlatımın altında da, tarihsel kaynak verilmektedir. Kaynaktan önce, savaş, Ocak 1992 Ateşkesinden sonra bile daha az yoğunlukta olsa da, devam ettiği ve bu durumun, Osijek'ten bir kızın, aynı yılın Mart ayında, Zagreb'deki bir arkadaşına yazdığı bir mektupla kanıtlandığı diye bir anlatım verilmektedir. "Savaş arkadaşlığı" adı altında aşağıdaki kanyak gösterilmektedir:

"Sevgili...

Sana bodrumdayken yazıyorum. Çok ateş ediyorlar. Çevremizdeki her şey düşüyor. Tom Cruise hakkında her şeyi topluyorum. Kalem için teşekkürler. Çabuk iyileş. Kızlara selam söyle ve yazmalarını söyle. Jelica, sana başka ne yazacağımı bilmiyorum. Burada sana şarapnel gönderiyorum (el bombasının bir parçası). Taze, dün geceki saldırıdan " (Erdelja & Stojaković, Koraci kroz vrijeme 4-udžbenik povijesti u četvrtom rezredu gimnazije, 2016, s. 280)

Kaynağı, şu sorular takip etmektedir: "Savaş, çocukların yaşamlarını nasıl etkiledi? Kız savaş psikozuna nasıl direndi?"

Bunun ardından, ikinci kısım, 'Vatan Savaşının Sonu' bağlamında olan, " 'Ateşkes' Yılları" alt başlığı altında ele alınmaktadır. 1992'den 1995'e kadar Vance'in planına

dayanan bir ‘ateşkes’in⁸⁹ olduğu, ama uygulamada ona pek saygı gösterilmediği anlatılmaktadır. UNPROFOR’un, isyancı Sırp güçlerini silahsızlandırmadığı ve bu nedenle silahlı olayların çok yaygın olduğu dile getirilmektedir. Sırp işgali altındaki bölgelerde mülteci dönüş süreci başlamamış ve Sırp olmayanların sınır dışı edilmesinin ve insan hakları ihlallerinin devam ettiği vurgulanmaktadır.

Takip eden paragrafta, Hırvatlarca işlenen suçlardan bahsedilmektedir. İnsan hakları ihlallerinin, Hırvat hükümeti tarafından kontrol edilen alanlarda da yaşandığı dile getirilmektedir. Bunun bağlamında, ‘‘JNA dağıldıkça, eski memurların daireleri zorla yağmalandı. Birçok Sırp, iyi bir neden olmadan işlerinden kovuldu ve bazılarının mallarına yasadışı olarak el konuldu’’ diye bir anlatım mevcuttur. Bunu takip eden cümlede, Sırp işgali altındaki bölgelerdeki olaylarla karşılaştırıldığında, bu suçların, Hırvat yönetimi altında daha az yaşandığı, ama yine de Hırvat yetkililerin buna yeterince tepki vermedikleri dile getirilmektedir. Aynı anlatım bağlamında, şu cümlelere de yer verilmektedir:

‘‘Kriminal niyetleri olanlar, maalesef, yetkililerin örtük desteğiyle savaş durumundan başka şekillerde de faydalandılar. Bunun örneği özellikle, Sosyalist devlete ait olan işletmelerin çok az para karşılığında özel firmalara satıldığı, sözde olan ‘özelleştirme’ idi. Buna ek bir sorun olarak, yeni sahiplerin çoğunun, işi devam ettirmekle ilgilenmemesi, ancak satın alınan mülkiyeti satması ve işçileri işten çıkarmasıydı.’’

Bir paragrafta, bu durumdaki HDZ Partisinde geçen olaylardan bahsedilmektedir. Ateşkes sonrasında, 1992 yılının yazında, HDZ'nin büyük bir çoğunlukla kazandığı Hırvatistan'da parlamento seçimlerinin yapıldığı ve Franjo Tuğman'ın Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazandığı anlatılmaktadır. 1994 yılında HDZ'de bir bölünme olduğu ve Hırvatistan'ın en güçlü politikacılarından biri olan Stipe Mesic'in, kendisi gibi düşünen bir grup insanla birlikte ‘‘dedikleri gibi Tudjman'ın Bosna-Hersek'teki fetih politikası’’ yüzünden HDZ'den çekildiği anlatılmaktadır.

Söz konusu olan alt başlıktaki son paragrafta, çatışmaya ilişkin anlatıma ve kurtuluş operasyonlarına giriş olarak bir anlatım sunulmaktadır. Vance'in "ateşkesi"nin, Hırvatistan'a, sadece kısmi bir rahatlama getirdiği ve yerlerinden edilmiş 300binden fazla

---

⁸⁹ Bu alt başlıktaki anlatımında ‘ateşkes’ kelimesi hep tırnak işareti altında verilmektedir.

insanın büyük ölçüde yıkılan evlerine geri dönüşünün hala olmadığı dile getirilmektedir. Bosna Hersek'teki savaşın başlangıcında, savaşın ilk aşamasında Hırvat şehirlerinin, artık Sırp topçularının saldırısına uğradığı belirtilmektedir. Buna ek olarak, Hırvatistan'ın her tarafında, Sırp işgali altındaki bölgelerin olduğu ve bu durumun, trafiği zorlaştırdığı ifade edilmektedir. Bunun kilit noktası, Sırp güçleri tarafından kontrol edilen kuzey ve güney Hırvatistan arasında bir bağlantı olan Maslenica Köprüsü idi. Ocak 1993'te, Maslenica Operasyonu sırasında Hırvat Ordusunun, Maslenica, Novigrad ve Zadar'ın hinterlandını ve aynı yılın Eylül ayında, Medak Cebi Operasyonu ile Gospić yakınlarındaki Medak bölgesini ve çevresini kurtardığı anlatılmaktadır.

“Savaşın Sonu” alt başlığı kapsamında, kurtuluş operasyonları ve özellikle Bljesak ve Oluja operasyonları anlatılmaktadır. Operasyonların başlangıcı olarak, Sırp temsilcilerin, "Z4" olarak bilinen bir anlaşma planını reddetmesiyle, ateşkesin yakında biteceğinin belli olduğu ifade edilerek, bu nedenle, “Hırvat tarafı, uluslararası toplumun (çoğunlukla ABD) kurtuluş eylemleri yapma konusunda örtük iznine sahipti” diye verilmektedir.

Bljesak operasyonu ile Mayıs 1995'te Hırvat Ordusunun, Slovenya'nın batı bölgesini kurtardığı ve böylece Posavina trafik yolunda engelsiz araç geçişinin sağlandığı anlatılmaktadır. Operasyonun hızlı ve etkili olduğu ve Hırvat Ordusunun, son dört yılda önemli ölçüde güçlendiğinin görüldüğü belirtilmektedir. Bljesak operasyonu sırasında, Sırp tarafından işlenen suçlardan da bahsedilmektedir: “*Sırp topçuları Zagreb, Sisak, Karlovac ve Kutina gibi çok şehri hedef aldı; saldırılarda onlarca kişi hayatını kaybetti*”. Operasyonları anlatan kısmın yanında, aşağıdaki fotoğraflar verilmektedir. Fotoğraf 50: “Yıkıma uğrayan Vukovar”; Fotoğraf 51: “JNA Dubrovnik’i bombalıyor.”.

(Erdelja & Stojaković, 2016, s. 285)

Fotoğraf 50: ‘‘3H’’ Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:6

(Erdelja & Stojaković, 2016, s. 285)

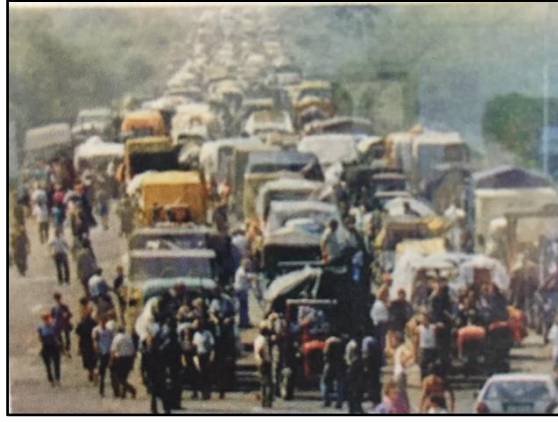
Fotoğraf 51: ‘‘3H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf
no:7

Sırp işgali altındaki Hırvat topraklarının geri kalan kısmı, Ağustos 1995'te askeri-polis operasyonu Oluja sırasında kurtarıldı. Çok daha geniş bir alanda yapılmasına rağmen, Bljesak gibi, Hırvat Ordusunun zaferiyle birkaç gün içinde tamamlandığı belirtilmektedir. Hırvatistan Cumhuriyeti'nin toplam alanının %20'si olan, yaklaşık on bin kilometrekare alanın kurtarıldığı vurgulanmaktadır. Oluja'nın, Hırvat ordusunun iyi örgütlenmiş ve eğitilmiş bir güce nasıl geldiğini gösterdiği anlatılmaktadır. Bu başarının, istihbarat çalışmalarına önemli ölçüde katkıda bulunduğu ve bunların, hava casusluğu, elektronik müdahale ve düşman hakkında uzun vadeli bilgi toplama olduğu belirtilmektedir. Onun yanında, Oluja'nın, Hırvatistan vatandaşları üzerinde son derece olumlu bir psikolojik etkiye de sahip olduğu dile getirilmektedir. Bu operasyonun sonucu olarak, dört yıllık savaşın ve nafil bir ateşkesin ardından gerginliklerin azaldığı ifade edilmektedir: ‘‘Sadece 48 saat içinde mucizevi bir şekilde barış geldi’’. Ek olarak, Oluja Operasyonu'ndaki zafer, mültecilerin geri dönüşünün, ekonomik iyileşmenin ve Hırvatistan'ın trafik bağlantısının başlamasını sağladığı da belirtilmektedir.

Zafer anlatımının ardından, ekonomik yaptırımlar sebebiyle sıkıntılara düşen Sırbistan'ın, Hırvat Sırplarının lehine askeri olarak müdahale edemediği anlatılmaktadır. Oluja sırasında, işgal altındaki bölgedeki yetkililer, Sırp nüfusunun, organize bir şekilde (bölgeyi boşaltmaya) evakuasyona başladığı dile getirilmektedir. Yenilgiden sonra, işgal altındaki bölgelerden, Sırp nüfusunun neredeyse tamamının, Hırvatistan'dan ayrıldığı da

belirtilmektedir. Bu anlatım bağlamında, söz konusu olan bölgeden Sırp nüfusunun ayrılışını gösteren fotoğraf verilmektedir. Fotoğraf altında şu yazı verilmektedir:

“Oluja sırasında ve sonrasında Sırp nüfusunun çoğu Hırvat güçleri tarafından kurtarılan bölgeyi terk etti. Sırp ve Hırvat halkı bu olayın nedenleri hakkında tamamen zıt görüşlere sahip. Sırbistan'daki hakim görüş Sırp'ların Hırvatistan'dan sürgün edildiği olup Hırvatistan'daki hakim görüş liderliklerinin daveti üzerine gittikleri yönündedir. Sizce iki taraf aynı olayı neden tam tersi bir şekilde yorumluyor? Geçmişten farklı şekillerde yorumlanan başka bir olay biliyor musunuz?”

(Erdelja & Stojaković, 2016, s. 285)

Fotoğraf 52: “3H” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf
no:8

Aynı anlatım kapsamında, Hırvat güçlerinin kontrol ettiği bölgede işlenen suçlardan da bahsedilmektedir. Hırvat ordusu tarafından kontrol edilen kurtarılmış alanda, Oluja'nın sonlarına doğru ve sonrasında, birkaç suç vakasının kaydedildiği belirtilmektedir. Suçlar arasında, “bölgede geri kalan Sırp sivilinin öldürülmesi, Sırp mülteci mallarının yağmalanması ve yok edilmesi” yer alıyor. Bunu takip eden cümle de, “Her ne kadar bireyler bu tür davranışlar için yasal olarak cezalara tabi tutulsa da, genel izlenim, Hırvat makamlarının bu olaylara uygun şekilde tepki vermemesidir” şeklinde ifade yer almaktadır.

Son olarak, Bljesak ve Oluja'nın hızlı ve başarılı eylemlerinden sonra, Hırvat yetkililerin, gerekirse Doğu Slavonya ve Baranja bölgesini de, benzer şekilde özgürleştirmeye çalışacaklarının açık olduğu, bu durumun farkında olan Sırp liderlerinin müzakereleri

kabul ettiği ve uluslararası toplum temsilcilerinin de arabulucu olarak onlara katıldığı ifade edilmektedir.

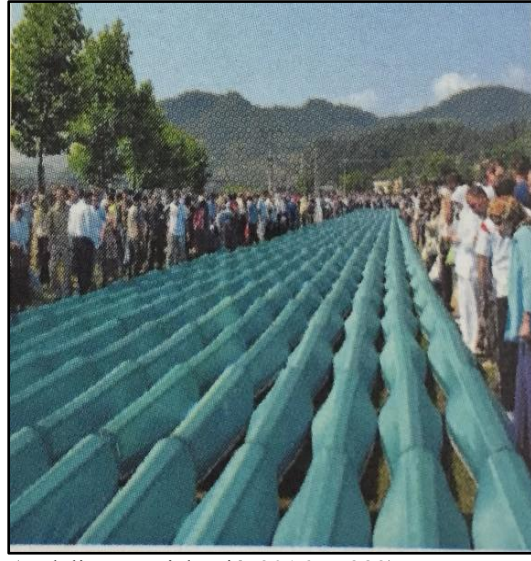
3.3.2.3.2.3. Bosna Hersek

Bosna Hersek'te yaşanan çatışmalar konusu, 'Bosna Hersek'teki Savaş' alt başlığı kapsamında anlatılmaktadır. Anlatım, Bosna Hersek'teki savaşın, Hırvatistan'daki benzer senaryoya gore, Nisan 1992'de başladığı denilerek başlamaktadır. Aynı yılın Mart ayında yapılan referandumda, Boşnaklar ve Hırvatlar, Bosna Hersek'in bağımsızlığına oy verirken, Sırların çoğunluğunun ise, referanduma katılmadığı dile getirilmektedir. Hırvatistan'da olduğu gibi, JNA'nın yardımı ile, Bosnalı Sırp gulerinin, Boşnaklar ve Hırvatların yaşadığı bogelere saldırmaya başladığı belirtilmektedir.  halkın, Bosna Hersek toprakları boyunca karışık yaşamasından oturu, savaş alanının, çok karmaşık olduğu, savaştan etkilenmeyen neredeyse hiç alanın bulunmadığı dile getirilmektedir. Sırp tarafının işlediği suç olarak şu cumleye yer verilmektedir: 'Sırp birlikleri sayısız organize suç işledi; bunların en kotusu kesinlikle 1995 yılında Srebrenica'daki 8bin Boşnak'ın, NATO hava kuvvetlerinin askeri mudahasini provoke eden katliamıydı'. Ardından, Bosna-Hersek'in en buyok şehri Saraybosna'nın, u yıl boyunca Sırp guleri tarafından kuşatıldığı ve çoğunlukla sivil olan binlerce insanın, bombardıman ve keskin nişancı eylemleri sonucu olarak oldurolduğu vurgulanmaktadır. Bu anlatımı, aşağıdaki iki fotoğraf desteklemektedir. Fotoğraf 53: 'Savaşla yıkılan Saraybosna.'; Fotoğraf 54: '2006 yılında Srebrenica'da oldurulen beş yuzden fazla sivil gomuldu.'

(Erdelja & Stojaković, 2016, s. 283)

Fotoğraf 53: ‘‘3H’’ Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:9

(Erdelja & Stojaković, 2016, s. 283)

Fotoğraf 54: ‘‘3H’’ Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:10

Ayrı bir paragrafta, Bosna Hersek'teki savaşın başlangıcında, uluslararası toplumun, Sırbistan'a karşı tutumunun önemli ölçüde değiştiği anlatılmaktadır. Milošević'in, bu kez de savaşı başlattığının ve yönettiği devletin, Bosna Hersek'e yönelik saldırganlığa aktif olarak katıldığının farkına varan uluslararası toplumun, Sırbistan'a ekonomik yaptırımlar uyguladığı belirtilmektedir. Bu durum, Sırbistan'ın, diğer ülkelerle ticaret yapmasını imkansız hale getirdiği ve birkaç yıl sonra ekonomisinin tükendiği dile getirilmektedir.

Anlatımın devamında, Bosna Hersek'te Boşnakların ve Bosna Hersekli Hırvatların askeri güçlerinin de birbirleriyle çatıştığı anlatılmaktadır. Başlangıçta, Boşnakların ve Bosna Hersekli Hırvatların askeri kuvvetlerinin işbirliği yaptığı, ancak 1993'te Bosna Hersek'in bazı bölgelerinde çatışmaya başladıkları dile getirilmektedir. Bu çatışmada her iki taraftan, sivillere karşı ağır suçlar işlendiği ve çatışmayı kimin başlattığı konusundaki anlaşmazlıkların halen sürdüğü belirtilmektedir. Aynı yılın Yaz mevsiminde, Hırvat nüfusunun çoğunlukla yaşadığı batı Hersek bölgesinde, Herceg-Bosna Hırvat Cumhuriyeti'nin ilan edildiği dile getirilmektedir. Herceg-Bosna'nın, Saraybosna'daki merkezi hükümetten bağımsız yetkilerinin olduğu ve Hırvatistan yetkililerinden gelen aktif desteğe (maddi, askeri, ahlaki) sahip bulunduğu ifade edilmektedir. Bunun bağlamında, ‘‘bazıları bu desteği, savaş durumunda olan yurttaşlara yardım olarak yorumlarken, diğerleri Cumhurbaşkanı Tudjman'ı başka bir devletin işlerine karışmakla,

hatta nihai hedefi Bosna-Hersek'in bazı kısımlarını Hırvatistan'a ilhak etmek olan genişletici bir politika ile suçladı” cümlesine yer verilmektedir. Bu cümleyi de takip eden cümle ise, “Her nasılsa” ile başlamaktadır ve devamında, uluslararası baskı altında, Hırvat-Boşnak savaşının, 1994 yılında sona erdiği ve Sırp güçlerine karşı mücadelede askeri iş birliğinin yeniden başladığı denilmektedir. Son olarak, Bosna Hersek'teki savaşın sona ermesinin, 1995 yılında, Hırvatistan'daki son savaş operasyonlarıyla yakından bağlantılı olduğu belirtilmektedir.

Bosna Hersek'e ilişkin anlatım bağlamında, fotoğrafların yanı sıra, tarihsel kaynaklar da sunulmaktadır. ‘Savaş zamanı Saraybosna'dan bir kızdan mektup’ başlık ve ‘Savaş zamanı Saraybosna'daki yaşamın zorluklarını açıklayın. İnsanlar savaş psikozu ile nasıl başa çıkıyordu?’ sorusu ile aşağıdaki kaynak verilmektedir:

“Saraybosna çok harap durumda... bu tarif edilemez. Tramvaylar çalışıyor, ama keskin nişancıların iki ay önce oradan çok iyi bir iş çıkardıkları olan Chetnik binaların yanından geçiyor, bu, bir insanın veya kalabalık bir tramvayın bırak, uçuşta bir sinek bile canlı oradan geçemeyeceği anlamına geliyor. Ama şimdi tramvaylar ve arabalar geçiyor. Bu, uzun süre böyle olacağı anlamına gelmez. Gelişimizden kısa bir süre önce tramvaylara ateş ettiler ve iki kadını öldürdüler, ama işte insanlar alıştı, çünkü buradaki herkes için hayat çok ucuz bir şey oldu. (...) İlk geldiğimiz gün hepimiz bir araya geldik ve mangal yaptık. Gözyaşlar ve kahkahalar vardı ama bunun iyiye çıkmayacağını biliyordum. Ertesi gün, babama küçük erkek kardeşinin Gradaçac'taki savaş alanında öldüğünü söylediler.” (Erdelja & Stojaković, Koraci kroz vrijeme 4-udžbenik povijesti u četvrtom rezredu gimnazije, 2016, s. 283)

3.3.2.3.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

Çatışmaların bıraktığı etkiler, “Dayton Anlaşması. Haag Mahkemesi” ve “Savaş Sonuçları. Onarım ve Mültecilerin Geri Dönmesi” alt başlıkları bağlamında anlatılmaktadır. İlkinde, savaş suçları işleyenlerin, cezalara mahkum edildiği vurgulanmaktadır. İkincisinde, savaşın getirdiği askerlerin ve sivillerin kayıplarından, şehrin yıkımından ve ekonomik krizden bahsedilmektedir.

1994 yılında, Lahey'de Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) kuruldu. Bunun bağlamında, kitapta, Mahkemenin kurulmasına, “Hırvatistan gibi saldırının

kurbanı olan ülkelerin” de neden olduğu belirtilmektedir. Devamında, Lahey Mahkemesi'ndeki en fazla zanlı ve hükümlünün, Sırp birimlerinin ve Sırp siyasi liderlerinin üyeleri olduğu vurgulanmaktadır. Ek olarak, Hırvatistan'ın, başından beri, Lahey Mahkemesi'nin kurulmasını ve işleyişini desteklediği ve bununla beraber, Hırvat tarafının savaş suçu zanlılarını teslim etme görevini de üstlendiği vurgulanmaktadır. Bu tür teslimlerin, “savaştaki Savunucu güçlerinin üyelerinin de savaş suçları işleyebileceğini kabul edemeyen halkın bir kesiminden protestoları kışkırttı”ğı ifade edilmektedir.

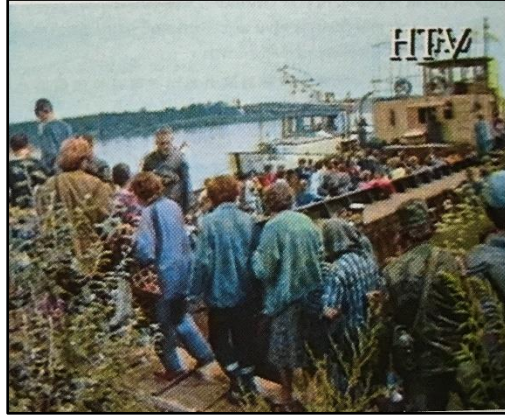
Savaşın sonuçları hakkındaki anlatım, “Vatan Savaşı'nda, yaklaşık 16bin Hırvat askeri ve sivil öldürüldü, Sırp Krajina Ordusu'nun ve işgal altındaki bölgelerdeki öldürülen sivillerin sayısının ise altı binden fazla olduğu tahmin ediliyor” cümlesi ile başlamaktadır. Devamında, Hırvat tarafındaki kurbanların çoğunun, esaret altına alındığı ya da yıllardır haklarında hiçbir şeyin bilinmediği belirtilmektedir. Bu durum, ardındaki cümle ile tekrar edilmektedir: “Bugün bile pek çok kişinin kaderi hakkında hiçbir şey bilinmiyor”. Savaş bittikten sonra, bazı mültecilerin geri dönüşünün, savaşta mahvolan evler yüzünden engellendiği de belirtilmektedir. “Birçok köy ve aynı zamanda Vukovar gibi tüm şehirler tamamen yok edildi”. Diğer taraftan, savaşın ekonomik sonuçlarından da bahsedilmektedir. Ekonominin bazı bölgelerde öldüğü ve bu yüzden yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşünün oldukça yavaş gerçekleştiği dile getirilmektedir. Önemli bir sorun olarak da, birçok alanda serbest dolaşımı önleyen ve her yıl kurban alan kara mayınlarının mevcudiyeti de vurgulanmaktadır.

Sonuçlara ilişkin anlatıma ek olarak da, “Vatan Savaşı sırasında sivillerin acı çekmesi, maalesef çok sıktı. Resimde, Dalj'dan sürgünlerdir” yorumu ile aşağıdaki fotoğraflar verilmektedir.

(Erdelja & Stojaković, 2016, s. 287)

Fotoğraf 55: ‘‘3H’’ Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:11

(Erdelja & Stojaković, 2016, s. 287)

Fotoğraf 56: ‘‘3H’’ Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:12

3.3.2.3.4. İsmi Geçen Kişiler

Hırvat tarafında gruplandırılabilir ismi geçen kişiler şunlardır: Ivica Račan, Slavko Goldstein, Dražen Budiša, Franjo Tuđman, Stjepan Mesić, Mile Dedaković Jastreb, Branko Borković, Blago Zadro, Savka Dabčević Kučar, Miko Tripalo, Žarko Domljan, Josip Jović, Rudolf Perešin, Franjo Gregurić, Tihomir Blašković, Ivan Čermak, Mladen Markač ve Ante Gotovina. Sırp tarafına ilişkin olarak şu kişilerin isimleri ön plana çıkarılmaktadır: Slobodan Milošević, Milan Šljivičanin, Mile Mrkšić, Radovan Karadžić, Ratko Mladić, Milan Martić ve Milan Babić. Boşnak tarafından bir tek Alija Izetbegović’in ismi geçmektedir. Karadağ tarafına ait isim ise hiç geçmemektedir.

Yugoslavya’nın dağılmasının nedenlerini anlatan kısımda, Ivica Račan (Hırvat Komünistlerin başında olduğu anlamında ismi geçmektedir), Slavko Goldstein (Komünist Partinin yanında faaliyete geçen ilk partinin başında olmaktadır), Dražen Budiša (aynı Partinin bir sene sonrasındaki lideridir), Savka Dabčević Kučar, Miko Tripalo, Žarko Domljan (üçünün ismi başka partilerin lideri olarak geçmektedir) ve Stjepan Mesic’in ismi geçmektedir. Stjepan Mesic’in ismi toplamda, altı kez görülmektedir. Yeni seçilmiş parlamentonun başkanı olarak seçildiğinin anlatımı yanı sıra, ismi, Tuđman’ın Bosna Hersek’teki (‘‘ona göre’’) fethi politikası nedeniyle Partiden ayrıldığı şeklinde geçmektedir. Vukovar çatışmasına ilişkin anlatımda, Mile Dedaković Jastreb, Branko Borković ve Blago Zadro, şehri savunan kahramanlar olarak anlatılmaktadır. Josip Jović, hayatını kaybeden ilk kurban olarak ismi geçmektedir.

Rudolf Perešin'in, JNA'dan kaçtığı ve Hırvat ordusuna katılıp görevde hayatını kaybettiği anlatılmaktadır. Tihomir Blašković, Ivan Čermak, Mladen Markač ve Ante Gotovina'nın, Lahey Mahkemesinde yargılandığına dair bilgi verilmektedir. Ardından, Markač, Gotovina ve Čermak'ın tüm suçlamalardan serbest bırakıldığı yazılmaktadır. Franjo Tuđman'ın ismi, toplamda 13 kez geçmektedir. Yugoslavyanın dağılmasının nedenleri bağlamında, ismi sekiz kez; geri kalan ise, çatışmalara ilişkin anlatımda geçmektedir. Bunlar, genel olarak, Hırvatistan'ın Cumhurbaşkanı seçildiğini ve HDZ Partisinin seçimlerde kazandığını anlatan kısımlardır. Onun dışında, bir tanesinde Tuğmanın fotoğrafının yanında "Tuđman'ın en büyük başarıları arasında, liderliği altında Hırvatistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının gerçekleşmesi ve tüm Hırvat bölgesi üzerinde egemenliğin kurulması yer alıyor" diye anlatım bulunmaktadır. Anlatımın üç farklı yerinde, Tuđman'ın, Bosna Hersek'teki 'genişlemeci politikası' hakkında bahsedilmektedir. Kitapta, bu düşünceye "yanlılık/destek" vermemektedir, daha çok 'onlara göre' anlamında bu konuyu anlatmaktadır. Son olarak ismi, Dayton Anlaşmasını imzalayanların arasında olduğu olan cümlede geçmektedir.

Sırp tarafına ait olan Milan Šljivičanin ve Mile Mrkšić'in ismi, Vukovar çatışması bağlamında ve orda işlenen suçlar için, özellikle Ovacara'da olan toplu mezar için, Lahey Mahkemesinde mahkum olduğu anlatılmaktadır. Radovan Karadžić'in ismi, üç kez geçmektedir. Bosna Hersek'te yapılan suçları organize eden kişi olduğu ve bu nedenle yargılandığı vurgulanmaktadır. İsmi, çatışmanın bıraktığı etkilere ilişkin anlatım bağlamında verilmektedir, onun fotosunun altında da, "Bosnalı Sırp lideri ve en çok aranan Lahey zanlısı" ibaresi yer almakta ve Lahey'de hala yargılandığı belirtilmektedir. Ratko Mladić'in ismi, iki kez Bosna Hersek çatışmasına ilişkin anlatımda geçmektedir, Bosnalı Sırpların komutanı ve savaş suçlarından dolayı sorumlu olduğu ve yargılandığı belirtilmektedir. Milan Martić'in, Republika Srpska Krajina Başkanı olarak, Bljesak operasyonunun gerçekleştiği zamanda, Zagreb bombalanmasından dolayı ortaya çıkan suçlar için 35 yıl hapse mahkum edildiği anlatılmaktadır. Buna ek olarak, kameraların önünde, Zagreb bombalaması ile şahsi olarak övüldüğü de belirtilmektedir. Milan Babić ise, 'aynı para-devletin başbakanı' olarak nitelendirilmektedir. Onun kendisi suçu üstlenerek, 13 sene hapisle yargılandığı ve 2006 senesinde intihar ettiği vurgulanmaktadır. Slobodan Milošević'in ismi, toplamda 23 kez geçmektedir. Yugoslavya'nın dağılmasının sebeplerine ilişkin anlatım bağlamında, 11 kez olup, gerisi

de, çatışmaya ilişkin anlatımda geçmektedir. Bunun yanında, ismi, ard arda gelen sekiz sayfada geçmektedir. Anlatımda, Yugoslavya'nın dağılmasına ve savaşın patlak vermesine en çok Onun sebep olduğu fikri hakimdir. İsyanın kışkırtılması ve nefretin yayılması, doğrudan Ona bağlanmaktadır.

Alija İzetbegovic'in ismi ise, üç kez geçmektedir. 1990 seçimlerinde Bosna Hersek'in Cumhurbaşkanı olduğu ifade edilmektedir. İkincisinde, Kongreyi gösteren bir fotoğrafın altında ismi yer almaktadır. Son olarak da, Dayton Anlaşmasını imzalayanların arasında olduğu belirtilmektedir.

3.3.2.3.5. Değerlendirmeler / Görüşler

3.3.2.3.5.1. İmajlar

3.3.2.3.5.1.1. Sırp Tarafı

Sırp tarafına yönelik olarak gruplandırılabilir anlatımda kullanan kavramlar, 'Sırp entelektüeller', 'Sırplar', 'Sırp halkı', 'JNA', 'Sırp temsilcileri', 'paramiliter Sırp güçleri', 'Hırvat Sırpları', 'Bosnalı Sırplar', 'Sırp polisleri' ve 'Milošević'in piyonları' gibilerdir. İmajlar olarak, 'Büyük Sırp', 'korku ve nefret yayan', 'daha iyi silahlanmış', 'yalan söyleyen', 'isyancı', 'düşman', 'kuşatan', 'saldıran', 'suç işleyen', 'etnik temizlik yapan', 'katliam ve toplu mezar yapan', 'sürgün eden' ve 'mağdur olan'dır.

'Büyük Sırp' imajı, toplamda dört kez geçmektedir. 'Büyük Sırbistan' şeklinde ise, iki kez geçmektedir. İlkinde, Hırvatistan'da olan çatışmaların başlangıcının anlatımında, isyancıların, JNA'nın ve Milošević'in hedefi olarak Büyük Sırbistan'dan bahsedilmektedir. İkincisinde, barış güçlerinin gelişini anlatan kısımda geçmektedir. 'Büyük Sırp' ifadesi de, iki kez yer almaktadır. İlki, Hırvatistan'da olan çatışmaların anlatımının giriş paragrafında, Sırp politikasını tanımlamak için kullanılmaktadır. İkincisinde, 'Savaşın ilk aşaması' alt başlığı kapsamında, yine Sırp politikasını tanımlarken kullanılmaktadır.

'Korku ve nefret yayan' imajı, Sırpların neden isyan ettiklerini anlatan paragrafta verilmektedir. İsyanı, Milošević'in adamlarının, 'korku ve nefret yayarak' tetiklediği şeklinde geçmektedir. Bu imaj, aynı sayfada, "Milošević'in piyonları, Sırpları korkutuyordu" şeklinde de verilmektedir. Bu imajı, 'yalan söyleyen' imaj takip

etmektedir. Yeni Hırvatistan'ın, Ustasha NDH'nin takipçisi olduğu yönünde 'yalan söyleyerek' şeklinde geçmektedir. Bunun yanında, Yugoslavya'nın dağılmasının sebeplerini anlatan kısımda, Hırvatistan'da Sırp'ların tehdit altında olduğu 'iddiası' şeklinde de verilmektedir. Yalan söyleyen imajına, JNA'nın tampon bölgesi rolünü oynayıp, aslında isyancıları silahlandırdıkları anlatımında yer verilmektedir.

'Daha iyi silahlanmış' imajı, anlatım boyunca verilmektedir. Hırvat Savunuculara kıyasla, Sırp tarafının daha iyi silahlanmış olduğu ve dolayısıyla askeri üstünlüğü, birkaç yerde vurgulanmaktadır. 'İsyancı' imajı, toplamda 15 kez geçmektedir. 'İsyan' şeklinde iki, 'isyana ettiler' şeklinde bir, 'isyancı' şeklinde dokuz ve 'isyana yardım ettiler' şeklinde ise, üç kez geçmektedir. Bu imaj, Hırvatistan'da ve Bosna Hersek'te olan çatışmaların başlangıcını tanımlamak için kullanılmaktadır.

'Düşman' imajı, toplamda dört kez ve 'düşman', 'düşmanca' kelimeleri kullanılarak geçmektedir. Dubrovnik, Vukovar ve diğer şehirlere olan saldırılara ilişkin anlatımda olup, aynı sayfada bu imaj, üç kez geçmektedir. Dördüncü kez, Oluja operasyonunu anlatan kısımda yer almaktadır. 'Kuşatan' imajı, toplamda 19 kez geçmektedir. Bu imaj, çatışmalara ilişkin anlatım boyunca geçmektedir. 'Saldıran' imajı, beş kez dile getirilmektedir. Bu imaj, Sırp tarafının eylemini tanımlamak için kullanılmaktadır. 'Saldırı' şeklinde üç, 'saldırdılar' şeklinde ise iki kez yer almaktadır.

'Etnik temizlik yapan' imajı, bir kez geçmektedir. Bu imaj, 'Savaşın ilk aşaması' alt başlığına ilişkin anlatımda bulunmaktadır. 'Katliam ve toplu mezar yapan' imajı, iki kez geçmektedir. İlki, Vukovar; ikincisi ise, Bosna Hersek'te yaşanan çatışmalara ilişkin anlatımda ifade edilmektedir. 'Sürgün eden' imajı, iki kez geçmektedir. İlki, 'Savaşın ilk aşaması' alt başlığı kapsamındaki anlatımlarda belirtilmektedir. İkinci ise, ateşkes yıllarında, Sırp olmayanların 'sınır dışı edilmesi'nin devam ettiğine yönelik anlatımda söylenmektedir. 'Suç işleyen' imajı, farklı ifadelerle toplamda 29 kez geçmektedir. 'Bombaladılar' ifadesi, on kez geçmektedir. 'Suç' ve 'suç işlediler' şeklinde, sekiz kez; 'soygun' şeklinde bir; 'öldürdüler' şeklinde, bir; 'korkunç yıkımları yapan' şeklinde bir kez; 'insan haklarını ihlal eden' şeklinde bir kez; Sırp tarafının eyleminin sonucu olarak 'hayatını kaybetti' şeklinde, beş kez, ve şehirler ve anıtlar, 'ağır hasara uğradı' şeklinde iki kez yazılmaktadır.

‘Mağdur’ imajı, dört kez geçmektedir. İlki, Sırpların, insan hakları ihlallerine maruz kaldıkları dile getirilmektedir. Örnek olarak, evlerin zorla alınması ve işlerinden kovulması şeklinde verilmektedir. İkincisinde, Oluja sırasında, Sırp sivillerin ‘öldürülmesi’ ve ‘mallarının yağmalanma ve yok edilmesi’dir. Son olarak da, çatışmanın etkilerini anlatan kısımda, Sırp ordusunun ve sivillerin ‘ölen’ sayısı verilirken geçmektedir.

3.3.2.3.5.1.2. *Hırvat Tarafı*

Hırvat tarafına yönelik olarak kullanılan terimler ise, ‘Hırvat polisi’, ‘Hırvat hükümeti’, ‘Hırvat ordusu’, ‘Savunucular’ ve ‘Bosna Hersek’li Hırvatlar’dır. İmajlar olarak, ‘savunan’, ‘kahraman’, ‘kurtaran’, ‘başarılı’, ‘suç işleyen’, ‘kuşatılan’, ‘mağdur’ ve ‘Sırp karşıtı davranışlar’ ifade edilmektedir.

‘Savunan’ imajı, çatışmalara ilişkin anlatımlar boyunca verilmektedir. Hırvat tarafının, kendine saldıranın karşısında kendisini savunan taraf olduğu imajı, kolayca ve açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu imaj, ‘Savunucu’, ‘Savunmak’ ve ‘savunma’ kelimeleri ile verilmektedir.

‘Kahraman’ imajı, Vukovar çatışmasına ilişkin anlatımda, ‘kahraman’ ve ‘kahramanca’ kelimeleri ile ortaya konulmaktadır. Şehri savunanlar, bu imaj ile nitelendirilmektedir. ‘Kurtaran’ imajı, savaşın son aşamasında, çeşitli askeri operasyonlar için kullanılmaktadır. Bu imaj, toplamda 12 kez ‘kurtarıldı’ ve ‘kurtarıcı’ kelimeleri ile dile getirilmektedir. ‘Başarılı’ imajı da, askeri operasyonlara ilişkin anlatımda mevcuttur. ‘Zafer’ ve ‘başarı’ kelimeleri ile tanımlanmaktadır. ‘Kuşatılan’ imajı da, anlatım boyunca verilmektedir. ‘Kuşatıldı’, ‘kuşatma’ ve ‘kuşatma altında’ şeklinde, toplamda 17 kez yazılmaktadır. Şehir ve köylerin kuşatıldığı anlamında geçmektedir.

‘Suç işleyen’ imajı, toplamda üç kez yer almaktadır. İlki, ateşkes yıllarında, Hırvat tarafından da insan hakları ihlalinin yapıldığı anlatılmaktadır. Buna örnek olarak, bazı Sırp evlerinin zorla ele geçirildiği ve geçerli bir sebep olmadan işten kovuldukları şeklinde ifade edilmektedir. İkincisinde, Bosna Hersek’te yaşanan çatışmalarda, Bosna Hersek’li Hırvatlar tarafından ‘sivillere karşı ağır suç işlendi’ şeklinde verilmektedir. Son olarak, Oluja operasyonu sırasında ve sonrasında, Hırvat yönetiminin kontrol ettiği kurtarılmış olan bölgede, birkaç ‘kriminal davranış’ kaydedildiği diye geçmektedir. Bunu

açıklarken, Sırp sivillerin ‘öldürülmesi’, onların mallarının ‘yok edilmesi ve yağmalanması’ olarak verilmektedir. ‘Sırp karşıtı davranışlar’ imajı, ‘savaşın ilk aşaması’ olan alt başlıktaki anlatımda verilmektedir. Orada, Sırp milliyetçiliğine ve ulusal nefrete tepki olarak, bazı Hırvat politikacılar, ‘bu propagandayı Sırp karşıtı ve Ustasha yanlısı anlamsız ifadelerle yoğunlaştırdılar’ diye geçmektedir.

‘Mağdur’ imajı, anlatımın birçok yerinde dile getirilmektedir. Bu imaja ilişkin olarak, ‘bombalanmış’, ‘saldırılmış’, ‘öldürüldü’, ‘hayatını kaybetti’, ‘kurban’ ve ‘korkunç yıkım’ ifadeleri kullanılmıştır.

3.3.2.3.5.1.3. Boşnak Tarafı

Boşnak tarafına ilişkin olarak ‘Boşnaklar’ ve ‘Boşnak askeri güçleri’ ifadeleri kullanılmaktadır. İmajlar olarak, ‘kuşatılan’, ‘suç işleyen’ ve ‘mağdur’ bulunmaktadır.

‘Kuşatılan’ imajı, Bosna Hersek’te yaşanan çatışmalara ilişkin anlatımda, Saraybosna’nın Sırp güçleri tarafından ‘kuşatılmış durumda bulunduğu’ şeklinde geçmektedir. ‘Suç işleyen’ imajı bağlamında, Boşnak ve Bosna Hersek’li Hırvatların askeri güçleri arasında çıkan çatışmada, iki tarafın da, sivillere karşı ağır suç işlediği anlatılmaktadır. ‘Mağdur’ imajı ise, Boşnakların yaşadığı bölgelere, JNA ve Sırp güçlerinin saldırdığı şeklinde geçmektedir. Bunun yanında, Srebrenica’da, Boşnaklara katliam yapıldığı da anlatılmaktadır.

3.3.2.3.5.1.4. Karadağ Tarafı

Karadağ tarafına ilişkin, ‘Karadağ hükümeti’ ve ‘Karadağ bölgesel güçleri’ ifadeleri kullanılmaktadır. İmajlar olarak Sırp yanlısı, Kuşatan ve Suç işleyen olmak üzere farklı imajlar dile getirilmektedir.

‘Sırp yanlısı’ imajı, en çok Yugoslavya’nın dağılımını anlatan kısımda geçmektedir. Karadağ’ın yönetimine, Miloşeviç’in kuklalarının yerleştirildiği anlatılmaktadır. Bunun yanında, birçok yerde, Sırbistan yanlısı politikanın benimsendiği anlatılmaktadır. ‘Kuşatan’ imajı, Dubrovnik çatışmasına ilişkin anlatımda dile getirilmektedir. Karadağ’dan gelen askeri güçlerin, Dubrovnik’i kuşattığına dair anlatım, iki yerde bulunmaktadır. ‘Suç işleyen’ imajı da, Dubrovnik çatışmasına ilişkin anlatımda

vurgulanmaktadır. Bu imaj bağlamında, ‘bombaladı’ ve ‘korkunç yıkım’ ifadelerine yer verilmektedir.

3.3.2.3.5.2. Anlatıma İlişkin Düşünceler

İncelenen metinlerde, Hırvatların dışındaki halkın da mağduriyeti gösterilmektedir. Ancak, savaşın mağdurlarını anlatırken, en çok, bir halkı belirtmeden, ‘sivil’ kelimesi kullanılmaktadır. Bu durum, özellikle kitapta verilen ve mağduriyet gösteren fotoğraflarda fark edilmektedir. Hepsinin altında, istisnasız olarak belli bir halktan bahsedilmeyip, ‘sivil’ kelimesi kullanılmaktadır. Halkı belirten anlatımda ise, Hırvatların mağduriyeti, Boşnak ve Sırlara oranla daha fazla verilmektedir. Bosna Hersek çatışmasında mağdur olarak Boşnaklar ve Hırvatlar gösterilmektedir. Sırların kayıpları hakkında, anlatımlarda bir bilgi mevcut değildir. Karadağlıların mağduriyeti hakkında ise hiçbir bilgi verilmemektedir.

İşlenen suç açısından, dört halkın da suç işlediğinin altı çizilmektedir. En çok suç işleyen taraf olarak, Sırlar gösterilmektedir. Bu anlatımda, genel halkı kapsamaktan kaçınılmaktadır ve eylemi yapan olarak, JNA, Sırp gönüllü güçleri ve Sırp güçleri gibi ifadeler kullanılmaktadır. Savaşın başlangıcını anlatan kısmın bir cümlesinde, isyana, sadece Sırların bir kısmının katıldığı, geri kalanların ise sadece pasif gözlemci olduğu belirtilmektedir. Hırvat tarafının ismi, işlenen suç olarak, üç farklı yerde geçmektedir. Bunların ikisinde, suç işleyenler için, Hırvat ordusu değil, ‘kriminal niyeti olan kişiler’ ve ‘kriminal davranış’ olarak tanımlanıp, edilgen cümleler kullanılmaktadır. Bu anlatımları da takip eden cümlelerde, bu suçlar için bireylerin cezalandırıldığına dair anlatım da mevcuttur. Üçüncüsü ise, ‘Bosna Hersekli Hırvat askeri güçleri’ tarafından işlendiği şeklinde geçmektedir. Dikkat çekici konu, kitapta verilen fotoğraflarda, Sırp tarafının yaptığı suçların sonuçları, örn. acı çeken insanlar, mezarlar, yıkılan şehirler gibi olanlar şeklinde gösterilmektedir. Hırvat tarafında yapılanlarla ilgili hiçbir fotoğraf bulunmamaktadır. Boşnakların işlediği suç, sivillere karşı ağır suç yaptıkları şeklinde ifade edilmektedir ve herhangi bir görsel verilmemektedir. Karadağlıların da, Dubrovnik çatışmasında, şehri korkunç yıkıma uğrattığı şeklinde cümle yer almaktadır. Dubrovnik’in bombalanmasına ilişkin iki fotoğrafta verilmektedir.

İsmi geçen kişiler olarak, üç halkın (Karadağ dışında) isimleri bulunmaktadır. En çok Hırvat tarafına ait isimler yer almaktadır. Bunların çoğu, olumlu anlamda

bahsedilmektedir. Hırvat ordusunun mensupları, kahraman olarak tanımlanmaktadır. Bunların dışında, birkaç kişinin yargılandığı, ama sonra serbest bırakıldığı belirtilmektedir. Bu anlatımda, halkın bir kısmının, Savunucu güçlerin mensuplarının, savaş suçları işleyebileceğini kabul edemediğini ve bu nedenle tutuklamaları protesto ettikleri anlatılmaktadır. Sırp tarafına ait olan isimlerde ise, aynı anlatım söz konusu değildir. Hepsinden, olumsuz anlamda bahsedilmektedir. Olumlu herhangi bir örnek verilmemektedir. Boşnak tarafına ait olan isim ise, ne olumlu ne de olumsuz anlamda geçmektedir.

Dikkat çekici ayrı bir konu olarak, Bosna Hersek'te yaşanan çatışmalara ilişkin anlatımda geçmektedir. Bosna Hersek'te, Hırvat nüfusunun, çoğunlukla yaşadığı bölgede, Herceg-Bosna Hırvat Cumhuriyeti ilan etmesini,

‘‘Herceg-Bosna'nın Saraybosna'daki merkezi hükümetten bağımsız yetkileri vardı ve Hırvatistan yetkililerinden gelen aktif desteğe (maddi, askeri, ahlaki) sahipti. Bazıları bu desteği, savaş durumunda olan yurttaşlara yardımı olarak yorumlarken, diğerleri Cumhurbaşkanı Tudjman'ı başka bir devletin işlerine karışmakla, hatta nihai hedefi Bosna-Hersek'in bazı kısımlarını Hırvatistan'a ilhak etmek olan genişletici bir politika ile suçladı. Her nasılsa...’’

şeklinde tanımlarken; Sırp tarafının özerk bölgeler ilan etmesini ise, Büyük Sırp politikasının parçası şeklinde vermekte ve bunun yasal olmadığını savunmaktadır. Kısacası oluşumu, ‘para-devlet’, kuşatan olarak yorumlamaktadır.

Sonuç olarak, tüm bunlardan dolayı, incelenen metnin, tarafsız olmadığı, aksine Hırvat yanlısı olduğunu söylemek mümkündür. Her tarafa yönelik, mağduriyet, suç işlenen, verilen fotoğraflar ve ismi geçen kişi bakımından dengeli bir anlatımın mevcut olmadığı ve son verilen özel bölgelerin ilan edilmesi hakkındaki anlatımda da görüldüğü gibi, anlatımın, ağırlıklı olarak Hırvat yanlısı olduğu tespit edilmiştir. Ancak, böyle olup da, diğer tarafları tamamen dışladığını ve kendi kötü yanlarını tamamen yok saydığını da söylemek mümkün değildir. Özellikle mağduriyeti anlatan çoğu kısımlarda, belli bir halkı belirtmeden, ‘sivil’ kelimesinin kullanılması, bu konuda bir hassasiyet gösterildiğini göstermektedir. Aynı zamanda, suç işlenenlerde, bir halktan genel olarak değil, ordudan ve diğer güçlerden bahsedilmektedir. Bunun yanında, Hırvat tarafını olumsuz imaj bırakabilecek bazı konulardan kaçınmadığı da görülmektedir. Örnek olarak: Tudjmanın genişlemeci politikasına ilişkin anlatımda (yazarın düşüncesi o yönde olup olmadığını

belirtmeden, öyle düşünenlerin olduğuna dair bilgi vermektedir en azından), bazı Hırvat politikacıların, Sırp karşıtı ve Ustasha yanlısı davranışlarda bulunduğu, bazı bireylerin suç işlediği, ismi geçenlerin bazılarının Lahey’de yargılandığı ve Oluja operasyonun sırasında toprakları terk eden Sırp’lar hakkındaki görüş ayrılığı içinde buldukları yönünde anlatımlar yer almaktadır.

3.3.2.4. ‘4H’ Örneği

Son ele alınan örnekte, Yugoslavya’nın dağılması konusu, 19 sayfada anlatılmaktadır. Konu kapsamında, ‘‘SFRY’de Sosyalist Sistemin Çöküşü’’, ‘‘Yugoslavya Komünistler Birliği’nin Dağılması’’, ‘‘Hırvatistan’da Komünist Olmayan Partilerin Kurulması ve İlk Çok Partili Seçimleri’’, ‘‘Yeni Demokratik Hükümetin En Yüksek Organlarının Yapısı - Hırvatistan Cumhuriyetinin Yeni Anayasası’’, ‘‘Yugoslavya’nın Yeniden Yapılanması Üzerine Müzakereler’’, ‘‘Balvan Devrimi’’, ‘‘Bağımsız ve Egemen Bir Devlet Olarak Hırvatistan’ın İlanı’’, ‘‘Vatan Savaşının Nedenleri’’, ‘‘Hırvatistan’a Silahlı Saldırının Başlangıcı’’, ‘‘Vukovar Çatışması’’, ‘‘Diğer Çatışma Alanları’’, ‘‘BM Barış Gücü’nün Gelişi’’, ‘‘Bağımsız ve Egemen Hırvat Devletinin Uluslararası Tanınması’’, ‘‘Bosna Hersek’e Büyük Sırp Saldırısı’’, ‘‘Hırvatistan’ın İşgal Altındaki Alanlarının Kurtarılmasının Başlaması’’, ‘‘Oluja ve Bljesak Operasyonları’’, ‘‘Dayton Anlaşması - Hırvatistan Tuna Bölgesinin Barışçıl Entegrasyonu’’ ve ‘‘Hırvatistan’daki Savaş Suçları - Merkezi Haag’da Bulunan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi’’ alt başlıkları yer almaktadır.

3.3.2.4.1. Yugoslavya’nın Dağılmasının Nedenleri

Son incelenen mevcut örnekte, ülkenin dağılmasının nedenlerinin başlangıcı, belirli bir zaman kesitine yerleştirilmemektedir. Dağılmasının nedenlerinin, daha çok sosyalist siyasi sistemden kaynaklandığına dair bir anlatım verilmektedir. Bu durum, ‘‘SFRY’de tüm vatandaşlara tam özgürlük ve eşitlik verilmedi, mülkleri tam olarak korunmadı ve köylülere toprak hakkı sınırlıydı. Dine bağlı olan gelenekler de bastırılıyordu ve resmi düzeyde olmasa da, kamuda ulusal özelliklerin açıkça ifade edilmesi de bastırılmıştır. SFRY’de özel girişimciliğin tam özgürlüğü ve muhalefet siyasi görüşlerin kamusal ifadesi yoktu’’ cümlelerinde vurgulanmaktadır. Ekonomik sorunlar olarak, Yugoslavya’da

dönem dönem zaten ekonomik sıkıntılar olduğu belirtilip, 1980'lerin sonlarında yaşam standardının düştüğü ve işsizliğin arttığı dile getirilmektedir.

Metnin devamında, Kosova ve Voyvodina'ya, 1974 Anayasası ile çok fazla hak verilmesine itiraz eden Sırp Akademisi SANU, Büyük Sırp milliyetçiliğini savunan ve Büyük Sırbistan, yani tüm Sırp'ların yaşayacağı bir devlet yaratma nihai hedefi olan Memorandum yayınladıkları anlatılmaktadır. Bundan sonra, daha çok Slobodan Milošević odaklı bir anlatım mevcuttur: "Büyük Sırp çevreleri, 1987 yılında, Slobodan Milošević'i yönetime getirdi". Milošević'in, otoriter bir politikayı, ilk olarak Kosova'da, ardından federal düzeyde uygulamaya başladığı belirtilmektedir. Karadağ, Vojvodina ve Kosova'da, Büyük Sırp siyasetine sadık kalan ve hareket eden politikacıları iktidara getirdiği ve Milošević'in, diğer Yugoslav Cumhuriyetlerine de, aynısını uygulamak istediği dile getirilmektedir. Bu anlatımın yanında, Milošević'in fotoğrafı bulunmaktadır ve altında "Slobodan Milošević, Büyük Sırp saldırgan politikasının başlangıcı olarak nitelendirilen 1989'da düzenlenen bir mitingde" diye yazmaktadır.

Merkezileştirmeye çalışan Sırp politikasını, demokratik eğilimi olan Slovenya ve Hırvatistan yönetimlerinin direnişle karşıladıkları belirtilmektedir. Tepki olarak, Slovenya, Hırvatistan ve Bosna Hersek temsilcilerinin, o zamana kadar ülkede tüm güce sahip olan Yugoslavya Komünistler Birliği (SKJ)'nin Kongresini terk ettiği anlatılmaktadır. SKJ'nin dağılması, SFRY'nin parçalanma sürecinin ve sosyalist sistemin yıkılmasının başlangıcı olduğu belirtilmektedir. Kongreden sonra, Belgrad'tan diğer Cumhuriyetlere karşı daha önce başlatılmış olan medya savaşının devam ettiği ve bunun, özellikle yerli Sırp'larda Hırvat karşıtı düşünceleri teşvik ettiği anlatılmaktadır.

Örnek metnin devamında, Hırvatistan'da yeni partilerin kurulduğu ve HDZ partisinin seçimleri kazandığı anlatılmaktadır. HDZ'nin zaferine büyük ölçüde Milošević ve Sırbistan'daki siyasi güçlerin devlet politikasının sebep olduğu dile getirilmektedir: "Hırvat nüfusu, HDZ programını, Belgrad'dan gelen saldırgan ve demokratik olmayan politikalara bir yanıt olarak kabul etti. Belgrad politikası, demokratik süreçlere ve Yugoslavya'daki halkların eşitliğine açıkça bir direniş sunarak Yugoslavya'yı genişletilmiş bir Sırbistan olarak algılıyordu". Anlatımın devamında da, "İlk Yugoslavya'nın deneyiminden tecrübe edinen Hırvat halkı, Büyük Sırp siyasetini yeniden

uygulanmasını ve iç düzenlemenin nasıl olması gerektiğine dair planlarını kabul edemezdi” cümlesi geçmektedir.

Son olarak, Yugoslavya'nın dağılmasını en çok etkileyen unsur, Yugoslavya'nın yeniden yapılandırma konusu olan “konfederasyon taraftarları ile Büyük Sırp merkezîyetçileri arasındaki” anlaşmazlıkta yattığı vurgulanmaktadır.

3.3.2.4.2. Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

3.3.2.4.2.1. Slovenya

Kitapta, Slovenya'da olan çatışma hakkında iki cümle verilmektedir. Slovenya'nın, bağımsızlığını ilan etmesi üzerine, “JNA, Slovenya'ya sınırlı bir saldırı gerçekleştirdi”. İkinci cümlede, Sloven savunucularının, daha fazla direnç göstermeyen JNA'yı başarıyla yendiği belirtilmektedir.

3.3.2.4.2.2. Hırvatistan

Hırvatistan'da olan çatışmaların anlatımı, “Balvan Devrimi”, “Bağımsız ve Egemen Bir Devlet Olarak Hırvatistan'ın İlanı”, “Vatan Savaşının Nedenleri”, “Hırvatistan'a Silahlı Saldırının Başlangıcı”, “Vukovar Çatışması”, “Diğer Çatışma Alanları”, “BM Barış Gücü'nün Gelişi”, “Bağımsız ve Egemen Hırvat Devletinin Uluslararası Tanınması”, “Hırvatistan'ın İşgal Altındaki Alanlarının Kurtarılmasının Başlaması” ve “Oluja ve Bljesak Operasyonları” alt başlıklarını kapsamaktadır.

“Balvan devrimi” alt başlığındaki anlatım, “Yugoslavya'nın yeniden örgütlenmesi ile ilgili müzakerelerin başlamasıyla eşzamanlı olarak, Sırbistan ve JNA liderliği, Hırvatistan'daki Sırp'ların bir kısmının silahlı ayaklanmalarının hazırlıklarını başlattı” cümlesi ile başlamaktadır. Kitapta, ayaklanmanın birkaç amacının olduğu öne sürülmektedir. Onlardan bir tanesi: Ayaklanma, “Sırbistan sınırları dışında kalan Sırp'ların tehlike altında oldukları iddiasını ve Yugoslavya dışında yaşamalarının imkansız olduğunu kanıtlayacaklardı”. Diğer amacı ise, Sırbistan'ın müzakere pozisyonunu güçlendirmesi ve bağımsızlık isteyen Hırvatistan yönetimini devirip, “Hırvatistan'ın Belgrad'a boyun eğmesi” için bir yol sağlamak istedikleri şeklinde verilmektedir. Hırvat yönetimin devrilememesi durumunda, isyancı Sırp'lar, Hırvatistan Cumhuriyeti'nden kendi bölgelerinin ayrılmasında temel dayanak olacaktı. Hırvatistan'da

ayaklanan Sırların bir kısmını Belgrad, Hırvatistan'daki ‘‘demokratik seçimlerden önce bile Hırvat karşıtı duyguları teşvik etti’’. Buna örnek olarak, ‘‘1989 yılının Temmuz başında, Kosova Savaşı'nın 600. yıldönümü münasebetiyle, Knin'de ve ‘Kosovo kraj Knina’ köyünde büyük mitingler düzenlendi. Yugoslavya'nın farklı yerlerinden birçok Sırp toplandı, Slobodan Miloşeviç'i yücelterek ‘burası Sırbistan’dır’ sloganları haykırıyorlardı ve böylece Hırvatistan'a karşı saldırıyı duyurdular’’ cümleleri verilmektedir. Bunun yanında, Hırvat karşıtı duyguların yayılmasında, Sırp medyasının da rolünün olduğu ve bu rolü, iki şekilde oynadığı vurgulanmaktadır. Bir yandan, İkinci Dünya Savaşı sırasında Ustaşa rejimi tarafından Sırlara karşı işlenen suçları hatırlattığı; diğer yandan da, yeni seçilen Hırvat hükümetinin, NDH hükümeti ile özdeş olduğu ve tüm Hırvat halkının, aynı suçları tekrarlamayı planlayan Ustaşalar ile özdeşleştirildiği belirtilmektedir. ‘‘Bu yalan ve dayanaksız tehdidi’’, çoğunlukla Sırp Demokrat Partisi ve lideri Jovan Raškoviç tarafından yayıldığı dile getirilmektedir. Jovan Raškoviç’in fotoğrafı, bu metnin yanında, ‘‘Hırvatistan'daki Sırların bir kısmının ayaklanmasının liderlerinden biri’’ açıklaması ile verilmektedir. Tüm bunların üzerine, Hırvatistan'daki Sırların bir kısmının, geçmişteki korkuyu sürekli uyandıran Belgrad medyasının etkisi altında silah almaya karar verdikleri anlatılmaktadır. Aylarca süren gerginlik ve olaylardan sonra, 17 Ağustos 1990'da, Knin ve çevresinde silahlanmış isyancı Sırların, yollarda ağaçlardan barikat kurdukları dile getirilmektedir. Bu nedenle, Büyük Sırp ayaklanmasının başlangıcına resimsel olarak Balvan (kütük) Devrimi dendiği anlatılmaktadır. Silahlı isyanda, JNA'nın açık örgütsel ve lojistik desteğine sahip oldukları da ayrıca belirtilmektedir.

Balvan Devrimine ilişkin anlatımın ardından, bir sayfa boyunca ‘‘SKH⁹⁰ Merkez Komitesinin, Knin’in yakınlarında, Kosova Savaşının 600. yıldönümünün kutlanması hakkındaki bildiri’’ adı ile tarih kaynağı verilmektedir. Kaynaktan alıntı vermeden önce, kitapta, bu kutlamada gerçekleşen olayların, Hırvatistan'daki demokratik değişikliklerden bir yıl önce gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bundan dolayı, Hırvatistan'daki yeni hükümetin davranışlarının, Sırları, silahlı bir isyana ‘‘kışkırtıldıkları iddialarını’’ yalanladığı vurgulanmaktadır. Verilen kaynak:

---

⁹⁰ Savez komunista Hrvatske, Türkçesi: Hırvatistan Komünistler Birliği

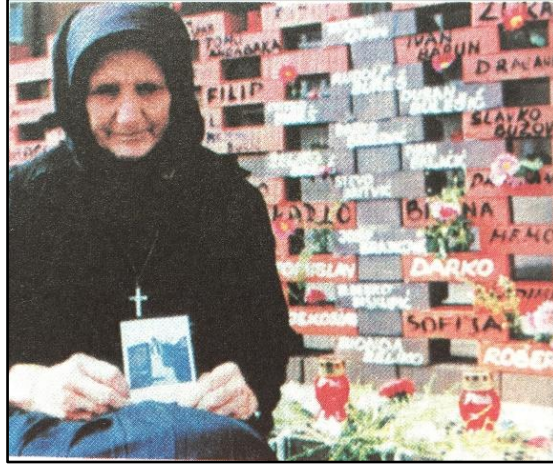
“(…) Miting güçlü bir milliyetçi karaktere sahipti (...) Krk manastırındaki tören boyunca, kalabalığın içinde militan grupları da dolaşıyordu. Onlar, İkinci Dünya Savaşı'ndaki Çetnik düğlerin görünümüne görsel olarak benzeyecek şekilde giyinmiş ve dekore edilmişti (...) Opačić, Dubaić, Dobrota ve onlara eşlik eden gruplar dikkat çekiyordu, mevcut kişiler tarafından alkışlarla ve memnuniyetle karşılandılar (...) Genel atmosfer, belirgin şekilde mono-etnik özellikler ile karakterize edildi. Çoğunlukla sosyalist amblemi olmayan Sırp bayraklar, Sırp liderliğine destek veren fotoğraflar ve pankartlar vardı. ‘Kiril alfabesini istiyoruz’ ve ‘Kosova'yı vermeyeceğiz’ yazılı pankartlar da bulunuyordu. Slobodan Milošević ile ilgili şarkılar söylendi ve aralarında ‘Slobodan, gururlu isim, Tito'dan daha iyisin bizim için’ naraları atılıyordu. Büyük gruplar ‘Sırp Slobo - Sırbistan seninle’, ‘Ah Hırvatistan, Knin olmasaydı, Sırpların olduğunu bilmezdin’ diye haykırıyordu. Özellikle dikkat çeken 50 kişilik bir grup, ‘Pec'ten Knin'e kadar hep Sırp var’ diye şarkı söylüyordu. Ayın sırasında Simo Dubajic ile beraber bir grup geldi. Simo’yu omuzlarına kaldırdılar ve ‘Simo’yu istiyoruz, burası Sırbistan’ diye bağıyorlardı (...) Militan gruplar, bu töreni, Sırp milliyetçiliğini destekleyen bir siyasi toplanma olarak kullanmak istediler. Öğleden sonra şiddetli, teröristçe, aslında faşistçe davrandılar ve herhangi bir şekilde kalabalığı kışkırtmak, töreni durdurmak, ona kendi siyasi profilini ve özelliklerini katmak istediler (...) En son olaylar, Pec yönüne giden trenin kalkışında gerçekleşti, yolculardan biri, tren hareket ederken megafonla: ‘Kiril alfabesi için öleceksiniz’ diye slogan attı.” (Petrić & Raguž, 2014, s. 200)

“Bağımsız ve Egemen Bir Devlet Olarak Hırvatistan'ın İlanı” alt başlığı bağlamında, Hırvatistan'ın bağımsızlık için referandum düzenlediği ve %94,17 oy oranı ile bağımsızlığın ilan edildiği anlatılmaktadır. Referandumun düzenlenmesi ve Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan ayrılma isteğinin, iki sebepten meydana geldiği dile getirilmektedir. İlki, Cumhuriyetler arası müzakerelerin başarısızlığı; ikincisi ise, Sırpların bir kısmının ayaklanması nedeniyle Hırvatistan'da giderek zorlaşan durumdur. Anlatımın devamında, referandumun ardından, Osijek'te tankları dört sivil otomobilin üzerinden geçen JNA gücünün gösterisinin izlediği, tanklardan o şehrin vatandaşlarına da ateş edildiği, aynı zamanda Sırp isyancıların Hırvatistan'a silahlı saldırılarının da arttığı aktarılmaktadır. Barışçıl çözüm adına, Avrupa Topluluğu, Slovenya ve Hırvatistan'dan bağımsızlık kararlarını üç ay ertelemelerini istedi: “Hırvatistan (Slovenya gibi) üç aylığına bağımsızlığını ertelemeyi kabul etmesine rağmen, Büyük Sırp saldırganlığı, daha

da güçlü bir ivme ile devam etti''. Bu cümle üzerine, kitapta, üç aylık barışçıl çözüm bulunamadığı için Hırvatistan'ın, Yugoslavya ile tüm bağlarını kopardığı ve bağımsızlığını ilan ettiği belirtilmektedir.

Vatan Savaşı konusunun anlatımı, özet bir paragraf ile başlamaktadır. Öncelikle, öğrencilere, Hırvatistan'ın hangi koşullar altında bağımsızlığını ilan ettiği sorusu sorulmaktadır. Ardından, Büyük Sırbistan yaratma planlarının, 1991'de Hırvatistan'a karşı bir savaşın patlak vermesine yol açtığı ve bu saldırıdaki ana dayanağın isyancı Sırların olduğu anlatılmaktadır. Büyük Sırp ordusuna dönüşen JNA'nın, silahlı üstünlüğüne rağmen, yenilgiye uğradığı ve bu yenilginin, Büyük Sırbistan fikrinin çöküşüne de sebep olduğu dile getirilmektedir. Özetin sonunda, öğrencilerden, bölgelerinde yaşanan çatışmalar hakkında daha fazla bilgi edinmeleri ve o konuyla ilgili bir pano hazırlamaları istenmektedir.

'Vatan Savaşının Nedenleri' alt başlığı, ''Sırp yönetimi, siyasi baskı yoluyla, Yugoslavya'nın merkezileşmesine yönelik tüm girişimleri başarısız olduğunda, bunun yerine Büyük Sırbistan yaratmaya karar verdiler'' cümlesi ile başlamaktadır. Büyük Sırbistan'ın, Sırların yaşadığı tüm alanları ve Yugoslavya'nın, Sırbistan için ekonomik açıdan önemli olan bölgelerini içereceği anlatılmaktadır. Buna göre, Hırvatistan topraklarının yaklaşık yüzde 70'inin alınmasının öngörüldüğü vurgulanmaktadır. Sırp olmayan halkların, topraklarını barışçıl bir şekilde vermeyeceğinin beklenebileceği, o yüzden Sırbistan'ın, plandaki sınırlar için bir savaş yürütmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. Kitaba göre, bunu yaparken, Sırlar, geleneksel olarak çoğunlukta olduğu JNA'ya güvenebilirdi. Anlatımın devamında, askeri çatışma hazırlıkları, 1990'ların çok partili seçimlerinde, Cumhuriyetlerin kendi yetkisi altındaki silahlı birimler olan Bölgesel Savunma'nın (TO), silahları ele geçirmesiyle başladığından bahsedilmektedir. Hırvatistan'ın, böylece 200bin kişiyi silahlandırabileceği miktarda silahı kaybettiği öne sürülmektedir. Son olarak, ''Sırlar, Hırvatistan'ın toplam nüfusunun yüzde 12,2'sine sahip olmasına rağmen, yarısından fazlasının, büyük Hırvat şehirlerinde yaşadığı ve ayaklanmaya katılmadığı belirtilmelidir'' denmektedir. Anlatımın yanında, aşağıdaki fotoğraf bulunmaktadır. Fotoğraf, ''Zagreb'deki Selska caddesinde Ağlama Duvarı'nın önünde, öldürülen Hırvat Savunucusunun annesi'' açıklaması ile tanımlanmaktadır.

(Petrić & Raguž, 2014, s. 201)

Fotoğraf 57: ‘‘4H’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf
no:1

‘‘Hırvatistan'a karşı silahlı saldırının başlangıcı’’ alt başlığı bağlamında, ilk çatışmalar ve Sırp tarafının gerçekleştirdiği savaş suçları anlatılmaktadır. İlk olarak, Hırvatistan'ın Sırp nüfusunun çoğunlukta yaşadığı bölgelerinde, isyancıların, Sırp özerk bölgesi Krajina (SAO Krajina)'yı ilan ettiği ve Hırvatistan'dan ayrıldığı dile getirilmektedir. Ardından, Mart 1991'de, Hırvat polisi ile isyancılar arasında ilk kurbanların olduğu silahlı çatışmanın, Plitvice'de çıktığı anlatılmaktadır. Mayıs 1991'de isyanın, doğu Slavonya'ya doğru yayılmasıyla çatışmaların iç savaşa dönüştüğü belirtilmektedir. Anlatımda, JNA'nın, başlangıçta kendisini, tampon bölgeleri oluşturarak, silahlı çatışmayı önlemeye çalışan, tarafsız bir güç olarak göstermeye çalıştığı, fakat aslında Hırvat kuvvetlerinin müdahale etmesini engellediği ve aynı zamanda, isyancı Sırp'ların, yeni alanları işgal etmesini mümkün kıldığından bahsedilmektedir. Bunun yanında, 1991 Yazının sonunda, JNA'nın, Hırvat konumlarına doğrudan saldırılar düzenlediği ve Sırbistan'dan gelen gönüllü birliklerin de saldırıya katıldığı anlatılmaktadır. 1991 Sonbaharında meydana gelen saldırının yönü, Sırp'ların Virovitica-Karlovac-Ogulin-Karlobag hattının doğusundaki Hırvatistan'ın bölgelerini kontrol altına alma niyetinde olduklarını gösterdiği ifade edilmektedir. İşgal altındaki bölgelerde, tüm Hırvat ve Sırp olmayan diğer nüfusun sürgün edilmesiyle, Sırp etnik çoğunluğu oluşturma amacı ile etnik temizlik gerçekleştirildiği vurgulanmaktadır. Buna ek olarak, işgalleri ile birlikte, köylerin ve kasabaların, topçu atışları ve uçaklarla imha edilmesi, Hırvatların ev ve dini binalarının

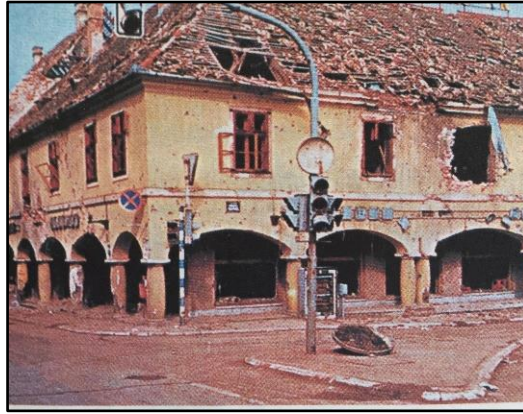

sistematik olarak yıkılması ve insanlığa karşı suçların görüldüğü anlatılmaktadır. Son olarak, başlangıçta savunma gücü yetersiz olan Hırvat tarafının, JNA'nın birkaç kışlasına saldırarak, kendini savunmak için yeterli silahları elde ettikleri dile getirilmektedir.

“Vukovar çatışması” alt başlığı, Borovo Selo'da yaşanan çatışma ile başlayıp, ardından Vukovar çatışmasını anlatmaktadır. İlk olarak, 2 Mayıs 1991'de, Sırp paramiliterlerin, Vukovar yakınlarındaki Borovo Selo'da, 12 Hırvat polis memurunu öldürdüğü dile getirilmektedir. Ardından, JNA ve Sırp isyancıların *ezici güçlerinin*, fazla direniş görmeden, Baranja'yı işgal ettikten sonra, Osijek ve Vinkovci'ye saldırmaya başladıkları ve Ağustos sonunda Vukovar'ın, kalabalık Sırp paramiliter güçleri ve JNA ile çevrili olduğundan bahsedilmektedir. Bu noktada, yine Sırp tarafının askeri üstünlüğü özellikle vurgulanmaktadır. Yaklaşık 600 zırhlı araç, birçok topçu silahı ve büyük miktarda mühimmat bulunan 40 ila 60 bin iyi silahlı askerden oluştuğu ve askeri uçakların havada rakiplerinin olmadığı dile getirilmektedir. Bunun aksine, kuşatılmış Vukovar'ın, 700 ila 800 ZNG üyesi ve polis ile yaklaşık bin gönüllü tarafından savunulduğu belirtilmektedir. Vukovar çatışması, 25 Ağustos 1991'de, JNA'nın yardım ettiği Sırp paramiliter güçlerinin genel bir tank ve piyade saldırısı ile başladığı anlatılmaktadır. Askeri tahminlere göre, böyle bir durumda, Vukovar'ın savunma kuvvetlerinin birkaç gün dayanabileceği, ancak kuşatılmış şehrin tam 86 gün dayandığı anlatılmaktadır. İlk ağır yenilgilerden sonra, saldırgan askeri güçlerin taktik değiştirdiği, kuşatılmış Vukovar'ın, gece ve gündüz topçu atışlarına ve uçaklardan bombardımana maruz kaldığı ve bireysel noktalara odaklanarak şehre girmeye çalışıldığı belirtilmektedir. Vukovar'ın yavaş yavaş yıkıldığı, sakinlerinin yaşamının ve yıkık tıp merkezinin faaliyetinin bodrumlarda devam ettiği ve bitkin düşmelerine rağmen, savunucuların, düşmanın ihlal girişimlerini geri çevirmeyi başardıkları anlatılmaktadır.

Anlatımın devamında, tüm direnişe rağmen, Kasım ayı başında, saldırgan ordunun, şehrin bazı bölgelerini işgal etmeyi başardığı dile getirilmektedir. Şehrin bir kısmı olan Mitnica ve Borovo'nun savunucularının kuşatma altında kaldığı ve mühimmat olmadan sivil nüfusla beraber, 18 Kasım 1991'de teslim olmak zorunda kaldıkları anlatılmaktadır. Şehrin işgalinden sonra, Vukovar hastanesindeki yaralı ve bazı savunucuların, Ovčara'da saldıran ordu tarafından öldürüldüğü dile getirilmektedir. Diğer savunucuların ve sivillerin bir kısmı, Sırbistan'daki toplama kamplarına götürülürken, geri kalan kısmı ise, Hırvatistan'ın diğer bölgelerine sürüldüğü söylenmektedir. Çatışmanın sonucu olarak,

“Vukovar savunmasında, yaklaşık 1,100 sivil olmak üzere, yaklaşık 1,700 kişi öldürüldü, 4binden fazla yaralı, 3bin ila 5bin arası esir düştü ve birkaç bin kayıp ve sürgün edildi” cümlesi kaleme alınmaktadır. Vukovar çatışmasında, saldıran ordunun, maddi, politik ve psikolojik olarak önemli ölçüde zayıflatıldığı anlatılmaktadır. Bunun aksine, Vukovar'ın devasa askeri kuvvetlerin saldırısına karşı üç aylık direnişinin, HV'nin organizasyonu ve diğer Hırvat savaş alanlarında daha başarılı bir savunma için zaman ve mekan yarattığı belirtilmektedir. Tüm bunlardan dolayı Vukovar'ın, Hırvatistan'ın gelen saldırıya karşı direnişinin bir sembolü olduğu vurgulanmaktadır. Vukovar'ın düşmesinden sonra, saldırgan topçu ve uçakların, diğer Doğu Hırvat şehirlerine daha da çok saldırdığı, ancak Vukovar deneyimi nedeniyle şehirlere girme girişiminin olmadığı anlatılmaktadır. Son olarak, Vukovar'ın savunucularının direnişi ve kuşatılmış şehrin ve sakinlerinin trajik kaderinin dünya medyasında fenomen hale geldiği, ancak artan yardım çağrılarına, sadece sözlü ve manevi destek geldiği belirtilmektedir. Metnin yanında sunulan fotoğrafta, Vukovar'ın yıkılmış hali gösterilmektedir. Açıklama olarak ise, “Yıkılmış Vukovar, Hırvatistan Cumhuriyetine yönelik Büyük Sırp saldırısına karşı bir direniş sembolüdür.” cümlesi verilmektedir.

(Petrić & Raguž, 2014, s. 202)

Fotoğraf 58: “4H” Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:2

Görselin yanı sıra, Vukovar ile ilgili “Vukovar'ın düşüşü” adlı kutucukta, tarih kaynağı da verilmektedir. Kaynak verilmeden önce, kutucukta, Vatan Savaşı sırasında şüphesiz ki en belirleyici çatışmanın, Vukovar çatışması olduğu dile getirilmektedir. Bunun yanında, JNA güçlerinin, Sırbistan ve Hırvatistan'dan gelen paramiliter Çetnik birimler tarafından şehrin kuşatılmasının üç ay sürdüğü, ardından Sırp işgal güçlerinin, daha önceki

anlaşmalara rağmen, yıkılan şehirdeki silahsız nüfusa karşı bir dizi suç işlediği vurgulanmaktadır. Şehir hastanesinden alınan ve Ovçara'da öldürülen yaralıya ve tıbbi personele karşı özellikle ağır bir insanlık suçu işlendiği anlatılmaktadır. Vukovar doktoru Juraj Njavro'nun, "Baş aşağı, eller arkaya" kitabında, bu suçlara şahitlik ettiği dile getirilmektedir. Örnek olarak aşağıdaki kaynak gösterilmektedir.

‘18 Kasım, saat 13.00 civarında, Uluslararası Kızılhaç ve işgalci ordu temsilcilerinin geleceği ve kapılarda görünmemiz gerektiği konusunda bilgilendirildik. Bosanac (hastane müdürü), Bili (Hırvatistan Hükümeti Vukovar Komiseri) ve ben dışarı çıktık. Kapılarda durup yıkılmış şehri, parçalanmış cesetleri yol kenarlarında görüyorduk. Zaten ölmüş bedenler, şimdi ikinci kez bombalarla vurulmuş ve havaya uçurulmuştu. İnsan ürpererek kendine soruyordu: “Bunun 20. yüzyılın sonunda olması mümkün mü ve bu neden halkıma oluyor? Neden buna tanık olmak zorundayım?” İki transporter, hastaneye dönük makineli tüfekler ile geliyordu. Kapıda durdular ve namluyu hastaneye doğru yönlendirdiler. Uluslararası Kızılhaç'ın temsilcisi geldi, transporterden ise iki yetkili asker dışarı çıktılar ve bağırdılar: “Herkes hastaneye! Kimse dışarı çıkmayın!” Birkaç dakika sonra Binbaşı Veselin Šljivančanin gelir, daha sonra Vukovar'a yapılan saldırının komutanının onun olduğunu öğreniriz. (...) Ön kapıya gelen Binbaşı Sljivancanin, Uluslararası Kızılhaç'ın temsilcisi ile bir araya geldi. Aralarında tartışma çıktı, çünkü Binbaşı, kimsenin dışarı çıkmaması için askerlere, tüm hastaneyi bloke etmelerini emretti. Uluslararası Kızılhaç temsilcisi buna karşı çıktı çünkü ordu, Kızılhaç, Dr. Bosanac ve Bilog arasında ordunun hastaneye girmeyeceği ve tüm yaralıların, tıbbi personelin ve sivillerin serbestçe ayrılabilmesi konusunda anlaşma yapılmıştı (...) Konuşma gittikçe daha tartışmalı hale geldi. Sljivancanin'in bağırdığını duydum: "Bana burada emredemezsin! Burası benim topraklarım, burayı aldık, burası Yugoslavya, burada komutan benim! Sen müdahale etmeyeceksin! Dediğim gibi olacak!" O anda, anlaşmanın yapıldığı gibi olmayacağını, işlerin değişeceğini fark ettim (...) Ordu hastaneye girdikten birkaç saat sonra, askerler hızlıca oldukları yeri terk ettiler ve onların yerine yerel ve "ithal" Çetnikler girdi. Bunların arasında hastanede çalışanları tanıdım (...) yaralılara tek tek bakarak, yataktan yatağa gittiler. Yakında nedenini de öğrenecektik. Tıbbi personelin bir kısmı ve yaralılar, öğleden sonra ve akşam, hastaneden alındılar. Hastane güvenlik personelleri, polisler ve tüm ambulans şoförleri de "kayboldu". Bu onları gördüğümüz son andı...” (Petrić & Raguz, 2014, s. 206)

“Diğer savaş alanları” alt başlığı bağlamında, yedi tane savaş alanı hakkında bilgi verilmektedir. Bunların arasında, *batı Slavonya, Banovina, Kordun, Lika, kuzey Dalmaçya, güney Dalmaçya* ve *Adriyatik* savaş alanları yer almaktadır. Görsel olarak, Vukovar ve Dubrovnik örnekleri verilmektedir.

Batı Slavonya'nın savaş alanına yapılan saldırıların, Hırvatistan için özellikle büyük bir tehdit olduğu, çünkü Sırp'ların, Sava'dan Drava'ya kadar bölgeyi işgal etmesinin bütün Slavonya'nın düşmesi anlamına geldiği vurgulanmaktadır. Sırp'ların bir kısmının ayaklanması, 1 Mart 1991'de, Pakrac'ta, Sırp polis memurlarının, yerel bir polis karakolunu zorla işgal etmesiyle başladığı dile getirilmektedir. Ardından, Pakrac ve polis karakolunun kontrolünü yeniden ele geçiren Hırvat polisinin müdahalesinin geldiği belirtilmektedir. Daha sonra, JNA kuvvetlerinin, Hırvat polisi ile çatışmaya girmek amacıyla Pakrac'a bir tampon bölge olarak geldiği anlatılmaktadır. Ekim 1991'de, Hırvat Ordusunun, fethedilen kışla silahlarıyla büyük bir saldırı başlattığı ve Aralık 1991 sonunda, paramiliter birlikler ve JNA'nın Banja Luka Kolordusunun kaçmaya zorlandığından ve Papuk, Bilogora ve Psunj'un büyük bir kısmının kurtarıldığından bahsedilmektedir.

Hırvat birliklerinin neredeyse tüm şehirlerin kontrolünü kaybettiği, *Banovina* savaş alanında ağır çatışmalar yaşandığı ifade edilmektedir. Kostajnica ve Petrinja'nın düşüşünün, trajik olaylar olduğundan bahsedilmektedir. Aylarca piyade ve topçu saldırılarına maruz kalan Sisak ve Sunja şehirlerinde, 1991 Eylül'ün sonunda Banovina savaş alanında durumun nihayet dengelendiği anlatılmaktadır.

Kitaba göre, Büyük Sırp işgalcileri için Zagreb yakınlarında olması ve Hırvatistan'ın batı tarafına geçme imkanı sağlaması nedeniyle, *Kordun* savaş alanının, jeostratejik önemi vurgulanmaktadır. Birçok JNA kışlası ve bölgedeki çok sayıda paramiliter birliğin varlığı nedeniyle, Karlovac'ın, özellikle tehlike altında olduğu belirtilmektedir. Korkunç yıkıma uğrayan şehrin, başarıyla savunulduğu anlatılmaktadır. Benzer trajedinin, ayrıca Topusko ve Slunj şehirlerinde de yaşandığı dile getirilmektedir.

Lika savaş alanına ilişkin olarak, Temmuz ayının başında, Sırp tanklarının ve topçularının, Gospić, Otočac ve Lički Osik'in etrafına konuşlandırıldığı ve daha sonra aylarca, özellikle Gospić'in Sırp saldırılarına maruz kaldığı, ancak savunucuların mükemmel organizasyonu nedeniyle işgalin gerçekleşmediği anlatılmaktadır. Lika'nın

Hırvat kırsal nüfusunun, özellikle 1991 Sonbaharında Lovnice çevresindeki Hırvat yerleşimlerinin yakıldığında ciddi hasar gördüğü belirtilmektedir.

Büyük Sırp hedeflerinden birinin Adriyatik Denizi'ne erişmek olduğu, bu nedenle Dalmaçya iç bölgelerindeki tüm savaş eylemlerinin, nihayetinde Adriyatik kıyısının fethine olanak sağlayacağından bahsedilmektedir. *Kuzey Dalmaçya* savaş alanının da, bu amaç için kurulmuş olduğu anlatılmaktadır. Şiddetli terör ve topçu saldırılarının sebebi ile, yerleşim yeri sakinleri ve polis, 1991 Yazında ayrılmak zorunda kaldıkları Kijevo (Knin yakınlarındaki) ve Kruševo köylerinin, zulmün gerçek sembolleri olduğu belirtilmektedir. Eylül 1991'e kadar, isyancıların, Zadar ve Sibenik'in yakınlarında olan köyleri işgal ettikleri ve savunucuların, Maslenica Köprüsü'nden çekilmesiyle, güney Hırvatistan'ın, kuzeyinden kara sınırı olarak birbirinden tamamen koparıldığından bahsedilmektedir. Son olarak, bu savaş alanında, aylarca ağır topçu saldırılarının gerçekleştiği anlatılmaktadır.

Güney Dalmaçya savaş alanının, Ekim 1991'de, Doğu Hersek paramiliter güçlerinin ve JNA'nın, Dubrovnik'e saldırdığı ve Yugoslav Donanması tarafından denizden engellendiği sırada aktif hale geldiği anlatılmaktadır. Konavle, Cavtat ve Dubrovnik sahilinin işgalinden sonra, Dubrovnik'in kendisinin saldırıya uğradığı ve ağır bombalamaya maruz kaldığı belirtilmektedir. Dünyaca ünlü kültürel anıtı ve UNESCO tarafından koruma altında olan şehrin merkezinin, 6 Aralık 1991'de yok edilmesiyle, özellikle yıkıcı bir saldırının gerçekleştiği dile getirilmektedir. Kuşatılmış şehirdeki umutsuz koşullara rağmen, Dubrovnik'in savunucularının, özgürlüklerini korumayı başardığının altı çizilmektedir. Son olarak, her ne kadar güç dengesi farklı bir sonuç ortaya koysa da, Vukovar ve Dubrovnik'in, acının sembolü olmalarının yanı sıra, Hırvatistan'ın direnişinin de sembolleri oldukları vurgulanmaktadır. Bu anlatımın yanında, Vukovar ve Dubrovnik'in görselleri de bulunmaktadır. Fotoğraf 59: "Vukovar'ı işgal ettikten sonra, Sırp işgalci yönetimi, hayatta kalan sivilleri sürgün ettirdi."; Fotoğraf 60: "1991'in sonlarında Dubrovnik'e saldırı."

(Petrić & Raguž, 2014, s. 204)

Fotoğraf 59: ‘‘4H’’ Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:3

(Petrić & Raguž, 2014, s. 204)

Fotoğraf 60: ‘‘4H’’ Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:4

Karadaki savaşla eşzamanlı olarak, *Adriyatik'in* savunmasının da gerçekleştiği anlatılmaktadır. Eylül-Kasım 1991 yılında, Yugoslav donanması, Hırvat limanını abluka altında tutarken, Şibenik, Zadar ve Dubrovnik'in bombalandığı belirtilmektedir. Kasım 1991'de Yugoslav Donanmasının gemilerinin, Split'e kısa bir süre saldırdığı, ancak savunucuların, topçu gemilerine hasar vermesi üzerine, Yugoslav donanmasının, tüm Dalmaçya'yı terk ettiği vurgulanmaktadır.

‘‘BM Barış Gücünün Gelişi’’ alt başlığı kapsamında, BM'nin barışçıl girişimlerinden bahsedilmektedir. Hırvatistan'a yönelik açık saldırının, 2 Ocak 1992'de Saraybosna'da, JNA ile Hırvatistan arasında ateşkes imzalanmasıyla sona erdiği anlatılmaktadır. Barış planında, BM askeri güçlerinin, isyancı Sırp'ların elinde olan Hırvatistan'ın bölgelerine yerleştirilmesinin istendiği belirtilmektedir. Barışı koruma görevlileri, böylece olası HV saldırılarına karşı bir garanti haline geldi. Bu süreç boyunca, JNA birimleri hareket edebilir ve Bosna-Hersek'teki savaşa katılabilirken, UNPROFOR'un, Hırvatistan'daki isyancı bölgeleri güvenceye aldığı anlatılmaktadır. JNA'nın geri çekilmeden önce, silahların bir kısmını, yerel Sırp paramiliterlere dağıttığı ifade edilmektedir. Plandan memnun olmamasına rağmen, barış güçlerinin gelmesinin, savaş alanlarına barışı getirdiği ve Hırvat şehirlerine saldırıları azalttığı için, Hırvatistan'ın anlaşmayı kabul ettiği ve uyguladığı dile getirilmektedir.

‘‘Hırvatistan-Bağımsız ve Egemen bir Devlet’’ başlığı, belirli konulara geçmeden, bir özet paragraf ile başlamaktadır. İlk olarak, öğrencilere, Vatan Savaşının patlak vermesinin nedenlerinin neler olduğu sorulmaktadır. Ardından, Hırvatistan'a yönelik Büyük Sırp saldırısının hedeflerini belirtin denmektedir. Ek olarak, Hırvat halkının

savunmasında hangi çatışmanın belirleyici olduğu sorusu verilmektedir. Son olarak, JNA'nın Hırvatistan'daki yenilgisine rağmen, Sırbistan'ın, Bosna-Hersek'e saldırdığı ve yıllarca süren işgalin ardından Hırvat ordusunun, geçici olarak işgal edilen bölgelerin çoğunu kurtarmayı başardığı dile getirilmektedir.

“Bağımsız ve Egemen Hırvat Devletinin Uluslararası Tanınması” alt başlığı, “Büyük Sırp saldırısına karşı silahlı mücadelenin tüm süresi boyunca, Hırvatistan'ın uluslararası tanınması için gerçek bir diplomasi mücadelesi de sürdürüldü” cümlesi ile başlamaktadır. Avrupa Topluluğu devletleri, ABD, SSCB ve Çin'in, çatışmanın başlangıcında, birleşik ve bütün bir Yugoslavya'nın korunması fikrine sıkı sıkıya bağlı olduğu belirtilmektedir. Ancak, Vukovar ve Dubrovnik'te gerçekleşen savaş suçları, ıstırapları ve acıları, sonunda Yugoslavya'nın kurtuluşunun olmadığını gösterdiği anlatılmaktadır. O zaman, söz konusu devletlerin, bazı eski Yugoslav Cumhuriyetlerini tercih etmeye başladığı dile getirilmektedir. Bazılarının, Büyük Sırp saldırısını destekleyerek, Yugoslavya'nın hayatta kalmasının, Güneydoğu Avrupa'nın istikrarı ve bölgedeki çıkarlarının garantisini sağladığını düşündüklerinden bahsedilmektedir. Hırvatistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkenin İzlanda olduğu ve 15 Ocak 1992'de ateşkesin imzalanmasından kısa bir süre sonra, Avrupa Topluluğu ülkelerinin de, Hırvatistan Cumhuriyeti'ni bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanıdığı anlatılmaktadır.

“Hırvatistan'ın İşgal Altındaki Alanlarının Kurtarılmasının Başlaması” alt başlığında, Hırvatistan'ın yaptığı kurtuluş operasyonlarından bahsedilmektedir. Anlatım, 1992 başlarında, Saraybosna'da ateşkesin imzalanması sırasında, isyancı Sırpların, Hırvatistan Cumhuriyeti'nin neredeyse üçte birini işgal ettiği bilgisini vererek başlamaktadır. Ardından, Hırvat yönetiminin, böyle bir durumun nihai olmaması gerektiğine inandığı anlatılmaktadır. Bunun bağlamında, işgal altındaki alanların kurtarılması ve geri alınmasının ilkesi olarak hızlı ve etkin askeri-polis eylemleri ve diplomatik görüşmelerin seçildiği belirtilmektedir. Bu tür eylemlerin ilk sonuçları, 1992'de Hırvatistan'ın en güneyindeki yerlerde görüldüğü ve Nisan 1992'de Büyük Sırp saldırısını Neretva'da kırdıktan sonra, Hırvat savunucularının, Mayıs ve Haziran aylarında Dubrovnik kıyılarını kurtardığı ve böylece Dubrovnik'in sekiz aylık kuşatmasının sona erdirdiği anlatılmaktadır. Ardından, Mljevački Plato, Velebit, Peručko Gölü ve Zadar'ı kurtardıkları dile getirilmektedir. Eylül 1993'te Hırvat kuvvetlerinin, Gospić'in yıllarca topçu ateşleri altında bulunduğu Medak Cebi ve Gospić yakınlarında birkaç köy

kurtardığı anlatılmaktadır. Paragrafın sonunda, tüm bu operasyonların, işgal altındaki toprakların Hırvatistan'a dönüşünün barışçıl bir şekilde gerçekleştirilmesini talep eden uluslararası aktörler ve UNPROFOR tarafından engellendiği vurgulanmaktadır. UNPROFOR'un barışçıl girişimlerinin, uygulamada etkin olmadığı ve isyancı Sırpların önderlerinin, tüm barışçıl planları reddettiği anlatılmaktadır. Onların aslında, işgal altındaki Hırvat bölgelerinin Büyük Sırbistan'a dahil edilmesinde ısrar ettiği savunulmaktadır.

“Oluja ve Bljesak Operasyonları” alt başlığında, diğer operasyonlara göre Oluja ve Bljesak operasyonlarına özellikle yer verilmektedir. İlk başta, Hırvatistan'daki isyancı Sırp liderlerin böylesi tutumunun, barışçıl bir çözümü imkansız hale getirdiği anlatılmaktadır. Aynı zamanda, bu durumun devam edemeyeceğinin açık olduğu, çünkü ülkenin üçte birinin işgal edilmesinin, Hırvatistan'ın bazı bölgelerinin ekonomik ve trafik bakımından izole olmasına neden olduğu ve savaş alanındaki yerinden edilmiş birçok kişi ve sürgün ile savaş alanındaki vatandaşların, zor savaş koşullarında yaşadığı vurgulanmaktadır. Bu nedenle, 1 Mayıs 1995'te Hırvat liderliğinin, Batı Slavonya'yı sonuna kadar özgürleştiren ve Slavonya karayolu üzerindeki trafik akışının sorunsuz olmasını sağlayan askeri polis operasyonu Bljesak'ı gerçekleştirmeye karar verdiği belirtilmektedir. Eylem, isyancı Sırp liderlerine Hırvatistan'a barışçıl bir dönüşü kabul etmeleri ya da askeri bir yenilgi beklemeleri gerektiğini göstermesine rağmen, Ağustos ayı başlarındaki yeni müzakerelerin, yine başarısız olduğu anlatılmaktadır. Bunun üzerine, Hırvat hükümetinin, Oluja adlı ikinci büyük kurtuluş operasyonunu gerçekleştirmek zorunda kaldığı dile getirilmektedir. 5 Ağustos'a kadar Knin'in, 7 Ağustos'a kadar ise, kuzey Dalmaçya, Lika, Kordun ve Banovina'nın tüm alanlarının da kurtarıldığından bahsedilmektedir. Bu eylem ile, üç yıldan uzun bir süredir Sırp kuşatması altında olan Bosna Hersek'teki Bihaç şehrindeki Boşnak nüfusunun da kurtarıldığı belirtilmektedir. Son olarak, Hırvat tarafından 150bin kişinin, bu eyleme katıldığı anlatılmaktadır.

3.3.2.4.2.3. Bosna Hersek

Bosna Hersek'te olan çatışmalar, “Bosna Hersek'e Büyük Sırp Saldırısı” alt başlığında anlatılmaktadır. Anlatım, “Hırvatistan'daki savaşın geçici durgunluğu, Büyük Sırp güçlerinin Nisan 1992'de Bosna Hersek'i işgal girişimlerine izin verdi” cümlesi ile

başlamaktadır. Ardından, Bosna Hersek'in üç eşit halkından en kalabalık olan Müslümanlar-Boşnaklar'ın etkili bir savunma örgütleyemediğinden ve bu nedenle Sırp birliklerinin, yıl sonuna kadar Bosna Hersek'in yüzde 70'ini işgal ettiğinden bahsedilmektedir. Başkent Saraybosna'nın, Bosna Hersekli Sırp tarafından kuşatılmış olduğu, nüfusunun ise keskin nişancı ve topçu ateşiyle terörize edildiği, elektriği ve sularının da kesildiği anlatılmaktadır. Bu dönemde, Hersek'i ve Bosna'nın merkezini savunan Bosna Hersekli Hırvatların, kararlı bir direniş gösterdiği dile getirilmektedir. Ancak, üçüncü Hırvat çoğunluğu olan Bosna Hersek eyaleti Posavina'nın, 1992'nin sonlarında büyük ölçüde Sırp'ların eline geçtiği belirtilmektedir. Çoğunlukla Müslüman olan Bosna Hersek Ordusu'nun, 1992 Sonbaharında daha etkili bir şekilde örgütlendiği ve HVO ile işbirliği içinde, Bosna Hersek'in geri kalan kısımlarını savunmaya başladığı dile getirilmektedir. Sırp tarafının yaptığı suçlar ile ilgili, "İşgal altındaki topraklarda, isyancı Bosna Hersekli Sırp'ların bir kısmı, Hırvatlara ve Müslüman-Boşnaklara karşı soykırım yaptılar (toplu katliamlar, sürgünler, toplama kamplarının kurulması, mülklerin yok edilmesi)" cümlesi verilmektedir.

Anlatımın devamında, Müslüman-Boşnaklar ve Hırvatlar arasındaki çatışma anlatılmaktadır. Savaş sırasında, çok dar alanda sıkışan Müslüman-Boşnaklar ve Hırvatların arasında anlaşmazlığın giderek büyüdüğü, bu nedenle 1993 Baharında siyasi anlaşmazlıkların silahlı çatışmalara dönüştüğü dile getirilmektedir. Ardından, üç tarafın her birinin, özellikle Bosna Hersek'in düzenlenmesine ilişkin farklı çözümlerin olması konusunda, diğer ikisine göre avantaj elde etme yönünde gözle görülür bir girişiminin olduğu belirtilmektedir. Sonuç olarak, kısa ömürlü Hırvat-Müslüman çatışmasının, ABD arabuluculuğu sayesinde durdurulduğu anlatılmaktadır. Anlatımın son kısmında, uluslararası toplumun, Bosna'daki savaşı durdurmaya yönelik tüm girişimlerinin boşuna olduğundan bahsedilmektedir. Bu girişimlerin trajik kurbanı, BM tarafından "korunan bölge" ilan edilen ve Temmuz 1995'te isyancı Bosna Hersekli Sırp'ların "korkunç bir katliam yaptıkları" doğu Bosna şehri Srebrenica olduğu belirtilmektedir. Bosna Hersek'teki savaş sırasında, Hırvatlar ve Müslüman-Boşnaklardan çok sayıda mültecinin, Hırvatistan'ın serbest bölgelerine ve diğer Avrupa ülkelerine sığındığı anlatılmaktadır. Anlatımın yanında, aşağıdaki görsel verilmektedir. Fotoğraf, "Omarska toplama kampı (Müslüman-Boşnak esirleri)." cümlesi ile açıklanmaktadır.

(Petrić & Raguž, 2014, s. 208)

Fotoğraf 61: ‘‘4H’’ Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:5

3.3.2.4.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

Çatışmaların sonucunu anlatan kısımda, JNA, Sırbistan ve Karadağ İçişleri Bakanlığı üyeleri ve Sırp gönüllülerden (Arkanovci, Šešeljevci, Beli orlovi, Srpska garda vs) oluşan Sırp ve Karadağ silahlı güçlerinin, Hırvatistan'a yönelik saldırılar sırasında hem esir Hırvat Savunucularına, hem de sivil nüfusa karşı birçok savaş suçu işlediği anlatılmaktadır. Suçların, çatışmalar sırasında, ama daha sık olarak Sırp birliklerinin, bölgeleri ele geçirdikten sonra ve çatışma durduğunda işlendiği dile getirilmektedir. Bunları yaparken ne yaş ne de sosyal statünün bir engel olduğu ve böylece savaşta 303 çocuk, 13 sağlık görevlisi, 28 gazeteci ve 3 rahibin öldürüldüğü, 1280 çocuk, 4 rahip ve 48 sağlık görevlisinin ise yaralandığı belirtilmektedir. UNPROFOR, bu alanların kontrolünü ele geçirdikten sonra, işgal altındaki yerlerde en az 500 yaşlının daha vahşice öldürüldüğü anlatılmaktadır. Sırp saldırısı sırasında, en az bin vakada, katliamlarda veya toplu infazlarda sivillerin infaz edildiğinin kanıtlandığı vurgulanmaktadır.

Anlatımın devamında, en kötü suçların, Vukovar'da işlendiğinin düşünüldüğü belirtilmektedir. Bu bağlamda, çok sayıda sivil ve savunucu ile birlikte Vukovar hastanesinden alınan yaralıların 200'den fazlasının öldürüldüğü bilgisi verilmektedir. Civarda olan tüm köylerde de (Dalj, Borovo Selo) sivillere karşı suçların işlendiği dile getirilmektedir. Batı Slavonya bölgesinde ilk katliamın, Četkovac köyünde, 24 sivile yönelik olarak yapıldığı belirtilmektedir. Aralık ortasında, Voćin ve Hum'da 43 kişinin öldürüldüğü, Ocak 1992'nin sonunda ise, Kusunje'de (Pakrac yakınında) esir olan 20

gardiyanın mezara gömüldüğü anlatılmaktadır. Dvor, Hrvatska Kostajnica, Glina ve Petrinja'da çok sayıda sivil ve askerin öldürüldüğü belirtilmektedir. Kordun köyleri Klanac ve Saborsko'nun, Hırvat siviller için infaz alanları haline geldiği dile getirilmektedir. Aynı şeyin, Lovinac çevresindeki Lika köylerinde de olduğu eklenmektedir. 18 Kasım 1991'de, Zadar köyleri Škabrnje ve Nadin'de 74 sivilin öldürülmesinin, Dalmaçya'daki en ağır acı travma olarak hatırlanıyor olduğu vurgulanmaktadır. Anlatımın yanında, Vukovar'ın görseli verilmektedir. Altında ise, "Yıkımdan sonra Vukovar'ın merkez caddesi - Hırvatistan topraklarında Büyük Sırbistan suçuna bir örnek." açıklaması bulunmaktadır.)

(Petrić & Raguž, 2014, s. 211)

Fotoğraf 62: "4H" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:6

Ölümlerle ilgili anlatımın sonrasında, Sırp olmayan nüfusun, Sırp etnik çoğunluk yaratmak amacıyla, işgal altındaki topraklardan sistematik olarak sürgün edildiğinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda, Baranja'da yaşayan toplam 60bin Hırvat ve Macar nüfusunun 35binin sürgün edildiği belirtilmektedir. Ek olarak, 1991'in sonunda, sürgün edilen yaklaşık 650bin Hırvat vatandaşın, yurtdışında (Batı Avrupa) geçici konaklama yeri bulduğu bilgisi verilmektedir. Ardından, kalan nüfus ve esir olan savunucuların, toplama kamplarına gönderildiği ifade edilmektedir. Bundan dolayı, bu kişilerin, serbest bırakıldıktan sonra bile, çok sayıda fiziksel ve psikolojik travmalara maruz kaldıkları anlatılmaktadır. İşgal sırasında Hırvat yerleşimleri, evleri ve özellikle dini yapılarının, sistematik olarak imha edildiğinden bahsedilmektedir. Hırvatistan'daki 1277 Katolik Kilisesinin yıkıldığı ve hasar gördüğü belirtilmektedir.

Anlatımın devamında, Uluslararası Ceza Mahkemesinden bahsedilmektedir. Bilindiği üzere, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1993 yılında, Lahey'deki eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni (ICTY) kurmaya karar verdi. Bu Mahkemenin görevi, eski SFRY'de (Yugoslavya'nın dağılmasından sonra çıkan iç savaşlarda) işlenen savaş suçlarını soruşturmak ve ilgili kişileri cezalandırmaktır. Her iki savaşan taraftaki sanıklar hakkında Mahkeme tarafından iddianamelerin hazırlandığı anlatılmaktadır. Kurtuluş operasyonları olan Bljesak ve Oluja sırasında, Sırp uyruklu Hırvat vatandaşlarının, Hırvatistan Cumhuriyeti'ni organize bir şekilde terk ettiği, çünkü Hırvat Ordusunun gelişini karşılamak ya da Hırvat hükümetini kabul etmek istemediklerinden bahsedilmektedir. Mültecilerin bir kısmının, daha sonra geri döndüğünün altı çizilmektedir. Anlatımın bu noktasında, Sırp tarafının mağduriyeti, ‘‘Bu operasyonlar sırasında ve sonrasında sivil olan Sırp uyruklu Hırvat vatandaşlarına karşı belirli suçlar işlendi, bunlar Hırvat yargısının ve Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin konusu oldu’’ cümlesinde verilmektedir. Ardından, suçun milliyetinin olmadığı ve suçların sorumluluğunun kişiselleştirilmesi gerektiği gerçeğinden yola çıkarak, Hırvatistan Cumhuriyeti'nin, Lahey Mahkemesi ile işbirliği kararını imzaladığı ve tüm soruşturma işlemleri sırasında işbirliği yaptığı belirtilmektedir. Daha sonra, Hırvat hükümetlerinin, Lahey Mahkemesiyle işbirliği yaparak kendilerine getirilen tüm yükümlülükleri üstlendiği dile getirilmektedir. 2012 yılında, Hırvat General Ante Gotovina ve Mladen Markač'ın, Lahey Mahkemesi'nin ikinci derece (nihai) kararı ile beraat ettiği ve serbest bırakıldığı anlatılmaktadır. Metnin yanında, Slobodan Miloşeviçin fotoğrafı, ‘‘Hırvatistan ve Bosna Hersek'e yönelik Büyük Sırp saldırısının ana suçlusunu Slobodan Miloşeviç, Lahey'deki uluslararası mahkemede bir zanlı olarak son buldu’’ açıklaması ile verilmektedir. Son olarak, öğrencilerden, Hırvatistan'daki savaş örneği üzerinden etnik temizliğin amaçlarını açıklamaları istenmektedir.

3.3.2.4. İsmi Geçen Aktörler

Dördüncü incelenen örnekte, toplamda yedi kişinin ismi geçmektedir. Bunların dördü, Hırvat; üçü de, Sırp tarafına aittir. Hırvat olarak, Stjepan Mesiç, Ante Gotovina, Mladen Markač ve Franjo Tuđman'ın ismi geçmektedir. Sırp olarak ise, Dobrica Ćosić, Jovan Raškoviç ve Slobodan Miloşeviç'in ismi zikredilmektedir. Metinlerde, Boşnak ve Karadağ tarafına ait herhangi bir isim bulunmamaktadır.

Stjepan Mesić'in ismi, anlatım boyunca bir kez geçmektedir. Ana metin içinde olmayıp, yanındaki kutucukta, fotoğrafı, '1990 seçimlerinden sonra seçilen Hırvatistan'ın Başbakanı' açıklaması ile verilmektedir. Ante Gotovina ve Mladen Markač'ın ismi, çatışmaların sonucunun anlatıldığı kısımda geçmektedir. Onların, Lahey Mahkemesi'nin ikinci derece (nihai) kararı ile beraat ettiği ve serbest bırakıldığı vurgulanmaktadır. Franjo Tuđman'ın ismi ise, üç kez yer almaktadır. İlk olarak, ismi, 1990 seçimlerinde Hırvatistan'ın Cumhurbaşkanı seçildiğine ilişkin anlatımda geçmektedir. Ardından, metnin yanında fotoğrafı verilmektedir. Son olarak, başka bir fotoğrafı daha verilmekte ve altında 'Cumhurbaşkanı, kurtarılan Knin'de' yazmaktadır.

Sırp tarafına ait olan Dobrica Ćosić'in ismi, anlatımda bir kez geçmektedir. Kurtuluş operasyonlarının anlatıldığı kısımda, Cavtat ve Konavle bölgelerinden JNA ordusunun anlaşma ile çekildiği anlatılmaktadır. Bu anlaşmayı imzalayan Dobrica Ćosić, o dönemdeki Yugoslavya'nın Başkanıydı. Jovan Raškovič'ın ismi ise, iki kez yer almaktadır. İsmi, Balvan Devriminin anlatımı bağlamında verilmektedir. SDS Partisinin ve aynı zamanda isyancı Sırpların bir kısmının lideri olduğu belirtilmektedir. Bu söylemin yanında, fotoğrafı da verilmektedir. Anlatım boyunca, en çok ismi geçen kişi, Slobodan Milošević'tir. İsmi toplamda 12 kez görülmektedir. Bu anlatımlarda, "Büyük Sırp", "merkezci", "saldırgan" ve "demokratik olmayan politikasını uygulayan kişi" olarak nitelendirilmektedir. Fotoğrafı, toplamda dört kez yer almaktadır. Son verilen fotoğrafı, Lahey Mahkemesinden bir karedir. Onun altında, "Büyük Sırp saldırısının ana suçlusu Slobodan Milošević'in olduğu ve bu Mahkemede yargılandığı" belirtilmektedir.

3.3.2.4.5. Değerlendirmeler / Görüşler

3.3.2.4.5.1. İmajlar

3.3.2.4.5.1.1. Sırp Tarafı

Sırp tarafına ilişkin olarak gruplandırılabilir sözcükler şunlardır: 'Sırp yönetimi', 'isyancı Sırplar', 'yerel Sırplar', 'Sırp uyruklu polisler', 'Çetnikler', 'Bosna Hersekli Sırplar', 'Paramiliter gruplar', 'JNA', 'kuşatan yönetimi' ve 'saldırgan ordu'. İmajlar olarak şunlar ifade edilmektedir: 'saldıran', 'Çetnik', 'yalan söyleyen', 'Hırvat karşıtı duyguları yayan', 'askeri üstünlüğü olan', 'demokratik olmayan', 'düşman', 'isyancı', 'Büyük Sırp', 'kuşatan', 'suç işleyen' ve 'mağdur'.

‘Saldıran’ imajı, toplamda 43 kez geçmektedir. ‘Saldırı’ şeklinde 33, ‘saldırgan’ şeklinde sekiz kez ve ‘saldıran’ şeklinde ise, bir kez geçmektedir. Bu imaj, anlatım boyunca Sırp tarafının çatışmalardaki niteliğini tanımlamak için kullanılmaktadır.

‘Çetnik’ imajı bağlamında, bu ifade üç kez kullanılmaktadır. Üçü de, ana metin içinde değil, tarih kaynağı olarak verilen kutucuklarda geçmektedir. İlki, Kosova Savaşının 600. yıldönümünün kutlamasını anlatan metinde geçmektedir. Diğer ikisi, Vukovar çatışması sırasında hastanede olanlar ile ilgili anlatım bağlamında verilmektedir.

‘Yalan söyleyen’ imajı, iki kez geçmektedir. İlki, Balvan Devrimine ilişkin anlatım bağlamında, Sırp medyasının ve Sırp yönetiminin, Hırvat hükümetinin NDH hükümeti ile ve tüm Hırvat halkının, aynı suçları tekrarlamayı planlayan Ustaşalar ile özdeş olduğuna yönelik, ‘yalan ve dayanaksız mesajlar’ yaydıkları anlatılmaktadır. İkincisi ise, JNA’nın, tampon bölge rolünü oynayarak, aslında Hırvat tarafını engellediği ve isyancı Sırp’ların yeni bölgeleri işgal etmesine yardım ettiği anlatılmaktadır.

‘Hırvat karşıtı duyguları yayan ve medya savaşı yürüten’ imajı, üç yerde geçmektedir. İlki, Yugoslavya’nın dağılmasının nedenlerinin anlatımı bağlamında, Belgrad, diğer Cumhuriyetlere karşı medya savaşı yürüttüğü ve bu durumda, özellikle yerli Sırp’lar arasında Hırvat karşıtı düşüncelerin teşvik edildiği anlatılmaktadır. Diğer ikisi, Balvan Devrimi anlatımında geçmektedir.

‘Askeri üstünlüğü olan’ imajı, toplamda beş kez görülmektedir. Hırvat Savunuculara göre, Sırp tarafında olan JNA, isyancı Sırp’lar ve paramiliter grupların, sayı ve silah olarak daha fazla olduğu belirtilmektedir. ‘Demokratik olmayan’ imajı ile, Belgrad tarafından yürütülen politika tanımlanmaktadır. ‘Düşman’ imajı, bir kez verilmektedir. Bu terim, Vukovar çatışmasına ilişkin anlatım bağlamında kullanılmaktadır. ‘İsyancı’ imajı, toplamda 30 kez görülmektedir. ‘İsyan’ şeklinde 13, ‘isyancı’ şeklinde 17 kez geçmektedir. Bu imaj, Hırvatistan’da yaşayan Sırp’ların bir kısmının gerçekleştirdiği eylemi tanımlamak için kullanılmaktadır.

‘Büyük Sırp’ imajı, ‘Büyük Sırp’ ve ‘Büyük Sırbistan’ şeklinde olup, toplamda 26 kez geçmektedir. ‘Büyük Sırp’ kelimesi 26, ‘Büyük Sırbistan’ ise beş kez kullanılmaktadır. Bu imaj, Sırbistan yönetiminin amacını, politikasını, saldırısını ve destekleyicilerini nitelendirirken kullanılmaktadır. ‘Kuşatan’ imajı, anlatım boyunca geçmektedir. Bu imaj, çeşitli eşanlamlı sözcükler ile, toplamda 35 kez kullanılmaktadır.

‘Suç işleyen’ imajı, farklı ifadeler ile toplamda 58 kez geçmektedir. Bunun bağlamında, ‘bombalayan’ olarak üç kez, ‘esir eden’ olarak üç kez, ‘etnik temizlik yapan’ olarak iki kez, ‘toplama kampı oluşturan’ olarak üç kez, ‘katliam yapan’ olarak üç kez, ‘faşistçe davranan’ olarak bir kez, ‘suçlar işleyen’ olarak altı kez, ‘öldüren’ olarak 15 kez, ‘sürgün eden’ olarak dokuz kez, ‘soykırım yapan’ olarak bir kez, ‘imha eden’ olarak sekiz kez, ‘yakan’ olarak bir kez ve ‘terör yapan’ olarak üç kez kullanılmaktadır.

‘Mağdur’ imajı, anlatım boyunca sadece bir kez yer almaktadır. Bu imaj, iç savaşın sonuçlarını anlatan kısımda, Oluja ve Blejsak operasyonları sırasında ve sonrasında, sivil olan Sırp uyruklu Hırvat vatandaşlarına karşı belirli suçlar işlendiğini belirtmek amacıyla ifade edilmektedir.

3.3.2.4.5.1.2. *Hırvat Tarafı*

Hırvat tarafına ilişkin olarak gruplandırılabilir sözcükler şunlardır: ‘Hırvat yönetimi’, ‘Hırvat polisi’, ‘Hırvat güçleri’, ‘Savunucular’ ve ‘Bosna Hersekli Hırvatlar’. İmajlar olarak şunlar ifade edilmektedir: ‘savunan’, ‘saldırılan’, ‘kuşatılan’, ‘demokratik’, ‘medya savaşının mağduru’, ‘kurtaran’ ve ‘mağdur’.

‘Savunan’ imajı, toplamda 33 kez yer almaktadır. Bundan üçü, ‘savundu’ şeklinde, onu ‘savunma’ şeklinde ve 20si ise, ‘savunucu’ şeklinde verilmektedir. Bu imajın yanında, ‘saldırılan’ imajı da defalarca bulunmaktadır. ‘Kuşatılan’ imajı ise, anlatım boyunca, toplamda 28 kez görülmektedir. ‘Demokratik’ imajı, Hırvatistan’ın siyasetini tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu imaj, anlatımda, toplamda dokuz kez bulunmaktadır.

‘Medya savaşının mağduru’ imajı, toplamda dört kez ifade edilmektedir. Anlatımda, Belgrad’dan yürütülen medyanın, savaşın mağduru olarak özellikle Hırvatistan ve Hırvatları gösterdiği vurgulanmaktadır. ‘Kurtaran’ imajı, Hırvat tarafının yaptığı operasyonlara ilişkin anlatımda kullanılmaktadır. ‘Kurtuluş’ ve ‘kurtardılar’ terimleri ile, bu imaj, toplamda 12 kez yer almaktadır.

‘Mağdur’ imajı, toplamda 31 kez bulunmaktadır. Bu bağlamda, Hırvat tarafı, ‘etnik temizliğin mağduru’, ‘soykırıma uğrayan’, ‘sürgün edilen’, ‘şehirleri bombalandı ve imha edildi’, ‘toplama kampına götürüldü’, ‘halkına karşı suçlar işlendi’, ‘öldürülen’ ve ‘esir’ olarak görüntülenmektedir.

3.3.2.4.5.1.3. Boşnak Tarafı

Boşnak tarafına ilişkin olarak gruplandırılabilir sözcükler şunlardır: ‘Bosna Hersek Ordusu’ ve ‘Müslümanlar-Boşnaklar’. İmajlar olarak şunlar ifade edilmektedir: ‘saldırılan’, ‘kuşatılan’, ‘savunan’ ve ‘mağdur’. Tüm imajlar, Bosna Hersek’te olan çatışmaları anlatan kısımda geçmektedir. Boşnaklara ve Bosna Hersek şehirlerine, ‘Saldırılan’ ve ‘kuşatılan’ imajı verilmekte, bunların, Bosna Hersekli Sırplar ve JNA tarafından saldırıya uğradığı anlatılmaktadır. Bu bağlamda, ‘savunan’ imajı verilmektedir. ‘Mağdur’ imajı kapsamında ise, ‘soykırımı uğrayan’, ‘katliama uğrayan’, ‘sürgün edilen’, ‘toplama kampına götürülen’ ve ‘esir’ terimleri kullanılmaktadır.

3.3.2.4.5.1.4. Karadağ Tarafı

Karadağ tarafına ilişkin olarak gruplandırılabilir terimler şunlardır: ‘Karadağlı silahlı güçler’ ve ‘Karadağ yönetimi’. İmajlar olarak şunlar belirtilmektedir: ‘Büyük Sırp politikasının destekleyicileri’, ‘saldıran’ ve ‘suç işleyen’. İlk imaj, anlatımın birkaç yerinde yer almaktadır. Yugoslavya’nın dağılmasını anlatan kısımda, Karadağ yönetiminin, Büyük Sırp politikalarına göre hareket ettiği vurgulanmaktadır. ‘Saldıran’ ve ‘suç işleyen’ imajları ise, çatışmaların sonuçlarını anlatan kısımda geçmektedir. Sırp silahlı güçlerinin yanı sıra, Karadağlı güçlerin de, Hırvatistan’a karşı saldırı gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Bunun ardından, bu güçlerin, Hırvat savunucularına ve sivillere karşı çok sayıda savaş suçu işlediği dile getirilmektedir.

3.3.2.4.5.2. Anlatıma İlişkin Düşünceler

4H örneğinde, Hırvat, Boşnak ve Sırp tarafının mağduriyeti gösterilmektedir. Karadağlıların mağduriyeti hakkında bilgi verilmemektedir. Mağduriyeti anlatırken, birçok yerde, ‘sivil’ kelimesi kullanılmaktadır. Bunun yanında, Hırvat tarafı hakkında, diğer halklara göre daha çok örnek verilmektedir. Sırp tarafının mağduriyeti, tek bir cümlede geçmektedir. Bu cümle, çatışmaların sonucunu anlatan kısımda yer bulmaktadır: *‘Bu operasyonlar sırasında ve sonrasında sivil olan Sırp uyruklu Hırvat vatandaşlarına karşı belirli suçlar işlendi, bunlar Hırvat yargısının ve Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin konusu oldu’*. Bosna Hersek çatışmalarında, kurban olarak Hırvat ve Boşnak tarafı gösterilmektedir. Bu anlatımda, Sırpların kayıpları hakkında hiçbir bilgi verilmemektedir. Mağduriyeti gösteren fotoğraflarda, genelde yıkılmış şehirler yer

almaktadır. Bunun yanında, bir tanesinde Hırvatların, bir tanesinde Boşnakların ve bir tanesinde ise, ‘sivil’lerin mağduriyeti verilmektedir.

Suç işleyen taraf olarak, hem Hırvatistan, hem Bosna Hersek çatışmalarında, Sırp tarafı gösterilmektedir. Bunu anlatırken, halk olarak ‘Sırp’ dememeye hassasiyet gösterildiğini söylemek mümkündür. Daha çok ‘Sırp paramiliter güçler’, ‘JNA’, ‘İsyancı Sırp’ ve ‘isyancı Bosna Hersekli Sırp’ gibi terimler kullanılmaktadır. Anlatımda yer alan fotoğraflarda, diğer tarafların gösterilmeyip, Sırp tarafının işlediği suçların sonucu ifade edilmektedir. Sırp tarafının yanına, Karadağ da, suç işleyen taraf olarak eklenmektedir. Boşnak ve Hırvat tarafının suç işlediklerine dair hiçbir bilgi verilmemektedir. Sırpların mağduriyetini gösteren cümlede bile, fail belirtilmeden, ‘operasyonlar sırasında’ suçlar işlendiği şeklinde anlatım kullanılmaktadır.

İsmi geçen kişilerin anlatımında, sadece Sırp ve Hırvat tarafına ait isimler bulunmaktadır. Hırvat isimlerine dair ne olumlu ne olumsuz imaj verilmektedir. Lahey Mahkemesinde yargılanmış olan Ante Gotovina ve Mladen Markaç’ın ne için yargılandığı konusu belirtilmeden, 2012 yılında serbest bırakıldıkları anlatılmaktadır. Bunun aksine, Sırp isimler hep olumsuz anlamda yer almaktadır.

Mağduriyet, suç işleyen ve ismi geçen kişilerin anlatımında da, dengeli bir anlatımın olmadığı gözükmemektedir. Üç bakımdan da, Hırvat yanlısı anlatım göze çarpmaktadır. Hırvat tarafının olumsuz bir davranış veya suç işlediğine dair açık bir bilgi verilmemektedir. Sırp tarafı ise, olumlu örnek verilmeden, hep olumsuz şekilde tanımlanmaktadır. Karadağ tarafı da, aynı anlatım şekline maruz kalmaktadır. Boşnak tarafı ise, kurban olarak gösterilip, suç işlediklerine dair bilgi verilmemektedir. Yanlı anlatıma rağmen, 4H örneğinin birçok yerinde, mağdur taraf olarak, bir halk belirtilmeden, sivillerin olduğu aktarılmaktadır.

4. ÖRNEK İNCELEME 3: Bosna Hersek'teki Tarih Ders Kitapları

Üçüncü örnek bağlamında, bu bölümde, Bosna Hersek'te okutulan tarih ders kitapları analiz edilmektedir. Diğer iki örnekte de olduğu gibi, öncelikle eğitim sisteminin genel esasları tanıtılmaktadır. Ardından, Bosna Hersek'te tarih müfredatının nasıl düzenlendiğine dair bilgi verilmektedir. Detaylı olarak, seçilmiş örnek kitapların ne ölçüde çatışma etrafında anlatıldığı ve nasıl yazıldığı analiz edilmektedir. Bu analiz bağlamında, örneklerde, tek taraflı anlatım olup olmadığına, 'biz' ve 'öteki' imajlarının nasıl anlatıldığına ve barışçıl yaklaşımları içerip içermediğine odaklanılmaktadır.

4.1. Eğitim Sistemi

Bosna Hersek'te eğitim, dört temel düzeyde düzenlenmektedir. Bunlar, okul öncesi eğitimi (anaokulu), temel eğitim (ilk ve orta okul), orta eğitim (Lise) ve yüksek eğitim (Üniversite)'dir. Devletin oldukça karmaşık olan yapısı, eğitim sistemine de yansımaktadır. Eğitim için ana yetkiye, RS⁹¹, FBiH'in⁹² 10 Kantonu⁹³ ve Brčko İlçesi'ne sahiptir. FBiH'in çok sınırlı yetkisi olup, genelde kantonlar arasındaki koordinasyonu sağlamaktadır. Devlet düzeyinde, eğitim konularından, Sivil İşler Bakanlığı Eğitim Birimi sorumludur. Bu Bakanlığın işlevi de çok kısıtlıdır. Genelde, alt idari organların koordinasyonundan ve her eğitim düzeyinde kabul edilen çerçeve yasaların denetlemesinden sorumludur. Bu yasaların uygulanmasına ilişkin sorumluluk ise, RS, 10 Kanton, Brčko İlçesi ve sınırlı yetkileri olan FBiH'e aittir. FBiH'te işlev gören bakanlık, *Eğitim ve Bilim Federal Bakanlığı*; RS'de, *Eğitim ve Kültür Bakanlığı*'dır, Brčko İlçesi'nde ise, *Eğitim Birimi*'dir. FBiH'te, eğitim yetkilerinin çoğu, kantonlara devredilmiştir. On kantonun her birinin kendi Eğitim Bakanlığı vardır ve kendi Eğitim Yasalarına sahiptir.

Temel eğitimin süresi, dokuz yıldır. Lise eğitimi ise, genel olarak dört yıl sürmekte olup, bazı meslek liseleri ise, üç yıllık müfredata sahiptir. Okullarda, Boşnakça, Hırvatça ve Sırpça dillerinde eğitim verilmekte ve Latin ve Kiril alfabesi kullanılmaktadır. Bosna

⁹¹ Republika Srpska – çev. Sırp Cumhuriyeti eyaleti.

⁹² Federacija Bosne i Hercegovine – çev. Bosna Hersek Federasyonu

⁹³ 1. Una-Sana Kantonu; 2. Posavina Kantonu; 3. Tuzla Kantonu; 4. Zenica-Doboj Kantonu; 5. Bosna-Podrinje Kantonu; 6. Merkez Bosna Kantonu; 7. Hersek-Neretva Kantonu; 8. Batı Hersek Kantonu; 9. Saraybosna Kantonu; 10. Kanton 10.

Hersek'te temel eğitim veren okulların sayısı, toplamda 1803 olup, FBiH'te ise, 1.066 (Institute for Statistics of FBiH, 2018, s. 348), RS'da 701 (Republika Srpska Institute of Statistics, 2018, s. 440) ve Brcko İlçesinde 36 (Agencija za statistiku BiH, 2018, s. 14) dır. Lise olarak ise, toplam okul sayısı 300'dur. Bunlardan, 202'si, FBiH'te (Institute for Statistics of FBiH, 2018, s. 348), 94'ü RS'te (Republika Srpska Institute of Statistics, 2018, s. 440) ve dördü, Brcko İlçesinde (Vlada Brcko distrikta BiH, Odjel za obrazovanje, 2020) faaliyet göstermektedir.

4.2. Tarih Müfredatının Düzenlenmesi

Bosna Hersek'te öğrenciler, resmi olarak, 12 programın bir tanesinde eğitim görürler. Ancak, esas olarak, ulusal özellik taşıyan üç müfredattan biri uygulanmaktadır. Bu üç program, dil açısından (Boşnakça, Hırvatça, Sırpça), Anadil ve Edebiyat, Coğrafya, Tarih ve Din Eğitimi gibi, "ulusal ders grubu" olarak adlandırılan konularda farklılık gösterirler (Trkulja, 2017, s. 7). Söz konusu müfredatlar, RS'te uygulanan müfredat, FBiH çerçeve müfredatı ve Hırvat dilinde öğretim müfredatlarına ayrılmaktadır (Ibrahimović, 2015, s. 2). RS'de müfredat, eyalet düzeyinde belirlenmektedir. FBiH'te sorumluluk, kantonların elindedir, ancak bazı okullarda kullanılan Hırvatça öğretim müfredatı, Mostar Eğitim Enstitüsü tarafından düzenlenmektedir. Boşnak çoğunluğu olan kantonlarda, kendilerine göre uyarladıkları ve tamamladıkları FBiH Çerçeve Müfredatı kullanılmaktadır. Bu düzenlemeye göre, metnin devamında, tarih müfredatının düzenlenmesi, dersin amacı ve öğrenme çıktıları bakımından açıklanmaktadır. Ona geçmeden önce, önemli bir hususa değinmek gerek. Bosna Hersek'te farklı müfredatlar uygulanması sonucunda, "Tek çatı altında iki okul"⁹⁴ durumu ortaya çıkmıştır. Yani, bir okul binası içinde, etnik kökene göre fiziksel olarak ayrılmış, genellikle "karışmama" yasağı ile öğrencilerin iki farklı müfredata göre ders görmeleri anlamına gelmektedir (Trkulja, 2017, s. 6). Burada, okullardaki ayrımcılık, Bosna Hersek'in baskın etnik çoğunluğa sahip olduğu bölgelere göre, daha açık bir şekilde görülmektedir (Trkulja, 2017, s. 6).

---

⁹⁴ Bosna-Hersek'te 28 yerde "tek çatı altında iki okul" durumunda 56 okul var. (<https://www.slobodnaevropa.org/a/29635154.html>)

RS’te tarih müfredatında, tarih dersinin amacı ve öğrenme çıktıları, her sınıf için ayrı ayrı verilmektedir. Bu çalışmada, temel eğitimin içinde yer alan dokuzuncu ve lise dördüncü sınıfın bilgileri verilmektedir. Temel eğitim dokuzuncu sınıfta, tarih öğrenmenin birkaç amacı sıralanmaktadır. Bunlar, 19. ve 20. yüzyılın genel ve ulusal tarihi hakkında temel bilgilerin benimsenmesi; Tarihsel zamanı, mekanı, tarihsel literatür ve terminolojiyi kullanma becerisinin geliştirilmesi; Tarihsel kaynakları kullanma ve eleştirel değerlendirme becerisinin geliştirilmesi; Ulusal kimliğin gelişmesini sağlayan, ulusal tarih içeriğinin onaylanması; Kültür ve dinlerin çeşitliliğini beslemek ve saygı göstermek ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesidir (Министарство просвјете и културе Републике Српске, 2014, s. 686). Öğrenme çıktıları ise, konulara göre verilmektedir. Yugoslavya’nın dağılması konusu bağlamında öğrenme çıktıları olarak, öğrenci: SFRY’nin şiddetli ayrılması ve dağılmasının nasıl gerçekleştiğini anlatabilir; Bosna Hersek’teki savaşın sonuçlarını belirtebilir; FRY’nin NATO bombardımanının gerçekleştiği koşulları açıklayabilir (Министарство просвјете и културе Републике Српске, 2014, s. 690). Lise dördüncü sınıfta tarih dersinin amaçları olarak, Tarihsel zaman ve mekan anlayışını geliştirmek; Öğrencileri çeşitli tarihsel kaynaklarla tanıştırmak; Tarihsel kaynakları kullanma ve eleştirel değerlendirme becerisini geliştirmek; Öğrencinin kendi ulusal ve kültürel kimliğine ve geleneğine ait olma bilincinin geliştirilmesi; Hoşgörüsüzlük, yabancı düşmanlığı, önyargı ve şovenist ideallerden uzak bir kişilik oluşumunu etkilemek; demokratik davranış biçimlerini, dini ve ulusal hoşgörüyü teşvik etmek; Eleştirel ve yaratıcı düşünme becerisini geliştirmek; Tarihsel olayları, fikirleri, olguları ve süreçleri çok taraflı algılama yeteneğini geliştirmektir. Yugoslavya’nın dağılması konusuna ilişkin öğrenme çıktıları olarak öğrenci, Yugoslavya’nın çöküşünün iç ve dış nedenlerini belirtebilir; Ders kitabı kullanarak, savaş sırasında, yabancı kamuoyunda Sırpların görünümünü değerlendirebilir; 1999’da NATO’nun FRY’ya yönelik saldırısının nedenlerini ve sonuçlarını açıklayabilir; Slobodan Miloşeviç’in politikasını değerlendirmek için hipotezler koyabilir; Bosna Hersek’teki iç savaşın nedenlerini ve sonuçlarını belirtebilir; RS ve Dayton Bosna Hersek’in gelişimindeki ana aşamaları açıklayabilir; Bosna Hersek’teki üç ulusal politikanın hedeflerini tanıyabilir; 1991’den sonra Srpska ve Sırbistan dışındaki Sırpların sayısındaki ve konumlarındaki değişiklikleri analiz edebilir (Министарство просвјете и културе, 2014, s. 10). Bunun yanında, öneriler kısmında,

gerçekleri varsayımlardan ve basmakalıplardan ayırarak, eleştirel ve yaratıcı düşüncenin gelişiminin teşvik edilmesinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Ek olarak, özellikle tartışmalı olayların incelenmesinde çok yönlülük ilkesini uygulamak, yani tüm tarafların bakış açısından bakmanın önemli olduğu belirtilmektedir.

Hırvat dilinde öğretim müfredatında, tarih dersinin amacının, öğrencilerin tarihsel kültürünü geliştirmek olduğu belirtilmektedir. Bunun bağlamında, öğrencilerin, yaşam boyunca karşılaşacağı çeşitli tarihsel içeriklere bağımsız bir yaklaşımının olması ve onu doğru bir şekilde değerlendirebilmesi, geçerli bir sunumu, çarpık veya eksik olandan ayırt edebilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Hercegovnačko-neretvanske županije/kantona, 2014, s. 493). Ardından, tüm tarihsel olayları öğretimde sunmanın imkansız olduğu ve bu yüzden tarih öğretiminin amaçlarına, önemli tarihsel içerikleri seçerek ulaşılır olduğu dile getirilmektedir. Buna ilişkin, tarih öğretiminin amacı, öğrencilerin modern dünyayı anlamalarına yardımcı olacak seçilmiş konulardan, bilgi ve entelektüel beceriler edinmelerini sağlamak olduğu belirtilmektedir. Öğrenme çıktıları, konular bağlamında verilmektedir. Yugoslavya'nın dağılması konusuna ilişkin öğrenme çıktıları ikiye - "Bağımsız Hırvatistan'ın oluşumu ve gelişimi" ile "Bağımsız Bosna Hersek'in oluşumu ve gelişimi" - ayrılmıştır. İlki bağlamında, öğrenme çıktıları şunlardır: 1980'lerdeki politik ve ekonomik krizi, merkezi hükümetin zayıflamasının nedenini ve Yugoslavya'nın yeniden örgütlenmesi hakkındaki farklı fikirleri tanımlamak; Sırbistan'ın iç politikasındaki değişiklikleri tanımlamak; Büyük Sırbistan fikrinin yenilenmesi, Hırvatistan'daki Sırp milliyetçiliğini ve "Hırvat sessizliği"ni tanımlamak; Hırvatistan'da çok partili ve savaş sonrası ilk çok partili seçimleri (Başkan Franjo Tuđman'ın rolü) tanımlamak; Sırp paramiliter birliklerinin ortaya çıkışını ve Hırvatistan'ın bazı bölgelerinin işgalini, JNA'nın Slovenya, Hırvatistan ve Bosna Hersek'e saldırısını tanımlamak; Vukovar, Dubrovnik ve diğer şehirlerin Vatan Savaşı'ndaki acıları ve önde gelen Hırvat savunucularını tanımlamak; Hırvat vatandaşlarının ve saldırıyı desteklemeyen diğer Hırvat vatandaşlarının sürgününü tanımlamak; savaşın ortaya çıkışını, saldıranın ve kurbanın kimin olduğunu açık bir şekilde belirtmek; Tuna bölgesinin barışçıl entegrasyonunu açıklamak; Hırvatistan'daki savaşın sonuçlarını ve Bosna Hersek'teki savaşın sonuçlarını tanımlamak (insan kayıpları ve maddi yıkım, savaş suçları, etnik temizlik (Ovčara, Srebrenica) ve nüfusun yerinden olması); çağdaş Hırvat toplumundaki olanakları tanımlamak (Hırvatistan'ın yeniden

inşası, ekonomi, işsizlik, demografik yenilenme ihtiyacı, mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşü vb.) (Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Hercegovacko-neretvanske županije/kantona, 2014, s. 508). ‘‘Bağımsız Bosna Hersek’in oluşumu ve gelişimi’’ bağlamında öğrenme çıktıları şunlardır: demokratik süreçleri, savaşın gidişatını ve bağımsız Bosna Hersek devletinin ortaya çıkışını ve komşu ülkelerin rolünü tanımlamak; çok partili seçimler ve Bosna Hersek'in uluslararası düzeyde tanınması; 29. 02. - 01.03. 1992'de Bosna Hersek'in bağımsızlığı için referandum yapıldı; 7 Nisan 1992 günü AB Bosna Hersek'i tanıdı; 22 Mayıs 1992'de Bosna Hersek BM'ye üye oldu; Ekim 1991'de ilk silahlı çatışmalar - Sırp birliklerinin Hırvat köyü olan Ravno'ya saldırması; İlkbahar 1993 – Bosna Hersek'teki Hırvatlar ve Boşnaklar arasında silahlı çatışmaların başlaması; 18 Mart 1994 - Washington Anlaşması imzalandı ve Hırvatlar ile Boşnaklar arasındaki savaş sona erdi; Temmuz 1995 - JNA ve Sırp ordusu BM korumalı bölgeleri Srebrenica ve Zepa'yı işgal etti; 1 - 21 Kasım 1995 - Dayton Anlaşması imzalandı ve Bosna Hersek'teki çatışmalarının sonu (Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Hercegovacko-neretvanske županije/kantona, 2014, s. 509).

Üçüncü müfredat programı uygulayan ve Boşnakların çoğunluk oluşturduğu Kanton örneği olarak, bu çalışmada, Saraybosna Kantonu seçilmiştir. Buna göre, temel eğitim dokuzuncu sınıfta, tarihi öğrenerek, öğrenciler, birbiriyle ilişkili kavramlara dayalı olarak anlayış, yetkinlik ve beceriler geliştirirler. Bunlar ‘zaman ve mekan’, ‘nedenler ve sonuçlar’, ‘tarihin araştırma kaynakları’, ‘süreklilik ve değişim’ ve ‘yorumlama ve bakış açısı’dır. Tüm bu kavramların amacı, geçmiş hakkında bilgi edinme, beceri geliştirme ve tarih öğreniminden kaynaklanan tutumları ve kişilerarası ilişkileri anlamak olduğu belirtilmektedir (Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kanton Sarajevo, 2018, s. 5). Öğrenme çıktıları, konulara bağlı olarak verilmektedir. Yugoslavya’nın dağılması konusuna ilişkin, öğrenci, SFRY'nin dağılmasının nedenlerini ve bağımsız bir devletin oluşumunu anlayabilir; 1992-1995 savaşının mağdurları, mültecileri ve maddi hasarı değerlendirebilir (Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kanton Sarajevo, 2018, s. 24). Lise programında, tarih dersinin amacı, temel öğretimde geçtiği gibi, aynı kelimeler ile verilmektedir (Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, 2018, s. 250-251). Öğrenme çıktılarına ilişkin ise, daha fazla bilgi verilmektedir. Yugoslavya’nın dağılması konusuna bağlı olan öğrenme çıktıları olarak, öğrenci: SFRY'nin dağılma süreçlerini ve uluslararası toplumun rolünü açıklar, Bosna Hersek'in egemenliğinin ve

bağımsızlığının savunulmasında en önemli olayları ve bireyleri belirler; Saraybosna kuşatmasının temel nedenlerini ve sonuçlarını ifade eder, Saraybosna kuşatmasıyla ilgili tarihi olayları uyarlanmış kaynakların yardımıyla yorumlar; Tarihi bir harita kullanarak Saraybosna kuşatması sırasında önemli yerleri tespit eder, kuşatılmış Saraybosna'nın 1992-1995'teki günlük yaşam kalitesini değerlendirir ve kentin nüfusu için en önemli sonuçları listeler, Saraybosna kuşatmasının anıtlarını bağımsız olarak araştırır ve bir sunum yapar; 1992-1995 döneminde Srebrenica ve doğu Bosna'da meydana gelen olayları anlatır, Srebrenica'daki soykırımın en önemli sonuçlarını vurgular; - insanların geçmiş anılarının nasıl ve neden farklı olabileceğini açıklar, bağımsız araştırmalarda kullanılan tarihsel kaynakların eleştirel incelemesinde kendi görüşünü savunur (Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, 2018, s. 265-266).

4.3. Analiz Edilen Tarih Kitapları

Bosna Hersek'te ders kitabı politikası da karmaşıktır. RS'da, ders kitapları, Ders Kitapları ve Öğretim Araçları Enstitüsü tarafından yayınlanmaktadır ve RS'nın tüm bölgelerinde bir ders için sadece bir ders kitabı uygulanmaktadır. Bu durum, devlet yayıncısını bir tekel haline getirmektedir. Hırvat dilinde öğretimin yapıldığı okullarda, öğretmenler iki yayıncının sunduğu ders kitaplarını seçebilir. Bunlar esas olarak Hırvatistan'daki okulların ihtiyaçları için oluşturulan ve mevcut müfredata uyarlanan Bosna Hersek baskısında oluşturulan ders kitaplarıdır. En karmaşık durum, derslerin FBiH Çerçeve Müfredatı'na göre yürütüldüğü okullarda kullanılan ders kitaplarıdır. Eğitim ve Bilim Federal Bakanlığı, Eğitim Bakanlarının Koordinasyonunu oluşturan Kanton Eğitim Bakanlıkları adına ders kitaplarının seçimi için bir ilan duyurup, kurallara uyan kitaplar da onaylanmaktadır (Ibrahimović, 2015, s. 5).

Bu çalışmada, eşit ve geçerli sonuçları elde edebilme amacı ile her müfredatta kullanılan, ikişer tarih ders kitabı seçilmiştir. Yugoslavya'nın dağılması konusunu içeren, temel eğitim dokuzuncu ve lise dördüncü sınıflarda okutulan tarih ders kitapları incelenmektedir. 1B ve 2B örnekleri, RS'de, 3B ve 4B örnekleri Hırvatça müfredatı, 5B ve 6B örnekleri ise Boşnakların çoğunlukta olduğu Kantonlarda kullanılan kitaplardır. Hırvatça müfredatı uygulanan birçok okulda, Hırvatistan'da yayınlanmış olan tarih ders kitapları kullanılmaktadır (Bunlar, bir önceki örnek incelenmesinde ele alınan 1H, 2H, 3H ve 4H kitaplarıdır). Bu kitapların yanı sıra, Bosna Hersek'te yayınlanmış Hırvatça

müfredatı takip eden kitaplar da mevcuttur. Onlar, bu örnek incelemede ele alınmaktadır. Ancak, sonuç kısmında, hepsi göz önünde bulundurularak yorumlanmaktadır. RS’te kullanılan kitaplar, Kiril alfabesinde yazılmış olup, geri kalan örnekler ise, Latin alfabesindedir. İncelenen örnek kitaplar, aşağıdaki tabloda⁹⁵ ve görsellerde gösterilmektedir.

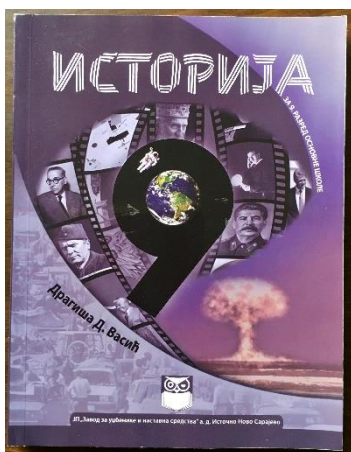
Tablo 18: ‘Örnek İnceleme 3’ Kapsamında Ele Alınan Tarih Ders Kitapları

KİTABIN İSMİ	YAZAR	YAYINCI VE BASIM YILI	SINIF	KISALTMASI ⁹⁶
“Istorija za 9. razred osnovne škole”	Dragiša D. Vasić	Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2018	Ortaokul 9	1B
“Istorija za 3. razred gimnazije prirodno-matematičkog i 4. razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera”	Dušan Živković ve Borislav Stanojlović	Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2016	Lise 4	2B
“Povijest 9- udžbenik za 9. razred devetogodišnje osnovne škole”	Stjepan Bekavac, Mario Jareb ve Miroslav Rozić	Naklada Alfa, 2014	Ortaokul 9	3B
“Povijest 4 ”	Hrvoje Matković, Franko Mirošević, Božo Goluža, ve Ivica Šarac	Školska Naklada, 2003	Lise 4	4B
“Historija 9-udžbenik za deveti razred devetogodišnje škole”	Izet Šabotić ve Mirza Čehajić	NAM, 2012	Ortaokul 9	5B
“Historija 4-udžbenik sa historijskom čitankom za četvrti razred”	Zijad Šehić, Aida Kovačević ve Alma Leka	Sarajevo Publishing, 2007	Lise 4	6B

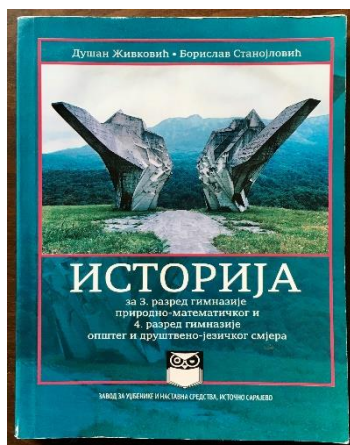
⁹⁵ 1B ve 2B kitaplar orijinal halinde Kiril alfabesi ile yazılmıştır, ancak daha rahat anlaşılması için tabloda Latin alfabesi kullanılmaktadır.

⁹⁶ Tüm örnek ülkeler analizinde ve tablolarda kitapların uzun isimlerinin yerine kullanılan kısaltmalardır (örn: »1S«;»2S«...»1H«;»2H«...»1B«;»2B«...»1K«;»2K«...).

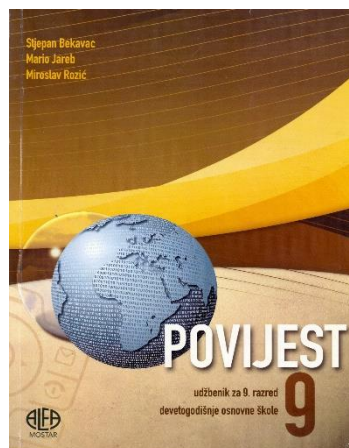

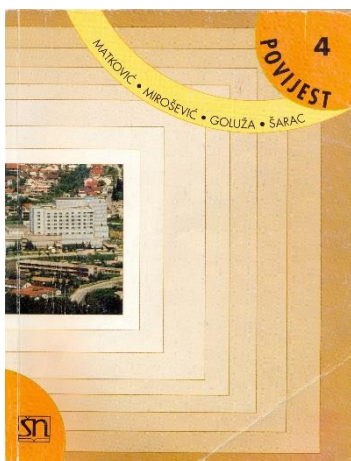
Fotoğraf 64: "2B" Örneği

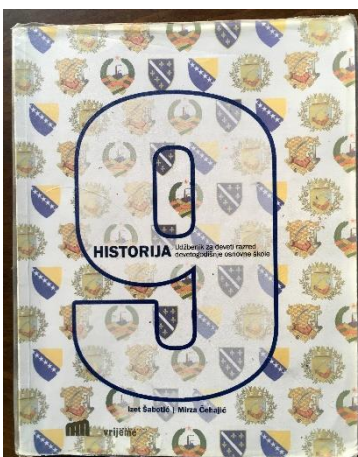
Fotoğraf 65: "3B" Örneği

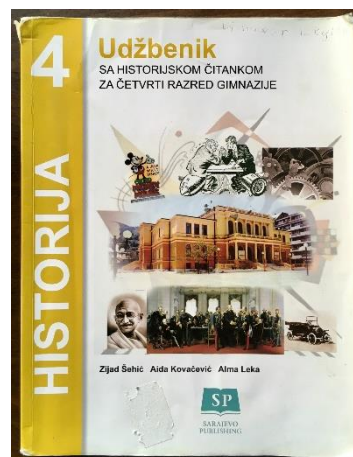
Fotoğraf 63: "1B" Örneği

Fotoğraf 68: "4B" Örneği

Fotoğraf 67: "5B" Örneği

Fotoğraf 66: "6B" Örneği

4.3.1. Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

Söz konusu olan örnek kitaplar, Yirminci Yüzyıl dönemini içermektedir. 2B örnek kitabı, Birinci Dünya Savaşı konusu ile başlamaktadır. 3B örnek kitabı, Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemin konularını içermektedir. Geri kalan örneklerde ise, Yirminci Yüzyılın başlangıcından itibaren konular anlatılmaktadır. Bu başlık altında, öncelikle örnek kitaplarda, Ulusal Tarihe, Dünya Tarihine göre ne ölçüde yer verildiği dikkat edilmiştir. Ardından, Ulusal Tarihi anlatan konuların, ne ölçüde çatışma etrafında anlatıldığı analiz edilmiştir. Ele edilen bilgiler, beş döneme göre sınıflandırılmıştır: Birinci Dünya Savaşı öncesi dönem, Birinci Dünya Savaşı dönemi, İki Dünya Savaşı arası dönem, İkinci Dünya Savaşı dönemi ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem. Bu dönemler de, üç parametre etrafında incelenmiştir: Çatışma odaklı anlatım, diğer anlatım (devlet yapısı, siyaset, sosyal ve kültürel içerik) ve varsa konu öncesi ön sayfa ve konu sonrası sorular. Toplam sayfa sayısına kapak ve son sayfası, içerik sayfaları gibi sayfalar dahil edilmemiştir, sadece konuları anlatan sayfalar ele alınmıştır.

4.3.1.1. "1B" Örneği

İlk incelenen örnek kitap, toplam 186 sayfadan oluşmaktadır. Bu sayfaların %40'ı (74 sayfa), Dünya Tarihini anlatan konuları kapsamaktadır. Ulusal Tarihi anlatan sayfalar ise, %60'lık (112 sayfa) kısmı oluşturmaktadır.

Ulusal Tarih konuları bağlamında, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemi anlatan sayfa sayısı, 24'tür. Bunlardan üçü, çatışma odaklı anlatım; 19'u, diğer anlatım ve iki sayfada, ön sayfa ve sorular yer almaktadır. Birinci Dünya Savaşı, 16 sayfa boyunca anlatılmaktadır. Bunların 10'u, çatışma odaklı anlatım, dördü, diğer anlatım ve ikisi, ön sayfa ve sorulardır. İki Dünya Savaşı arası dönem bağlamında, diğer anlatım 15 sayfada, ön sayfa ve sorular, iki sayfada anlatılıp, toplamda 17 sayfada yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı dönemi, toplam 22 sayfada anlatılmakta ve bunların 20'si, çatışma odaklı anlatımdır. Geri kalan iki sayfada, ön sayfa ve sorular kısmı bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem konuları, 33 sayfa boyunca verilmektedir. Çatışma odaklı anlatım, 11 sayfada olup, diğer anlatım, 18 sayfalık yeri kapsamaktadır. Ön sayfa ve sorular, dört sayfada yer almaktadır.

Özetle, Ulusal Tarihin konularının anlatıldığı 112 sayfadan 44’ü, çatışma odaklı anlatımdan oluşmaktadır. Diğer anlatım, 56 sayfada verilmektedir. Ön sayfa ve sorular kısmı, toplamda 12 sayfa oluşmaktadır. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 19: ‘1B’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	3	10	0	20	11	44	%39
Diğer anlatım	19	4	15	0	18	56	%50
Soru/ön sayfa	2	2	2	2	4	12	%11

4.3.1.2. ‘2B’ Örneği

İkinci örnek kitapta, konular 163 sayfada verilmektedir. Bunun %45 (73 sayfa)’lık kısmında, Dünya Tarihi; %55 (90 sayfa)’lık kısımda ise, Ulusal Tarih anlatılmaktadır.

Bu örnekte, Birinci Dünya Savaşı öncesi döneme ilişkin içerik bulunmamaktadır. Birinci Dünya Savaşı dönemine ait konular ise, 25 sayfa boyunca anlatılmaktadır. Bunun 16 sayfası, çatışma odaklı anlatım olup, dokuz sayfası diğer anlatıma aittir. İki Dünya Savaşı arası dönem, 22 sayfada verilmektedir ve hepsinde, diğer anlatım mevcuttur. İkinci Dünya Savaşı dönemi, 26 sayfada oluşmaktadır. Bu sayfaların hepsi, çatışma odaklı anlatımdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemine ilişkin konular, 17 sayfada yer almaktadır. Sayfaların tümü, diğer anlatımdan oluşmaktadır. 2B örneğinde ön sayfa ve sorular kısmı için ayriyeten sayfalar bulunmamaktadır. Sorular az sayıda olup, sayfanın çok küçük kısımlarını kapsamaktadır.

2B örneğinde, Ulusal Tarih konularının %47'si, çatışma odaklı anlatımı içermektedir. Diğer anlatım, toplam sayfaların %53'lük kısmında verilmektedir. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 20: ‘2B’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	0	16	0	26	0	42	%47
Diğer anlatım	0	9	22	0	17	48	%53
Soru/ön sayfa	0	0	0	0	0	0	%0

4.3.1.3. ‘3B’ Örneği

3B örnek kitabı, 191 sayfadan oluşmaktadır. Bu sayfaların %50'lik kısmı (95 sayfa), Dünya Tarihini; diğer kalan %50'lik (96 sayfa) kısım da, Ulusal Tarihi anlatan konuları içermektedir.

Bu örnek kitap, Birinci Dünya Savaşı sonrası konularından oluşmaktadır. Ulusal Tarih kapsamında, iki Dünya Savaşı arası dönem 24 sayfada verilmektedir. Bunlardan dördü, çatışma odaklı; 16'sı ise, diğer anlatımdır. Geriye kalan dört sayfa ise, ön sayfa ve sorular kısmından oluşmaktadır. İkinci Dünya Savaşı konusu, 17 sayfada olup, hepsi çatışma odaklı anlatımı içermektedir. İkinci Dünya Savaş sonrası dönem, toplam 55 sayfa boyunca anlatılmaktadır. Çatışma odaklı anlatım, 34 sayfada yer almaktadır. Diğer anlatım, 16 sayfayı oluşturmaktadır. Beş sayfalık kısımda ise, ön sayfa ve sorulara yer verilmektedir.

Sonuç olarak, çatışma odaklı anlatım, Ulusal Tarih konularının %58'ini kapsamaktadır. Diğer anlatım, sayfaların %33'lük kısmında verilmekte ve ön sayfa ve sorular kısmı, içeriğin %9'unu oluşturmaktadır. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 21: ‘‘3B’’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	0	0	4	17	34	55	%58
Diğer anlatım	0	0	16	0	16	32	%33
Soru/ön sayfa	0	0	4	0	5	9	%9

4.3.1.4. ‘‘4B’’ Örneği

‘‘4B’’ örnek kitabında, 282 sayfa bulunmaktadır. Bu sayfaların %49’unda (137 sayfa), Dünya Tarihi ele alınmakta, %51’sinde (145 sayfa) ise, Ulusal Tarih anlatılmaktadır.

Ulusal Tarih konuları bağlamında, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin içeriği, toplam beş sayfadan oluşmaktadır. Dört sayfada, diğer anlatım yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular, bir sayfada verilmektedir. Birinci Dünya Savaşı 13 sayfa boyunca anlatılmaktadır. Bunlardan 11 sayfası, çatışma odaklı anlatımdır. Diğer anlatım bulunmayıp, ön sayfa ve sorular kısmı, iki sayfada verilmektedir. İki Dünya Savaşı arası döneme ilişkin konular, 62 sayfada bulunmaktadır. Bunların üçü, çatışma odaklı anlatım, 35’i, diğer anlatım ve 24’ü de, ön sayfa ve sorular kısmından oluşmaktadır. İkinci Dünya Savaşı, 16 sayfada verilmektedir. Çatışma odaklı anlatım, altı sayfada bulunmaktadır. Diğer anlatım, üç sayfada olup, ön sayfa ve sorular kısmı, yedi sayfalık alanda yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi içeren konuların bulunduğu sayfa sayısı, 49’dur. Bunlardan 19’u, çatışma odaklı anlatımdır. Diğer anlatım, 12 sayfada yer almaktadır. Ön sayfa ve sorular, 18 sayfa boyunca aktarılmaktadır.

Dördüncü analiz edilen kitapta, çatışma odaklı anlatımın, Ulusal Tarihin konularının %27’sini oluşturduğu görülmektedir. Diğer anlatım ise, sayfaların %37’lik kısmında

verilmektedir. Ön sayfa ve sorular kısmı, toplamda %36'sını oluşturmaktadır. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 22: ‘4B’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	0	11	3	6	19	39	%27
Diğer anlatım	4	0	35	3	12	54	%37
Soru/ön sayfa	1	2	24	7	18	52	%36

4.3.1.5. ‘5B’ Örneği

Beşinci incelenen kitap, 184 sayfadan oluşmaktadır. Bunun %61 (113 sayfa)’lık kısmında, Dünya Tarihi anlatılmaktadır. Ulusal Tarihi anlatan kısım ise, kitabın %39 (71 sayfa)’luk kısmını kapsamaktadır.

Ulusal Tarih konuları açısından, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin içeriği, toplam üç sayfada anlatılmaktadır. İki sayfada, çatışma odaklı anlatım; bir sayfada ise, diğer anlatım bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı dönemi, toplam altı sayfa olup, çatışma odaklı anlatım, dört sayfada ve ön sayfa ve sorular kısmı ise, iki sayfada verilmektedir. İki Dünya Savaşı arası dönem konuları, 23 sayfa boyunca anlatılmaktadır. Bunun 22 sayfası, diğer anlatım; bir sayfası ise, ön sayfa ve sorular kısmıdır. İkinci Dünya Savaşı anlatımı, 14 sayfadan oluşmaktadır. Çatışma odaklı anlatım sekiz, diğer anlatım beş ve ön sayfa ve sorular kısmı, bir sayfada bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, 25 sayfada anlatılmaktadır. Çatışma odaklı anlatım, beş sayfayı oluşturmaktadır. Diğer anlatım, 19 sayfa boyunca aktarılmaktadır. Ön sayfa ve sorular ise, bir sayfayı tamamlamaktadır.

Bir bütün olarak, Ulusal Tarih konularının anlatıldığı 71 sayfadan 19’u, çatışma odaklı anlatımı kapsamaktadır. Diğer içerik, 47 sayfada verilmektedir. Ön sayfa ve sorular kısmı ise, toplamda 5 sayfadan oluşmaktadır. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 23: ‘5B’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	2	4	0	8	5	19	%27
Diğer anlatım	1	0	22	5	19	47	%66
Soru/ön sayfa	0	2	1	1	1	5	%7

4.3.1.6. ‘6B’ Örneği

Son örnek kitapta, 231 sayfa bulunmaktadır. Bu sayfaların %57’si (132 sayfa), Dünya Tarihini ele almakta, %43’ünde (99 sayfa) ise, Ulusal Tarih anlatılmaktadır.

Ulusal Tarih konuları bağlamında, bu örnekte, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemi 32 sayfa boyunca verilmektedir. Bunların 28’i, diğer anlatım, dördü ise, ön sayfa ve sorular kısmına aittir. Birinci Dünya Savaşı dönemi, 12 sayfada olup, 10 sayfasında, çatışma odaklı anlatım bulunmaktadır. Geri kalan iki sayfada, ön sayfa ve sorular kısmı yer almaktadır. İki Dünya Savaşı arası dönemini kapsayan konular, 18 sayfada aktarılmaktadır. Bu sayfaların 16’sı, diğer anlatımdan oluşmaktadır. İki sayfası ise, ön sayfa ve sorular kısmını içermektedir. İkinci Dünya Savaşı konusu, 20 sayfada olup, 18 sayfada çatışma odaklı anlatım mevcuttur. Ön sayfa ve sorular kısmı, iki sayfada verilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme ilişkin konulardan oluşan sayfa sayısı, 17’dir. Bunların, 15’i, diğer anlatım; iki sayfası ise, ön sayfa ve sorular kısmından oluşmaktadır.

Özetle, son örnekte, Ulusal Tarih konularının %28'i, çatışma odaklı anlatımdan oluşmaktadır. Diğer anlatım, toplam sayfaların, %60'lık kısmında verilmektedir. Ön sayfa ve sorular kısmı, sayfaların %12'sini oluşturmaktadır. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 24: ‘‘6B’’ Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	0	10	0	18	0	28	%28
Diğer anlatım	28	0	16	0	15	59	%60
Soru/ön sayfa	4	2	2	2	2	12	%12

4.3.1.7. Sonuç

Analiz edilen örnek tarih ders kitaplarında, Ulusal Tarih ile Dünya Tarihi konularının kapsadıkları yer bağlamında karşılaştırıldığında, ortalama olarak %49'lık kısım, Ulusal Tarih ve %51'lik kısım ise, Dünya Tarihini kapsamaktadır. 5B ve 6B örneklerinde ise, Dünya Tarihi kısmı, Ulusal Tarihten daha fazla yer almaktadır. En büyük fark, 5B örneğinde görülmektedir, Dünya Tarihi kısmı %61 olup, Ulusal Tarih kısmı ise, %39'luk bölümü oluşturmaktadır. 3B örneğinde, dağılım %50-%50 olup eşit duruma gelmektedir. 1B, 2B ve 4B örneğinde, Ulusal Tarih, Dünya Tarihinden daha fazla yer almaktadır. Aralarındaki en büyük fark, 1B örneğinde görülmektedir, Ulusal Tarih, %60'lık kısmı oluştururken, Dünya Tarihi %40'lık yeri almaktadır. Bu sonuçlara göre, örnek kitaplarda, genel olarak Ulusal Tarih ile Dünya Tarihine dengeli bir şekilde yer verilmektedir.

Örnek kitaplarda yer alan Ulusal Tarih konularına ilişkin çatışma odaklı anlatım, diğer anlatıma oranla genelde daha az yer almaktadır. 1B, 2B, 4B, 5B ve 6B örneklerinde, diğer anlatım daha baskın görülmektedir. En büyük fark, 5B örneğindedir; çatışma odaklı

anlatım, %27 iken; diğer anlatım, %66'lık kısmı oluşturmaktadır. Bunların aksine, 3B örneğinde, çatışma odaklı anlatım, Ulusal Tarihin %58'ini oluşturup, diğer anlatıma göre daha fazla yer almaktadır. Aşağıda sonuçların özeti gösterilmektedir.

Tablo 25: Sayfa Sayısına Göre Sonuçlar (1B, 2B, 3B, 4B, 5B ve 6B Örnekleri)

	1B	2B	3B	4B	5B	6B
<i>Çatışma odaklı anlatım</i>	44	42	55	39	19	28
<i>Diğer anlatım</i>	56	48	32	54	47	59
<i>Soru/ön sayfa</i>	12	0	9	52	5	12

Tablo 26: Yüzdeler (%) Verilerine Göre Sonuçlar (1B, 2B, 3B, 4B, 5B ve 6B Örnekleri)

	1B	2B	3B	4B	5B	6B
<i>Çatışma odaklı anlatım</i>	%39	%47	%58	%27	%27	%28
<i>Diğer anlatım</i>	%50	%53	%33	%37	%66	%60
<i>Soru/ön sayfa</i>	%11	%0	%9	%36	%7	%12

Ele alınan örnek kitaplar, Yirminci Yüzyılı kapsamaktadır. Bu süreç boyunca, Ulusal Tarihte yaşanan çatışmalar (Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve 90lar) toplamda 14 yıl sürmektedir. Bu olaylar, Yirminci Yüzyılın %14'lük kısmını oluşturmaktadır. Fakat Ulusal Tarihin çatışma odaklı konuları, kitaplarda, ortalama %38'lik kısmını oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, örnek kitaplarda, tarihin daha çok çatışma odaklı anlatıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

4.3.2. Çatışma Odaklı İçeriğin Anlatımı

Bu alt başlıkta, örnek ders kitaplarının çatışma odaklı anlatımı olan Yugoslavya'nın dağılması konusu ele alınmaktadır. Konuya ilişkin bilgiler, dört bakımından sınıflandırılmıştır: Yugoslavya'nın dağılmasının nedenleri, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan çatışmalar (Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek ve varsa Kosova),

çatışmanın bıraktığı etkiler ve ismi geçen aktörler. Ardından, örnek metinde bulunan imajlar analiz edilmiştir. Bunun yanında, konunun, tek taraflı anlatılıp anlatılmadığına bakılmaktadır. Son olarak da, barışçıl yaklaşımları içerip içermediğine önem verilmektedir.

4.3.2.1. ‘1B’ Örneği

İlk ele alınan örnekte, Yugoslavya'nın dağılması konusu, 12 sayfa boyunca aktarılmaktadır. Konu, ‘Parlamente Demokrasinin Yeniden İnşa Edilmesi’, ‘Yugoslavya'nın Dağılması ve/veya Kırılması’, ‘Hırvatistan'daki Savaş’, ‘Yugoslav Mirası İçin Savaşın Sonuçları’, ‘Miloşević'in Yugoslavya'sı’, ‘Kosova ve Metohija'nın Savunması Savaşı’, ‘Bosna Hersek'te Parlamente Demokrasinin Yeniden İnşası’, ‘Bosna Hersek'in Geleceği Sorunu (1991-1992)’, ‘Bosna Hersek'te İç Savaş’ ve ‘1995 Yılında Savaşın Sonu’ alt başlıklarından oluşmaktadır.

4.3.2.1.1. Yugoslavya'nın Dağılmasının Nedenleri

Anlatım, bir ön paragraf ile başlamaktadır. İlk olarak, Yugoslavya'yı, 1974 Anayasası ile uzun süren ekonomik, politik ve sosyal krizin zayıflattığı belirtilmektedir. Ardından, Batı'nın, Yugoslavya'nın yeni sosyal ve ideolojik gerekçelerle varlığını sürdürme konusundaki isteğini tanımadığı dile getirilmektedir. Özellikle ABD, Almanya, Vatikan ve diğer güçlü aktörlerin, Yugoslavya'nın şiddetli bir şekilde dağılmasını destekledikleri ve Sırp'ların kendi kaderini belirleme hakkını inkâr ettikleri vurgulanmaktadır. Son olarak, Yugoslavya'nın bir dizi iç savaş ile parçalandığı dile getirilmektedir. Anlatımın ardından, aşağıdaki fotoğraf yer almaktadır. Açıklaması ise, ‘1995 Yılındaki Krajina'lı sürgünler’ cümlesi ile verilmektedir.

(Bacuh, 2018, s. 177)

Fotoğraf 69: ‘‘1B’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1

‘‘Parlamentar Demokrasinin Yeniden İnşa Edilmesi’’ alt başlığı kapsamında, Yugoslavya'da, 1990 yılında çok partili seçimlerin gerçekleştiği anlatılmaktadır. Bu seçimlerde, birçok partinin adayları, çoğunlukla yeni koşullarda milliyetçi olarak hareket eden eski Komünistler olduğu dile getirilmektedir. Hemen ardından, ‘‘Yugoslavya'nın sonunun başlangıcını gösteren’’ karikatür verilmektedir. Karikatürde, elinde çekici olan Slovenya ve Hırvatistan liderleri gösterilmektedir. Açıklama olarak şu cümleler verilmektedir:

‘‘İlk çok partili seçimlerden sonra Yugoslav cumhuriyetlerinin liderleri ve böylece Yugoslav krizinin ana katılımcıları oldu: Alija Izetbegović (BiH), Milan Kučan (Slovenya), Franjo Tuđman (Hırvatistan), Slobodan Milošević (Sırbistan), Momir Bulatović (Karadağ) ve Kiro Gligorov (Makedonya). Bu sırada soldan sağa Belgrad gazetesi Večernje Novosti'de Ranko Guzina tarafından çizildiler. Karikatür Yugoslavya'nın sonunun başlangıcını gösterir.’’

(Bacih, 2018, s. 178)

Fotoğraf 70: ‘1B’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2

Karikatürü, ‘‘Yugoslavya'nın Dağılması ve/veya Kırılması’’ alt başlığı takip etmektedir. Bu bağlamda, Yugoslavya'nın dağılması ve savaflara giden yol anlatılmaktadır. Seçimlerin ardından, yeni seçilen liderler, Yugoslavya'nın yeniden düzenlenmesi konusunda görüşmelere başladılar. Anlatımda, Sırbistan ve Karadağ'ın, daha işlevsel bir federasyonun kurulmasını önerdiği dile getirilmektedir. Slovenya ve Hırvatistan ise, Yugoslavya'nın bağımsız devletlere bölünmesini ve ardından gönüllü olarak bir konfederasyona, yani bağımsız devletlerin gevşek bir ittifaka evrilmesinden yana olduklarını belirtmektedir. Federasyon veya konfederasyon sorusuna ortak bir cevap bulunamadı. Devamında, Sırların, Yugoslavya'yı korumaktan yana olduğundan bahsedilmektedir, çünkü aksi takdirde birkaç devlete parçalanmak zorunda kalacağı anlatılmaktadır. Bu anlatıma ilişkin olarak, Yugoslavya'nın savunulması için Batı'nın desteğini alamadıklarından bahsedilmektedir. Destekleyici cümle olarak, ‘‘Soğuk Savaşın galibi, milliyetçiliğin güçlenmesinden ve SSCB'nin cumhuriyetlere bölünmesinden yararlandı, bu yüzden Yugoslavya'da benzer bir süreci destekledi’’ cümlesine yer verilmektedir.

Anlatımın devamında, Hırvatistan ve Slovenya'nın diğer cumhuriyetler ile anlaşma olmaksızın bağımsızlık ilan ettiklerinden bahsedilmektedir. Bu noktada, kitapta, Yugoslavya'nın dışındaki ülkelerin bu konuya nasıl tepki verdiklerine odaklanılmaktadır. Avrupa Topluluğu üyelerinden Yugoslavya'nın mirası için yapılan savaflarda Sırlara sadece Ortodoks Yunanistan'ın yardım ettiği vurgulanmaktadır. Bu ittifakın ekonomik ve politik olarak en güçlü devleti olan Almanya'nın ise, Slovenya ve Hırvatistan'ın

ayrılmasını gönülden desteklediği belirtilmektedir. Etkili Vatikan'ın da Katolik ülkelerine yardım ettiği anlatılmaktadır. Rusya'nın ise, ciddi bir krizde olduğundan, Sırp tarafını güçlü bir şekilde desteklemediği ifade edilmektedir. ABD hakkında, Yugoslav krizinin başlangıcında, soruna uzak durduğundan, ancak daha sonra önderlik ettiğinden bahsedilmektedir. Son olarak, ABD'nin diplomasisi, ekonomik ambargosu ve Sırp topraklarına yapılan askeri grevlerin ardından savaşların sonucunu en büyük şekilde etkilediği dile getirilmektedir.

4.3.2.1.2. Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

4.3.2.1.2.1. Slovenya

Slovenya'da olan çatışma ile ilgili anlatım, "Slovenler, Avusturya ve İtalya ile sınır geçişlerinin kontrolünü ele geçirmeye çalıştı" cümlesi ile başlamaktadır. Bu sebepten dolayı, JNA'nın on günlük bir müdahaleyi kışkırttığı dile getirilmektedir. Ardından, Temmuz 1991'in ortalarında, SFRY Başkanlığının JNA'yı Slovenya'dan çekmeye karar verdiği belirtilmektedir. Kitapta, bu durumun, aslında Tito'nun Yugoslavyası'nın sonu olduğu vurgulanmaktadır. Son olarak, Slovenya'daki çatışmanın sona ermesi, Avrupa Topluluğunun muhalefet partileri arasında arabuluculuk yoluyla sağlandığı ve bunun Yugoslav krizinin uluslararasılaşmasının başlangıcı olduğu anlatılmaktadır.

4.3.2.1.2.2. Hırvatistan

Hırvatistan'da olan çatışmalar, "Hırvatistan'daki Savaş" alt başlığı kapsamında anlatılmaktadır. Anlatım, Hırvat Demokrat Birliği (HDZ)'nin 1990 yılında Hırvatistan'daki ilk çok partili seçimleri kazandığından ve lideri Franjo Tuđman'ın olduğundan bahsedilerek başlamaktadır. Devamında, "Aralık 1990'daki yeni anayasa, Sırp'ların kurucu halklarının statüsünü kaldırdı" cümlesi verilmektedir. Kitapta, bunun, Hırvatistan'ın artık Hırvatlar ve Sırp'ların cumhuriyeti olmadığı, artık sadece Hırvatların olduğu ve Sırp'ların artık ulusal bir azınlık olduğu anlamına geldiği vurgulanmaktadır. Ardından, yeni hükümetin davranışları ve politikasının, NDH politikası ile benzerliği, Sırp'ların arasında yeni bir soykırım korkusuna neden olduğu belirtilmektedir. Sırp'ların örgütlenmesinin, Jovan Rasković liderliğinde Sırp Demokrat Partisi (SDS)'nin görevini üstlendiği dile getirilmektedir. Bununla ilişkili olarak, Sırp'ların, yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde (kuzey Dalmaçya, Lika, Baniya, Kordun, batı Slavonya, doğu Slavonya,

Baranja ve batı Srem) Tudjman'ın yönetimine itaat etmeyi reddettikleri ve kendi özerk bölgelerini oluşturdukları belirtilmektedir. Anlatımın devamında, Ağustos 1991'de Hırvat güçlerinin ve isyan eden Sırların arasındaki ufak çatışmaların savaşı tırmandırdığından bahsedilmektedir. Bu durumda, JNA'nın, çatışan tarafları ayırmaya çalıştığı anlatılmaktadır. Ancak, Tudjman hükümetinin, Hırvat şehirlerindeki kışlalarını engellediği ve bu olayın yarattığı şartlar altında, çoğunlukla Sırp ve Karadağlı askerlerin oluşturduğu JNA'nın, birliklerini bölgeden çıkarmak ve Sırp bölgelerini savunmak için savaştığı dile getirilmektedir.

Aralık 1991'de Hırvatistan'daki Sırlar, Sırp Cumhuriyeti Krajina (RSK)'yı ilan ettiler. Hırvatistan'daki savaşın ise, Ocak 1992'de şiddeti azaldı. Bu bağlamda, kitapta, "RSK'dan farklı olarak, Hırvatistan Cumhuriyeti'nin uluslararası bir devlet olarak tanınması" konusunda karşılaştırma yapılmaktadır. Bu olayların üzerine, JNA'nın, toprakları Birleşmiş Milletler barış güçlerinin koruması altına alınan RSK'dan çekildiği anlatılmaktadır. Hırvatistan'daki çatışmalar ile ilgili son paragraftaki anlatım, "Hırvat ordusu bazen ateşkes anlaşmasını ve BM barışı koruma gücünü göz ardı ederek RSK'nın bazı bölgelerine 1992 ve 1994 yılları arasında saldırdı" cümlesi ile başlamaktadır. Ardından, Krajina Sırlarının yalnızlığını kullanarak, Hırvat silahlı kuvvetlerinin dış desteği ile Mayıs 1995'te Bljesak Operasyonu'nda Batı Slavonya'yı ele geçirdiği anlatılmaktadır. Ağustos 1995'teki Oluja Operasyonu'nda ise, birkaç gün içinde kuzey Dalmaçya, Lika, Kordun ve Banija'yı ele geçirdiklerinden bahsedilmektedir. Bunun üzerine, "Sırp Krajina Cumhuriyeti yok edildi" ifadesine yer verilmektedir. Ek olarak, nüfusun, Hırvat ordusunun önünde, çoğunlukla Sırbistan'a doğru kaçtığı belirtilmektedir.

4.3.2.1.2.3. Bosna Hersek

Bosna Hersek'teki çatışmalar, "Bosna Hersek'in Geleceği Sorunu (1991-1992)", "Bosna Hersek'te İç Savaş" ve "1995 Yılında Savaşın Bitişi" alt başlıkları bağlamında verilmektedir. İlkinde, seçimler sonrası, öncülük eden partiler olan SDA, SDS ve HDZ'in, çok sorun yaşamadan ortak hükümet kurdukları anlatılmaktadır. Sorunun, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık ilan ettikleri ve komşu ülkede bir savaş ortaya çıktığında başladığı belirtilmektedir. Bu şartlar altında, Bosna Hersek'in geleceği sorununun gündeme geldiği dile getirilmektedir. Bunun bağlamında, SDS'nin, Yugoslavya'da kalmasından yana olduğu, SDA ve HDZ'nin de, Bosna Hersek'in

ayrılmasını istedikleri anlatılmaktadır. Ek olarak, bu iki partinin, ayrılma amacını gerçekleştirmek adına, o zaman geçerli anayasanın hükümlerine saygı göstermeyerek, Sırp halkının seçilmiş temsilcilerinin iradesini görmezden gelmeye çalıştıkları belirtilmektedir. Bu sebepten dolayı, Sırp makamlarının, Sırpların büyük çoğunluğunun Yugoslavya'da kalmaya oy verdikleri, 1991 yılında bir halkoylaması düzenlediği vurgulanmaktadır. Paragrafın sonunda, Müslümanlar ve Hırvatların çoğunluğu, 29 Şubat ve 1 Mart 1992'de Bosna Hersek'in bağımsızlığına oy verdikleri dile getirilmektedir.

“Bosna Hersek'te İç Savaş” alt başlığı, “Mart 1992'de komşu Hırvatistan'dan gelen birlikler, batı Hersek ve Posavina'ya girdi” cümlesi ile başlamaktadır. Ardından, Sırpların istememesine rağmen, ABD ve AT'nin, Bosna Hersek'in bağımsızlığını, Nisan 1992'de tanıdığı dile getirilmektedir. Bu durumdan sonra, savaşın, etnik gruplar ve dinler arası özellikleriyle yayıldığı vurgulanmaktadır. Bosna Hersek İç Savaşı'nda Sırp, Hırvatlar ve Müslümanların ordularının birbirleriyle savaştığı anlatılmaktadır. RS ordusunun komutanının, General Ratko Mladić olduğu belirtilmektedir. Müslümanların/Boşnakların, Bosna Hersek Cumhuriyeti Ordusu'nun (ARBiH) neredeyse tüm yapısını oluşturduklarına dair bilgi verilmektedir. Hırvatlar ise, Bosna Hersek'in çoğunluğu oluşturdukları bölgelerinde, Hırvat Savunma Konseyi'ni (HVO) kurdukları dile getirilmektedir. “Izzetbegović ile veya onlarsız anlaşmaya dayanarak”, komşu Hırvatistan ordusunun da savaşa katıldığından bahsedilmektedir. Müslümanlara en büyük maddi ve askeri yardımın, İslam ülkelerinden geldiği ve buna ARBiH saflarına o ülkelerin gönüllülerinin (mücahitlerin) dahil olduğu ifade edilmektedir. Sırpların ise, FRY'nin yardımına güvendikleri dile getirilmektedir. Devamında, sayısı bakımından daha küçük olmasına rağmen, Bosna Hersek'teki Sırp ordusunun, özellikle savaşın başlangıcında üstün olduğu anlatılmaktadır. Bosna Hersek'in, Mayıs 1992'de BM'ye katıldıktan sonra, FRY'ye çekilen JNA'nın silahlarının büyük bir kısmını, VRS'nin sahiplendiği belirtilmektedir. Ek olarak, VRS'nin daha eğitimli subayları olduğu dile getirilmektedir. Bu esnada, Bosna Hersek'in topraklarının yaklaşık %70'ini kontrol ettikleri anlatılmaktadır. Saraybosna'nın çoğu, ARBiH tarafından kontrol edilirken, başkent in ve çevresinin daha küçük bir kısmı, VRS'nin kontrolü altında olduğundan bahsedilmektedir. Anlatımın devamında, Mayıs ve Haziran 1992'de Bosna Hersek'teki Sırp devletinin batı kısmının, doğu kesiminden ayrı olduğu ve dolayısıyla FRY'den de ayrı kaldığı dile getirilmektedir. Sırp ordusunun, ayrı kalan iki bölgesini “Koridor” operasyonu

birleştirdiği ve o yılın Ekim ayında, tüm Posavina'nın kontrolünü ele geçirdiği belirtilmektedir. Bu süre zarfında, düşmanın, Neretva Vadisi'nden çekildiğinden bahsedilmektedir.

Bosna Hersek'teki çatışmalara ilişkin anlatımın devamında, Hırvatlar ve Müslümanların/Boşnakların, isteksiz müttefik oldukları anlatılmaktadır. İlişkilerdeki bu durumun, 1993 ve 1994'te, savaşa dönüşen aralarındaki güvensizlik ve çatışma ile belirgin olduğu dile getirilmektedir. Hırvatların, bölgelerini Herceg-Bosna adını verdikleri ayrı bir birim halinde örgütledikleri belirtilmektedir. Onların, çoğunlukla Müslüman / Boşnak ordusu tarafından Merkez Bosna'dan çıkarıldığı, Mostar'ın ise bölündüğü konusunda bilgi verilmektedir. Son olarak, Washington'da, Amerika Birleşik Devletleri'nin himayesinde, Mart 1994'te, kantonlardan oluşan Bosna Hersek Federasyonu'nun oluşturulmasına karar verildiğinden bahsedilmektedir.

Alt başlığın son paragrafında, uluslararası toplumun rolünden söz edilmektedir. Savaşın esas olarak ABD ve AB tarafından temsil edilen "uluslararası toplumun" müdahalesiyle şekillendiği dile getirilmektedir. Böylece savaşın başında Sırp havacılığına uçuşlar yasaklandığı belirtilip, Sırp ordusunun Saraybosna havaalanını BM barışı koruma güçlerine bırakmak zorunda kaldığı anlatılmaktadır. Bunun yanında, VRS'nin, Temmuz 1993'te Igman ve Bjelasnica dağlarını ele geçirdiği, ancak 1994'te Gorazde ve Bihac'ın önünde olduğu gibi Batılı güçlerden gelen tehditler karşısında çekilmek zorunda kaldığı vurgulanmaktadır. Son olarak, NATO uçaklarının, VRS pozisyonlarını ara sıra bombaladığı dile getirilmektedir.

"1995'te Savaşın Sonu" alt başlığı kapsamında, ilk olarak, savaş boyunca barış görüşmelerinin yapıldığı ve barış çözümlerinin, çoğunlukla Bosna Hersek'in toprak bölüşümü önerilerinden duyulan memnuniyetsizlik nedeniyle çoğunlukla Sırp olan savaşı partiler tarafından reddedildiği anlatılmaktadır. Ardından, ABD'nin kararlı eylemlerinin ve 1995 yazında cephedeki değişikliklerin, barışın sağlanmasına katkıda bulunduğu dile getirilmektedir. VRS'nin Temmuz ayında Srebrenica ve Zepa'yı ele geçirdiği belirtilmektedir. Ağustos ayında ise, Sırp Cumhuriyeti Krajina'nın düştüğünden bahsedilmektedir. Devamında, NATO uçaklarının, Ağustos ve Eylül aylarında VRS mevkilerini bombalarken, ARBiH, HVO ve Hırvat ordusunun Bosnalı Krajina'nın güney bölümünü ele geçirdiği ve Banja Luka'nın tehdit altında olduğu konusunda bilgi

verilmektedir. Bu esnada, diplomatların barış çözümü konusunda anlaşmaya çalıştıklarından bahsedilmektedir.

Son paragrafta, barış konferansının, 1-21 Kasım 1995 tarihleri arasında Dayton şehrinde (ABD) yapıldığı dile getirilmektedir. 14 Aralık 1995'te ise, Paris'te barış anlaşmasının imzalandığına dair bilgi verilmektedir. Dayton Barış Antlaşmasının, Bosna Hersek'i iki kurumdan oluşan bir devlet olarak, bölgenin %51'inde BiH Federasyonu ve bölgenin %49'unda Republika Srpska'nın olduğu şekilde düzenlendiği belirtilmektedir. Bunun bağlamında, Sırp tarafı için özellikle acı veren, neredeyse tüm Saraybosna şehrinin ve çevresinin büyük bir kısmının, Boşnaklara verilmiş olması olduğu vurgulanmaktadır.

Anlatımın ardından tarihsel kaynaklar verilmektedir. Kaynağa geçmeden önce, giriş olarak, "Ekim 1991'de Bosna Hersek Meclisinde, neredeyse tüm Sırp milletvekillerinin iradesine karşı BiH'nin bağımsızlığını talep eden bir belge kabul edildi. Buna karşılık, SDS milletvekilleri ve bazı küçük partilerin Sırp milletvekilleri BiH Sırp Halk Meclisi'ni oluşturdu." cümleleri verilmektedir.

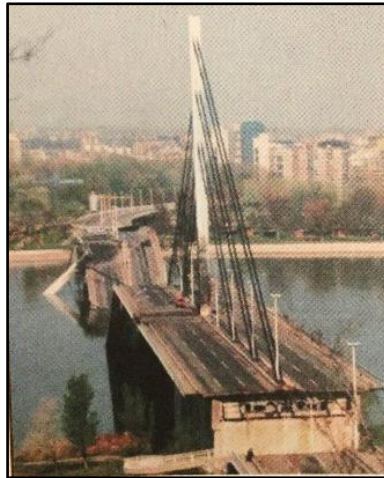
"Bosna Hersek'teki Sırp Halk Meclisi Beyanı

Mevcut anayasal düzeni, Yugoslavya ve Bosna Hersek'te büyük ölçüde bozuldu. Bosna Hersek'teki Sırp halkının hakları ve önemli çıkarları tehlikede. Bosna-Hersek'teki kurucu halk olarak Sırp halkını ulusal bir azınlığa indirgeme komplosu uzun süredir devam ediyor. Sırp halkına bu yüzyılda trajik deneyimler, özellikle de onlara karşı işlenen soykırım tecrübesi, yeni ve benzer trajik olaylar tehlikesi olduğu için Bosna Hersek'teki Sırp Halk Meclisi kuruldu." (Bacih, 2018, s. 188)

4.3.2.1.2.4. Kosova

Kosova'da yaşanan çatışmalar, "Kosova ve Metohija'nın Savunması Savaşı" alt başlığı kapsamında aktarılmaktadır. Anlatım, "Hırvatistan ve Bosna Hersek'teki savaşların sona ermesinden kısa bir süre sonra, FRY için yeni bir cazibe, Arnavutların Kosova ve Metohija'daki isyanıydı (1996-1998)" cümlesi ile başlamaktadır. İsyanı, FRY'nin ordusu ile polisinin bastırıldığı belirtilmektedir. Ancak, 1999'un başlarında, Batı'dan FRY'nin ordusunun Kosmet'ten çekilmesi ve oraya NATO kuvvetlerinin konuşlandırılması gerektiği dile getirilmektedir. Ültimatomun reddedilmesinden sonra, ABD'nin öncülüğünde, BM'nin onayı olmadan NATO devletlerinin Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne saldırdığı anlatılmaktadır. Bu anlatım bağlamında, 24 Mart'tan 10

Haziran'a (78 gün) kadar askeri hedeflerin bombalanmasının yanı sıra, aynı zamanda köprüler, fabrikalar, ayrıca çok sayıda okul, hastane ve binaların da bombalandığı dile getirilmektedir. Ek olarak, saldırının, 88'i çocuk olmak üzere 1.200 ila 2.500 sivil öldürdüğü konusunda bilgi verilmektedir. Bunun yanında, küme ve savaştan sonra bile can alan ve hastalığa neden olan uranyum bombalarının kullanıldığından bahsedilmektedir. Yugoslav ordusunun Kosmet'ten çekildiği ve onunla birlikte 200bin'den fazla Arnavut olmayan mültecinin de toprakları terk ettiği vurgulanmaktadır. Anlatımın devamında, Kosmet'teki Sırp hükümetinin ortadan kaybolmasıyla, geri kalan Sırp'ların zulme maruz kaldığı ve asırlık manevi ve kültürel mirasların yıkıma uğradığı dile getirilmektedir. Son olarak, Kosmet'teki Sırp'ların haklarının savunulmasıyla ulusal bir lider haline gelen Slobodan Milošević'in, güney eyaleti üzerindeki gerçek gücünü kaybetmesinden sonra, uzun ekonomik krizde yoksullaşan çok sayıda vatandaşın desteğini kaybettiği anlatılmaktadır. Anlatımın yanında aşağıdaki fotoğraf bulunmaktadır. Altında ise, "Novi Sad'da bombalanmaların sonucu" açıklanması bulunmaktadır.

(Васић, 2018, s. 183)

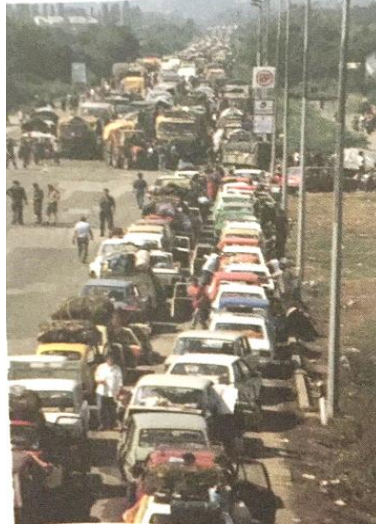
Fotoğraf 71: "1B" Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:3

4.3.2.1.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

Çatışmalarının bıraktığı etkiler, bu örnekte, "Yugoslav Mirası İçin Savaşın Sonuçları" alt başlığı kapsamında verilmektedir. İlk olarak, Yugoslav savaşlarında insanların çektiği acıların ve maddi yıkımların tam boyutunu belirlemenin zor olduğu dile getirilmektedir.

Ardından, BM'ye göre, 1992'den 1995'e kadar Bosna Hersek'teki savaşta 102.622 kişinin, Hırvatistan'daki savaşta ise, 17.469 kişinin öldüğü yönünde bilgi verilmektedir. Yugoslav mirası için yapılan savaşların ulusal ve dini çatışmalar niteliğinde olduğu belirtilmektedir. Anlatımda, kitlesel suçların bulunduğu yerler olarak Srebrenica, Kozarac, Kazani, Kravice, Ahmići, Pakrac, Ovčara ve Medački džep verilmektedir. En yıkılmış şehirlerin ise, Vukovar, Saraybosna ve Mostar olduğundan bahsedilmektedir. Devamında, Bosna Hersek'teki savaş sırasında, eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Lahey'de kurulduğu belirtilmektedir. Bu anlatım bağlamında, diğer savaşan taraflara göre orantısız şekilde çok sayıda Sırp'ların suçlu ve hüküm giymiş olması, Lahey Mahkemesinde siyasi etkisinin olduğunun kanıtlandığı dile getirilmektedir. Ardından, "Bu şekilde Yugoslavya'nın dağılması ve yürütülen savaşlarda Sırp karşıtı politika haklı çıkarıldı" cümlesi verilmektedir.

Son paragrafta, Yugoslav mirası için yapılan savaşların önemli sonuçlarından biri, "etnik temizlik" adı verilen zorunlu göç olduğu anlatılmaktadır. Ek olarak, nüfusun, evlerini karıştırdularının önünde bıraktığından bahsedilmektedir. Ardından, yaklaşık 450bin Sırp'ın kaçtığı ve Hırvatistan'dan sınır dışı edildiği konusunda bilgi verilmektedir. Bu anlatım bağlamında, 1991 nüfus sayımına göre, Sırp'lar, Hırvatistan'ın nüfusunun %12'sini oluştururken, 2011 nüfus sayımına göre %4'ün biraz üzerini oluşturduğu vurgulanmaktadır. Bosna Hersek'te ise, tüm ulus mensupların oluşan 1.3 milyondan fazla kişinin yerinden edildiği belirtilmektedir. 2013 nüfus sayımına göre, Sırp'ların, BiH Federasyonu nüfusunun sadece %2,5'ini oluşturduğu dile getirilmektedir. Bu anlatımın yanında, 1999'da Yugoslav ordusu ve polislerinin Kosmet'ten çekilmesinin ardından, Sırp'ların, o bölgeyi toplu olarak terk etmek zorunda kaldığından bahsedilmektedir. Son olarak, Eski Yugoslavya bölgesi, ardıl devletler arasında çoğunlukla kötü ilişkilerle parçalanmış olduğu ve çoğunun Avrupa'nın en fakir ve en istikrarsızları arasında yer aldığı belirtilmektedir. Metnin yanında, "Mülteci sıraları" açıklaması ile, aşağıdaki fotoğraf verilmektedir.

(Васић, 2018, s. 180)

Fotoğraf 72: ‘‘1B’’ Örneğinde
Yer Alan Fotoğraf no:4

Anlatıma ek olarak, tarihsel kaynaklar verilmektedir. Kaynaklara önsöz olarak, ‘‘Uluslararası kamuoyunda, Sırların savaş ve dehşetlerinin tek suçlusu olarak çarpıtılmış bir imajı, medya aracılığıyla yaratıldı. Bu gösteri, o zamanlar dünya iktidar merkezlerinin politikalarına uygundu. J. Jorgačević’in araştırmasına göre, 1996'dan 2011'e kadar Hollywood'da Sırlar ve Yugoslav mirası için yapılan savaşlar hakkında 18 film çekildi.’’ cümleleri verilmektedir.

‘‘Bu filmlerde Sırlar üç şekilde tasvir ediliyor: marjinal ucubeler ve kötü adamlar, sadece olumsuz karakterler olarak ya da yabancı yardım almadan hayatta kalabilmek için güçsüz olan komşularına karşı kötülüğün somutlaşmışı olarak. Sırlar genellikle Hollywood filmlerinde uluslararası teröristlerdir-böyle bir vaka bildirilmemesine rağmen.

‘Av Partisi’ filminde, Richard Gere tarafından oynanan bir gazeteci olan ana karakter, Radovan Karadžić Bosna'daki Sırların liderini yakalamaya çalışıyor. Filmin senaryosunda Sırlar, katiller ve ahlaksız tiplerdir, tecavüz edildiklerinde veya aile üyeleri öldürüldüğünde bile temel dürtü olarak parayı görüyorlar. Republika Srpska "kötülüğün ülkesi" olarak gösterildi. Karadžić kaçak, garip, katil ve beceriksiz Birleşmiş Milletler'den gizlenmiş lüks içinde yaşayan bir suçlu olarak sunulmaktadır. Sonunda yakalandığında, fedakâr gazeteci Sırp liderini uluslararası mahkemeye değil, onu linç etmek için kurbanlarının ailelerine teslim etti.

Muhtemelen Sırp halkının şeytanlaşmasının en iyi örneği Angelina Jolie'nin "Kan ve Bal Ülkesinde" filmidir. Savaştan yirmi yıl sonra tüm kötülüklerin sadece ve münhasıran Sırp halkının üyesi olmasına ek olarak, Angelina Jolie, farklı resmi istatistiklere rağmen, savaşta 300.000 kişinin öldüğünü ve 50.000 Boşnak tecavüze uğradığını iddia etti. Ayrıca, bu film savaşında sadece Sırp lar üniforma giyiyordu. Bir oyuncu ve erotik sembol olarak Angelina Jolie'nin küresel önemi nedeniyle, film sadece Balkanlar'da değil, aynı zamanda ABD ve AB ülkelerinde de büyük politik öneme sahipti. Sanatsal açıdan, bu film eleştirilenlerden fazla ilgi çekmedi ve önemli ödüller de almadı.

Tüm bu film çekimlerinin bilinen maliyeti 458.050.000 dolardı. (...) "Av Patisi" filmi yatırılan paranın üçte birinden azını kazanırken, "Kan ve Bal Ülkesinde" filme yatırılan paranın, ABD'de sadece yüzde üçünü kazandı." (Bacuh, 2018, s. 181)

4.3.2.1.4. İsmi Geçen Aktörler

Birinci ele alınan örnek kitapta, Sırp tarafında gruplandırılabilir ismi geçen aktörler, Slobodan Miloşeviç, Radovan Karadžić, Ratko Mladić ve Milan Tepić'tir. Hırvat tarafına ait olarak Franjo Tuđman'ın ismi geçmektedir. Boşnak tarafına ilişkin olarak, Alija İzetbegoviç'in ve Karadağ tarafı için Momir Bulatoviç ismi belirtilmektedir.

Slobodan Miloşeviç'in ismi, toplamda beş kez yer almaktadır. Onu tanımlamak için verilen bilgiler, metnin yanında ayrı bir kutucukta verilmektedir.

"Slobodan Miloşeviç, Sırbistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve ardından Yugoslavya Federal Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanıydı. Eğitim olarak bir avukattı. Kendisini siyasete adamadan önce bankacılık ile uğraştı. Sırbistan Komünistler Birliği'ne ve ardından Sırbistan Sosyalist Partisi'ne liderlik etti. 2001'den 2006'daki ölümüne kadar Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde tutuklu kaldı." (Bacuh, 2018, s. 182)

Radovan Karadžić'in ismi, örnek metinde, iki kez verilmektedir. Karadžić hakkında ayrı bir kutucukta, fotoğrafı ile, "psikiyatrist, şair ve politikacı. Sırp Demokrat Partisi'nin kurucusu ve lideri olarak, ilk cumhurbaşkanı olduğu Republika Srpska'nın yaratılmasında son derece önemli bir rol oynadı. Sırp yetkililer onu 2008 yılında Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesine teslim etti" şeklinde açıklama yapılmaktadır. (Bacuh, 2018, s. 185)

Ratko Mladic'in ismi de, iki kez geçmektedir. Onun hakkındaki anlatım ise, "JNA albayı olarak Ratko Mladić, 1991 yılında Hırvatistan'daki Sırpların savunulmasında önemli bir rol oynadı. Komutan olarak, 1992'den 1996'ya kadar VRS'nin ana karargahının şefiydi. Sırp yetkililer, Onu, 2011 yılında Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesine teslim etti" şeklinde verilmektedir. (Bacih, 2018, s. 186)

Milan Tepic'in ismi, Hırvatistan'daki çatışmaların anlatımı bağlamında, ayrı bir kutucukta verilmektedir. Hakkındaki anlatım, şu şekilde aktarılmaktadır: "Kozarska Dubica yakınlarındaki Komlenac köyünde doğdu. Hırvat güçleri tarafından kuşatılmış bir JNA majör olarak 29 Eylül 1991'de teslim olmayı reddetti ve hayatını feda ederek, Bjelovar yakınlarındaki Bedenik'te askeri bir depo havaya uçurdu. Bu vesileyle, asker Stojadin Mirković ve bilinmeyen sayıda Hırvat ayrılıkçı öldürüldü. SFRY Başkanlığı, Binbaşı Tepić'i Yugoslavya'nın ulusal kahramanı ilan etti." (Bacih, 2018, s. 181)

Hırvat tarafına ait olan Franjo Tudjman'ın ismi, toplamda altı kez geçmektedir. Onun tanımlaması da, ayrı bir kutucukta yapılmaktadır:

"Franjo Tudjman, bağımsız Hırvatistan'ın ilk başkanı, İkinci Dünya Savaşı'na partizan olarak katıldı. Savaşın sonra, JNA'da general konumuna yükseldi. JNA'dan ayrıldıktan sonra, diğer şeylerin yanı sıra, NDH'da Sırplara ve Yahudilere karşı yapılan suçları küçümseyen tarihi eserler yazdı. Milliyetçi faaliyetlerden tutuklandı ve hüküm giydi. Hırvatistan'ın en önemli siyasi partisi olan Hırvat Demokrat Birliği'nin kurucusu ve lideriydi." (Bacih, 2018, s. 179)

Alija İzetbegovic'in ismi, anlatım boyunca, altı kez geçmektedir. Fotoğrafının yanında, şu açıklama yapılmaktadır:

"Alija Izetbegović bir avukat, İslam ilahiyatçısı ve siyasetçiydi. Gençliğinde, Hitler yanlısı örgüt olan 'Genç Müslümanlar'da aktifti ve bu nedenle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hapsedildi. Kur'an'a dayalı bir devleti savunduğu İslam Deklarasyonu'nu yazdı, bu yüzden komünist yetkililer onu tekrar hapsedti. Demokratik Hareket Partisi'nin kurucusu ve lideri ve Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı başkanıydı." (Bacih, 2018, s. 186)

Yugoslavya'nın dağılması konusuna ilişkin olarak, Karadağ Cumhurbaşkanı Momir Bulatovic'in ismi bir kez geçmektedir. Anlatımın başında, Yugoslavya'nın dağılmasına ilişkin verilen karikatürde de gösterilmektedir ve ismi o görselin açıklamasında bulunmaktadır. Bunun dışında, ismi, tekrar dile getirilmemektedir.

4.3.2.1.5. Değerlendirmeler/Görüşler

4.3.2.1.5.1. İmajlar

4.3.2.1.5.1.1. Sırp Tarafı

1B örneğinde Sırp tarafına gruplandırılabilir kullarılan kelimeler, ‘‘Sırlar’’, ‘‘Sırp Ordusu’’ ve ‘‘FRY’’dir. Bunların imajı olarak ‘‘haksızlığa uğrayan’’, ‘‘soykırımı uğramaktan korkan’’, ‘‘ele geçirilen’’, ‘‘ele geçiren’’, ‘‘yerinden edilen’’, ‘‘çatışan taraflardan biri’’, ‘‘isyancı’’, ‘‘saldırılan’’, ‘‘bombalanan’’ ve ‘‘Sırp karşıtı politikasının mağduru’’ şeklinde verilmektedir.

‘‘Haksızlığa uğrayan’’ imajı, anlatım boyunca, Sırlara en çok verilen imajdır. Bu imaj, farklı ifadeler ile yer almaktadır. İlk olarak Yugoslavya’nın dağılmasının konusunun ön paragrafında, ‘‘Batı devletler...Sırların kendi kaderini belirleme hakkını inkâr etti’’ şeklinde belirtilmektedir. Ardından, bu imaj, Hırvatistan’ın 1990’daki yeni anayasasının, Sırların kurucu halklarının statüsünü kaldırdığı ve Sırların artık azınlık niteliğine düşmüş oldukları şeklinde anlatımda verilmektedir. Bunun yanında, Hırvatistan’ın uluslararası olarak tanındığı, ancak RSK’nin tanınmadığı (RSK’ye haksızlık yapıldığı anlamında) öne sürülmektedir. Örnek metnin devamında, savaşın sonuçları dile getirilirken, Lahey Mahkemesinde, diğer savaş taraflarına göre Sırların orantısız şekilde çok sayıda yargılandığı vurgulanması da, ‘‘haksızlığa uğrayan halk’’ imajı oluşturmaktadır. Bosna Hersek’te olan çatışmaların anlatımı bağlamında da, bu imaj bulunmaktadır. Bosna Hersek’in bağımsızlığı kararının, ‘‘Sırların isteklerini görmezden gelerek’’ ve ‘‘Sırların buna karşı çıkmalarına rağmen’’, alındığı belirtilmektedir. Bunların dışında, kitapta ayrıyeten verilen iki tarih kaynağında da bu imaj bulunmaktadır. Ek olarak, ‘‘Sırp karşıtı politikanın mağduru’’ imajı da bulunmaktadır. Lahey’de Sırların orantısız şekilde yargılanmalarının anlatımı, ‘‘Bu şekilde Yugoslavya’nın dağılması ve yürütölen savaşlarda Sırp karşıtı politika haklı çıkarıldı’’ cümlesi ile yorumlanmaktadır.

‘‘Soykırımı uğramaktan korkan’’ imajı, Hırvatistan’da olan çatışmaların anlatımı bağlamında yer almaktadır. İmaj, ‘‘Hırvatistan’ın yeni hükümetinin davranışları ve politikasının NDH politikası ile benzer olması, Sırların arasında yeni bir soykırım korkusuna neden oldu’’ cümlesinde bulunmaktadır. Bu metnin yanında da, ayrı bir

kutucukta, Franjo Tudjman'ın "NDH'da Sırlara ve Yahudilere karşı yapılan suçları küçümseyen tarihi eserler yazdı"ğı öne sürülmektedir.

"Ele geçirilen" imajı da, Hırvatistan'da olan çatışmaların anlatımında geçmektedir. Savaşın sonunda, "Krajina Sırlarının yalnızlığını kullanarak", Hırvat silahlı kuvvetlerinin, Bljesak ve Oluja ile RSK'nin bölgelerini ele geçirdiği anlatılmaktadır. "Ele geçiren" imajı bağlamında, Sırp ordusunun Bosna Hersek'te bazı bölgeleri ele geçirdiği dile getirilmektedir. "Yerinden edilen" imajı, anlatımda birkaç kez tekrarlanmaktadır. İlk olarak, Oluja ve Bljesak operasyonlarının ardından, RSK'nin nüfusu, yerlerinden edildiğinden bahsedilmektedir. Ardından, çatışmaların bıraktığı etkilerin anlatıldığı kısımda, Hırvatistan'dan 450bin Sırpın sürgün edildiği dile getirilmektedir. Kosova çatışmaları sırasında da, çok sayıda Sırpın yerinden edildiği konusu üzerinde durulmaktadır. "Çatışan taraflardan biri" imajı, Hırvatistan ve Bosna Hersek'te yaşanan çatışmalara ilişkin anlatım bağlamında verilmektedir. "İsyancı" imajı, Sırların Hırvatistan'da isyan ettikleri şeklinde bir cümlede bulunmaktadır.

"Saldırılan" imajı anlatımı, birkaç yerinde verilmektedir. İlk olarak, "Hırvat ordusu bazen ateşkes anlaşmasını ve BM barışı koruma gücünü göz ardı ederek RSK'nin bazı bölgelerine 1992 ve 1994 yılları arasında saldırı" cümlesinde verilmektedir. Ardından Kosova'da ve Bosna Hersek'te NATO güçleri tarafından saldırıldığı dile getirilmektedir. "Bombalanan" imajı da, Kosova ve Bosna Hersek çatışmalarının anlatımı kapsamında verilmektedir. Sırp konumlarının NATO tarafından bombalandığı şeklinde vurgulanmaktadır.

4.3.2.1.5.1.2. *Hırvat Tarafı*

Hırvat tarafı için kullanılan ifadeler, "Hırvat güçleri", "Hırvatistan", "Tudjman'ın yönetimi", "Hırvat ordusu" ve "HDZ"dır. İmajlar olarak ise, "çatışan taraflardan biri", "Sırp halkını haksızlığa uğratan", "saldıran", "JNA'yı engelleyen", "yönetimin siyaseti ve davranışları NDH'dekine benzeyen", "ele geçiren" ve "Sırp nüfusunu yerinden eden" bulunmaktadır.

"Çatışan taraflardan biri" imajı, Hırvatistan ve Bosna Hersek'te olan çatışmaların anlatımında verilmektedir. Bu anlatımda, diğerlerin yanı sıra Hırvat tarafının da çatışan taraflardan biri olduğu ifade edilmektedir. "Sırp halkını haksızlığa uğratan" imajı da,

hem Hırvatistan hem Bosna Hersek odaklı anlatımda geçmektedir. İlki, Hırvatistan'da yeni anayasada Sırlara artık azınlık statüsünün verildiği cümlesinde yer almaktadır. Diğeri ise, Bosna Hersek'te bağımsızlık ilan ederken, Sırların isteklerinin Hırvat tarafından görmezden gelindiği belirtilmektedir.

“Yönetimin siyaseti ve davranışları NDH'dekine benzeyen” imajı, Hırvatistan çatışmalarına ilişkin anlatımda verilmektedir. Kitapta, Hırvatistan'ın yeni yönetimin böyle davranışları nedeniyle Sırlarda soykırım korkusunun uyandırıldığı vurgulanmaktadır. “Saldıran” imajı, Hırvat ordusunun, 1992 ile 1994 yılları arasında, barış anlaşmasına rağmen, RSK'nin bölgelerine saldırdığı konusunda bilgi verilirken bulunmaktadır. Ardından, ‘ele geçiren’ imajı da yer almaktadır. Bu bağlamda, Hırvat ordusunun hem Hırvatistan'da hem Bosna Hersek'te, Sırların olduğu bölgeleri ele geçirdiği dile getirilmektedir.

“JNA'yı engelleyen” imajı, Hırvatistan'daki çatışmada JNA'nın çatışan tarafları ayırmak istediği, ancak “Tudjman hükümeti, Hırvat şehirlerindeki kışlalarını engelledi” cümlesinde yer almaktadır. “Sırp nüfusunu yerden eden” imajı da, Hırvatistan'daki çatışmalar bağlamında belirtilmektedir. Öncelikle, Oluja ve Bljesak operasyonlarına ilişkin anlatımda bulunup, ardından çatışmaların bıraktığı etkilere ilişkin anlatımda yer almaktadır. Bunun yanında, Yugoslavya'nın dağılması konusuna ilişkin anlatımda, önce verilen ön paragrafın yanında “Krajina'dan sürgünler” fotoğrafı verilmektedir. Aynı fotoğraf, “mülteci sıraları” açıklaması ile çatışmaların sonuçlarını anlatan kısımda bulunmaktadır.

4.3.2.1.5.1.3. Boşnak Tarafı

Boşnak tarafı için kullanılan kelimeler, “Müslüman/Boşnaklar”, “Müslüman/Boşnak ordusu”, “ARBiH” ve “SDA”dır. İmajlar olarak, “çatışan taraflardan bir tanesi”, “Sırp halkını haksızlığa uğratan” ve “ele geçiren” bulunmaktadır.

“Çatışan taraflardan bir tanesi” imajı kapsamında, Bosna Hersek'teki çatışmalarda, Hırvat ve Sırların yanı sıra, Boşnak/Müslümanların da, çatışan taraflardan bir tanesi olduğu belirtilmektedir. “Sırp halkını haksızlığa uğratan” imajı, Boşnak tarafının, Sırların buna karşı çıkmalarına rağmen, bağımsızlığı ilan ettikleri anlatımda bulunmaktadır. Bunun yanında, verilen tarih kaynağında, Bosna Hersek'te, Sırları,

azınlık halk statüsüne düşürmek istedikleri belirtilmektedir. ‘‘Ele geçiren’’ imajı kapsamında, Bosna Hersek çatışmalarında, diğer tarafların yanı sıra, Boşnak ordusunun da, bazı bölgeleri ele geçirdiği anlatılmaktadır.

4.3.2.1.5.1.4. Karadağ Tarafı

Anlatımda, Karadağ hakkında neredeyse hiç bilgi verilmemektedir. İlk olarak, Sırbistan ile Karadağ’ın Yugoslavya’nın dağılmasının taraftarı olmadığı ve daha etkili bir federasyon istedikleri dile getirilmektedir. Karadağ hakkındaki diğer anlatım ise, Hırvatistan’da olan çatışmalar konusunda, JNA’nın, çoğunlukla Sırp ve Karadağlı askerlerden oluştuğundan bahsedilmektedir. Bunların dışında, geri kalan kısımda Karadağ’a ilişkin bilgi bulunmamaktadır.

4.3.2.1.5.2. Anlatıma İlişkin Düşünceler

Bosna Hersek’te okutulan tarih kitapları kapsamında incelenen ilk örnek kitapta, suçlu tarafı olarak Hırvat ve Boşnak tarafı gösterilmektedir. Hırvat tarafı saldıran, halkı sürgün eden ve Sırp halkını haksızlığa uğratan taraf olarak gösterilmektedir. Boşnak tarafı da, Sırp halkına haksızlık yaşatan taraf olarak betimlenmektedir. Bunun yanında, anlatımın başında bir karikatür verilmektedir, onda, Tudjman’ın elinde çekiç bulunmaktadır ve bu karikatürün, ‘‘Yugoslavya’nın sonunun başlangıcı’’nı gösterdiği açıklamada ifade edilmektedir. Sırp ve Karadağ taraflarına ilişkin kötü mana içeren herhangi bir anlatım bulunmamaktadır.

Mağduriyet açısından, çatışmaların bıraktığı etkilere ilişkin anlatımda, bir halkı belirtmeden, genel olarak sonuçlardan bahsedilmektedir. Bunun istisnası olarak, Sırp’ların sayı olarak kaç kişi sürgün edildiği belirtilmektedir. Tüm anlatım boyunca da, Sırp’ların haksızlığa uğramasından bahsedilmektedir. Örnek kitapta verilen tarih kaynakları ve fotoğrafları da, hepsi Sırp’ların mağduriyetini göstermektedir. Diğer taraflar hakkında ise, özel olarak herhangi bir mağduriyet gösterilmemektedir.

İsmi geçen kişilerin anlatımı bakımından, Sırp tarafına ait olan isimler hakkında, Lahey Mahkemesine teslim edildikleri dışında, herhangi olumsuz bir şey söylenmemektedir. Ki, anlatımın bir yerinde, Lahey Mahkemesinde orantısız olarak en çok Sırp’ların yargılanmasının ‘‘Sırp karşıtı politika’’nın sonucu olduğu belirtilmektedir. Franjo Tudjman’a ilişkin anlatımda, Onun, kendi eserlerinde, İkinci Dünya Savaşı sırasında

Yahudi ve Sırlara karşı uygulanan suçları küçümsemeye çalıştığı belirtilmektedir. Alija İzetbegoviç hakkındaki anlatımda ise, Onun, Hitler yanlısı örgütün parçası olduğu ve İslami devlet kurmak istediği dile getirilmektedir.

Sonuç olarak, öncelikle 1B örneğinin, Bosna Hersek'in Sırların çoğunluk olarak yaşadığı bölgelerde okutulduğu belirtilmelidir. Anlatıma göre, 1B örneğinde, Yugoslavya'nın dağılması konusunun hem suçlu, hem mağdur, hem ismi geçen kişilerin anlatımı bakımından, Sırp yanlısı ve Sırp taraflı bir içerikten oluştuğu görülmektedir.

4.3.2.2. '2B' Örneği

İkinci örnek kitapta, Yugoslavya'nın dağılması konusu iki sayfada verilmektedir. Anlatım, sadece yazılı metinden oluşup, herhangi bir görsel içermemektedir. Konu, "Yugoslavya'nın Dağılması ve Kırılması" başlığı kapsamında aktarılmaktadır.

4.3.2.2.1. Yugoslavya'nın Dağılmasının Nedenleri

Anlatım, "Cumhuriyetlerin ve bölgelerin artan bağımsızlığı, siyasi ve kültürel kurumların belirli bir demokratikleşmesinin ve aynı zamanda milliyetçiliğin daha da güçlü bir şekilde gelişmesine katkıda bulundu" cümlesi ile başlamaktadır. Bu durumun, ilk olarak *Şiptar* kitlelerinin, Sırbistan ve Yugoslavya'dan ayrılmasını ve kendi cumhuriyetini saldırgan bir şekilde talep ederken, Mart 1981'de Kosova ve Metohija'da belli olduğu dile getirilmektedir. Bunun yanında, muhalefeti olmayan iktidardaki tek parti olarak SKJ'nin, Kongrelerinde ağırlıklı olarak teorik konuları tartıştığı, Yugoslavya'nın birçok bölgesinde giderek daha belirgin olan milliyetçilik ve ayrılıkçılık eğilimlerini ise, ihmal ettiği belirtilmektedir. Kitapta buna örnek olarak Slovenya gösterilmektedir. Slovenya'nın, 1989 yılında, Yugoslavya'dan ayrılmanın sinyallerini vermeye başladığından bahsedilmektedir.

Örnek metnin devamında, ülkenin dağılmasını önlemek için SKJ liderlerinden, acil ve olağanüstü bir kongre düzenlemeleri istendiği anlatılmaktadır. Bunun ardından, Yugoslavya'nın parçalanmasının öncülerinin, federasyon düzeyinde birleştirici faktörünün SKJ ve JNA'nın olduğunun farkında oldukları izah edilmektedir. Bu sebepten ötürü, anlatımda, önceden hazırlanmış bir plana göre, önce birinci (SKJ) ve sonra ikinci (JNA) birleştirici faktörü kırmaya karar verdikleri vurgulanmaktadır ve "Öyle de oldu" cümlesi ile devam edilmektedir. Hırvatistan liderliği tarafından desteklenen Sloven

heyetinin kongreden ayrıldığı ve böylece SKJ'nin bir siyasi kurum olarak kapatıldığı belirtilmektedir.

Demokratik değişikliklere rağmen, Yugoslav toplumunun krizinin çözülmesinin kolay olmadığı konusu üzerinde durulmaktadır. 1990 yılında tüm cumhuriyetlerde çok partili seçimlerin yapıldığı ve çok partili meclislerin faaliyete başladığı, ancak siyasi krizin çözülmediği dile getirilmektedir. Bu durum açıklanırken, bazı cumhuriyetlerde, demokrasi adı altında ayrılıkçı arzularını gerçekleştiren aşırı sağcı güçlerin kazandığından bahsedilmektedir. Böylece, ülkenin pek çok bölgesinde, tek fikirliliğin bir diğerinin yerini almış olduğu belirtilmektedir. Bunlara ek olarak, Yugoslavya'da zor bir ekonomik durum ve yaşam standartlarında büyük bir düşüşün meydana geldiği konusunda bilgi verilmektedir.

Son paragrafta Sırbistan'a odaklanılmaktadır. İlk olarak, Sırbistan'ın, mevcut Anayasa'da yapılan değişiklikleri kabul ederek, devletin tüm toprağında egemen işlevlerini kullanma hakkını elde ettiği ve bu da, illerin bağımsız devletler olarak hareket etmesini imkansız hale getirdiği belirtilmektedir. Ardından, 1 ve 2 Temmuz 1990'da Sırbistan'da referandumun yapıldığı ve vatandaşların önce yeni bir Anayasa kabul edilmesi gerektiğine karar verdikleri ve sonra parlamento için çok partili seçimler yapılması konusunda oy verdikleri izah edilmektedir. Yeni Anayasa'nın 28 Eylül 1990'da kabul edildiği ve Sırbistan'ın onun tüm vatandaşlarının ortak devleti olduğu dile getirilmektedir. Bunun yanında, Vatandaş'ın, kişisel özgürlüklerinin ve haklarının, toplumdaki tüm olayların merkezinde olduğu eklenmektedir. Son olarak, onlarca yıl tek parti sisteminin ardından Sırbistan Cumhuriyeti çok partili meclisinin 11 Ocak 1991'de kurulduğu konusunda bilgi verilmektedir.

4.3.2.2.2. Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

İkinci örnek kitapta, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan çatışmalar hakkında hiçbir bilgi verilmemektedir. Onun yerine aşağıdaki metin verilmektedir:

“Yakın geçmişimizde olmuş olaylar hakkında (1991'den sonra), o olayların çağdaşlarıyla (öğretmenler, ebeveynler, olaya katılanlar) yapılan görüşmelere dayalı olarak ve diğer kaynaklardan (basın, belgeler, fotoğraflar, belgeseller vb.) öğrenebilirsiniz. Toplamış olduğunuz bilgiler hakkında tarih derslerinde konuşun.”
(Живковић & Станојловић, 2016, s. 163)

4.3.2.2.3. Değerlendirmeler/Görüşler

İkinci ele alınan örnek kitap, çoğunlukla Sırpların yaşadığı Bosna Hersek'in RS bölgesinde, lise dördüncü sınıfında okutulmaktadır. 2B örneğinde, herhangi bir taraf için bir imaj verilmemektedir. Çatışma anlatımı da bulunmadığı için, bu konu hakkında değerlendirme yapmak mümkün değildir. Örnekte, Yugoslavya'nın dağılmasının nedenleri hakkında genel bir anlatım verilmektedir. Bu anlatımda, Hırvatistan, Slovenya ve Sırbistan ülkeleri dışında ne bir ülke, ne bir isim, ne de bir görsel bulunmaktadır. Çatışma anlatımı hakkında, öğrencilerden, bu bilgiyi başka kaynaklardan edinmeleri istenmektedir. Durumun böyle olması, tezin değerlendirme kısmında yorumlanmaktadır.

4.3.2.3. "3B" Örneği

3B örneğinde, Yugoslavya'nın dağılması konusu, 33 sayfa boyunca verilmektedir. Bu örnek, ikinci örnek incelemesi bağlamında ele alınan 2H örnek ile aynı içerikten oluşmaktadır. Cümleler, görseller, tarihi kaynaklar, sorular ve açıklamalar, tamamen aynıdır. Sayfaların görüntüsü bile farksızdır. Bunun istisnası, Bosna Hersek'te yaşanan çatışmalar hakkındaki anlatımdır. Bu nedenle, geri kalan içerik, 2H örneğinde gösterildiği için, "3B Örneği" başlığı bağlamında, sadece Bosna Hersek'te yaşanan çatışmalara ilişkin anlatım ele alınmaktadır. Sonuç kısmında ise, 2H örneği kapsamında anlatılanlar da dahil edilerek, 3B örneği yorumlanmaktadır.

4.3.2.3.1. Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

4.3.2.3.1.1. Bosna Hersek

Bosna Hersek'te yaşanan çatışmalar, "Bosna Hersek-Bağımsız Devleti" başlığı bağlamında anlatılmaktadır. Alt başlıklar olarak ise, "Çok Partili Seçimler ve Bosna Hersek'in Uluslararası Tanınması", "Bosna Hersek'te Savaşın Başlangıcı", "Uluslararası Topluluğun Eylemleri" ve "Dayton Anlaşması" bulunmaktadır.

"Çok Partili Seçimler ve Bosna Hersek'in Uluslararası Tanınması" alt başlığı, ilk olarak 1991 yılı boyunca Hırvatlar ve Boşnakların, Bosna Hersek'i, Sırpların muhalefet ettiği bağımsızlığa hazırlama çabasıyla başarılı bir şekilde işbirliği yaptıkları konusu üzerinde durmaktadır. Büyük Sırbistan planlarının ise, Bosna Hersek'in parçalanmasına ve eski Yugoslavya'nın, Sırlara ait olarak gördükleri tüm bölgelerde, bir Sırp ulus-devleti

yaratmayı amaçladığı belirtilmektedir. Ardından, seçimlerden kısa bir süre sonra Sırpların, 1991 İlkbaharında belediye topluluklarına dönüşen ulusal konseyler kurdukları dile getirilmektedir. Aynı yılın sonunda, bu toplulukların beş Sırp Özerk Bölgesine (SAO) dönüştürülmüş olduğu eklenmektedir. Bu bölgelerde Sırpların paradevlet yönetimi kurdukları ve JNA'nın yardımıyla silahlı bir isyan hazırladıkları vurgulanmaktadır. Anlatımın devamında, Ekim 1991'de Sırp milletvekillerinin, önce boykot ettikleri, daha sonra ise resmi olarak Ulusal Meclis'ten ayrıldıkları ve oybirliğiyle Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'ni ilan ettiklerinden bahsedilmektedir. Bunun üzerine, Aralık 1991'de, Bosna Hersek'in uluslararası tanınması için uluslararası topluluğa başvurduğu belirtilmektedir. Avrupa Topluluğunun desteği ile 29 Şubat ve 1 Mart 1992'de Bosna Hersek'in bağımsızlığı konusunda referandum yapıldı. Kitapta, referandumun Sırp tarafından boykot edildiği, Hırvatlar ve Boşnakların ise, referandumu desteklediği ve bağımsız Bosna Hersek için oy verdikleri dile getirilmektedir.

“Bosna Hersek'te Savaşın Başlangıcı” alt başlığı, “Bosna Hersek'teki ilk silahlı çatışmalar, Ekim 1991'de Doğu Hersek'in Hırvat Ravno köyüne JNA saldırısıyla başladı” cümlesi ile başlamaktadır. Ardından, Boşnak liderliğin savaş olmayacağına inandığı, bu nedenle Hırvatların, Hırvat topraklarını korumak için Hırvat Herceg-Bosna Topluluğu'nu, kendini savunma uğruna ise, HVO'yu kurdukları belirtilmektedir. Bundan sonra, Mart 1992'de Sırp paramiliter güçlerinin, Saraybosna'daki bazı sokakları bloke ettiği dile getirilmektedir. Açık saldırının ise, Nisan 1992'de Saraybosna ve Mostar'ın ablukasıyla başladığı izah edilmektedir. Silahlanmalardaki üstünlük ve JNA'nın yardımı nedeniyle, Sırpların, belirlenen askeri hedeflere 1992 ortasına kadar ulaştığı vurgulanmaktadır. Devamında, Boşnak liderliğinin, saldırının başlangıcında kararsız olduğu, Hırvatların ise, kararlı direniş sunduğu konusunda bilgi verilmektedir. Boşnak çoğunluğu olan Bosna Hersek Ordusunun, 1992 Sonbaharında örgütlü bir şekilde çatışmaya başladığı belirtilmektedir. Aynı yılın Kasım ayına kadar, Sırpların, ülkenin yaklaşık %70'ini işgal ettiği, Saraybosna'nın da saldırının başlangıcından beri kuşatma altında tutulduğu dile getirilmektedir.

3B örneğinin devamında, Boşnakların ve Hırvatların ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Bunun kapsamında, Sırp saldırısı sırasında, Hırvatlar ve Boşnakların arasında anlaşmazlıkların patlak verdiği anlatılmaktadır. Ek olarak, zaten var olan farklılıkların,

kaotik durum ve zor savaş koşulları ile derinleştiği yorumu yapılmaktadır. Karşıt görüşlerin, ulusal liderler ve hatta uluslararası toplum tarafının da olduğu belirtilmektedir. Bu görüşler, kitapta, Boşnaklar için Hırvat Herceg-Bosna Cumhuriyeti'nin ilanının tartışmalı olduğu, Hırvatların ise, Boşnak liderlerinin Hırvatların Bosna Hersek'teki yaşamın her alanındaki rolünü en aza indirmek istediklerini düşündükleri olarak açıklanmaktadır. Bu siyasi çekişmelerin, Bosna Hersek'in bazı bölgelerinde (Merkez Bosna, Rama, Mostar), 1993 Baharında silahlı çatışmaya dönüştüğü dile getirilmektedir. Çatışmaların, halkın yerinden edilmesine ve çok sayıda yaralıya yol açtığı konusunda bilgi verilmektedir. Hırvatlar ve Boşnaklar arasındaki düşmanlığın, ABD arabuluculuğu ile durdurulduğu anlatılmaktadır. 18 Mart 1994'te Washington Anlaşması'nın imzalanmasıyla Hırvatlar ve Boşnaklar Federasyonu kuruldu. Bu anlaşmanın sonucu olarak, kitapta, Batı Bosna'nın kurtarılması ve Bihaç'teki Sırp kuşatmasının kırılmasının sebep olduğu belirtilmektedir.

“Uluslararası Toplumun Eylemleri” alt başlığı kapsamında, uluslararası toplumun Bosna Hersek'te yaptığı eylemler ve etkisi hakkında bilgi verilmektedir. Birinci paragrafında, uluslararası toplumun, savaşı durdurmak için uzun ve başarısız bir şekilde arabuluculuk yapmaya çalıştığı dile getirilmektedir. İlk girişimin, Mart 1992'de, Cutilier'in Kantonizasyon Planı olduğu belirtilmektedir. Ocak 1993'te ise, Hırvatlar ve Boşnaklar arasındaki sorunlarını derinleştiren Vance-Owen Planının önerildiği anlatılmaktadır. Ardından, Owen-Stoltenberg'in Planından bahsedilmektedir. Bu Plana göre, Sırlar, işgal altındaki toprakların çoğunu koruyacaklardı. Kitapta, tüm Planların ana eksikliğinin, savaşan tarafları, imzaladıkları anlaşmaya saygı göstermeye zorlayacak önlemlerin yetersizliği olduğu belirtilmektedir.

İkinci paragrafında, uluslararası toplumunun etkisizliğinin, Temmuz 1995'te, Sırların Srebrenica ve Zepa'nın BM koruma altındaki bölgelerini cezasızlıkla işgal ettiklerinde belli olduğu dile getirilmektedir. Bu alanların işgali sırasında, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sivil nüfusun en büyük zulme uğradığı vurgulanmaktadır. Bu sebepten ötürü, savaş sonrası dönemde, çok sayıda savaş suçu iddianamesinin hazırlandığı belirtilmektedir. Metnin yanında, Srebrenica'daki mezarlarının fotoğrafı bulunmaktadır. Fotoğraf, “Potocari'deki Srebrenica kurbanlarının mezarları” cümlesi ile tanımlanmaktadır.

(Bekavac, Jareb , & Rozić, 2014, str. 179)

Fotoğraf 73: ‘‘3B’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1

‘‘Dayton Anlaşması’’ alt başlığında, savaşı sona erdiren anlaşma anlatılmaktadır. Bosna Hersek’in devlet ve yasal çerçevesini tanımlayan bu anlaşmaya, 1 - 21 Kasım 1995 tarihleri arasında Dayton yakınlarındaki Amerikan askeri üssünde müzakereler sırasında ulaşıldığı belirtilmektedir. Resmi olarak ise, 14 Aralık 1995’te Paris’te imzalandığı dile getirilmektedir.

4.3.2.3.2. Değerlendirmeler/Görüşler

Bu aşamada, 3B örneğinin değerlendirmesinde, sadece Bosna Hersek çatışması anlatımı ele alınmaktadır. Diğer konular (Yugoslavya’nın dağılmasının nedenleri, Hırvatistan’daki çatışmaları ve ismi geçen kişiler) 2H örneği kapsamında incelenmektedir. Sonuç kısmında ise, 3B örneğinin değerlendirmesinde, 2H örneği göz önünde bulundurulmaktadır.

4.3.2.3.2.1. İmajlar

4.3.2.3.2.1.1. Sırp Tarafı

Ele alınan örnekte Sırp tarafı için kullanılan ifadeler, ‘‘SDS’’, ‘‘JNA’’, ‘‘Sırp’lar’’ ve ‘‘Sırp paramiliter güçleri’’dir. İmajları olarak ise ‘‘Büyük Sırp’’, ‘‘silahlı isyan eden’’, ‘‘saldıran’’, ‘‘kuşatan’’ ve ‘‘İkinci Dünya Savaşı sonrasında en büyük sivil kaybına sebep olan’’ imajı verilmektedir.

‘‘Büyük Sırp’’ imajı, Sırp tarafının planlarını açıklarken kullanılmaktadır. Bu plan, Bosna Hersek’in kırılması ve Sırp toprakları olarak varsaydıkları bölgelerde Sırp ulusal

devletinin oluşumu şeklinde açıklanmaktadır. ‘‘Silahlı isyan eden’’ imajı, çatışmanın başlangıcındaki anlatımda bulunmaktadır. Kitapta, JNA yardımı ile Sırpların silahlı isyanı hazırladıkları belirtilmektedir. ‘‘Saldıran’’ imajı kapsamında, ilk olarak JNA’nın Hırvat köyü Ravno’ya saldırdığı dile getirilmektedir. Ardından, Sırp paramiliter güçlerinin Sarajevo’ya açık saldırıda buldukları belirtilmektedir. Bu anlatımda, saldırı, ‘‘Sırp saldırısı’’ olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında, Sırpların, Bosna Hersek topraklarının %70ini işgal ettiği öne sürülüp, ‘‘kuşatan’’ imajı verilmektedir.

‘‘İkinci Dünya Savaşı sonrasında en büyük sivil kaybına sebep olan’’ imajı, Srebrenica’ya ilişkin anlatımda bulunmaktadır. Bunun bağlamında, Sırpların, cezasız olarak BM’nin koruduğu güvenli bölge olan Srebrenica ve Zepa’yı ele geçirdiğinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında en büyük sivil kaybının yaşadığı dile getirilmektedir.

4.3.2.3.2.1.2. Hırvat Tarafı

Hırvat tarafı olarak ‘‘Hırvatlar’’, ‘‘HDZ’’ ve ‘‘HVO’’ ifadeleri kullanılmaktadır. Bunlara verilen imajlar ise, ‘‘saldırılan’’, ‘‘savunan’’, ‘‘kararlı direniş gösteren’’ ve ‘‘çatışan tarafların birisi’’ imajıdır.

‘‘Saldırılan’’ imajı, Bosna Hersek’teki çatışmalara ilişkin anlatımın başında bulunmaktadır. JNA güçlerinin, Hırvat köyüne saldırdığı belirtilmektedir. Bu bağlamda, ‘‘savunan’’ imajı da verilmektedir. Anlatımda, çatışmada, Hırvat tarafının savunma niteliğinde hareket ettiği hakkında bilgi verilmektedir. Bunun yanında ‘‘kararlı direniş gösteren’’ imajının da üzerinde durulmaktadır. Boşnakların aksine, Hırvatların, baştan itibaren kararlı direniş gösterdikleri vurgulanmaktadır. ‘‘Çatışan taraflardan birisi’’ imajı ile, ARBiH ile HVO arasındaki çatışmada, iki ordunun, eşit konumda çatıştığı belirtilmektedir.

4.3.2.3.2.1.3. Boşnak Tarafı

Boşnak tarafı için ‘‘Boşnaklar’’, ‘‘ARBiH’’, ‘‘SDA’’ ve ‘‘Boşnak yönetimi’’ ifadeleri kullanılmaktadır. Anlatımda bulunan imajlar ise, ‘‘çatışan taraflardan birisi’’, ‘‘saldırılan’’, ‘‘savunan’’ ve ‘‘kararsız’’dır.

‘‘Çatışan taraflardan birisi’’ imajı, ARBiH ile HVO arasındaki çatışma bağlamında verilmektedir. Sırp ile olan çatışmada ise, ‘‘saldırılan’’ ve ‘‘savunan’’ imajı

taşımaktadır. ‘‘Kararsız’’ imajı, çatışmanın başında, Hırvatların kararlı direnişinin aksine, Boşnak yönetiminin kararsız olduğu belirtilmektedir. Bu imajların dışında, Boşnaklara başka imaj verilmemektedir.

4.3.2.3.2.1.4. Karadağ Tarafı

Bosna Hersek çatışmaları bağlamında Karadağ tarafı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

4.3.2.3.2.2. Anlatıma İlişkin Düşünceler

3B örneğinde, Bosna Hersek çatışması bağlamında, Sırp tarafı, saldıran taraf olarak gösterilmektedir. Anlatımda, Sırpların Srebrenica’da İkinci Dünya Savaşı sonrasında en büyük sivil kaybına sebep oldukları belirtilmektedir. Bu durumu gösteren kaynak olarak, kitapta, Srebrenica mağdurlarının mezarının fotoğrafı verilmektedir. Hırvat ve Boşnak tarafının kendi aralarındaki çatışması sırasında, çok sayıda mültecinin ve kayıpların olduğu dile getirilmektedir. Hırvat ve Boşnak tarafının, özellikle yaptıkları bir suç hakkında örnek verilmemektedir. Karadağ tarafı hakkında ise, anlatımda, bir bilgi yer almamaktadır.

Mağduriyet açısından, genel bir can kaybından, yerinden edilmelerden ve yerleşim yıkımlarından bahsedilmektedir. Bu anlatımda, herhangi bir tarafın özellikle mağduriyeti belirtilmemektedir.

İncelenen örnek kitap, Hırvatların çoğunlukta yaşadığı Bosna Hersek bölgelerinde, orta okul dokuzuncu sınıfta okutulmaktadır. Suçlu taraf olarak, çoğunlukla Sırp tarafı gösterilmektedir. Hırvat ve Boşnak tarafların, saldırılan konumda oldukları vurgulanmaktadır. Bunun istisnası, kendi aralarındaki, eşit konumlu çatışma anlatımıdır. Mağduriyet bakımından, özellikle bir tarafın mağduriyetinin öne sürülmemesi, kitabın yanlı anlatımda bulunmadığı gösterilmektedir. Ancak, bu durum, sadece Bosna Hersek çatışmasına ilişkin anlatım bağlamındadır. Geri kalan anlatım ele alındığında, 3B örneğinin, Hırvat yanlısı bir anlatım sunduğu ortaya çıkmaktadır.

4.3.2.4. ‘‘4B’’ Örneği

Dördüncü örnek kitapta, Yugoslavya’nın dağılması konusu, 24 sayfa boyunca verilmektedir. Konu, dört başlıktan oluşmaktadır. Bunlar, ‘‘Sosyalist Yugoslavya’nın

Dağılması”, “Bağımsız ve Egemen bir Hırvat devletinin ve Bosna Hersek'in Oluşumu”, “Vatan Savaşı” ve “Bosna Hersek'te Savaş”tır. Tüm bu başlıklar, ayrı alt başlıklardan da oluşmaktadır. Bu başlıklar, çalışmanın devamında belirtilmektedir.

4.3.2.4.1. Yugoslavya'nın Dağılmasının Nedenleri

Yugoslavya'nın dağılmasının nedenleri konusu, “Sosyalist Yugoslavya'nın Dağılması” ve “Bağımsız ve Egemen bir Hırvat devletinin ve Bosna-Hersek'in Oluşumu” başlıklarında verilmektedir. İlk başlık bağlamında, “Uzun Süren Bir Ekonomik Krizin Patlak Vermesi” ve “AVNOJ Yugoslavya'sına Büyük Sırp Saldırısı” alt başlıkları anlatılmaktadır. İkincisi ise, “Slobodan Milošević'in Siyasi Saldırısı. Yugoslavya Komünistler Birliği'nin Dağılması”, “Çok Partili Sistemin Uygulanması. Hırvatistan'da Yeni Demokratik Hükümet”, “Devlet Krizi Zirvede”, “Hırvatistan Cumhuriyeti Yeni Anayasası”, “Hırvatistan'ın İlk Cumhurbaşkanı”, “Bağımsız ve Egemen Bir Hırvat Devletinin İlanı” ve “Bosna Hersek- Bağımsız Devlet” alt başlıklarından oluşmaktadır.

“Uzun Süren Bir Ekonomik Krizin Patlak Vermesi” alt başlığında, ülkenin ekonomik yaşamında büyük zorluklarla karşılandığı anlatılmaktadır. Devletin petrol, ekipman ve hammadde ithalatı için ödeme yapamadığı ve bu nedenle üretimde kesintilerin oluştuğu belirtilmektedir. Buna ek olarak, enflasyonun %80'e ulaştığı konusunda bilgi verilmektedir. Kötüleşen yaşam standartları, yüksek işsizlik oranı ve çok yüksek enflasyonun, ülkenin derin bir ekonomik kriz içinde olduğuna dair belirtisi olduğu dile getirilmektedir. Ekonomik krizin, siyasi krizi daha da derinleştirdiği vurgulanmaktadır.

“AVNOJ Yugoslavya'sına Büyük Sırp Saldırısı” alt başlığı, “Büyük Sırp güçlerinin eylemi, 1975 Anayasasının gözden geçirilmesi talebiyle başladı” cümlesi ile başlamaktadır. Ardından, 1981'in ilkbaharında Kosova'da Arnavutların ayaklanmasının patlak vermesinin konusu üzerinde durulmaktadır. İsyanların, Priştine'de gösterilerle başlayıp, Kosova'nın büyük bölgelerine yayıldığı dile getirilmektedir. Arnavutların cumhuriyetlerini talep etmesi, Büyük Sırp güçlerinin baskı uygulamasına sebep olduğu ve böylece Kosova'da siyasi krizin kalıcı bir odağının oluşturulduğu belirtilmektedir. Anlatımın devamında, Memorandumdan bahsedilmektedir. Büyük Sırp Programının, en çok 1986'da bir grup Sırp akademisyen tarafından hazırlanan Sırp Bilim ve Sanat Akademisi (SANU) Memorandumunda açık bir şekilde ifade edildiği belirtilmektedir. Memorandumun, Sırbistan ve Sırp halkının zor pozisyonunu vurguladığı ve Sırbistan'ın

ilk Yugoslavya'daki hegemonyasının değerlendirilmesini reddettiği anlatılmaktadır. Bunun yanında, Sırbistan'ın ekonomik geri kalmışlığı ve savaş sonrası dönemdeki sürekli ihmalinin yanı sıra Sırp karşıtı güçlerin örgütlü olduğu iddiasıyla Sırpların güvensizliğinin de vurgulandığı dile getirilmektedir. Sırp halkı için belirtilen tehlike nedeniyle, Memorandumun, ideolojik farklılıklardan bağımsız olarak tüm Sırpların birleşmesini talep ettiği belirtilmektedir. Son olarak, ‘‘SANU Memorandumu, aslında Yugoslavya'yı Büyük Sırbistan olarak yeniden canlandırıyor ve Sırp olmayan halka karşı Büyük Sırp saldırganlığını savunuyor’’ cümlesi verilmektedir.

Alt başlığın geri kalan kısmı, Slobodan Miloşeviç odaklı anlatım içermektedir. Slobodan Miloşeviç'in, politikasını, Memorandumdaki Büyük Sırbistan fikrine dayandırdığı ve 1980'lerin ortalarında Büyük Sırp programının gerçekleştirilmesi için mücadeleye başladığı belirtilmektedir. 1988 yılında Miloşeviç'in, ona karşı çıkan herkesi devirmek için mitingler düzenlediği dile getirilmektedir. Buna ek olarak, Sırbistan'ın genelinde, sözde ‘‘hakikat mitingleri’’ veya ‘‘halk etkinlikleri’’ adı altında mitinglerin düzenlendiği hakkında bilgi verilmektedir. Devamında, Miloşeviç'in, yeni anayasa getirerek, programının ilk kısmı olan ‘‘bölünmez Sırp Devleti’’ni gerçekleştirdiği ve artık ikinci kısmın uygulanmasına, yani Büyük Sırbistan'ın oluşumuna hazır olduğu belirtilmektedir.

‘‘Bağımsız ve Egemen bir Hırvat devletinin ve Bosna-Hersek'in Oluşumu’’ başlığı, ön paragraf ile başlayıp alt başlıkları bağlamında konu anlatılmaktadır. İlk olarak, Büyük Sırbistan programını gerçekleştirmek için Slobodan Miloşeviç'in, çeşitli baskı ve şiddet yöntemleri kullandığı dile getirilmektedir. Ardından, Hırvatistan'da Sırp nüfusunun da olduğu için, bu nüfusu, Hırvatistan'ın bağımsızlığına karşı savaşmaya yönlterek ve teşvik ederek, Hırvatistan'da bir Sırp ayaklanmasına yol açtığından bahsedilmektedir. Son olarak ise, Hırvatistan'ın, Miloşeviç'in bunu engelleyici tüm çabalarına rağmen, bağımsızlığına kavuştuğu belirtilmektedir.

‘‘Slobodan Miloşeviç'in Siyasi Saldırısı. Yugoslavya Komünistler Birliği'nin Dağılması’’ alt başlığında, ilk olarak, 1989'da Miloşeviç'in, diğer cumhuriyetleri istikrarsızlaştırma eylemine başladığından bahsedilmektedir. Bunu, Sırbistan'ın dışında mitinglerin düzenlemesi ile isyanları kışkırtarak yapmak istediği dile getirilmektedir. Şiddet içeren yöntemlerin Hırvatistan'a da yönlendirildiği, bu nedenle Temmuz 1989'un başlarında Kosova Savaşı'nın 600. yıldönümü kutlaması adı altında Knin'de ve Knin yakınlarındaki

Kosova köyünde büyük bir miting düzenlendiği vurgulanmaktadır. Mitingde, Hırvatistan'ın diğer bölgelerinden, Sırbistan ve Bosna Hersek'ten birçok Sırp'ın toplandığından ve Milošević'i yücelterek "Burası Sırbistan'dır" sloganını haykırdıklarından bahsedilmektedir. Kitapta, bunun, Hırvat topraklarını ele geçirerek, Büyük Sırbistan'ın oluşumunun ilanı olduğu belirtilmektedir. Hırvat parti liderliğinin, Büyük Sırp gösterilerini kınamasına rağmen, Hırvat topraklarındaki mitingi durdurmada kararlı olmadığı dile getirilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak, "Hatırlanacak Yıllar" adlı kitabından aşağıdaki kaynak verilmektedir:

"Kosova Savaşının 600. yıldönümü kutlamaları Gazimestan'da yapıldı. Bu kutlama için kapsamlı hazırlıklar yapıldı. Yugoslavya ve yurtdışından binden fazla gazeteci davet edildi. Ziyaretçiler çoğunlukla Sırp'ları vurgulayarak ve yücelterek hareket ettiler. Toplantıdaki ana konuşmacı, Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević'ti... Milošević, yaptığı konuşmada, Kosova Savaşının kahramanlık örnekleriyle birlikte anlaşmazlık ve ihanet örnekleri de gösterdiğine dikkat çekti. Anlaşmazlığın ve ihanetin İkinci Yugoslavya'sındaki, "Sırp zirvesi"ni de karakterize ettiğini ve "Sırp halkının zararına karar vermeye eğilimli" olduğunu söyledi. Milošević'e göre, bu zirve, sürekli Sırp'ların zararına taviz verdi. Ayrıca, Milošević'e göre Sırp'lar "başkalarını asla işgal etmedi ve sömürmediler". Onların "ulusal ve tarihsel varlıkları" her zaman olduğu gibi "bugün de özgürleştiricidir"... SFRY'deki son durumdan bahsederken, uyarıyordu: "Altı yüzyıl sonra (Kosova savaşını kastediyor), bugün tekrar mücadeledeyiz. Mücadelemiz silahlı değil, fakat silahlı olması da bir ihtimaldir. Ne olursa olsun, mücadelemiz kararlılık, cesaret ve fedakârlık olmadan başarılabilir". Büyük Sırp olan Milošević, bu konuşmayla tehdit ediyordu. Bahsettiği mücadele ile Büyük Sırbistan kastediyordu. Takipçileri, Büyük Sırp'lar, bu kutlamaya katılanlar, onu iyi anladılar ve onu şiddetle onayladılar. Bu kalabalıkta (Sırbistan'ın her yerinden ücretsiz olarak getirildi), Çetniklere benzeyen birçok kişi vardı- sakallar, uzun dağınık saçlar ve "šajkače s kokardama"⁹⁷ giyiyorlardı." (Matković, Mirošević, Goluža, & Šarac, 2003, s. 271-272)

Alt başlığın son paragrafında, Milošević'in, kongrede Yugoslav Partisi'nin üstünlüğünü sağlamayı umduğu, çünkü bu durumun amacına ulaşmasını sağlayacağı anlatılmaktadır. Devamında, kongre sırasında, Sırbistan ve Karadağ delegelerinin büyük bir saldırganlık

---

⁹⁷ Geleneksel Sırp şapkası. Eskiden Sırp askerlerinin üniformasının da parçasıydı.

göstererek, Hırvatistan ve Slovenya'dan gelen delegelere kaba bir şekilde davrandıkları ve bu, Hırvatistan ve Slovenyalı vekillerin Kongreden ayrılmalarına sebep olduğu dile getirilmektedir. Bu olayın, SKJ'nin dağılması anlamına geldiği belirtilmektedir.

“Devlet Krizi Zirvede” alt başlığı, Yugoslavya’da seçimlerin yapıldığı, Sırbistan ve Karadağ dışındaki ülkelerde yeni demokrat partilerin kazandığı anlatılmaktadır. Sırbistan’da ise, Slobodan Miloşeviç liderliğindeki Komünistlerin, Büyük Sırp radikalizmini alevlendirmeye devam ettikleri belirtilmektedir. Karadağ’ın yeni liderliğinin de, Miloşeviç’i körü körüne takip eden eski Komünistlerden oluştuğu dile getirilmektedir. Anlatımın devamında, Yugoslavya’nın yeniden düzenlenmesi konusunda, diğer cumhuriyetlerin gevşek bir konfederasyonu istedikleri belirtilmektedir. Sırbistan’ın ise, merkezci bir Yugoslavya’yı istediği ve bunu tüm Sırpların aynı devlette yaşama arzusu ile açıkladıkları anlatılmaktadır. Böylece, Büyük Sırp hakimiyetinin uygulanmasına yönelik çerçeveyi korumak istedikleri vurgulanmaktadır. Son olarak, SKJ'nin dağılmasından sonra Miloşeviç’in, JNA’yı devlet krizinin ortaya çıkışında belirleyici bir güç olarak gördüğünden bahsedilmektedir. Diğer cumhuriyetleri, Büyük Sırp üstünlüğünü elde edeceği Yugoslavya anlayışını kabul etmeye zorlaması için, JNA’nın ona yardım etmesi gerektiği belirtilmektedir.

“Hırvatistan’ın Yeni Anayasası” alt başlığı, Sırp isyanları ve yeni anayasa anlatımını içermektedir. Giriş olarak, “Hırvatistan'daki Çetnik eylemi yakında başlayacaktı” cümlesi kullanılmaktadır. Bunun bağlamında, Ağustos 1990 ortalarında, Knin bölgesinde, Belgrad’ın desteklediği bir Sırp ayaklanmasının patlak verdiği dile getirilmektedir. Knin yollarında ve demiryolunda kütüklerin kurulduğundan (“bu nedenle Çetnik ayaklanması Kütük Devrimi olarak adlandırıldı”) bahsedilmektedir. Bu isyanın, yeni Hırvat hükümetini istikrarsızlaştırmaya ve JNA müdahalesini kışkırtmaya çalıştığı vurgulanmaktadır. Ayaklanmanın, Sırp nüfusunun yaşadığı Hırvatistan'ın diğer bölgelerine de yayıldığı konusunda da bilgi verilmektedir. Anlatımın devamında, Miloşeviç için Hırvatistan'daki bu gelişmelerin, Büyük Sırbistan programının gerçekleştirilmesine karşı çıkan yeni hükümeti ortadan kaldırmaya ve demokratik süreçleri durdurmaya hizmet edeceği belirtilmektedir. Ancak, “bu gerçekleşmedi” çünkü Hırvatistan’ın farklı yoldan gitmeyi tercih ettiği ve bağımsızlık talep etmeye karar verdiği dile getirilmektedir. Bu talepler doğrultusunda, Hırvatistan’da yeni anayasanın ilan edildiğinden bahsedilmektedir.

“Bosna Hersek-Bağımsız Devlet” alt başlığı bağlamında, Bosna Hersek’te referandumun düzenlendiği ve bağımsızlığın ilan edildiği anlatılmaktadır. Devamında ise, Bosna Hersek’teki Hırvat ordusundan bahsedilmektedir. Bunun kapsamında, Bosna Hersek’teki Hırvat halkının, Büyük Sırp siyasetinin öncülük ettiğini gördüğü ve bu yüzden kendini örgütlediği belirtilmektedir. Ek olarak, Herceg Bosna'nın Hırvat topluluğunun, 8 Nisan 1992'de kurulduğu ve topluluklarının kurulmasına ilişkin anayasal kararlara uygun olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca, aynı gün HVO'nun, Hırvat halkının ve o bölgelerde yaşayan diğer halkların, herhangi bir saldırıdan savunulması ve korunması için en üst organ olarak kurulduğu da anlatılmaktadır. Anlatımda, Herceg Bosna ve HVO'nun kuruluş eylemlerinde ayrılıkçı bir eğilim olmadığına dair yorum verilmektedir. Ardından, Hırvat halkının silahlı birimlerin (HVO), Bosna Hersek'e Sırp saldırısı sırasında hem Hırvat hem de diğer halkların hayatta kalması için savaştığı tekrar dile getirilmektedir. Son olarak, Bosna Hersek'teki Sırp saldırısına karşı verilen mücadelenin, insanların kendi haklarının savunulması olduğu vurgulanmaktadır.

4.3.2.4.2. Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

4.3.2.4.2.1. Slovenya

Slovenya’da yaşanan çatışmaların anlatımı, örnek kitapta, iki farklı yerde geçmektedir. İlkinde, Hırvatistan ve Slovenya’da halkın büyük çoğunluğunun referandumda bağımsızlık için oy vermelerine rağmen, bunun, Milošević ve Belgrad askeri yönetimi için, savaşa başlamalarına daha da şiddetli bir neden olduğu belirtilmektedir. Ardından, Slovenya'daki kısa ömürlü savaş sırasında Hırvat hükümetinin, Milošević'in asıl amacına (Hırvatistan ve Bosna Hersek işgali) olabildiğince kolay bir şekilde ulaşmak için Slovenya'yı Yugoslavya'dan kovduğu sonucuna vardığı dile getirilmektedir. İkinci anlatım, “SFRY Meclisi, Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık konusundaki kararlarını iptal etti ve federal hükümet, Sloven polis güçleri tarafından devralınan Slovenya sınırını federal güçlerin kontrolü altına geri almaya karar verdi” cümlesi ile başlamaktadır. Ancak, Slovenya savunmasının direniş gösterdiği ve böylece Haziran 1991'in sonunda Slovenya'da sadece on gün süren savaşın başladığı dile getirilmektedir. Devamında, JNA'nın Slovenya'dan çekildiğinden bahsedilmektedir. Son olarak, Milošević'in Slovenya'nın Yugoslav toplumundan çekilmesine ve onuz Büyük Sırbistan'ı gerçekleştirmesine izin vermeye hazır olduğu vurgulanmaktadır.

4.3.2.4.2.2. Hırvatistan

Hırvatistan’da yaşanan çatışmalar, ‘‘Vatan Savaşı’’ başlığı bağlamında verilmektedir. Alt başlıklar olarak ise ‘‘Sırp Saldırısının Başlangıcı’’, ‘‘Hırvatistan’daki Savaş’’, ‘‘Savaşın Devamı ve Saldırının Çöküşü’’, ‘‘Hırvatistan’ın Uluslararası Tanınması’’ ve ‘‘İşgal Altındaki Bölgelerin Kurtarılması ve Hırvatistan’da Savaşın Sona Ermesi’’ bulunmaktadır.

‘‘Vatan Savaşı’’ başlığı, alt başlıkların anlatımına geçmeden, bir ön paragraf içermektedir. Anlatım, tamamen Miloşeviç’e odaklıdır. İlk olarak, Slobodan Miloşeviç’in planlarından vazgeçmediği belirtilmektedir. Müzakerelerde her ne kadar JNA’nın hiçbir yere müdahale edemeyeceğini söylediye de, sözünü tutmadığı dile getirilmektedir. Böyle ifadeler ile, Miloşeviç’in, sadece Yugoslavya’yı Büyük Sırbistan’a dönüştürme planını gizlemeye çalıştığı vurgulanmaktadır. Buna ek olarak, kitapta, Miloşeviç’in saldırganlığını çoğunlukla Hırvatistan’a yönelttiği ve 1990’da Sırp nüfusunun isyanını kışkırttığı izah edilmektedir. Son olarak, onun, uluslararası toplum tarafından da desteklenen Yugoslav devletini, hala kurtarabileceğini umduğu, ancak gelişmeler ve Hırvatistan’ın direnişinin, planlarını engellediği belirtilmektedir.

‘‘Sırp Saldırısının Başlangıcı’’ alt başlığı da, ilk başta Miloşeviç odaklı anlatımdan oluşmaktadır. Bunun yanında, Avrupa Topluluğunun tepkisinden ve JNA’nın Hırvatistan’a saldırdığından bahsedilmektedir. Miloşeviç ile ilgili anlatımda, onun, gerçekleşen değişiklikleri kabul etmediği, ancak durumu silah zoruyla değiştirmek için JNA’yı etkinleştirmeye karar verdiği belirtilmektedir. Ek olarak, Miloşeviç’in, demokratik bir şekilde seçilen özgür cumhuriyetlerin liderlerini devirmeyi planladığı ve artık eski devleti olan Yugoslavya’nın topraklarını yönetimi altına almayı istediği dile getirilmektedir. Avrupa Topluluğunun tepkisine ilişkin, anlatımda, ‘‘sınırlı güneydoğunun’’, barışı ve birleşik bir Avrupa’nın gerçekleşmesini bozacağından korkan Avrupa Topluluğunun, Yugoslavya’ya müdahale etmeye ve korumaya karar verdiği belirtilmektedir. Bunun bağlamında, Delegasyonuna, Yugoslav krizini çözmeye yardım etmesi talimatını verdiğiinden bahsedilmektedir. AT’nin, savaşın sona ermesini ve üç aylık bir moratoryumda Yugoslavya’nın geleceği hakkında bir anlaşma yapılmasını istediği konusunda bilgi verilmektedir.

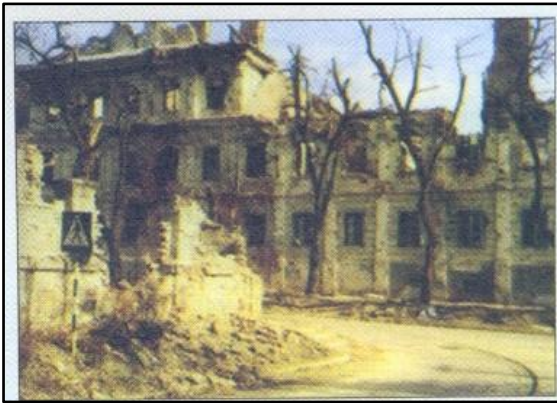
Alt başlığın devamında, JNA'nın saldırısından bahsedilmektedir. İlk olarak, JNA birimlerinin, Slovenya'dan Hırvatistan ve Bosna-Hersek'e çekildiği anlatılmaktadır. O sırada Sloven, Hırvat, Müslüman, Arnavut ve Makedon gençlerinin, JNA'dan ayrılmaya başladığı belirtilmektedir. Bu nedenle, JNA'nın, Hırvatistan topraklarındaki isyancıları korumak ve Bosna Hersek'i işgal etmek için gönderilen bir "Sırp ordusuna" dönüştüğü dile getirilmektedir. Hırvatistan'a yeni JNA birimlerinin gelmesinin ise, Hırvatistan'da savaşın alevlenmesine yol açtığı şeklinde izah edilmektedir. Buna ek olarak, kitapta, Sırp isyancılarına destek amaçlı, Belgrad'dan tanklar ve paramiliter müfrezelerin yola çıktığı belirtilmektedir. Son olarak, tüm Hırvatistan sınırı boyunca, Hırvat şehirlerine şiddetli saldırıların başladığı vurgulanmaktadır. Bu anlatımın yanında, "Düşmandan kaçırılan ilk gemide, Hırvat bayrağı dalgalandı" açıklaması ile fotoğraf bulunmaktadır (Matković, Mirošević, Goluža, & Šarac, 2003, s. 274).

"Hırvatistan'daki Savaş" alt başlığında, başta 1991 Yazının başlarından itibaren, Sırp isyancılarının, kontrolü altındaki alanı genişlettiğinden bahsedilmektedir. Onların, JNA ve Belgrad'ın cömert yardımlarıyla (paramiliter Çetnik birimleri) köyleri ve şehirleri işgal ettikleri belirtilmektedir. İşgal altındaki Hırvat topraklarını ise, Knin merkezli "Sırp Özerk Krajina Bölgesi" (SAO Krajina) olarak ilan ettikleri dile getirilmektedir. O sırada, Hırvatistan'ın, 10bin silahlı askeri bulunduğu ve karşısında çok daha güçlü bir rakip olduğu konusunda bilgi verilmektedir. Anlatımın devamında, Hırvatistan'ın, topraklarının bazı bölgelerinin ayrılmasına artık tahammül edemediği ve Sırp saldırısı nedeniyle, tehlike altındaki tüm bölgelerde kararlı bir direniş başlattığı izah edilmektedir. Bu bağlamda, Hırvat bağımsızlığı ve egemenliği için hayati bir mücadelenin olduğu vurgulanmaktadır.

Alt başlığın devamında, savaşlar sırasında Hırvat temsilcilerle JNA generalleri arasında bir dizi toplantı yapıldığından bahsedilmektedir. Birkaç anlaşmanın imzalandığı, ancak Sırp saldırısının hepsini ihlal ettiği belirtilmektedir. Bunun üzerine, uluslararası gözlemcilerin de Hırvatistan'a geldiği, ancak savaşın devam ettiği dile getirilmektedir. Ardından, örnek metinde, görünüşte ayrılık çizgisine yerleştirilen JNA birimlerinin, Sırp isyancılara yardım etmeye ve onlara silah ve savaş malzemesi tedarik etmeye devam ettiği vurgulanmaktadır. Bu anlatımların yanında, Hırvat hükümetinin savaşa bir son vermeyi müzakere ederken, Eylül 1991 başında Avrupa Topluluğunun, cumhuriyet sınırlarının dokunulmazlığı hakkında bir bildiri yayınladığı ve İngiliz diplomat Lord Carrington'u

Yugoslavya Barış Konferansı başkanı olarak atadığı izah edilmektedir. Bunun bağlamında, SFRY Başkanlığı'nın tüm üyeleri ve altı cumhuriyetin cumhurbaşkanlarının, Lahey'de toplandığı konusunda bilgi verilmektedir. Konferansın sonunda, Yugoslav krizine barışçıl bir çözüm önerisini imzaladıkları dile getirilmektedir.

“Savaşın Devamı ve Saldıranın Çöküşü” alt başlığı, “Hırvatistan'daki çatışmalar durmadı” cümlesi ile başlamaktadır. Ardından, saldırının, doğu Slavonya'daki tüm gücü ile saldırdığı ve özellikle Vukovar şehrine, günde yaklaşık 7bin bombanın düştüğü anlatılmaktadır. Birkaç haftalık kahramanca savunmadan sonra, harap olan Vukovar'ın, 18 Kasım 1991'de Sırp saldırganının eline geçtiği belirtilmektedir. Bu sırada, JNA ve Çetnik birimlerinin, yaralıları, hayatta kalan savunucular ve sivillere karşı katliam gerçekleştirdikleri vurgulanmaktadır. Hayatta kalanların birçoğu ise, Sırbistan'daki toplama kamplarına götürüldüğü konusunda bilgi verilmektedir. Bunun yanında, Vukovar düşse de, JNA'nın elit kısmının Vukovar çatışmalarında yenildiği, bu yüzden Sırp saldırganının planını gerçekleştiremediği belirtilmektedir. Bu anlatımların yanında, Vukovar ve Dubrovnik'in fotoğrafları bulunmaktadır. Fotoğraf 74: “Yok edilmiş Vukovar. Sırp saldıranları, tamamen yıkılan şehre girdiler. Vukovar hastanesinden çok sayıda vatandaş ve yaralı şehir dışına çıkarıldı ve öldürüldü, bazıları ise hapsedildi”; Fotoğraf 75: “Dubrovnik'in imhası. Sırp ve Karadağlı saldıranların, 19 vatandaşın öldüğü ve 60 kişinin yaralandığı, şehre en güçlü saldırısı 6 Aralık 1991'de gerçekleştirildi. Birçok bina hasar gördü: evler, kiliseler, manastırlar ve anıtsal değerinde diğer binalar”.

(Matković, Mirošević, Goluža, & Šarac, 2003, s. 275)

Fotoğraf 74: “4B” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1

(Matković, Mirošević, Goluža, & Šarac, 2003, s. 275)

Fotoğraf 75: “4B” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2

Anlatımın devamında, saldıranın, Hırvatistan'ın diğer bölgelerinde de, “duyulmamış suçlar” işlediği belirtilmektedir. Buna örnek olarak “tüm yerleşimlerin, kiliselerin, kültürel anıtların, yolların ve hastanelerin imhalarının yanı sıra, Sırp ordusu Çetnikler ile, hapsolan savunucuları ve sivilleri toplumsal şekilde katlediyordu ve öldürüyordu” cümlesi verilmektedir. Ek olarak, işgal altındaki bölgelerden çok sayıda yerinden edilmiş sürgün ve mültecinin, Hırvatistan'ın serbest bölgelerine sığındığı dile getirilmektedir.

Son paragrafında, BM'in müdahaleleri anlatılmaktadır. İlk olarak, JNA'nın Hırvatistan'daki çöküşünden sonra BM'nin, Hırvat topraklarına UNPROFOR adlı bir barışı koruma gücü göndermeye karar verdiği dile getirilmektedir. Sırbistan'ın, başlangıçta projeyi reddettiği, ancak kısa bir süre sonra BM kararının mümkün olduğunca hızlı uygulanmasını istediği belirtilmektedir. Bu karardaki değişikliğin, işgal altındaki toprakları BM koruması altına alarak, öngörülebilir gelecekte Sırbistan'a katılmak amacı ile, Miloşević'in genel merkezinin taktiğinin bir parçası olduğu vurgulanmaktadır. Son olarak, BM elçisinin arabuluculuğu ile 2 Ocak 1992'de Hırvat hükümeti ile JNA temsilcileri arasında ateşkes anlaşması imzalandığı anlatılmaktadır. Ancak, Sırp saldıranlarının, ateşkese saygı duymadıkları ve zaman zaman Hırvat topraklarındaki yerleşimleri ve şehirleri bombalamaya devam ettikleri belirtilmektedir. Buna ek olarak, aynı yılın Şubat ayı sonunda, Peruča hidroelektrik santralının, mayınlanarak hasar gördüğü dile getirilmektedir.

“İşgal Altındaki Bölgelerin Kurtarılması ve Hırvatistan'da Savaşın Sona Ermesi” alt başlığında, müzakereler ve Hırvat ordusunun yaptığı operasyonlar anlatılmaktadır. Başta, 1995 ilkbaharında, Hırvatistan'daki isyancı Sırp liderlerin ve Hırvat hükümetinin temsilcilerinin arasında görüşmeler yapıldığı dile getirilmektedir. Uluslararası baskı doğrultusunda, Sırlara, eğitim, kültür, kamu hizmetleri, vergiler, polis, yargı ve hatta kendi para birimleri konusunda özerklik sağlayacak “Plan Z4”ün sunulduğu belirtilmektedir. Anlatımda, Avrupa ve ABD'nin büyük güçleri tarafından planlanan bu geniş özerkliğin, aslında bir “devlet içinde devlet”in örgütlenmesi anlamına geldiği vurgulanmaktadır. Ancak bu plandan, isyancı Sırların memnun olmadığı ve onu reddettiği konusunda bilgi verilmektedir.

Tüm bu olanların üzerine, Hırvat ordusunun harekete geçtiği dile getirilmektedir. 1 ve 2 Mayıs 1995'te, Bljesak adlı askeri polis operasyonu ile, batı Slavonya'daki Okučani'nin

daha geniş bölgesinin kurtarıldığı belirtilmektedir. Anlatımın devamında, isyancı Sırp liderlerinin, Sırp azınlığın Hırvatistan'daki konumunu çözme amaçlı anlaşmayı reddetmeye devam ettiklerinden bahsedilmektedir. Cenevre'deki müzakerelerin, 3 Ağustos 1995'te sonuçsuz kaldığı izah edilmektedir. Ertesi gün ise, Hırvat Ordusunun, Oluja operasyonunu başlattığı ve sadece dört gün içinde Sırp askeri güçlerini yendiği ve kuzey Dalmaçya, Lika, Kordun ve Banovina'da Hırvat yönetimini yeniden kurduğu vurgulanmaktadır. Operasyonların ardından ve Krajina Sırp Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra, Hırvat yetkililerin ve Slavonya, Baranja ve Batı Srijem'deki yerel Sırp temsilcilerinin, 12 Kasım 1995'te işgal altındaki bölgenin barışçıl şekilde yeniden entegrasyonu ve Hırvatistan Cumhuriyeti egemenliğine geri dönmesi konusunda uzlaşmaya varılan Erdut Anlaşmasını imzaladıkları belirtilmektedir.

4.3.2.4.2.3. Bosna Hersek

Bosna Hersek'teki çatışmalar, "Bosna Hersek'te Savaş" başlığı kapsamında anlatılmaktadır. Alt başlıklar olarak ise, "Bosna Hersek'e Büyük Sırp Saldırısı", "Washington Anlaşmaları", "Büyük Sırp Liderlerinin Anlaşmazlığı", "Bosna Hersek'teki Savaşın Sonu" ve "Dayton Anlaşması. Hırvat Tuna Bölgesinin Barışçıl Entegrasyonu" yer almaktadır.

"Bosna Hersek'e Büyük Sırp Saldırısı" alt başlığı, Bosna Hersek'teki ilk çok partili seçimlerde ulusal partilerin (SDA-Müslümanlar, SDS-Sırp, HDZ-Hırvatlar) kazanmasının anlatımı ile başlamaktadır. Her üç partinin de, kazandığı bölgelerde yönetime kendi insanlarını yerleştirmeye ve diğer partilerden kişileri çıkartmaya çalıştığı belirtilmektedir. Böylece, ulusal homojenizasyon sürecinin gerçekleştirildiği ve ardından kendi ulusal çıkarlarını korumak adına keskin yüzleşmelerin yaşandığı dile getirilmektedir. Bunun bağlamında, SDS politikasının ana hedefinin, Büyük Sırbistan projesine Bosna Hersek'i dahil etmeyi planlayan Slobodan Milošević'i desteklemek olduğu anlatılmaktadır.

Anlatımda, Hırvatistan'daki savaşın, Sırp liderlerinin Bosna Hersek'e yönelik saldırısına da işaret ettiği belirtilmektedir. Bu kapsamda, güçlü JNA kuvvetlerinin Bosna Hersek'e konuşlandırıldığı dile getirilmektedir. Ardından, Bosna Hersek Meclisi'nde çoğunluğu olan Müslümanlar ve Hırvatların, Bosna Hersek'in egemenliği ve askersizleştirilmesine ilişkin bir karar için Ekim 1991'de (Hırvatistan'a karşı Sırp saldırısının zirveye yaklaştığı

zaman) oy kullandıkları konusunda bilgi verilmektedir. Bunun üzerine, Sırp temsilcilerinin Meclis'ten ayrıldığı ve Bosna Hersek'te Sırp çoğunluğunun olduğu bölgede, Republika Srpska'yı ilan ettikleri izah edilmektedir. Kitapta, böyle bir gelişmenin, Bosna Hersek'in parçalanmasına yol açtığı şeklinde yorumlanmaktadır. Ek olarak, Slobodan Milošević'in, Bosna Hersek'in Büyük Sırbistan'a dahil edilmesinde ısrar ettiğinden ve bu yüzden savaş hazırlıklarını hızlandırdığından bahsedilmektedir. Bosna Hersek'e yönelik askeri saldırının, 1991 sonbaharında başladığı belirtilmektedir. Sırp-Karadağlı saldırısının, 1991'in sonbaharında Doğu Hersek'in Trebinje yakınlarındaki Hırvat Ravno köyünü yok ederken, Saraybosna'dan ‘‘bu bizim savaşımız değil’’ mesajının geldiği vurgulanmaktadır. Bosna Hersek'teki Müslüman halkın askeri örgütlenmesinin, ancak 15 Nisan 1992'de organize edildiği, ama daha sonra ise, hayata geçtiği belirtilmektedir. Ardından, Müslümanların zamanında silahlanmadıkları, Hırvatların ise, HVO adında bir silahlı kuvvet örgütlediği ve Sırp saldırısına kararlı bir şekilde karşı çıktığı dile getirilmektedir. 1992 yılının ortalarında, Hırvat Herceg Bosna topluluğunun ilan edildiği de eklenmektedir.

Örnek metnin devamında, Bosnalı Sırp'ların silahlı gücüne dönüşen JNA'nın Sırp tarafında olduğu için, savaşın ilk yılında Sırp'ların, Bosna Hersek topraklarının yaklaşık %70'ini işgal edip RS'e dahil ettikleri belirtilmektedir. RS'in dışında, Merkez Bosna'nın büyük oranda Müslüman yönetiminin altında olduğu ve Batı Hersek'in Hırvat yönetiminin altında kaldığı dile getirilmektedir. Bunun ardından, savaşın daha önce görülmemiş boyutlarda gerçekleştiğinden bahsedilmektedir. Çatışan halkların karşılıklı imhası ve etnik olarak saf devlet-politik alanlarının oluşturulmasının gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Buna ek olarak, ulusal kimliği olan köy ve kasabalar, kültürel, dini ve diğer tarihi izlerinin yok edildiği izah edilmektedir. Bu şekilde mücadele etmenin, çok sayıda sürgüne ve mülteciye neden olduğu dile getirilmektedir. Bu bağlamda, savaş sırasında nüfusun yaklaşık %60'ının evini terk ettiğinin tahmin edildiği konusunda bilgi verilmektedir. Anlatımın sonunda, Bosna Hersek'in üç halkından, Hırvatların en çok göç ettiği vurgulanmaktadır. Söz konusu olan alt başlık bağlamında, Sarajevo ve Mostar şehirlerinin fotoğrafı verilmektedir ve ilkinin altında, ‘‘Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna, Sırp saldırısı sırasında, bombardımana maruz kaldı’’, ikincinin altında ise, ‘‘Neretva Nehri üzerindeki Mostar, Hırvat halkının Hersek'te Sırp saldırısına karşı

direnişinin merkeziydi” açıklaması yer almaktadır (Matković, Mirošević, Goluža, & Šarac, 2003, s. 280).

“Washington Anlaşmaları” alt başlığında, savaşı durdurmak için 1992'den 1995'e kadar çok sayıda uluslararası konferans düzenlendiği anlatılmaktadır. Ardından Müslüman-Hırvat çatışmaları üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, Doğu Bosna'dan Sırp tarafından kovulan Müslümanların, Merkez Bosna'da yoğunlaştığı ve 1993'ün başlarında, her iki tarafın da, bölgede üstünlüğü sağlamaya çalıştığı bir Hırvat-Müslüman çatışmasının başladığı dile getirilmektedir. Ek olarak, o ana kadar, Sırlara karşı duran müttefiklerin, kendi aralarında karşı savaş başlattıkları cümlesi verilmektedir. Örnek metnin devamında, ABD arabuluculuğu yoluyla, Mart 1994'te çatışmanın durdurulduğu belirtilmektedir. Amacın, her ikisi de, Büyük Sırp saldırısının kurbanları olarak, ilişkilerini işbirliğine dayalı olarak düzenlemek olduğu vurgulanmaktadır.

“Büyük Sırp Liderlerinin Anlaşmazlığı” alt başlığında, Karadžic ve Milošević'in anlaşmazlığı üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda, Radovan Karadžic liderliğindeki Bosnalı Sırpların, Sırp Cumhuriyeti ile Krajina Sırp Cumhuriyeti'nin Sırbistan ile birleştirilmesinin zamanının geldiğine inandıkları, bu nedenle böyle kararları birkaç kez aldıkları belirtilmektedir. Milošević'in ise bunu kabul etmediği dile getirilmektedir. Bunun sebebi olarak, “tüm Sırp topraklarının birleşmesi” için savaşı başlattığında durumun farklı olduğu, artık uluslararası aktörlerin (Avrupa Birliği ve ABD) eski Yugoslavya topraklarındaki olaylara dahil oldukları ve NATO ve ya BM müdahalesi ile tehdit ettikleri dile getirilmektedir. Anlatımın devamında, Milošević ile Karadžic'in arasındaki tartışmanın, hem ordularına hem de siyasi örgütlerine dayanan bir devletlerarası çatışma biçimini aldığı belirtilmektedir. Ağustos 1994'te, Belgrad hükümetinin, Sırp Cumhuriyeti Hükümetine, Bosna Hersek Uluslararası Barış projesini kabul etmesi için bir ultiatom gönderdiği, aksi takdirde hem Bosna'daki Sırlara hem de Sırbistan'a karşı ulusal bir suç işleneceği konusunda uyardığı anlatılmaktadır.

“Bosna Hersek'teki Savaşın Sonu” alt başlığı, “önerileri kabul etmeyerek Karadžic ve çevresindekiler daha da saldırganlaştı” cümlesi ile başlamaktadır. Bununla ilişkin olarak, Mayıs 1995'in sonunda Tuzla'yı bombalayarak 71 vatandaşı öldürdüklerinden bahsedilmektedir. Temmuz ayında ise, BM korumalı Zepa ve Srebrenica bölgelerini işgal ederek binlerce Müslüman'ı öldürdükleri dile getirilmektedir. Saraybosna'nın da aylardır

Sırp kuşatmasında olduğu ve Sırp topçularının ateşi altında bulunduğu belirtilmektedir. Bunun üzerine, NATO'nun Sırp mevkiilerini bombalama tehdidinde bulunduğu, Sırpların, 370 BM askerini yakaladıkları ve onları askeri tesislerinin yakınındaki ağaçlara ya da direklere rehin olarak bağladıkları anlatılmaktadır. Bütün bunların, Batılı güçleri kararlı eylem yapmaya itmesine, 30 Ağustos-13 Eylül 1995 tarihleri arasında Sırp Cumhuriyeti'ne kalıcı hava saldırıları gerçekleştirmesine, savunmasını felç etmesine ve ordusunun zaten zayıf olan moralini kırmasına sebep olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında, HVO ve Bosna Hersek Ordusunun, Batı ve Kuzey Bosna'daki RS'nin kontrolü altında olan bölgelere girdiği ve Banja Luka'ya da yaklaştığı anlatılmaktadır. Oradaki nüfusun panik içinde Sırbistan'a kaçmaya başladığı eklenmektedir. Son olarak, bu baskında, Hırvat-Boşnak güçlerinin, RS topraklarının %23'ünü işgal ettiği ve 12 Ekim 1995'te ateşkes imzalandığı dile getirilmektedir.

“Dayton Anlaşması. Hırvat Tuna Bölgesinin Barışçıl Entegrasyonu” alt başlığında, Sırpların Hırvatistan ve Bosna-Hersek'teki askeri yenilgisinden sonra, savaşan tarafların temsilcilerinin, savaş durumunu sona erdirmeye ve barışı sonuçlandırma anlaşması için Dayton'a davet edildiği, Paris'te ise resmi olarak imzalandığı anlatılmaktadır. Bunun yanında, Slobodan Milošević'in eski Yugoslavya'da başlattığı ve yürüttüğü savaşın, Büyük Sırp konseptinin yenilgisiyle sona erdiği vurgulanmaktadır. Son olarak, BM temsilcilerinin denetimi altında Doğu Slavonya, Baranja ve Doğu Srijem'in, 1997 yılında Hırvatistan Cumhuriyeti'ne dahil edildiği dile getirilmektedir.

4.3.2.4.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

Çatışmalara ilişkin anlatımlarda dile getirilenlerinin yanı sıra, kitapta, ayrıyeten bir paragrafta çatışmaların bıraktığı etkilerden bahsedilmektedir. İlk olarak, savaşta, birkaç yüz bin kişinin öldürüldüğü, yaklaşık 4 milyon insanın ise, sürgün edildiği ve göç ettiği belirtilmektedir. Bunun yanında, çok sayıda köy, şehir ve işletmelerin yakıldığı ve yok edildiği anlatılmaktadır. 1992 yılının sonunda, Hırvatistan'da 700bin kadar sürgün ve mültecinin sığındığı konusunda bilgi verilmektedir. Son olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin sonuçlarına dayanarak, Lahey merkezli eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulduğu dile getirilmektedir. Anlatımın ardından, “Paško Paić, *Knin-Hırvat Kraliyet Şehri* kitabında, şehrin tarihçesi bağlamında, Çetnik işgali ve Knin'in kurtuluşu hakkında yazıyor” açıklama ile aşağıdaki kaynak verilmektedir:

‘...JNA ve Çetniklerin, Knin bölgesine ilk askeri saldırısı 26 Ağustos 1991'de, Hırvat direnişinin bir sembolü olan Kijevo köyünde gerçekleştirildi. Kijevo yerle bir edildi, sakinleri ise, Çetnik bombalamaları eşliğinde sürgün edildi. En büyük göç Maslenica operasyonu sonrasında gerçekleşti. O zaman, Knin ve çevre köylerinden üç seferde göç gerçekleşti: ilk konvoy -110 kişi, ikinci konvoy-380 kişi ve üçüncü konvoy -270 kişi. Çoğunluğu yaşlı olan yaklaşık 250 Hırvat, Knin'de kaldı. Onlar, Hırvat ocaklarının koruyucusu olan asırlık köklerinin hayatta kalmasına tanık oldular.

... Bu bölgenin, Çetnik işgali tam dört yıl sürdü. Bu durum, askeri-polis operasyonu Oluja ile nihayet Knin ve bölgesi, Çetnik paramiliterlerinden kurtarıp Hırvatistan'ın anayasal yaşamına girdiğinde değişti. Hırvat bayrağı Knin kalesinde, en yüksek zirvesi Bandera'da, yenilmezliğin sembolü ve bu Hırvat bölgesine, tüm Hırvatların sevgisinin sembolü olarak dalgalandı. O zamandan beri Knin, zaferin sembolü oldu. Knin'in Çetnik işgalinden kurtarılmasıyla Sırpların "Büyük Sırbistan" yaratma ve bu alanı bir Sırp alanına dönüştürme arzusu yok edildi.” (Matković, Mirošević, Goluža, & Šarac, 2003, s. 284)

4.3.2.4.4. İsmi Geçen Aktörler

4B örneğinde, Sırp tarafı ile ilişkili olarak Slobodan Milošević ve Radovan Karadzic'in ismi geçmektedir. Hırvat tarafına ait ismi geçen kişiler, Franjo Tudman, Zarko Domljanin ve Stipe Mesic'tir. Boşnak tarafından Alija İzetbegović, Karadağ tarafından ise, Momir Bulatovic'in ismi yer almaktadır.

Slobodan Milošević'in ismi, kitapta, diğer isimlere göre daha çok geçmektedir. Yugoslavya'nın dağılması konusu, toplamda 24 sayfada anlatılıp, Milošević'in ismi, 41 kez tekrarlanarak, 21 sayfada yer almaktadır. Bu anlatımlarda, onun ana amacının, Büyük Sırbistan planını gerçekleştirmek olduğu belirtilmektedir. Milošević'in, Slovenya, Hırvatistan ve Bosna Hersek'te olan çatışmaları başlattığı dile getirilmektedir. Çatışmalara ilişkin anlatım, Milošević öne sürülerek sonlandırılmaktadır: ‘‘Slobodan Milošević'in eski Yugoslavya'da başlattığı ve yürüttüğü savaş, Büyük Sırp konseptinin yenilgisiyle sona erdi’’. Radovan Karadzic'in ismi, toplamda altı kez bulunmaktadır. Karadzic ve onun etrafındakilerin (VRS), Tuzla ve Sarajevo'yu bombaladıkları belirtilmektedir. Bunun yanında, onların Srebrenica'da binlerce Müslüman'ı öldürdüğü vurgulanmaktadır.

Zarko Domljanin ve Stipe Mesic'in ismi, örnek metinde birer kez geçmektedir. İsimleri, 1990lı çok partili seçimlere ilişkin anlatımlarda yer almaktadır. Domljanin'in, Hırvat Meclisinin Başkanı olduğu, Mesic'in ise Hırvat Hükümetinin Başkanı olduğu belirtilmektedir. Franjo Tudman'ın ismi, örnek metinde, dört kez geçmektedir. Onun hakkındaki anlatım, ayrı bir alt başlık olan "Hırvatistan'ın İlk Cumhurbaşkanı" bağlamında verilmektedir:

"Franjo Tudjman, Hırvat subay, tarihçi ve politikacıydı. 1941'den beri partizan birimlerindeydi. Hırvat halkının ulusal haklarının temsili ve demokratik yönelim nedeniyle, 1960'ların sonlarında komünist rejimle çatışmaya girdi. 1972 ve 1983 yıllarında verilen hapis cezalarına çarptırıldı. Hırvat diasporasını anavatanındaki Hırvatlarla bağlamak için hem açık hem de gizlice siyasi olarak eylemde bulundu. Hırvatistan Demokratik Birliği HDZ'yi 1989'da kurdu ve bu süreçte Hırvatistan ve Bosna-Hersek'teki Hırvat halkının ulusal ve siyasi seferberliğine yol açan ulusal bir siyasi program oluşturdu. Bu, Sırp şovenizminin ve Hırvat topraklarına giderek artan saldırılarına karşı güçlü bir direnişin temeliydi. Sırp hegemonyası ve Yugoslav merkezîyetçiliğinin artan baskıları nedeniyle, yönetim, polis ve ordunun örgütlenmesi için hızla çalıştı. Sırbistan ve JNA'nın Hırvatistan'a karşı açık saldırısı 1991'de başladığında, Tudjman'ın Hırvat olanakları ve elverişsiz genel koşullar arasında dengelenmiş politikası, Sırp'ların Hırvat topraklarının işgalini durdurmayı ve Yugoslav cumhuriyetlerinin bağımsızlığına son derece elverişsiz uluslararası faktörlere karşı koymayı mümkün kıldı. Bağımsızlığın ilanından sonra, Hırvatistan çevresindeki diplomatik oyunlardaki tuzaklardan ustaca kaçındı ve nihayet 1995'e kadar ortaklarıyla ordu ve polisi Hırvatistan'ın topraklarının çoğunu kendi başına özgürleştirebilecekleri bir duruma getirdi." (Matković, Mirošević, Goluža, & Šarac, 2003, s. 269)

Alija İzetbegović ismi iki kez bulunmaktadır. İlkinde, diğer liderlerin yanında yer aldığı fotoğrafın altında geçmektedir. İkincisinde ise, Dayton Anlaşması'nı imzalayanlarının arasında biri olduğuna ilişkin anlatımda belirtilmektedir. Momir Bulatovic'in ismi bir kez bulunmaktadır. İsmi, diğer liderler ile bulunduğu fotoğrafın altında Karadağ'ın Cumhurbaşkanı sıfatı ile verilmektedir.

4.3.2.4.5. Değerlendirmeler/Görüşler

4.3.2.4.5.1. İmajlar

4.3.2.4.5.1.1. Sırp Tarafı

Örnekte, Sırp tarafı belirtilirken şu ifadeler kullanılmaktadır: “Büyük Sırp güçleri”, “Sırp nüfusu”, “Sırp lar”, “Sırp delegeleri”, “paramiliter grupları”, “JNA”, “Sırp isyancılar”, “Sırp saldıranı”, “Bosna Hersek’li Sırp lar”, “Sırp ordusu” ve “SDS”. Sırp tarafına verilen imajlar ise, “Büyük Sırp”, “Çetnik”, “saldıran”, “kuşatan”, “isyancı”, “ateşkesi ihlal eden”, “bombalayan”, “suç işleyen”, “öldüren”, “esir eden”, “toplama kampı oluşturan” ve “sürgün eden” imajlarıdır.

“Büyük Sırp” imajı, örnek metinde, toplamda 28 kez bulunmaktadır. Bunlardan 17’si “Büyük Sırp”, 11’i ise “Büyük Sırbistan” ifadesi ile dile getirilmektedir. Bu imaj, kitapta, “tüm Sırp ların bir ülkede yaşama arzusunun anlamı yanı sıra, Sırp olmayan halka karşı saldırının meşru kılındığı” şeklinde de anlam taşımaktadır. Anlatımda, “Büyük Sırp radikalizmi” ifadesi de yer almaktadır. Bunun yanında, Sırp tarafı tanımlanırken, “Çetnik” imajı da kullanılmaktadır.

“Saldıran” ve “kuşatan” imajı kapsamında, Slovenya, Hırvatistan ve Bosna Hersek’te olan çatışmalara ilişkin anlatımda, Sırp tarafının saldıran olduğu belirtilmektedir. “İsyancı” imajı ise, Hırvatistan’daki çatışmalara ilişkin anlatımda verilmektedir. Bu imaj, örnek metinde, “isyancı” ve “isyancı” kelimeleri ile toplamda 16 kez yer almaktadır. “Ateşkesi ihlal eden” imajı, iki farklı yerde bulunmaktadır. İlki, “birkaç ateşkes anlaşması imzalandı, ancak Sırp saldıranı, hepsini ihlal etti” cümlesinde belirtilmektedir. İkincisi ise, “ancak, Sırp saldıranları, ateşkesi saygı duymadılar ve zaman zaman Hırvat topraklarındaki yerleşimleri bombalamaya devam ettiler” cümlesinde sunulmaktadır.

“Bombalayan” imajı olarak, Hırvatistan ve Bosna Hersek’te yaşanan çatışmalara ilişkin anlatımın birçok yerinde, Sırp tarafının şehirleri bombaladığı vurgulanmaktadır. “Suç işleyen” imajı, “Savaş sırasında, Hırvatistan’ın diğer bölgelerinde de saldırgan, duyulmamış suçlar işledi” cümlesinde bulunmaktadır. “Öldüren” imajı da, birkaç kez dile getirilmektedir. Vukovar anlatımında, hastaneden çıkarılan çok vatandaşın öldürüldüğü belirtilmektedir. Bunun yanında, Vukovar saldırısı sırasında, JNA ve Çetnik

birimlerinin katliam gerçekleştirdikleri öne sürülmektedir. Anlatımın yanında, Vukovar'ın yıkılmış hali sunulmaktadır. 'Öldüren' imajı, Dubrovnik anlatımında da yer almaktadır. Dubrovnik saldırısı sırasında, Sırp ve Karadağlı saldırganlar tarafından 19 vatandaşın öldürüldüğü belirtilmektedir. Ardından, Hırvatistan'ın geri kalan bölgelerinde de, "tüm yerleşimlerin, kiliselerin, kültürel anıtların, yolların ve hastanelerin imhalarının yanı sıra, Sırp ordusu Çetnikler ile, hapsolan savunucuları ve sivilleri toplumsal şekilde katlediyordu ve öldürüyordu" cümlesi ile bu imaj verilmektedir. Bosna Hersek'te yaşanan çatışmalara ilişkin anlatım kapsamında da, 'öldüren' imajı yer almaktadır. Srebrenica'nın kuşatması sırasında, Sırp tarafının, binlerce Müslümanı öldürdüğü vurgulanmaktadır. 'Esir eden' imajı, bu anlatımlarda da bulunmaktadır. Ayriyeten, Bosna Hersek'teki çatışmalar sırasında, Sırp tarafının 370 BM askerini de esir edip, ağaçlara bağladığından bahsedilmektedir. Hırvatistan'daki çatışmalar bağlamında, Sırp tarafına, "toplama kampı oluşturan" imajı da verilmektedir. "Sürgün eden" imajı ise, hem Hırvatistan hem Bosna Hersek çatışmalarının anlatımında yer almaktadır.

4.3.2.4.5.1.2. *Hırvat Tarafı*

Hırvat tarafı için kullanılan kelimeler: "Bosna Hersek'teki Hırvat halkı", "HVO", "Hırvat şehirleri", "Hırvat askeri güçleri", "Hırvat ordusu", "HDZ" ve "Hırvatlar"dır. İmaj olarak ise, "savunan", "kahraman", "kurtaran", "çatışan taraflardan birisi", "saldırılan", "yerinden edilen", "kuşatılan", "Büyük Sırp saldırısının mağduru" ve "şehirleri bombalanan ve imha edilen" imajları verilmektedir.

"Savunan" imajı, Hırvat tarafının Hırvatistan ve Bosna Hersek'te yaşanan çatışmalarda, savunma niteliğinde eylemde bulunduğu izah edilirken yer almaktadır. "Kurtaran" imajı, Oluja ve Bljesak operasyonlarının anlatımında bulunmaktadır. "Kahraman" imajı, Vukovar anlatımında, "Birkaç haftalık kahramanca savunmadan sonra..." cümlesinde verilmektedir. "Çatışan taraflardan birisi" imajı, Bosna Hersek'teki çatışmalara ilişkin anlatımda yer alan ARBiH ile HVO arasındaki çatışma bağlamında bulunmaktadır.

"Saldırılan" ve "kuşatılan" imajı, örnek metinde, Hırvat tarafının ve Hırvat şehirlerinin saldırıya ve kuşatmaya uğradığı yönündeki anlatılanlarda yer almaktadır. Bunun yanında, "şehirleri bombalanan ve imha edilen" imajı da öne sürülmektedir. "Yerinden edilen" imajı, Bosna Hersek çatışmaları kapsamında bulunmaktadır. Kitapta, "Bosna Hersek'in üç halkından, Hırvatlar en çok yerlerinden edildi" cümlesi aktarılmaktadır. "Büyük Sırp

saldırısının mağduru” imajı ise, Hırvatların, Büyük Sırp saldırısının mağduru olduğu vurgulanan Washington Anlaşmalarının anlatımı bağlamında verilmektedir.

4.3.2.4.5.1.3. *Boşnak Tarafı*

Boşnak tarafı hakkındaki anlatımda, “Müslüman”, “Boşnaklar”, “Müslüman halkın askeri teşkilatı”, “ARBiH” ve “SDA” ifadeleri kullanılmaktadır. Boşnak tarafına verilen imajlar ise, “başlangıçta silahlanmayan”, “sürgün edilen”, “çatışan taraflardan birisi”, “Büyük Sırp saldırısının mağduru”, “savunan” ve “öldürülen”dir.

“Başlangıçta silahlanmayan” imajı, Bosna Hersek çatışması bağlamında bulunmaktadır. Anlatımda, Müslümanların zamanında silahlanmadıkları, Hırvatların ise, Sırp saldırısına daha kararlı direniş gösterdiği belirtilmektedir. “Çatışan taraflardan birisi” imajı, ARBiH ile HVO çatışmasının anlatımı kapsamında yer almaktadır.

“Savunan” imajı ile, Boşnak tarafının, saldırıya karşı savunan taraf olduğu belirtilmektedir. “Sürgün edilen” imajı, kitapta, Doğu Bosna’dan Müslümanların, Sırp tarafından sürgün edildiği dile getirilirken bulunmaktadır. “Büyük Sırp saldırısının mağduru” imajı bağlamında, Hırvatların yanında, Boşnak tarafının da, Büyük Sırp saldırısının mağduru olduğu vurgulanmaktadır. “Öldürülen” imajı, Srebrenica anlatımı bağlamında yer almaktadır. Metinde, Sırp güçleri tarafından binlerce Müslümanın öldürüldüğü öne sürülmektedir.

4.3.2.4.5.1.4. *Karadağ Tarafı*

Karadağ tarafı ile ilişkili anlatım çok bulunmamaktadır. Örnek metinde, toplamda dört yerde ondan bahsedilmektedir. İlk olarak, Karadağ delegelerinin, SKJ Kongresinde “büyük saldırganlıkla” Hırvat ve Sloven delegelerine karşı davrandıkları dile getirilmektedir. Ardından, seçimlerde seçilen Karadağ’ın yeni hükümetinin, Miloşević’i körü körüne takip ettiği konusunda bilgi verilmektedir. Hırvatistan’daki çatışmalar bağlamında, Dubrovnik şehrinin imhasını gösteren fotoğrafın altında, bunun, Sırp ve Karadağlı saldırganlarının gerçekleştirdiği en güçlü saldırı olduğu görüşü aktarılmaktadır. Bu saldırı sırasında 19 vatandaşın öldüğü, 60 vatandaşın ise yaralandığı ve birçok ev, kilise ve kültürel değeri olan binaların zarara uğradığı belirtilmektedir. Karadağ hakkındaki anlatım, son olarak Bosna Hersek’teki çatışmalar bağlamında, Hırvat

köyü olan Ravno'yu, Sırp ve Karadağlı saldıranının tahrip ettiği dile getirilirken yer almaktadır.

4.3.2.4.5.2. Anlatıma İlişkin Düşünceler

Örnek kitapta, suçlu taraf olarak en çok Sırp tarafı gösterilmektedir. Sırp tarafı, saldıran, kuşatan, öldüren ve imha eden gibi imajlar ile izah edilmektedir. Bu anlatımlarda, askeri güçlerinin yanı sıra, eylemi yapan olarak birçok yerde "Sırplar" ifadesi, genel halk olarak kullanılmaktadır. Karadağ tarafında da, olumsuz imajlar bulunmaktadır. Bununla ilişkili olarak "Karadağlı saldıran" ifadesi kullanılmaktadır. Boşnak ve Hırvat taraflarına herhangi bir olumsuz imaj verilmemektedir.

Anlatımda, çatışmaların bıraktığı etkiler, genel sonuçlar şeklinde, bir halk belirtilmeden aktarılmaktadır. Ancak, çatışmalara ilişkin anlatımda, mağdur olarak Hırvat ve Boşnak tarafları gösterilmektedir. Kitapta, Hırvatlar ve Müslümanlar, saldırılan, kuşatılan, yerlerinden edilen ve öldürülen taraftır. Bu mağduriyetler, fotoğraflar ile de desteklenmektedir. Bunun yanında, örnek kitapta, Sırpların saldırganlığı, Hırvatların ise mağduriyetini gösteren iki tarihi kaynak da sunulmaktadır. Sırplar ve Karadağlıların mağduriyeti hakkında bilgi bulunmamaktadır.

İsmi geçen kişilere ilişkin anlatım bakımından, en çok Milošević odaklı bir anlatımın olduğu görülmektedir. Sırp tarafına ait olan Milošević ve Karadžic, kitapta olumsuz anlamda anlatılmaktadır. Milošević, savaş başlatan kişi olarak gösterilmektedir. Karadžic ise, Milošević'in programını takip eden, askeri güçleri ile beraber Hırvat ve Boşnak tarafına saldıran olarak izah edilmektedir. Hırvat olan Franjo Tuđman, olumlu şekilde sunulmaktadır. Başarılı politikası ile, Hırvatistan'ın kurtarılmasına ve bağımsız olmasına sebep olduğu belirtilmektedir. Alija İzetbegović ve Momir Bulatović hakkında, sadece Cumhurbaşkanları olduklarına dair bilgi verilmektedir.

Bu örnek, çoğunlukla Hırvatların yaşadığı Bosna Hersek bölgelerinde, lise dördüncü sınıfta okutulmaktadır. Suçlu ve mağdur tarafın anlatımı açısından, Hırvat ve Boşnak, kişilere ilişkin anlatım açısından ise, 4B örneğinin Hırvat yanlısı olduğu gözükmektedir. Hırvat yanlısı olması görüşü, kitapta yer alan fotoğraf ve tarih kaynakları ile de güçlendirilmektedir. Sırplar ve Karadağlıların mağduriyeti hakkında bir bilginin olmaması da, incelenen örneğin Hırvat yanlısı olduğunun belirtisidir.

4.3.2.5. ‘5B’ Örneği

5B örneğinde, Yugoslavya’nın dağılması on sayfada anlatılmaktadır. Anlatım, ‘‘SFRY’nin Dağılması ve Bosna Hersek’in Uluslararası Tanınması’’ ve ‘‘Bosna Hersek’te Savaş ve Savaş Sonrası Dönemi (1992-2000)’’ olmak üzere iki başlıktan oluşmaktadır. Bu konuların kapsamında, Hırvatistan çatışması hakkında detaylı bilgi verilmemektedir.

4.3.2.5.1. Yugoslavya’nın Dağılmasının Nedenleri

‘‘SFRY’nin Dağılması ve Bosna Hersek’in Uluslararası Tanınması’’ başlığı bağlamında, ‘‘Ekonomik ve Siyasi Kriz’’, ‘‘SKJ’nin Dağılması ve İlk Çok Partili Seçimler’’ ve ‘‘Bağımsız ve Egemen Bir Devlet Olarak Bosna Hersek’’ alt başlıkları verilmektedir.

‘‘Ekonomik ve Siyasi Kriz’’ alt başlığında, öncelikle ekonomik krizin üzerinde durulmaktadır. 1980 yıllarında Yugoslavya’daki ekonomik krizin her durumda belli olduğu anlatılmaktadır. İşsizliğin arttığı, maaşların düştüğü ve enflasyonun hızla yükseldiği belirtilmektedir. Vatandaşların yaşam standardının durdurulamaz bir şekilde düştüğü dile getirilmektedir. Ardından, kötü ekonomik durumun yanı sıra, etnik gruplar arası çelişkilerin de güçlendiğinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda, Slovenlerin, daha fazla bağımsızlık istedikleri; Arnavutların, Kosova için cumhuriyet statüsü talep ettikleri; Sırp siyasi liderlerinin ise, Kosova ve Voyvodina’ya çok fazla özerklik verildiğine inandıkları 1974 Anayasası’na karşı çıktıkları anlatılmaktadır. Bu durumun, Slobodan Miloşeviç’in Sırp Komünistlerinin başına gelmesiyle daha da kötüleştiği vurgulanmaktadır. Bu konu kapsamında, Miloşeviç’in, Sırp üstünlüğünü yeniden kurmayı, öncelikle Sırbistan’da başladığı belirtilmektedir. Mart 1989’da Kosova ve Voyvodina’nın özerkliğinin kaldırıldığı ve bu da, Yugoslavya’nın önceki anayasal düzenini ihlal edildiği anlamına geldiği dile getirilmektedir. Bunun yanında, ilk hedefine ulaştıktan sonra Miloşeviç’in, Yugoslavya’da Sırp üstünlüğü kurmak amacıyla diğer cumhuriyetlere karşı yöneldiği vurgulanmaktadır. Ek olarak, bu örnek metnin yanında, ayrı bir kutucukta, ‘‘Gazimestan’da (Kosova), Kosova Savaşı’nın 600. Yıldönümünün kutlaması sırasında Slobodan Miloşeviç, Sırbistan’ın konumunu iyileştirmek için tekrar mücadelede olduğunu söyledi. ‘Mücadele şu an silahlı değil, ama silahlı olması ihtimali de kapalı değildir’’ yazısı verilmektedir. Bunun üzerine, öğrencilere iki soru sorulmaktadır: ‘‘Miloşeviç’in bu mesajla diğer cumhuriyetlerle barışçıl bir anlaşma için

yer bırakıp bırakmadığını açıklayabilir misiniz?’’ ve ‘‘Sırp baskısına boyun eğmezlerse onları ne bekliyordu?’’

Söz konusu alt başlığın son paragrafında medyanın rolünden bahsedilmektedir. İlk olarak, Bosna Hersek cumhuriyetinin meşruiyetine ve devletine meydan okurken, Sırp siyasi liderlerinin, emsalsiz propagandanın ve Belgrad medyasının desteğiyle Hırvatistan'daki Sırp'lar için özerklik aradığı dile getirilmektedir. Ardından, Bosna Hersek'in yapay bir yapı ve ‘‘Tito'nun icadı’’ olarak gösterilmeye çalışıldığı vurgulanmaktadır. Buna bağlı olarak, böyle bir politikaya katılmayan tüm siyasi, kültürel ve bilimsel çalışanların, medyanın linci ile karşı karşıya kaldıkları belirtilmektedir.

‘SKJ'nin Dağılması ve İlk Çok Partili Seçimler’’ alt başlığında, ülkedeki zor duruma bir çözüm bulmak amacıyla Belgrad'da SKJ'nin olağanüstü bir kongresinin yapıldığı konusunda bilgi verilmektedir. Buna ilişkin olarak, onlara yönelik ciddi suçlamalar ve Sırp komünistleriyle çatışmalar nedeniyle, önce Sloven komünistlerinin, ardından Hırvat komünistlerinin de Kongre'yi terk ettikleri dile getirilmektedir. Bu olayın, Yugoslavya'nın parçalanmasının başlangıcı olarak da işaretlenebildiği belirtilmektedir. Ardından, tüm Yugoslavya'da çok partili seçimlerin düzenlendiği ifade edilmektedir.

‘‘Bağımsız ve Egemen Bir Devlet Olarak Bosna-Hersek’’ alt başlığında, Yugoslavya'nın dağılması üzere, Bosna Hersek'teki gelişmeler üzerinde durulmaktadır. Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığının ardından, 15 Ekim 1991'de Bosna Hersek Meclisinin, Bosna Hersek'in bağımsızlık ve egemenliğinin ilanına ilişkin bir karar aldığından bahsedilmektedir. Buna karşı tepki olarak, SDS temsilcilerinin Meclisi terk ettiği ve Sırp Ulusal Meclisi'ni ilan ettiği belirtilmektedir. 9 Ocak 1992'de ise, ileride Yugoslavya'ya, yani Sırbistan ve Karadağ'a ilhak edilmek üzere, Bosna-Hersek'in Sırp Cumhuriyeti'ni, Bosna-Hersek topraklarının bir bölümünde ilan ettikleri izah edilmektedir. Anlatımın devamında, bağımsızlık referandumunun, 29 Şubat ve 1 Mart 1992'de yapıldığından bahsedilmektedir. Oy kullanma hakkına sahip nüfusun çoğunluğunun, bağımsız, egemen ve bölünmez Bosna Hersek'e oy verdiği belirtilmektedir. Buna dayanarak, 6 Nisan 1992'de, Bosna Hersek'in Avrupa Topluluğu tarafından tanındığı dile getirilmektedir. Aynı gün JNA birliklerinin ve SDS'ye sadık güçlerini Saraybosna'ya saldırdığı anlatılmaktadır. Anlatımın ardından, liderlerinin, 1990 yılında ABD elçisi Zimmerman ile yaptıkları konuşmalarından alıntı verilmektedir. Bunun üzerine, öğrencilerden, üç

anlatımı da analiz etmeleri ve Bosna Hersek'teki farklı partilerin politikalarını ve çıkarlarını belirlemeye çalışmaları istenmektedir.

‘‘Franjo Tuğman: ‘‘Bosna, Hırvatistan'ın tarihi bir parçasıdır ve her zaman Hırvatistan'ın jeopolitik alanındaydı. Bosna’da sadece Hırvatlar değil, aynı zamanda Müslümanların çoğu Hırvat gibi hissediyor. (...) Bosna'daki Sırlar baskı yaparsa çıkarlarımızı savunacağız. Yapmazsa, Bosna'nın bağımsız bir cumhuriyet olarak kalmasını kabul ediyoruz. ‘‘

Başkanlık üyesi Ejup Ganiç: ‘‘Elbette bağımsızlığı seçeceğiz. Hırvatistan ve Slovenya gittiğine göre, Bosna artık Sırbistan'ın kontrolündeki Yugoslavya'da hayatta kalamaz. Milošević'in Sırbistan’da Macarlar, Müslümanlar ve Arnavutlar azınlıklarla nasıl başa çıktığını görmek için yeterli zamanımız oldu. Bu tür zulme teslim olmak delilik olurdu.’‘

Slobodan Milošević: ‘‘Görüyorsunuz, Bay Zimmerman, Yugoslavya'ya sadece biz Sırlar inanıyoruz. Hırvatlar ya da Slovenler gibi ayrılmaya çalışmıyoruz ya da Kosova'daki Arnavutlar gibi yabancı bir ülkeye bağlı değiliz, Bosna'daki Müslümanlar gibi İslami bir devlet yaratmaya da çalışmıyoruz. II. Dünya Savaşı'nda hepsi size karşı savaştı. Biz ise, sizin müttefiklerinizdik.’‘ (Šabotić & Čehajić, 2012, s. 183)

4.3.2.5.2. Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

4.3.2.5.2.1. Slovenya ve Hırvatistan

5B örneğinde, Slovenya ve Hırvatistan’da yaşanan çatışmalar hakkında pek bilgi verilmemektedir. Konu, iki farklı yerde geçmektedir. İlkinde, Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlıklarını ve egemenliklerini, 25 Haziran 1991'de ilan ettikleri belirtilmektedir. Bu eylemlerin, Slovenya'daki yedi günlük savaşın, daha sonra ise, Hırvatistan'da da savaşın başlamasına neden olduğu dile getirilmektedir. İkincisinde, 1991 yazında, Hırvatistan'da çatışmaların yoğunlaştığı ve olayların gidişatından, Bosna Hersek'e de savaşın sıçrayabileceği öne sürülmektedir.

4.3.2.5.2.2. Bosna Hersek

Bosna Hersek’te yaşanan çatışmaların anlatımı, ‘‘Bosna Hersek’te Savaş ve Savaş Sonrası Dönem (1992-2000)’’ başlığı kapsamında yer almaktadır. Bu başlık, ‘‘Savaş

Hazırlıkları”, “Savaş Operasyonlarının Başlaması”, “Washington Anlaşması” ve “Uluslararası Toplumun Müdahalesi ve Dayton Barış Anlaşması” alt başlıklarından oluşmaktadır. Alt başlıkların anlatımına geçmeden önce, kitapta, giriş amaçlı bir ön paragraf verilmektedir. İlk olarak, JNA güçlerinin, Bosna-Hersek'e gönderildiği ve konuşlandırıldığı dile getirilmektedir. Ardından, JNA güçlerinin, 1991 sonbaharında Dubrovnik'i işgal amacı ile, Hırvatların yaşadığı Doğu Hersek'teki Ravno köyüne saldırdığından bahsedilmektedir. Son olarak ise, bu olayların, 1992 Nisan başında başlayan Bosna Hersek topraklarındaki çok daha büyük çatışmalara bir giriş olduğu belirtilmektedir.

'Savaş Hazırlıkları" alt başlığı, "1991'de Hırvatistan'daki savaş sırasında JNA birimleri, Sırbistan ve Karadağ'dan gelen paramiliter grupları ve SDS'ye sadık güçleri, Bosna-Hersek'in bir kısmını sessizce işgal etti" cümlesi ile başlamaktadır. Devamında, olayların giderek artan sayıda olmasının, 1991 sonbaharında, Saraybosna'daki cumhuriyet liderliğini yedek bir polis kuvvetini harekete geçirmeye zorladığı dile getirilmektedir. Aynı zamanda, JNA'nın da harekete geçmeye başladığı, ancak çağrılarını, çoğunlukla Sırp tarafından yanıtlanırken, Boşnaklar ve Hırvatların, Cumhurbaşkanlığı'nın tavsiyesi üzerine bu tür çağrılarını reddettiği belirtilmektedir. Bunların yanında, anlatımda, 25 Eylül 1991'de BM Güvenlik Konseyinin, SFRY ülkelerine silah ithalatı konusunda uluslararası bir ambargo uyguladığı konusunda bilgi verilmektedir. Ancak, gerçekte, bu kararın, sadece Bosna Hersek'in kendini savunma hakkını etkilediği, çünkü diğer tüm Yugoslav cumhuriyetlerinin, Yugoslav olmayan ülkelerle sınır ötesi silah kaçırıldığı vurgulanmaktadır.

"Savaş Operasyonlarının Başlaması" alt başlığında, Bosna Hersek'e yönelik saldırılardan bahsedilmektedir. Bunun bağlamında, ilk olarak, 1 Nisan 1992'de, Bosna Hersek'te meydana gelen birkaç aylık olay ve etnik gruplar arası çatışmalardan sonra, "Arkanovci" olarak adlandırılan Sırbistan'dan paramiliter formasyonlarının, Bijeljina şehrini ele geçirdiği dile getirilmektedir. Beş gün sonra Bosna Hersek'in, uluslararası alanda tanındığı belirtilmektedir. Bunun üzerine, JNA birimlerinin, Radovan Karadzic'in SDS'ine sadık güçleri ile işbirliği içinde (Arkanovci, Seseljevci, Beli Orlovi, vb.) başkent Saraybosna'ya bir saldırı gerçekleştirdiği öne sürülmektedir. Böylece uluslararası alanda tanınan Bosna Hersek devletine karşı saldırının başladığı vurgulanmaktadır. Bu metnin

yanında, aşağıdaki fotoğraf yer almaktadır. Açıklaması olarak, ‘‘Nisan 1992, Bosna Hersek Meclisi binası ateşler içinde’’ cümlesi verilmektedir.

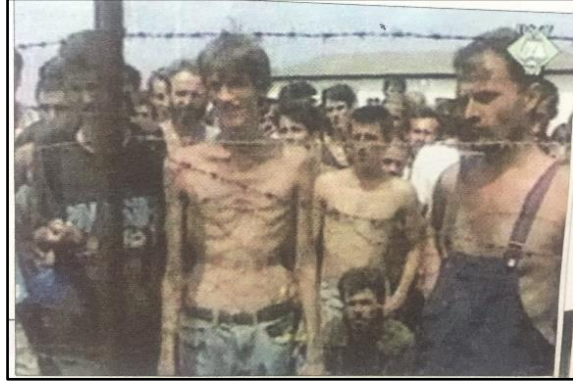

(Šabotić & Čehajić, 2012, s. 185)

Fotoğraf 76: ‘‘5B’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1

Alt başlığın devamında, 8 Nisan 1992'de, Cumhurbaşkanlığının, daha sonra ARBiH'e dönüşen Bölgesel Savunma adı olan ilk devlet askeri oluşumunu kurduğu dile getirilmektedir. Bölgesel Savunmanın oluşumu ile eş zamanlı olarak, Hırvat siyasi liderliğinin, HVO'yu oluşturduğu eklenmektedir. 28 Ağustos 1993'te ise, HVO'nun kontrol ettiği Hırvat çoğunluğun yaşadığı bölgelerin, Hırvat Cumhuriyeti Herceg-Bosna'ya dönüştüğü belirtilmektedir. Anlatımın devamında, savaşın ilk aşamasında, ARBiH ve HVO'nun, Mayıs 1992'de VRS'ye dönüştürülen JNA birimlerine karşı birlikte hareket ettikleri konusunda bilgi verilmektedir. VRS'nin, devasa devralınan silahlar sayesinde, savaşın ilk yılında, Bosna Hersek topraklarının %60'ından fazlasını işgal ettiği öne sürülmektedir. Bu esnada, VRS'nin, kontrolü altındaki tüm alanları, Sırp olmayan nüfustan etnik olarak temizlediği ve onların ulusal kimliklerini doğrulayan kültürel, dini ve diğer tarihi özellikleri yok ettiği belirtilmektedir. Buna ek olarak, zamanında kaçmayan veya özgürlüğü satın alacak parası olmayan Sırp olmayan nüfusun, çoğunlukla toplama kamplarına götürüldüğü dile getirilmektedir. Kitapta, mahkumlara yönelik uygulanan zulüm açısından Omarska, Trnopolje, Keraterm ve Manjača'daki toplama

kamplarının öne çıktığı vurgulanmaktadır. ARBiH ve HVO arasındaki çatışmalar sırasında da, Boşnaklar için toplama kamplarının (Mostar yakınlarındaki Heliostrom ve Capljina yakınlarındaki Dretelj) oluşturulduğu belirtilmektedir. Bu anlatıma ilişkin Trnopolj toplama kampının fotoğrafı verilmektedir. Fotoğrafa ilişkin, ‘‘Prijedor yakınlarındaki Trnopolje toplama kampında bir kamp mahkumunun fotoğrafı’’ cümlesi verilmektedir.

(Šabotić & Čehajić, 2012, s. 185)

Fotoğraf 77: ‘‘5B’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf
no:2

Fotoğrafın ardından öğrencilere birkaç soru sorulmaktadır, ‘‘Bu fotoğraf sizde hangi duyguları uyandırıyor? Bu insanlar neden dikenli telin arkasında? Neden yetersiz beslenmişler? Bu ne anlama geliyor? Mahkumlara böyle muamele edilmesinin bir gerekçesi var mı?’’ (Šabotić & Čehajić, 2012, s. 185)

‘‘Washington Anlaşması’’ alt başlığı kapsamında, HVO ve ARBiH arasındaki çatışmanın ve tekrar barışmanın üzerinde durulmaktadır. İlk olarak, ittifaktan sonra, 1992 sonbaharında ARBiH ve HVO arasında çatışmaların başladığı dile getirilmektedir. Hersek ve Merkez Bosna'daki bu çatışmaların, 1993'te zirveye ulaştığı belirtilmektedir. Bunun ardından, 18 Mart 1994'te ABD hükümetinin arabuluculuğu ile Washington'da BiH Hükümeti temsilcileri ile ‘‘kendiliğinden ilan edilen’’ Hırvatistan Herceg-Bosna Cumhuriyeti arasında bir anlaşmanın imzalandığı öne sürülmektedir. Buna ek olarak, ARBiH ve HVO arasındaki çatışmayı sona erdiren bu anlaşmanın ardından, uluslararası toplumunun tüm çabalarının Bosnalı Sırplarla bir çözüm bulmaya odaklandığı dile getirilmektedir.

Bosna Hersek'te yaşanan çatışmaların anlatımının son alt başlığı, "Uluslararası Toplumun Müdahalesi ve Dayton Barış Anlaşması"dır. Anlatımın başında, savaş boyunca Bosnalı yetkililerin, uluslararası toplumun askeri müdahalesini talep ettiklerinden bahsedilmektedir. Bunun yerine, BM'nin, Bosna Hersek'e, güç kullanma veya herhangi bir partinin savaş operasyonlarına müdahale etme hakkı olmadan insani yardımın sağlanmasından görevli tarafsız birimi olan UNPROFOR'u gönderdiği öne sürülmektedir. Devamında, BM'nin en tartışmalı kararlarından birinin, Bihac, Zepa, Srebrenica, Saraybosna, Tuzla ve Gorazde'de "güvenli bölge"lerin kurulması olduğu belirtilmektedir. 1995 olaylarının, bu bölgelerin gerçekte ne kadar güvenli olduğunu gösterdiği dile getirilmektedir. Bunun bağlamında, kitapta, Saraybosna'nın aylarca kesintisiz bombardımana maruz kaldığı ve Tuzla'da 25 Mayıs'ta Sırp mevkilerinden atışlanan bombalama sonucunda 71 vatandaşın öldürüldüğü vurgulanmaktadır. Temmuz 1995'te ise, Sırp güçlerinin, VRS ve RS polisinin, Ratko Mladić komutası altında, Zepa ve Srebrenica'nın "güvenli bölgeleri"ni işgal ederek, 8 binden fazla Boşnakı öldürdükleri belirtilmektedir. Bunun, 2007'de, Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı tarafından onaylanan İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, Avrupa'nın en büyük soykırımı olduğu öne sürülmektedir. Ardından, Srebrenica ile ilgili iki fotoğraf yer almaktadır. Fotoğraf 78: "11 Temmuz 1995'te Srebrenica düştükten sonra. ARBiH kontrolündeki bölgeye giderken Srebrenica'nın nüfusu."; Fotoğraf 79: "Potočari Anıt Kompleksi'nde öldürülen Srebrenica Boşnaklarının mezar taşları."

(Šabotić & Čehajić, 2012, s. 187)

Fotoğraf 78: "5B" Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:3

(Šabotić & Čehajić, 2012, s. 187)

Fotoğraf 79: "5B" Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:4

Birinci fotoğrafın yanında öğrencilere, ‘‘Bu fotoğrafta ne görüyorsun? Neden fotoğrafta kadınlar, yaşlı erkekler ve çocuklar bulunmaktadır? Arka planda mavi kask olan insanlar kimler?’’ soruları sorulmaktadır.

Anlatımın son paragrafında, savaşın bitiminden bahsedilmektedir. Metin, ‘‘bütün bunlar Batılı güçlerin 1995 yılının Eylül ayı başlarında Sırp mevzilerine hava saldırıları başlatmasına yol açtı’’ cümlesi ile başlamaktadır. Bu sırada ARBiH ve HVO’nun, ortak operasyonlarla, Banja Luka’ya yaklaşırken, BiH topraklarının 5000 km2’sini ele geçirdikleri belirtilmektedir. Son olarak, Sırp nüfusunun, panik içinde Sırbistan’a kaçmaya başladığı, daha sonra ise, yine uluslararası baskı altında 12 Ekim’de ateşkesin imzalandığı ve Bosna Hersek’teki savaşı sona erdiren Dayton’da bir barış anlaşmasına varıldığından bahsedilmektedir.

4.3.2.5.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

5B örneğinde, Bosna Hersek’te çatışmalara ilişkin anlatım bağlamında dile getirilenlerin dışında, ayriyeten çatışmanın bıraktığı etkiler üzerinde durulmamaktadır.

4.3.2.5.4. İsmi Geçen Aktörler

Örnek metinde, Sırp tarafına ait isimler olarak Slobodan Miloşević, Ratko Mladić ve Radovan Karadžić’in ismi geçmektedir. Hırvat tarafı bağlamında Franjo Tuđman’ın ismi bulunmaktadır. Boşnak tarafına gruplandırılacak isimler ise Alija İzetbegović, Ejup Ganić ve Hamdija Pozderac’tır. Karadağ’a ilişkin isim olarak Momir Bulatović verilmektedir.

Slobodan Miloşević’in ismi, toplamda altı kez geçmektedir. İsmi, ilk olarak, Yugoslavya’daki durumların, onun gelişi ile daha da kötüleştiği dile getirilirken yer almaktadır. Bu anlatım bağlamında, Miloşević’in Sırp üstünlüğünü kurmak istediği belirtilmektedir. Ardından, ismi, Gazimestan’daki konuşmasında, ‘‘silahlı mücadelenin olması da, ihtimallerin dışında olmadığı’’ aktarılan metinde bulunmaktadır. Son olarak, Miloşević’in ismi, kitapta verilen tarih kaynağında geçmektedir. Bunların yanında, örnek kitapta, Miloşević’in, diğer liderler ile beraber, iki kez fotoğrafı yer almaktadır. Ratko Mladić’in ismi, anlatımlarda bir kez bulunmaktadır. Onun öncülüğünde VRS’nin Srebrenica’da soykırım yaptığından bahsedilmektedir. Radovan Karadžić’in ismi de, bir

kez geçmektedir. Metinde, Radovan Karadzic'in SDS'sine sadık güçlerin Sarajevo'ya saldırı gerçekleştirdiği dile getirilmektedir.

Franjo Tudjman'ın ismi, anlatım boyunca üç kez bulunmaktadır. Bunlardan ikisi, diğer liderler ile beraber bulunduğu fotoğrafın altında yer almaktadır. Üçüncü ise, kitapta gösterilen tarih kaynağında verilmektedir.

Alija İzetbegovic'in ismi, toplamda dört kez geçmektedir. Başta, Bosna Hersek'in ilk Cumhurbaşkanı seçildiği belirtilmektedir. Bunu takip eden iki sayfa sonrasında, ayrı bir kutucukta aynı bilgi verilmektedir. İsmi, diğer liderler ile beraber olduğu iki fotoğrafın altında bulunmaktadır. Bosna Hersek Başkanlığının üyesi olan Ejup Ganic'in ismi, sunulan tarih kaynağında geçmektedir. Hamdija Pozderac'ın ismi, ayrı bir kutucukta yer almaktadır. Onun, Bosna Hersek'in önemli siyasetçisi olduğu belirtilmektedir. 1987 yılında, Pozderac'ın Yugoslavya'nın başkanı olma sırası geldiğinde, monte edilmiş skandal ve Sırp medyasının baskısı nedeni ile çekilmek zorunda kaldığı dile getirilmektedir.

Momir Bulatović'in bir kez bulunmaktadır. Onun ismi, Karadağ'ın cumhurbaşkanı olarak diğer liderler ile bulunduğu fotoğrafın altında geçmektedir. Bunun dışında, Karadağ tarafına ait herhangi bir isim örnek kitapta yer almamaktadır.

4.3.2.5.5. Değerlendirmeler/Görüşler

4.3.2.5.5.1. İmajlar

4.3.2.5.5.1.1. Sırp Tarafı

Kitapta, Sırp tarafı ile ilişkili kullanılan ifadeler, "Sırp siyasi liderliği", "SDS", "JNA", "SDS'e sadık güçleri", "Sırbistan'dan gelen paramiliter formasyonlar", "VRS", "Sırp mevkileri", "Sırp medyası", "Arkanovci", "Seseljenci" ve "Beli Orlovi"dir. Bunlara verilen imajlar ise, "Bosna Hersek'in meşruiyetini ve devletini inkar eden", "medya linç uygulayan", "saldıran", "kuşatan", "toprakları ele geçiren", "bombalayan", "etnik temizlik uygulayan", "toplama kampı oluşturan", "soykırım yapan", "hava saldırısına uğrayan" ve "panik içinde kaçan"dır.

"Bosna Hersek'in meşruiyetini ve devletini inkar eden" imajı, Yugoslavya'nın dağılmasının nedenlerini açıklayan kısımda bulunmaktadır. Bunun bağlamında,

anlatımda, Sırp siyasi liderliğinin, Bosna Hersek'i icat edilmiş bir yapı olarak ilan ederek, onun meşruiyetini inkar ettiği vurgulanmaktadır. Hemen ardından, "medya linç uygulayan" imajı gelmektedir. Bosna Hersek'i devlet olarak gören her siyasi, kültürel ve bilimsel çalışanların, medya linçinin mağduru olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında, ayrı kutucukta, Hamdija Pozderac'ın anlatımı bulunup, onun Sırp medyasının baskısı yüzünden siyasetten çekilmek zorunda kaldığı dile getirilmektedir.

"Saldıran" imajı ilk olarak, "Bağımsız ve Egemen Bir Devlet Olarak Bosna Hersek" alt başlığında, Bosna Hersek'in uluslararası tanınmasının gerçekleştiği gibi, JNA'nın ve SDS'e sadık olan güçlerin Sarajevo'ya saldırdığı öne sürüldüğünde bulunmaktadır. Aynı bilgi, Bosna Hersek'te yaşanan çatışmalara ilişkin anlatım bağlamında tekrar verilmektedir. Bosna Hersek'te olan çatışmalara ilişkin anlatımın ön paragrafında, JNA'nın Ravno köyüne saldırdığından bahsedilmektedir. Bunun yanında, "kuşatan" imajı da yer almaktadır. 1991 yılında JNA, Sırbistan'dan ve Karadağ'dan gelen paramiliter formasyonlar ve SDS'e sadık olan güçlerin, Bosna Hersek'in sessiz kuşatmasını gerçekleştirdiği dile getirilmektedir. "Toprakları ele geçiren" imajı ise, ilk olarak Arkanovci tarafından Bijeljina şehri ele geçirildiğine dair geçmektedir. Ardından, savaşın ilk yılında, JNA'nın Bosna Hersek topraklarının %60'ını ele geçirdiği öne sürülmektedir. "Bombalayan" imajı, Sırp mevkilerinden Sarajevo'nun aylarca bombalandığını ve Tuzla'da bombalanma sonucu 71 vatandaşın öldüğü belirtilirken bulunmaktadır.

"Etnik temizlik uygulayan" imajı, VRS'ye dönüşen JNA'nın, Bosna Hersek'teki toprakları ele geçirirken, bu alanlarda yaşayan Sırp olmayan nüfusa etnik temizlik gerçekleştirdiğine dair anlatımda yer almaktadır. Bunun hemen ardından, "toplama kampı oluşturan" imajı da verilmektedir. Ele geçirilen alanlarda, insanların kaçamadığı halde, onların toplama kamplarına götürüldüğü dile getirilmektedir. Metnin yanında, toplama kampında olan mağdur insanların bulunduğu fotoğrafın sunulması, bu imajı güçlendirmektedir. Kitabın devamında yer alan "soykırım yapan" imajı, Srebrenica anlatımına ilişkin verilmektedir. Anlatımda, Srebrenica'da VRS, Sırp güçleri ve RS'nin polisinin, 8 binden fazla Boşnak'ı öldürdüğü ve bunun İkinci Dünya Savaşından bu yana Avrupa'nın en büyük soykırımını olduğu vurgulanmaktadır. Bu imaj, anlatılanların yanında verilen iki fotoğraf ile desteklenmektedir.

Srebrenica anlatımının ardından, tüm sebeplerden dolayı, Batılı güçlerin Sırp mevkilerine hava saldırısı gerçekleştirdiği konusunda bilgi verilmektedir. Bu anlatımda, Sırp tarafına, “hava saldırısına uğrayan” imajı verilmektedir. Ardından, ARBiH ve HVO’nun ortak operasyonları ile 5000 km² bölgenin ele geçirildiği ve böylece Banja Luka’ya yaklaştıkları belirtilmektedir. Bunun üzerine, kitapta, Sırp nüfusunun panik içinde Sırbistan’a kaçtığı öne sürülmektedir. Bu durumda, Sırlara ‘panik içinde kaçan’ imajı verilmektedir.

4.3.2.5.5.1.2. *Hırvat Tarafı*

Kitapta, Hırvat taraf bağlamında ‘Hırvatlar’, ‘HDZ’ ve ‘HVO’ ifadeleri yer almaktadır. ‘Saldırılan’, ‘savunan’, ‘toplama kampı oluşturan’, ‘çatışan taraflardan birisi’ ve ‘ele geçiren’ imajları bulunmaktadır.

‘Saldırılan’ imajı, çatışmalara ilişkin anlatımın ön paragrafında verilmektedir. Bu anlatımda, 1991 yılında JNA güçlerinin, çoğunlukla Hırvatların yaşadığı Ravno köyüne saldırdığı belirtilmektedir. ‘Savunan’ imajı, ARBiH ile birlikte HVO’nun, Sırp güçlerinin saldırısına karşı savunma niteliğinde hareket ettikleri öne sürülmektedir. ‘Toplama kampı oluşturan’ imajı, ‘‘ARBiH ve HVO arasındaki çatışmalar sırasında da, Boşnaklar için toplama kampları (Mostar yakınlarındaki Heliodrom ve Capljina yakınlarındaki Dretelj) oluşturdu’’ cümlesinde verilmektedir. ‘Çatışan taraflardan birisi’ imajı, ARBiH ile HVO’nun arasında çıkan çatışma bağlamında verilmektedir. ‘Ele geçiren’ imajı ise, ARBiH ile beraber gerçekleşen askeri operasyonlar esnasında toprakları ele geçirdikleri dile getirilirken bulunmaktadır

4.3.2.5.5.1.3. *Boşnak Tarafı*

Boşnak tarafı için kullanılan ifadeler, ‘‘Boşnaklar’’ ve ‘‘ARBiH’’tir. İmajlar olarak, ‘‘kendini savunma hakkından mahrum kalan’’, ‘‘savunan’’, ‘‘çatışan taraflardan birisi’’, ‘‘toprakları ele geçiren’’, ‘‘toplama kampının mağduru’’ ve ‘‘soykırıma uğrayan’’ imajları bulunmaktadır.

‘‘Kendini savunma hakkından mahrum kalan’’ imajı, BM’nin Yugoslav ülkelerine silah ambargosu uygulaması ile, gerçekte bundan etkilenen bir tek Boşnak tarafının olduğu ve savunma hakkından mahrum kaldığı, anlatımda yer almaktadır. ‘‘Savunan’’ imajı olarak, Sırp güçlerine karşı, ARBiH’in savunma niteliğinde hareket ettiği belirtilmektedir.

“Çatışan taraflardan birisi” imajı, HVO ile ARBiH arasında gerçekleşen çatışmaya ilişkin anlatımda geçmektedir. “Toprakları ele geçiren” imajı ise, askeri operasyonları ile eski bölgelerin geri alınması bağlamında bulunmaktadır.

“Toplama kampının mağduru” imajı, öncelikle, Sırp güçlerinin oluşturduğu toplanma kampı anlatımında geçmektedir. Onu takip eden cümlede de, HVO ile olan çatışmada da, Boşnaklar için toplama kamplarının oluşturulduğu dile getirilmektedir. Bunun yanında, toplama kamplarının bir tanesinden, mağdur insanların fotoğrafı bulunmaktadır. ‘Soykırımı uğrayan’ imajı, Srebrenica anlatımında verilmektedir. “Temmuz 1995'te, Sırp güçleri, VRS ve RS polisi Ratko Mladić komutası altında, Zepa ve Srebrenica'nın “güvenli bölgeleri”ni işgal ederek 8 binden fazla Boşnak öldürdü. Böylece İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa'nın en büyük soykırımını yapıldı” cümlelerini iki fotoğraf takip etmektedir. Bir tanesinde, Srebrenica düştüğünde, onun vatandaşlarının güvenli bölgelere gidişleri sunulmaktadır. Diğerinde ise, öldürülen Boşnakların mezarları gösterilmektedir.

4.3.2.5.5.1.4. Karadağ Tarafı

Karadağ tarafına ilişkin anlatımda, “Karadağlı paramiliter gruplar” şeklinde ifade edilerek, sadece bir cümle bulunmaktadır. Bu anlatım bağlamında, Sırp güçleri ile beraber Karadağlı paramiliter grupların Bosna Hersek'in bir kısmını sessizce işgal ettikleri dile getirilmektedir. Bu cümlede, Karadağ tarafına ‘işgal eden’ imajı verilmektedir. Bunun dışında, örnek metinde başka imajlar yer almamaktadır.

4.3.2.5.5.2. Anlatıma İlişkin Düşünceler

Suçlu taraf bakımından, incelenen örnekte, en çok Sırp tarafının suçlu olarak gösterildiği açıktır. Ancak, örnek metinde, bu suçları yapandan bahsederken, genel olarak Sırp halkı ifadesinin kullanılmamasına dikkat edildiği görülmektedir. Bunun yerine, spesifik terimler kullanılmaktadır ve bu suçları yapanın JNA, VRS SDS güçleri ve paramiliter güçlerin olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında, Hırvat tarafının, HVO'nun, Boşnaklar için toplama kampı düzenlediği belirtilmektedir. Karadağ tarafının da ‘işgal eden’ imajı bulunmaktadır. Boşnak tarafına ilişkin herhangi bir suç belirtilmemektedir.

Mağduriyet açısından, Hırvat ve Boşnak tarafları mağdur olarak gösterilmektedir. Anlatım bakımından ve verilen fotoğraflar nedeniyle, Boşnak tarafının en çok mağdur

olduğu öne sürülmektedir. Sırp ve Karadağlıların mağduriyetinden ise, hiç bahsedilmemektedir.

İsmi geçen aktörler bakımından, örnek metinde, olumsuz manada bir tek Sırp tarafının isimleri geçmektedir. Hırvat, Boşnak ve Karadağ tarafına ait olan isimler, ne olumsuz ne olumlu bir anlam taşımaktadır.

5B örneği, çoğunlukta Boşnakların yaşadığı bölgelerde okutulmaktadır. Suç, mağduriyet ve ismi geçen aktörler anlatımları nedeniyle, bu örnek kitabın Boşnak tarafı olduğunu söylemek mümkündür. Bunun istisnası olarak, anlatımın bir kısmında, tarih kaynağı verilmektedir ve üç tarafın (Hırvat, Boşnak ve Sırp) da verdiği konuşmalar aktarılmaktadır, öğrencilerden de kendi yorumları istenmektedir.

4.3.2.6. ‘6B’ Örneği

Son ele alınan örnek kitapta Yugoslavya'nın dağılması üç sayfada verilmektedir. Bu anlatım, ‘‘SFRY'nin Dağılması’’ ve ‘‘Bosna Hersek'in Bağımsızlığının İlanı’’ başlıklarından oluşmaktadır. 6B örnek kitabında, çatışmalar hakkında hiçbir bilgi verilmeyip, sadece Yugoslavya'nın dağılmasına götüren olaylar anlatılmaktadır.

4.3.2.6.1. Yugoslavya'nın Dağılmasının Nedenleri

‘‘SFRY'nin Dağılması’’ başlığına ilişkin anlatımın ilk üç paragrafı, Tito odaklı içerikten oluşmaktadır. Ardından, ekonomik sorunların üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik çöküş baskısı altında nüfusun kitlesel grevlerinin ve gösterilerinin, devlet komünist organlarının, liderlerin ve bireylerin yolsuzluğunun tanınmasına yol açtığı dile getirilmektedir. Ek olarak, sıradan insanın artık güvende olmadığı, istikrarlı bir durumun ve minimal bir varlığının da olmadığı belirtilmektedir.

Anlatımın devamında, kısmen demokratikleşen ve nüfusun memnuniyetsizliğinden etkilenen bireysel cumhuriyetlerin komünist yönetimlerinin, federal kavramlardan memnuniyetsizliğini açıkça ifade etmeye başladığı konusu üzerinde durulmaktadır. Bunun ardından, kitapta, Sırbistan Cumhuriyeti Komünistlerinin, ülkenin ekonomik ve siyasi sisteminin demokratikleşmesinin önlenmesinde öncülük ettiği vurgulanmaktadır. Onların, bu çerçeveyi ana federal kolları, güçlü devlet polisi ve ordu olan JNA'ya getirdikleri belirtilmektedir. Bunun yanında, demokratikleşme sürecinde, milliyetçi

güçlerin ortaya çıktığı anlatılmaktadır. 40 yıl iç barıştan sonra, bu güçlerin yine son derece verimli bir zemin buldukları ve artık onlara karşı koyabilecek bir gücün olmadığı öne sürülmektedir. Bunun üzerine, Yugoslav fikrinin ikinci kez öldüğü ve onunla birlikte Tito'nun devletinin de parçalandığı dile getirilmektedir.

Örnek metnin devamında, Hırvatlar ve Slovenlerin, haklı olarak Sırp üstünlüğünden şikayet ederken, Sırp'ların ise, kendilerini Sırbistan'ın talep ettiği hakları reddedebilecek bir "Hırvat-Sloven" ittifakının kurbanı ve Tito rejiminin acılarının ana taşıyıcısı olarak hissettiği dile getirilmektedir. Bu bağlamda, kitapta, aslında Tito'nun federal anayasasının, tüm üye ülkelere egemenlik tanıdığı ve böylece Sırbistan'ı ülkedeki lider konumundan mahrum ettiği belirtilmektedir. Devamında, Sırp politikacıların, Sırbistan'ı Yugoslavya topraklarında tam egemenliğe sahip olmayan tek cumhuriyet olarak gördükleri, çünkü iki eyalet, kuzeyde Voyvodina ve güneyde Kosova, federal anayasa altında özerkliğini koruduğu öne sürülmektedir. Ayrıca, onların, II. Dünya Savaşı'nda en fazla zayıf yaşayan Sırbistan'ın, ikinci sınıf seviyesine düşürüldüğünden şikayetçi oldukları anlatılmaktadır. Anlatımda, bu suçlamaların, gerçeklikten uzak olduğu, ama korkunç bir etki yarattığı vurgulanmaktadır. Ardından, bunun Yugoslavya'nın sonunun başlangıcı olduğu belirtilmektedir. Son olarak, Sırbistan'ın Yugoslavya'da hakimiyet kurma isteklerinin, geleceğe yönelik kendi yollarını düşünmeye başlayan diğer cumhuriyetlere de katkıda bulunduğu bahsedilmektedir. Böylece, Slovenya ve Hırvatistan'ın, kısa süre sonra bağımsızlık ilan ettikleri ve Bosna-Hersek'in de aynı yoldan gittiği dile getirilmektedir.

"Bosna Hersek'in Bağımsızlığının İlanı" alt başlığında, Yugoslavya dağılmak üzereyken Bosna Hersek'teki durum anlatılmaktadır. İlk olarak, tüm Yugoslavya'da olduğu gibi Bosna Hersek'te de çok partili seçimlerin düzenlendiği dile getirilmektedir. Üç tane ulusal partinin (SDA, SDS, ve HDZ) kazandığı öne sürülmektedir. Ardından, Meclisin, referandum düzenlemeye karar verdiği belirtilmektedir. Bunun bağlamında, oy kullanma hakkına sahip toplam 3.253.568 kişiden 2.073.568 kişinin referanduma katıldığı ve seçmenlerin %99.44'ünün egemen ve bağımsız bir Bosna Hersek için oy kullandığı konusunda bilgi verilmektedir. Bosna Hersek'in uluslararası tanınmasının, 6 Nisan 1992'de gerçekleştiği dile getirilmektedir. Son olarak Bosna Hersek'in, böylece resmi olarak SFRY'dan ayrıldığı ve 22 Mayıs'ta, Slovenya ve Hırvatistan ile birlikte BM'ye kabul edildiğinden bahsedilmektedir.

4.3.2.6.2. Değerlendirmeler/Görüşler

Son incelenen örnekte, Yugoslavya'nın dağılmasının nedenlerinin anlatıldığı kısımda, sadece Sırp tarafının imajı bulunmaktadır. Bunun bağlamında, öncelikle, Sırbistan komünistlerinin, ülkenin ekonomik ve siyasi sisteminin demokratikleşmesini engelledikleri belirtilmektedir. Ardından, Sırp tarafının hakimiyet kurmak istedikleri dile getirilmektedir. Bu ilk olarak, "Hırvatlar ve Slovenler, haklı olarak Sırp üstünlüğünden şikayet ederken..." cümlesinde verilmektedir. Bunun yanında, bu imaj, "Sırbistan'ın Yugoslavya'da hakimiyet kurma isteklerinin, geleceğe yönelik kendi yollarını düşünmeye başlayan diğer cumhuriyetlere de katkıda bulundu" cümlesinde de yer almaktadır. Anlatımda, bu suçlamaların, gerçeklikten uzak olduğu, ama korkunç bir etki yarattığı vurgulanmaktadır.

6B örneğinde, çatışmalar hakkında bilgi verilmemektedir. Bundan dolayı, daha detaylı bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Kitapta, çatışmaya ilişkin anlatımın bulunmaması da, sonuç kısmında yorumlanmaktadır.

5. ÖRNEK İNCELEME 4: Karadağ'daki Tarih Ders Kitapları

Son ele alınan örnek olarak, bu bölümde, Karadağ'da okutulan tarih ders kitapları incelenmektedir. Daha önceki örneklerdeki gibi, öncelikle eğitim sisteminin genel çerçevesi sunulmaktadır. Devamında, Karadağ'da tarih müfredatının nasıl düzenlendiği konusuna değinilmektedir. Analiz bağlamında, detaylı olarak ele alınan örnek kitapların ne ölçüde çatışma etrafında anlatıldığı ve nasıl yazıldığı incelenmektedir. Bu kapsamda, örnek kitapların, 'biz' ve 'öteki' imajlarını nasıl ifade ettiğine, anlatımın tek taraflı olup olmadığına ve barışçıl yaklaşımları içerip içermediğine odaklanılmaktadır.

5.1. Eğitim Sistemi

Karadağ'da eğitim, dört düzeyde gerçekleştirilmektedir. Bunlar: okul öncesi eğitim (anaokulu), temel eğitim (ilk ve orta okul), orta öğretim (lise) ve yüksek öğrenim (Üniversite)dir. Karadağ'daki eğitim alanı, Eğitim Bakanlığı'nın yetkisi altındadır (Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije, 2020).

Temel eğitimin süresi, dokuz senedir. Bu süreç, üç döngüye ayrılmaktadır: Birinci döngü- birinci, ikinci ve üçüncü sınıf; İkinci döngü- dördüncü, beşinci ve altıncı sınıf; ve Üçüncü döngü- yedinci, sekizinci ve dokuzuncu sınıflardır (Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, 47/2017, član 11). Lise eğitimi ise, dört sene sürmekte olup, meslek liseleri, bölüme bağlı olarak üç veya dört sene yapılmaktadır (Zakon o gimnaziji, 39/2013, član 4). Temel eğitim veren okul olarak, Karadağ'da 432 okul bulunmaktadır (Uprava za statistiku Crne Gore, 2019, s. 30). Lise eğitimi veren okullar kapsamında, 53 okul bulunmaktadır (Uprava za statistiku Crne Gore, 2019, s. 30).

5.2. Tarih Müfredatının Düzenlenmesi

Karadağ'da Eğitim Bakanlığı, dört kuruma ayrılmaktadır. Bunlar, Eğitim Enstitüsü, Ders Kitapları ve Öğretim Araçları Enstitüsü, Mesleki Eğitim Merkezi ve Sınav Merkezi (Ministarstvo prosvjete, 2020). Müfredattan sorumlu olan kurum, Eğitim Enstitüsü'dür. Tüm derslerin müfredatı, Eğitim Enstitüsü tarafından yayınlanan, Öğrenme Çıktılarına Dayalı Müfredat Yazma Kılavuzu'na göre düzenlenmektedir. Bu Kılavuza göre, dersin konusu, çerçevesi, hedefleri, diğer konularla ilişkisi, öğrenim çıktıları, dersin

gerçekleştirilmesine yönelik öneriler ve dersin değerlendirilmesi belirtilmektedir (Zavod za školstvo Crne Gore, 2015, s. 1).

Eğitim Enstitüsü tarafından yayınlanan, Tarih dersinin müfredatına göre, tarih öğrenmesi yoluyla öğrenciler, sorgulama, eleştirel düşünme, problem çözüme, etkili iletişim kurma, karar verme ve değişime uyum sağlama becerilerini geliştireceklerdir. Öğrenciler, kendi ve diğer kültür ve toplumları öğrenerek, kişisel ve toplu kimlikleri (etnik, dini, sosyal, cinsiyet ve diğerleri) şekillendiren süreçleri anlama becerisini geliştirirler (Zavod za školstvo, 2017, s. 3). Bu müfredata göre, Tarih öğrenmenin hem kimliklerin oluşması hem de merak, analitik ve eleştirel düşünme, hayal gücü ile karakterize bir kişiliğin gelişmesi için çok önemlidir. Bunun yanında, Tarihin, diğer insanlara, ırklara veya dini gruplara karşı önyargılı olmaksızın, modern toplumların demokratik ilkelerine uygun hareket eden kişiliklerin yaratılmasına katkıda bulunacak olan yaşam boyu öğrenme ve gelişimin temellerini oluşturduğu belirtilmektedir. Tarih öğrenmenin amaçları olarak şunlar ifade edilmektedir. Öğrencinin:

- Temel tarih bilgisini bir bilim ve konu olarak benimsemesi;
- Çalıştığı dönemin temel özelliklerini ve toplumları tanınması;
- Tarihsel zamanı ve mekânı anlama becerisini geliştirmesi;
- Tarihsel terminoloji ve literatürü kullanma becerisini geliştirmesi;
- Tarihsel neden ve sonuç kavramlarını, sürekliliği, değişimi, farklı kaynakları, farklı bakış açılarını ve yorumları anlaması;
- Eleştirel, tarihsel düşünme ve mantıksal akıl yürütme becerisini geliştirmesi;
- Etkili iletişim kurma becerisini geliştirmesi;
- Hoşgörüsüzlük, yabancı düşmanlığı, önyargı ve milliyetçi ideallerden arınmış kişilik oluşumunu etkilemesi ve demokratik davranış biçimlerini, dini ve ulusal hoşgörüyü beslemeye yönlendirmesidir. (Zavod za školstvo, 2017, s. 4)

Bu tarih müfredatında, öğrenme çıktıları, konulara bağlı olarak verilmektedir. Yugoslavya'nın dağılması konusu kapsamında belirtilen öğrenme çıktıları olarak, dersin sonunda öğrenci: Sosyalizmin çöküşünün ve Yugoslavya'nın parçalanmasının nedenlerini açıklayabilir; Karadağ'ın Yugoslavya'daki ekonomik ve kültürel gelişimini açıklayabilir; Karadağ'ın SFRY'deki siyasi konumunu analiz edebilir ve Karadağ'ın FRY'deki

konumunu ve Sırbistan ile Devlet Birliği'ni tanımlayabilir (Zavod za školstvo, 2017, s. 23-24).

5.3. Analiz Edilen Tarih Kitapları

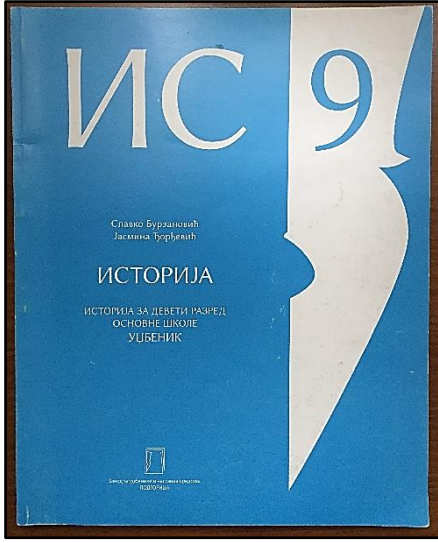
Karadağ'da ders kitapları ile ilgilenen kurum, Ders Kitapları ve Öğretim Araçları Enstitüsü'dür. Bu kurum, aynı zamanda, Karadağ'daki ders kitaplarının tek yayıncısıdır (Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2020). Her ders ve sınıf için birer ders kitabı mevcuttur.

Tarih dersinde de, her sınıf için sadece birer ders kitabı kullanılmaktadır. Bu analizde, Ders Kitapları ve Öğretim Araçları Enstitüsü tarafından yayınlanan temel öğretim dokuzuncu, lise ise dördüncü sınıf Tarih ders kitapları ele alınmaktadır. Bu sınıfların kitaplarının seçilme sebebi, Yugoslavya'nın dağılması konusunu içerdiğinden. Temel eğitim dokuzuncu sınıfın kitabı, Kiril alfabesi ile, Lise dördüncü sınıfın kitabı ise, Latin alfabesi ile yazılmıştır. Analiz edilen kitaplar, aşağıda gösterilmektedir.

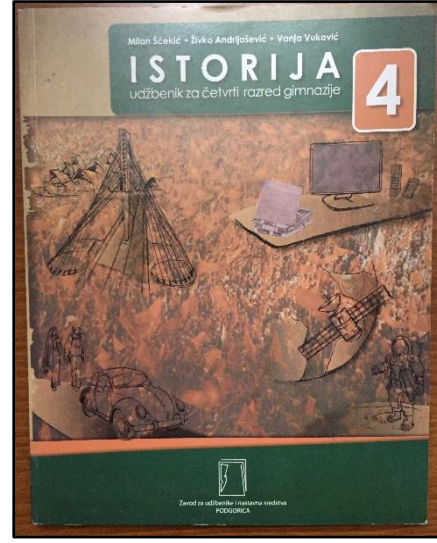
Tablo 27: 'Örnek İnceleme 4' Kapsamında Ele Alınan Tarih Ders Kitapları

KİTABIN İSMİ	YAZAR	YAYINCI VE BASIM YILI	SINIF	KISALTMASI ⁹⁸
''Istorija-udžbenik za deveti razred osnovne škole''	Slavko Burzanović ve Jasmina Đorđević	Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2018	Ortaokul 9	1K
''Istorija-udžbenik za četvrti razred gimnazije''	Milan Ščekić, Živko Andrijašević ve Vanja Vuković	Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2016	Lise 4	2K

⁹⁸ Tüm örnek ülkeler analizinde ve tablolarda kitapların uzun isimlerinin yerine kullanılan kısaltmalardır (örn: »1S«;»2S«...»1H«;»2H«...»1B«;»2B«...»1K«;»2K«...).

Fotoğraf 81: ‘1K’ Örneği

Fotoğraf 80: ‘2K’ Örneği

5.3.1. Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

Ele alınan örnek kitaplar, 1K ve 2K, Yirminci Yüzyıl dönemini kapsamaktadır. Bu başlık altında, ilk olarak örnek kitaplarda, Ulusal Tarihe, Dünya Tarihine göre ne ölçüde yer verildiğine bakılmaktadır. Devamında ise, Ulusal Tarihten oluşan konuların, ne ölçüde çatışma etrafında anlatıldığı analiz edilmektedir. Elde edilen bilgiler, beş döneme göre sınıflandırılmıştır: Birinci Dünya Savaşı öncesi dönem, Birinci Dünya Savaşı dönemi, İki Dünya Savaşı arası dönem, İkinci Dünya Savaşı dönemi ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem. Bu dönemler de, üç parametre etrafında incelenmiştir: Çatışma odaklı anlatım, diğer anlatım (devlet yapısı, siyaset, sosyal ve kültürel içerik) ve varsa konu öncesi ön sayfa ve konu sonrası sorular. Toplam sayfa sayısına kapak ve son sayfa, içerik sayfaları gibi sayfalar dahil edilmemiştir, sadece konuları anlatan sayfalar ele alınmıştır.

5.3.1.1. ‘1K’ Örneği

1K örneği, 186 sayfadan oluşmaktadır. Toplam sayfa sayısının %37’si (48 sayfa), Dünya Tarihini anlatan konuları içermektedir. Ulusal Tarihi anlatan sayfalar ise, %63’lük (80 sayfa) kısmı oluşturmaktadır.

Ulusal Tarih konuları kapsamında, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemi anlatan sayfa bulunmamaktadır. Birinci Dünya Savaşı ise, 11 sayfa boyunca anlatılmaktadır. Bu sayfaların tümü, çatışma odaklı anlatımdan oluşmaktadır. İki Dünya Savaşı arası dönemin

konuları 23 sayfada anlatılmaktadır. Hepsi de, diğer anlatımdır. İkinci Dünya Savaşı anlatan sayfalar, çatışma odaklı içerikten oluşmaktadır. Bu konu, toplamda 24 sayfada aktarılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem konuları ise, 22 sayfa boyunca ifade edilmektedir. Bunların beşi, çatışma odaklı; 17si ise, diğer anlatımı içermektedir. Tüm bu konular kapsamında, ön sayfalar bulunmayıp, sorular kısmı ise sayfaların çok az yerini kapsayacak şekilde verilmektedir. Bu nedenle, sayfaların sayısı bağlamında ele alınmamaktadır.

Özetle, Ulusal Tarihin konularının anlatıldığı 128 sayfadan 40 sayfası, çatışma odaklı anlatımı içermektedir. Diğer anlatım da, 40 sayfada verilmektedir. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 28: “1K” Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	0	11	0	24	5	40	%50
Diğer anlatım	0	0	23	0	17	40	%50
Soru/ön sayfa	0	0	0	0	0	0	%0

5.3.1.2. “2K” Örneği

İkinci ele alınan örnek kitap, 166 sayfadan oluşmaktadır. Bu sayfaların %49'luk kısmı (82 sayfa), Dünya Tarihini; diğer kalan %51'lik (84 sayfa) kısım da, Ulusal Tarihi anlatan konuları içermektedir.

Bu örnek kitap da, Ulusal Tarih kapsamında, Birinci Dünya Savaşı konusu ile başlamaktadır. Bu konu, sekiz sayfada anlatılmaktadır. Bunların yedisi, çatışma odaklı anlatımdır. Bir sayfada ise, ön sayfa ve sorulara yer verilmektedir. İki Dünya Savaşı arası dönem, 18 sayfa boyunca ifade edilmektedir. Diğer anlatım, 16 sayfada olup, ön sayfa ve sorular kısmı iki sayfadadır. İkinci Dünya Savaşı konusu, toplamda 28 sayfadan

oluşmaktadır. Bunların 25 sayfası, çatışma odaklı anlatım; geri kalan üç sayfa ise, ön sayfa ve sorular kısmını içermektedir. İkinci Dünya Savaş sonrası döneme, 30 sayfada yer verilmektedir. Bu sayfaların dokuzu, çatışma odaklı anlatımdır. Diğer anlatım, 18 sayfada anlatılıp, ön sayfa ve sorular kısmı üç sayfada bulunmaktadır.

Sonuç olarak, çatışma odaklı anlatım, Ulusal Tarih konularının %49'unu kapsamaktadır. Diğer anlatım, sayfaların %40'lık kısmında verilmekte ve ön sayfa ve sorular kısmı, içeriğin %11'ini oluşturmaktadır. Veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 29: "2K" Örneğinin Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği

	<i>Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem</i>	<i>Birinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İki Dünya Savaşı Arası Dönem</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Dönemi</i>	<i>İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem</i>	TOPLAM (Sayfa sayısı)	TOPLAM (%)
Çatışma odaklı anlatım	0	7	0	25	9	41	%49
Diğer anlatım	0	0	16	0	18	34	%40
Soru/ön sayfa	0	1	2	3	3	9	%11

5.3.1.3. Sonuç

İncelenen örnek kitaplar, Ulusal Tarih ile Dünya Tarihi konularını oluşturdukları sayfa sayısı bağlamında karşılaştırıldığında, iki örnekte de, Ulusal Tarih, daha çok yer kapsamaktadır. İlk örnekte (1K) aralarındaki fark daha büyüktür. Dünya Tarihi %37'lik kısmı oluştururken, Ulusal Tarih konuları, kitabın %63'lük kısmında bulunmaktadır. İkinci örnekte ise, Dünya Tarihi %49'luk kısım iken, Ulusal Tarih %51'lik kısım oluşturmaktadır. Bunlara göre, 1K örneğinin anlatımında, Ulusal Tarih'e daha çok odaklanıldığı görülmektedir. 2K örneğinde ise, Ulusal Tarih ile Dünya Tarihi dengeli bir şekilde yer verilmektedir.

Ulusal Tarih konuları kapsamında, 1K örneğinde, çatışma odaklı anlatım ile diğer anlatım dengeli (%50-%50) şekilde dile getirilmektedir. 2K örneğinde ise, çatışma odaklı anlatım

daha baskındır. Bu örnekte, diğer anlatım, Ulusal Tarihin %40'lık kısmı iken, çatışma odaklı anlatım %49'luk yeri kapsamaktadır. Aşağıda sonuçların özeti gösterilmektedir.

Tablo 30: Sayfa Sayısına Göre Sonuçlar (1K ve 2K Örnekleri)

	<i>1K</i>	<i>2K</i>
<i>Çatışma odaklı anlatım</i>	40	41
<i>Diğer anlatım</i>	40	34
<i>Soru/ön sayfa</i>	0	9

Tablo 31: Yüzdeler (%) Verilerine Göre Sonuçlar (1K ve 2K Örnekleri)

	<i>1K</i>	<i>2K</i>
<i>Çatışma odaklı anlatım</i>	%50	%49
<i>Diğer anlatım</i>	%50	%40
<i>Soru/ön sayfa</i>	0	%11

5.3.2. Çatışma Odaklı İçeriğin Anlatımı

Bu kısımda, örnek kitaplarda bulunan ve çatışma odaklı anlatımdan oluşan Yugoslavya'nın dağılması konusu analiz edilmektedir. Kitaptaki bilgiler, dört bakımdan sınıflandırılmıştır: Yugoslavya'nın dağılmasının nedenleri, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan çatışmalar (Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek ve Kosova), çatışmanın bıraktığı etkiler ve ismi geçen aktörler. Bu metinlerde ifade edilen imajlar incelenmektedir. Aynı zamanda, bu anlatımların, tek taraflı anlatılıp anlatılmadığına da bakılmaktadır.

5.3.2.1. "1K" Örneği

Bu örnekte, Yugoslavya'nın dağılması, beş sayfada anlatılmaktadır. Konu, "Yugoslav Toplumu'nun Krizi" ve "Yeni Devletlerin Oluşumu" başlıklarından oluşmaktadır. İlki

kapsamında, Yugoslavya'nın dağılmasının nedenleri açıklanmaktadır. Diğer başlık bağlamında ise, yaşanan çatışmalar konusunda bilgi verilmektedir.

5.3.2.1.1. Yugoslavya'nın Dağılmasının Nedenleri

1K örneğindeki anlatım, 1980'lerin ilk yarısında, Yugoslavya'nın, Kosova'da Arnavut milliyetçiliği ile karşı karşıya kaldığı dile getirilerek başlamaktadır. 1981 yılındaki öğrenci protestoları, Kosova'nın bir cumhuriyet olmasını talep eden kitlesel gösterilere dönüştü. Bu durum, örnek kitapta, resmi olarak SFRY'den ayrılmasının ilk adımı olarak yorumlanmaktadır. Bunun yanında, ülkenin, büyük ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir. Devletin borcunun, 20 milyar doları aştığı, yaşam standardının hızla düştüğü ve enflasyonun yükseldiği konusunda bilgi verilmektedir. Buna ilişkin metinde, "ekonomik koşullar kötüleştiçe, sosyal hoşnutsuzluğun da arttığı" dile getirilmektedir. Yugoslav devlet yönetiminde krizi çözenin yolları konusunda anlaşmazlıkların ortaya çıktığı belirtilmektedir. Siyasi ve entelektüel seçkinlerin ise, belirli ulusal çıkarların vurgulandığı ve bunları gerçekleştirme yollarının önerildiği programları düzenledikleri anlatılmaktadır.

Söz konusu programların örnekleri olarak, kitapta, Slovenya ve Sırbistan programları sunulmaktadır. 1986 Sonbaharında, Sırbistan Bilim ve Sanat Akademisi'nin Memorandumu olarak bilinen bir programın hazırlandığı belirtilmektedir. Bu Memorandumda, Sırp halkının çıkarları olarak tüm Sırp'ların tek, ulusal bir devlet veya merkezi bir Yugoslavya'daki yaşamda birleşmesinin vurgulandığı dile getirilmektedir. Slovenya örneği olarak ise, metinde, 1987 yılının başında, Sloven aydınlarının da, kendi ulusal programlarını düzenledikleri ifade edilmektedir: Bağımsız bir Sloven devletinin kurulması.

Anlatımın devamında, toplumun demokratikleştirilmesi ihtiyacına ilişkin fikir ayrılığı ve etnik anlaşmazlıkların SKJ'yi de yok ettiği belirtilmektedir. Farklı görüşler o kadar büyüdü ki, SKJ'nin, Ocak 1990'daki Kongresinde dağıldığı dile getirilmektedir. Böylece, ülkenin kaderini elli yıldır belirleyen siyasi gücün ortadan kaybolduğu anlatılmaktadır.

Anlaşmazlığın sebebi olarak, kitapta, Slovenya ve Hırvatistan'ın, cumhuriyetlerin yetkilerinin artırılmasından yana olmaları gösterilmektedir. Sırbistan'ın ise, güçlü bir federal devleti savunduğu belirtilmektedir. Bu anlaşmazlıkların, daha geniş sosyal

kitlelere de yayıldığı konusunda bilgi verilmektedir. Ardından, siyasi liderlere ek olarak, şövenist aydınların ve diğer milletlere karşı nefreti kışkırtan bazı medyanın, etnik gruplar arası ilişkilerde krizin derinleşmesine katkıda bulunduğu ifade edilmektedir.

Son olarak, 1990'larda tüm cumhuriyetlerde çok partili seçimlerin yapıldığı anlatılmaktadır. Karadağ ve Sırbistan'daki iktidar partilerinin yeniden seçildiği dile getirilmektedir. Diğer cumhuriyetlerde ise, bağımsız devletler yaratma çabalarıyla tanınan yeni siyasi güçlerin iktidara geldiği belirtilmektedir. Bunun üzerine, kitapta, referandumlara göre, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya'nın bağımsızlıklarını ilan ettikleri ve uluslararası tanınırlık kazandıkları konusunda bilgi verilmektedir. Sırbistan ve Karadağ'ın ise, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti adında ortak bir devlet kurdukları dile getirilmektedir.

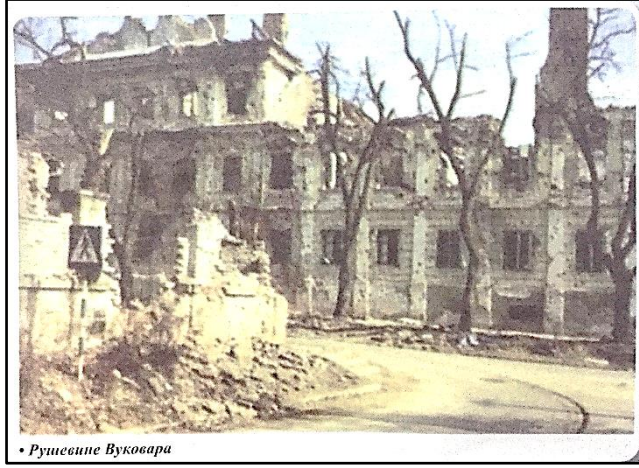
5.3.2.1.2. Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

5.3.2.1.2.1. Slovenya

Ülkenin dağılmasına, etnik çatışmalar eşlik etti. Kitapta, ilk yaşanan çatışmanın Slovenya'da olduğu dile getirilmektedir. Bu bağlamda, iki cümle verilmektedir. İlk cümlede, çatışmaların, JNA'nın Slovenya'daki müdahalesiyle başladığı belirtilmektedir. İkinci cümlesinde, Slovenya'daki çatışmaların yaklaşık on gün sürdüğü ve JNA'nın o Cumhuriyetten çekilmesiyle sona erdiği ifade edilmektedir.

5.3.2.1.2.2. Hırvatistan

Hırvatistan'da yaşanan çatışmalar hakkında da az bilgi verilmektedir. İlk olarak, Slovenya'nın ardından, çatışmaların, Hırvatistan'da başladığı dile getirilmektedir. Yerli Sırp'ların, Hırvat devletini tanımayı reddettiği ve Sırbistan ile, yani FRY ile birleşme arzusuyla özerk bölgelerini ilan ettikleri belirtilmektedir. Son olarak, şu cümle verilmektedir: " JNA'nın Dubrovnik bölgesine düzenlenen saldırısına Karadağlı yedek kuvvetler de katıldı". Metnin yanında, aşağıda gösterilen iki fotoğraf bulunmaktadır. İlkinin altında "Vukovar'ın yıkılmış kalıntıları" cümlesi verilmektedir. İkincisi ise, "Dubrovnik'in imhası" şeklinde açıklanmaktadır.

(Бурзановић & Ђорђевић, 2018, s. 132)

Fotoğraf 82: ‘‘1K’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:1

(Бурзановић & Ђорђевић, 2018, str. 132)

Fotoğraf 83: ‘‘1K’’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2

5.3.2.1.2.3. Bosna Hersek

Bosna Hersek’te yaşanan çatışmalar hakkındaki anlatım, bir paragrafta verilmektedir. İlk olarak, Slovenya’da ve Hırvatistan’da olduğu gibi, benzer olayların, Bosna Hersek’in bağımsızlığını ilan etmesinin ardından yaşandığı dile getirilmektedir. Ardından, Sırların, Sırp Cumhuriyeti’ni, Hırvatların ise, Herceg-Bosna’nın Hırvat Topluluğu’nu ilan ettikleri konusunda bilgi verilmektedir. Nisan 1992’de savaş başladı. Kitapta, bu savaşın, sivillere yapılan zulüm ile karakterize edildiği vurgulanmaktadır. Devamında, ‘‘etnik temizlik-

öldürme ve kendi olmayan milletlerin nüfusunun o topraklardan sürülmesi uygulandı” cümlesi yer almaktadır. Bunun yanında, Bosna Hersek’in başkenti Saraybosna’nın, üç yıldan uzun süredir Bosnalı Sırp’lar tarafından kuşatma altında tutulduğu dile getirilmektedir. Son olarak, muazzam insan mağduriyetine ve maddi yıkımlara uğradığı belirtilmektedir.

5.3.2.1.2.4. Kosova

Kitapta yer alan son çatışma anlatımı, Kosova’dır. Bu anlatım, “Özerkliğin kaldırılmasının ardından, Arnavut nüfusunun çoğunluğu, Sırbistan’ı bir devlet gücü olarak tanımayı reddediyor ve kendi paralel kurumlarını yaratıyor” cümlesi ile başlamaktadır. Ardından, Arnavutlar ve polis ile ordu arasındaki çatışmaların büyüüp, bir ayaklanmaya dönüştüğü dile getirilmektedir. Bu bağlamda, uluslararası toplumun, Arnavutların lehine siyasi müdahalede bulunarak olaya dahil olduğu anlatılmaktadır. Anlatımın devamında, kitapta, müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, NATO’nun askeri müdahalesinin başladığı konusunda bilgi verilmektedir. FRY’nin aylarca süren bombalanmasında, Sırbistan’ın, insan kayıplarına ve askeri, trafik ve ekonomik tesislerde büyük tahribata uğradığı vurgulanmaktadır. Son olarak, Barış Anlaşmasının şartlarına göre, Kosova’da, uluslararası askeri kuvvetlerin konuşlandırıldığı dile getirilmektedir. Metnin yanında, “Belgrad, NATO bombalarına maruz kaldı” açıklaması ile aşağıdaki fotoğraf bulunmaktadır.

• Београд изложен НАТО бомбама

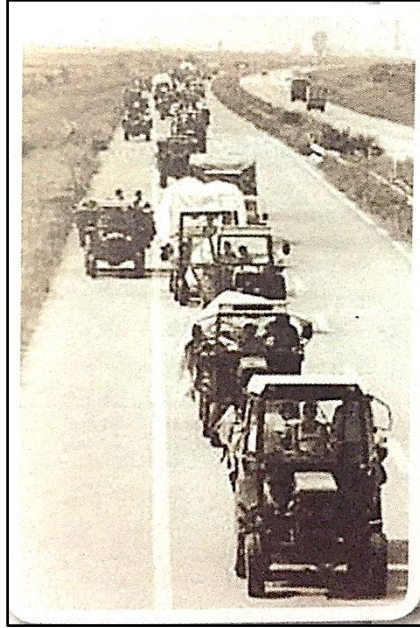
(Бурзановић & Ђорђевић, 2018, s. 134)

Fotoğraf 84: “1K” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:3

5.3.2.1.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

Kitapta, çatışmaların sonucu olarak birçok şehrin (Vukovar, Saraybosna, Mostar) yıkıldığı belirtilmektedir. Ardından, “Sivil halka karşı zalim suçlar işlendi, sayıdan da anlaşılacağı gibi- yaklaşık 300 bin ölü oldu” cümlesi verilmektedir. Anlatımın devamında, Mayıs 1992'de uluslararası toplumun, FRY'yi uluslararası örgütlerden dışlayarak ve Hırvatistan ve Bosna-Hersek'teki savaşa karıştığı için ekonomik yaptırımlar uygulayarak cezalandırdığı dile getirilmektedir. Yaptırımlar nedeniyle Karadağ ve Sırbistan'ın ekonomilerinin yıkıldığı konusunda bilgi verilmektedir.

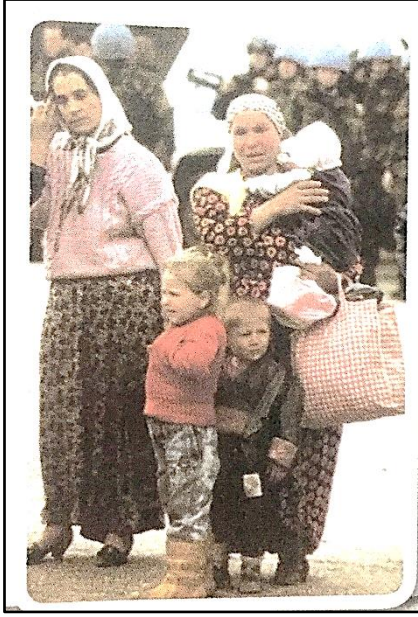
Metinde, savaşın etkisi olarak çok sayıda mültecinin olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Hırvatistan ve Bosna Hersek'ten gelen bir mülteci dalgasının, Sırbistan, Karadağ ve komşu ülkelere yayıldığı belirtilmektedir. İşsizlik, yoksulluk, umutsuzluk veya savaşa katılmayı reddettikleri için FRY'nin nüfusunun da göç ettiği dile getirilmektedir. Bu anlatımların yanında, “SFRY'nin parçalanmasının kurbanları” cümlesiyle aşağıdaki fotoğraflar bulunmaktadır.

(Бурзановић & Ђорђевић, 2018, s. 133)

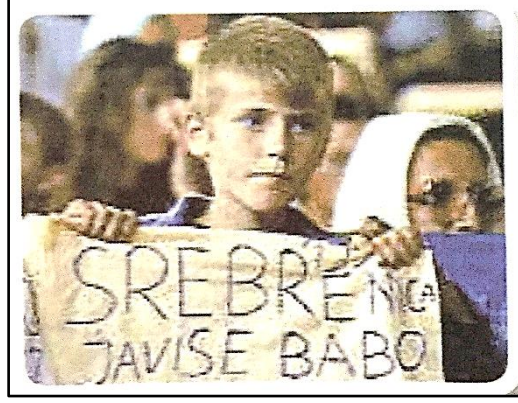
Fotoğraf 85: ‘1K’ Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:4

(Бурзановић & Ђорђевић, 2018, s. 133)

Fotoğraf 86: “1K” Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:5

(Бурзановић & Ђорђевић, 2018, s. 133)

Fotoğraf 87: “1K” Örneğinde Yer
Alan Fotoğraf no:6

Anlatımda son olarak, uluslararası toplumun güçlü baskısı altında, Bosna Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan Cumhurbaşkanlarının Kasım 1995'te Dayton'da Bosna Hersek'teki savaşı sona erdirmek için bir anlaşma imzaladıkları dile getirilmektedir. Aralık 1995'te ise, Paris'te barış antlaşmasının imzalandığı belirtilmektedir.

5.3.2.1.4. İsmi Geçen Aktörler

1K örneğinde, liderlerin isimleri sadece iki yerde geçmektedir. İkisi de, ana metin içinde bulunmayıp, kitapta yer alan fotoğrafın açıklamasında dile getirilmektedir. İlki, “Sırbistan'ın Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević, Bosna Hersek'in Cumhurbaşkanı Alija Izetbegović ve Hırvatistan'ın Cumhurbaşkanı Franjo Tuđman, Dayton Barış Anlaşması'nı imzaladı” cümlesinde verilmektedir. İkincisi ise, sadece Slobodan Milošević hakkındadır. Onun Lahey Mahkemesindeki fotoğrafı sunulmakta ve altında şu cümle yazılmaktadır: “Eski Sırbistan ve Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Milošević, Lahey'deki Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi önünde”.

5.3.2.1.5. Değerlendirmeler/Görüşler

5.3.2.1.5.1. İmajlar

1K örneğinde, Yugoslavya'nın dağılmasına ilişkin konularda pek imaj bulunmamaktadır. Bunun istisnası, JNA, Karadağlı yedek askerler ve Bosnalı Sırlardır. Kitapta, JNA, Slovenya'da ve Hırvatistan'da çatışan taraf olarak gösterilmektedir. Özel olarak, JNA'nın Dubrovnik'e saldırısından bahsedilmektedir. Bu bağlamda, Karadağlı yedek askerler de dile getirilmektedir. Karadağlı yedek askerlerin "saldıran" imajı, şu cümlede bulunmaktadır: "JNA'nın Dubrovnik bölgesine düzenlenen saldırısına Karadağlı yedek kuvvetler de katıldı". Ayrıca, kitapta, Bosnalı Sırlara, "kuşatan" imajı verilmektedir. Bu imaj, Bosna Hersek çatışması bağlamında, "Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna, üç yıldan uzun süredir, Bosnalı Sırlar tarafından kuşatma altında bulundu" cümlesinde yer almaktadır. Bahsedilen imajlar dışında, Sırp, Hırvat, Boşnak ve Karadağ tarafına herhangi bir imaj verilmemektedir.

5.3.2.1.5.2. Anlatıma İlişkin Düşünceler

Analiz edilen çatışma odaklı metinlerde, çatışmalar hakkında genel bir anlatım mevcuttur. Suç işleyenleri ve mağduriyeti anlatmak için, bir tarafı belirtmeden cümleler kullanılmaktadır. Bunların örnekleri, "Bosna Hersek savaşı, sivillere yapılan zulüm ile karakterize edilmektedir", "etnik temizlik-öldürme ve kendi olmayan milletlerin nüfusun o topraklardan sürülmesi uygulandı", "muazzam insan mağduriyeti ve maddi yıkımlar yaşandı", "birçok şehir (Vukovar, Saraybosna, Mostar) yıkıldı", "Sivil halka karşı zalim suçlar işlendi, sayıdan da anlaşılacağı gibi- yaklaşık 300 bin ölü oldu", "Hırvatistan ve Bosna Hersek'ten gelen mülteci dalgası, Sırbistan, Karadağ ve komşu ülkelere yayıldı", "İşsizlik, yoksulluk, umutsuzluk veya savaşa katılmayı reddettikleri için FRY'nin nüfusu da göç etti" ve "FRY'nin aylarca süren bombalanmasında, Sırbistan, insan kayıplarına ve askeri, trafik ve ekonomik tesislerde büyük tahribata uğradı" cümleleridir. Kitapta yer alan görsellerde de, bu anlatım desteklenmektedir. Görsellerin (yıkılmış şehirler ve savaş kurbanları) açıklamasında, herhangi bir taraf belirtilmemektedir.

Bunun istisnası, imajların analizinde görüldüğü üzere, JNA'nın, Karadağlı yedek askerlerin ve Bosnalı Sırların yaptıkları suçlardan bahsedilmesidir. Anlatımda, bunlar,

birer cümle ile ifade edilmektedir. Mağduriyet için, yani bir halkın, özellikle mağduriyetinin vurgulanması, böyle kesin tarafı belirten cümleler de bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, 1K örnek kitapta, suç yapan taraf, mağdur taraf, sunulan fotoğraflar ve ismi geçen kişilerin anlatımı bakımından, genel bir anlatımın olduğu görülmektedir. Bu kitabın, Karadağ'da okutulmasına rağmen, Karadağ yanlı bir anlatımın mevcut olmadığı söylenebilir. Kitapta, 'Karadağlı yedek askerler'in saldırıya katıldığına belirtilmesi de, bu durumu desteklemektedir. Bunun yanında, anlatımda, mağdur ve kurbanlardan bahsederken, özellikle Karadağlı mağdurlar dile getirilmeden, genel bir anlatımın olması da, bu kitabın, Karadağ yanlısı bir anlatım sunmadığı görülmektedir.

5.3.2.2. '2K' Örneği

İkinci ele alınan örnekte, Yugoslavya'nın dağılması konusu, dokuz sayfa boyunca aktarılmaktadır. Konu, 'Yugoslavya'nın Yok Olması ve İç Savaşı' ve 'Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Karadağ, 1991-2000' başlıklarından oluşmaktadır. İlk başlık bağlamında, 'Devletin Parçalanmasının Başlangıcı', 'Bosna Hersek'teki Savaş' ve 'Kosova'daki Savaş' alt başlıkları anlatılmaktadır. İkinci başlık ise, 'Siyasi ve Ekonomik Kriz', 'Parlamentarizm' ve 'SRJ'nin Oluşumu' alt başlıklarından oluşmaktadır.

5.3.2.2.1. Yugoslavya'nın Dağılmasının Nedenleri

2K örnek kitabında, Yugoslavya'nın dağılması konusu, 'Yugoslavya'nın 1970'lerde ve 1980'lerde yaşadığı ekonomik kriz, ülkede milliyetçiliği besledi.' cümlesi ile başlamaktadır. Yugoslav liderliğinin, ekonomik ve sosyal sorunların çözümü konusunda farklı görüşlere sahip olduğu dile getirilmektedir. Slovenler ve Hırvatlar, cumhuriyetlerin daha büyük yetkilerini, yani bir tür konfederasyon sistemini savunurken; Sırbistan'ın ise, merkezileşmenin artmasını savunduğu belirtilmektedir.

Anlatımın devamında, Eylül 1986'nın sonunda, Sırbistan Bilim ve Sanat Akademisi'nin (SANU), Kosova ve Hırvatistan'da, Sırbilerin soykırım kurbanı olduklarını belirten bir Memorandum yayınladıkları anlatılmaktadır. Ardından, 1987 yılının başında, Sloven aydınlarının, Slovenya'nın bağımsızlığını savundukları ulusal bir program yayınladıkları konusunda bilgi verilmektedir. 1990'da ise, Yugoslavya'da, ilk çok partili seçimlerin yapıldığı dile getirilmektedir. Bu bağlamda, kitapta, Slovenya, Hırvatistan, Makedonya

ve Bosna Hersek'te yapılan seçimlerde, yeni kurulan ve bağımsızlık hedefleyen ulusal partilerin kazandığı belirtilmektedir. Sırbistan ve Karadağ'da ise, Komünistlerin kazandığı ifade edilmektedir.

Kitapta, Yugoslavya'nın dağılmasının nedenleri, tekrar Karadağ odaklı anlatım kapsamında verilmektedir. Yugoslavya'nın genelinde bir kriz yaşanırken, Sırbistan'da da, Kosova'ya yönelik politika konusunda iki akım arasında anlaşmazlıkların ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Bu durumla ilgili, Eylül 1987'de, Sırp Komünist Partisi Başkanı Slobodan Milošević liderliğindeki milliyetçi akımın, anlaşmazlığı kazandığı belirtilmektedir. Onun ilk görevinin, Kosova ve Voyvodina eyaletlerini kontrol altına almak olduğu dile getirilmektedir. Bunu başardıktan sonra, Karadağ'da, politikasını desteklemeyen Karadağ hükümetinin devrilmesi için beklenen kışkırtılan gösterileri düzenlemeye karar verdiği konusunda bilgi verilmektedir. Bunun ardından, 'Ekim 1988'de, amacı mevcut hükümeti istifaya zorlamak olan Titograd'da kitlesel gösteriler düzenlendi' cümlesi verilmektedir. Bu girişimlerin başarısızlıkla sonuçlandığı, bu nedenle Ocak 1989'da Titograd'da 20bin kişinin katıldığı yeni gösterilerin yapıldığı belirtilmektedir. Titograd ve Niksic fabrikalarının işçilerinin yanı sıra, göstericilere, binlerce vatandaşın, Karadağ Üniversitesi'nden bazı profesörlerin ve öğrencilerin katıldığı ifade edilmektedir. Talepleri, Karadağ liderliğinin istifa etmesinin olduğu tekrar vurgulanmaktadır. Karadağ hükümetinin liderlerinin ise, onların baskıları altında iki gün sonra talebe uydukları dile getirilmektedir.

1990 yılında Karadağ'da yeni partilerin kurulduğu ve seçimlerin düzenlendiği anlatılmaktadır. Devamında, kitapta, Yugoslavya'nın dağılması ve Slovenya, Hırvatistan ile Bosna Hersek'in bağımsızlıklarının uluslararası toplum tarafından tanınmasının ardından, Belgrad'da Sırbistan ve Karadağ'ın ortak bir devlet kurulmasına yönelik karar verdiği dile getirilmektedir. Bu bağlamda, 'Karadağ hükümeti, karara demokratik meşruiyet kazandırmak için referandum çağrısında bulunarak, vatandaşlardan, egemen bir devlet olarak Karadağ'ın, Yugoslavya'da yaşamaya devam etmesini isteyip istemediklerini belirtmelerini istedi' cümlesi yer almaktadır. Son olarak, 27 Nisan 1992'de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin Belgrad'da ilan edildiği konusunda bilgi verilmektedir.

5.3.2.2.2. Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

5.3.2.2.2.1. Slovenya

Slovenya'da yaşanan çatışmalardan, kitapta, kısaca bahsedilmektedir. 1991 yazında Slovenya'nın, kendi sınırlarına ordusunu gönderdiği ve bağımsızlığını ilan ettiği dile getirilmektedir. Bu nedenle, Yugoslav hükümetinin, bu Cumhuriyete, JNA güçlerini gönderdiği belirtilmektedir. Bu durum, Slovenya'daki savaşın başlamasına sebep oldu. Devamında, Slovenya'nın Bölge Savunması ile JNA arasındaki savaşın kısa sürdüğüne dair bilgi verilmektedir. Son olarak, JNA'nın çatışmada yenildiği ve 1991 yılının Temmuz ayı ortasında kuvvetlerini Slovenya'dan geri çektiği anlatılmaktadır.

5.3.2.2.2.2. Hırvatistan

Slovenya'nın ardından, örnek kitapta, Hırvatistan'da yaşanan çatışmalar hakkında bilgi verilmektedir. Bu bağlamda, anlatımda, Franjo Tudjman önderliğindeki bu cumhuriyette HDZ'nin iktidara geldikten sonra, ülkede milliyetçi bir coşkunlukun hüküm sürdüğü belirtilmektedir. Öte yandan, Sırp yetkililer ve JNA'nın, Hırvatistan'daki Sırları desteklediği, onları silahlandırdığı ve özerklik ilan etmeye teşvik ettiğinden bahsedilmektedir.

Örnek metinde, Ağustos 1991'de, Hırvatistan'daki Sırların, Sırp olmayan nüfusu topraklarından sürgün ettikleri dile getirilmektedir. Bu süre zarfında Hırvatların, JNA kışlasını kuşattığı ve ara sıra misilleme yaptığı belirtilmektedir. Anlatımın devamında, 1991 yılının Sonbaharında, Hırvatistan'daki çatışmanın bir savaşa dönüştüğü anlatılmaktadır. Bu bağlamda, JNA güçlerinin, 1991'de Dubrovnik'e saldırdığı konusunda bilgi verilmektedir. Bunun yanında, aynı yıl, paramiliter oluşumların yardımıyla JNA'nın, Vukovar'a da saldırdığı belirtilmektedir. İki ay süren çatışma ve bombardımandan sonra, Vukovar'ın, JNA güçlerine teslim olduğu dile getirilmektedir. Ardından, Ocak 1992'de BM-UNPROFOR güçlerinin çatışmaya müdahale etmesiyle savaşan taraflar arasında ateşkesin sağlandığı anlatılmaktadır.

Kitabın bu aşamasında, Sırp, Boşnak ve Hırvat liderlerinin konuşmalarından alıntılar verilmektedir. Bu alıntılar, aşağıda gösterildiği gibi sunulmaktadır:

Slobodan Milošević'in 19 Kasım 1988'de Usce'de, ironik bir şekilde "Kardeşlik ve Birlik Buluşması" olarak adlandırılan bir mitingde yaptığı konuşmasından:

‘‘Kazanacağız, Sırbistan’a karşı, geçmişte olduğu gibi, onun dışmanlarının bugun de birleşmelerine rağmen kazanacağız. Onlara, hiç çekingen olmadığımızı ve her savaşa onu kazanma niyetiyle girdiğimizi bildiriyoruz’’

Alija Izetbegovi’in Saraybosna’daki Zetra konuşması, 2002:

‘‘Ulusunuzu ve Boşnak adını, dini ve geleneği koruyun. Kimlik kaybı, kölelik ve aşağılama ile karşılanır.’’

Dr. Franjo Tuğman, 15 Aralık 1998’de Zagreb’de:

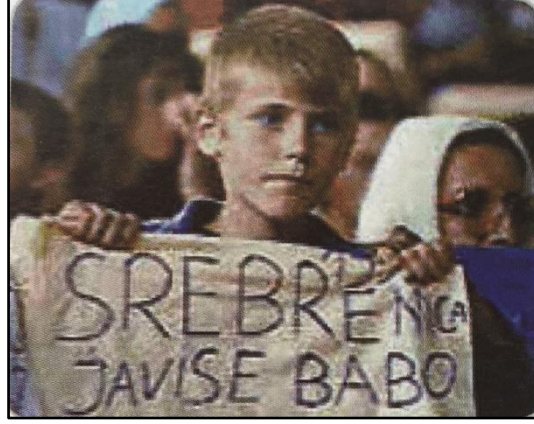
Hırvatistan, Hırvatistan’daki Sırp sorununu zd. Hırvatistan’a yapılan saldırıları durdurmak, Hırvatistan’ın NDH’nin devamı olduğuna ve Sırları istemediğine itirazlarını önlemek için bazı Sırların Hırvatistan’a dnşn kabul ettik. Sırp sorununu zdk ve artık Sırp %12’si olmayacak. Bunların %3’ artık Hırvat devletini tehlikeye atmayacak.’’ (řekić, Andrijařević, & Vuković, 2016, s. 160)

5.3.2.2.2.3. Bosna Hersek

Bosna Hersek’te yaşanan çatışmaların anlatımı, ‘‘Slovenya ve Hırvatistan’dan farklı olarak, Bosna Hersek, ulus bakımından heterojen etnik yapıya sahipti’’ cümlesi ile başlamaktadır. Bu Cumhuriyette  baskın halkın yaşadığı belirtilmektedir: Boşnaklar (Müslümanlar), Sırlar ve Hırvatlar. Bunun ardından, kitapta, Slobodan Miloşeviç’in cesaretlendirdiği Bosnalı Sırların, zerklik mücadelesi başlattıkları dile getirilmektedir. Böyle bir politikanın, kendi silahlı kuvvetlerini oluşturan Boşnaklar ve Hırvatlar’ın direnişiyle karşılaştığından bahsedilmektedir.

Anlatımın devamında, şubat 1992’de Bosna Hersek’te Sırp nüfusunun çoğunluğunun katılmadığı referandumun düzenlendiğine dair bilgi verilmektedir. Bu referandumla, Bosna Hersek’in bağımsızlığının ilan edildiği dile getirilmektedir. Bağımsızlık ilanının ardından, Bosnalı Sırların, JNA’nın yardımıyla Bosna Hersek’te savaşmaya başladıkları belirtilmektedir. Bu savaş sırasında, savaşan tarafların, sivil halka karşı birçok suç işlediği ve çok sayıda insanın evlerinden kovulduğu vurgulanmaktadır. Ardından, Bosnalı Sırp güçlerinin, 1993- 1995 yılları arasında Saraybosna’yı kuşattıkları ve şehri neredeyse her gün bombaladıkları dile getirilmektedir. Bunun devamında, UNPROFOR’un, 1992 yılının Nisan ayı başlarında Bosna’ya gönderildiği ve Bosna Hersek’in, ertesi ay BM’ye kabul edildiği anlatılmaktadır. Bosna Hersek’teki savaşa katılımı nedeniyle uluslararası

toplumun, FRY'ye ekonomik yaptırımlar uyguladığı konusunda bilgi verilmektedir. Bu anlatımın yanında, aşağıdaki fotoğraf, ‘mülteci’ açıklaması ile bulunmaktadır.

(Šćekić, Andrijašević, & Vuković, 2016, s. 161)

Fotoğraf 88: ‘2K’ Örneğinde Yer Alan
Fotoğraf no:1

Bunun ardından, kitapta, bir paragrafta barış planları hakkında bilgi verilmektedir. Öncelikle, Bosna Hersek'teki savaşı durdurmak için Ocak 1993'te uluslararası toplumun, Vance-Owen Planını önerdiği dile getirilmektedir. Boşnaklar ve Hırvatların, bu Planı kabul ettiği, ancak Sırpların reddettiği belirtilmektedir. Krizin üstesinden gelmek için yeni Planın, Bosna Hersek'in üç Cumhuriyetin birliğine dönüştüğü Owen-Stoltenberg Planı olduğundan bahsedilmektedir. Bu Planı, Sırp ve Hırvatların kabul etmelerine karşın, Boşnakların kabul etmediği dile getirilmektedir. Ardından, Sırpların, Temas Grubunun (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya) Bosna Hersek'in bölünmesiyle ilgili Planını, savaşta, uluslararası toplumun onlara sunduğundan daha fazlasını alabileceklerine inandıkları için reddettikleri vurgulanmaktadır.

Planlara ilişkin anlatımın ardından, örnek metinde, ‘Mart 1995'te dört aylık bir ateşkesin ardından savaş operasyonları devam etti’ cümlesi bulunmaktadır. Bu bağlamda, Boşnakların ve Hırvatların birleşik kuvvetlerinin, Sırp güçlerini topraklarından çıkarmayı başardıkları dile getirilmektedir. Temmuz 1995'te Sırp güçlerinin, Srebrenica'daki Boşnak nüfusa karşı kitlesel bir suç işlediği belirtilmektedir. Ardından, ‘Bu vesileyle 8.000'den fazla sivil (erkek, kadın ve çocuk) öldürüldü’ cümlesi verilmektedir. Bunun,

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa'nın en büyük kitlesel suçu olduğu belirtilmektedir.

Bosna Hersek'le ilgili anlatımın son paragrafında, savaşın sonundan bahsedilmektedir. Richard Holbrooke liderliğindeki Amerikan heyetinin, Bosna Hersek'teki savaşı durdurmak için ülkeyi iki tarafa (Boşnak-Hırvat ve Sırp tarafı) bölen bir Plan hazırladığı dile getirilmektedir. Bu Barış Antlaşmasının metni, Aralık 1995 ortasında Paris'te onaylandığına dair bilgi verilmektedir. Bu Anlaşma ile, mültecilerin dönüşü ve savaş suçlularının yargılanması için bir mahkemenin kurulmasının da kabul edildiği belirtilmektedir.

5.3.2.2.2.4. Kosova

Yugoslavya'da yaşanan çatışmalar bağlamında, örnek kitapta son olarak, Kosova'dan bahsedilmektedir. İlk olarak 1997 yılında Kosova'da isyanların çıktığı dile getirilmektedir. Aynı yılın Kasım ayında, Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UÇK) Kosova'da kurulduğu belirtilmektedir. 1998'de ise, UÇK'nin, kendisini Kosovalı Arnavutların silahlı gücü olarak ilan ettiği ve dünya medyasına Kosova'da bir ayaklanma başlatmayı planladığını bildirdiği vurgulanmaktadır. Devamında, Kosova'daki ilk ciddi olayın, Drenica bölgesinde dört polis memurunun öldürüldüğünde meydana geldiği dile getirilmektedir. Kitapta, uluslararası toplumun, Makedonya'nın, Kosova'daki ayaklanmanın istikrarı bozacağından korktuğu için, kısa süre sonra Kosova'daki savaşa müdahale ettiğinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda, NATO'nun, FRY'ye hava saldırısı tehdidinde bulunduğu dair bilgi verilmektedir. FRY Başkanı Slobodan Miloşević'in, güçlerinin bir kısmını Kosova'dan geri çektiği ve OSCE'nin bin gözlemcisini Kosova'ya göndermesine izin verdiği belirtilmektedir. Bu hareketin, Batı'da memnuniyetle karşılanırsa da, Kosova krizini çözmekten uzak olduğu ifade edilmektedir.

Örnek metnin devamında, 1999'da NATO'nun, FRY'yi bombalamaya başladığı anlatılmaktadır. NATO hava birliklerinin, askeri tesisler, altyapı ağı, havaalanları, petrol rafinerileri ve sivil tesisleri hedeflediği dile getirilmektedir. Bu bağlamda, anlatımda, bombalamanın ilk haftasında Kosova'dan yaklaşık 300 bin kişinin ayrıldığı belirtilmektedir. Bombalamanın ise, 78 gün sürdüğüne dair bilgi verilmektedir. Sırp güçlerinin Kosova'yı terk etmeye başladığında, bombalamaların kesintiye uğradığı anlatılmaktadır. Ek olarak, bombalama sırasında 1.200 ila 2.500 kişinin (400 asker)

öldürüldüğünden bahsedilmektedir. Son olarak, uluslararası toplumun güçlerinin, Kosova'da konuşlandığı dile getirilmektedir. Onların, Kosova'da düzeni ve yerlerinden edilmiş kişilerin geri dönmelerini sağlamaları gerektiği belirtilmektedir. Metnin yanında, kitapta, “Kosova’daki mülteciler” cümlesi ile aşağıdaki fotoğrafa yer verilmektedir.

(Šćekić, Andrijašević, & Vuković, 2016, s. 163)

Fotoğraf 89: “2K” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:2

5.3.2.2.3. Çatışmaların Bıraktığı Etkiler

Çatışmaların bıraktığı etkiler olarak, genel sonuçlardan bahsedilmektedir. Anlatım, ‘Eski Yugoslavya’da üç yıldan fazla süren savaşta, yaklaşık 200.000 kişi hayatını kaybetti, 250.000 kişi Avrupa ve dünyanın çeşitli ülkelerine kaçtı ve yaklaşık 850.000 kişi evlerini terk etmek zorunda kaldı.’ cümlesi ile başlamaktadır. Ardından, daha çok Karadağ odaklı bir anlatım bulunmaktadır.

Kitapta, Yugoslavya’da yaşanan savaş sırasında, Karadağ’ın zor günler geçirdiği dile getirilmektedir. Bu bağlamda, Yugoslavya’nın dağılmasının, Karadağ ekonomisini tehlikeye attığı ve Karadağ tarihinin en yüksek enflasyonunun yaşandığı belirtilmektedir. Anlatımın devamında, Yugoslavya’daki iç savaş sırasında, Karadağ hükümetinin, Slobodan Milošević’in Hırvatistan ve Bosna Hersek’e yönelik politikası üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı vurgulanmaktadır. Savaş ortamına ve siyasi gerilimlere rağmen, Karadağ’ın, kendisini etnik çatışmalardan kurtarmayı ve iç barışı korumayı başardığı belirtilmektedir. Metnin yanında, ‘Eski Yugoslavya’daki Çatışmalar’ açıklaması ile aşağıdaki görsel bulunmaktadır.

(Šćekić, Andrijašević, & Vuković, 2016, s. 167)

Fotoğraf 90: “2K” Örneğinde Yer Alan Fotoğraf no:3

Son olarak, savaşlar sırasında, Karadağ'da ihtilafların barışçıl çözümünü savunan ve Hırvatistan ve Bosna Hersek'teki savaşan taraflarca işlenen suçları kınayan güçlü bir savaş karşıtı ve milliyetçilik karşıtı hareketin olduğu anlatılmaktadır. Bu hareketin, belirli muhalefet partileri, bağımsız kurumlar ve medyanın yanı sıra, Sırbistan Cumhurbaşkanı Milošević'in politikalarından uzaklaşmayı ve Karadağ'ın bağımsızlığını yeniden tesis etmeyi savunan bir grup aydınlardan oluştuğu dile getirilmektedir. Bununla ilişkili olarak, kitapta, aşağıdaki kaynak sunulmaktadır.

“Karadağ Liberal İttifakı, Veljko Kadujević'e yazdığı açık bir mektupta şöyle duruyor: “Siz, Sayın General, bir Karadağlı erkeğinin geleneksel vatanseverlik duygusunu manipüle etme, tüm Karadağlı gençliği bugünkü savaşa ve Hırvatistan'da ahlaki cehenneme götürme hakkına nasıl sahiptiniz? Savaş operasyonlarının ve hedeflerinin anlamsız bularak, herkesin sizi terk ettiğini görmüyor musunuz? Karadağ'dan aldığınız yedek güçlerinin sayısının, çok daha büyük iki cumhuriyetten askere alınanların sayısına eşit olduğunu unutmayın ... Karadağlı annelerin, şu ana kadar bu kirli savaşta 160'tan fazla ölü oğlu oldu. İsimleri taktik ve propaganda nedenleriyle karargahınız yayınlamayanlardan bahsetmeyeceğiz. Karadağ demokratik halkı, Karadağ için iddia edilen tehlikenin onu savaşa ve dünya utancına sürüklemek için icat edildiğinin çok iyi farkındadır” (Šćekić, Andrijašević, & Vuković, 2016, s. 167).

5.3.2.2.4. İsmi Geçen Aktörler

2K örneğinde, Sırp tarafına ilişkin Slobodan Miloşevic, Hırvat tarafına ilişkin Franjo Tudjman, Boşnak tarafına ilişkin Alija Izetbegovic ve Karadağ tarafına ilişkin Momir Bulatoviç ve Milo Djukanoviç'in ismi verilmektedir. Metinde, söz konusu isimlerin arasında, en çok Miloşevic'in ismi geçmektedir.

Slobodan Miloşevic'in ismi, ilk olarak Hırvatistan'da yaşanan çatışmanın anlatımı bağlamında verilen kaynakta bulunmaktadır. Ardından, ismi, Bosna Hersek'te yaşayan çatışmaların anlatımında yer almaktadır. Bu kapsamda, Onun, Bosnalı Sırp'ları desteklediği belirtilmektedir. Bunun yanında, Dayton Anlaşmasını imzalayanların arasında olduğu dile getirilmektedir. Kosova'da yaşanan çatışmaların anlatımında da, Miloşevic'in isminden bahsedilmektedir. Karadağ odaklı anlatımda ise, Miloşevic'in milliyetçi akımın lideri olduğu vurgulanmaktadır. Buna ek olarak, kitapta, Miloşevic'in Karadağ'da, politikasını desteklemeyen Karadağ hükümetinin devrilmesi için gösterileri düzenlediği ifade edilmektedir. Son olarak, savaş sırasında, Karadağ hükümetinin Miloşevic'in Bosna Hersek ve Hırvatistan politikalarına hiçbir etkisinin olmadığı dile getirilmektedir.

Franjo Tudjman'ın ismi, örnek kitapta, üç yerde dile getirilmektedir. İlki, Hırvatistan'da yaşanan çatışmaların anlatımı bağlamında, Onun önderliğinde, Hırvatistan'da milliyetçi bir coşkunun hüküm sürdüğü anlatılırken bulunmaktadır. Bu durumu destekleyen kaynakta (1998 yılında yaptığı konuşmasından alıntı) da ismi geçmektedir. Son olarak ise, ismi, Dayton Anlaşmasını imzalayanların arasında olduğu anlatımda yer almaktadır.

Alija Izetbegoviç'in ismi de, anlatımın üç yerinde bulunmaktadır. İlki, kaynak olarak verilen konuşmasının alıntısında yer almaktadır. İkincisinde, Bosna Hersek'in Cumhurbaşkanı olduğu belirtilmektedir. Son olarak ise, ismi, Dayton Anlaşmasını imzalayanların arasında olduğuna ilişkin anlatımda geçmektedir.

Momir Bulatoviç'in ismi, anlatımda, onun, parlamenter sistemde ilk cumhurbaşkanı olduğu dile getirilirken bulunmaktadır. Milo Djukanovic'in ise, başbakan olduğu belirtilmektedir. Bunun dışında, Karadağ'a ilişkin bir isim bulunmamaktadır.

5.3.2.2.5. Değerlendirmeler/Görüşler

5.3.2.2.5.1. İmajlar

5.3.2.2.5.1.1. Sırp Tarafı

2K örnek kitabında, Sırp tarafına ilişkin, ‘‘Sırp’’, ‘‘Bosnalı Sırp’’, ‘‘Sırp hükümeti’’, ‘‘Bosnalı Sırpların askeri gücü’’ ve ‘‘Sırp güçleri’’ ifadeleri kullanılmaktadır. İmajlar olarak, ‘‘çatışmayı başlatan’’, ‘‘silahlandırın’’, ‘‘kuşatan’’, ‘‘bombalayan’’ ve ‘‘kitlesele suç işleyen’’ bulunmaktadır.

‘‘Çatışmayı başlatan’’ imajı, Bosna Hersek çatışması bağlamında verilmektedir. Bu anlatımda, Bosnalı Sırpların, JNA yardımıyla, Bosna Hersek’te çatışmayı başlattığı belirtilmektedir. ‘‘Silahlandırın’’ imajı, Sırp hükümetine verilmektedir. Hırvatistan’daki Sırpların, JNA ve Sırp hükümeti tarafından silahlandırıldığı dile getirilmektedir.

‘‘Kuşatan’’ ve ‘‘bombalayan’’ imajı, Bosnalı Sırpların askeri gücüne verilmektedir. Anlatımda, bu askeri gücün, Sarajevo’yu kuşattığına ve her gün bombaladığına dair bilgi verilmektedir. ‘‘Kitlesele suç işleyen’’ imajı, Srebrenica anlatımı kapsamında verilmektedir. Sırp güçlerin, Boşnak nüfusa karşı kitlesele suç işledikleri dile getirilmektedir. Bu sırada, 8binden fazla sivilin öldüğü belirtilmektedir.

5.3.2.2.5.1.2. Hırvat Tarafı

Hırvat tarafı, ‘‘Hırvatlar’’, ‘‘HDZ’’ ve ‘‘HVO’’ şeklinde ifade edilmektedir. Örnek kitapta, Hırvat tarafında, ‘‘milliyetçi coşku hüküm sürdü’’, ‘‘kuşatan’’ ve ‘‘saldırılan’’ imajları bulunmaktadır.

‘‘Milliyetçi coşku hüküm sürdü’’ imajı, Tudjman’ın önderliğinde HDZ’nin yönetimi altında, Hırvatistan’da milliyetçi coşkusunun hüküm sürdüğünü belirten cümlede yer almaktadır. ‘‘Kuşatan’’ imajı, Hırvatistan’da yaşanan çatışmalar bağlamında verilmektedir. Hırvatların, JNA kışlalarını kuşattığı ve ara sıra misilleme yaptığı dile getirilmektedir. ‘‘Saldırılan’’ imajı, Dubrovnik ve Vukovar’ın saldırıya uğramasına ilişkin anlatımda bulunmaktadır.

5.3.2.2.5.1.3. Boşnak Tarafı

Boşnak tarafına ilişkin olarak, ‘‘Boşnaklar’’, ‘‘Müslümanlar’’, ‘‘Boşnak güçleri’’ ve ‘‘ARBiH’’ ifadeleri kullanılmaktadır. İmajlar olarak, ‘‘çatışan taraflardan biri’’ ve ‘‘kitlesele suçun mağduru’’ imajları bulunmaktadır. ‘‘Çatışan taraflardan biri’’ imajı, Bosna Hersek çatışması bağlamında, Boşnakların da çatıştığını dile getiren anlatımda yer almaktadır. ‘‘Kitlesele suçun mağduru’’ imajı, Srebrenica anlatımı kapsamında verilmektedir. Srebrenica’da Sırp güçlerinin, Boşnak nüfusa karşı kitlesele suç işlediklerine dair bilgi verilmektedir.

5.3.2.2.5.1.4. Karadağ Tarafı

Karadağ tarafı, ‘‘Karadağ hükümeti’’, ‘‘Karadağ’’, ‘‘Karadağlı gençler’’, ‘‘Karadağlı anneler’’ ve ‘‘Karadağlı demokratik halk’’ ifadeleri ile tanımlanmaktadır. İmajlar olarak ise, ‘‘zor günleri geçiren’’, ‘‘Slobodan Miloşević’in politikalarına etkisi olmayan’’, ‘‘savaş ve milliyetçi karşıt hareketleri olan’’, ‘‘manipüle edilen’’ ve ‘‘ölen’’ imajları bulunmaktadır.

‘‘Zor günleri geçiren’’ imajı, çatışmalarını bıraktığı etkiler kısmında bulunmaktadır. Yugoslavya’da yaşanan çatışmalardan dolayı, Karadağ’da zor günlerin geçtiği, tarih boyunca en yüksek enflasyonun görüldüğü belirtilmektedir. ‘‘Slobodan Miloşević’in politikalarına etkisi olmayan’’ imajı, Karadağ hükümetine verilmektedir. Kitapta, Karadağ hükümetinin, Miloşević’in Bosna Hersek ve Hırvatistan’a karşı uyguladığı politikasına herhangi bir etkisinin olmadığı vurgulanmaktadır. Bunun ardından, ‘‘savaş ve milliyetçi karşıt hareketleri olan’’ imajı ifade edilmektedir. Bu anlatım bağlamında, Hırvatistan ve Bosna Hersek’teki savaşan taraflarca işlenen suçları kınayan güçlü bir savaş karşıtı ve milliyetçilik karşıtı hareketin olduğu ve bu hareketin, Miloşević’in politikalarından uzaklaşmayı ve Karadağ’ın bağımsızlığını yeniden tesis etmeyi savunan bir grup aydınlardan oluştuğu belirtilmektedir. ‘‘Manipüle edilen’’ ve ‘‘ölen’’ imajları, örnek kitabın sonunda verilen kaynakta bulunmaktadır. İlk imajı bağlamında, Karadağlı gençlerin vatan sevgisi duygularının manipüle edildiği ve onların Hırvatistan’da ‘‘ahlaki cehenneme’’ götürüldüğü anlatılmaktadır. İkinci imaj kapsamında ise, Karadağlı annelerin, içinde ölen oğulları olan 160 ölü sandığı karşılamak zorunda kaldığı dile getirilmektedir.

5.3.2.2.5.2. Anlatıma İlişkin Düşünceler

2K örnek kitabında, suçlar hakkında genel bir anlatımın yanında, özellikle Sırp tarafının suç işlediği konusunda bilgi verilmektedir. Hırvat tarafı, ‘kuşatan’ olarak gösterilmektedir. Boşnak tarafa ilişkin herhangi bir suç işlediklerine dair bilgi mevcut değildir. Karadağ tarafı hakkında ise, ana metin içerisinde olmayıp, verilen kaynakta, Karadağlı gençlerin savaşa gitme konusunda yönlendirildiği dile getirilmektedir.

Mağduriyet açısından da genel olarak, anlatımda bir taraf özellikle belirtilmeden savaşın mağdurları anlatılmaktadır. Aynı durum, kitapta bulunan fotoğraflar için de geçerlidir. Fotoğraflar, ‘mülteci’, ‘Kosova’daki mülteciler’ ve ‘Eski Yugoslavya’da savaşlar’ açıklamaları ile kitapta yer almaktadır. Bu genel anlatımın istisnası olarak, Boşnak ve Karadağ tarafıdır. Boşnakların, Srebrenica’da kitlesel suçun mağduru oldukları belirtilmektedir. Karadağ’ın ise, gençlerinin manipülasyon mağduriyetleri yanı sıra, 160 kişinin öldüğü vurgulanmaktadır. Kitapta, Hırvatların ve Sırpaların mağduriyeti dile getirilmemektedir.

Kişilere ilişkin anlatım bakımından, en olumsuz anlatım, o zamanki Sırp Cumhurbaşkanı olan Slobodan Miloşevic hakkındadır. Onun, Hırvatistan ve Bosna Hersek’teki politikaları eleştirilmektedir. Kitapta, hem Miloşevic, hem Tudjman, hem de Izetbegović, milliyetçi davranışları ile karakterize edilmektedir. Bu durum, Karadağ’a ilişkin isimler için geçerli değildir. Momir Bulatovic ve Milo Djukanovic hakkında sadece genel bir bilgi verilmektedir.

Sonuç olarak, mağduriyet, suç ve kişilerin anlatımı bakımından, 2K örneği, Karadağ yanlısı görülmektedir. Kitapta, Karadağlıların işlediği herhangi bir suç dile getirilmemektedir. Bunun aksine, Sırbistan’ın politikasından kendisini uzak tutmaya çalıştığı konusunda örnekler verilmektedir. Savaşa katıldıysa da, yönlendirme sonucunda katıldığı belirtilmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmanın bu son bölümünde, dört örnek incelemede elde edilen sonuçlar, birinci bölümde anlatılan teorik yaklaşım ile karşılaştırılmaktadır. İlk olarak, *Değerlendirme* kısmında, örnek kitapların nicel ve nitel analizi yorumlanmaktadır. Ardından, *Sonuç* kısmında, tüm çalışma göz önünde bulundurularak, genel bir yorum ve öneri sunulmaktadır.

Değerlendirme

Ulusal Tarih Anlatımının İçeriği (Nicel Analizi)

Tüm örneklerin nicel analizinde, kitapların odak noktasını anlamak açısından, öncelikle kitapların, Ulusal ve Dünya Tarihlerine ne ölçüde yer verdiklerine bakılmıştır. Birinci örnek incelemede (Sırbistan), tüm ders kitaplarında, Ulusal Tarihe daha çok yer verildiği görülmektedir. Aralarında en az fark olanları, 3S ve 4S örnekleridir (Ulusal Tarih-%52; Dünya Tarihi-%48). En büyük fark ise, 1S örneğinde bulunmaktadır (Ulusal Tarih-%61; Dünya Tarihi-%39). Sırbistan örneğinden farklı olarak, ikinci örnek incelemede (Hırvatistan), çoğu ders kitabında (1H, 2H, 3H) Dünya Tarihi'ne daha çok yer verilmiştir. En büyük fark, 1H örneğinde (Ulusal Tarih-%40; Dünya Tarihi-%60) olup, en küçük fark 2H örneğinde (Ulusal Tarih-%49; Dünya Tarihi-%51) görülmektedir. Hırvatistan'ın üç örnek ders kitaplarının istisnası, 4H örneğindedir. Bu örnekte Ulusal Tarih'e (%58), Dünya Tarihi'ne (%42) göre daha çok yer verilmiştir. Üçüncü örnek incelemede (Bosna Hersek), diğer örneklere göre durum daha farklıdır. Bosna Hersek'te müfredat üç ayrıldığı için (Sırp, Hırvat ve Boşnak), sonuçlar da farklılık göstermektedir. Sırp müfredatına göre oluşturulan 1B ve 2B örneklerinde, Sırbistan incelemesinde olduğu gibi, Ulusal Tarihe daha çok yer verilmiştir. 1B örneğinde (Ulusal Tarih-%60; Dünya Tarihi-%40) bu fark, 2B örneğine (Ulusal Tarih-%55; Dünya Tarihi-%45) göre daha büyüktür. Hırvat müfredatına göre oluşturan 3B ve 4B örneklerinde, Ulusal ve Dünya Tarihlerine dengeli şekilde yer verilmektedir. Boşnak müfredatına göre oluşturan 5B ve 6B örneklerinde, Dünya Tarihi'ne, Ulusal Tarihten daha fazla yer verildiği görülmektedir. Bu fark, 5B örneğinde (Ulusal Tarih-%39; Dünya Tarihi-%61), 6B örneğine (Ulusal Tarih-%43; Dünya Tarihi %57) göre daha büyüktür. Son ele alından örnek incelemede (Karadağ), okutulan tarih ders kitaplarında Ulusal Tarihe daha çok yer verilmiştir. 1K

örneğinde (Ulusal Tarih-%63; Dünya Tarihi-%37) bu fark daha büyükken, 2K örneğinde (Ulusal Tarih-%51; Dünya Tarihi-%49) bu fark en aza inmiş durumdadır.

Kitaplarda yer alan Ulusal ve Dünya Tarihlerinin dağılımına değindikten sonra, Ulusal Tarihin anlatımının içeriğine bakılmıştır. Teorik yaklaşımda görüldüğü üzere, Ulusal Tarihin çatışma odaklı anlatımı (savaşlardaki zafer/kaybı hikayeler, toprak kazanımı/kaybı ve mağduriyet gibi konular), grupların/bireylerin kimliğinde ‘sıcak’ milliyetçiliğin oluşumuna sebep olabilmektedir. Bundan dolayı, bu çalışmada, ele alınan örnek ders kitaplarında yer alan Ulusal Tarihin ne ölçüde çatışma etrafında anlatıldığı analiz edilmiştir. İlk örnek incelemede (Sırbistan), 1S ve 7S örneğinde, çatışma odaklı anlatımın daha fazla yer kapladığı görülmektedir. Geri kalan örnek ders kitaplarında, diğer anlatıma daha çok yer verilmiştir. Ancak, diğer anlatım ile çatışma odaklı anlatım arasında genelde büyük fark görülmemektedir. En büyük fark, 2S örneğindedir (%14'lük kısım kadar daha fazla diğer anlatımdan oluşmaktadır). Geri kalan örneklerde (3S, 4S, 5S ve 6S), diğer anlatım, ortalama %6'luk kısım kadar daha fazla anlatılmaktadır. İkinci örnek incelemede (Hırvatistan), 2H örneğinde, çatışma odaklı anlatımın daha fazla yer kapladığı görülmüştür. 1H, 3H ve 4H örneklerinde, diğer anlatıma daha çok yer verilmektedir. Bunlardan en büyük fark, 3H örneğinde (diğer anlatım, %24'lük kısım kadar daha fazla anlatılmakta) görülmektedir. Üçüncü örnek incelemede (Bosna Hersek) yer alan 3B örneği (Hırvat müfredatı), ağırlıklı olarak çatışma odaklı anlatılmaktadır. Geri kalan örneklerde (1B, 2B, 4B, 5B ve 6B), diğer anlatım daha fazla görülmektedir. En büyük fark 5B (diğer anlatım, %39'luk kısım kadar daha fazla anlatılmakta) ve 6B (diğer anlatım, %32'lik kısım kadar daha fazla anlatılmakta) örneklerinde gözlenmektedir. En küçük fark ise, 2B örneğindedir (diğer anlatım, %6'luk kısım kadar daha fazla anlatılmaktadır). Dördüncü örnek incelemede (Karadağ), 1K örneğinde çatışma odaklı anlatım ve diğer anlatım dengeli (%50-%50) şekilde anlatılmaktadır. 2K örneğinde ise, çatışma odaklı anlatım, kitabın %49'luk kısmını oluştururken; diğer anlatım, %40'luk kısmı kapsamaktadır.

Görüldüğü üzere, 1S, 7S, 2H, 3B ve 2K örneklerinde, çatışma odaklı anlatım, kitapların daha büyük kısımda yer almaktadır. Ancak, diğer açıdan bakıldığında, tüm örnek kitaplarda, Ulusal Tarihin, çatışma odaklı anlatıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Ele alınan örnek kitapların konularında, Yirminci Yüzyıl anlatılmaktadır. Bu süreç boyunca, Ulusal Tarihte yaşanan çatışmalar (Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya

Savaşı ve 90lardaki savaşlar) toplamda 16 yıl sürmektedir. Yani, söz konusu savaşlar, Yirminci Yüzyılın %16'lık kısmını oluşturmaktadır. Fakat, örnek kitapların arasında en az çatışma odaklı anlatımı olan 5B örneğinde bile, bu anlatım, kitabın %27'lik kısmında yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında, örnek kitaplarda, Ulusal Tarihin daha çok çatışma odaklı anlatıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Çatışma odaklı anlatımın kapsadığı yerden dolayı, tüm örnek kitapların, 'sıcak' milliyetçiliğin oluşumuna uygun zemin oluşturdukları görülmektedir. Fakat, nicel analiz ile sadece kitapların odak konusuna ilişkin yorum yapmak mümkündür. Çatışma odaklı anlatımın, ne tür mesaj verdiği, değer ve bilgileri içerdiği konusunda nitel araştırma ile yapılan analize değinmek gerekmektedir.

Çatışma Odaklı İçeriğin Anlatımı (Nitel Analizi)

Mevcut çalışmada, Ulusal Tarih bağlamında anlatılan çatışma odaklı anlatımın konusu olarak, Yugoslavya'nın dağılması sorunu seçilmiştir. Söylem analizi ile, bu konuda belirtilen imajlara odaklanılmıştır. Daha doğrusu, Sırp, Hırvat, Boşnak ve Karadağ taraflarına verilen imajlar incelenmiştir. Bunun yanında, anlatımın tek taraflı olup olmadığına bakılmıştır. Bu bağlamda üç parametreye odaklanılmıştır: suç işleyen taraf, mağdur taraf ve ismi geçen aktörlerin anlatımı.

İmajlar

Birinci bölümde, tarih eğitiminin, olumsuz "biz" ile "öteki" algısını ve gruplar arası gerilimleri azaltabilecek, çatışan taraflar arasında karşılıklı anlayışı teşvik edebilecek güçlü bir barış inşası aracı olduğu belirtilmiştir. Ancak, çoğu zaman, tarih kitaplarının bunun tersine etki ettiği görülmektedir. Tarih kitaplarının içerisindeki 'öteki'nin olumsuz imgeleri, eğitimin, çatışmaya yol açabilen etkilerinin arasındadır. Bundan yola çıkarak, örnek incelemelerde 'biz' ve 'öteki'nin nasıl tanımlandığı incelenmiştir. Ele alınan örneklerin hiçbirinde 'biz' veya 'onlar' tam kelime olarak kullanılmamaktadır. Bunun yerine, bu çalışmada, 'biz' olarak, hangi ülkede ders kitabı okutuluyorsa, o taraf hakkında bahsedilirken, 'biz' olarak algılanmaktadır. Örneğin, Sırbistan'da okutulan tarih ders kitapları incelerken, Sırp tarafı, 'biz' olarak alınıp, 'öteki' ise diğer taraflardır (Hırvat, Boşnak ve Karadağ tarafı).

Birinci örnek inceleme (Sırbistan) bağlamında ele alınan örnek kitaplarda (1S, 2S, 3S, 4S, 5S, 6S ve 7S), genel olarak kendi tarafının mağduriyeti vurgulanmaktadır. Mağduriyet bağlamında, Sırp tarafına verilen imajlar şunlardır: ‘‘Yerlerinden edilen/sürgün edilen halk’’ (imaj, tüm örnek kitaplarında bulunmakta); ‘‘haksızlığa uğrayan halk’’ (imaj, 1S, 4S, 5S, 6S ve 7S örneklerde bulunmakta); ‘‘etnik temizliğe uğrayan halk’’ (imaj, 1S, 5S, 6S ve 7S örneklerinde bulunmakta); ‘‘tehdit altında hisseden halk’’ (imaj, 1S, 2S ve 7S örneklerinde bulunmakta); ‘‘halkına suç işlenmiş’’ (imaj, 5S ve 6S örneklerinde bulunmakta); ‘‘hayatları dayanılmaz hale gelen’’ (imaj, 3S örneğinde bulunmakta) ve ‘‘şiddetten korkan’’ (imaj, 4S örneğinde bulunmakta). Mağduriyetlerini belli eden imajlar dışında, Sırp tarafı, yaşanan çatışmalarda ‘‘çatışan taraflardan biri’’ imajını da taşımaktadır. Kendi tarafının suç işleyen imaj olarak, bir tek 5S örneğinde bulunmaktadır. Bu örnekte, RS Ordusunun, Boşnaklara katliam yaptığı dile getirilmektedir. Söz konusu örnek incelemede, öteki taraf olarak Hırvatlar, Boşnaklar ve Karadağ tarafı analiz edilmiştir. Hırvat tarafına ilişkin, tüm örneklerde ‘‘yerinden eden/sürgün eden’’ imajı verilmektedir. Bunun yanında, 1S, 6S ve 7S örneklerinde, ‘‘etnik temizlik yapan’’ imajı bulunmaktadır. 6S örneğinde, ‘‘saldırgan’’ imajı da yer almaktadır. Yaşanan çatışmalarda ise, ‘‘çatışan taraflardan biri’’ imajı taşımaktadır. Boşnak tarafına ilişkin olarak genelde pek imaj bulunmamaktadır. Bosna Hersek çatışmasında ‘‘çatışan taraflardan biri’’ imajının yanı sıra, 1S ve 7S örneklerde, Boşnak tarafının ‘‘üstünlük kurma isteği’’ imajı verilmektedir. 5S örneğinde ise, ‘‘katliama uğrayan halk’’ imajı bulunmaktadır. Karadağ tarafına ilişkin imaj, bir tek 6S örneğinde ifade edilmektedir. Bu örnekte, Karadağ tarafına ‘‘yerlerinden edilen halk’’ imajı verilmektedir.

İkinci örnek inceleme (Hırvatistan) kapsamında analiz edilen 1H, 2H, 3H ve 4H örneklerinde, kendi tarafını tanımlarken, sadece mağduriyetler ile değil, başarılar ve olumlu imajlar da vurgulanmaktadır. Bu imajlar bağlamında şunlar yer almaktadır: ‘‘kurtaran’’ (1H, 2H, 3H ve 4H), ‘‘kahraman’’ (1H, 2H ve 3H), ‘‘başarı ve zafer’’ (1H, 2H ve 3H), ‘‘savunan’’ (1H, 2H, 3H ve 4H), ‘‘demokratik’’ (2H, 4H), ‘‘insancıl’’ (2H), ‘‘yaratıcı’’ (2H), ‘‘cesur, vatansever ve fedakar’’ (2H). Mağduriyete ilişkin imajlar ise, şunlardır: ‘‘öldürülen’’ (1H, 2H, 3H ve 4H), ‘‘bombalanmış’’ (2H, 3H), ‘‘kuşatılan’’ (1H, 2H, 3H ve 4H), ‘‘etnik temizlik mağduru’’ (2H, 3H ve 4H), ‘‘kurban’’ (2H, 3H), ‘‘sürgün edilen’’ (2H, 3H, 4H), ‘‘soykırımı uğrayan’’ (4H), ‘‘şehirleri ve köyleri imha edilen’’

(1H, 2H, 3H ve 4H), ‘‘tehdit altında’’ (2H), ‘‘toplu infazlar mağduru’’ (2H ve 4H) ve ‘‘istismara uğrayan’’ (2H). Bunların dışında, bir-iki cümle ile olsa da, tüm örnek kitaplarda kendi tarafına ilişkin ‘‘suç işleyen’’ imajları da bulunmaktadır. Bunlar, ‘‘insan haklarını ihlal eden’’ (1H, 3H), ‘‘suç işleyen’’ (2H, 3H), ‘‘toplama kampı oluşturan’’ (2H), ‘‘Hırvat karşıtı propagandaya katkı’’ (1H) ve ‘‘Sırp karşıtı davranışlar’’ (3H) imajlarıdır. Bu imajlar dile getirilirken, Hırvat hükümeti veya Hırvat ordusunun imajları değil, daha çok bireysel davranışlar gibi anlatılmaktadır. 4H örneğinde ise, kendi tarafına ilişkin olumsuz bir imaj bulunmamaktadır. Söz konusu örnek incelemede, öteki olarak, Sırp, Boşnak ve Karadağ tarafları ele alınmıştır. Sırp taraf, genel olarak olumsuz imajlar ile ifade edilmektedir. Bunlar, ‘‘Büyük Sırp planı gerçekleştirmek isteyen’’⁹⁹ (1H, 2H, 3H, 4H), ‘‘isyancı’’ (1H, 2H, 3H, 4H), ‘‘saldıran’’ (1H, 2H, 3H, 4H), ‘‘kuşatan’’ (1H, 2H, 3H, 4H), ‘‘öldüren’’ (1H, 2H, 3H, 4H), ‘‘düşman’’ (1H, 2H, 3H, 4H), ‘‘Hırvat karşıtı propaganda yapan’’ (1H, 2H, 4H), ‘‘etnik temizlik yapan’’ (2H, 3H, 4H), ‘‘suç işleyen’’ (2H, 3H, 4H), ‘‘yalanları yapan’’ (2H, 3H, 4H), ‘‘insan haklarını ihlal eden’’ (1H, 3H), ‘‘terörist’’ (2H, 4H), ‘‘toplama kampı oluşturan’’ (2H, 3H), ‘‘katliam yapan’’ (3H, 4H), ‘‘demokratik olmayan’’ (2H, 4H), ‘‘hegemonyacı’’ (2H), ‘‘aşırılıkçı’’ (2H), ‘‘savaş için en çok sorumlu olan’’ (2H), ‘‘insanlık dışı davranan’’ (2H), ‘‘tehdit eden’’ (2H), ‘‘faşistçe davranan’’ (4H) ve ‘‘soykırım yapan’’ (4H) imajlarıdır. Bu imajların yanı sıra, birkaç cümle ile Sırp tarafının mağduriyeti hakkında bahsedilmektedir. Bunlar, ‘‘asker kaybı’’ (1H), ‘‘Sırp siviller öldürüldü’’ (1H, 2H, 3H), ‘‘evleri ve eşyaları yağmalandı ve imha edildi’’ (1H, 3H) ve ‘‘Sırlara karşı belirli suçlar işlendi’’ (4H) imajlarıdır. Boşnak tarafına ilişkin genel olarak mağduriyetleri dile getirilmektedir. Bu kapsamda, örnek kitaplarda, ‘‘öldürüldü’’ (1H, 2H, 3H ve 4H), ‘‘katliam mağduru’’ (3H, 4H), ‘‘soykırım mağduru’’ (4H), ‘‘sürgün edilen’’ (2H), ‘‘Büyük Sırp hakimiyetinden korkan’’ (2H) ve ‘‘kuşatılan’’ (3H) imajları yer almaktadır. Ayrıca, Boşnak tarafına suç işleyen imajları da verilmektedir: ‘‘toplama kampı oluşturan’’ (2H) ve ‘‘suç işleyen’’ (2H, 3H). Karadağ tarafına ilişkin ise, hep olumsuz imajlar ifade edilmektedir. Bu bağlamda, örnek kitaplarda, ‘‘kuşatan’’ (1H, 3H), ‘‘saldıran’’ (2H, 4H), ‘‘suç işleyen’’ (3H, 4H), ‘‘Büyük Sırp politikasını destekleyen’’ (4H), ‘‘Sırp yanlısı’’ (3H), ‘‘imha eden’’ (1H), ‘‘bombalayan’’ (3H) ve ‘‘korkunç yıkımlara sebep olan’’ (3H) imajları yer almaktadır.

---

⁹⁹ Örnek kitaplarda, bu planın, yayılmacı ve hakimiyet kurma isteği olarak belirtilmektedir.

Üçüncü örnek incelemede (Bosna Hersek) yer alan 1B ve 2B örnekleri, Sırp müfredatına göre, 3B ve 4B örnekleri, Hırvat müfredatına göre, 5B ve 6B örnekleri ise, Boşnakların müfredatına göre düzenlenmektedir. Buna göre, 1B ve 2B örneklerinde, ‘biz’ olarak Sırp tarafı; 3B ve 4B örneklerinde, ‘biz’ olarak Hırvat tarafı; 5B ve 6B örneklerinde ise, ‘biz’ olarak Boşnak tarafı var sayılmaktadır. 1B örneğinde, kendi tarafına ilişkin sadece mağdur imajları bulunmaktadır. Bunlar, ‘haksızlığa uğrayan halk’, ‘soykırımı uğramaktan korkan’, ‘yerinden edilen’, ‘isyancı’, ‘saldırılan’, ‘bombalanan’ ve ‘Sırp karşıtı politikanın mağduru’ imajıdır. 1B örneğinde, öteki olarak Hırvat, Boşnak ve Karadağ tarafları ele alınmaktadır. Hırvat tarafı ile ilgili şu imajlar verilmektedir: ‘Sırp halkını haksızlığa uğratan’, ‘saldıran’, ‘Sırp nüfusunu yerinden eden’ ve ‘siyasi davranışları nedeniyle Sırp’larda soykırım korkusu uyandıran’. Boşnak tarafı ise, ‘Sırp halkını haksızlığa uğratan’ imajı ile tanımlanmaktadır. Karadağ tarafına ilişkin ise, herhangi bir imaj bulunmamaktadır. 2B örneğinde, dört taraf hakkında herhangi bir imaj verilmemektedir. Hırvat müfredatına göre düzenlenen 3B ve 4B örneklerinde, kendi tarafı, genelde mağduriyetle ilişkilendirilmektedir. 3B örneğinin analizinde belirtildiği gibi, Bosna Hersek anlatımı dışında, 3B örneği, tamamen 2H örneğinin içeriğinden oluşmaktadır. Bu nedenle, 2H örneği kapsamında belirtilen tüm imajlar, 3B örneği için geçerlidir. Ek olarak, kendi tarafına ilişkin ‘kararlı direniş gösteren’ imajı bulunmaktadır. Sırp tarafına ilişkin ise, ‘İkinci Dünya Savaşı sonrasında en büyük sivil kaybına sebep olan’ imajı yer almaktadır. 4B örneğinde, kendi tarafı, ‘savunan’, ‘kahraman’ ve ‘kurtaran’ imajlar ile tanımlanmaktadır. Bunun yanında, mağduriyetlerini belirten ‘saldırılan’, ‘yerinden edilen’, ‘kuşatılan’, ‘Büyük Sırp saldırısının mağduru’ ve ‘şehirleri bombalanan ve imha edilen’ imajları bulunmaktadır. Kendi tarafını ise, suç bakımından bir imaj ile ilişkilendirmemektedir. 4B örneğinde, öteki taraf kapsamında, Sırp, Boşnak ve Karadağ tarafı analiz edilmiştir. Sırp tarafına ilişkin, hep olumsuz imajlar yer almaktadır. Bunlar, ‘Büyük Sırp planı uygulamak isteyen’, ‘saldıran’, ‘kuşatan’, ‘isyancı’, ‘ateşkesi ihlal eden’, ‘bombalayan’, ‘suç işleyen’, ‘öldüren’, ‘esir eden’, ‘toplama kampı oluşturan’ ve ‘sürgün eden’ imajlarıdır. Boşnak tarafı ise, mağduriyet imajlarıyla ifade edilmektedir. Karadağ ile ilgili ‘saldırgan’ imajı bulunmaktadır. Boşnak müfredatına göre düzenlenen 5B örneğinde, kendi tarafı, mağdur imajlar ile nitelendirilmektedir. Bu bağlamda, ‘toplama kampının mağduru’ ve ‘soykırım mağduru’ imajları bulunmaktadır. Ayrıca, örnekte, ‘savunan’

imajı da yer almaktadır. Kendi tarafı hakkında herhangi bir olumsuz imaj mevcut değildir. Öteki olarak, Sırp, Hırvat ve Karadağ tarafları ele alınmaktadır. Sırp tarafı, “Bosna Hersek devletini inkar eden”, “medya linç uygulayan”, “saldıran”, “kuşatan”, “bombalayan”, “etnik temizlik yapan”, “toplama kampı oluşturan” ve “soykırım yapan” imajları ile ilişkilendirilmektedir. Hırvat tarafı ise, “saldırılan”, “savunan” ve “toplama kampı oluşturan” imajları ile ifade edilmektedir. Karadağ tarafına ilişkin, “işgal eden” imajı verilmektedir. 6B örneğinde ise, bir tek imaj bulunmaktadır. Bu imaj, “hakimiyet kurma isteği”dir ve Sırp tarafı ile bağdaştırılmaktadır.

Dördüncü örnek incelemede (Karadağ) ele alınan 1K ve 2K örneklerinde, imajlar bakımından farklılıklar görülmektedir. 1K örneğinde, kendi tarafına ilişkin “saldıran” imajı bulunmaktadır. Daha doğrusu, “Karadağlı yedek askerler”inin, Dubrovnik saldırısına katıldığı dile getirilmektedir. 2K örneğinde ise, kendi tarafına ilişkin verilen imajlar şunlardır: “zor günler geçiren”, “savaş ve milliyetçi karşıt hareketleri olan”, “manipüle edilen” ve “ölen”. Kendi tarafı hakkında, suç işleyen imajlar bağlamında herhangi bir imaj verilmemektedir. Bu örnek incelemede, öteki olarak Sırp, Hırvat ve Boşnak tarafı ele alınmaktadır. 1K örneğinde, sadece Bosnalı Sırlara ilişkin imaj bulunmaktadır. Bu imaj, “kuşatan”dır. 2K örneğinde ise, Sırp tarafına ilişkin, “çatışmayı başlatan”, “silahlandıran”, “kuşatan”, “bombalayan” ve “kitlesele suç işleyen” imajları verilmektedir. Hırvat tarafı ile ilgili “kuşatan” ve “milliyetçi coşku hüküm sürdü” imajları bulunmaktadır. Boşnak tarafına ilişkin olarak ise, “çatışan taraflardan biri” imajı dışında, “kitlesele suçün mağduru” imajı verilmektedir.

Teorik yaklaşımda, Ulağlı'nın (2018) kitabında gösterilen deneye göre, insanın, kendi grubunun dinamiklerini olumlarken, dış grubun olumsuz özelliklerini abarttığı belirtilmektedir. Örnek olarak, bunlar verilmektedir: “*Biz, gururluyuz, onurluyuz ve atalarımızın geleneklerine hizmet ederiz*”, *Onlar ise, ‘bencil ve benmerkezcidir, kendilerini bizden daha çok severler’*; *Biz, barışçuyuz. İnsanları severiz, sadece düşmanlardan nefret ederiz*, *Onlar Bizden nefret eden düşman insanlardır*; *Biz ahlaklı ve temiziz*, *Onlar ahlaksız ve pistir*”. Bu durum, ele alınan örnek kitaplarda da görülmektedir. Özellikle 2H örneğinde (dolayısıyla 3B örneği de buna dahil), açık bir şekilde, Sırp-Hırvat tarafı ile ilgili karşıt anlatımda belirtilmektedir:

Sırp tarafı, demokratik olmayan; Hırvat tarafı ise, demokratik olandır. Sırp tarafı, yasal olmayan yolları kullanan; Hırvat tarafı ise, yasal şekilde davranandır. Sırp

tarafı, insanlık dışı davranış sergilerken; Hırvat tarafı ise, insancıldır. Sırp tarafı, saldıran; Hırvat tarafı ise, savunandır. Sırp ordusu, korkunç suçları işleyen, terörist ve aşırılıkçı; Hırvat Savunucular ise, kahraman, yaratıcı, cesur, vatansever ve fedakârdır.

Devamında, Ulağlı (2018), insanların, kendi gruplarını olumlamak için, diğer grupların aleyhine değerlendirmelerde bulunma eğilimi içerisinde oldukları belirtmektedir. Bu konu ile ilgili olarak, teorik yaklaşımda, öteki tarafın, mağdur eden, güvensiz ve tehdit olarak algılandığında, ötekine karşı her türlü saldırının, meşru hale geldiği belirtilmektedir (Salomon, 2009, s. 110). İncelenen örneklerde, diğer tarafa daha kolay olumsuz imajların verildiği sonucuna varılmıştır. Kendilerine ise, olumsuz bir imaj vermekten kaçınılmaktadır. Bu durum, birinci örnek inceleme (Sırbistan) bağlamında ele alınan yedi örnekten, altısında görülmektedir. Bir tek 5S örneğinde, Sırp tarafının suç işlediğine dair bilgi verilmektedir. İkinci örnek incelemede (Hırvatistan) ise, az da olsa, dört örneğin üçünde kendi tarafına ilişkin olumsuz imajlara yer verilmektedir. Üçüncü örnek incelemede (Bosna Hersek) ise, bu durum bir tek 3B (Hırvat müfredatı) örneğinde görülmektedir. Son örnek incelemede (Karadağ), 1K örneğinde, kendi tarafına ilişkin olumsuz imaj bulunurken, 2K örneğinde ise, bulunmamaktadır.

Bunun yanında, teorik yaklaşımda, ‘kurban olma duygusu’ üzerinde de durulmaktadır. Kimlikleri tehdit edildiği stres durumlarında, kurban olma duygusu barındıran gruplar, ‘zaman çökmesi’ olarak adlandırılan sürece girer ve ‘geçmişe ilişkin duygular, algılar ve beklentiler, güncel olaylar ve düşmanlarla ilgili olanlar, büyük oranda karışır ve bu da, akıldışı politik kararlar almaya ve yıkıcı davranışlara yol açar’’. İncelenen tüm örnek kitaplarında (2B, 6B ve 1K örnekleri hariç), anlatımlarda en sık verilen imaj, kendi tarafına ilişkin mağdur imajıdır. Bu durumda, örnek kitapların, grupların kimliklerinde barınan kurban olma duygusunun oluşumuna ve/veya artırılmasına uygun zemin oluşturduğu görülmektedir.

Tarafılık

İmajların önemi yanında, teorik yaklaşımda, tek taraflı anlatım üzerinde de durulmaktadır. Eğitim, tek taraflı verildiği durumlarda, sosyal bölünmeler güçlendirilebilir, gruplar arasındaki düşmanlık artırılabilir ve şiddet normalleştirilebilir. Bu bağlamda, örnek kitaplarda sunulan anlatımın tek taraflı olup olmadığına bakılmıştır.

Birinci örnek inceleme (Sırbistan) bağlamında analiz edilen tüm örnek kitaplarda, Sırp yanlısı bir anlatımın olduğu görülmektedir. Ayrıca, 5S örneği dışında, geri kalan örnekler (1S, 2S, 3S, 4S, 6S ve 7S) tek taraflı anlatım sunmaktadır. Kitaplarda, çatışmalardan genel olarak bahsedilse de, diğer tarafların ayrıyeten mağduriyetleri belirtilmemektedir. Kendi tarafının mağduriyetine ilişkin ise, özellikle ‘Sırp’ olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum, 4S örnek hariç, tüm örnek kitaplarda, görseller ile de desteklenmektedir. Suç işleyen taraf olarak, kendi tarafı ile ilgili bir bilgi verilmeden, Hırvat tarafının yaptığı suçların örnekleri verilmektedir. Bunların istisnası, 5S örneğidir. Bir tek bu örnekte, başka bir tarafın mağduriyeti dile getirilmektedir. Bu da, Boşnakların uğradığı mağduriyettir. Ancak bu bilgi aktarılırken, ölen sayısı ile ilgili belirsizliği vurgulanmaktadır (‘bazılarına göre, 8bin kişi öldürüldü, diğer kaynaklara göre bu sayının abartıldığı söylenmekte’dir gibi). Kendi tarafının mağduriyete uğrayan sayısı verilirken, kesin sayılarla ifade edilmektedir.

İkinci örnek incelemede (Hırvatistan) ele alınan örneklerin, Hırvat yanlısı olduğu tespit edilmiştir. Ancak, tamamen tek taraflı bir anlatım sunulmadığı görülmektedir. 4H örnek hariç, diğer örneklerde (1H, 2H ve 3H), suç işleyen tarafların anlatımına ilişkin, kendi tarafının da suç işlediğine yönelik örnekler verilmektedir. Ancak, Sırp tarafını, nerdeyse tüm konu anlatımı boyunca (ortalama 25 sayfa) bu imaj ile ilişkilendirirken, kendi hakkında bir-iki cümle ile açıklama yapmaktadır. Suç işleyenler, Hırvat politikanın parçası olarak değil, bireysel olarak aktarılmaktadır. 2H örneğinde, ‘1991’de Hırvatların ve diğer Sırp olmayanların öldürülmesi ve sınır dışı edilmesi, Sırbistan’ın etnik temizlik politikasının bir parçasıydı. Oluja’dan sonra yapılan vahşetler ise, Hırvatistan siyasetinin bir parçası değil, bireylerin intikamının veya kişisel çıkarlarının sonucuydu’ yer alan cümleler bunun örneğidir. Mağduriyet anlatımı açısından da, tek taraflı bir anlatımın olmadığı, ama orantısız olduğu açıktır. Mesela, 4H örneğinde, tüm anlatım boyunca Hırvat mağduriyeti vurgulanırken, Sırp mağduriyetinden sadece bir cümlede bahsedilmektedir (‘...Sırp uyruklu Hırvat vatandaşlarına karşı belirli suçlar işlendi...’). Kişilerin anlatımı açısından, Hırvat tarafına ait olan isimler, genellikle kahraman imajlarla nitelendirilmektedir. Sırp tarafına ait isimler ise, hepsi olumsuz manada bahsedilip, olumlu imaj taşıyan bir isim bulunmamaktadır. Bunun dışında, 1H ve 3H örneklerinde, Oluja’dan sonra oluşan Sırp mülteci grupları hakkında, ana metin içinde bu durumun Sırp yönetiminin daveti üzerine gerçekleştiği savunulsa da, metnin yanında ayrı bir kutucukta, bu durumla ilgili Sırp tarafının farklı bir görüşünün olduğuna işaret

edilmektedir. Bu iki örnek dışında, çalışma kapsamında ele alınan tüm örnek kitaplarında ise, farklı tarafların tarihe farklı bakabileceklerine dair bilgi bulunmamaktadır.

Üçüncü örnek inceleme (Bosna Hersek) kapsamında, Sırp müfredata göre düzenlenen 1B örneğinin, tek taraflı ve Sırp yanlısı olduğu görülmektedir. 2B örneğinde ise, çatışma anlatımı içermediğinden, ne imajı ne de taraflılık konusunda yorum yapmak mümkündür. Hırvat müfredatına göre düzenlenen 3B örneği için, 2H örnek bağlamında belirtilenler ile aynen geçerlidir. Yani, tamamen tek taraflı olmayıp, Hırvat yanlısı bir anlatım mevcuttur. 4B örnek de, Hırvat yanlısı bir anlatımdan oluşmaktadır. Ancak, 3B örnekten farklı olarak, kendi tarafı ile ilgili herhangi bir olumsuz imaj bulunmamaktadır. Suç işleyen taraf olarak Sırp ve Karadağ tarafı gösterilirken, Hırvat ve Boşnak tarafları, mağdur taraflar olarak sunulmaktadır. Boşnak müfredatına göre oluşturan 5B örneğinde, Boşnak yanlısı bir anlatım aktarılmaktadır. Mağdur taraf, Hırvatlar ve Boşnaklar iken, Sırp ve Karadağ tarafı ise, suç işleyen taraftır. Örnek kitapta yer alan fotoğraflarda, sadece Boşnakların mağduriyeti gösterilmektedir. Son örnek olan 6B, 2B örnekte olduğu gibi, çatışma anlatımı içermediğinden, onu bu açıdan değerlendirmek mümkün değildir.

Dördüncü örnek inceleme (Karadağ) bağlamında analiz edilen 1K ve 2K örneklerinde farklılıklar mevcuttur. 1K örneğinde, hem yanlılığı, hem taraflılığını tespit etmek zordur. Kendi tarafına ilişkin olarak, ‘saldıran’ imajı, Sırp taraf ile ilgili olarak ‘kuşatan’ imajı verilmektedir. Bunun dışında, çatışmanın anlatımı ve bıraktığı etkiler hakkında genel bir anlatım sunulmaktadır. 2K örneğinde ise, Karadağlı yanlı bir anlatımın olduğu açıktır. Genel bir anlatımın yanı sıra, olumsuz imajlar ile özellikle Sırp tarafı ilişkilendirilmektedir. Hırvat tarafına ‘kuşatan’ imajı verilip, Boşnak ve kendi tarafa olumsuz bir imaj verilmemektedir. Mağduriyet açısından da, genel bir anlatımın yanında, Boşnak ve Karadağ tarafının mağduriyetleri belirtilmektedir. Boşnaklar ile ilgili imaj, sadece bir cümlede verilmektedir. Kendi tarafı ise daha çok anlatılmaktadır.

Görüldüğü üzere, tüm örnek kitaplarda, öğrencilere, çatışma ile ilgili farklı bakış açıları sunulmamaktadır. Bu da eleştirel düşüncenin oluşumunu engellemektedir. Dolayısıyla, örnek kitapların, barış inşasını olumlu yönde teşvik etmek yerine, daha çok sosyal kutuplaşmayı pekiştirdiği görülmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak, birinci bölümde açıklanan teorik yaklaşımda, eğitimin barış inşasındaki rolünün önemli olduğu belirtilmektedir. Eğitim, barış inşasını hem olumlu hem olumsuz etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Bu çalışmada, örnek incelemelerin analizi sonucunda, eğitimin, daha spesifik olarak tarih ders kitaplarının, barışın inşasına olumsuz yönde etki edebileceği sonucuna varılmıştır. Sayısal analiz ile, ele alınan örneklerde bulunan Ulusal Tarihin, çatışma odaklı olduğu tespit edilmiştir. Ki durumun böyle olması, milliyetçi bir anlatıma uygun bir zemin hazırlamış olmaktadır. Çatışma odaklı anlatım konusunda ise, taraflarca, yanlı bir anlatımın olduğu sonucuna varılmıştır. Bu anlatımlarda, ‘öteki’ taraf, genel olarak olumsuz imajlarla ifade edilmektedir. Dolayısıyla, taraflılık ve imajlar bakımından, teorik yaklaşıma göre, analiz edilen örnek kitapların, gruplar arasındaki düşmanlığı artırabilen, sosyal bölünmeleri derinleştiren ve şiddeti normalleştirilebilen bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir.

Eğitim ve tarih ders kitapları, çatışmaya doğrudan sebep olmaz, ama çatışma koşulları yaratmada uygun zeminin oluşturulmasına yardımcı olabilir. Eğer bu eğitimi alan öğrenci/çocuk, gelecekte bir yetişkin birey olarak barış inşasının tüm boyutlarını etkileyecek bir güç olarak göz önünde bulundurulursa, onun aldığı eğitimin öneminin daha da mühim olduğu açıktır. Ergenlik çağında sabitleşen ve sonrasında da zor değişen ‘biz’ ve ‘öteki’ algısını, eğitim sürecinde kazandığı becerileri ve değerleri, hayatı boyunca taşıyacaktır. 2018 senesinde ortaokul ve lise mezun öğrencinin sayısı, Sırbistan’da 133.732¹⁰⁰, Hırvatistan’da 78.762¹⁰¹, Bosna Hersek’te 69.226¹⁰² ve Karadağ’da 13.698’dir¹⁰³. Yani, bu dört ülkede, bir senede toplamda 295.418 ortaokul ve lise öğrencisi mezun olmaktadır. Bu oldukça büyük bir kitledir ve hepsi bu çalışmada ele alınan tarih ders kitaplarından bilgi edinmektedir. Her sene, 295.418 öğrenci, barış

---

¹⁰⁰ Ortaokul-69.586 mezun (Statistical Office of the Republic of Serbia, 2018, s. 112); Lise-64.146 mezun (Statistical Office of the Republic of Serbia, 2018, s. 113)

¹⁰¹ Ortaokul-37.503 mezun (Croatian Bureau of Statistics, 2018, s. 32); Lise-41.259 mezun (Croatian Bureau of Statistics, 2018, s. 32)

¹⁰² FBiH- 47.413 mezunu. Ortaokul- 24.628 mezun (Institute for Statistics of FBiH, 2018, s. 348); Lise-22.785 mezun (Institute for Statistics of FBiH, 2018, s. 348). RS- 20.598 mezunu. Ortaokul-10.158 mezun (Republika Srpska Institute of Statistics, 2018, s. 440); Lise-10.440 mezun (Republika Srpska Institute of Statistics, 2018, s. 440). Brcko Bölgesi-1215 mezunu. Ortaokul-651 mezun (Agencija za statistiku BiH, 2018, s. 19); Lise-564 mezun (Agencija za statistiku BiH, 2018, s. 42).

¹⁰³ Ortaokul-7350 mezun (Uprava za statistiku Crne Gore, 2019, s. 174); Lise-6.348 mezun (Uprava za statistiku Crne Gore, 2019, s. 174)

inşasını olumlu etkileyecek ve uzlaşmayı kolaylaştırılabilecek eğitimin yerine, bölünmeleri, güvensizliği, düşmanlığı ve çatışmayı tetikleyebilme potansiyeline sahip tarih eğitimi almaktadır.

Tarih ders kitabından her öğrenci farklı bir şekilde etkilenecektir. Sonuçta, eğitim sürecini daha birçok faktör (hükümet politikası, öğretmenler ve müfredatın yanı sıra, aile, çevre, dini kurumlar ve medya gibi sosyal yapılar) de etkilemektedir. Ancak, tarih ders kitabının barış inşası sürecindeki etkisinden dolayı ve diğer faktörlere göre daha gözle görülür, yönetebilen ve denetlenebilen bir etken olduğundan, devletlerin, bu konuya daha çok önem vermeleri önemlidir. Eğitim, bölücü değil, uzlaştırıcı bir güç olmalıdır. Eğitim, “biz” ile “öteki” algısını ve gruplar arası gerilimleri azaltabilecek bir araç olmalıdır.

Son olarak, bu çalışmanın, ders kitaplarının, bir barış inşacı güce dönüştürülmesine yönelik önerisi olarak, Salomon’un (2009) eğitime yönelik verdiği önerilere tekrar değinmek gerekmektedir. Sürdürülebilir bir barış inşa sürecinde, yeniden yapılandırılmış bir “öteki” anlayışı geliştirilmeli ve destekleyen sistemler yeniden dönüştürülmelidir. Bu süreç üç şekilde gerçekleşebilmektedir: Bir, her tarafın çatışmadaki kendi ‘katkısının’ tanınması; İki, öteki taraf için hem bilişsel hem de duygusal empatinin geliştirilmesi; Üç, öteki tarafa ve barışa yönelik olumlu tutumların oluşturulmasıdır. Tüm bunlara, tarih ders kitaplarında yer verildiğinde, öğrencilerde, sorunlara cevap olarak şiddeti ve nefreti değil, barışçıl yollarla çözümü, kendinden farklı olana karşı hoşgörü, anlayış ve güven hissi oluşturmaya uygun temel hazırlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adwan, S., Bar-Tal, D., & Wexler, B. E. (2016). Portrayal of the Other in Palestinian and Israeli Schoolbooks: A Comparative Study. *Political Psychology*, 37(2), 201-217.
- Agencija za statistiku BiH. (2018). Statistika obrazovanja, od kraja 2014/2015 do početka 2018/2019 školske godine. Brčko: Agencija za Statistiku BiH, Podružnica /Ekspozitura Brčko.
- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (2016). Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine.
- Bar-Tal, D., & Rosen, Y. (2009, June). Peace Education in Societies Involved in Intractable Conflicts: Direct and Indirect Models. *Review of Educational Research*, 79(2), 557–575.
- Bekavac, S., & Jareb, M. (2014). Povijest 8-udžbenik za osmi razred osnovne škole. Zagreb: Alfa.
- Bekavac, S., Jareb, M., & Rozić, M. (2014). Povijest 9-udžbenik za 9. razred devetogodišnje škole. Mostar: Naklada ALFA.
- Biton, Y., & Salomon, G. (2006, March). Peace in the Eyes of Israeli and Palestinian Youths: Effects of Collective Narratives and. *Journal of Peace Research*, 43(2), 167-180.
- Bush, K. D., & Saltarelli, D. (2000). *The Two Faces of Education in Ethnic Conflict Towards a Peacebuilding Education for Children*. Siena: UNICEF.
- Čabaravdić, S. (2009, 06 13). Mediji kao pokretači ratnih zločina. 08 15, 2020 tarihinde Radio Slobodna Evropa: https://www.slobodnaevropa.org/a/tema_sedmice_mediji_huskanje/1753214.html adresinden alındı
- Cole, E. A., & Barsalou, J. (2006). *Unite or Divide? The Challenges of Teaching History in Societies Emerging from Violent Conflict*. Washington, DC: United States Institute of Peace (USIP).
- Croatian Bureau of Statistics. (2018). *Croatia In Figures*. Zagreb: Croatian Bureau of Statistics.
- Darweish, M., & Mohammed, M. A. (2017). History education in schools in Iraqi Kurdistan. *Journal of Peace Education*, 1-28.
- Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University. (tarih yok). Uppsala Conflict Data Program. <https://ucdp.uu.se/> adresinden alındı

- Diskriminacija. (2015, 11 03). Učestali napadi na vjerske objekte u BiH: Povratnici, niste dobrodošli! 09 03, 2020 tarihinde Diskriminacija: <https://www.diskriminacija.ba teme/u%C4%8Destali-napadi-na-vjerske-objekte-u-bih-povratnici-niste-dobrodo%C5%A1i> adresinden alındı
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. (2013). Popis stanovništva, kućanstva, i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.
- Erdelja, K., & Stojaković, I. (2015). Tragom prošlosti 8- udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
- Erdelja, K., & Stojaković, I. (2016). Koraci kroz vrijeme 4-udžbenik povijesti u četvrtom razredu gimnazije. Zagreb: Školska knjiga.
- Galtung, J. (1965). On the Meaning of Nonviolence. *Journal of Peace Research*, 2(3), 228-256.
- Galtung, J. (1967). *Theories of Peace: A Synthetic Approach to Peace Thinking*. Oslo: International Peace Research Institute.
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167-191.
- Galtung, J. (1976, January-April). Three realistic approaches to peace: peacekeeping, peacemaking, peacebuilding. *Impact of Science on Society*, 26(1/2), 103-117.
- Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, 27(3), 291-305.
- HINA. (2020, 02 04). FOTO: NOVI NAPAD NA HRVATE U SRBIJI Meta huliganskog pohoda bilo je njihovo sjedište: 'Svega dva sata prije smo baš pričali kako se stanje popravilo'. 08 20, 2020 tarihinde Jutarnji List: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/foto-novi-napad-na-hrvate-u-srbiji-meta-huliganskog-pohoda-bilo-je-njihovo-sjediste-svega-dva-sata-prije-smo-bas-pricali-kako-se-stanje-popravilo-9932632> adresinden alındı
- HINA. (2020, 09 03). Situacija u Crnoj Gori eskalira; stižu vijesti o prijetnjama i napadima na Bošnjake i Crnogorce. 09 04, 2020 tarihinde Telegram: <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/situacija-u-crnoj-gori-eskalira-stizu-vijesti-o-prijetnjama-i-napadima-na-bosnjake-i-crnogorce/> adresinden alındı
- Ibrahimović, N. (2015). Osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje u BiH. Sarajevo: Inicijativa za monitoring evropskih integracija BiH.
- ICTJ. (2009, 1 1). Transitional Justice in the Former Yugoslavia. 08 20, 2020 tarihinde ICTJ: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-FormerYugoslavia-Justice-Facts-2009-English.pdf> adresinden alındı
- Institute for Statistics of FBiH. (2018). Statistical Yearbook of the Federation of Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: Institute for Statistics of FBiH.

- Johnson, L. S. (2007). Moving from Piecemeal to Systemic Approaches to Peace Education in Divided Societies: Comparative Efforts in Northern Ireland and Cyprus. Z. Bekerman, & C. McGlynn (eds.), *Addressing Ethnic Conflict Through Peace Education* (s. 21-34). New York: Palgrave Macmillan.
- Klix. (2020, 09 03). U Pljevljima ponovo osvanule uvredljive poruke upućene Bošnjacima. 09 04, 2020 tarihinde Klix: <https://www.klix.ba/vijesti/regija/u-pljevljima-ponovo-osvanule-uvredljive-poruke-upucene-bosnjacima/200903015> adresinden alındı
- Koren, S. (2005). Jugoslavija: pogled u razbijeno ogledalo. Tko je onaj drugi? In M. Najbar-Agičić, *Klio na Balkanu: usmjerenja i pristupi u nastavi povijesti* (pp. 79-89). Zagreb: Srednja Europa.
- Korostelina, K. V. (2013). Peace Education and Joint History Textbook Projects. K. V. Korostelina, & S. Lassig (eds.), *History Education and Post-Conflict Reconciliation: Reconsidering Joint Textbook Projects* (s. 19-25). New York: Routledge.
- Kupermintz, H., & Salomon, G. (2005, Autumn). Lessons to Be Learned from Research on Peace Education in the Context of Intractable Conflict. *Theory Into Practice*, 44(4, Peace Education), 293-302.
- Lahai, J. I., & Ware, H. (2013, Fall). Educating for Peace: The Sociocultural Dimensions of Grassroots Peace Education as a Tool for National Reconciliation and Social Forgetting in Sierra Leone. *African Conflict and Peacebuilding Review*, 3(2, Special Issue on Peace Education, Memory, and Reconciliation in Africa), 69-90.
- Latif, D. (2017, Eylül 14). A challenging educational reform: politics of history textbook revision in North Cyprus. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 49(1), 30–46.
- Lederach, J. P. (1997). *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington D.C.: United States Institute of Peace.
- Lederach, J. P. (2014). *The Little Book of Conflict Transformation*. New York: Good Books.
- Mack, A. (2002). Civil War: Academic Research and the Policy Community. *Journal of Peace Research*, 39(5), 515–525.
- Maretić, T. (2013). Poučavanje suvremene nacionalne povijesti nakon 1990. godine. Komparativna analiza srednjoškolskih udžbenika povijesti u Hrvatskoj i Srbiji. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Matković, H., Mirošević, F., Goluža, B., & Šarac, I. (2003). *Povijest 4*. Mostar: Školska Naklada.

- McEvoy, L., McEvoy, K., & McConnachie, K. (2006, FALL/WINTER). Reconciliation as a Dirty Word: Conflict, Community Relations and Education in Northern Ireland. *Journal of International Affairs*, 60(1, Historical Reconciliation), 81-106.
- Milojević, M. (2019, 07 04). Nacionalnost glavni povod širenju mržnje na portalima u BiH. 08 20, 2020 tarihinde Radio Slobodna Evropa: <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-mediji-govor-mrznja/30035261.html> adresinden alındı
- Ministarstvo prosvjete. (2020, Temmuz 10). Organizacija-Institucije. Ministarstvo prosvjete: <http://www.mpin.gov.me/organizacija/institucije> adresinden alındı
- Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Hercegovačko-neretvanske županije/kantona. (2014). Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu. Mostar: Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Hercegovačko-neretvanske županije/kantona.
- Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije. (2020, Temmuz 9). Obrazovanje. Zvanični sajt Crne Gore: <http://www.me/index.php/cg/kultura1/obrazovanje> adresinden alındı
- Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kanton Sarajevo. (2018). Nastavni plan i program, osnovna škola, predmet: Historija. Sarajevo: Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kanton Sarajevo.
- Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo. (2018). Nastavni plan i program-Gimnazija. Sarajevo: Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo.
- Mišković, N. (2013). Udžbenici istorije i pomirenje. Institut za evropske poslove.
- Mitchell, C. R. (1981). *The Structure of International Conflict*. London: The Macmillan Press Ltd.
- Montessori, M. (1949). *The Absorbent Mind*. Madras: The Theosophical Publishing House.
- Moskaljov, V. (2020, 01 06). Milošević: Brojni etničko motivirani napadi na Srbe, potrebne su poruke mira i tolerancije. 08 20, 2020 tarihinde tportal.hr: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/milosevic-brojni-etnicko-motivirani-napadi-na-srbe-potrebne-su-poruke-mira-i-tolerancije-foto-20200106> adresinden alındı
- Mušić, S. (2019, 07 27). Mali je korak od govora mržnje do nasilja. 08 20, 2020 tarihinde Aljazeera Balkans: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/mali-je-korak-od-govora-mrznje-do-nasilja> adresinden alındı
- Narodne Novine. (2019, 03 20). Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Povijest za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj. *Narodne Novine-Službeni list Republike Hrvatske*, 557.

- Özerdem, A. (2013). *Bariş İnşası Kuram ve Uygulaması*. Ankara: Nobel Yayın.
- Özlük, E. (2016). Uluslararası İlişkileri Disiplinin Doğuşu, Kimliği ve Sorunları. In Ş. Kardaş, & A. Balcı (Eds.), *Uluslararası İlişkilere Giriş* (pp. 103-119). İstanbul: Küre Yayınları.
- P. Trošt, T. (2019). Remembering the good: Constructing the nation through joyful memories in school textbooks in the former Yugoslavia. *Memory Studies*, 12, 27-45.
- Paffenholz, T. (2009). Understanding Peacebuilding Theory: Management, resolution and transformation. *New Routes*, 14(2), 3-6.
- Petrić, H., & Raguz, J. (2014). *Povijest 4-udžbenik iz povijesti za 4. Razred gimnazije*. Samobor: Meridijani.
- Pettersson, T., Högladh, S., & Öberg, M. (2019). Organized Violence, 1989–2018 and Peace Agreements. *Journal of Peace Research*, 589-603.
- Pingel, F. (1999). Easing tensions through textbook research and textbook comparison: What measures can be taken in the Balkan region? *Disarming History-International Conference on Combating Stereotypes and Prejudice in History Textbooks of South-East Europe* (pp. 38-50). Visby: UNESCO.
- Pingel, F. (2010). *UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision*. Paris/Braunschweig: UNESCO.
- Podeh, E. (2002). *The Arab–Israeli Conflict in Israeli History Textbooks, 1948–2000*. Westport: Bergin & Garvey.
- Republika Srpska Institute of Statistics. (2018). *Statistical Yearbook of Republika Srpska*. Banja Luka: Republika Srpska Institute of Statistics.
- Ricigliano, R. (2003, December). Networks of Effective Action: Implementing an Integrated Approach to Peacebuilding. *Security Dialogue*, 34(4).
- Rodríguez-Gómez, D., Foulds, K., & Sayed, Y. (2016). Representations of Violence in Social Science Textbooks: Rethinking Opportunities for Peacebuilding in the Colombian and South African Post-Conflict Scenarios. *Education as Change*, 20(3), 76-97.
- Rosandic, R. (2000). *Grappling with Peace Education in Serbia*. Washington: United States Institute of Peace.
- Šabotić, I., & Čehajić, M. (2012). *Historija 9-Udžbenik za deveti razred devetogodišnje osnovne škole*. Tuzla: NAM.
- Salomon, G. (2009). Peace Education: Its Nature, Nurture and the Challenges It Faces. J. d. Rivera içinde, *Handbook on Building Cultures of Peace* (s. 107-122). New York: Springer.

- Sarsar, S. (2020). Education and Peacebuilding in Israel and Palestine. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 43(3), 90-100.
- Šćekić, M., Andrijašević, Ž., & Vuković, V. (2016). *Istorija-udžbenik za četvrti razred gimnazije*. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Secretary-General. (1992). *An Agenda for Peace*. United Nations.
- Secretary-General. (2009). Report of the Secretary-General on peacebuilding in the immediate aftermath of conflict. General Assembly UN. https://www.un.org/ruleoflaw/files/pbf_090611_sg.pdf adresinden alındı
- Smith, A. (2010). Paper commissioned for the EFA Global Monitoring Report 2011, The hidden crisis: Armed conflict and education. *The Influence of Education on Conflict and Peace Building*. UNESCO.
- Smith, A., & Vaux, T. (2003). *Education, Conflict, and International Development*. London: Department of International Development.
- Statistical Office of the Republic of Serbia. (2018). *Statistical Yearbook of the Republic of Serbia*. Belgrade: Statistical Office of the Republic of Serbia.
- Stewart, F. (2008). Horizontal Inequalities and Conflict: An Introduction and some Hypotheses. F. Stewart içinde, *Horizontal Inequalities: Understanding Group Violence in Multiethnic Societies* (s. 3-24). New York: Palgrave Macmillan.
- Stojanović, D. (2005). Jugoslavija u razbijenom ogledalu. Srpski udžbenici. In M. Najbar-Agičić, *Klio na Balkanu: usmjerenja i pristupi u nastavi povijesti* (pp. 135-141). Zagreb: Srednja Europa.
- T.D.K. (2019). 'barış, isim'. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Trkulja, A. (2017). *Dvije škole pod jednim krovom u Bosni i Hercegovini: (ne)razumijevanje problema i moguća*. Sarajevo: Analitika – Centar za društvena istraživanja.
- Ulağlı, S. (2018). *"Öteki"nin Bilimine Giriş-İmgebilim*. İstanbul: Motto Yayınları.
- UN Commission on Human Rights. (1994, December 13). *Special report on the media*. (E/CN.4/1995/54).
- UNESCO. (2011). *The hidden crisis: Armed conflict and education-EFA Global Monitoring Report*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2020). *Constitution of the UNESCO*. UNESCO içinde, *Basic Texts* (s. 5-19). Paris: UNESCO.
- UNESCO-IIEP. (2010). *Guidebook for planning education in emergencies and reconstruction*. Paris: International Institute for Educational Planning.

- Uprava za statistiku Crne Gore. (2019). Crna Gora u brojkama 2019. Podgorica: Uprava za statistiku Crne Gore - MONSTAT.
- Vasiljevic, B. (2009). Civic Education as a Potential for Developing Civil Society and Democracy (The Case of Serbia)- Yüksek Lisans Tezi. Norway: Centre for Peace Studies, University of Tromsø.
- Vlada Brčko distrikta BiH, Odjel za obrazovanje. (2020).
- Volkan, V. (1999). The tree model: a comprehensive psychopolitical approach to unofficial diplomacy and the reduction of ethnic tension. *Mind and Human Interaction* (10), 142-206.
- Volkan, V. D. (2005). *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri.* (Ö. Karaçam, Çev.) İstanbul: Okuyan Us.
- Wallensteen, P. (2002). *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System.* London: SAGE Publications Ltd.
- Wallensteen, P., & Sollenberg, M. (1998, September). Armed Conflict and Regional Conflict Complexes, 1989-97. *Journal of Peace Research*, Vol. 35(5), 621-634.
- Warshauer Freedman, S., Corkalo, D., Levy, N., Abazovic, D., Leebaw, B., Adjukovic, D., . . . Weinstein, H. M. (2004). Public education and social reconstruction in Bosnia and Herzegovina and Croatia. E. Stover, H. M. Weinstein, E. Stover, & H. M. Weinstein (Dü) içinde, *My Neighbor, My Enemy: Justice and Community in the Aftermath of Mass Atrocities* (s. 226-248). New York: Cambridge University Press.
- Weinstein, H., & Stover, E. (2004). Introduction: conflict, justice and reclamation. E. Stover, & H. Weinstein içinde, *My Neighbor, My Enemy: Justice and Community in the Aftermath of Mass Atrocities* (s. 1-26). New York: Cambridge University Press.
- Williams, R., & Agosto, V. (2012). Missing and Shrinking Voices: A Critical Analysis of the Florida Textbook Adoption Policy. H. Hickman, & B. J. Porfilio içinde, *The New Politics of the Textbook: Critical Analysis in the Core Content Areas* (s. 17-40). Rotterdam: Sense Publishers.
- Yogev, E. (2013, October). On the need to strengthen political-critical thinking in history education. *International Review of Education* , 59(5), 627-645.
- Young, K. (2001, September). UNHCR and ICRC in the former Yugoslavia: Bosnia-Herzegovina. *IIRC*, 83(843), 781-805.
- Zakon o gimnaziji. (39/2013). Službeni list RCG.
- Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina. (51/2000). Narodne Novine.

- Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. (87/2008). Narodne Novine.
- Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju. (47/2017). Službeni list RCG.
- Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu. (116/2018). Narodne Novine.
- Zavod za školstvo. (2017). Predmetni program: Historija- VI, VII, VIII i IX razred osnovne škole. Podgorica: Zavod za školstvo.
- Zavod za školstvo Crne Gore. (2015). Metodološko uputstvo za pisanje predmetnih programa zasnovanih na ishodima. Podgorica: Zavod za Skolstvo.
- Zavod za Statistiku. (2011). Stanovništvo Crne Gore prema polu, tipu naselja, nacionalnoj, odnosnoetničkoj pripadnosti, vjeroispovijesti i maternjem jeziku po opštinama u Crnoj Gori. Podgorica: MONSTAT.
- Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. (2020, Temmuz 15). Zavod danas. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva-Podgorica: <https://zuns.me/zavod-danas>
adresinden alında
- Zembylas, M. (2013). Critical Emotional Praxis: Rethinking Teaching and Learning About Trauma and Reconciliation in Schools. P. P. Trifonas, & B. L. Wright içinde, Critical Peace Education: Difficult Dialogues (s. 101-114). New York: Springer.
- Бурзановић, С., & Ђорђевић, Ј. (2018). Историја-уџбеник за девети разред основне школе. Подгорица: Завод за уџбенике и научна средства.
- Вајагић, П. М., & Стошић, Н. (2017). Историја 8: уџбеник за осми разред основне школе. Београд: Klett.
- Васић, Д. (2018). Историја за 9. разред основне школе. Источно Ново Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ђурић, Ђ., & Павловић, М. (2010). Историја: за трећи разред гимназије природно-математичког смера и четврти разред гимназије општег и друштвено-језичког смера. Београд: Завод за уџбенике.
- Живковић, Д., & Станојловић, Б. (2016). Историја за 3. разред гимназије природно-математичког и 4. разред гимназије општег и друштвеног смјера. Источно Ново Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Закон о основама система образовања и васпитања. (88/2017). Сл. гласник РС.
- Закон о уџбеницима. (68/2015). Службени гласник РС.
- Љушић, Р., & Димић, Љ. (2016). Историја за трећи разред гимназије природно-математичког смера и четврти разред гимназије општег и друштвено-језичког смера. Београд: Фреска.

- Министарство просвјете и културе. (2014). Наставни програм за предмет: историја; смјер: општи; разред: четврти. Вања Лука: Министарство просвјете и културе Републике Српске.
- Министарство просвјете и културе Републике Српске. (2014). Наставни план и програм за основно образовање и васпитање. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Омрчен, М., & Грбовић, Н. (2014). Историја-уџбеник за осми разред основне школе. Београд: Едука.
- Павловић, З., & Боснић, Ј. (2016). Мозаик прошлости 8-уџбеник историје за осми разред основне школе. Београд: Бигз.
- Радојевић, М. (2017). Историја IV -уџбеник за трећи разред гимназије природно-математичког смера, четврти разред гимназије друштвено-језичког смера и општег типа и четврти разред средње стручне школе за образовне профиле правни техничар и биротехничар. Београд: Klett.
- Републички завод за статистику. (2012). Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији: национална припадност. Београд: Републички завод за статистику.
- Свилар Дујковић, Д., & Дујковић, Г. (2013). Историја за осми разред основне школе. Београд: Едука.
- Службени гласник. (2019). Просветни Гласник: Правилник о програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања. Службени гласник Републике Србије.

ÖZGEÇMİŞ

Amila Jaganjac 1 Nisan 1994'te Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna'da dünyaya gelmiş. İlkokul, ortaokul ve lisesini Saraybosna'da bitirmiş. 2012 yılında Yüksek öğrenim için Türkiye'de Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünü kazanıp, ilk senesinde, TÖMER eğitimini başarıyla bitirmiş. Dört senelik örgün eğitiminin ardından 2017'de Sakarya Üniversitesi'nde yüksek lisansa başlamıştır.